નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

ખુદ્દકનિકાયે

મિલિન્દપઞ્હપાળિ

૧. મિલિન્દો નામ સો રાજા, સાગલાયં પુરુત્તમે;
ઉપગઞ્છિ નાગસેનં, ગઙ્ગા ચ [ગઙ્ગાવ (સી॰ પી॰)] યથા સાગરં.

આસજ્જ રાજા ચિત્રકથિં, ઉક્કાધારં તમોનુદં;
અપુચ્છિ નિપુણે પઞ્હે, ઠાનાટ્ઠાનગતે પુથૂ.

પુચ્છા વિસજ્જના [વિસ્સજ્જના (સી॰ પી॰)] ચેવ, ગમ્ભીરત્થૂપનિસ્સિતા;
હદયઙ્ગમા કણ્ણસુખા, અબ્ભુતા લોમહંસના.

અભિધમ્મવિનયોગાળ્હા, સુત્તજાલસમત્તિતા;
નાગસેનકથા ચિત્રા, ઓપમ્મેહિ નયેહિ ચ.

તત્થ ઞાણં પણિધાય, હાસયિત્વાન માનસં;
સુણાથ નિપુણે પઞ્હે, કઙ્ખાટ્ઠાનવિદાલનેતિ.

૨. તં યથાનુસૂયતે – અત્થિ યોનકાનં નાનાપુટભેદનં સાગલં નામ નગરં નદીપબ્બતસોભિતં રમણીયભૂમિપ્પદેસભાગં આરામુય્યાનોપવનતળાકપોક્ખરણિસમ્પન્નં નદીપબ્બતવનરામણેય્યકં સુતવન્તનિમ્મિતં નિહતપચ્ચત્થિકં [નિપ્પચ્ચત્થિકં (ક॰)] પચ્ચામિત્તાનુપપીળિતં વિવિધવિચિત્રદળ્હમટ્ટાલકોટ્ઠકં વરપવરગોપુર [પવરપચુરગોપુર (સી॰)] તોરણં ગમ્ભીરપરિખાપણ્ડરપાકારપરિક્ખિત્તન્તેપુરં. સુવિભત્તવીથિચચ્ચરચતુક્કસિઙ્ઘાટકં સુપ્પસારિતાનેકવિધવરભણ્ડપરિપૂરિતન્તરાપણં વિવિધદાનગ્ગસતસમુપસોભિતં [સતસમુપસોભિતં (સી॰ પી॰)] હિમગિરિસિખરસઙ્કાસવરભવનસતસહસ્સપ્પટિમણ્ડિતં ગજહયરથપત્તિસમાકુલં અભિરૂપનરનારિગણાનુચરિતં આકિણ્ણજનમનુસ્સં પુથુખત્તિયબ્રાહ્મણવેસ્સસુદ્દં વિવિધસમણબ્રાહ્મણસભાજન [સભાજન (સી॰ પી॰), સમ્માભાજન (ક॰)] સઙ્ઘટિતં બહુવિધવિજ્જાવન્ત [વિજ્જાધર (ક॰)] નરચિર [નરવિર (સી॰ પી॰)] નિસેવિતં કાસિકકોટુમ્બરિકાદિનાનાવિધવત્થાપણસમ્પન્નં સુપ્પસારિતરુચિરબહુવિધપુપ્ફગન્ધાપણં ગન્ધગન્ધિતં આસીસનીયબહુરતનપરિપૂરિતં દિસામુખસુપ્પસારિતાપણં સિઙ્ગારવાણિજગણાનુચરિતં કહાપણરજતસુવણ્ણકંસપત્થરપરિપૂરં પજ્જોતમાનનિધિનિકેતં પહૂતધનધઞ્ઞવિત્તૂપકરણં પરિપુણ્ણકોસકોટ્ઠાગારં બહ્વન્નપાનં બહુવિધખજ્જભોજ્જલેય્યપેય્યસાયનીયં ઉત્તરકુરુસઙ્કાસં સમ્પન્નસસ્સં આળકમન્દા વિય દેવપુરં.

એત્થ ઠત્વા તેસં પુબ્બકમ્મં કથેતબ્બં, કથેન્તેન ચ છધા વિભજિત્વા કથેતબ્બં. સેય્યથીદં – પુબ્બયોગો મિલિન્દપઞ્હં લક્ખણપઞ્હં મેણ્ડકપઞ્હં અનુમાનપઞ્હં ઓપમ્મકથાપઞ્હન્તિ.

તત્થ મિલિન્દપઞ્હો લક્ખણપઞ્હો, વિમતિચ્છેદનપઞ્હોતિ દુવિધો. મેણ્ડકપઞ્હોપિ મહાવગ્ગો, યોગિકથાપઞ્હોતિ દુવિધો.

પુબ્બયોગોતિ તેસં પુબ્બકમ્મં.

૧. બાહિરકથા

પુબ્બયોગાદિ

૩. અતીતે કિર કસ્સપસ્સ ભગવતો સાસને વત્તમાને ગઙ્ગાય સમીપે એકસ્મિં આવાસે મહાભિક્ખુસઙ્ઘો પટિવસતિ, તત્થ વત્તસીલસમ્પન્ના ભિક્ખૂ પાતોવ ઉટ્ઠાય યટ્ઠિસમ્મજ્જનિયો [યટ્ઠિસમ્મુઞ્જનિયો (સી॰ પી॰)] આદાય બુદ્ધગુણે આવજ્જેન્તા અઙ્ગણં સમ્મજ્જિત્વા કચવરબ્યૂહં કરોન્તિ. અથેકો ભિક્ખુ એકં સામણેરં ‘‘એહિ સામણેર, ઇમં કચવરં છડ્ડેહી’’તિ આહ, સો અસુણન્તો વિય ગચ્છતિ, સો દુતિયમ્પિ…પે॰… તતિયમ્પિ આમન્તિયમાનો અસુણન્તો વિય ગચ્છતેવ. તતો સો ભિક્ખુ ‘‘દુબ્બચો વતાયં સામણેરો’’તિ કુદ્ધો સમ્મજ્જનિદણ્ડેન પહારં અદાસિ. તતો સો રોદન્તો ભયેન કચવરં છડ્ડેન્તો ‘‘ઇમિના કચવરછડ્ડનપુઞ્ઞકમ્મેન યાવાહં નિબ્બાનં પાપુણામિ [ન પાપુણામિ (સ્યા॰)], એત્થન્તરે નિબ્બત્તનિબ્બત્તટ્ઠાને મજ્ઝન્હિકસૂરિયો [સુરિયો (સી॰ પી॰)] વિય મહેસક્ખો મહાતેજો ભવેય્ય’’ન્તિ પઠમં પત્થનં પટ્ઠપેસિ. કચવરં છડ્ડેત્વા નહાનત્થાય ગઙ્ગાતિત્થં ગતો ગઙ્ગાય ઊમિવેગં ગગ્ગરાયમાનં દિસ્વા ‘‘યાવાહં નિબ્બાનં પાપુણામિ [ન પાપુણામિ (સ્યા॰)], એત્થન્તરે નિબ્બત્તનિબ્બત્તટ્ઠાને અયં ઊમિવેગો વિય ઠાનુપ્પત્તિકપટિભાનો ભવેય્યં અક્ખયપટિભાનો’’તિ દુતિયમ્પિ પત્થનં પટ્ઠપેસિ.

સોપિ ભિક્ખુ સમ્મજ્જનિસાલાય સમ્મજ્જનિં ઠપેત્વા નહાનત્થાય ગઙ્ગાતિત્થં ગચ્છન્તો સામણેરસ્સ પત્થનં સુત્વા ‘‘એસ મયા પયોજિતોપિ તાવ એવં પત્થેતિ, મય્હં કિં ન સમિજ્ઝિસ્સતી’’તિ ચિન્તેત્વા ‘‘યાવાહં નિબ્બાનં પાપુણામિ [ન પાપુણામિ (સ્યા॰)], એત્થન્તરે નિબ્બત્તનિબ્બત્તટ્ઠાને અયં ગઙ્ગાઊમિવેગો વિય અક્ખયપટિભાનો ભવેય્યં, ઇમિના પુચ્છિતપુચ્છિતં સબ્બં પઞ્હપટિભાનં વિજટેતું નિબ્બેઠેતું સમત્થો ભવેય્ય’’ન્તિ પત્થનં પટ્ઠપેસિ.

તે ઉભોપિ દેવેસુ ચ મનુસ્સેસુ ચ સંસરન્તા એકં બુદ્ધન્તરં ખેપેસું. અથ અમ્હાકં ભગવતાપિ યથા મોગ્ગલિપુત્તતિસ્સત્થેરો દિસ્સતિ, એવમેતેપિ દિસ્સન્તિ મમ પરિનિબ્બાનતો પઞ્ચવસ્સસતે અતિક્કન્તે એતે ઉપ્પજ્જિસ્સન્તિ, યં મયા સુખુમં કત્વા દેસિતં ધમ્મવિનયં, તં એતે પઞ્હપુચ્છનઓપમ્મયુત્તિવસેન નિજ્જટં નિગ્ગુમ્બં કત્વા વિભજિસ્સન્તીતિ નિદ્દિટ્ઠા.

૪. તેસુ સામણેરો જમ્બુદીપે સાગલનગરે મિલિન્દો નામ રાજા અહોસિ પણ્ડિતો બ્યત્તો મેધાવી પટિબલો અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નાનં મન્તયોગવિધાનકિરિયાનં [સમન્તયોગ … (સી॰ પી॰)], કરણકાલે નિસમ્મકારી હોતિ, બહૂનિ ચસ્સ સત્થાનિ ઉગ્ગહિતાનિ હોન્તિ. સેય્યથિદં, સુતિ સમ્મુતિ સઙ્ખ્યા યોગા નીતિ વિસેસિકા ગણિકા ગન્ધબ્બા તિકિચ્છા ધનુબ્બેદા [ચતુબ્બેદા (સી॰ પી॰)] પુરાણા ઇતિહાસા જોતિસા માયા કેતુ [હેતુ (સી॰ પી॰)] મન્તના યુદ્ધા છન્દસા બુદ્ધવચનેન [છન્દસામુદ્દવચનેન (સી॰ પી॰)] એકૂનવીસતિ, વિતણ્ડવાદી [વાદી (સી॰ પી॰)] દુરાસદો દુપ્પસહો પુથુતિત્થકરાનં અગ્ગમક્ખાયતિ, સકલજમ્બુદીપે મિલિન્દેન રઞ્ઞા સમો કોચિ નાહોસિ યદિદં થામેન જવેન સૂરેન પઞ્ઞાય, અડ્ઢો મહદ્ધનો મહાભોગો અનન્તબલવાહનો.

૫. અથેકદિવસં મિલિન્દો રાજા અનન્તબલવાહનં ચતુરઙ્ગિનિં બલગ્ગસેનાબ્યૂહં દસ્સનકમ્યતાય નગરા નિક્ખમિત્વા બહિનગરે સેનઙ્ગદસ્સનં કત્વા [સેનાગણનં કારેત્વા (સી॰ પી॰)] સારેત્વા સો રાજા ભસ્સપ્પવાદકો લોકાયતવિતણ્ડ [પવત્ત (સી॰ પી॰)] જનસલ્લાપપ્લવ ચિત્તકોતૂહલો વિસારદો વિજમ્ભકો સૂરિયં ઓલોકેત્વા અમચ્ચે આમન્તેસિ ''બહુ ભણે તાવ દિવસાવસેસો કિં કરિસ્સામ, ઇદાનેવ નગરં પવિસિત્વા અત્થિ કોચિ પણ્ડિતો સમણો વા બ્રાહ્મણો વા સઙ્ઘી ગણી ગણાચરિયો અપિ અરહન્તં સમ્માસમ્બુદ્ધં પટિજાનમાનો, યો મયા સદ્ધિં સલ્લપિતું સક્કોતિ કઙ્ખં પટિવિનેતું, તં ઉપસઙ્કમિત્વા પઞ્હં પુચ્છિસ્સામ, કઙ્ખં પટિવિનયિસ્સામા''તિ.

એવં વુત્તે પઞ્ચસતા યોનકા રાજાનં મિલિન્દં એતદવોચું ''અત્થિ, મહારાજ, છ સત્થારો પૂરણો કસ્સપો મક્ખલિગોસાલો નિગણ્ઠો નાટપુત્તો [નાથપુત્તો (સી॰ પી॰)] સઞ્ચયો બેલટ્ઠપુત્તો અજિતો કેસકમ્બલો પકુધો કચ્ચાયનો, તે સઙ્ઘિનો ગણિનો ગણાચરિયકા ઞાતા યસસ્સિનો તિત્થકરા સાધુસમ્મતા બહુજનસ્સ, ગચ્છ ત્વં મહારાજ, તે પઞ્હં પુચ્છસ્સુ, કઙ્ખં પટિવિનયસ્સૂ''તિ.

૬. અથ ખો મિલિન્દો રાજા પઞ્ચહિ યોનકસતેહિ પરિવુતો ભદ્રવાહનં રથવરમારુય્હ યેન પૂરણો કસ્સપો તેનુપસઙ્કમિ, ઉપસઙ્કમિત્વા પૂરણેન કસ્સપેન સદ્ધિં સમ્મોદિ, સમ્મોદનીયં કથં સારણીયં વીતિસારેત્વા એકમન્તં નિસીદિ, એકમન્તં નિસિન્નો ખો મિલિન્દો રાજા પૂરણં કસ્સપં એતદવોચ ''કો, ભન્તે કસ્સપ, લોકં પાલેતી''તિ? ''પથવી, મહારાજ , લોકં પાલેતી''તિ. ''યદિ, ભન્તે કસ્સપ, પથવી [પઠવી (સી॰ સ્યા॰ પી॰)] લોકં પાલેતિ, અથ કસ્મા અવીચિનિરયં ગચ્છન્તા સત્તા પથવિં અતિક્કમિત્વા ગચ્છન્તી''તિ? એવં વુત્તે પૂરણો કસ્સપો નેવ સક્ખિ ઓગિલિતું, નો સક્ખિ ઉગ્ગિલિતું, અધોમુખો પત્તક્ખન્ધો તુણ્હીભૂતો પજ્ઝાયન્તો નિસીદિ.

૭. અથ ખો મિલિન્દો રાજા મક્ખલિં ગોસાલં એતદવોચ ''અત્થિ, ભન્તે ગોસાલ, કુસલાકુસલાનિ કમ્માનિ, અત્થિ સુકતદુક્કટાનં કમ્માનં ફલં વિપાકો''તિ? ''નત્થિ, મહારાજ, કુસલાકુસલાનિ કમ્માનિ, નત્થિ સુકતદુક્કટાનં કમ્માનં ફલં વિપાકો. યે તે, મહારાજ, ઇધ લોકે ખત્તિયા, તે પરલોકં ગન્ત્વાપિ પુન ખત્તિયાવ ભવિસ્સન્તિ, યે તે બ્રાહ્મણા વેસ્સા સુદ્દા ચણ્ડાલા પુક્કુસા, તે પરલોકં ગન્ત્વાપિ પુન બ્રાહ્મણા વેસ્સા સુદ્દા ચણ્ડાલા પુક્કુસાવ ભવિસ્સન્તિ. કિં કુસલાકુસલેહિ કમ્મેહી''તિ? ''યદિ, ભન્તે ગોસાલ, ઇધ લોકે ખત્તિયા બ્રાહ્મણા વેસ્સા સુદ્દા ચણ્ડાલા પુક્કુસા, તે પરલોકં ગન્ત્વાપિ પુન ખત્તિયા બ્રાહ્મણા વેસ્સા સુદ્દા ચણ્ડાલા પુક્કુસાવ ભવિસ્સન્તિ, નત્થિ કુસલાકુસલેહિ કમ્મેહિ કરણીયં. તેન હિ, ભન્તે ગોસાલ, યે તે ઇધ લોકે હત્થચ્છિન્ના, તે પરલોકં ગન્ત્વાપિ પુન હત્થચ્છિન્નાવ ભવિસ્સન્તિ. યે પાદચ્છિન્ના, તે પાદચ્છિન્નાવ ભવિસ્સન્તિ. યે હત્થપાદચ્છિન્ના, તે હત્થપાદચ્છિન્નાવ ભવિસ્સન્તિ. યે કણ્ણચ્છિન્ના, તે કણ્ણચ્છિન્નાવ ભવિસ્સન્તિ. યે નાસચ્છિન્ના, તે નાસચ્છિન્નાવ ભવિસ્સન્તિ. યે કણ્ણનાસચ્છિન્ના, તે કણ્ણનાસચ્છિન્નાવ ભવિસ્સન્તી''તિ. એવં વુત્તે ગોસાલો તુણ્હી અહોસિ.

અથ ખો મિલિન્દસ્સ રઞ્ઞો એતદહોસિ ''તુચ્છો વત ભો જમ્બુદીપો, પલાપો વત ભો જમ્બુદીપો, નત્થિ કોચિ સમણો વા બ્રાહ્મણો વા, યો મયા સદ્ધિં સલ્લપિતું સક્કોતિ કઙ્ખં પટિવિનેતુ''ન્તિ.

અથ ખો મિલિન્દો રાજા અમચ્ચે આમન્તેસિ ''રમણીયા વત ભો દોસિના રત્તિ, કં નુ ખ્વજ્જ સમણં વા બ્રાહ્મણં વા ઉપસઙ્કમેય્યામ પઞ્હં પુચ્છિતું, કો મયા સદ્ધિં સલ્લપિતું સક્કોતિ કઙ્ખં પટિવિનેતુ''ન્તિ? એવં વુત્તે અમચ્ચા તુણ્હીભૂતા રઞ્ઞો મુખં ઓલોકયમાના અટ્ઠંસુ.

તેન ખો પન સમયેન સાગલનગરં દ્વાદસ વસ્સાનિ સુઞ્ઞં અહોસિ સમણબ્રાહ્મણગહપતિપણ્ડિતેહિ, યત્થ સમણબ્રાહ્મણગહપતિપણ્ડિતા પટિવસન્તીતિ સુણાતિ, તત્થ ગન્ત્વા રાજા તે પઞ્હં પુચ્છતિ, તે સબ્બેપિ પઞ્હવિસજ્જનેન રાજાનં આરાધેતું અસક્કોન્તા યેન વા તેન વા પક્કમન્તિ. યે અઞ્ઞં દિસં ન પક્કમન્તિ, તે સબ્બે તુણ્હીભૂતા અચ્છન્તિ. ભિક્ખૂ પન યેભુય્યેન હિમવન્તમેવ ગચ્છન્તિ.

૮. તેન ખો પન સમયેન કોટિસતા અરહન્તો હિમવન્તે પબ્બતે રક્ખિતતલે પટિવસન્તિ. અથ ખો આયસ્મા અસ્સગુત્તો દિબ્બાય સોતધાતુયા મિલિન્દસ્સ રઞ્ઞો વચનં સુત્વા યુગન્ધરમત્થકે ભિક્ખુસઙ્ઘં સન્નિપાતેત્વા ભિક્ખૂ પુચ્છિ ‘‘અત્થાવુસો કોચિ ભિક્ખુ પટિબલો મિલિન્દેન રઞ્ઞા સદ્ધિં સલ્લપિતું કઙ્ખં પટિવિનેતુ’’ન્તિ?

એવં વુત્તે કોટિસતા અરહન્તો તુણ્હી અહેસું. દુતિયમ્પિ તતિયમ્પિ પુટ્ઠા તુણ્હી અહેસું. અથ ખો આયસ્મા અસ્સગુત્તો ભિક્ખુસઙ્ઘં એતદવોચ ‘‘અત્થાવુસો તાવતિંસભવને વેજયન્તસ્સ પાચીનતો **કેતુમતી** નામ વિમાનં, તત્થ **મહાસેનો** નામ દેવપુત્તો પટિવસતિ, સો પટિબલો તેન મિલિન્દેન રઞ્ઞા સદ્ધિં સલ્લપિતું કઙ્ખં પટિવિનેતુ’’ન્તિ.

અથ ખો કોટિસતા અરહન્તો યુગન્ધરપબ્બતે અન્તરહિતા તાવતિંસભવને પાતુરહેસું. અદ્દસા ખો સક્કો દેવાનમિન્દો તે ભિક્ખૂ દૂરતોવ આગચ્છન્તે, દિસ્વાન યેનાયસ્મા અસ્સગુત્તો તેનુપસઙ્કમિ, ઉપસઙ્કમિત્વા આયસ્મન્તં અસ્સગુત્તં અભિવાદેત્વા એકમન્તં અટ્ઠાસિ, એકમન્તં ઠિતો ખો સક્કો દેવાનમિન્દો આયસ્મન્તં અસ્સગુત્તં એતદવોચ ‘‘મહા ખો, ભન્તે, ભિક્ખુસઙ્ઘો અનુપ્પત્તો, અહં સઙ્ઘસ્સ આરામિકો, કેનત્થો, કિં મયા કરણીય’’ન્તિ?

અથ ખો આયસ્મા અસ્સગુત્તો સક્કં દેવાનમિન્દં એતદવોચ ‘‘અયં ખો, મહારાજ, જમ્બુદીપે સાગલનગરે **મિલિન્દો** નામ રાજા વિતણ્ડવાદી દુરાસદો દુપ્પસહો પુથુતિત્થકરાનં અગ્ગમક્ખાયતિ, સો ભિક્ખુસઙ્ઘં ઉપસઙ્કમિત્વા દિટ્ઠિવાદેન પઞ્હં પુચ્છિત્વા ભિક્ખુસઙ્ઘં વિહેઠેતી’’તિ.

અથ ખો સક્કો દેવાનમિન્દો આયસ્મન્તં અસ્સગુત્તં એતદવોચ ‘‘અયં ખો, ભન્તે, મિલિન્દો રાજા ઇતો ચુતો મનુસ્સેસુ ઉપ્પન્નો, એસો ખો, ભન્તે, કેતુમતિવિમાને મહાસેનો નામ દેવપુત્તો પટિવસતિ, સો પટિબલો તેન મિલિન્દેન રઞ્ઞા સદ્ધિં સલ્લપિતું કઙ્ખં પટિવિનેતું, તં દેવપુત્તં યાચિસ્સામ મનુસ્સલોકૂપપત્તિયા’’તિ.

અથ ખો સક્કો દેવાનમિન્દો ભિક્ખુસઙ્ઘં પુરક્ખત્વા કેતુમતિવિમાનં પવિસિત્વા મહાસેનં દેવપુત્તં આલિઙ્ગિત્વા એતદવોચ ‘‘યાચતિ તં, મારિસ, ભિક્ખુસઙ્ઘો મનુસ્સલોકૂપપત્તિયા’’તિ. ‘‘ન મે, ભન્તે, મનુસ્સલોકેનત્થો કમ્મબહુલેન, તિબ્બો મનુસ્સલોકો, ઇધેવાહં, ભન્તે, દેવલોકે ઉપરૂપરૂપપત્તિકો હુત્વા પરિનિબ્બાયિસ્સામી’’તિ. દુતિયમ્પિ...પે॰... તતિયમ્પિ ખો સક્કેન દેવાનમિન્દેન યાચિતો મહાસેનો દેવપુત્તો એવમાહ ‘‘ન મે, ભન્તે, મનુસ્સલોકેનત્થો કમ્મબહુલેન, તિબ્બો મનુસ્સલોકો, ઇધેવાહં, ભન્તે, દેવલોકે ઉપરૂપરૂપપત્તિકો હુત્વા પરિનિબ્બાયિસ્સામી’’તિ.

અથ ખો આયસ્મા અસ્સગુત્તો મહાસેનં દેવપુત્તં એતદવોચ ‘‘ઇધ મયં, મારિસ, સદેવકં લોકં અનુવિલોકયમાના અઞ્ઞત્ર તયા મિલિન્દસ્સ રઞ્ઞો વાદં ભિન્દિત્વા સાસનં પગ્ગહેતું સમત્થં અઞ્ઞં કઞ્ચિ ન પસ્સામ, યાચતિ તં, મારિસ, ભિક્ખુસઙ્ઘો, સાધુ સપ્પુરિસ મનુસ્સલોકે નિબ્બત્તિત્વા દસબલસ્સ સાસનં

પઞ્ઞાણ્હાહી''તિ. એવં વુત્તે મહાસેનો દેવપુત્તો ''અહં કિર મિલિન્દસ્સ રઞ્ઞો વાદં ભિન્દિત્વા બુદ્ધસાસનં પગ્ગહેતું સમત્થો ભવિસ્સામી''તિ હટ્ઠપહટ્ઠો ઉદગ્ગુદગ્ગો હુત્વા ''સાધુ, ભન્તે, મનુસ્સલોકે ઉપ્પજ્જિસ્સામી''તિ પટિઞ્ઞં અદાસિ.

૯. અથ ખો તે ભિક્ખૂ દેવલોકે તં કરણીયં તીરેત્વા દેવેસુ તાવતિંસેસુ અન્તરહિતા હિમવન્તે પબ્બતે રક્ખિતતલે પાતુરહેસું.

અથ ખો આયસ્મા અસ્સગુત્તો ભિક્ખુસઙ્ઘં એતદવોચ ''અત્થાવુસો, ઇમસ્મિં ભિક્ખુસઙ્ઘે કોચિ ભિક્ખુ સન્નિપાતં અનાગતો''તિ. એવં વુત્તે અઞ્ઞતરો ભિક્ખુ આયસ્મન્તં અસ્સગુત્તં એતદવોચ ''અત્થિ, ભન્તે , આયસ્મા **રોહણો** ઇતો સત્તમે દિવસે હિમવન્તં પબ્બતં પવિસિત્વા નિરોધં સમાપન્નો, તસ્સ સન્તિકે દૂતં પાહેથા''તિ. આયસ્માપિ રોહણો તઙ્ખણઞ્ઞેવ નિરોધા વુટ્ઠાય ''સઙ્ઘો મં પટિમાનેતી''તિ હિમવન્તે પબ્બતે અન્તરહિતો રક્ખિતતલે કોટિસતાનં અરહન્તાનં પુરતો પાતુરહોસિ.

અથ ખો આયસ્મા અસ્સગુત્તો આયસ્મન્તં રોહણં એતદવોચ ''કિં નુ ખો, આવુસો, રોહણ બુદ્ધસાસને ભિજ્જન્તે [પલુજ્જન્તે (સી॰ પી॰)] ન પસ્સસિ સઙ્ઘસ્સ કરણીયાની''તિ. ''અમનસિકારો મે, ભન્તે, અહોસી''તિ.

''તેન , હાવુસો રોહણ, દણ્ડકમ્મં કરોહી''તિ. ''કિં, ભન્તે, કરોમી''તિ? ''અત્થાવુસો રોહણ, હિમવન્તપબ્બતપસ્સે **ગજઙ્ગલં** [કજઙ્ગલં (સી॰ પી॰)] નામ બ્રાહ્મણગામો, તત્થ **સોણુત્તરો** નામ બ્રાહ્મણો પટિવસતિ, તસ્સ પુત્તો ઉપ્પજ્જિસ્સતિ **નાગસેનો**તિ નામ દારકો, તેન હિ ત્વં, આવુસો રોહણ, દસમાસાધિકાનિ સત્ત વસ્સાનિ તં કુલં પિણ્ડાય પવિસિત્વા નાગસેનં દારકં નીહરિત્વા પબ્બાજેહિ, પબ્બજિતેવ તસ્મિં દણ્ડકમ્મતો મુચ્ચિસ્સસી''તિ. આયસ્માપિ ખો રોહણો ''સાધૂ''તિ સમ્પટિચ્છિ.

૧૦. મહાસેનોપિ ખો દેવપુત્તો દેવલોકા ચવિત્વા સોણુત્તરબ્રાહ્મણસ્સ ભરિયાય કુચ્છિસ્મિં પટિસન્ધિં અગ્ગહેસિ, સહ પટિસન્ધિગ્ગહણા તયો અચ્છરિયા અબ્ભુતા ધમ્મા પાતુરહેસું, આવુધભણ્ડાનિ પજ્જલિંસુ, અગ્ગસસ્સં અભિનિપ્ફન્નં, મહામેઘો અભિપ્પવસ્સિ. આયસ્માપિ ખો રોહણો તસ્સ પટિસન્ધિગ્ગહણતો પટ્ઠાય દસમાસાધિકાનિ સત્ત વસ્સાનિ તં કુલં પિણ્ડાય પવિસન્તો એકદિવસમ્પિ કટચ્છુમત્તં ભત્તં વા ઉળુઙ્કમત્તં યાગું વા અભિવાદનં વા અઞ્જલિકમ્મં વા સામીચિકમ્મં વા નાલત્થ, અથ ખો અક્કોસઞ્ઞેવ પરિભાસઞ્ઞેવ પટિલભતિ ''અતિચ્છથ ભન્તે''તિ વચનમત્તમ્પિ વત્તા નામ નાહોસિ, દસમાસાધિકાનં પન સત્તન્નં વસ્સાનં અચ્ચયેન એકદિવસં ''અતિચ્છથ ભન્તે''તિ વચનમત્તં અલત્થ. તં દિવસમેવ બ્રાહ્મણોપિ બહિ કમ્મન્તા આગચ્છન્તો પટિપથે થેરં દિસ્વા ''કિં, ભો પબ્બજિત, અમ્હાકં ગેહં અગમિત્થા''તિ આહ. ''આમ, બ્રાહ્મણ, અગમમ્હા''તિ. ''અપિ કિઞ્ચિ લભિત્થા''તિ. ''આમ, બ્રાહ્મણ, લભિમ્હા''તિ. સો અનત્તમનો ગેહં ગન્ત્વા પુચ્છિ ''તસ્સ પબ્બજિતસ્સ કિઞ્ચિ અદત્થા''તિ. ''ન કિઞ્ચિ અદમ્હા''તિ. બ્રાહ્મણો દુતિયદિવસે ઘરદ્વારે યેવ નિસીદિ ''અજ્જ પબ્બજિતં મુસાવાદેન નિગ્ગહેસ્સામી''તિ. થેરો દુતિયદિવસે બ્રાહ્મણસ્સ ઘરદ્વારં સમ્પત્તો.

બ્રાહ્મણો થેરં દિસ્વાવ એવમાહ ''તુમ્હે હિય્યો અમ્હાકં ગેહે કિઞ્ચિ અલભિત્વાવ ''લભિમ્હા''તિ અવોચુત્થ, વટ્ટતિ નુ ખો તુમ્હાકં મુસાવાદો''તિ. થેરો આહ ''મયં, બ્રાહ્મણ, તુમ્હાકં ગેહે ( ) [(પવિસન્તા) (ક॰)] દસમાસાધિકાનિ સત્ત વસ્સાનિ 'અતિચ્છથા'તિ વચનમત્તમ્પિ અલભિત્વા હિય્યો 'અતિચ્છથા'તિ વચનમત્તં લભિમ્હા, અથેતં વાચાપટિસન્ધારં [પટિસન્તારં (સી॰ પી॰)] ઉપાદાય એવમવોચુમ્હા''તિ.

બ્રાહ્મણો ચિન્તેસિ ‘‘ઇમે વાચાપટિસન્ધારમત્તમ્પિ લભિત્વા જનમજ્ઝે ‘લભિમ્હા’તિ પસંસન્તિ, અઞ્ઞં કિઞ્ચિ ખાદનીયં વા ભોજનીયં વા લભિત્વા કસ્મા નપ્પસંસન્તી’’તિ પસીદિત્વા અત્તનો અત્થાય પટિયાદિતભત્તતો કટચ્છુભિક્ખં, તદુપિયઞ્ચ બ્યઞ્જનં દાપેત્વા ‘‘ઇમં ભિક્ખં સબ્બકાલં તુમ્હે લભિસ્સથા’’તિ આહ.

સો પુનદિવસતો પભુતિ ઉપસઙ્કમન્તસ્સ થેરસ્સ ઉપસમં દિસ્વા ભિય્યોસો મત્તાય પસીદિત્વા થેરં નિચ્ચકાલં અત્તનો ઘરે ભત્તવિસ્સગ્ગકરણત્થાય યાચિ. થેરો તુણ્હીભાવેન અધિવાસેત્વા દિવસે દિવસે ભત્તકિચ્ચં કત્વા ગચ્છન્તો થોકં થોકં બુદ્ધવચનં કથેત્વા ગચ્છતિ. સાપિ ખો બ્રાહ્મણી દસમાસચ્ચયેન પુત્તં વિજાયિ, ‘‘નાગસેનો’’તિસ્સ નામમકંસુ, સો અનુક્કમેન વડ્ઢન્તો સત્તવસ્સિકો જાતો.

૧૧. અથ ખો નાગસેનસ્સ દારકસ્સ પિતા નાગસેનં દારકં એતદવોચ ‘‘ઇમસ્મિં ખો , તાત નાગસેન, બ્રાહ્મણકુલે સિક્ખાનિ સિક્ખેય્યાસી’’તિ. ‘‘કતમાનિ, તાત, ઇમસ્મિં બ્રાહ્મણકુલે સિક્ખાનિ નામા’’તિ? ‘‘તયો ખો, તાત નાગસેન, વેદા **સિક્ખાનિ** નામ, અવસેસાનિ સિપ્પાનિ **સિપ્પં** નામા’’તિ. ‘‘તેન હિ, તાત, સિક્ખિસ્સામી’’તિ.

અથ ખો સોણુત્તરો બ્રાહ્મણો આચરિયબ્રાહ્મણસ્સ આચરિયભાગં સહસ્સં દત્વા અન્તોપાસાદે એકસ્મિં ગબ્ભે એકતો મઞ્ચકં પઞ્ઞપેત્વા આચરિયબ્રાહ્મણં એતદવોચ ‘‘સજ્ઝાપેહિ ખો, ત્વં બ્રાહ્મણ, ઇમં દારકં મન્તાનીતિ. તેન હિ ‘તાત દારક’ ઉગ્ગણ્હાહિ મન્તાની’’તિ. આચરિયબ્રાહ્મણો સજ્ઝાયતિ નાગસેનસ્સ દારકસ્સ એકેનેવ ઉદ્દેસેન તયો વેદા હદયઙ્ગતા વાચુગ્ગતા સૂપધારિતા સુવવત્થાપિતા સુમનસિકતા અહેસું, સકિમેવ ચક્ખું ઉદપાદિ તીસુ વેદેસુ સનિઘણ્ડુકેટુભેસુ [સનિઘણ્ટુકેટુભેસુ (ક॰)] સાક્ખરપ્પભેદેસુ ઇતિહાસપઞ્ચમેસુ પદકો વેય્યાકરણો લોકાયતમહાપુરિસલક્ખણેસુ અનવયો અહોસિ.

અથ ખો નાગસેનો દારકો પિતરં એતદવોચ ‘‘અત્થિ નુ ખો, તાત, ઇમસ્મિં બ્રાહ્મણકુલે ઇતો ઉત્તરિમ્પિ સિક્ખિતબ્બાનિ, ઉદાહુ એત્તકાનેવા’’તિ. ‘‘નત્થિ, તાત નાગસેન, ઇમસ્મિં બ્રાહ્મણકુલે ઇતો ઉત્તરિં સિક્ખિતબ્બાનિ, એત્તકાનેવ સિક્ખિતબ્બાની’’તિ.

અથ ખો નાગસેનો દારકો આચરિયસ્સ અનુયોગં દત્વા પાસાદા ઓરુય્હ પુબ્બવાસનાય ચોદિતહદયો રહોગતો પટિસલ્લીનો અત્તનો સિપ્પસ્સ આદિમજ્ઝપરિયોસાનં ઓલોકેન્તો આદિમ્હિ વા મજ્ઝે વા પરિયોસાને વા અપ્પમત્તકમ્પિ સારં અદિસ્વા ‘‘તુચ્છા વત ભો ઇમે વેદા, પલાપા વત ભો ઇમે વેદા અસારા નિસ્સારા’’તિ વિપ્પટિસારી અનત્તમનો અહોસિ.

૧૨. તેન ખો પન સમયેન આયસ્મા રોહણો વત્તનિયે સેનાસને નિસિન્નો નાગસેનસ્સ દારકસ્સ ચેતસા ચેતોપરિવિતક્કમઞ્ઞાય નિવાસેત્વા પત્તચીવરમાદાય વત્તનિયે સેનાસને અન્તરહિતો ગજઙ્ગલબ્રાહ્મણગામસ્સ પુરતો પાતુરહોસિ. અદ્દસા ખો નાગસેનો દારકો અત્તનો દ્વારકોટ્ઠકે ઠિતો આયસ્મન્તં રોહણં દૂરતોવ આગચ્છન્તં, દિસ્વાન અત્તમનો ઉદગ્ગો પમુદિતો પીતિસોમનસ્સજાતો ‘‘અપ્પેવ નામાયં પબ્બજિતો કઞ્ચિ સારં જાનેય્યા’’તિ યેનાયસ્મા રોહણો તેનુપસઙ્કમિ, ઉપસઙ્કમિત્વા આયસ્મન્તં રોહણં એતદવોચ ‘‘કો નુ ખો, ત્વં મારિસ, એદિસો ભણ્ડુકાસાવવસનો’’તિ. ‘‘પબ્બજિતો [પાપકાનં મલાનં પબ્બાજેતું પબ્બજિતો (સી॰ પી॰)] નામાહં દારકા’’તિ. ‘‘કેન, ત્વં મારિસ, પબ્બજિતો નામાસી’’તિ? ‘‘પાપકાનિ મલાનિ પબ્બાજેતિ, તસ્માહં, દારક, પબ્બજિતો નામા’’તિ. ‘‘કિંકારણા, મારિસ, કેસા તે ન યથા અઞ્ઞેસ’’ન્તિ ? ‘‘સોળસિમે, દારક, પલિબોધે દિસ્વા કેસમસ્સું ઓહારેત્વા પબ્બજિતો. ‘‘કતમે સોળસ’’? ‘‘અલઙ્કારપલિબોધો મણ્ડનપલિબોધો તેલમક્ખનપલિબોધો

ધોવનપલિબોધો માલાપલિબોધો ગન્ધપલિબોધો વાસનપલિબોધો હરીટકપલિબોધો આમલકપલિબોધો રઙ્ગપલિબોધો બન્ધનપલિબોધો કોચ્છપલિબોધો કપ્પકપલિબોધો વિજટનપલિબોધો ઊકાપલિબોધો, કેસેસુ વિલૂનેસુ સોચન્તિ કિલમન્તિ પરિદેવન્તિ ઉરત્તાળિં કન્દન્તિ સમ્મોહં આપજ્જન્તિ, ઇમેસુ ખો, દારક, સોળસસુ પલિબોધેસુ પલિગુણ્ઠિતા મનુસ્સા સબ્બાનિ અતિસુખુમાનિ સિપ્પાનિ નાસેન્તી''તિ. ''કિંકારણા, મારિસ, વત્થાનિપિ તે ન યથા અઞ્ઞેસ''ન્તિ? ''કામનિસ્સિતાનિ ખો, દારક, વત્થાનિ, કામનિસ્સિતાનિ ગિહિબ્યઞ્જનભણ્ડાનિ [કમનીયાનિ ગિહિબ્યઞ્જનાનિ (સી॰ પી॰)], યાનિ કાનિચિ ખો ભયાનિ વત્થતો ઉપ્પજ્જન્તિ, તાનિ કાસાવવસનસ્સ ન હોન્તિ, તસ્મા વત્થાનિપિ મે ન યથા અઞ્ઞેસ''ન્તિ. ''જાનાસિ ખો, ત્વં મારિસ, સિપ્પાનિ નામા''તિ? ''આમ, દારક, જાનામહં સિપ્પાનિ, યં લોકે ઉત્તમં મન્તં, તમ્પિ જાનામી''તિ. ''મય્હમ્પિ તં, મારિસ, દાતું સક્કા''તિ? ''આમ, દારક, સક્કા''તિ. ''તેન હિ મે દેહી''તિ. ''અકાલો ખો, દારક, અન્તરઘરં પિણ્ડાય પવિટ્ઠમ્હા''તિ.

અથ ખો નાગસેનો દારકો આયસ્મતો રોહણસ્સ હત્થતો પત્તં ગહેત્વા ઘરં પવેસેત્વા પણીતેન ખાદનીયેન ભોજનીયેન સહત્થા સન્તપ્પેત્વા સમ્પવારેત્વા આયસ્મન્તં રોહણં ભુત્તાવિં ઓનીતપત્તપાણિં એતદવોચ ''દેહિ મે દાનિ, મારિસ, મન્ત''ન્તિ. ''યદા ખો ત્વં, દારક, નિપ્પલિબોધો હુત્વા માતાપિતરો અનુજાનાપેત્વા મયા ગહિતં પબ્બજિતવેસં ગણ્હિસ્સસિ, તદા દસ્સામી''તિ આહ.

અથ ખો નાગસેનો દારકો માતાપિતરો ઉપસઙ્કમિત્વા આહ ''અમ્મતાતા, અયં પબ્બજિતો 'યં લોકે ઉત્તમં મન્તં, તં જાનામી'તિ વદતિ, ન ચ અત્તનો સન્તિકે અપબ્બજિતસ્સ દેતિ, અહં એતસ્સ સન્તિકે પબ્બજિત્વા તં ઉત્તમં મન્તં ઉગ્ગણ્હિસ્સામી''તિ. અથસ્સ માતાપિતરો ''પબ્બજિત્વાપિ નો પુત્તો મન્તં ગણ્હતુ, ગહેત્વા પુન આગચ્છિસ્સતી''તિ મઞ્ઞમાના ''ગણ્હ પુત્તા''તિ અનુજાનિંસુ.

૧૩. અથ ખો આયસ્મા રોહણો નાગસેનં દારકં આદાય યેન વત્તનિયં સેનાસનં, યેન વિજમ્ભવત્થુ તેનુપસઙ્કમિ, ઉપસઙ્કમિત્વા વિજમ્ભવત્થુસ્મિં સેનાસને એકરત્તં વસિત્વા યેન રક્ખિતતલં તેનુપસઙ્કમિ, ઉપસઙ્કમિત્વા કોટિસતાનં અરહન્તાનં મજ્ઝે નાગસેનં દારકં પબ્બાજેસિ. પબ્બજિતો ચ પનાયસ્મા નાગસેનો આયસ્મન્તં રોહણં એતદવોચ ''ગહિતો મે, ભન્તે, તવ વેસો, દેથ મે દાનિ મન્ત''ન્તિ. અથ ખો આયસ્મા રોહણો ''કિમ્હિ નુ ખોહં નાગસેનં વિનેય્યં પઠમં વિનયે વા સુત્તન્તે વા અભિધમ્મે વા''તિ ચિન્તેત્વા ''પણ્ડિતો ખો અયં નાગસેનો, સક્કોતિ સુખેનેવ અભિધમ્મં પરિયાપુણિતુ''ન્તિ પઠમં અભિધમ્મે વિનેસિ.

આયસ્મા ચ નાગસેનો ''કુસલા ધમ્મા, અકુસલા ધમ્મા, અબ્યાકતા ધમ્મા''તિ તિકદુકપટિમણ્ડિતં ધમ્મસઙ્ગણીપકરણં, ખન્ધવિભઙ્ગાદિ અટ્ઠારસ વિભઙ્ગપટિમણ્ડિતં વિભઙ્ગપ્પકરણં, ''સઙ્ગહો અસઙ્ગહો''તિ આદિના ચુદ્દસવિધેન વિભત્તં ધાતુકથાપકરણં, ''ખન્ધપઞ્ઞત્તિ આયતનપઞ્ઞત્તી''તિ આદિના છબ્બિધેન વિભત્તં પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિપ્પકરણં, સકવાદે પઞ્ચસુત્તસતાનિ પરવાદે પઞ્ચસુત્તસતાનીતિ સુત્તસહસ્સં સમોધાનેત્વા વિભત્તં કથાવત્થુપ્પકરણં, ''મૂલયમકં ખન્ધયમક''ન્તિ આદિના દસવિધેન વિભત્તં યમકપ્પકરણં, ''હેતુપચ્ચયો આરમ્મણપચ્ચયો''તિ આદિના ચતુવીસતિવિધેન વિભત્તં પટ્ઠાનપ્પકરણન્તિ સબ્બં તં અભિધમ્મપિટકં એકેનેવ સજ્ઝાયેન પગુણં કત્વા ''તિટ્ઠથ ભન્તે, ન પુન ઓસારેથ, એત્તકેનેવાહં સજ્ઝાયિસ્સામી''તિ આહ.

૧૪. અથ ખો આયસ્મા નાગસેનો યેન કોટિસતા અરહન્તો તેનુપસઙ્કમિ, ઉપસઙ્કમિત્વા કોટિસતે અરહન્તે એતદવોચ ''અહં ખો ભન્તે 'કુસલા ધમ્મા, અકુસલા ધમ્મા , અબ્યાકતા ધમ્મા'તિ ઇમેસુ તીસુ પદેસુ પક્ખિપિત્વા

સબ્બં તં અભિધમ્મપિટકં વિત્થારેન ઓસારેસ્સામી''તિ. ''સાધુ, નાગસેન, ઓસારેહી''તિ.

અથ ખો આયસ્મા નાગસેનો સત્ત માસાનિ સત્ત પકરણાનિ વિત્થારેન ઓસારેસિ, પથવી ઉન્નદિ, દેવતા સાધુકારમદંસુ, બ્રહ્માનો અપ્ફોટેસું, દિબ્બાનિ ચન્દનચુણ્ણાનિ દિબ્બાનિ ચ મન્દારવપુપ્ફાનિ અભિપ્પવસ્સિંસુ.

૧૫. અથ ખો કોટિસતા અરહન્તો આયસ્મન્તં નાગસેનં પરિપુણ્ણવીસતિવસ્સં રક્ખિતતલે ઉપસમ્પાદેસું. ઉપસમ્પન્નો ચ પનાયસ્મા નાગસેનો તસ્સા રત્તિયા અચ્ચયેન પુબ્બણ્હસમયં નિવાસેત્વા પત્તચીવરમાદાય ઉપજ્ઝાયેન સદ્ધિં ગામં પિણ્ડાય પવિસન્તો એવરૂપં પરિવિતક્કં ઉપ્પાદેસિ ''તુચ્છો વત મે ઉપજ્ઝાયો, બાલો વત મે ઉપજ્ઝાયો, ઠપેત્વા અવસેસં બુદ્ધવચનં પઠમં મં અભિધમ્મે વિનેસી''તિ.

અથ ખો આયસ્મા રોહણો આયસ્મતો નાગસેનસ્સ ચેતસા ચેતોપરિવિતક્કમઞ્ઞાય આયસ્મન્તં નાગસેનં એતદવોચ ''અનનુચ્છવિકં ખો નાગસેન પરિવિતક્કં વિતક્કેસિ, ન ખો પનેતં નાગસેન તવાનુચ્છવિક''ન્તિ.

અથ ખો આયસ્મતો નાગસેનસ્સ એતદહોસિ ''અચ્છરિયં વત ભો, અબ્ભુતં વત ભો, યત્ર હિ નામ મે ઉપજ્ઝાયો ચેતસા ચેતોપરિવિતક્કં જાનિસ્સતિ, પણ્ડિતો વત મે ઉપજ્ઝાયો, યંનૂનાહં ઉપજ્ઝાયં ખમાપેય્ય''ન્તિ. અથ ખો આયસ્મા નાગસેનો આયસ્મન્તં રોહણં એતદવોચ ''ખમથ મે, ભન્તે, ન પુન એવરૂપં વિતક્કેસ્સામી''તિ.

અથ ખો આયસ્મા રોહણો આયસ્મન્તં નાગસેનં એતદવોચ ''ન ખો ત્યાહં નાગસેન એત્તાવતા ખમામિ, અત્થિ ખો નાગસેન સાગલં નામ નગરં, તત્થ મિલિન્દો નામ રાજા રજ્જં કારેતિ, સો દિટ્ઠિવાદેન પઞ્હં પુચ્છિત્વા ભિક્ખુસઙ્ઘં વિહેઠેતિ, સચે ત્વં તત્થ ગન્ત્વા તં રાજાનં દમેત્વા બુદ્ધસાસને પસાદેસ્સસિ, એવાહં તં ખમિસ્સામી''તિ.

''તિટ્ઠતુ, ભન્તે, એકો મિલિન્દો રાજા; સચે, ભન્તે, સકલજમ્બુદીપે સબ્બે રાજાનો આગન્ત્વા મં પઞ્હં પુચ્છેય્યું, સબ્બં તં વિસજ્જેત્વા સમ્પદાલેસ્સામિ, 'ખમથ મે ભન્તે'તિ વત્વા, 'ન ખમામી'તિ વુત્તે 'તેન હિ, ભન્તે, ઇમં તેમાસં કસ્સ સન્તિકે વસિસ્સામી'તિ આહ'' . અયં ખો, નાગસેન, આયસ્મા અસ્સગુત્તો વત્તનિયે સેનાસને વિહરતિ, ગચ્છ ત્વં, નાગસેન, યેનાયસ્મા અસ્સગુત્તો તેનુપસઙ્કમ, ઉપસઙ્કમિત્વા મમ વચનેન આયસ્મતો અસ્સગુત્તસ્સ પાદે સિરસા વન્દ, એવઞ્ચ નં વદેહિ 'ઉપજ્ઝાયો મે, ભન્તે, તુમ્હાકં પાદે સિરસા વન્દતિ, અપ્પાબાધં અપ્પાતઙ્કં લહુટ્ઠાનં બલં ફાસુવિહારં પુચ્છતિ, ઉપજ્ઝાયો મે, ભન્તે, ઇમં તેમાસં તુમ્હાકં સન્તિકે વસિતું મં પહિણી'તિ , 'કોનામો તે ઉપજ્ઝાયો'તિ ચ વુત્તે 'રોહણત્થેરો નામ ભન્તે''તિ વદેય્યાસિ, 'અહં કોનામો'તિ વુત્તે એવં વદેય્યાસિ 'મમ ઉપજ્ઝાયો, ભન્તે, તુમ્હાકં નામં જાનાતી'''તિ. ''એવં ભન્તે''તિ ખો આયસ્મા નાગસેનો આયસ્મન્તં રોહણં અભિવાદેત્વા પદક્ખિણં કત્વા પત્તચીવરમાદાય અનુપુબ્બેન ચારિકં ચરમાનો યેન વત્તનિયં સેનાસનં, યેનાયસ્મા અસ્સગુત્તો તેનુપસઙ્કમિ, ઉપસઙ્કમિત્વા આયસ્મન્તં અસ્સગુત્તં અભિવાદેત્વા એકમન્તં અટ્ઠાસિ, એકમન્તં ઠિતો ખો આયસ્મા નાગસેનો આયસ્મન્તં અસ્સગુત્તં એતદવોચ ''ઉપજ્ઝાયો મે, ભન્તે, તુમ્હાકં પાદે સિરસા વન્દતિ, એવઞ્ચ વદેતિ અપ્પાબાધં અપ્પાતઙ્કં લહુટ્ઠાનં બલં ફાસુવિહારં પુચ્છતિ, ઉપજ્ઝાયો મે, ભન્તે, ઇમં તેમાસં તુમ્હાકં સન્તિકે વસિતું મં પહિણી''તિ.

અથ ખો આયસ્મા અસ્સગુત્તો આયસ્મન્તં નાગસેનં એતદવોચ ''ત્વં કિન્નામોસી''તિ. ''અહં, ભન્તે, નાગસેનો નામા''તિ. ''કોનામો તે ઉપજ્ઝાયો''તિ? ''ઉપજ્ઝાયો મે, ભન્તે, રોહણો નામા''તિ. ''અહં કોનામો''તિ. ''ઉપજ્ઝાયો મે, ભન્તે, તુમ્હાકં નામં જાનાતી''તિ.

“સાધુ, નાગસેન, પત્તચીવરં પટિસામેહી”તિ. “સાધુ ભન્તે”તિ પત્તચીવરં પટિસામેત્વા પુનદિવસે પરિવેણં સમ્મજ્જિત્વા મુખોદકં દન્તપોણં ઉપટ્ઠપેસિ. થેરો સમ્મજ્જિતટ્ઠાનં પટિસમ્મજ્જિ, તં ઉદકં છડ્ડેત્વા અઞ્ઞં ઉદકં આહરિ, તઞ્ચ દન્તકટ્ઠં અપનેત્વા અઞ્ઞં દન્તકટ્ઠં ગણ્હિ, ન આલાપસલ્લાપં અકાસિ, એવં સત્ત દિવસાનિ કત્વા સત્તમે દિવસે પુન પુચ્છિત્વા પુન તેન તથેવ વુત્તે વસ્સવાસં અનુજાનિ.

૧૬. તેન ખો પન સમયેન એકા મહાઉપાસિકા આયસ્મન્તં અસ્સગુત્તં તિંસમત્તાનિ વસ્સાનિ ઉપટ્ઠાસિ. અથ ખો સા મહાઉપાસિકા તેમાસચ્ચયેન યેનાયસ્મા અસ્સગુત્તો તેનુપસઙ્કમિ, ઉપસઙ્કમિત્વા આયસ્મન્તં અસ્સગુત્તં એતદવોચ “અત્થિ નુ ખો, તાત, તુમ્હાકં સન્તિકે અઞ્ઞો ભિક્ખૂ”તિ. “અત્થિ, મહાઉપાસિકે, અમ્હાકં સન્તિકે નાગસેનો નામ ભિક્ખૂ”તિ . “તેન હિ, તાત અસ્સગુત્ત, અધિવાસેહિ નાગસેનેન સદ્ધિં સ્વાતનાય ભત્ત”ન્તિ. અધિવાસેસિ ખો આયસ્મા અસ્સગુત્તો તુણ્હીભાવેન.

અથ ખો આયસ્મા અસ્સગુત્તો તસ્સા રત્તિયા અચ્ચયેન પુબ્બણ્હસમયં નિવાસેત્વા પત્તચીવરમાદાય આયસ્મતા નાગસેનેન સદ્ધિં પચ્છાસમણેન યેન મહાઉપાસિકાય નિવેસનં તેનુપસઙ્કમિ, ઉપસઙ્કમિત્વા પઞ્ઞત્તે આસને નિસીદિ. અથ ખો સા મહાઉપાસિકા આયસ્મન્તં અસ્સગુત્તં આયસ્મન્તઞ્ચ નાગસેનં પણીતેન ખાદનીયેન ભોજનીયેન સહત્થા સન્તપ્પેસિ સમ્પવારેસિ. અથ ખો આયસ્મા અસ્સગુત્તો ભુત્તાવિં ઓનીતપત્તપાણિં આયસ્મન્તં નાગસેનં એતદવોચ “ત્વં, નાગસેન, મહાઉપાસિકાય અનુમોદનં કરોહી”તિ ઇદં વત્વા ઉટ્ઠાયાસના પક્કામિ.

અથ ખો સા મહાઉપાસિકા આયસ્મન્તં નાગસેનં એતદવોચ “મહલ્લિકા ખોહં, તાત નાગસેન, ગમ્ભીરાય ધમ્મકથાય મય્હં અનુમોદનં કરોહી”તિ. અથ ખો આયસ્મા નાગસેનો તસ્સા મહાઉપાસિકાય ગમ્ભીરાય ધમ્મકથાય લોકુત્તરાય સુઞ્ઞતપ્પટિસંયુત્તાય અનુમોદનં અકાસિ. અથ ખો તસ્સા મહાઉપાસિકાય તસ્મિંયેવ આસને વિરજં વીતમલં ધમ્મચક્ખું ઉદપાદિ “યં કિઞ્ચિ સમુદયધમ્મં, સબ્બં તં નિરોધધમ્મ”ન્તિ. આયસ્માપિ ખો નાગસેનો તસ્સા મહાઉપાસિકાય અનુમોદનં કત્વા અત્તના દેસિતં ધમ્મં પચ્ચવેક્ખન્તો વિપસ્સનં પટ્ઠપેત્વા તસ્મિંયેવ આસને નિસિન્નો સોતાપત્તિફલે પતિટ્ઠાસિ.

અથ ખો આયસ્મા અસ્સગુત્તો મણ્ડલમાળે નિસિન્નો દ્વિન્નમ્પિ ધમ્મચક્ખુપટિલાભં ઞત્વા સાધુકારં પવત્તેસિ “સાધુ સાધુ નાગસેન, એકેન કણ્ડપ્પહારેન દ્વે મહાકાયા પદાલિતા”તિ, અનેકાનિ ચ દેવતાસહસ્સાનિ સાધુકારં પવત્તેસું.

૧૭. અથ ખો આયસ્મા નાગસેનો ઉટ્ઠાયાસના યેનાયસ્મા અસ્સગુત્તો તેનુપસઙ્કમિ, ઉપસઙ્કમિત્વા આયસ્મન્તં અસ્સગુત્તં અભિવાદેત્વા એકમન્તં નિસીદિ, એકમન્તં નિસિન્નં ખો આયસ્મન્તં નાગસેનં આયસ્મા અસ્સગુત્તો એતદવોચ “ગચ્છ, ત્વં નાગસેન, પાટલિપુત્તં, પાટલિપુત્તનગરે અસોકારામે આયસ્મા ધમ્મરક્ખિતો પટિવસતિ, તસ્સ સન્તિકે બુદ્ધવચનં પરિયાપુણાહી”તિ. “કીવ દૂરો, ભન્તે, ઇતો પાટલિપુત્તનગર”ન્તિ? “યોજનસતાનિ ખો નાગસેના”તિ. “દૂરો ખો, ભન્તે, મગ્ગો . અન્તરામગ્ગે ભિક્ખા દુલ્લભા, કથાહં ગમિસ્સામી”તિ? “ગચ્છ, ત્વં નાગસેન, અન્તરામગ્ગે પિણ્ડપાતં લભિસ્સસિ સાલીનં ઓદનં વિગતકાળકં અનેકસૂપં અનેકબ્યઞ્જન”ન્તિ. “એવં ભન્તે”તિ ખો આયસ્મા નાગસેનો આયસ્મન્તં અસ્સગુત્તં અભિવાદેત્વા પદક્ખિણં કત્વા પત્તચીવરમાદાય યેન પાટલિપુત્તં તેન ચારિકં પક્કામિ.

૧૮. તેન ખો પન સમયેન પાટલિપુત્તકો સેટ્ઠિ પઞ્ચહિ સકટસતેહિ પાટલિપુત્તગામિમગ્ગં પટિપન્નો હોતિ. અદ્દસા ખો પાટલિપુત્તકો સેટ્ઠિ આયસ્મન્તં નાગસેનં દૂરતોવ આગચ્છન્તં, દિસ્વાન યેનાયસ્મા નાગસેનો તેનુપસઙ્કમિ, ઉપસઙ્કમિત્વા આયસ્મન્તં નાગસેનં અભિવાદેત્વા ''કુહિં ગચ્છસિ તાતા''તિ આહ. ''પાટલિપુત્તં ગહપતી''તિ. ''સાધુ તાત, મયમ્પિ પાટલિપુત્તં ગચ્છામ. અમ્હેહિ સદ્ધિં સુખં ગચ્છથા''તિ.

અથ ખો પાટલિપુત્તકો સેટ્ઠિ આયસ્મતો નાગસેનસ્સ ઇરિયાપથે પસીદિત્વા આયસ્મન્તં નાગસેનં પણીતેન ખાદનીયેન ભોજનીયેન સહત્થા સન્તપ્પેત્વા સમ્પવારેત્વા આયસ્મન્તં નાગસેનં ભુત્તાવિં ઓનીતપત્તપાણિં અઞ્ઞતરં નીચં આસનં ગહેત્વા એકમન્તં નિસીદિ, એકમન્તં નિસિન્નો ખો પાટલિપુત્તકો સેટ્ઠિ આયસ્મન્તં નાગસેનં એતદવોચ ''કિન્નામોસિ ત્વં તાતા''તિ. ''અહં, ગહપતિ, નાગસેનો નામા''તિ. ''જાનાસિ ખો, ત્વં તાત, બુદ્ધવચનં નામા''તિ? ''જાનામિ ખોહં, ગહપતિ, અભિધમ્મપદાની''તિ. ''લાભા નો તાત, સુલદ્ધં નો તાત, અહમ્પિ ખો, તાત, આભિધમ્મિકો, ત્વમ્પિ આભિધમ્મિકો, ભણ, તાત, અભિધમ્મપદાની''તિ. અથ ખો આયસ્મા નાગસેનો પાટલિપુત્તકસ્સ સેટ્ઠિસ્સ અભિધમ્મં દેસેસિ, દેસેન્તે યેવ પાટલિપુત્તકસ્સ સેટ્ઠિસ્સ વિરજં વીતમલં ધમ્મચક્ખું ઉદપાદિ ''યં કિઞ્ચિ સમુદયધમ્મં, સબ્બં તં નિરોધધમ્મ''ન્તિ.

અથ ખો પાટલિપુત્તકો સેટ્ઠિ પઞ્ચમત્તાનિ સકટસતાનિ પુરતો ઉય્યોજેત્વા સયં પચ્છતો ગચ્છન્તો પાટલિપુત્તસ્સ અવિદૂરે દ્વેધાપથે ઠત્વા આયસ્મન્તં નાગસેનં એતદવોચ ''અયં ખો, તાત નાગસેન, અસોકારામસ્સ મગ્ગો, ઇદં ખો, તાત, અમ્હાકં કમ્બલરતનં સોળસહત્થં આયામેન, અટ્ઠહત્થં વિત્થારેન, પટિગ્ગણ્હાહિ ખો, તાત, ઇદં કમ્બલરતનં અનુકમ્પં ઉપાદાયા''તિ. પટિગ્ગહેસિ ખો આયસ્મા નાગસેનો તં કમ્બલરતનં અનુકમ્પં ઉપાદાય. અથ ખો પાટલિપુત્તકો સેટ્ઠિ અત્તમનો ઉદગ્ગો પમુદિતો પીતિસોમનસ્સજાતો આયસ્મન્તં નાગસેનં અભિવાદેત્વા પદક્ખિણં કત્વા પક્કામિ.

૧૯. અથ ખો આયસ્મા નાગસેનો યેન અસોકારામો યેનાયસ્મા ધમ્મરક્ખિતો તેનુપસઙ્કમિ , ઉપસઙ્કમિત્વા આયસ્મન્તં ધમ્મરક્ખિતં અભિવાદેત્વા અત્તનો આગતકારણં કથેત્વા આયસ્મતો ધમ્મરક્ખિતસ્સ સન્તિકે તેપિટકં બુદ્ધવચનં એકેનેવ ઉદ્દેસેન તીહિ માસેહિ બ્યઞ્જનસો પરિયાપુણિત્વા પુન તીહિ માસેહિ અત્થસો મનસાકાસિ.

અથ ખો આયસ્મા ધમ્મરક્ખિતો આયસ્મન્તં નાગસેનં એતદવોચ ''સેય્યથાપિ, નાગસેન, ગોપાલકો ગાવો રક્ખતિ, અઞ્ઞે ગોરસં પરિભુઞ્જન્તિ. એવમેવ ખો, ત્વં નાગસેન, તેપિટકં બુદ્ધવચનં ધારેન્તોપિ ન ભાગી સામઞ્ઞસ્સા''તિ. ''હોતુ, ભન્તે, અલં એત્તકેના''તિ. તેનેવ દિવસભાગેન તેન રત્તિભાગેન સહ પટિસમ્ભિદાહિ અરહત્તં પાપુણિ, સહ સચ્ચપ્પટિવેધેન આયસ્મતો નાગસેનસ્સ સબ્બે દેવા સાધુકારમદંસુ, પથવી ઉન્નદિ, બ્રહ્માનો અપ્ફોટેસું, દિબ્બાનિ ચન્દનચુણ્ણાનિ દિબ્બાનિ ચ મન્દારવપુપ્ફાનિ અભિપ્પવસ્સિંસુ.

૨૦. તેન ખો પન સમયેન કોટિસતા અરહન્તો હિમવન્તે પબ્બતે રક્ખિતતલે સન્નિપતિત્વા આયસ્મતો નાગસેનસ્સ સન્તિકે દૂતં પાહેસું ''આગચ્છતુ નાગસેનો, દસ્સનકામા મયં નાગસેન''ન્તિ. અથ ખો આયસ્મા નાગસેનો દૂતસ્સ વચનં સુત્વા અસોકારામે અન્તરહિતો હિમવન્તે પબ્બતે રક્ખિતતલે કોટિસતાનં અરહન્તાનં પુરતો પાતુરહોસિ.

અથ ખો કોટિસતા અરહન્તો આયસ્મન્તં નાગસેનં એતદવોચું ''એસો ખો, નાગસેન, મિલિન્દો રાજા ભિક્ખુસઙ્ઘં વિહેઠેતિ વાદપ્પટિવાદેન પઞ્હપુચ્છાય. સાધુ, નાગસેન, ગચ્છ ત્વં મિલિન્દં રાજાનં દમેહી''તિ. ''તિટ્ઠતુ,

ભન્તે, એકો મિલિન્દો રાજા; સચે, ભન્તે, સકલજમ્બુદીપે રાજાનો આગન્ત્વા મં પઞ્હં પુચ્છેય્યું, સબ્બં તં વિસજ્જેત્વા સમ્પદાલેસ્સામિ, ગચ્છથ વો, ભન્તે, અચ્છમ્ભિતા સાગલનગર''ન્તિ. અથ ખો થેરા ભિક્ખૂ સાગલનગરં કાસાવપ્પજ્જોતં ઇસિવાતપટિવાતં અકંસુ.

૨૧. તેન ખો પન સમયેન આયસ્મા આયુપાલો સઙ્ખ્યેય્યપરિવેણે પટિવસતિ. અથ ખો મિલિન્દો રાજા અમચ્ચે એતદવોચ ''રમણીયા વત ભો દોસિના રત્તિ, કઞ્નુ ખ્વજ્જ સમણં વા બ્રાહ્મણં વા ઉપસઙ્કમેય્યામ સાકચ્છાય પઞ્હપુચ્છનાય, કો મયા સદ્ધિં સલ્લપિતું ઉસ્સહતિ કઙ્ખં પટિવિનેતુ''ન્તિ. એવં વુત્તે પઞ્ચસતા યોનકા રાજાનં મિલિન્દં એતદવોચું ''અત્થિ, મહારાજ, આયુપાલો નામ થેરો તેપિટકો બહુસ્સુતો આગતાગમો, સો એતરહિ સઙ્ખ્યેય્યપરિવેણે પટિવસતિ; ગચ્છ, ત્વં મહારાજ, આયસ્મન્તં આયુપાલં પઞ્હં પુચ્છસ્સૂ''તિ. ''તેન હિ, ભણે, ભદન્તસ્સ આરોચેથા''તિ.

અથ ખો નેમિત્તિકો આયસ્મતો આયુપાલસ્સ સન્તિકે દૂતં પાહેસિ ''રાજા, ભન્તે, મિલિન્દો આયસ્મન્તં આયુપાલં દસ્સનકામો''તિ. આયસ્માપિ ખો આયુપાલો એવમાહ ''તેન હિ આગચ્છતૂ''તિ. અથ ખો મિલિન્દો રાજા પઞ્ચમત્તેહિ યોનકસતેહિ પરિવુતો રથવરમારુય્હ યેન સઙ્ખ્યેય્યપરિવેણં યેનાયસ્મા આયુપાલો તેનુપસઙ્કમિ, ઉપસઙ્કમિત્વા આયસ્મતા આયુપાલેન સદ્ધિં સમ્મોદિ, સમ્મોદનીયં કથં સારણીયં વીતિસારેત્વા એકમન્તં નિસીદિ, એકમન્તં નિસિન્નો ખો મિલિન્દો રાજા આયસ્મન્તં આયુપાલં એતદવોચ ''કિમત્થિયા, ભન્તે આયુપાલ, તુમ્હાકં પબ્બજ્જા, કો ચ તુમ્હાકં પરમત્થો''તિ. થેરો આહ ''ધમ્મચરિયસમચરિયત્થા ખો, મહારાજ, પબ્બજ્જા, સામઞ્ઞફલં ખો પન અમ્હાકં પરમત્થો''તિ. ''અત્થિ પન, ભન્તે, કોચિ ગિહીપિ ધમ્મચારી સમચારી''તિ? ''આમ, મહારાજ, અત્થિ ગિહીપિ ધમ્મચારી સમચારી, ભગવતિ ખો, મહારાજ, બારાણસિયં ઇસિપતને મિગદાયે ધમ્મચક્કં પવત્તેન્તે અટ્ઠારસન્નં બ્રહ્મકોટીનં ધમ્માભિસમયો અહોસિ, દેવતાનં પન ધમ્માભિસમયો ગણનપથં વીતિવત્તો, સબ્બેતે ગિહિભૂતા, ન પબ્બજિતા.

''પુન ચપરં, મહારાજ, ભગવતા ખો મહાસમયસુત્તન્તે દેસિયમાને, મહામઙ્ગલસુત્તન્તે દેસિયમાને, સમચિત્તપરિયાયસુત્તન્તે દેસિયમાને, રાહુલોવાદસુત્તન્તે દેસિયમાને, પરાભવસુત્તન્તે દેસિયમાને ગણનપથં વીતિવત્તાનં દેવતાનં ધમ્માભિસમયો અહોસિ, સબ્બેતે ગિહિભૂતા, ન પબ્બજિતા''તિ. ''તેન હિ, ભન્તે આયુપાલ, નિરત્થિકા તુમ્હાકં પબ્બજ્જા, પુબ્બે કતસ્સ પાપકમ્મસ્સ નિસ્સન્દેન સમણા સક્યપુત્તિયા પબ્બજન્તિ ધુતઙ્ગાનિ ચ પરિહરન્તિ. યે ખો તે, ભન્તે આયુપાલ, ભિક્ખૂ એકાસનિકા, નૂન તે પુબ્બે પરેસં ભોગહારકા ચોરા, તે પરેસં ભોગે અચ્છિન્દિત્વા તસ્સ કમ્મસ્સ નિસ્સન્દેન એતરહિ એકાસનિકા ભવન્તિ, ન લભન્તિ કાલેન કાલં પરિભુઞ્જિતું, નત્થિ તેસં સીલં, નત્થિ તપો, નત્થિ બ્રહ્મચરિયં. યે ખો પન તે, ભન્તે આયુપાલ, ભિક્ખૂ અબ્ભોકાસિકા, નૂન તે પુબ્બે ગામઘાતકા ચોરા, તે પરેસં ગેહાનિ વિનાસેત્વા તસ્સ કમ્મસ્સ નિસ્સન્દેન એતરહિ અબ્ભોકાસિકા ભવન્તિ, ન લભન્તિ સેનાસનાનિ પરિભુઞ્જિતું, નત્થિ તેસં સીલં, નત્થિ તપો, નત્થિ બ્રહ્મચરિયં. યે ખો પન તે, ભન્તે આયુપાલ, ભિક્ખૂ નેસજ્જિકા, નૂન તે પુબ્બે પન્થદૂસકા ચોરા, તે પરેસં પથિકે જને ગહેત્વા બન્ધિત્વા નિસીદાપેત્વા તસ્સ કમ્મસ્સ નિસ્સન્દેન એતરહિ નેસજ્જિકા ભવન્તિ, ન લભન્તિ સેય્યં કપ્પેતું, નત્થિ તેસં સીલં, નત્થિ તપો, નત્થિ બ્રહ્મચરિય''ન્તિ આહ.

એવં વુત્તે આયસ્મા આયુપાલો તુણ્હી અહોસિ, ન કિઞ્ચિ પટિભાસિ. અથ ખો પઞ્ચસતા યોનકા રાજાનં મિલિન્દં એતદવોચું ''પણ્ડિતો, મહારાજ, થેરો, અપિ ચ ખો અવિસારદો ન કિઞ્ચિ પટિભાસતી''તિ.

અથ ખો મિલિન્દો રાજા આયસ્મન્તં આયુપાલં તુણ્હીભૂતં દિસ્વા અપ્ફોટેત્વા ઉક્કુટ્ઠિં કત્વા યોનકે એતદવોચ ‘‘તુચ્છો વત ભો જમ્બુદીપો, પલાપો વત ભો જમ્બુદીપો, નત્થિ કોચિ સમણો વા બ્રાહ્મણો વા, યો મયા સદ્ધિં સલ્લપિતું ઉસ્સહતિ કઙ્ખં પટિવિનેતુ’’ન્તિ.

૨૨. અથ ખો મિલિન્દસ્સ રઞ્ઞો સબ્બં તં પરિસં અનુવિલોકેન્તસ્સ અભીતે અમઙ્કુભૂતે યોનકે દિસ્વા એતદહોસિ ‘‘નિસ્સંસયં અત્થિ મઞ્ઞે અઞ્ઞો કોચિ પણ્ડિતો ભિક્ખુ, યો મયા સદ્ધિં સલ્લપિતું ઉસ્સહતિ, યેનિમે યોનકા ન મઙ્કુભૂતા’’તિ. અથ ખો મિલિન્દો રાજા યોનકે એતદવોચ ‘‘અત્થિ, ભણે, અઞ્ઞો કોચિ પણ્ડિતો ભિક્ખુ, યો મયા સદ્ધિં સલ્લપિતું ઉસ્સહતિ કઙ્ખં પટિવિનેતુ’’ન્તિ.

તેન ખો પન સમયેન આયસ્મા નાગસેનો સમણગણપરિવુતો સઙ્ઘી ગણી ગણાચરિયો ઞાતો યસસ્સી સાધુસમ્મતો બહુજનસ્સ પણ્ડિતો બ્યત્તો મેધાવી નિપુણો વિઞ્ઞૂ વિભાવી વિનીતો વિસારદો બહુસ્સુતો તેપિટકો વેદગૂ પભિન્નબુદ્ધિમા આગતાગમો પભિન્નપટિસમ્ભિદો નવઙ્ગસત્થુસાસને પરિયત્તિધરો પારમિપ્પત્તો જિનવચને ધમ્મત્થદેસનાપટિવેધકુસલો અક્ખયવિચિત્રપટિભાનો ચિત્રકથી કલ્યાણવાક્કરણો દુરાસદો દુપ્પસહો દુરુત્તરો દુરાવરણો દુન્નિવારયો, સાગરો વિય અક્ખોભો, ગિરિરાજા વિય નિચ્ચલો, રણઞ્જહો તમોનુદો પભઙ્કરો મહાકથી પરગણિગણમથનો પરતિત્થિયમદ્દનો ભિક્ખૂનં ભિક્ખુનીનં ઉપાસકાનં ઉપાસિકાનં રાજૂનં રાજમહામત્તાનં સક્કતો ગરુકતો માનિતો પૂજિતો અપચિતો લાભી ચીવરપિણ્ડપાતસેનાસનગિલાનપ્પચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારાનં લાભગ્ગયસગ્ગપ્પત્તો વુદ્ધાનં વિઞ્ઞૂનં સોતાવધાનેન સમન્નાગતાનં સન્દસ્સેન્તો નવઙ્ગં જિનસાસનરતનં, ઉપદિસન્તો ધમ્મમગ્ગં, ધારેન્તો ધમ્મપ્પજ્જોતં, ઉસ્સાપેન્તો ધમ્મયૂપં, યજન્તો ધમ્મયાગં, પગ્ગણ્હન્તો ધમ્મદ્ધજં, ઉસ્સાપેન્તો ધમ્મકેતું, ધમેન્તો [ઉપ્પળાસેન્તો (સી॰ પી॰)] ધમ્મસઙ્ખં, આહનન્તો ધમ્મભેરિં, નદન્તો સીહનાદં , ગજ્જન્તો ઇન્દગજ્જિતં, મધુરગિરગજ્જિતેન ઞાણવરવિજ્જુજાલપરિવેઠિતેન કરુણાજલભરિતેન મહતા ધમ્મામતમેઘેન સકલલોકમભિતપ્પયન્તો ગામનિગમરાજધાનીસુ ચારિકં ચરમાનો અનુપુબ્બેન સાગલનગરં અનુપ્પત્તો હોતિ. તત્ર સુદં આયસ્મા નાગસેનો અસીતિયા ભિક્ખુસહસ્સેહિ સદ્ધિં સઙ્ખેય્યપરિવેણે પટિવસતિ. તેનાહુ પોરાણા –

‘‘બહુસ્સુતો ચિત્રકથી, નિપુણો ચ વિસારદો;
સામયિકો ચ કુસલો, પટિભાને ચ કોવિદો.

‘‘તે ચ તેપિટકા ભિક્ખૂ, પઞ્ચનેકાયિકાપિ ચ;
ચતુનેકાયિકા ચેવ, નાગસેનં પુરક્ખરું.

‘‘ગમ્ભીરપઞ્ઞો મેધાવી, મગ્ગામગ્ગસ્સ કોવિદો;
ઉત્તમત્થં અનુપ્પત્તો, નાગસેનો વિસારદો.

‘‘તેહિ ભિક્ખૂહિ પરિવુતો, નિપુણેહિ સચ્ચવાદિભિ;
ચરન્તો ગામનિગમં, સાગલં ઉપસઙ્કમિ.

‘‘સઙ્ખેય્યપરિવેણસ્મિં , નાગસેનો તદા વસિ;
કથેતિ સો મનુસ્સેહિ, પબ્બતે કેસરી યથા’’તિ.

૨૩. અથ ખો દેવમન્તિયો રાજાનં મિલિન્દં એતદવોચ ''આગમેહિ, ત્વં મહારાજ; અત્થિ, મહારાજ, નાગસેનો નામ થેરો પણ્ડિતો બ્યત્તો મેધાવી વિનીતો વિસારદો બહુસ્સુતો ચિત્રકથી કલ્યાણપટિભાનો અત્થધમ્મનિરુત્તિપટિભાનપટિસમ્ભિદાસુ પારમિપ્પત્તો, સો એતરહિ સઙ્ખ્યેય્યપરિવેણે પટિવસતિ, ગચ્છ, ત્વં મહારાજ, આયસ્મન્તં નાગસેનં પઞ્હં પુચ્છસ્સુ, ઉસ્સહતિ સો તયા સદ્ધિં સલ્લપિતું કઙ્ખં પટિવિનેતુ''ન્તિ. અથ ખો મિલિન્દસ્સ રઞ્ઞો સહસા ''નાગસેનો''તિ સદ્દં સુત્વાવ અહુદેવ ભયં, અહુદેવ છમ્ભિતત્તં, અહુદેવ લોમહંસો. અથ ખો મિલિન્દો રાજા દેવમન્તિયં એતદવોચ ''ઉસ્સહતિ ભો નાગસેનો ભિક્ખુ મયા સદ્ધિં સલ્લપિતુ''ન્તિ? ''ઉસ્સહતિ, મહારાજ, અપિ ઇન્દયમવરુણકુવેરપજાપતિ સુયામ સન્તુસિતલોકપાલેહિપિ પિતુપિતામહેન મહાબ્રહ્મુનાપિ સદ્ધિં સલ્લપિતું, કિમઙ્ગં પન મનુસ્સભૂતેના''તિ.

અથ ખો મિલિન્દો રાજા દેવમન્તિયં એતદવોચ ''તેન હિ, ત્વં દેવમન્તિય, ભદન્તસ્સ સન્તિકે દૂતં પેસેહી''તિ. ''એવં દેવા''તિ ખો દેવમન્તિયો આયસ્મતો નાગસેનસ્સ સન્તિકે દૂતં પાહેસિ ''રાજા, ભન્તે, મિલિન્દો આયસ્મન્તં દસ્સનકામો''તિ. આયસ્માપિ ખો નાગસેનો એવમાહ ''તેન હિ આગચ્છતૂ''તિ.

અથ ખો મિલિન્દો રાજા પઞ્ચમત્તેહિ યોનકસતેહિ પરિવુતો રથવરમારુય્હ મહતા બલકાયેન સદ્ધિં યેન સઙ્ખ્યેય્યપરિવેણં યેનાયસ્મા નાગસેનો તેનુપસઙ્કમિ. તેન ખો પન સમયેન આયસ્મા નાગસેનો અસીતિયા ભિક્ખુસહસ્સેહિ સદ્ધિં મણ્ડલમાળે નિસિન્નો હોતિ. અદ્દસા ખો મિલિન્દો રાજા આયસ્મતો નાગસેનસ્સ પરિસં દૂરતોવ, દિસ્વાન દેવમન્તિયં એતદવોચ ''કસ્સેસા, દેવમન્તિય, મહતી પરિસા''તિ? ''આયસ્મતો ખો, મહારાજ, નાગસેનસ્સ પરિસા''તિ.

અથ ખો મિલિન્દસ્સ રઞ્ઞો આયસ્મતો નાગસેનસ્સ પરિસં દૂરતોવ દિસ્વા અહુદેવ ભયં, અહુદેવ છમ્ભિતત્તં, અહુદેવ લોમહંસો. અથ ખો મિલિન્દો રાજા ખગ્ગપરિવારિતો વિય ગજો, ગરુળપરિવારિતો વિય નાગો, અજગરપરિવારિતો વિય કોત્થુકો [કોત્થુકો (સી॰ પી॰)], મહિંસપરિવુતો વિય અચ્છો, નાગાનુબદ્ધો વિય મણ્ડૂકો, સદ્દૂલાનુબદ્ધો વિય મિગો, અહિતુણ્ડિકસમાગતો [અભિગુણ્ઠિકસમાગતો (સી॰ પી॰)] વિય પન્નગો, મજ્જારસમાગતો વિય ઉન્દૂરો, ભૂતવેજ્જસમાગતો વિય પિસાચો, રાહુમખગતો વિય ચન્દો, પન્નગો વિય પેળન્તરગતો, સકુણો વિય પઞ્જરન્તરગતો, મચ્છો વિય જાલન્તરગતો, વાળવનમનુપ્પવિટ્ઠો વિય પુરિસો, વેસ્સવણાપરાધિકો વિય યક્ખો, પરિક્ખીણાયુકો વિય દેવપુત્તો ભીતો ઉબ્બિગ્ગો ઉત્રસ્તો સંવિગ્ગો લોમહટ્ઠજાતો વિમનો દુમ્મનો ભન્તચિત્તો વિપરિણતમાનસો ''મા મં અયં પરિજનો પરિભવી''તિ સતિં [ધીતિં (સી॰ પી॰)] ઉપટ્ઠપેત્વા દેવમન્તિયં એતદવોચ – ''મા ખો, ત્વં દેવમન્તિય , આયસ્મન્તં નાગસેનં મય્હં આચિક્ખેય્યાસિ, અનક્ખાતઞ્ઞેવાહં નાગસેનં જાનિસ્સામી''તિ. ''સાધુ, મહારાજ, ત્વઞ્ઞેવ જાનાહી''તિ.

તેન ખો પન સમયેન આયસ્મા નાગસેનો તસ્સા ભિક્ખુપરિસાય પુરતો ચત્તાલીસાય ભિક્ખુસહસ્સાનં નવકતરો હોતિ પચ્છતો ચત્તાલીસાય ભિક્ખુસહસ્સાનં વુડ્ઢતરો.

અથ ખો મિલિન્દો રાજા સબ્બં તં ભિક્ખુસઙ્ઘં પુરતો ચ પચ્છતો ચ મજ્ઝતો ચ અનુવિલોકેન્તો અદ્દસા ખો આયસ્મન્તં નાગસેનં દૂરતોવ ભિક્ખુસઙ્ઘસ્સ મજ્ઝે નિસિન્નં કેસરસીહં વિય વિગતભયભેરવં વિગતલોમહંસં વિગતભયસારજ્જં, દિસ્વાન આકારેનેવ અઞ્ઞાસિ ''એસો ખો એત્થ નાગસેનો''તિ.

અથ ખો મિલિન્દો રાજા દેવમન્તિયં એતદવોચ ''એસો ખો, દેવમન્તિય, આયસ્મા નાગસેનો''તિ. ''આમ, મહારાજ, એસો ખો નાગસેનો, સુટ્ઠુ ખો, ત્વં મહારાજ, નાગસેનં અઞ્ઞાસી''તિ . તતો રાજા તુટ્ઠો અહોસિ ''અનક્ખાતોવ મયા નાગસેનો અઞ્ઞાતો''તિ. અથ ખો મિલિન્દસ્સ રઞ્ઞો આયસ્મન્તં નાગસેનં દિસ્વાવ અહુદેવ ભયં, અહુદેવ છમ્ભિતત્તં, અહુદેવ લોમહંસો.

તેનાહુ –

''ચરણેન ચ સમ્પન્નં, સુદન્તં ઉત્તમે દમે;
દિસ્વા રાજા નાગસેનં, ઇદં વચનમબ્રવિ.

''કથિતા [કથિકા (સી॰ પી॰)] મયા બહૂ દિટ્ઠા, સાકચ્છા ઓસટા બહૂ;
ન તાદિસં ભયં આસિ, અજ્જ તાસો યથા મમ.

''નિસ્સંસયં પરાજયો, મમ અજ્જ ભવિસ્સતિ;
જયો ચ નાગસેનસ્સ, યથા ચિત્તં ન સણ્ઠિત''ન્તિ.

બાહિરકથા નિટ્ઠિતા.

૨-૩. મિલિન્દપઞ્હો

૧. મહાવગ્ગો

૧. પઞ્ઞત્તિપઞ્હો

૧. અથ ખો મિલિન્દો રાજા યેનાયસ્મા નાગસેનો તેનુપસઙ્કમિ, ઉપસઙ્કમિત્વા આયસ્મતા નાગસેનેન સદ્ધિં સમ્મોદિ, સમ્મોદનીયં કથં સારણીયં વીતિસારેત્વા એકમન્તં નિસીદિ. આયસ્માપિ ખો નાગસેનો પટિસમ્મોદનીયેનેવ [પટિસમ્મોદિ, તેનેવ (સી॰)] મિલિન્દસ્સ રઞ્ઞો ચિત્તં આરાધેસિ. અથ ખો મિલિન્દો રાજા આયસ્મન્તં નાગસેનં એતદવોચ ''કથં ભદન્તો ઞાયતિ, કિન્નામોસિ ભન્તે''તિ? ''નાગસેનો''તિ ખો અહં, મહારાજ, ઞાયામિ, ''નાગસેનો''તિ ખો મં, મહારાજ, સબ્રહ્મચારી સમુદાચરન્તિ, અપિ ચ માતાપિતરો નામં કરોન્તિ ''નાગસેનો''તિ વા ''સૂરસેનો''તિ વા ''વીરસેનો''તિ વા ''સીહસેનો''તિ વા, અપિ ચ ખો, મહારાજ, સઙ્ખા સમઞ્ઞા પઞ્ઞત્તિ વોહારો નામમત્તં યદિદં નાગસેનોતિ, ન હેત્થ પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતીતિ.

અથ ખો મિલિન્દો રાજા એવમાહ ''સુણન્તુ મે ભોન્તો પઞ્ચસતા યોનકા અસીતિસહસ્સા ચ ભિક્ખૂ, અયં નાગસેનો એવમાહ 'ન હેત્થ પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતી'તિ, કલ્લં નુ ખો તદભિનન્દિતુ''ન્તિ. અથ ખો મિલિન્દો રાજા આયસ્મન્તં નાગસેનં એતદવોચ ''સચે, ભન્તે નાગસેન, પુગ્ગલો નૂપલબ્ભતિ, કો ચરહિ તુમ્હાકં ચીવરપિણ્ડપાતસેનાસનગિલાનપ્પચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારં દેતિ, કો તં પરિભુઞ્જતિ, કો સીલં રક્ખતિ, કો ભાવનમનુયુઞ્જતિ, કો મગ્ગફલનિબ્બાનાનિ સચ્છિકરોતિ, કો પાણં હનતિ, કો અદિન્નં આદિયતિ, કો કામેસુમિચ્છાચારં ચરતિ, કો મુસા ભણતિ, કો મજ્જં પિવતિ, કો પઞ્ચાનન્તરિયકમ્મં કરોતિ, તસ્મા નત્થિ કુસલં, નત્થિ અકુસલં, નત્થિ કુસલાકુસલાનં કમ્માનં કત્તા વા કારેતા વા, નત્થિ સુકતદુક્કટાનં કમ્માનં ફલં વિપાકો, સચે , ભન્તે નાગસેન, યો તુમ્હે મારેતિ, નત્થિ તસ્સાપિ પાણાતિપાતો, તુમ્હાકમ્પિ, ભન્તે નાગસેન, નત્થિ આચરિયો, નત્થિ ઉપજ્ઝાયો, નત્થિ ઉપસમ્પદા. 'નાગસેનોતિ મં, મહારાજ, સબ્રહ્મચારી સમુદાચરન્તી'તિ યં વદેસિ, 'કતમો એત્થ નાગસેનો ? કિન્નુ ખો, ભન્તે, કેસા નાગસેનો''તિ? ''ન હિ મહારાજા''તિ. ''લોમા નાગસેનો''તિ? ''ન હિ મહારાજા''તિ. ''નખા...પે॰... દન્તા...પે॰... તચો...પે॰... મંસં...પે॰... ન્હારુ...પે॰... અટ્ઠિ...પે॰... અટ્ઠિમિઞ્જં...પે॰... વક્કં...પે॰... હદયં...પે॰... યકનં...પે॰... કિલોમકં...પે॰... પિહકં...પે॰... પપ્ફાસં...પે॰... અન્તં...પે॰... અન્તગુણં...પે॰... ઉદરિયં...પે॰... કરીસં...પે॰... પિત્તં...પે॰... સેમ્હં...પે॰... પુબ્બો...પે॰... લોહિતં...પે॰... સેદો...પે॰... મેદો...પે॰... અસ્સુ...પે॰... વસા...પે॰... ખેળો...પે॰... સિઙ્ઘાણિકા...પે॰... લસિકા...પે॰... મુત્તં...પે॰... મત્થકે મત્થલુઙ્ગં નાગસેનો''તિ? ''ન હિમહારાજા''તિ. ''કિં નુ ખો, ભન્તે, રૂપં નાગસેનો''તિ? ''નહિ મહારાજા''તિ. ''વેદના નાગસેનો''તિ?''ન હિ મહારાજા''તિ. ''સઞ્ઞા નાગસેનો''તિ? ''ન હિ મહારાજા''તિ. ''સઙ્ખારા નાગસેનો''તિ? ''ન હિ મહારાજા''તિ. ''વિઞ્ઞાણં નાગસેનો''તિ? ''ન હિ મહારાજા''તિ. ''કિં પન, ભન્તે, રૂપવેદનાસઞ્ઞાસઙ્ખારવિઞ્ઞાણં નાગસેનો''તિ? ''ન હિ મહારાજા''તિ. ''કિં પન, ભન્તે, અઞ્ઞત્ર રૂપવેદનાસઞ્ઞાસઙ્ખારવિઞ્ઞાણં નાગસેનો''તિ? ''ન હિ મહારાજા''તિ. ''તમહં ભન્તે, પુચ્છન્તો પુચ્છન્તો ન પસ્સામિ નાગસેનં. નાગસેનસદ્દો યેવ નુ ખો, ભન્તે, નાગસેનો''તિ? ''ન હિ મહારાજા''તિ. ''કો પનેત્થ નાગસેનો, અલિકં ત્વં, ભન્તે, ભાસસિ મુસાવાદં, નત્થિ નાગસેનો''તિ.

અથ ખો આયસ્મા નાગસેનો મિલિન્દં રાજાનં એતદવોચ ''ત્વં ખોસિ, મહારાજ, ખત્તિયસુખુમાલો અચ્ચન્તસુખુમાલો, તસ્સ તે, મહારાજ, મજ્ઝન્હિકસમયં તત્તાય ભૂમિયા ઉણ્હાય વાલિકાય ખરાય સક્ખરકથલિકાય [ખરા સક્ખરકઠલવાલિકા (સી॰ પી॰)] મદ્દિત્વા પાદેનાગચ્છન્તસ્સ પાદા રુજ્જન્તિ, કાયો કિલમતિ, ચિત્તં ઉપહઞ્ઞતિ, દુક્ખસહગતં કાયવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, કિં નુ ખો ત્વં પાદેનાગતોસિ, ઉદાહુ વાહનેના''તિ? ''નાહં, ભન્તે, પાદેનાગચ્છામિ, રથેનાહં આગતોસ્મી''તિ. ''સચે, ત્વં મહારાજ, રથેનાગતોસિ, રથં મે આરોચેહિ, કિં નુ ખો, મહારાજ, ઈસા રથો''તિ? ''ન હિ ભન્તે''તિ. ''અક્ખો રથો''તિ? ''ન હિ ભન્તે''તિ. ''ચક્કાનિ રથો''તિ? ''ન હિ ભન્તે''તિ. ''રથપઞ્જરં રથો''તિ? ''ન હિ ભન્તે''તિ. ''રથદણ્ડકો રથો''તિ? ''ન હિ ભન્તે''તિ. ''યુગં રથો''તિ? ''ન હિ ભન્તે''તિ. ''રસ્મિયો રથો''તિ? ''ન હિ ભન્તે''તિ. ''પતોદલટ્ઠિ રથો''તિ? ''ન હિ ભન્તે''તિ. ''કિં નુ ખો, મહારાજ, ઈસાઅક્ખચક્કરથપઞ્જરરથદણ્ડયુગરસ્મિપતોદા રથો''તિ? ''ન હિ ભન્તે''તિ. ''કિં પન, મહારાજ , અઞ્ઞત્ર ઈસાઅક્ખચક્કરથપઞ્જરરથદણ્ડયુગરસ્મિપતોદા રથો''તિ? ''ન હિ ભન્તે''તિ. ''તમહં, મહારાજ, પુચ્છન્તો પુચ્છન્તો ન પસ્સામિ રથં. રથસદ્દોયેવ નુ ખો, મહારાજ, રથો''તિ? ''ન હિ ભન્તે''તિ. ''કો પનેત્થ રથો, અલિકં, ત્વં મહારાજ, ભાસસિ મુસાવાદં, નત્થિ રથો, ત્વંસિ, મહારાજ, સકલજમ્બુદીપે અગ્ગરાજા, કસ્સ પન ત્વં ભાયિત્વા મુસાવાદં ભાસસિ, સુણન્તુ મે ભોન્તો પઞ્ચસતા યોનકા અસીતિસહસ્સા ચ ભિક્ખૂ, અયં મિલિન્દો રાજા એવમાહ 'રથેનાહં આગતોસ્મી'તિ, સચે ત્વં, મહારાજ, રથેનાગતો'સિ, રથં મે આરોચેહી'તિ વુત્તો સમાનો રથં ન સમ્પાદેતિ, કલ્લં નુ ખો તદભિનન્દિતુ''ન્તિ. એવં વુત્તે પઞ્ચસતા યોનકા આયસ્મતો નાગસેનસ્સ સાધુકારં દત્વા મિલિન્દં રાજાનં એતદવોચું ''ઇદાનિ ખો ત્વં, મહારાજ, સક્કોન્તો ભાસસ્સૂ''તિ.

અથ ખો મિલિન્દો રાજા આયસ્મન્તં નાગસેનં એતદવોચ ''નાહં, ભન્તે નાગસેન, મુસા ભણામિ, ઈસઞ્ચ પટિચ્ચ અક્ખઞ્ચ પટિચ્ચ ચક્કાનિ ચ પટિચ્ચ રથપઞ્જરઞ્ચ પટિચ્ચ રથદણ્ડકઞ્ચ પટિચ્ચ 'રથો'તિ સઙ્ખા સમઞ્ઞા પઞ્ઞત્તિ વોહારો નામમત્તં પવત્તતી''તિ.

''સાધુ ખો, ત્વં મહારાજ, રથં જાનાસિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, મય્હમ્પિ કેસે ચ પટિચ્ચ લોમે ચ પટિચ્ચ... પે॰... મત્થકે મત્થલુઙ્ગઞ્ચ પટિચ્ચ રૂપઞ્ચ પટિચ્ચ વેદનઞ્ચ પટિચ્ચ સઞ્ઞઞ્ચ પટિચ્ચ સઙ્ખારે ચ પટિચ્ચ વિઞ્ઞાણઞ્ચ પટિચ્ચ 'નાગસેનો'તિ સઙ્ખા સમઞ્ઞા પઞ્ઞત્તિ વોહારો નામમત્તં પવત્તતિ, પરમત્થતો પનેત્થ પુગ્ગલો નૂપલબ્ભતિ. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, વજિરાય ભિક્ખુનિયા ભગવતો સમ્મુખા –

'''યથા હિ અઙ્ગસમ્ભારા, હોતિ સદ્દો રથો ઇતિ;
એવં ખન્ધેસુ સન્તેસુ, હોતિ ''સત્તો''તિ સમ્મુતી'''તિ [પસ્સ સં॰ નિ॰ ૧.૧૭૧].

''અચ્છરિયં, ભન્તે નાગસેન, અબ્ભુતં, ભન્તે નાગસેન, અતિચિત્રાનિ પઞ્હપટિભાનાનિ વિસજ્જિતાનિ, યદિ બુદ્ધો તિટ્ઠેય્ય સાધુકારં દદેય્ય, સાધુ સાધુ નાગસેન, અતિચિત્રાનિ પઞ્હપટિભાનાનિ વિસજ્જિતાની''તિ.

પઞ્ઞત્તિપઞ્હો પઠમો.

૨. વસ્સગણનપઞ્હો

૨. ‘‘કતિવસ્સોસિ ત્વં, ભન્તે નાગસેના’’તિ? ‘‘સત્તવસ્સોહં, મહારાજા’’તિ. ‘‘કે તે, ભન્તે, સત્ત, ત્વં વા સત્ત, ગણના વા સત્તા’’તિ?

તેન ખો પન સમયેન મિલિન્દસ્સ રઞ્ઞો સબ્બાભરણપટિમણ્ડિતસ્સ અલઙ્કતપટિયત્તસ્સ પથવિયં છાયા દિસ્સતિ, ઉદકમણિકે ચ છાયા દિસ્સતિ. અથ ખો આયસ્મા નાગસેનો મિલિન્દં રાજાનં એતદવોચ ‘‘અયં તે, મહારાજ, છાયા પથવિયં ઉદકમણિકે ચ દિસ્સતિ, કિં પન, મહારાજ, ત્વં વા રાજા, છાયા વા રાજા’’તિ? ‘‘અહં, ભન્તે નાગસેન, રાજા, નાયં છાયા રાજા, મં પન નિસ્સાય છાયા પવત્તતી’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, વસ્સાનં ગણના સત્ત, ન પનાહં સત્ત, મં પન નિસ્સાય સત્ત પવત્તતિ, છાયૂપમં મહારાજા’’તિ. ‘‘અચ્છરિયં, ભન્તે નાગસેન, અબ્ભુતં, ભન્તે નાગસેન, અતિચિત્રાનિ પઞ્હપટિભાનાનિ વિસજ્જિતાની’’તિ.

વસ્સગણનપઞ્હો દુતિયો.

૩. વીમંસનપઞ્હો

૩. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, સલ્લપિસ્સસિ મયા સદ્ધિ’’ન્તિ? ‘‘સચે, ત્વં મહારાજ, પણ્ડિતવાદં [પણ્ડિતવાદા (સી॰ પી॰)] સલ્લપિસ્સસિ સલ્લપિસ્સામિ, સચે પન રાજવાદં સલ્લપિસ્સસિ ન સલ્લપિસ્સામી’’તિ. ‘‘કથં, ભન્તે નાગસેન, પણ્ડિતા સલ્લપન્તી’’તિ? ‘‘પણ્ડિતાનં ખો, મહારાજ, સલ્લાપે આવેઠનમ્પિ કયિરતિ, નિબ્બેઠનમ્પિ કયિરતિ, નિગ્ગહોપિ કયિરતિ, પટિકમ્મમ્પિ કયિરતિ, વિસ્સાસોપિ [વિસેસોપિ (સી॰ પી॰)] કયિરતિ, પટિવિસ્સાસોપિ કયિરતિ, ન ચ તેન પણ્ડિતા કુપ્પન્તિ, એવં ખો, મહારાજ, પણ્ડિતા સલ્લપન્તી’’તિ. ‘‘કથં પન, ભન્તે, રાજાનો સલ્લપન્તી’’તિ? ‘‘રાજાનો ખો, મહારાજ, સલ્લાપે એકં વત્થું પટિજાનન્તિ, યો તં વત્થું વિલોમેતિ, તસ્સ દણ્ડં આણાપેન્તિ ‘ઇમસ્સ દણ્ડં પણેથા’તિ, એવં ખો, મહારાજ, રાજાનો સલ્લપન્તી’’તિ. ‘‘પણ્ડિતવાદાહં, ભન્તે, સલ્લપિસ્સામિ, નો રાજવાદં, વિસ્સટ્ઠો ભદન્તો સલ્લપતુ યથા ભિક્ખુના વા સામણેરેન વા ઉપાસકેન વા આરામિકેન વા સદ્ધિં સલ્લપતિ , એવં વિસ્સટ્ઠો ભદન્તો સલ્લપતુ મા ભાયતૂ’’તિ. ‘‘સુટ્ઠુ મહારાજા’’તિ થેરો અબ્ભાનુમોદિ.

રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, પુચ્છિસ્સામી’’તિ. ‘‘પુચ્છ મહારાજા’’તિ. ‘‘પુચ્છિતોસિ મે ભન્તે’’તિ. ‘‘વિસજ્જિતં મહારાજા’’તિ. ‘‘કિં પન, ભન્તે, તયા વિસજ્જિત’’ન્તિ? ‘‘કિં પન, મહારાજ, તયા પુચ્છિત’’ન્તિ.

વીમંસનપઞ્હો તતિયો.

૪. અનન્તકાયપઞ્હો

૪. અથ ખો મિલિન્દસ્સ રઞ્ઞો એતદહોસિ ‘‘પણ્ડિતો ખો અયં ભિક્ખુ પટિબલો મયા સદ્ધિં સલ્લપિતું, બહુકાનિ ચ મે ઠાનાનિ પુચ્છિતબ્બાનિ ભવિસ્સન્તિ, યાવ અપુચ્છિતાનિ યેવ તાનિ ઠાનાનિ ભવિસ્સન્તિ, અથ સૂરિયો અત્થં ગમિસ્સતિ, યંનૂનાહં સ્વે અન્તેપુરે સલ્લપેય્ય’’ન્તિ. અથ ખો રાજા દેવમન્તિયં એતદવોચ ‘‘તેન હિ, ત્વં દેવમન્તિય, ભદન્તસ્સ આરોચેય્યાસિ ‘સ્વે અન્તેપુરે રઞ્ઞા સદ્ધિં સલ્લાપો ભવિસ્સતી’’’તિ. ઇદં વત્વા મિલિન્દો રાજા ઉટ્ઠાયાસના થેરં નાગસેનં આપુચ્છિત્વા રથં અભિરૂહિત્વા ‘‘નાગસેનો નાગસેનો’’તિ સજ્ઝાયં કરોન્તો પક્કામિ.

અથ ખો દેવમન્તિયો આયસ્મન્તં નાગસેનં એતદવોચ ''રાજા, ભન્તે, મિલિન્દો એવમાહ 'સ્વે અન્તેપુરે રઞ્ઞા સદ્ધિં સલ્લાપો ભવિસ્સતી'''તિ. ''સુટ્ઠૂ''તિ થેરો અબ્ભાનુમોદિ. અથ ખો તસ્સા રત્તિયા અચ્ચયેન દેવમન્તિયો ચ અનન્તકાયો ચ મઙ્કુરો ચ સબ્બદિન્નો ચ યેન મિલિન્દો રાજા તેનુપસઙ્કમિંસુ, ઉપસઙ્કમિત્વા રાજાનં મિલિન્દં એતદવોચું ''આગચ્છતુ, મહારાજ, ભદન્તો નાગસેનો''તિ ? ''આમ આગચ્છતૂ''તિ. ''કિત્તકેહિ ભિક્ખૂહિ સદ્ધિં આગચ્છતૂ''તિ? ''યત્તકે ભિક્ખૂ ઇચ્છતિ, તત્તકેહિ ભિક્ખૂહિ સદ્ધિં આગચ્છતૂ''તિ.

અથ ખો સબ્બદિન્નો આહ ''આગચ્છતુ, મહારાજ, દસહિ ભિક્ખૂહિ સદ્ધિ''ન્તિ, દુતિયમ્પિ ખો રાજા આહ ''યત્તકે ભિક્ખૂ ઇચ્છતિ, તત્તકેહિ ભિક્ખૂહિ સદ્ધિં આગચ્છતૂ''તિ . દુતિયમ્પિ ખો સબ્બદિન્નો આહ ''આગચ્છતુ, મહારાજ, દસહિ ભિક્ખૂહિ સદ્ધિ''ન્તિ. તતિયમ્પિ ખો રાજા આહ ''યત્તકે ભિક્ખૂ ઇચ્છતિ, તત્તકેહિ ભિક્ખૂહિ સદ્ધિં આગચ્છતૂ''તિ. તતિયમ્પિ ખો સબ્બદિન્નો આહ ''આગચ્છતુ, મહારાજ, દસહિ ભિક્ખૂહિ સદ્ધિ''ન્તિ. ''સબ્બો પનાયં સક્કારો પટિયાદિતો, અહં ભણામિ 'યત્તકે ભિક્ખૂ ઇચ્છતિ, તત્તકેહિ ભિક્ખૂહિ સદ્ધિં આગચ્છતૂ'તિ. અયં, ભણે સબ્બદિન્નો, અઞ્ઞથા ભણતિ, કિં નુ મયં નપ્પટિબલા ભિક્ખૂનં ભોજનં દાતુ''ન્તિ? એવં વુત્તે સબ્બદિન્નો મઙ્કુ અહોસિ.

અથ ખો દેવમન્તિયો ચ અનન્તકાયો ચ મઙ્કુરો ચ યેનાયસ્મા નાગસેનો તેનુપસઙ્કમિંસુ, ઉપસઙ્કમિત્વા આયસ્મન્તં નાગસેનં એતદવોચું ''રાજા, ભન્તે, મિલિન્દો એવમાહ 'યત્તકે ભિક્ખૂ ઇચ્છતિ, તત્તકેહિ ભિક્ખૂહિ સદ્ધિં આગચ્છતૂ'''તિ. અથ ખો આયસ્મા નાગસેનો પુબ્બણ્હસમયં નિવાસેત્વા પત્તચીવરમાદાય અસીતિયા ભિક્ખુસહસ્સેહિ સદ્ધિં સાગલં પાવિસિ.

અથ ખો અનન્તકાયો આયસ્મન્તં નાગસેનં નિસ્સાય ગચ્છન્તો આયસ્મન્તં નાગસેનં એતદવોચ ''ભન્તે નાગસેન, યં પનેતં બ્રૂસિ 'નાગસેનો'તિ, કતમો એત્થ, નાગસેનો''તિ? થેરો આહ ''કો પનેત્થ 'નાગસેનો'તિ મઞ્ઞસી''તિ? ''યો સો, ભન્તે, અબ્ભન્તરે વાતો જીવો પવિસતિ ચ નિક્ખમતિ ચ, સો 'નાગસેનો'તિ મઞ્ઞામી''તિ. ''યદિ પનેસો વાતો નિક્ખમિત્વા નપ્પવિસેય્ય, પવિસિત્વા ન નિક્ખમેય્ય, જીવેય્ય નુ ખો સો પુરિસો''તિ? ''ન હિ ભન્તે''તિ . ''યે પનિમે સઙ્ખધમકા સઙ્ખં ધમેન્તિ, તેસં વાતો પુન પવિસતી''તિ? ''ન હિ ભન્તે''તિ. ''યે પનિમે વંસધમકા વંસં ધમેન્તિ, તેસં વાતો પુન પવિસતી''તિ? ''ન હિ ભન્તે''તિ. ''યે પનિમે સિઙ્ગધમકા સિઙ્ગં ધમેન્તિ, તેસં વાતો પુન પવિસતી''તિ? ''ન હિ ભન્તે''તિ. ''અથ કિસ્સ પન તેન ન મરન્તી''તિ. ''નાહં પટિબલો તયા વાદિના સદ્ધિં સલ્લપિતું, સાધુ, ભન્તે, અત્થં જપ્પેહી''તિ. ''નેસો જીવો, અસ્સાસપસ્સાસા નામેતે કાયસઙ્ખારા''તિ થેરો અભિધમ્મકથં કથેસિ. અથ અનન્તકાયો ઉપાસકત્તં પટિવેદેસીતિ.

અનન્તકાયપઞ્હો ચતુત્થો.

૫. પબ્બજ્જપઞ્હો

૫. અથ ખો આયસ્મા નાગસેનો યેન મિલિન્દસ્સ રઞ્ઞો નિવેસનં તેનુપસઙ્કમિ, ઉપસઙ્કમિત્વા પઞ્ઞત્તે આસને નિસીદિ. અથ ખો મિલિન્દો રાજા આયસ્મન્તં નાગસેનં સપરિસં પણીતેન ખાદનીયેન ભોજનીયેન સહત્થા સન્તપ્પેત્વા સમ્પવારેત્વા એકમેકં ભિક્ખું એકમેકેન દુસ્સયુગેન અચ્છાદેત્વા આયસ્મન્તં નાગસેનં તિચીવરેન અચ્છાદેત્વા આયસ્મન્તં નાગસેનં એતદવોચ ''ભન્તે નાગસેન દસહિ, ભિક્ખૂહિ સદ્ધિં ઇધ નિસીદથ, અવસેસા ગચ્છન્તૂ''તિ.

અથ ખો મિલિન્દો રાજા આયસ્મન્તં નાગસેનં ભુત્તાવિં ઓનીતપત્તપાણિં વિદિત્વા અઞ્ઞતરં નીચં આસનં ગહેત્વા એકમન્તં નિસીદિ, એકમન્તં નિસિન્નો ખો મિલિન્દો રાજા આયસ્મન્તં નાગસેનં એતદવોચ ''ભન્તે નાગસેન, કિમ્હિ હોતિ કથાસલ્લાપો''તિ? ''અત્થેન મયં, મહારાજ, અત્થિકા, અત્થે હોતુ કથાસલ્લાપો''તિ.

રાજા આહ ''કિમત્થિયા, ભન્તે નાગસેન, તુમ્હાકં પબ્બજ્જા, કો ચ તુમ્હાકં પરમત્થો''તિ. થેરો આહ ''કિન્તિ, મહારાજ, ઇદં દુક્ખં નિરુજ્ઝેય્ય, અઞ્ઞઞ્ચ દુક્ખં ન ઉપ્પજ્જેય્યાતિ. એતદત્થા, મહારાજ, અમ્હાકં પબ્બજ્જા, અનુપાદા પરિનિબ્બાનં ખો પન અમ્હાકં પરમત્થો''તિ.

''કિં પન, ભન્તે નાગસેન, સબ્બે એતદત્થાય પબ્બજન્તી''તિ? ''ન હિ, મહારાજ, કેચિ એતદત્થાય પબ્બજન્તિ, કેચિ રાજાભિનીતા [રાજભીતિતા (સી॰)] પબ્બજન્તિ, કેચિ ચોરાભિનીતા [ચોરભીતિતા (સી॰)] પબ્બજન્તિ, કેચિ ઇણટ્ટા પબ્બજન્તિ, કેચિ આજીવિકત્થાય પબ્બજન્તિ, યે પન સમ્મા પબ્બજન્તિ, તે એતદત્થાય પબ્બજન્તી''તિ.

''ત્વં પન, ભન્તે, એતદત્થાય પબ્બજિતોસી''તિ? ''અહં ખો, મહારાજ, દહરકો સન્તો પબ્બજિતો, ન જાનામિ ઇમસ્સ નામત્થાય પબ્બજામીતિ, અપિ ચ ખો મે એવં અહોસિ 'પણ્ડિતા ઇમે સમણા સક્યપુત્તિયા, તે મં સિક્ખાપેસ્સન્તી'તિ, સ્વાહં તેહિ સિક્ખાપિતો જાનામિ ચ પસ્સામિ ચ 'ઇમસ્સ નામત્થાય પબ્બજ્જા'''તિ.

''કલ્લોસિ , ભન્તે નાગસેના''તિ.

પબ્બજ્જપઞ્હો પઞ્ચમો.

૬. પટિસન્ધિપઞ્હો

૬. રાજા આહ ''ભન્તે નાગસેન, અત્થિ કોચિ મતો ન પટિસન્દહતી''તિ. થેરો આહ ''કોચિ પટિસન્દહતિ, કોચિ ન પટિસન્દહતી''તિ. ''કો પટિસન્દહતિ, કો ન પટિસન્દહતી''તિ? ''સકિલેસો, મહારાજ, પટિસન્દહતિ, નિક્કિલેસો ન પટિસન્દહતી''તિ. ''ત્વં પન, ભન્તે નાગસેન, પટિસન્દહિસ્સસી''તિ? ''સચે, મહારાજ, સઉપાદાનો ભવિસ્સામિ પટિસન્દહિસ્સામિ, સચે અનુપાદાનો ભવિસ્સામિ ન પટિસન્દહિસ્સામી''તિ.

''કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના''તિ.

પટિસન્ધિપઞ્હો છટ્ઠો.

૭. યોનિસોમનસિકારપઞ્હો

૭. રાજા આહ ''ભન્તે નાગસેન, યો ન પટિસન્દહતિ, નનુ સો યોનિસો મનસિકારેન ન પટિસન્દહતી''તિ? ''યોનિસો ચ મહારાજ, મનસિકારેન પઞ્ઞાય ચ અઞ્ઞેહિ ચ કુસલેહિ ધમ્મેહી''તિ. ''નનુ, ભન્તે, યોનિસો મનસિકારો યેવ પઞ્ઞા''તિ? ''ન હિ, મહારાજ, અઞ્ઞો મનસિકારો, અઞ્ઞા પઞ્ઞા, ઇમેસં ખો, મહારાજ, અજેળકગોણમહિંસઓટ્ઠગદ્રભાનમ્પિ મનસિકારો અત્થિ, પઞ્ઞા પન તેસં નત્થી''તિ.

''કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના''તિ.

યોનિસોમનસિકારપઞ્હો સત્તમો.

૮. મનસિકારલક્ખણપઞ્હો

૮. રાજા આહ ''કિંલક્ખણો, ભન્તે નાગસેન, મનસિકારો, કિંલક્ખણા પઞ્ઞા''તિ? ''ઊહનલક્ખણો ખો, મહારાજ, મનસિકારો, છેદનલક્ખણા પઞ્ઞા''તિ.

''કથં ઊહનલક્ખણો મનસિકારો, કથં છેદનલક્ખણા પઞ્ઞા, ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''જાનાસિ, ત્વં મહારાજ, યવલાવકે''તિ. ''આમ , ભન્તે, જાનામી''તિ . ''કથં, મહારાજ, યવલાવકા યવં લુનન્તી''તિ? ''વામેન, ભન્તે, હત્થેન યવકલાપં ગહેત્વા દક્ખિણેન હત્થેન દાત્તં ગહેત્વા દાત્તેન છિન્દન્તી''તિ.

''યથા, મહારાજ, યવલાવકો વામેન હત્થેન યવકલાપં ગહેત્વા દક્ખિણેન હત્થેન દાત્તં ગહેત્વા યવં છિન્દતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગાવચરો મનસિકારેન માનસં ગહેત્વા પઞ્ઞાય કિલેસે છિન્દતિ, એવં ખો, મહારાજ, ઊહનલક્ખણો મનસિકારો, એવં છેદનલક્ખણા પઞ્ઞા''તિ.

''કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના''તિ.

મનસિકારલક્ખણપઞ્હો અટ્ઠમો.

૯. સીલલક્ખણપઞ્હો

૯. રાજા આહ ''ભન્તે નાગસેન, યં પનેતં બ્રૂસિ 'અઞ્ઞેહિ ચ કુસલેહિ ધમ્મેહી'તિ, કતમે તે કુસલા ધમ્મા''તિ? ''સીલં, મહારાજ, સદ્ધા વીરિયં સતિ સમાધિ, ઇમે તે કુસલા ધમ્મા''તિ. ''કિંલક્ખણં, ભન્તે, સીલ''ન્તિ? ''પતિટ્ઠાનલક્ખણં, મહારાજ, સીલં સબ્બેસં કુસલાનં ધમ્માનં, ઇન્દ્રિયબલબોજ્ઝઙ્ગમગ્ગઙ્ગસતિપટ્ઠાનસમ્મપ્પધાનઇદ્ધિપાદઝાનવિમોક્ખસ- માધિસમાપત્તીનં સીલં પતિટ્ઠં, સીલે પતિટ્ઠિતો ખો, મહારાજ, યોગાવચરો સીલં નિસ્સાય સીલે પતિટ્ઠાય પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ ભાવેતિ સદ્ધિન્દ્રિયં વીરિયિન્દ્રિયં સતિન્દ્રિયં સમાધિન્દ્રિયં પઞ્ઞિન્દ્રિયન્તિ, સબ્બે કુસલા ધમ્મા ન પરિહાયન્તી''તિ. ''ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''યથા, મહારાજ , યે કેચિ બીજગામભૂતગામા વુડ્ઢિં વિરૂળ્હિં વેપુલ્લં આપજ્જન્તિ, સબ્બે તે પથવિં નિસ્સાય પથવિયં પતિટ્ઠાય વુડ્ઢિં વિરૂળ્હિં વેપુલ્લં આપજ્જન્તિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગાવચરો સીલં નિસ્સાય સીલે પતિટ્ઠાય પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ ભાવેતિ સદ્ધિન્દ્રિયં વીરિયિન્દ્રિયં સતિન્દ્રિયં સમાધિન્દ્રિયં પઞ્ઞિન્દ્રિય''ન્તિ.

''ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''યથા, મહારાજ, યે કેચિ બલકરણીયા કમ્મન્તા કયિરન્તિ, સબ્બે તે પથવિં નિસ્સાય પથવિયં પતિટ્ઠાય કયિરન્તિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગાવચરો સીલં નિસ્સાય સીલે પતિટ્ઠાય પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ ભાવેતિ સદ્ધિન્દ્રિયં વીરિયિન્દ્રિયં સતિન્દ્રિયં સમાધિન્દ્રિયં પઞ્ઞિન્દ્રિય''ન્તિ .

''ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''યથા, મહારાજ, નગરવડ્ઢકી નગરં માપેતુકામો પઠમં નગરટ્ઠાનં સોધાપેત્વા ખાણુકણ્ટકં અપકડ્ઢાપેત્વા ભૂમિં સમં કારાપેત્વા તતો અપરભાગે વીથિચતુક્કસિઙ્ઘાટકાદિપરિચ્છેદેન વિભજિત્વા નગરં માપેતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગાવચરો સીલં નિસ્સાય સીલે પતિટ્ઠાય પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ ભાવેતિ સદ્ધિન્દ્રિયં વીરિયિન્દ્રિયં સતિન્દ્રિયં સમાધિન્દ્રિયં પઞ્ઞિન્દ્રિય''ન્તિ.

''ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''યથા, મહારાજ, લઙ્ઘકો સિપ્પં દસ્સેતુકામો પથવિં ખણાપેત્વા સક્ખરકથલં અપકડ્ઢાપેત્વા ભૂમિં સમં કારાપેત્વા મુદુકાય ભૂમિયા સિપ્પં દસ્સેતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગાવચરો સીલં નિસ્સાય સીલે પતિટ્ઠાય પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ ભાવેતિ સદ્ધિન્દ્રિયં વીરિયિન્દ્રિયં સતિન્દ્રિયં સમાધિન્દ્રિયં પઞ્ઞિન્દ્રિયન્તિ. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા –

'''સીલે પતિટ્ઠાય નરો સપઞ્ઞો, ચિત્તં પઞ્ઞઞ્ચ ભાવયં;
આતાપી નિપકો ભિક્ખુ, સો ઇમં વિજટયે જટ'ન્તિ [પસ્સ સં॰ નિ॰ ૧.૨૩].

'''અયં પતિટ્ઠા ધરણીવ પાણિનં, ઇદઞ્ચ મૂલં કુસલાભિવુડ્ઢિયા;
મુખઞ્ચિદં સબ્બજિનાનુસાસને, યો સીલક્ખન્ધો વરપાતિમોક્ખિયો'''તિ.

''કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના''તિ.

સીલલક્ખણપઞ્હો નવમો.

૧૦. સમ્પસાદનલક્ખણસદ્ધાપઞ્હો

૧૦. રાજા આહ ''ભન્તે નાગસેન, કિંલક્ખણા સદ્ધા''તિ? ''સમ્પસાદનલક્ખણા ચ, મહારાજ, સદ્ધા, સમ્પક્ખન્દનલક્ખણા ચા''તિ. ''કથં, ભન્તે, સમ્પસાદનલક્ખણા સદ્ધા''તિ? ''સદ્ધા ખો, મહારાજ, ઉપ્પજ્જમાના નીવરણે વિક્ખમ્ભેતિ, વિનીવરણં ચિત્તં હોતિ અચ્છં વિપ્પસન્નં અનાવિલં. એવં ખો, મહારાજ, સમ્પસાદનલક્ખણા સદ્ધા''તિ.

''ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''યથા, મહારાજ, રાજા ચક્કવત્તી ચતુરઙ્ગિનિયા સેનાય સદ્ધિં અદ્ધાનમગ્ગપ્પટિપન્નો પરિત્તં ઉદકં તરેય્ય, તં ઉદકં હત્થીહિ ચ અસ્સેહિ ચ રથેહિ ચ પત્તીહિ ચ ખુભિતં ભવેય્ય આવિલં લુળિતં કલલીભૂતં. ઉત્તિણ્ણો ચ રાજા ચક્કવત્તી મનુસ્સે આણાપેય્ય 'પાનીયં, ભણે, આહરથ, પિવિસ્સામી'તિ, રઞ્ઞો ચ ઉદકપ્પસાદકો મણિ ભવેય્ય. 'એવં દેવા'તિ ખો તે મનુસ્સા રઞ્ઞો ચક્કવત્તિસ્સ પટિસ્સુત્વા તં ઉદકપ્પસાદકં મણિં ઉદકે પક્ખિપેય્યું, તસ્મિં ઉદકે પક્ખિત્તમત્તે સઙ્ખસેવાલપણકં વિગચ્છેય્ય, કદ્દમો ચ સન્નિસીદેય્ય, અચ્છં ભવેય્ય ઉદકં વિપ્પસન્નં અનાવિલં. તતો રઞ્ઞો ચક્કવત્તિસ્સ પાનીયં ઉપનામેય્યું 'પિવતુ, દેવ, પાનીય'ન્તિ.

''યથા, મહારાજ, ઉદકં, એવં ચિત્તં દટ્ઠબ્બં, યથા તે મનુસ્સા, એવં યોગાવચરો દટ્ઠબ્બો, યથા સઙ્ખસેવાલપણકં કદ્દમો ચ, એવં કિલેસા દટ્ઠબ્બા. યથા ઉદકપ્પસાદકો મણિ, એવં સદ્ધા દટ્ઠબ્બા, યથા ઉદકપ્પસાદકે મણિમ્હિ ઉદકે પક્ખિત્તમત્તે સઙ્ખસેવાલપણકં વિગચ્છેય્ય, કદ્દમો ચ સન્નિસીદેય્ય, અચ્છં ભવેય્ય ઉદકં વિપ્પસન્નં અનાવિલં, એવમેવ ખો, મહારાજ, સદ્ધા ઉપ્પજ્જમાના નીવરણે વિક્ખમ્ભેતિ, વિનીવરણં ચિત્તં હોતિ અચ્છં વિપ્પસન્નં અનાવિલં, એવં ખો, મહારાજ, સમ્પસાદનલક્ખણા સદ્ધા''તિ.

''કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના''તિ.

સમ્પસાદનલક્ખણસદ્ધાપઞ્હો દસમો.

૧૧. સમ્પક્ખન્દનલક્ખણસદ્ધાપઞ્હો

૧૧. ‘‘કથં , ભન્તે, સમ્પક્ખન્દનલક્ખણા સદ્ધા’’તિ,? ‘‘યથા, મહારાજ, યોગાવચરો અઞ્ઞેસં ચિત્તં વિમુત્તં પસ્સિત્વા સોતાપત્તિફલે વા સકદાગામિફલે વા અનાગામિફલે વા અરહત્તે વા સમ્પક્ખન્દતિ યોગં કરોતિ અપ્પત્તસ્સ પત્તિયા અનધિગતસ્સ અધિગમાય અસચ્છિકતસ્સ સચ્છિકિરિયાય. એવં ખો, મહારાજ, સમ્પક્ખન્દનલક્ખણા સદ્ધા’’તિ.

‘‘ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, ઉપરિપબ્બતે મહામેઘો અભિપ્પવસ્સેય્ય, તં ઉદકં યથાનિન્નં પવત્તમાનં પબ્બતકન્દરપદરસાખા પરિપૂરેત્વા નદિં પરિપૂરેય્ય, સા ઉભતો કૂલાનિ સંવિસ્સન્દન્તી ગચ્છેય્ય, અથ મહાજનકાયો આગન્ત્વા તસ્સા નદિયા ઉત્તાનતં વા ગમ્ભીરતં વા અજાનન્તો ભીતો વિત્થતો તીરે તિટ્ઠેય્ય, અથઞ્ઞતરો પુરિસો આગન્ત્વા અત્તનો થામઞ્ચ બલઞ્ચ સમ્પસ્સન્તો ગાળ્હં કચ્છં બન્ધિત્વા પક્ખન્દિત્વા તરેય્ય, તં તિણ્ણં પસ્સિત્વા મહાજનકાયોપિ તરેય્ય. એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગાવચરો અઞ્ઞેસં ચિત્તં વિમુત્તં પસ્સિત્વા સોતાપત્તિફલે વા સકદાગામિફલે વા અનાગામિફલે વા અરહત્તે વા સમ્પક્ખન્દતિ યોગં કરોતિ અપ્પત્તસ્સ પત્તિયા અનધિગતસ્સ અધિગમાય અસચ્છિકતસ્સ સચ્છિકિરિયાય. એવં ખો, મહારાજ, સમ્પક્ખન્દનલક્ખણા સદ્ધાતિ. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા સંયુત્તનિકાયવરે –

‘‘‘સદ્ધાય તરતી ઓઘં, અપ્પમાદેન અણ્ણવં;
વીરિયેન દુક્ખમચ્ચેતિ, પઞ્ઞાય પરિસુજ્ઝતી’’’તિ [પસ્સ સં॰ નિ॰ ૧.૨૪૬].

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

સમ્પક્ખન્દનલક્ખણસદ્ધાપઞ્હો એકાદસમો.

૧૨. વીરિયલક્ખણપઞ્હો

૧૨. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, કિંલક્ખણં વીરિય’’ન્તિ? ‘‘ઉપત્થમ્ભનલક્ખણં, મહારાજ, વીરિયં, વીરિયૂપત્થમ્ભિતા સબ્બે કુસલા ધમ્મા ન પરિહાયન્તી’’તિ.

‘‘ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, પુરિસો ગેહે પતન્તે અઞ્ઞેન દારુના ઉપત્થમ્ભેય્ય, ઉપત્થમ્ભિતં સન્તં એવં તં ગેહં ન પતેય્ય. એવમેવ ખો, મહારાજ, ઉપત્થમ્ભનલક્ખણં વીરિયં, વીરિયૂપત્થમ્ભિતા સબ્બે કુસલા ધમ્મા ન પરિહાયન્તી’’તિ.

‘‘ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, પરિત્તકં સેનં મહતી સેના ભઞ્જેય્ય, તતો રાજા અઞ્ઞમઞ્ઞં અનુસ્સારેય્ય અનુપેસેય્ય અત્તનો પરિત્તકાય સેનાય બલં અનુપદં દદેય્ય, તાય સદ્ધિં પરિત્તકા સેના મહતિં સેનં ભઞ્જેય્ય. એવમેવ ખો, મહારાજ, ઉપત્થમ્ભનલક્ખણં વીરિયં, વીરિયૂપત્થમ્ભિતા સબ્બે કુસલા ધમ્મા ન પરિહાયન્તિ. ભાસિતમ્પેતં , મહારાજ, ભગવતા – ‘વીરિયવા ખો, ભિક્ખવે, અરિયસાવકો અકુસલં પજહતિ, કુસલં ભાવેતિ. સાવજ્જં પજહતિ, અનવજ્જં ભાવેતિ. સુદ્ધમત્તાનં પરિહરતી’’’તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

વીરિયલક્ખણપઞ્હો દ્વાદસમો.

૧૩. સતિલક્ખણપઞ્હો

૧૩. રાજા આહ ''ભન્તે નાગસેન, કિંલક્ખણા સતી''તિ? ''અપિલાપનલક્ખણા, મહારાજ, સતિ, ઉપગ્ગણ્હનલક્ખણા ચા''તિ. ''કથં, ભન્તે, અપિલાપનલક્ખણા સતી''તિ? ''સતિ, મહારાજ, ઉપ્પજ્જમાના કુસલાકુસલસાવજ્જાનવજ્જહીનપ્પણીતકણ્હસુક્કસપ્પટિભાગધમ્મે અપિલાપેતિ 'ઇમે ચત્તારો સતિપટ્ઠાના, ઇમે ચત્તારો સમ્મપ્પધાના, ઇમે ચત્તારો ઇદ્ધિપાદા, ઇમાનિ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ, ઇમાનિ પઞ્ચ બલાનિ, ઇમે સત્ત બોજ્ઝઙ્ગા, અયં અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો, અયં સમથો, અયં વિપસ્સના, અયં વિજ્જા, અયં વિમુત્તી'તિ. તતો યોગાવચરો સેવિતબ્બે ધમ્મે સેવતિ, અસેવિતબ્બે ધમ્મે ન સેવતિ. ભજિતબ્બે ધમ્મે ભજતિ અભજિત્તબ્બે ધમ્મે ન ભજતિ. એવં ખો, મહારાજ, અપિલાપનલક્ખણા સતી''તિ.

''ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''યથા, મહારાજ, રઞ્ઞો ચક્કવત્તિસ્સ ભણ્ડાગારિકો રાજાનં ચક્કવત્તિં સાયં પાતં યસં સરાપેતિ 'એત્તકા, દેવ, તે હત્થી, એત્તકા અસ્સા, એત્તકા રથા, એત્તકા પત્તી, એત્તકં હિરઞ્ઞં, એત્તકં સુવણ્ણં, એત્તકં સાપતેય્યં, તં દેવો સરતૂ'તિ રઞ્ઞો સાપતેય્યં અપિલાપેતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, સતિ ઉપ્પજ્જમાના કુસલાકુસલસાવજ્જાનવજ્જહીનપ્પણીતકણ્હસુક્કસપ્પટિભાગધમ્મે અપિલાપેતિ 'ઇમે ચત્તારો સતિપટ્ઠાના, ઇમે ચત્તારો સમ્મપ્પધાના, ઇમે ચત્તારો ઇદ્ધિપાદા, ઇમાનિ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ, ઇમાનિ પઞ્ચ બલાનિ, ઇમે સત્ત બોજ્ઝઙ્ગા, અયં અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો, અયં સમથો, અયં વિપસ્સના, અયં વિજ્જા, અયં વિમુત્તી'તિ. તતો યોગાવચરો સેવિતબ્બે ધમ્મે સેવતિ, અસેવિતબ્બે ધમ્મે ન સેવતિ. ભજિતબ્બે ધમ્મે ભજતિ, અભજિતબ્બે ધમ્મે ન ભજતિ. એવં ખો, મહારાજ, અપિલાપનલક્ખણા સતી''તિ.

''કથં, ભન્તે, ઉપગ્ગણ્હનલક્ખણા સતી''તિ? ''સતિ, મહારાજ, ઉપ્પજ્જમાના હિતાહિતાનં ધમ્માનં ગતિયો સમન્વેતિ 'ઇમે ધમ્મા હિતા, ઇમે ધમ્મા અહિતા. ઇમે ધમ્મા ઉપકારા, ઇમે ધમ્મા અનુપકારા'તિ. તતો યોગાવચરો અહિતે ધમ્મે અપનુદેતિ, હિતે ધમ્મે ઉપગ્ગણ્હાતિ. અનુપકારે ધમ્મે અપનુદેતિ, ઉપકારે ધમ્મે ઉપગ્ગણ્હાતિ. એવં ખો, મહારાજ, ઉપગ્ગણ્હનલક્ખણા સતી''તિ.

''ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''યથા, મહારાજ, રઞ્ઞો ચક્કવત્તિસ્સ પરિણાયકરતનં રઞ્ઞો હિતાહિતે જાનાતિ 'ઇમે રઞ્ઞો હિતા, ઇમે અહિતા. ઇમે ઉપકારા, ઇમે અનુપકારા'તિ. તતો અહિતે અપનુદેતિ, હિતે ઉપગ્ગણ્હાતિ. અનુપકારે અપનુદેતિ, ઉપકારે ઉપગ્ગણ્હાતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, સતિ ઉપ્પજ્જમાના હિતાહિતાનં ધમ્માનં ગતિયો સમન્વેતિ 'ઇમે ધમ્મા હિતા, ઇમે ધમ્મા અહિતા. ઇમે ધમ્મા ઉપકારા, ઇમે ધમ્મા અનુપકારા'તિ. તતો યોગાવચરો અહિતે ધમ્મે અપનુદેતિ, હિતે ધમ્મે ઉપગ્ગણ્હા'તિ. અનુપકારે ધમ્મે અપનુદેતિ, ઉપકારે દમ્મે ઉપગ્ગણ્હાતિ. એવં ખો, મહારાજ, ઉપગ્ગણ્હનલક્ખણા સતિ. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા – 'સતિઞ્ચ ખ્વાહં, ભિક્ખવે, સબ્બત્થિકં વદામી'''તિ.

''કલ્લોસિ , ભન્તે નાગસેના''તિ.

સતિલક્ખણપઞ્હો તેરસમો.

૧૪. સમાધિપઞ્હો

૧૪. રાજા આહ ''ભન્તે નાગસેન, કિંલક્ખણો સમાધી''તિ? ''પમુખલક્ખણો, મહારાજ, સમાધિ, યે કેચિ કુસલા ધમ્મા, સબ્બે તે સમાધિપમુખા હોન્તિ સમાધિનિન્ના સમાધિપોણા સમાધિપબ્ભારા''તિ.

''ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''યથા, મહારાજ, કૂટાગારસ્સ યા કાચિ ગોપાનસિયો, સબ્બા તા કૂટઙ્ગમા હોન્તિ કૂટનિન્ના કૂટસમોસરણા, કૂટં તાસં અગ્ગમક્ખાયતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યે કેચિ કુસલા ધમ્મા, સબ્બે તે સમાધિપમુખા હોન્તિ સમાધિનિન્ના સમાધિપોણા સમાધિપબ્ભારાતિ.

''ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''યથા, મહારાજ, કોચિ રાજા ચતુરઙ્ગિનિયા સેનાય સદ્ધિં સઙ્ગામં ઓતરેય્ય, સબ્બાવ સેના હત્થી ચ અસ્સા ચ રથા ચ પત્તી ચ તપ્પમુખા [તમ્પમુખા (સ્યા॰ ક॰)] ભવેય્યું તન્નિન્ના તપ્પોણા તપ્પબ્ભારા તં યેવ અનુપરિયાયેય્યું. એવમેવ ખો, મહારાજ, યે કેચિ કુસલા ધમ્મા, સબ્બે તે સમાધિપમુખા હોન્તિ સમાધિનિન્ના સમાધિપોણા સમાધિપબ્ભારા. એવં ખો, મહારાજ, પમુખલક્ખણો સમાધિ. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા – ''સમાધિં, ભિક્ખવે, ભાવેથ, સમાહિતો, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ યથાભૂતં પજાનાતી''તિ.

''કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના''તિ.

સમાધિપઞ્હો ચુદ્દસમો.

૧૫. પઞ્ઞાલક્ખણપઞ્હો

૧૫. રાજા આહ ''ભન્તે નાગસેન, કિંલક્ખણા પઞ્ઞા''તિ? ''પુબ્બેવ ખો, મહારાજ, મયા વુત્તં 'છેદનલક્ખણા પઞ્ઞા'તિ, અપિ ચ ઓભાસનલક્ખણા પઞ્ઞા''તિ. ''કથં, ભન્તે, ઓભાસનલક્ખણા પઞ્ઞા''તિ? ''પઞ્ઞા, મહારાજ, ઉપ્પજ્જમાના અવિજ્જન્ધકારં વિધમેતિ, વિજ્જોભાસં જનેતિ, ઞાણાલોકં વિદંસેતિ, અરિયસચ્ચાનિ પાકટાનિ કરોતિ. તતો યોગાવચરો 'અનિચ્ચ'ન્તિ વા 'દુક્ખ'ન્તિ વા 'અનત્તા'તિ વા સમ્મપ્પઞ્ઞાય પસ્સતી''તિ.

''ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''યથા, મહારાજ, પુરિસો અન્ધકારે ગેહે પદીપં પવેસેય્ય, પવિટ્ઠો પદીપો અન્ધકારં વિધમેતિ, ઓભાસં જનેતિ, આલોકં વિદંસેતિ, રૂપાનિ પાકટાનિ કરોતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, પઞ્ઞા ઉપ્પજ્જમાના અવિજ્જન્ધકારં વિધમેતિ, વિજ્જોભાસં જનેતિ, ઞાણાલોકં વિદંસેતિ, અરિયસચ્ચાનિ પાકટાનિ કરોતિ. તતો યોગાવચરો 'અનિચ્ચ'ન્તિ વા 'દુક્ખ'ન્તિ વા 'અનત્તા'તિ વા સમ્મપ્પઞ્ઞાય પસ્સતિ. એવં ખો, મહારાજ, ઓભાસનલક્ખણા પઞ્ઞા''તિ.

''કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના''તિ.

પઞ્ઞાલક્ખણપઞ્હો પન્નરસમો.

૧૬. નાનાધમ્માનં એકકિચ્ચઅભિનિપ્ફાદનપઞ્હો

૧૬. રાજા આહ ''ભન્તે નાગસેન, ઇમે ધમ્મા નાના સન્તા એકં અત્થં અભિનિપ્ફાદેન્તી''તિ? ''આમ, મહારાજ, ઇમે ધમ્મા નાના સન્તા એકં અત્થં અભિનિપ્ફાદેન્તિ, કિલેસે હનન્તી''તિ.

‘‘કથં, ભન્તે, ઇમે ધમ્મા નાના સન્તા એકં અત્થં અભિનિપ્ફાદેન્તિ, કિલેસે હનન્તિ? ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, સેના નાના સન્તા હત્થી ચ અસ્સા ચ રથા ચ પત્તી ચ એકં અત્થં અભિનિપ્ફાદેન્તિ, સઙ્ગામે પરસેનં અભિવિજિનન્તિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, ઇમે ધમ્મા નાના સન્તા એકં અત્થં અભિનિપ્ફાદેન્તિ, કિલેસે હનન્તી’’તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

નાનાધમ્માનં એકકિચ્ચઅભિનિપ્ફાદનપઞ્હો સોળસમો.

મહાવગ્ગો પઠમો.

ઇમસ્મિં વગ્ગે સોળસ પઞ્હા.

૨. અદ્ધાનવગ્ગો

૧. ધમ્મસન્તતિપઞ્હો

૧. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, યો ઉપ્પજ્જતિ, સો એવ સો, ઉદાહુ અઞ્ઞો’’તિ? થેરો આહ ‘‘ન ચ સો, ન ચ અઞ્ઞો’’તિ.

‘‘ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘તં કિં મઞ્ઞસિ, મહારાજ, યદા ત્વં દહરો તરુણો મન્દો ઉત્તાનસેય્યકો અહોસિ, સો યેવ ત્વં એતરહિ મહન્તો’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે, અઞ્ઞો સો દહરો તરુણો મન્દો ઉત્તાનસેય્યકો અહોસિ, અઞ્ઞો અહં એતરહિ મહન્તો’’તિ. ‘‘એવં સન્તે ખો, મહારાજ, માતાતિપિ ન ભવિસ્સતિ, પિતાતિપિ ન ભવિસ્સતિ, આચરિયોતિપિ ન ભવિસ્સતિ, સિપ્પવાતિપિ ન ભવિસ્સતિ, સીલવાતિપિ ન ભવિસ્સતિ, પઞ્ઞવાતિપિ ન ભવિસ્સતિ. કિં નુ ખો, મહારાજ, અઞ્ઞા એવ કલલસ્સ માતા, અઞ્ઞા અબ્બુદસ્સ માતા, અઞ્ઞા પેસિયા માતા, અઞ્ઞા ઘનસ્સ માતા, અઞ્ઞા ખુદ્દકસ્સ માતા, અઞ્ઞા મહન્તસ્સ માતા, અઞ્ઞો સિપ્પં સિક્ખતિ, અઞ્ઞો સિક્ખિતો ભવતિ, અઞ્ઞો પાપકમ્મં કરોતિ, અઞ્ઞસ્સ હત્થપાદા છિજ્જન્તી’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે. ત્વં પન, ભન્તે, એવં વુત્તે કિં વદેય્યાસી’’તિ? થેરો આહ ‘‘અહઞ્ઞેવ ખો, મહારાજ, દહરો અહોસિં તરુણો મન્દો ઉત્તાનસેય્યકો, અહઞ્ઞેવ એતરહિ મહન્તો, ઇમમેવ કાયં નિસ્સાય સબ્બે તે એકસઙ્ગહિતા’’તિ.

‘‘ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, કોચિદેવ પુરિસો પદીપં પદીપેય્ય, કિં સો સબ્બરત્તિં પદીપેય્યા’’તિ? ‘‘આમ, ભન્તે, સબ્બરત્તિં પદીપેય્યા’’તિ. ‘‘કિં નુ ખો, મહારાજ, યા પુરિમે યામે અચ્ચિ, સા મજ્ઝિમે યામે અચ્ચી’’તિ? ‘‘ન હિ ભન્તે’’તિ. ‘‘યા મજ્ઝિમે યામે અચ્ચિ, સા પચ્છિમે યામે અચ્ચી’’તિ? ‘‘ન હિ ભન્તે’’તિ. ‘‘કિં નુ ખો, મહારાજ, અઞ્ઞો સો અહોસિ પુરિમે યામે પદીપો, અઞ્ઞો મજ્ઝિમે યામે પદીપો, અઞ્ઞો પચ્છિમે યામે પદીપો’’તિ? ‘‘ન હિ ભન્તે, તં યેવ નિસ્સાય સબ્બરત્તિં પદીપિતો’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, ધમ્મસન્તતિ સન્દહતિ, અઞ્ઞો ઉપ્પજ્જતિ, અઞ્ઞો નિરુજ્ઝતિ, અપુબ્બં અચરિમં વિય સન્દહતિ, તેન ન ચ સો, ન ચ અઞ્ઞો, પુરિમવિઞ્ઞાણે પચ્છિમવિઞ્ઞાણં સઙ્ગહં ગચ્છતી’’તિ.

‘‘ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, ખીરં દુય્હમાનં કાલન્તરેન દધિ પરિવત્તેય્ય, દધિતો નવનીતં, નવનીતતો ઘતં પરિવત્તેય્ય, યો નુ ખો, મહારાજ, એવં વદેય્ય ‘યં યેવ ખીરં તં યેવ દધિ, યં યેવ દધિ તં યેવ નવનીતં, યં યેવ નવનીતં તં યેવ ઘત’ન્તિ, સમ્મા નુ ખો સો, મહારાજ, વદમાનો વદેય્યા’’તિ? ‘‘ન હિ ભન્તે, તંયેવ નિસ્સાય સમ્ભૂત’’ન્તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, ધમ્મસન્તતિ સન્દહતિ, અઞ્ઞો ઉપ્પજ્જતિ, અઞ્ઞો નિરુજ્ઝતિ, અપુબ્બં અચરિમં વિય સન્દહતિ, તેન ન ચ સો, ન ચ અઞ્ઞો, પુરિમવિઞ્ઞાણે પચ્છિમવિઞ્ઞાણં સઙ્ગહં ગચ્છતી’’તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

ધમ્મસન્તતિપઞ્હો પઠમો.

૨. પટિસન્દહનપઞ્હો

૨. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, યો ન પટિસન્દહતિ, જાનાતિ સો ‘ન પટિસન્દહિસ્સામી’તિ? ‘‘આમ, મહારાજ, યો ન પટિસન્દહતિ, જાનાતિ સો ‘ન પટિસન્દહિસ્સામી’તિ. ‘‘કથં, ભન્તે, જાનાતી’’તિ? ‘‘યો હેતુ યો પચ્ચયો, મહારાજ, પટિસન્દહનાય, તસ્સ હેતુસ્સ તસ્સ પચ્ચયસ્સ ઉપરમા જાનાતિ સો ‘ન પટિસન્દહિસ્સામી’’’તિ.

‘‘ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, કસ્સકો ગહપતિકો કસિત્વા ચ વપિત્વા ચ ધઞ્ઞાગારં પરિપૂરેય્ય. સો અપરેન સમયેન નેવ કસ્સેય્ય ન વપ્પેય્ય, યથાસમ્ભતઞ્ચ ધઞ્ઞં પરિભુઞ્જેય્ય વા વિસજ્જેય્ય વા યથા પચ્ચયં વા કરેય્ય, જાનેય્ય સો, મહારાજ, કસ્સકો ગહપતિકો ‘ન મે ધઞ્ઞાગારં પરિપૂરેસ્સતી’તિ? ‘‘આમ, ભન્તે, જાનેય્યા’’તિ. ‘‘કથં જાનેય્યા’’તિ? ‘‘યો હેતુ યો પચ્ચયો ધઞ્ઞાગારસ્સ પરિપૂરણાય, તસ્સ હેતુસ્સ તસ્સ પચ્ચયસ્સ ઉપરમા જાનાતિ ‘ન મે ધઞ્ઞાગારં પરિપૂરેસ્સતી’’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, યો હેતુ યો પચ્ચયો પટિસન્દહનાય, તસ્સ હેતુસ્સ તસ્સ પચ્ચયસ્સ ઉપરમા જાનાતિ સો ‘ન પટિસન્દહિસ્સામી’તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

પટિસન્દહનપઞ્હો દુતિયો.

૩. ઞાણપઞ્ઞાપઞ્હો

૩. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, યસ્સ ઞાણં ઉપ્પન્નં, તસ્સ પઞ્ઞા ઉપ્પન્ના’’તિ? ‘‘આમ, મહારાજ, યસ્સ ઞાણં ઉપ્પન્નં, તસ્સ પઞ્ઞા ઉપ્પન્ના’’તિ. ‘‘કિં, ભન્તે, યઞ્ઞેવ ઞાણં સા યેવ પઞ્ઞા’’તિ? ‘‘આમ, મહારાજ, યઞ્ઞેવ ઞાણં સા યેવ પઞ્ઞા’’તિ. ‘‘યસ્સ પન, ભન્તે, તઞ્ઞેવ ઞાણં સા યેવ પઞ્ઞા ઉપ્પન્ના, કિં સમ્મુય્હેય્ય સો, ઉદાહુ ન સમ્મુય્હેય્યા’’તિ? ‘‘કત્થચિ, મહારાજ, સમ્મુય્હેય્ય, કત્થચિ ન સમ્મુય્હેય્યા’’તિ. ‘‘કુહિં, ભન્તે, સમ્મુય્હેય્યા’’તિ? ‘‘અઞ્ઞાતપુબ્બેસુ વા, મહારાજ, સિપ્પટ્ઠાનેસુ, અગતપુબ્બાય વા દિસાય, અસ્સુતપુબ્બાય વા નામપઞ્ઞત્તિયા સમ્મુય્હેય્યા’’તિ. ‘‘કુહિં ન સમ્મુય્હેય્યા’’તિ? ‘‘યં ખો પન, મહારાજ, તાય પઞ્ઞાય કતં ‘અનિચ્ચ’ન્તિ વા ‘દુક્ખ’ન્તિ વા ‘અનત્તા’તિ વા, તહિં ન સમ્મુય્હેય્યા’’તિ. ‘‘મોહો પનસ્સ, ભન્તે, કુહિં ગચ્છતી’’તિ? ‘‘મોહો ખો, મહારાજ, ઞાણે ઉપ્પન્નમત્તે તત્થેવ નિરુજ્ઝતી’’તિ.

‘‘ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, કોચિદેવ પુરિસો અન્ધકારગેહે પદીપં આરોપેય્ય, તતો અન્ધકારો નિરુજ્ઝેય્ય, આલોકો પાતુભવેય્ય. એવમેવ ખો, મહારાજ, ઞાણે ઉપ્પન્નમત્તે મોહો તત્થેવ નિરુજ્ઝતી’’તિ.

‘‘પઞ્ઞા પન, ભન્તે, કુહિં ગચ્છતી’’તિ? ‘‘પઞ્ઞાપિ ખો, મહારાજ, સકિચ્ચયં કત્વા તત્થેવ નિરુજ્ઝતિ, યં પન તાય પઞ્ઞાય કતં ‘અનિચ્ચ’ન્તિ વા ‘દુક્ખ’ન્તિ વા ‘અનત્તા’તિ વા, તં ન નિરુજ્ઝતી’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, યં પનેતં બ્રૂસિ ‘પઞ્ઞા સકિચ્ચયં કત્વા તત્થેવ નિરુજ્ઝતિ, યં પન તાય પઞ્ઞાય કતં ‘અનિચ્ચ’ન્તિ વા ‘દુક્ખ’ન્તિ વા ‘અનત્તા’તિ વા, તં ન નિરુજ્ઝતી’તિ, તસ્સ ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, યો કોચિ પુરિસો રત્તિં લેખં પેસેતુકામો લેખકં પક્કોસાપેત્વા પદીપં આરોપેત્વા લેખં લિખાપેય્ય, લિખિતે પન લેખે પદીપં વિજ્ઝાપેય્ય, વિજ્ઝાપિતેપિ પદીપે લેખં ન વિનસ્સેય્ય. એવમેવ ખો, મહારાજ, પઞ્ઞા સકિચ્ચયં કત્વા તત્થેવ નિરુજ્ઝતિ, યં પન તાય પઞ્ઞાય કતં ‘અનિચ્ચ’ન્તિ વા ‘દુક્ખ’ન્તિ વા ‘અનત્તા’તિ વા, તં ન નિરુજ્ઝતી’’તિ.

‘‘ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, પુરત્થિમેસુ જનપદેસુ મનુસ્સા અનુઘરં પઞ્ચ પઞ્ચ ઉદકઘટકાનિ ઠપેન્તિ આલિમ્પનં વિજ્ઝાપેતું, ઘરે પદિત્તે તાનિ પઞ્ચ ઉદકઘટકાનિ ઘરસ્સૂપરિ ખિપન્તિ, તતો અગ્ગિ વિજ્ઝાયતિ, કિં નુ ખો, મહારાજ, તેસં મનુસ્સાનં એવં હોતિ ‘પુન તેહિ ઘટેહિ ઘટકિચ્ચં કરિસ્સામા’’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે, અલં તેહિ ઘટેહિ, કિં તેહિ ઘટેહી’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, પઞ્ચ ઉદકઘટકાનિ, એવં પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ દટ્ઠબ્બાનિ સદ્ધિન્દ્રિયં વીરિયિન્દ્રિયં સતિન્દ્રિયં સમાધિન્દ્રિયં પઞ્ઞિન્દ્રિયં. યથા તે મનુસ્સા, એવં યોગાવચરો દટ્ઠબ્બો. યથા અગ્ગિ, એવં કિલેસા દટ્ઠબ્બા. યથા પઞ્ચહિ ઉદકઘટકેહિ અગ્ગિ વિજ્ઝાપીયતિ, એવં પઞ્ચિન્દ્રિયેહિ કિલેસા વિજ્ઝાપિયન્તિ, વિજ્ઝાપિતાપિ કિલેસા ન પુન સમ્ભવન્તિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, પઞ્ઞા સકિચ્ચયં કત્વા તત્થેવ નિરુજ્ઝતિ, યં પન તાય પઞ્ઞાય કતં ‘અનિચ્ચ’ન્તિ વા ‘દુક્ખ’ન્તિ વા ‘અનત્તા’તિ વા, તં ન નિરુજ્ઝતી’’તિ.

‘‘ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, વેજ્જો પઞ્ચમૂલભેસજ્જાનિ ગહેત્વા ગિલાનકં ઉપસઙ્કમિત્વા તાનિ પઞ્ચમૂલભેસજ્જાનિ પિસિત્વા [પિંસિત્વા (સી॰ પી॰)] ગિલાનકં પાયેય્ય, તેહિ ચ દોસા નિદ્ધમેય્યું, કિં નુ ખો, મહારાજ, તસ્સ વેજ્જસ્સ એવં હોતિ ‘પુન તેહિ પઞ્ચમૂલભેસજ્જેહિ ભેસજ્જકિચ્ચં કરિસ્સામી’’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે, અલં તેહિ પઞ્ચમૂલભેસજ્જેહિ, કિં તેહિ પઞ્ચમૂલભેસજ્જેહી’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, પઞ્ચમૂલભેસજ્જાનિ, એવં પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ દટ્ઠબ્બાનિ સદ્ધિન્દ્રિયં વીરિયિન્દ્રિયં સતિન્દ્રિયં સમાધિન્દ્રિયં પઞ્ઞિન્દ્રિયં, યથા વેજ્જો, એવં યોગાવચરો દટ્ઠબ્બો. યથા બ્યાધિ, એવં કિલેસા દટ્ઠબ્બા. યથા બ્યાધિતો પુરિસો, એવં પુથુજ્જનો દટ્ઠબ્બો. યથા પઞ્ચમૂલભેસજ્જેહિ ગિલાનસ્સ દોસા નિદ્ધન્તા, દોસે નિદ્ધન્તે ગિલાનો અરોગો હોતિ, એવં પઞ્ચિન્દ્રિયેહિ કિલેસા નિદ્ધમીયન્તિ, નિદ્ધમિતા ચ કિલેસા ન પુન સમ્ભવન્તિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, પઞ્ઞા સકિચ્ચયં કત્વા તત્થેવ નિરુજ્ઝતિ, યં પન તાય પઞ્ઞાય કતં ‘અનિચ્ચ’ન્તિ વા ‘દુક્ખ’ન્તિ વા ‘અનત્તા’તિ વા, તં ન નિરુજ્ઝતી’’તિ.

‘‘ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, સઙ્ગામાવચરો યોધો પઞ્ચ કણ્ડાનિ ગહેત્વા સઙ્ગામં ઓતરેય્ય પરસેનં વિજેતું, સો સઙ્ગામગતો તાનિ પઞ્ચ કણ્ડાનિ ખિપેય્ય, તેહિ ચ પરસેના ભિજ્જેય્ય , કિં નુ ખો, મહારાજ, તસ્સ સઙ્ગામાવચરસ્સ યોધસ્સ એવં હોતિ ‘પુન તેહિ કણ્ડેહિ કણ્ડકિચ્ચં કરિસ્સામી’’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે, અલં તેહિ કણ્ડેહિ, કિં તેહિ કણ્ડેહી’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, પઞ્ચ કણ્ડાનિ, એવં પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ દટ્ઠબ્બાનિ સદ્ધિન્દ્રિયં વીરિયિન્દ્રિયં

સતિન્દ્રિયં સમાધિન્દ્રિયં પઞ્ઞિન્દ્રિયં. યથા, મહારાજ, સઙ્ગામાવચરો યોધો, એવં યોગાવચરો દટ્ઠબ્બો. યથા પરસેના, એવં કિલેસા દટ્ઠબ્બા. યથા પઞ્ચહિ કણ્ડેહિ પરસેના ભિજ્જતિ, એવં પઞ્ચિન્દ્રિયેહિ કિલેસા ભિજ્જન્તિ, ભગ્ગા ચ કિલેસા ન પુન સમ્ભવન્તિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, પઞ્ઞા સકિચ્ચયં કત્વા તત્થેવ નિરુજ્ઝતિ, યં પન તાય પઞ્ઞાય કતં 'અનિચ્ચ'ન્તિ વા 'દુક્ખ'ન્તિ વા 'અનત્તા'તિ વા, તં ન નિરુજ્ઝતી''તિ.

''કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના''તિ.

ઞાણપઞ્ઞાપઞ્હો તતિયો.

૪. પટિસન્દહનપુગ્ગલવેદિયનપઞ્હો

૪. રાજા આહ ''ભન્તે નાગસેન, યો ન પટિસન્દહતિ, વેદેતિ સો કિઞ્ચિ દુક્ખં વેદન''ન્તિ? થેરો આહ ''કિઞ્ચિ વેદેતિ, કિઞ્ચિ ન વેદેતી''તિ. ''કિં વેદેતિ, કિં ન વેદેતી''તિ? ''કાયિકં, મહારાજ, વેદનં વેદેતિ, ચેતસિકં વેદનં ન વેદેતી''તિ. ''કથં, ભન્તે, કાયિકં વેદનં વેદેતિ, કથં ચેતસિકં વેદનં ન વેદેતી''તિ? ''યો હેતુ યો પચ્ચયો કાયિકાય દુક્ખવેદનાય ઉપ્પત્તિયા, તસ્સ હેતુસ્સ તસ્સ પચ્ચયસ્સ અનુપરમા કાયિકં દુક્ખવેદનં વેદેતિ, યો હેતુ યો પચ્ચયો ચેતસિકાય દુક્ખવેદનાય ઉપ્પત્તિયા, તસ્સ હેતુસ્સ તસ્સ પચ્ચયસ્સ ઉપરમા ચેતસિકં દુક્ખવેદનં ન વેદેતિ. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા – 'સો એકં વેદનં વેદેતિ કાયિકં ન ચેતસિક'''ન્તિ.

''ભન્તે નાગસેન, યો દુક્ખં વેદનં વેદેતિ, કસ્મા સો ન પરિનિબ્બાયતી''તિ? ''નત્થિ, મહારાજ, અરહતો અનુનયો વા પટિઘો વા, ન ચ અરહન્તો અપક્કં પાતેન્તિ પરિપાકં આગમેન્તિ પણ્ડિતા. ભાસિતમ્પેતં , મહારાજ, થેરેન સારિપુત્તેન ધમ્મસેનાપતિના –

'''નાભિનન્દામિ મરણં, નાભિનન્દામિ જીવિતં;
કાલઞ્ચ પટિકઙ્ખામિ, નિબ્બિસં ભતકો યથા.

'''નાભિનન્દામિ મરણં, નાભિનન્દામિ જીવિતં;
કાલઞ્ચ પટિકઙ્ખામિ, સમ્પજાનો પતિસ્સતો'''તિ.

''કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના''તિ [પસ્સ થેરગા॰ ૬૫૪].

પટિસન્દહનપુગ્ગલવેદિયનપઞ્હો ચતુત્થો.

૫. વેદનાપઞ્હો

૫. રાજા આહ ''ભન્તે નાગસેન, સુખા વેદના કુસલા વા અકુસલા વા અબ્યાકતા વા''તિ? ''સિયા, મહારાજ, કુસલા, સિયા અકુસલા, સિયા અબ્યાકતા''તિ. ''યદિ, ભન્તે, કુસલા ન દુક્ખા, યદિ દુક્ખા ન કુસલા, કુસલં દુક્ખન્તિ નુપ્પજ્જતી''તિ. ''તં કિં મઞ્ઞસિ, મહારાજ, ઇધ પુરિસસ્સ હત્થે તત્તં અયોગુળં નિક્ખિપેય્ય, દુતિયે હત્થે સીતં હિમપિણ્ડં નિક્ખિપેય્ય, કિં નુ ખો, મહારાજ, ઉભોપિ તે દહેય્યુ''ન્તિ? ''આમ, ભન્તે, ઉભોપિ તે દહેય્યુ''ન્તિ. ''કિં નુ ખો, તે મહારાજ, ઉભોપિ ઉણ્હા''તિ? ''ન હિ ભન્તે''તિ. ''કિં પન તે, મહારાજ, ઉભોપિ સીતલા''તિ? ''ન

હિ ભન્તે''તિ. ''આજાનાહિ નિગ્ગહં યદિ તત્તં દહતિ, ન ચ તે ઉભોપિ ઉણ્હા, તેન નુપ્પજ્જતિ. યદિ સીતલં દહતિ, ન ચ તે ઉભોપિ સીતલા, તેન નુપ્પજ્જતિ. કિસ્સ પન તે, મહારાજ, ઉભોપિ દહન્તિ, ન ચ તે ઉભોપિ ઉણ્હા, ન ચ તે ઉભોપિ સીતલા? એકં ઉણ્હં, એકં સીતલં, ઉભોપિ તે દહન્તિ, તેન નુપ્પજ્જતી''તિ. ''નાહં પટિબલો તયા વાદિના સદ્ધિં સલ્લપિતું, સાધુ અત્થં જપ્પેહી''તિ. તતો થેરો અભિધમ્મસંયુત્તાય કથાય રાજાનં મિલિન્દં સઞ્ઞાપેસિ –

''છયિમાનિ , મહારાજ, ગેહનિસ્સિતાનિ સોમનસ્સાનિ, છ નેક્ખમ્મનિસ્સિતાનિ સોમનસ્સાનિ, છ ગેહનિસ્સિતાનિ દોમનસ્સાનિ, છ નેક્ખમ્મનિસ્સિતાનિ દોમનસ્સાનિ, છ ગેહનિસ્સિતા ઉપેક્ખા, છ નેક્ખમ્મનિસ્સિતા ઉપેક્ખાતિ, ઇમાનિ છ છક્કાનિ, અતીતાપિ છત્તિંસવિધા વેદના, અનાગતાપિ છત્તિંસવિધા વેદના, પચ્ચુપ્પન્નાપિ છત્તિંસવિધા વેદના, તદેકજ્ઝં અભિસઞ્ઞુહિત્વા અભિસમ્પિણ્ડેત્વા અટ્ઠસતં વેદના હોન્તી''તિ.

''કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના''તિ.

વેદનાપઞ્હો પઞ્ચમો.

૬. નામરૂપએકત્તનાનત્તપઞ્હો

૬. રાજા આહ ''ભન્તે નાગસેન, કો પટિસન્દહતી''તિ? થેરો આહ ''નામરૂપં ખો, મહારાજ, પટિસન્દહતી''તિ. ''કિં ઇમં યેવ નામરૂપં પટિસન્દહતી''તિ? ''ન ખો, મહારાજ, ઇમં યેવ નામરૂપં પટિસન્દહતિ, ઇમિના પન, મહારાજ, નામરૂપેન કમ્મં કરોતિ સોભનં વા પાપકં વા, તેન કમ્મેન અઞ્ઞં નામરૂપં પટિસન્દહતી''તિ. ''યદિ, ભન્તે, ન ઇમં યેવ નામરૂપં પટિસન્દહતિ, નનુ સો મુત્તો ભવિસ્સતિ પાપકેહિ કમ્મેહી''તિ? થેરો આહ ''યદિ ન પટિસન્દહેય્ય, મુત્તો ભવેય્ય પાપકેહિ કમ્મેહિ. યસ્મા ચ ખો, મહારાજ, પટિસન્દહતિ, તસ્મા ન મુત્તો પાપકેહિ કમ્મેહી''તિ.

''ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''યથા, મહારાજ, કોચિદેવ પુરિસો અઞ્ઞતરસ્સ પુરિસસ્સ અમ્બં અવહરેય્ય, તમેનં અમ્બસામિકો ગહેત્વા રઞ્ઞો દસ્સેય્ય 'ઇમિના દેવ પુરિસેન મય્હં અમ્બા અવહટા'તિ, સો એવં વદેય્ય 'નાહં, દેવ, ઇમસ્સ અમ્બે અવહરામિ, અઞ્ઞે તે અમ્બા, યે ઇમિના રોપિતા, અઞ્ઞે તે અમ્બા, યે મયા અવહટા, નાહં દણ્ડપ્પત્તો'તિ. કિં નુ ખો સો, મહારાજ, પુરિસો દણ્ડપ્પત્તો ભવેય્યા''તિ? ''આમ, ભન્તે, દણ્ડપ્પત્તો ભવેય્યા''તિ. ''કેન કારણેના''તિ? ''કિઞ્ચાપિ સો એવં વદેય્ય, પુરિમં, ભન્તે, અમ્બં અપ્પચ્ચક્ખાય પચ્છિમેન અમ્બેન સો પુરિસો દણ્ડપ્પત્તો ભવેય્યા''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, ઇમિના નામરૂપેન કમ્મં કરોતિ સોભનં વા પાપકં વા, તેન કમ્મેન અઞ્ઞં નામરૂપં પટિસન્દહતિ, તસ્મા ન મુત્તો પાપકેહિ કમ્મેહી''તિ.

''ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''યથા, મહારાજ, કોચિદેવ પુરિસો અઞ્ઞતરસ્સ પુરિસસ્સ સાલિં અવહરેય્ય... પે॰... ઉચ્છું અવહરેય્ય...પે॰... યથા મહારાજ કોચિ પુરિસો હેમન્તકાલે અગ્ગિં જાલેત્વા વિસિબ્બેત્વા [વિસીવેત્વા (સી॰ પી॰)] અવિજ્ઝાપેત્વા પક્કમેય્ય, અથ ખો સો અગ્ગિ અઞ્ઞતરસ્સ પુરિસસ્સ ખેત્તં ડહેય્ય [ઉપડહેય્ય (ક॰)], તમેનં ખેત્તસામિકો ગહેત્વા રઞ્ઞો દસ્સેય્ય 'ઇમિના, દેવ, પુરિસેન મય્હં ખેત્તં દડ્ઢ'ન્તિ. સો એવં વદેય્ય 'નાહં, દેવ, ઇમસ્સ ખેત્તં ઝાપેમિ, અઞ્ઞો સો અગ્ગિ, યો મયા અવિજ્ઝાપિતો, અઞ્ઞો સો અગ્ગિ, યેનિમસ્સ ખેત્તં દડ્ઢં, નાહં દણ્ડપ્પત્તો'તિ. કિં નુ ખો સો, મહારાજ, પુરિસો દણ્ડપ્પત્તો ભવેય્યા''તિ? ''આમ, ભન્તે, દણ્ડપ્પત્તો ભવેય્યા''તિ.

''કેન કારણેના''તિ? ''કિઞ્ચાપિ સો એવં વદેય્ય, પુરિમં, ભન્તે, અગ્ગિં અપ્પચ્ચક્ખાય પચ્છિમેન અગ્ગિના સો પુરિસો દણ્ડપ્પત્તો ભવેય્યા''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, ઇમિના નામરૂપેન કમ્મં કરોતિ સોભનં વા પાપકં વા, તેન કમ્મેન અઞ્ઞં નામરૂપં પટિસન્દહતિ, તસ્મા ન મુત્તો પાપકેહિ કમ્મેહી''તિ.

''ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''યથા, મહારાજ, કોચિદેવ પુરિસો પદીપં આદાય પાસાદં અભિરૂહિત્વા ભુઞ્જેય્ય, પદીપો ઝાયમાનો તિણં ઝાપેય્ય, તિણં ઝાયમાનં ઘરં ઝાપેય્ય, ઘરં ઝાયમાનં ગામં ઝાપેય્ય, ગામજનો તં પુરિસં ગહેત્વા એવં વદેય્ય 'કિસ્સ ત્વં, ભો પુરિસ, ગામં ઝાપેસી'તિ, સો એવં વદેય્ય 'નાહં, ભો, ગામં ઝાપેમિ, અઞ્ઞો સો પદીપગ્ગિ, યસ્સાહં આલોકેન ભુઞ્જિં, અઞ્ઞો સો અગ્ગિ, યેન ગામો ઝાપિતો'તિ, તે વિવદમાના તવ સન્તિકે આગચ્છેય્યું, કસ્સ ત્વં, મહારાજ, અટ્ટં [અત્થં (સી॰ પી॰)] ધારેય્યાસી''તિ? ''ગામજનસ્સ ભન્તે''તિ. ''કિં કારણા''તિ? ''કિઞ્ચાપિ સો એવં વદેય્ય, અપિ ચ તતો એવ સો અગ્ગિ નિબ્બત્તો''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, કિઞ્ચાપિ અઞ્ઞં મારણન્તિકં નામરૂપં, અઞ્ઞં પટિસન્ધિસ્મિં નામરૂપં, અપિ ચ તતો યેવ તં નિબ્બત્તં, તસ્મા ન મુત્તો પાપકેહિ કમ્મેહી''તિ.

''ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''યથા, મહારાજ, કોચિદેવ પુરિસો દહરિં દારિકં વારેત્વા સુઙ્કં દત્વા પક્કમેય્ય. સા અપરેન સમયેન મહતી અસ્સ વયપ્પત્તા, તતો અઞ્ઞો પુરિસો સુઙ્કં દત્વા વિવાહં કરેય્ય, ઇતરો આગન્ત્વા એવં વદેય્ય 'કિસ્સ પન મે ત્વં, અમ્ભો પુરિસ, ભરિયં નેસી'તિ? સો એવં વદેય્ય 'નાહં તવ ભરિયં નેમિ, અઞ્ઞા સા દારિકા દહરી તરુણી, યા તયા વારિતા ચ દિન્નસુઙ્કા ચ, અઞ્ઞાયં દારિકા મહતી વયપ્પત્તા મયા વારિતા ચ દિન્નસુઙ્કા ચા'તિ, તે વિવદમાના તવ સન્તિકે આગચ્છેય્યું. કસ્સ ત્વં, મહારાજ, અટ્ટં ધારેય્યાસી''તિ? ''પુરિમસ્સ ભન્તે''તિ. ''કિં કારણા''તિ? ''કિઞ્ચાપિ સો એવં વદેય્ય, અપિ ચ તતો યેવ સા મહતી નિબ્બત્તા''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, કિઞ્ચાપિ અઞ્ઞં મારણન્તિકં નામરૂપં, અઞ્ઞં પટિસન્ધિસ્મિં નામરૂપં, અપિ ચ તતો યેવ તં નિબ્બત્તં, તસ્મા નપરિમુત્તો પાપકેહિ કમ્મેહી''તિ.

''ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''યથા, મહારાજ, કોચિદેવ પુરિસો ગોપાલકસ્સ હત્થતો ખીરઘટં કિણિત્વા તસ્સેવ હત્થે નિક્ખિપિત્વા પક્કમેય્ય 'સ્વે ગહેત્વા ગમિસ્સામી'તિ, તં અપરજ્જુ દધિ સમ્પજ્જેય્ય. સો આગન્ત્વા એવં વદેય્ય 'દેહિ મે ખીરઘટ'ન્તિ. સો દધિં દસ્સેય્ય. ઇતરો એવં વદેય્ય 'નાહં તવ હત્થતો દધિં કિણામિ, દેહિ મે ખીરઘટ'ન્તિ. સો એવં વદેય્ય 'અજાનતો તે ખીરં દધિભૂત'ન્તિ તે વિવદમાના તવ સન્તિકે આગચ્છેય્યું, કસ્સ ત્વં મહારાજ, અટ્ટં ધારેય્યાસી''તિ? ''ગોપાલકસ્સ ભન્તે''તિ. ''કિં કારણા''તિ? ''કિઞ્ચાપિ સો એવં વદેય્ય, અપિ ચ તતો યેવ તં નિબ્બત્ત''ન્તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, કિઞ્ચાપિ અઞ્ઞં મારણન્તિકં નામરૂપં, અઞ્ઞં પટિસન્ધિસ્મિં નામરૂપં, અપિ ચ તતો યેવ તં નિબ્બત્તં, તસ્મા ન પરિમુત્તો પાપકેહિ કમ્મેહી''તિ.

''કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના''તિ.

નામરૂપએકત્તનાનત્તપઞ્હો છટ્ઠો.

૭. થેરપટિસન્દહનાપટિસન્દહનપઞ્હો

૭. રાજા આહ ''ભન્તે નાગસેન, ત્વં પન પટિસન્દહિસ્સસી''તિ? ''અલં, મહારાજ, કિં તે તેન પુચ્છિતેન, નનુ મયા પટિકચ્ચેવ અક્ખાતં 'સચે, મહારાજ, સઉપાદાનો ભવિસ્સામિ , પટિસન્દહિસ્સામિ, સચે અનુપાદાનો

ભવિસ્સામિ, ન પટિસન્દહિસ્સામી’’’તિ.

‘‘ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, કોચિદેવ પુરિસો રઞ્ઞો અધિકારં કરેય્ય. રાજા તુટ્ઠો અધિકારં દદેય્ય, સો તેન અધિકારેન પઞ્ચહિ કામગુણેહિ સમપ્પિતો સમઙ્ગિભૂતો પરિચરેય્ય, સો ચે જનસ્સ આરોચેય્ય ‘ન મે રાજા કિઞ્ચિ પટિકરોતી’ તિ. કિં નુ ખો સો, મહારાજ, પુરિસો યુત્તકારી ભવેય્યા’’તિ? ‘‘ન હિ ભન્તે’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ , કિં તે તેન પુચ્છિતેન, નનુ મયા પટિકચ્ચેવ અક્ખાતં ‘સચે સઉપાદાનો ભવિસ્સામિ, પટિસન્દહિસ્સામિ, સચે અનુપાદાનો ભવિસ્સામિ, ન પટિસન્દહિસ્સામી’’’તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

થેરપટિસન્દહનાપટિસન્દહનપઞ્હો સત્તમો.

૮. નામરૂપપટિસન્દહનપઞ્હો

૮. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, યં પનેતં બ્રૂસિ ‘નામરૂપ’ન્તિ, તત્થ કતમં નામં, કતમં રૂપ’’ન્તિ. ‘‘યં તત્થ, મહારાજ, ઓળારિકં, એતં રૂપં, યે તત્થ સુખુમા ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા, એતં નામ’’ન્તિ. ‘‘ભન્તે નાગસેન, કેન કારણેન નામં યેવ ન પટિસન્દહતિ, રૂપં યેવ વા’’તિ? ‘‘અઞ્ઞમઞ્ઞૂપનિસ્સિતા, મહારાજ, એતે ધમ્મા એકતોવ ઉપ્પજ્જન્તી’’તિ.

‘‘ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, કુક્કુટિયા કલલં ન ભવેય્ય, અણ્ડમ્પિ ન ભવેય્ય, યઞ્ચ તત્થ કલલં, યઞ્ચ અણ્ડં, ઉભોપેતે અઞ્ઞમઞ્ઞૂપનિસ્સિતા, એકતોવ નેસં ઉપ્પત્તિ હોતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યદિ તત્થ નામં ન ભવેય્ય, રૂપમ્પિ ન ભવેય્ય, યઞ્ચેવ તત્થ નામં, યઞ્ચેવ રૂપં, ઉભોપેતે અઞ્ઞમઞ્ઞૂપનિસ્સિતા, એકતોવ નેસં ઉપ્પત્તિ હોતિ. એવમેતં દીઘમદ્ધાનં સન્ધાવિત’’ન્તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

નામરૂપપટિસન્દહનપઞ્હો અટ્ઠમો.

૯. અદ્ધાનપઞ્હો

૯. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, યં પનેતં બ્રૂસિ ‘દીઘમદ્ધાન’ન્તિ, કિમેતં અદ્ધાનં નામા’’તિ ? ‘‘અતીતો, મહારાજ, અદ્ધા, અનાગતો અદ્ધા, પચ્ચુપ્પન્નો અદ્ધા’’તિ. ‘‘કિં પન, ભન્તે, સબ્બે અદ્ધા અત્થી’’તિ? ‘‘કોચિ, મહારાજ , અદ્ધા અત્થિ, કોચિ નત્થી’’તિ. ‘‘કતમો પન, ભન્તે, અત્થિ, કતમો નત્થી’’તિ? ‘‘યે તે, મહારાજ, સઙ્ખારા અતીતા વિગતા નિરુદ્ધા વિપરિણતા, સો અદ્ધા નત્થિ, યે ધમ્મા વિપાકા, યે ચ વિપાકધમ્મધમ્મા, યે ચ અઞ્ઞત્ર પટિસન્ધિં દેન્તિ, સો અદ્ધા અત્થિ. યે સત્તા કાલઙ્કતા અઞ્ઞત્ર ઉપ્પન્ના, સો ચ અદ્ધા અત્થિ. યે સત્તા કાલઙ્કતા અઞ્ઞત્ર અનુપ્પન્ના, સો અદ્ધા નત્થિ. યે ચ સત્તા પરિનિબ્બુતા, સો ચ અદ્ધા નત્થિ પરિનિબ્બુતત્તા’’તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

અદ્ધાનપઞ્હો નવમો.

અદ્ધાનવગ્ગો દુતિયો.

ઇમસ્મિં વગ્ગે નવ પઞ્હા.

૩. વિચારવગ્ગો

૧. અદ્ધાનમૂલપઞ્હો

૧. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, અતીતસ્સ અદ્ધાનસ્સ કિં મૂલં, અનાગતસ્સ અદ્ધાનસ્સ કિં મૂલં, પચ્ચુપ્પન્નસ્સ અદ્ધાનસ્સ કિં મૂલ’’ન્તિ? ‘‘અતીતસ્સ ચ, મહારાજ, અદ્ધાનસ્સ અનાગતસ્સ ચ અદ્ધાનસ્સ પચ્ચુપ્પન્નસ્સ ચ અદ્ધાનસ્સ અવિજ્જા મૂલં. અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા, સઙ્ખારપચ્ચયા વિઞ્ઞાણં, વિઞ્ઞાણપચ્ચયા નામરૂપં, નામરૂપપચ્ચયા સળાયતનં, સળાયતનપચ્ચયા ફસ્સો, ફસ્સપચ્ચયા વેદના, વેદનાપચ્ચયા તણ્હા, તણ્હાપચ્ચયા ઉપાદાનં, ઉપાદાનપચ્ચયા ભવો, ભવપચ્ચયા જાતિ, જાતિપચ્ચયા જરામરણં સોકપરિદેવદુક્ખદોમનસ્સુપાયાસા સમ્ભવન્તિ. એવમેતસ્સ કેવલસ્સ દુક્ખક્ખન્ધસ્સ અદ્ધાનસ્સ [દુક્ખક્ખન્ધસ્સ અદ્ધાનસ્સ (સી॰)] પુરિમા કોટિ ન પઞ્ઞાયતી’’તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

અદ્ધાનમૂલપઞ્હો પઠમો.

૨. પુરિમકોટિપઞ્હો

૨. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, યં પનેતં બ્રૂસિ ‘પુરિમા કોટિ ન પઞ્ઞાયતી’તિ, તસ્સ ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, પુરિસો પરિત્તં [પરિપક્કં (ક॰)] બીજં પથવિયં નિક્ખિપેય્ય, તતો અઙ્કુરો ઉટ્ઠહિત્વા અનુપુબ્બેન વુડ્ઢિં વિરૂળ્હિં વેપુલ્લં આપજ્જિત્વા ફલં દદેય્ય. તતો બીજં ગહેત્વા પુન રોપેય્ય, તતોપિ અઙ્કુરો ઉટ્ઠહિત્વા અનુપુબ્બેન વુડ્ઢિં વિરૂળ્હિં વેપુલ્લં આપજ્જિત્વા ફલં દદેય્ય. એવમેતિસ્સા સન્તતિયા અત્થિ અન્તો’’તિ? ‘‘નત્થિ ભન્તે’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, અદ્ધાનસ્સાપિ પુરિમા કોટિ ન પઞ્ઞાયતી’’તિ.

‘‘ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, કુક્કુટિયા અણ્ડં ભવેય્ય, અણ્ડતો કુક્કુટી કુક્કુટિયા અણ્ડન્તિ. એવમેતિસ્સા સન્તતિયા અત્થિ અન્તો’’તિ? ‘‘નત્થિ ભન્તે’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, અદ્ધાનસ્સાપિ પુરિમા કોટિ ન પઞ્ઞાયતી’’તિ.

‘‘ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. થેરો પથવિયા ચક્કં લિખિત્વા મિલિન્દં રાજાનં એતદવોચ ‘‘અત્થિ, મહારાજ, ઇમસ્સ ચક્કસ્સ અન્તો’’તિ? ‘‘નત્થિ ભન્તે’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, ઇમાનિ ચક્કાનિ વુત્તાનિ ભગવતા ‘ચક્ખુઞ્ચ પટિચ્ચ રૂપે ચ ઉપ્પજ્જતિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણં, તિણ્ણં સઙ્ગતિ ફસ્સો, ફસ્સપચ્ચયા વેદના, વેદનાપચ્ચયા તણ્હા, તણ્હાપચ્ચયા ઉપાદાનં, ઉપાદાનપચ્ચયા કમ્મં, કમ્મતો પુન ચક્ખું જાયતી’તિ. એવમેતિસ્સા સન્તતિયા અત્થિ અન્તો’’તિ? ‘‘નત્થિ ભન્તે’’તિ.

'''સોતઞ્ચ પટિચ્ચ સદ્દે ચ...પે॰... મનઞ્ચ પટિચ્ચ ધમ્મે ચ ઉપ્પજ્જતિ મનોવિઞ્ઞાણં, તિણ્ણં સઙ્ગતિ ફસ્સો, ફસ્સપચ્ચયા વેદના, વેદનાપચ્ચયા તણ્હા, તણ્હાપચ્ચયા ઉપાદાનં, ઉપાદાનપચ્ચયા કમ્મં, કમ્મતો પુન મનો જાયતી'તિ. એવમેતિસ્સા સન્તતિયા અત્થિ અન્તો''તિ? ''નત્થિ ભન્તે''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, અદ્ધાનસ્સાપિ પુરિમા કોટિ ન પઞ્ઞાયતી''તિ.

''કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના''તિ.

પુરિમકોટિપઞ્હો દુતિયો.

૩. કોટિપઞ્ઞાયનપઞ્હો

૩. રાજા આહ ''ભન્તે નાગસેન, યં પનેતં બ્રૂસિ 'પુરિમા કોટિ ન પઞ્ઞાયતી'તિ, કતમા ચ સા પુરિમા કોટી''તિ? ''યો ખો, મહારાજ, અતીતો અદ્ધા, એસા પુરિમા કોટી''તિ. ''ભન્તે નાગસેન, યં પનેતં બ્રૂસિ 'પુરિમા કોટિ ન પઞ્ઞાયતી'તિ, કિં પન, ભન્તે , સબ્બાપિ પુરિમા કોટિ ન પઞ્ઞાયતી''તિ? ''કાચિ, મહારાજ, પઞ્ઞાયતિ, કાચિ ન પઞ્ઞાયતી''તિ. ''કતમા, ભન્તે, પઞ્ઞાયતિ, કતમા ન પઞ્ઞાયતી''તિ? ''ઇતો પુબ્બે, મહારાજ, સબ્બેન સબ્બં સબ્બથા સબ્બં અવિજ્જા નાહોસીતિ એસા પુરિમા કોટિ ન પઞ્ઞાયતિ, યં અહુત્વા સમ્ભોતિ, હુત્વા પટિવિગચ્છતિ, એસપ પુરિમા કોટિ પઞ્ઞાયતી''તિ .

''ભન્તે નાગસેન, યં અહુત્વા સમ્ભોતિ, હુત્વા પટિવિગચ્છતિ, નનુ તં ઉભતો છિન્નં અત્થં ગચ્છતી''તિ? ''યદિ, મહારાજ, ઉભતો છિન્નં અત્થં ગચ્છતિ, ઉભતો છિન્ના સક્કા વડ્ઢેતુ''ન્તિ? ''આમ, સાપિ સક્કા વડ્ઢેતુ''ન્તિ.''નાહં, ભન્તે, એતં પુચ્છામિ કોટિતો સક્કા વડ્ઢેતુ''ન્તિ? ''આમ સક્કા વડ્ઢેતુ''ન્તિ.

''ઓપમ્મં કરોહી''તિ. થેરો તસ્સ રુક્ખૂપમં અકાસિ, ખન્ધા ચ કેવલસ્સ દુક્ખક્ખન્ધસ્સ બીજાની''તિ.

''કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના''તિ.

કોટિપઞ્ઞાયનપઞ્હો તતિયો.

૪. સઙ્ખારજાયમાનપઞ્હો

૪. રાજા આહ ''ભન્તે નાગસેન, અત્થિ કેચિ સઙ્ખારા, યે જાયન્તી''તિ? ''આમ, મહારાજ, અત્થિ સઙ્ખારા, યે જાયન્તી''તિ. ''કતમે તે, ભન્તે''તિ? ''ચક્ખુસ્મિઞ્ચ ખો, મહારાજ, સતિ રૂપેસુ ચ ચક્ખુવિઞ્ઞાણં હોતિ, ચક્ખુવિઞ્ઞાણે સતિ ચક્ખુસમ્ફસ્સો હોતિ, ચક્ખુસમ્ફસ્સે સતિ વેદના હોતિ, વેદનાય સતિ તણ્હા હોતિ, તણ્હાય સતિ ઉપાદાનં હોતિ, ઉપાદાને સતિ ભવો હોતિ, ભવે સતિ જાતિ હોતિ, જાતિયા સતિ જરામરણં સોકપરિદેવદુક્ખદોમનસ્સુપાયાસા સમ્ભવન્તિ, એવમેતસ્સ કેવલસ્સ દુક્ખક્ખન્ધસ્સ સમુદયો હોતિ. ચક્ખુસ્મિઞ્ચ ખો, મહારાજ, અસતિ રૂપેસુ ચ અસતિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણં ન હોતિ, ચક્ખુવિઞ્ઞાણે અસતિ ચક્ખુસમ્ફસ્સો ન હોતિ, ચક્ખુસમ્ફસ્સે અસતિ વેદના ન હોતિ, વેદનાય અસતિ તણ્હા ન હોતિ, તણ્હાય અસતિ ઉપાદાનં ન હોતિ, ઉપાદાને અસતિ ભવો ન હોતિ, ભવે અસતિ જાતિ ન હોતિ, જાતિયા અસતિ જરામરણં સોકપરિદેવદુક્ખદોમનસ્સુપાયાસા ન હોન્તિ, એવમેતસ્સ કેવલસ્સ દુક્ખક્ખન્ધસ્સ નિરોધો હોતી''તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

સઙ્ખારજાયમાનપઞ્હો ચતુત્થો.

૫. ભવન્તસઙ્ખારજાયમાનપઞ્હો

૫. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, અત્થિ કેચિ સઙ્ખારા, યે અભવન્તા જાયન્તી’’તિ? ‘‘નત્થિ, મહારાજ, કેચિ સઙ્ખારા, યે અભવન્તા જાયન્તિ, ભવન્તા યેવ ખો, મહારાજ, સઙ્ખારા જાયન્તી’’તિ.

‘‘ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘તં કિં મઞ્ઞસિ, મહારાજ, ઇદં ગેહં અભવન્તં જાતં, યત્થ ત્વં નિસિન્નોસી’’તિ? ‘‘નત્થિ કિઞ્ચિ, ભન્તે, ઇધ અભવન્તં જાતં, ભવન્તં યેવ જાતં, ઇમાનિ ખો, ભન્તે, દારૂનિ વને અહેસું, અયઞ્ચ મત્તિકા પથવિયં અહોસિ, ઇત્થીનઞ્ચ પુરિસાનઞ્ચ તજ્જેન વાયામેન એવમિદં ગેહં નિબ્બત્ત’’ન્તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, નત્થિ કેચિ સઙ્ખારા, યે અભવન્તા જાયન્તિ, ભવન્તા યેવ સઙ્ખારા જાયન્તી’’તિ.

‘‘ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, યે કેચિ બીજગામભૂતગામા પથવિયં નિક્ખિત્તા અનુપુબ્બેન વુડ્ઢિં વિરૂળ્હિં વેપુલ્લં આપજ્જમાના પુપ્ફાનિ ચ ફલાનિ ચ દદેય્યું, ન તે રુક્ખા અભવન્તા જાતા, ભવન્તા યેવ તે રુક્ખા જાતા. એવમેવ ખો, મહારાજ, નત્થિ કેચિ સઙ્ખારા, યે અભવન્તા જાયન્તિ, ભવન્તા યેવ તે સઙ્ખારા જાયન્તી’’તિ.

‘‘ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, કુમ્ભકારો પથવિયા મત્તિકં ઉદ્ધરિત્વા નાનાભાજનાનિ કરોતિ, ન તાનિ ભાજનાનિ અભવન્તાનિ જાતાનિ, ભવન્તાનિ યેવ જાતાનિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, નત્થિ કેચિ સઙ્ખારા, યે અભવન્તા જાયન્તિ, ભવન્તા યેવ સઙ્ખારા જાયન્તી’’તિ.

‘‘ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, વીણાય પત્તં ન સિયા, ચમ્મં ન સિયા, દોણિ ન સિયા, દણ્ડો ન સિયા, ઉપવીણો ન સિયા, તન્તિયો ન સિયું, કોણો ન સિયા, પુરિસસ્સ ચ તજ્જો વાયામો ન સિયા, જાયેય્ય સદ્દો’’તિ? ‘‘ન હિ ભન્તે’’તિ. ‘‘યતો ચ ખો, મહારાજ, વીણાય પત્તં સિયા, ચમ્મં સિયા, દોણિ સિયા, દણ્ડો સિયા, ઉપવીણો સિયા, તન્તિયો સિયું, કોણો સિયા, પુરિસસ્સ ચ તજ્જો વાયામો સિયા, જાયેય્ય સદ્દો’’તિ? ‘‘આમ, ભન્તે, જાયેય્યા’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, નત્થિ કેચિ સઙ્ખારા, યે અભવન્તા જાયન્તિ, ભવન્તા યેવ ખો સઙ્ખારા જાયન્તી’’તિ.

‘‘ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, અરણિ ન સિયા, અરણિપોતકો ન સિયા, અરણિયોત્તકં ન સિયા, ઉત્તરારણિ ન સિયા, ચોળકં ન સિયા, પુરિસસ્સ ચ તજ્જો વાયામો ન સિયા, જાયેય્ય સો અગ્ગી’’તિ? ‘‘ન હિ ભન્તે’’તિ. ‘‘યતો ચ ખો, મહારાજ, અરણિ સિયા, અરણિપોતકો સિયા, અરણિયોત્તકં સિયા, ઉત્તરારણિ સિયા, ચોળકં સિયા, પુરિસસ્સ ચ તજ્જો વાયામો સિયા, જાયેય્ય સો અગ્ગી’’તિ? ‘‘આમ, ભન્તે , જાયેય્યા’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, નત્થિ કેચિ સઙ્ખારા, યે અભવન્તા જાયન્તિ, ભવન્તા યેવ ખો સઙ્ખારા જાયન્તી’’તિ.

‘‘ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, મણિ ન સિયા, આતપો ન સિયા, ગોમયં ન સિયા, જાયેય્ય સો અગ્ગી’’તિ? ‘‘ન હિ ભન્તે’’તિ. ‘‘યતો ચ ખો, મહારાજ, મણિ સિયા, આતપો સિયા, ગોમયં સિયા, જાયેય્ય સો

અગ્ગી''તિ? ''આમ, ભન્તે, જાયેય્યા''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, નત્થિ કેચિ સઙ્ખારા યે અભવન્તા જાયન્તિ, ભવન્તા યેવ ખો સઙ્ખારા જાયન્તી''તિ.

''ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''યથા, મહારાજ, આદાસો ન સિયા, આભા ન સિયા, મુખં ન સિયા, જાયેય્ય અત્તા''તિ? ''ન હિ, ભન્તે''તિ. ''યતો ચ ખો, મહારાજ, આદાસો સિયા, આભા સિયા, મુખં સિયા, જાયેય્ય અત્તા''તિ? ''આમ, ભન્તે, જાયેય્યા''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, નત્થિ કેચિ સઙ્ખારા, યે અભવન્તા જાયન્તિ, ભવન્તા યેવ ખો સઙ્ખારા જાયન્તી''તિ.

''કલ્લોસિ , ભન્તે નાગસેના''તિ.

ભવન્તસઙ્ખારજાયમાનપઞ્હો પઞ્ચમો.

૬. વેદગૂપઞ્હો

૬. રાજા આહ ''ભન્તે નાગસેન, વેદગૂ ઉપલબ્ભતી''તિ? ''કો પનેસ, મહારાજ, વેદગૂ નામા''તિ? ''યો, ભન્તે, અબ્ભન્તરે જીવો ચક્ખુના રૂપં પસ્સતિ, સોતેન સદ્દં સુણાતિ, ઘાનેન ગન્ધં ઘાયતિ, જિવ્હાય રસં સાયતિ, કાયેન ફોટ્ઠબ્બં ફુસતિ, મનસા ધમ્મં વિજાનાતિ, યથા મયં ઇધ પાસાદે નિસિન્ના યેન યેન વાતપાનેન ઇચ્છેય્યામ પસ્સિતું, તેન તેન વાતપાનેન પસ્સેય્યામ, પુરત્થિમેનપિ વાતપાનેન પસ્સેય્યામ, પચ્છિમેનપિ વાતપાનેન પસ્સેય્યામ, ઉત્તરેનપિ વાતપાનેન પસ્સેય્યામ, દક્ખિણેનપિ વાતપાનેન પસ્સેય્યામ. એવમેવ ખો, ભન્તે, અયં અબ્ભન્તરે જીવો યેન યેન દ્વારેન ઇચ્છતિ પસ્સિતું, તેન તેન દ્વારેન પસ્સતી''તિ.

થેરો આહ ''પઞ્ચદ્વારં, મહારાજ, ભણિસ્સામિ, તં સુણોહિ, સાધુકં મનસિકરોહિ, યદિ અબ્ભન્તરે જીવો ચક્ખુના રૂપં પસ્સતિ, યથા મયં ઇધ પાસાદે નિસિન્ના યેન યેન વાતપાનેન ઇચ્છેય્યામ પસ્સિતું, તેન તેન વાતપાનેન રૂપં યેવ પસ્સેય્યામ, પુરત્થિમેનપિ વાતપાનેન રૂપં યેવ પસ્સેય્યામ, પચ્છિમેનપિ વાતપાનેન રૂપં યેવ પસ્સેય્યામ, ઉત્તરેનપિ વાતપાનેન રૂપં યેવ પસ્સેય્યામ, દક્ખિણેનપિ વાતપાનેન રૂપં યેવ પસ્સેય્યામ, એવમેતેન અબ્ભન્તરે જીવેન સોતેનપિ રૂપં યેવ પસ્સિતબ્બં, ઘાનેનપિ રૂપં યેવ પસ્સિતબ્બં, જિવ્હાયપિ રૂપં યેવ પસ્સિતબ્બં, કાયેનપિ રૂપં યેવ પસ્સિતબ્બં, મનસાપિ રૂપં યેવ પસ્સિતબ્બં; ચક્ખુનાપિ સદ્દો યેવ સોતબ્બો, ઘાનેનપિ સદ્દો યેવ સોતબ્બો, જિવ્હાયપિ સદ્દો યેવ સોતબ્બો, કાયેનપિ સદ્દો યેવ સોતબ્બો, મનસાપિ સદ્દો યેવ સોતબ્બો; ચક્ખુનાપિ ગન્ધો યેવ ઘાયિતબ્બો, સોતેનપિ ગન્ધો યેવ ઘાયિતબ્બો, જિવ્હાયપિ ગન્ધો યેવ ઘાયિતબ્બો, કાયેનપિ ગન્ધો યેવ ઘાયિતબ્બો, મનસાપિ ગન્ધો યેવ ઘાયિતબ્બો; ચક્ખુનાપિ રસો યેવ સાયિતબ્બો, સોતેનપિ રસો યેવ સાયિતબ્બો, ઘાનેનપિ રસો યેવ સાયિતબ્બો, કાયેનપિ રસો યેવ સાયિતબ્બો, મનસાપિ રસો યેવ સાયિતબ્બો; ચક્ખુનાપિ ફોટ્ઠબ્બં યેવ ફુસિતબ્બં, સોતેનપિ ફોટ્ઠબ્બં યેવ ફુસિતબ્બં, ઘાનેનપિ ફોટ્ઠબ્બં યેવ ફુસિતબ્બં, જિવ્હાયપિ ફોટ્ઠબ્બં યેવ ફુસિતબ્બં, મનસાપિ ફોટ્ઠબ્બં યેવ ફુસિતબ્બં; ચક્ખુનાપિ ધમ્મં યેવ વિજાનિતબ્બં, સોતેનપિ ધમ્મં યેવ વિજાનિતબ્બં, ઘાનેનપિ ધમ્મં યેવ વિજાનિતબ્બં, જિવ્હાયપિ ધમ્મં યેવ વિજાનિતબ્બં, કાયેનપિ ધમ્મં યેવ વિજાનિતબ્બ''ન્તિ? ''ન હિ ભન્તે''તિ.

''ન ખો તે, મહારાજ, યુજ્જતિ પુરિમેન વા પચ્છિમં, પચ્છિમેન વા પુરિમં, યથા વા પન, મહારાજ, મયં ઇધ પાસાદે નિસિન્ના ઇમેસુ જાલવાતપાનેસુ ઉગ્ઘાટિતેસુ મહન્તેન આકાસેન બહિમુખા સુટ્ઠુતરં રૂપં પસ્સામ, એવમેતેન

અબ્ભન્તરે જીવેનાપિ ચક્ખુદ્વારેસુ ઉગ્ઘાટિતેસુ મહન્તેન આકાસેન સુટ્ઠુતરં રૂપં પસ્સિતબ્બં, સોતેસુ ઉગ્ઘાટિતેસુ... પે॰... ઘાને ઉગ્ઘાટિતે...પે॰... જિવ્હાય ઉગ્ઘાટિતાય...પે॰... કાયે ઉગ્ઘાટિતે મહન્તેન આકાસેન સુટ્ઠુતરં સદ્દો સોતબ્બો, ગન્ધો ઘાયિતબ્બો, રસો સાયિતબ્બો, ફોટ્ઠબ્બો ફુસિતબ્બો''તિ? ''ન હિ ભન્તે''તિ .

''ન ખો તે, મહારાજ, યુજ્જતિ પુરિમેન વા પચ્છિમં, પચ્છિમેન વા પુરિમં, યથા વા પન, મહારાજ, અયં દિન્નો નિક્ખમિત્વા બહિદ્વારકોટ્ઠકે તિટ્ઠેય્ય, જાનાસિ ત્વં, મહારાજ, 'અયં દિન્નો નિક્ખમિત્વા બહિદ્વારકોટ્ઠકે ઠિતો'''તિ? ''આમ, ભન્તે, જાનામી''તિ. ''યથા વા પન, મહારાજ, અયં દિન્નો અન્તો પવિસિત્વા તવ પુરતો તિટ્ઠેય્ય, જાનાસિ ત્વં, મહારાજ, 'અયં દિન્નો અન્તો પવિસિત્વા મમ પુરતો ઠિતો'''તિ? ''આમ, ભન્તે, જાનામી''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, અબ્ભન્તરે સો જીવો જિવ્હાય રસે નિક્ખિત્તે જાનેય્ય અમ્બિલત્તં વા લવણત્તં વા તિત્તકત્તં વા કટુકત્તં વા કસાયત્તં વા મધુરત્તં વા''તિ? ''આમ, ભન્તે, જાનેય્યા''તિ. ''તે રસે અન્તો પવિટ્ઠે જાનેય્ય અમ્બિલત્તં વા લવણત્તં વા તિત્તકત્તં વા કટુકત્તં વા કસાયત્તં વા મધુરત્તં વા''તિ. ''ન હિ ભન્તે''તિ.

''ન ખો તે, મહારાજ, યુજ્જતિ પુરિમેન વા પચ્છિમં, પચ્છિમેન વા પુરિમં, યથા, મહારાજ, કોચિદેવ પુરિસો મધુઘટસતં આહરાપેત્વા મધુદોણિં પૂરાપેત્વા પુરિસસ્સ મુખં પિદહિત્વા [પિદહિત્વાવ (ક॰)] મધુદોણિયા પક્ખિપેય્ય, જાનેય્ય, મહારાજ, સો પુરિસો મધું સમ્પન્નં વા ન સમ્પન્નં વા''તિ? ''ન હિ ભન્તે''તિ. ''કેન કારણેના''તિ. ''ન હિ તસ્સ, ભન્તે, મુખે મધુ પવિટ્ઠ''ન્તિ.

''ન ખો તે, મહારાજ, યુજ્જતિ પુરિમેન વા પચ્છિમં, પચ્છિમેન વા પુરિમ''ન્તિ. ''નાહં પટિબલો તયા વાદિના સદ્ધિં સલ્લપિતું; સાધુ, ભન્તે, અત્થં જપ્પેહી''તિ.

થેરો અભિધમ્મસંયુત્તાય કથાય રાજાનં મિલિન્દં સઞ્ઞાપેસિ – ''ઇધ, મહારાજ, ચક્ખુઞ્ચ પટિચ્ચ રૂપે ચ ઉપ્પજ્જતિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણં, તંસહજાતા ફસ્સો વેદના સઞ્ઞા ચેતના એકગ્ગતા જીવિતિન્દ્રિયં મનસિકારોતિ એવમેતે ધમ્મા પચ્ચયતો જાયન્તિ, ન હેત્થ વેદગૂ ઉપલબ્ભતિ, સોતઞ્ચ પટિચ્ચ સદ્દે ચ...પે॰... મનઞ્ચ પટિચ્ચ ધમ્મે ચ ઉપ્પજ્જતિ મનોવિઞ્ઞાણં, તંસહજાતા ફસ્સો વેદના સઞ્ઞા ચેતના એકગ્ગતા જીવિતિન્દ્રિયં મનસિકારોતિ એવમેતે ધમ્મા પચ્ચયતો જાયન્તિ, ન હેત્થ વેદગૂ ઉપલબ્ભતી''તિ.

''કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના''તિ.

વેદગૂપઞ્હો છટ્ઠો.

૭. ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદિપઞ્હો

૭. રાજા આહ ''ભન્તે નાગસેન, યત્થ ચક્ખુવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ મનોવિઞ્ઞાણમ્પિ ઉપ્પજ્જતી''તિ? ''આમ, મહારાજ, યત્થ ચક્ખુવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ મનોવિઞ્ઞાણમ્પિ ઉપ્પજ્જતી''તિ.

''કિં નુ ખો, ભન્તે નાગસેન, પઠમં ચક્ખુવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, પચ્છા મનોવિઞ્ઞાણં, ઉદાહુ મનોવિઞ્ઞાણં પઠમં ઉપ્પજ્જતિ, પચ્છા ચક્ખુવિઞ્ઞાણ''ન્તિ? ''પઠમં, મહારાજ, ચક્ખુવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, પચ્છા મનોવિઞ્ઞાણ''ન્તિ.

‘‘કિં નુ ખો, ભન્તે નાગસેન, ચક્ખુવિઞ્ઞાણં મનોવિઞ્ઞાણં આણાપેતિ ‘યત્થાહં ઉપ્પજ્જામિ, ત્વમ્પિ તત્થ ઉપ્પજ્જાહી’તિ, ઉદાહુ મનોવિઞ્ઞાણં ચક્ખુવિઞ્ઞાણં આણાપેતિ ‘યત્થ ત્વં ઉપ્પજ્જિસ્સસિ, અહમ્પિ તત્થ ઉપ્પજ્જિસ્સામી’’’તિ? ‘‘ન હિ, મહારાજ, અનાલાપો તેસં અઞ્ઞમઞ્ઞેહી’’તિ.

‘‘કથં , ભન્તે નાગસેન, યત્થ ચક્ખુવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ મનોવિઞ્ઞાણમ્પિ ઉપ્પજ્જતી’’તિ? ‘‘નિન્નત્તા ચ, મહારાજ, દ્વારત્તા ચ ચિણ્ણત્તા ચ સમુદાચરિતત્તા ચા’’તિ.

‘‘કથં, ભન્તે નાગસેન, નિન્નત્તા યત્થ ચક્ખુવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ મનોવિઞ્ઞાણમ્પિ ઉપ્પજ્જતિ? ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘તં કિં મઞ્ઞસિ, મહારાજ, દેવે વસ્સન્તે કતમેન ઉદકં ગચ્છેય્યા’’તિ? ‘‘યેન, ભન્તે, નિન્નં, તેન ગચ્છેય્યા’’તિ. ‘‘અથાપરેન સમયેન દેવો વસ્સેય્ય, કતમેન તં ઉદકં ગચ્છેય્યા’’તિ. ‘‘યેન, ભન્તે, પુરિમં ઉદકં ગતં, તમ્પિ તેન ગચ્છેય્યા’’તિ.

‘‘કિં નું ખો, મહારાજ, પુરિમં ઉદકં પચ્છિમં ઉદકં આણાપેતિ ‘યેનાહં ગચ્છામિ, ત્વમ્પિ તેન ગચ્છાહી’તિ, પચ્છિમં વા ઉદકં પુરિમં ઉદકં આણાપેતિ ‘યેન ત્વં ગચ્છિસ્સસિ, અહમ્પિ તેન ગચ્છિસ્સામી’’’તિ. ‘‘ન હિ, ભન્તે, અનાલાપો તેસં અઞ્ઞમઞ્ઞેહિ, નિન્નત્તા ગચ્છન્તી’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, નિન્નત્તા યત્થ ચક્ખુવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ મનોવિઞ્ઞાણમ્પિ ઉપ્પજ્જતિ, ન ચક્ખુવિઞ્ઞાણં મનોવિઞ્ઞાણં આણાપેતિ ‘યત્થાહં ઉપ્પજ્જામિ, ત્વમ્પિ તત્થ ઉપ્પજ્જાહી’તિ, નાપિ મનોવિઞ્ઞાણં ચક્ખુવિઞ્ઞાણં આણાપેતિ ‘યત્થ ત્વં ઉપ્પજ્જિસ્સસિ, અહમ્પિ તત્થ ઉપ્પજ્જિસ્સામી’તિ, અનાલાપો તેસં અઞ્ઞમઞ્ઞેહિ, નિન્નત્તા ઉપ્પજ્જન્તી’’’તિ.

‘‘કથં, ભન્તે નાગસેન, દ્વારત્તા યત્થ ચક્ખુવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ મનોવિઞ્ઞાણમ્પિ ઉપ્પજ્જતિ? અપેપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘તં કિં મઞ્ઞસિ, મહારાજ, રઞ્ઞો પચ્ચન્તિમં નગરં અસ્સ દળ્હપાકારતોરણં એકદ્વારં, તતો પુરિસો નિક્ખમિતુકામો ભવેય્ય, કતમેન નિક્ખમેય્યા’’તિ? ‘‘દ્વારેન, ભન્તે, નિક્ખમેય્યા’’તિ. ‘‘અથાપરો પુરિસો નિક્ખમિતુકામો ભવેય્ય, કતમેન સો નિક્ખમેય્યા’’તિ? ‘‘યેન, ભન્તે, પુરિમો પુરિસો નિક્ખન્તો, સોપિ તેન નિક્ખમેય્યા’’તિ.

‘‘કિં નુ ખો, મહારાજ, પુરિમો પુરિસો પચ્છિમં પુરિસં આણાપેતિ ‘યેનાહં ગચ્છામિ, ત્વમ્પિ તેન ગચ્છાહી’તિ, પચ્છિમો વા પુરિસો પુરિમં પુરિસં આણાપેતિ ‘યેન ત્વં ગચ્છિસ્સસિ, અહમ્પિ તેન ગચ્છિસ્સામી’તિ. ‘‘ન હિ, ભન્તે, અનાલાપો તેસં અઞ્ઞમઞ્ઞેહિ, દ્વારત્તા ગચ્છન્તી’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, દ્વારત્તા યત્થ ચક્ખુવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ મનોવિઞ્ઞાણમ્પિ ઉપ્પજ્જતિ, ન ચક્ખુવિઞ્ઞાણં મનોવિઞ્ઞાણં આણાપેતિ ‘યત્થાહં ઉપ્પજ્જામિ , ત્વમ્પિ તત્થ ઉપ્પજ્જાહી’તિ, નાપિ મનોવિઞ્ઞાણં ચક્ખુવિઞ્ઞાણં આણાપેતિ ‘યત્થ ત્વં ઉપ્પજ્જિસ્સસિ, અહમ્પિ તત્થ ઉપ્પજ્જિસ્સામી’તિ, અનાલાપો તેસં અઞ્ઞમઞ્ઞેહિ, દ્વારત્તા ઉપ્પજ્જન્તી’’તિ.

‘‘કથં, ભન્તે નાગસેન, ચિણ્ણત્તા યત્થ ચક્ખુવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ મનોવિઞ્ઞાણમ્પિ ઉપ્પજ્જતિ? ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘તં કિં મઞ્ઞસિ, મહારાજ, પઠમં એકં સકટં ગચ્છેય્ય, અથ દુતિયં સકટં કતમેન ગચ્છેય્યા’’તિ? ‘‘યેન, ભન્તે, પુરિમં સકટં ગતં, તમ્પિ તેન ગચ્છેય્યા’’તિ.

‘‘કિં નુ ખો, મહારાજ, પુરિમં સકટં પચ્છિમં સકટં આણાપેતિ ‘યેનાહં ગચ્છામિ, ત્વમ્પિ તેન ગચ્છાહી’તિ, પચ્છિમં વા સકટં પુરિમં સકટં આણાપેતિ ‘યેન ત્વં ગચ્છિસ્સસિ, અહમ્પિ તેન ગચ્છિસ્સામી’’’તિ. ‘‘ન હિ, ભન્તે,

અનાલાપો તેસં અઞ્ઞમઞ્ઞેહિ, ચિણ્ણત્તા ગચ્છન્તી''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, ચિણ્ણત્તા યત્થ ચક્ખુવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ મનોવિઞ્ઞાણમ્પિ ઉપ્પજ્જતિ, ન ચક્ખુવિઞ્ઞાણં મનોવિઞ્ઞાણં આણાપેતિ 'યત્થાહં ઉપ્પજ્જામિ, ત્વમ્પિ તત્થ ઉપ્પજ્જાહી'તિ, નાપિ મનોવિઞ્ઞાણં ચક્ખુવિઞ્ઞાણં આણાપેતિ 'યત્થ ત્વં ઉપ્પજ્જિસ્સસિ, અહમ્પિ તત્થ ઉપ્પજ્જિસ્સામી'તિ, અનાલાપો તેસં અઞ્ઞમઞ્ઞેહિ, ચિણ્ણત્તા ઉપ્પજ્જન્તી''તિ.

''કથં, ભન્તે નાગસેન, સમુદાચરિતત્તા યત્થ ચક્ખુવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ મનોવિઞ્ઞાણમ્પિ ઉપ્પજ્જતિ? ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''યથા, મહારાજ, મુદ્દાગણનાસઙ્ખ્યાલેખાસિપ્પટ્ઠાનેસુ આદિકમ્મિકસ્સ દન્ધાયના ભવતિ, અથાપરેન સમયેન નિસમ્મકિરિયાય સમુદાચરિતત્તા અદન્ધાયના ભવતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, સમુદાચરિતત્તા યત્થ ચક્ખુવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ મનોવિઞ્ઞાણમ્પિ ઉપ્પજ્જતિ, ન ચક્ખુવિઞ્ઞાણં મનોવિઞ્ઞાણં આણાપેતિ 'યત્થાહં ઉપ્પજ્જામિ, ત્વમ્પિ તત્થ ઉપ્પજ્જાહી'તિ, નાપિ મનોવિઞ્ઞાણં ચક્ખુવિઞ્ઞાણં આણાપેતિ 'યત્થ ત્વં ઉપ્પજ્જિસ્સસિ, અહમ્પિ તત્થ ઉપ્પજ્જિસ્સામી'તિ, અનાલાપો તેસં અઞ્ઞમઞ્ઞેહિ, સમુદાચરિતત્તા ઉપ્પજ્જન્તી''તિ.

''ભન્તે નાગસેન, યત્થ સોતવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ મનોવિઞ્ઞાણમ્પિ ઉપ્પજ્જતીતિ...પે॰... યત્થ ઘાનવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ...પે॰... યત્થ જિવ્હાવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ ...પે॰... યત્થ કાયવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ મનોવિઞ્ઞાણમ્પિ ઉપ્પજ્જતી''તિ? ''આમ, મહારાજ, યત્થ કાયવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ મનોવિઞ્ઞાણમ્પિ ઉપ્પજ્જતી''તિ.

''કિં નુ ખો, ભન્તે નાગસેન, પઠમં કાયવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, પચ્છા મનોવિઞ્ઞાણં, ઉદાહુ મનોવિઞ્ઞાણં પઠમં ઉપ્પજ્જતિ, પચ્છા કાયવિઞ્ઞાણ''ન્તિ? ''કાયવિઞ્ઞાણં, મહારાજ, પઠમં ઉપ્પજ્જતિ, પચ્છા મનોવિઞ્ઞાણ''ન્તિ.

''કિં નુ ખો, ભન્તે નાગસેન,...પે॰... અનાલાપો તેસં અઞ્ઞમઞ્ઞેહિ, સમુદાચરિતત્તા ઉપ્પજ્જન્તી''તિ.

''કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના''તિ.

ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદિપઞ્હો સત્તમો.

૮. ફસ્સલક્ખણપઞ્હો

૮. રાજા આહ ''ભન્તે નાગસેન, યત્થ મનોવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, ફસ્સોપિ વેદનાપિ તત્થ ઉપ્પજ્જતી''તિ? ''આમ, મહારાજ, યત્થ મનોવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, ફસ્સોપિ તત્થ ઉપ્પજ્જતિ, વેદનાપિ તત્થ ઉપ્પજ્જતિ, સઞ્ઞાપિ તત્થ ઉપ્પજ્જતિ, ચેતનાપિ તત્થ ઉપ્પજ્જતિ, વિતક્કોપિ તત્થ ઉપ્પજ્જતિ, વિચારોપિ તત્થ ઉપ્પજ્જતિ, સબ્બેપિ ફસ્સપ્પમુખા ધમ્મા તત્થ ઉપ્પજ્જન્તી''તિ.

''ભન્તે નાગસેન, કિંલક્ખણો ફસ્સો''તિ? ''ફુસનલક્ખણો, મહારાજ, ફસ્સો''તિ.

''ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''યથા, મહારાજ, દ્વે મેણ્ડા યુજ્ઝેય્યું, તેસુ યથા એકો મેણ્ડો, એવં ચક્ખુ દટ્ઠબ્બં યથા દુતિયો મેણ્ડો, એવં રૂપં દટ્ઠબ્બં. યથા તેસં સન્નિપાતો, એવં ફસ્સો દટ્ઠબ્બો''તિ.

‘‘ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, દ્વે પાણી વજ્જેય્યું, તેસુ યથા એકો પાણિ, એવં ચક્ખુ દટ્ઠબ્બં. યથા દુતિયો પાણિ, એવં રૂપં દટ્ઠબ્બં. યથા તેસં સન્નિપાતો, એવં ફસ્સો દટ્ઠબ્બો’’તિ.

‘‘ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, દ્વે સમ્મા વજ્જેય્યું, તેસુ યથા એકો સમ્મો, એવં ચક્ખુ દટ્ઠબ્બં. યથા દુતિયો સમ્મો, એવં રૂપં દટ્ઠબ્બં. યથા તેસં સન્નિપાતો, એવં ફસ્સો દટ્ઠબ્બો’’તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

ફસ્સલક્ખણપઞ્હો અટ્ઠમો.

૯. વેદનાલક્ખણપઞ્હો

૯. ‘‘ભન્તે નાગસેન, કિંલક્ખણા વેદના’’તિ? ‘‘વેદયિતલક્ખણા, મહારાજ, વેદના અનુભવનલક્ખણા ચા’’તિ.

‘‘ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, કોચિદેવ પુરિસો રઞ્ઞો અધિકારં કરેય્ય, તસ્સ રાજા તુટ્ઠો અધિકારં દદેય્ય, સો તેન અધિકારેન પઞ્ચહિ કામગુણેહિ સમપ્પિતો સમઙ્ગિભૂતો પરિચરેય્ય, તસ્સ એવમસ્સ ‘મયા ખો પુબ્બે રઞ્ઞો અધિકારો કતો, તસ્સ મે રાજા તુટ્ઠો અધિકારં અદાસિ, સ્વાહં તતોનિદાનં ઇમં એવરૂપં વેદનં વેદયામી’તિ.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, કોચિદેવ પુરિસો કુસલં કમ્મં કત્વા કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા સુગતિં સગ્ગં લોકં ઉપપજ્જેય્ય, સો ચ તત્થ દિબ્બેહિ પઞ્ચહિ કામગુણેહિ સમપ્પિતો સમઙ્ગિભૂતો પરિચરેય્ય, તસ્સ એવમસ્સ ‘સ્વાહં ખો પુબ્બે કુસલં કમ્મં અકાસિં, સોહં તતોનિદાનં ઇમં એવરૂપં વેદનં વેદયામી’તિ, એવં ખો, મહારાજ, વેદયિતલક્ખણા વેદના અનુભવનલક્ખણા ચા’’તિ.

‘‘કલ્લોસિ , ભન્તે નાગસેના’’તિ.

વેદનાલક્ખણપઞ્હો નવમો.

૧૦. સઞ્ઞાલક્ખણપઞ્હો

૧૦. ‘‘ભન્તે નાગસેન, કિંલક્ખણા સઞ્ઞા’’તિ? ‘‘સઞ્જાનનલક્ખણા, મહારાજ, સઞ્ઞા. કિં સઞ્જાનાતિ? નીલમ્પિ સઞ્જાનાતિ, પીતમ્પિ સઞ્જાનાતિ, લોહિતમ્પિ સઞ્જાનાતિ, ઓદાતમ્પિ સઞ્જાનાતિ, મઞ્જિટ્ઠમ્પિ [મઞ્જેટ્ઠમ્પિ (સી॰ પી॰)] સઞ્જાનાતિ. એવં ખો, મહારાજ, સઞ્જાનનલક્ખણા સઞ્ઞા’’તિ.

‘‘ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, રઞ્ઞો ભણ્ડાગારિકો ભણ્ડાગારં પવિસિત્વા નીલપીતલોહિતોદાતમઞ્જિટ્ઠાનિ [મઞ્જેટ્ઠાનિ (સી॰ પી॰)] રાજભોગાનિ રૂપાનિ પસ્સિત્વા સઞ્જાનાતિ. એવં ખો, મહારાજ, સઞ્જાનનલક્ખણા સઞ્ઞા’’તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

સઞ્ઞાલક્ખણપઞ્હો દસમો.

૧૧. ચેતનાલક્ખણપઞ્હો

૧૧. ‘‘ભન્તે નાગસેન, કિંલક્ખણા ચેતના’’તિ? ‘‘ચેતયિતલક્ખણા, મહારાજ, ચેતના અભિસઙ્ખરણલક્ખણા ચા’’તિ.

‘‘ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, કોચિદેવ પુરિસો વિસં અભિસઙ્ખરિત્વા અત્તના ચ પિવેય્ય, પરે ચ પાયેય્ય, સો અત્તનાપિ દુક્ખિતો ભવેય્ય, પરેપિ દુક્ખિતા ભવેય્યું. એવમેવ ખો, મહારાજ, ઇધેકચ્ચો પુગ્ગલો અકુસલં કમ્મં ચેતનાય ચેતયિત્વા કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા અપાયં દુગ્ગતિં વિનિપાતં નિરયં ઉપપજ્જેય્ય. યેપિ તસ્સ અનુસિક્ખન્તિ , તેપિ કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા અપાયં દુગ્ગતિં વિનિપાતં નિરયં ઉપપજ્જન્તિ.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, કોચિદેવ પુરિસો સપ્પિનવનીતતેલમધુફાણિતં એકજ્ઝં અભિસઙ્ખરિત્વા અત્તના ચ પિવેય્ય, પરે ચ પાયેય્ય, સો અત્તના સુખિતો ભવેય્ય, પરેપિ સુખિતા ભવેય્યું. એવમેવ ખો, મહારાજ, ઇધેકચ્ચો પુગ્ગલો કુસલં કમ્મં ચેતનાય ચેતયિત્વા કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા સુગતિં સગ્ગં લોકં ઉપપજ્જતિ. યેપિ તસ્સ અનુસિક્ખન્તિ, તેપિ કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા સુગતિં સગ્ગં લોકં ઉપપજ્જન્તિ. એવં ખો, મહારાજ, ચેતયિતલક્ખણા ચેતના અભિસઙ્ખરણલક્ખણા ચા’’તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

ચેતનાલક્ખણપઞ્હો એકાદસમો.

૧૨. વિઞ્ઞાણલક્ખણપઞ્હો

૧૨. ‘‘ભન્તે નાગસેન, કિંલક્ખણં વિઞ્ઞાણ’’ન્તિ? ‘‘વિજાનનલક્ખણં, મહારાજ, વિઞ્ઞાણ’’ન્તિ.

‘‘ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, નગરગુત્તિકો મજ્ઝે નગરસિઙ્ઘાટકે નિસિન્નો પસ્સેય્ય પુરત્થિમદિસતો પુરિસં આગચ્છન્તં, પસ્સેય્ય દક્ખિણદિસતો પુરિસં આગચ્છન્તં, પસ્સેય્ય પચ્છિમદિસતો પુરિસં આગચ્છન્તં, પસ્સેય્ય ઉત્તરદિસતો પુરિસં આગચ્છન્તં. એવમેવ ખો, મહારાજ, યઞ્ચ પુરિસો ચક્ખુના રૂપં પસ્સતિ, તં વિઞ્ઞાણેન વિજાનાતિ. યઞ્ચ સોતેન સદ્દં સુણાતિ, તં વિઞ્ઞાણેન વિજાનાતિ. યઞ્ચ ઘાનેન ગન્ધં ઘાયતિ, તં વિઞ્ઞાણેન વિજાનાતિ. યઞ્ચ જિવ્હાય રસં સાયતિ, તં વિઞ્ઞાણેન વિજાનાતિ. યઞ્ચ કાયેન ફોટ્ઠબ્બં ફુસતિ, તં વિઞ્ઞાણેન વિજાનાતિ, યઞ્ચ મનસા ધમ્મં વિજાનાતિ, તં વિઞ્ઞાણેન વિજાનાતિ. એવં ખો, મહારાજ, વિજાનનલક્ખણં વિઞ્ઞાણ’’ન્તિ.

‘‘કલ્લોસિ , ભન્તે નાગસેના’’તિ.

વિઞ્ઞાણલક્ખણપઞ્હો દ્વાદસમો.

૧૩. વિતક્કલક્ખણપઞ્હો

૧૩. ''ભન્તે નાગસેન, કિંલક્ખણો વિતક્કો''તિ? ''અપ્પનાલક્ખણો મહારાજ, વિતક્કો''તિ.

''ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''યથા, મહારાજ, વડ્ઢકી સુપરિકમ્મકતં દારું સન્ધિસ્મિં અપ્પેતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, અપ્પનાલક્ખણો વિતક્કો''તિ.

''કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના''તિ.

વિતક્કલક્ખણપઞ્હો તેરસમો.

૧૪. વિચારલક્ખણપઞ્હો

૧૪. ''ભન્તે નાગસેન, કિંલક્ખણો વિચારો''તિ? ''અનુમજ્જનલક્ખણો, મહારાજ, વિચારો''તિ.

''ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''યથા, મહારાજ, કંસથાલં આકોટિતં પચ્છા અનુરવતિ અનુસન્દહતિ [અનુસદ્દાયતિ (ક॰)], યથા, મહારાજ, આકોટના, એવં વિતક્કો દટ્ઠબ્બો. યથા અનુરવના [અનુમજ્જના (ક॰)], એવં વિચારો દટ્ઠબ્બો''તિ.

''કલ્લોસિ , ભન્તે નાગસેના''તિ.

વિચારલક્ખણપઞ્હો ચુદ્દસમો.

વિચારવગ્ગો તતિયો.

ઇમસ્મિં વગ્ગે ચુદ્દસ પઞ્હા.

૪. નિબ્બાનવગ્ગો

૧. ફસ્સાદિવિનિબ્ભુજનપઞ્હો

૧. રાજા આહ ''ભન્તે નાગસેન, સક્કા ઇમેસં ધમ્માનં એકતોભાવગતાનં વિનિબ્ભુજિત્વા વિનિબ્ભુજિત્વા નાનાકરણં પઞ્ઞાપેતું 'અયં ફસ્સો, અયં વેદના, અયં સઞ્ઞા, અયં ચેતના, ઇદં વિઞ્ઞાણં, અયં વિતક્કો, અયં વિચારો'તિ''? ''ન સક્કા, મહારાજ, ઇમેસં ધમ્માનં એકતોભાવગતાનં વિનિબ્ભુજિત્વા વિનિબ્ભુજિત્વા નાનાકરણં પઞ્ઞાપેતું 'અયં ફસ્સો, અયં વેદના, અયં સઞ્ઞા, અયં ચેતના, ઇદં વિઞ્ઞાણં, અયં વિતક્કો, અયં વિચારો'''તિ.

''ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''યથા, મહારાજ, રઞ્ઞો સૂદો અરસં વા રસં વા [યૂસં વા રસં વા (સી॰ સ્યા॰ પી॰)] કરેય્ય, સો તત્થ દધિમ્પિ પક્ખિપેય્ય, લોણમ્પિ પક્ખિપેય્ય, સિઙ્ગિવેરમ્પિ પક્ખિપેય્ય, જીરકમ્પિ પક્ખિપેય્ય, મરિચમ્પિ પક્ખિપેય્ય, અઞ્ઞાનિપિ પકારાનિ પક્ખિપેય્ય, તમેનં રાજા એવં વદેય્ય, 'દધિસ્સ મે રસં આહર, લોણસ્સ મે રસં આહર, સિઙ્ગિવેરસ્સ મે રસં આહર, જીરકસ્સ મે રસં આહર, મરિચસ્સ મે રસં આહર, સબ્બેસં મે પક્ખિત્તાનં રસં આહરા'તિ. સક્કા નુ ખો, મહારાજ, તેસં રસાનં એકતોભાવગતાનં વિનિબ્ભુજિત્વા વિનિબ્ભુજિત્વા રસં આહરિતું અમ્બિલત્તં વા લવણત્તં વા તિત્તકત્તં વા કટુકત્તં વા કસાયત્તં વા મધુરત્તં વા''તિ? ''ન હિ, ભન્તે,

સક્કા તેસં રસાનં એકતોભાવગતાનં વિનિબ્ભુજિત્વા વિનિબ્ભુજિત્વા રસં આહરિતું અમ્બિલત્તં વા લવણત્તં વા તિત્તકત્તં વા કટુકત્તં વા કસાયત્તં વા મધુરત્તં વા, અપિ ચ ખો પન સકેન સકેન લક્ખણેન ઉપટ્ઠહન્તી''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, ન સક્કા ઇમેસં ધમ્માનં એકતોભાવગતાનં વિનિબ્ભુજિત્વા વિનિબ્ભુજિત્વા નાનાકરણં પઞ્ઞાપેતું 'અયં ફસ્સો, અયં વેદના, અયં સઞ્ઞા, અયં ચેતના, ઇદં વિઞ્ઞાણં, અયં વિતક્કો, અયં વિચારો'તિ, અપિ ચ ખો પન સકેન સકેન લક્ખણેન ઉપટ્ઠહન્તી''તિ.

''કલ્લોસિ , ભન્તે નાગસેના''તિ.

ફસ્સાદિવિનિબ્ભુજનપઞ્હો પઠમો.

૨. નાગસેનપઞ્હો

૨. થેરો આહ ''લોણં, મહારાજ, ચક્ખુવિઞ્ઞેય્ય''ન્તિ. ''આમ, ભન્તે, ચક્ખુવિઞ્ઞેય્ય''ન્તિ. ''સુટ્ઠુ ખો, મહારાજ, જાનાહી''તિ. ''કિં પન, ભન્તે, જિવ્હાવિઞ્ઞેય્ય''ન્તિ? ''આમ, મહારાજ, જિવ્હાવિઞ્ઞેય્ય''ન્તિ. ''કિં પન, ભન્તે, સબ્બં લોણં જિવ્હાય વિજાનાતી''તિ? ''આમ, મહારાજ, સબ્બં લોણં જિવ્હાય વિજાનાતિ''.

''યદિ, ભન્તે, સબ્બં લોણં જિવ્હાય વિજાનાતિ, કિસ્સ પન તં સકટેહિ બલીબદ્દા [બલિબદ્દા (સી॰ પી॰)] આહરન્તિ, નનુ લોણમેવ આહરિતબ્બ''ન્તિ? ''ન સક્કા, મહારાજ, લોણમેવ આહરિતું એકતોભાવગતા એતે ધમ્મા ગોચરનાનત્તગતા લોણં ગરુભાવો ચાતિ. સક્કા પન, મહારાજ, લોણં તુલાય તુલયિતુ''ન્તિ? ''આમ, ભન્તે, સક્કા''તિ. ''ન સક્કા, મહારાજ, લોણં તુલાય તુલયિતું, ગરુભાવો તુલાય તુલિયતી''તિ.

''કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના''તિ.

નાગસેનપઞ્હો દુતિયો.

૩. પઞ્ચાયતનકમ્મનિબ્બત્તપઞ્હો

૩. રાજા આહ ''ભન્તે નાગસેન, યાનિમાનિ પઞ્ચાયતનાનિ, કિં નુ તાનિ નાનાકમ્મેહિ નિબ્બત્તાનિ, ઉદાહુ એકેન કમ્મેના''તિ? ''નાનાકમ્મેહિ, મહારાજ, નિબ્બત્તાનિ, ન એકેન કમ્મેના''તિ.

''ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''તં કિં મઞ્ઞસિ, મહારાજ, એકસ્મિં ખેત્તે નાનાબીજાનિ વપ્પેય્યું , તેસં નાનાબીજાનં નાનાફલાનિ નિબ્બત્તેય્યુ''ન્તિ? ''આમ, ભન્તે, નિબ્બત્તેય્યુ''ન્તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, યાનિ યાનિ પઞ્ચાયતનાનિ, તાનિ તાનિ નાનાકમ્મેહિ નિબ્બત્તાનિ, ન એકેન કમ્મેના''તિ.

''કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના''તિ.

પઞ્ચાયતનકમ્મનિબ્બત્તપઞ્હો તતિયો.

૪. કમ્મનાનાકરણપઞ્હો

૪. રાજા આહ ''ભન્તે નાગસેન, કેન કારણેન મનુસ્સા ન સબ્બે સમકા, અઞ્ઞે અપ્પાયુકા, અઞ્ઞે દીઘાયુકા, અઞ્ઞે બહ્વાબાધા અઞ્ઞે અપ્પાબાધા, અઞ્ઞે દુબ્બણ્ણા, અઞ્ઞે વણ્ણવન્તો, અઞ્ઞે અપ્પેસક્ખા, અઞ્ઞે મહેસક્ખા, અઞ્ઞે અપ્પભોગા, અઞ્ઞે મહાભોગા, અઞ્ઞે નીચકુલીના, અઞ્ઞે મહાકુલીના, અઞ્ઞે દુપ્પઞ્ઞા, અઞ્ઞે પઞ્ઞવન્તો''તિ?

થેરો આહ ''કિસ્સ પન, મહારાજ, રુક્ખા ન સબ્બે સમકા, અઞ્ઞે અમ્બિલા, અઞ્ઞે લવણા, અઞ્ઞે તિત્તકા, અઞ્ઞે કટુકા, અઞ્ઞે કસાવા, અઞ્ઞે મધુરા''તિ? ''મઞ્ઞામિ, ભન્તે, બીજાનં નાનાકરણેના''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, કમ્માનં નાનાકરણેન મનુસ્સા ન સબ્બે સમકા, અઞ્ઞે અપ્પાયુકા, અઞ્ઞે દીઘાયુકા, અઞ્ઞે બહ્વાબાધા, અઞ્ઞે અપ્પાબાધા, અઞ્ઞે દુબ્બણ્ણા, અઞ્ઞે વણ્ણવન્તો, અઞ્ઞે અપ્પેસક્ખા, અઞ્ઞે મહેસક્ખા, અઞ્ઞે અપ્પભોગા, અઞ્ઞે મહાભોગા, અઞ્ઞે નીચકુલીના, અઞ્ઞે મહાકુલીના, અઞ્ઞે દુપ્પઞ્ઞા, અઞ્ઞે પઞ્ઞવન્તો. ભાસિતમ્પેતં મહારાજ ભગવતા – 'કમ્મસ્સકા, માણવ, સત્તા કમ્મદાયાદા કમ્મયોની કમ્મબન્ધૂ કમ્મપ્પટિસરણા, કમ્મં સત્તે વિભજતિ યદિદં હીનપ્પણીતતાયા'''તિ.

''કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના''તિ.

કમ્મનાનાકરણપઞ્હો ચતુત્થો.

૫. વાયામકરણપઞ્હો

૫. રાજા આહ ''ભન્તે નાગસેન, તુમ્હે ભણથ 'કિન્તિ ઇમં દુક્ખં નિરુજ્ઝેય્ય, અઞ્ઞઞ્ચ દુક્ખં નુપ્પજ્જેય્યા'તિ . એતદત્થા, મહારાજ, અમ્હાકં પબ્બજ્જા''તિ. ''કિં પટિકચ્ચેવ વાયમિતેન, નનુ સમ્પત્તે કાલે વાયમિતબ્બ''ન્તિ? થેરો આહ ''સમ્પત્તે કાલે, મહારાજ, વાયામો અકિચ્ચકરો ભવતિ, પટિકચ્ચેવ વાયામો કિચ્ચકરો ભવતી''તિ.

''ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''તં કિં મઞ્ઞસિ, મહારાજ, યદા ત્વં પિપાસિતો ભવેય્યાસિ, તદા ત્વં ઉદપાનં ખણાપેય્યાસિ, તળાકં ખણાપેય્યાસિ 'પાનીયં પિવિસ્સામી'તિ? ''ન હિ, ભન્તે''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, સમ્પત્તે કાલે વાયામો અકિચ્ચકરો ભવતિ, પટિકચ્ચેવ વાયામો કિચ્ચકરો ભવતી''તિ.

''ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''તં કિં મઞ્ઞસિ, મહારાજ, યદા ત્વં બુભુક્ખિતો ભવેય્યાસિ, તદા ત્વં ખેત્તં કસાપેય્યાસિ, સાલિં રોપાપેય્યાસિ, ધઞ્ઞં અતિહરાપેય્યાસિ 'ભત્તં ભુઞ્જિસ્સામી'તિ? ''ન હિ, ભન્તે''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, સમ્પત્તે કાલે વાયામો અકિચ્ચકરો ભવતિ, પટિકચ્ચેવ વાયામો કિચ્ચકરો ભવતીતિ.

''ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''તં કિં મઞ્ઞસિ, મહારાજ, યદા તે સઙ્ગામો પચ્ચુપટ્ઠિતો ભવેય્ય, તદા ત્વં પરિખં ખણાપેય્યાસિ, પાકારં કારાપેય્યાસિ, ગોપુરં કારાપેય્યાસિ, અટ્ટાલકં કારાપેય્યાસિ, ધઞ્ઞં અતિહરાપેય્યાસિ, તદા ત્વં હત્થિસ્મિં સિક્ખેય્યાસિ, અસ્સસ્મિં સિક્ખેય્યાસિ, રથસ્મિં સિક્ખેય્યાસિ, ધનુસ્મિં સિક્ખેય્યાસિ, થરુસ્મિં સિક્ખેય્યાસી''તિ? ''ન હિ, ભન્તે''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, સમ્પત્તે કાલે વાયામો અકિચ્ચકરો ભવતિ, પટિકચ્ચેવ વાયામો કિચ્ચકરો ભવતિ. ભાસિતમ્પેતં મહારાજ ભગવતા –

'''પટિકચ્ચેવ તં કયિરા, યં જઞ્ઞા હિતમત્તનો;
ન સાકટિકચિન્તાય, મન્તા ધીરો પરક્કમે.

‘‘‘યથા સાકટિકો મટ્ઠં [નામ (સી॰ પી॰ ક॰) સં॰ નિ॰ ૧.૧૦૩], સમં હિત્વા મહાપથં;
વિસમં મગ્ગમારુય્હ, અક્ખચ્છિન્નોવ ઝાયતિ.

‘‘‘એવં ધમ્મા અપક્કમ્મ, અધમ્મમનુવત્તિય;
મન્દો મચ્ચુ મુખં પત્તો, અક્ખચ્છિન્નોવ ઝાયતી’’’તિ [સોચતીતિ (સબ્બત્થ)].

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

વાયામકરણપઞ્હો પઞ્ચમો.

૬. નેરયિકગ્ગિઉણ્હભાવપઞ્હો

૬. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, તુમ્હે ભણથ ‘પાકતિકઅગ્ગિતો નેરયિકો અગ્ગિ મહાભિતાપતરો હોતિ, ખુદ્દકોપિ પાસાણો પાકતિકે અગ્ગિમ્હિ પક્ખિત્તો દિવસમ્પિ પચ્ચમાનો [ધમમાનો (સી॰ પી॰)] ન વિલયં ગચ્છતિ, કૂટાગારમત્તોપિ પાસાણો નેરયિકગ્ગિમ્હિ પક્ખિત્તો ખણેન વિલયં ગચ્છતી’તિ, એતં વચનં ન સદ્દહામિ, એવઞ્ચ પન વદેથ ‘યે ચ તત્થ ઉપ્પન્ના સત્તા, તે અનેકાનિપિ વસ્સસહસ્સાનિ નિરયે પચ્ચમાના ન વિલયં ગચ્છન્તી’તિ, તમ્પિ વચનં ન સદ્દહામી’’તિ.

થેરો આહ ‘‘તં કિં મઞ્ઞસિ, મહારાજ, યા તા સન્તિ મકરિનિયોપિ સુસુમારિનિયોપિ કચ્છપિનિયોપિ મોરિનિયોપિ કપોતિનિયોપિ, કિંનુ તા કક્ખળાનિ પાસાણાનિ સક્ખરાયો ચ ખાદન્તી’’તિ? ‘‘આમ, ભન્તે, ખાદન્તી’’તિ. ‘‘કિં પન તાનિ તાસં કુચ્છિયં કોટ્ઠબ્ભન્તરગતાનિ વિલયં ગચ્છન્તી’’તિ? ‘‘આમ, ભન્તે, વિલયં ગચ્છન્તી’’તિ. ‘‘યો પન તાસં કુચ્છિયં ગબ્ભો, સોપિ વિલયં ગચ્છતી’’તિ? ‘‘ન હિ ભન્તે’’તિ. ‘‘કેન કારણેના’’તિ? ‘‘મઞ્ઞામિ, ભન્તે, કમ્માધિકતેન ન વિલયં ગચ્છતી’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, કમ્માધિકતેન નેરયિકા સત્તા અનેકાનિપિ વસ્સસહસ્સાનિ નિરયે પચ્ચમાના ન વિલયં ગચ્છન્તિ. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા – ‘સો ન તાવ કાલં કરોતિ, યાવ ન તં પાપકમ્મં બ્યન્તીહોતી’’’તિ.

‘‘ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘તં કિં મઞ્ઞસિ, મહારાજ, યા તા સન્તિ સીહિનિયોપિ બ્યગ્ઘિનિયોપિ દીપિનિયોપિ કુક્કુરિનિયોપિ, કિંનુ તા કક્ખળાનિ અટ્ઠિકાનિ મંસાનિ ખાદન્તીતિ? ‘‘આમ, ભન્તે, ખાદન્તી’’તિ. ‘‘કિં પન તાનિ તાસં કુચ્છિયં કોટ્ઠબ્ભન્તરગતાનિ વિલયં ગચ્છન્તી’’તિ? ‘‘આમ, ભન્તે, વિલયં ગચ્છન્તી’’તિ. ‘‘યો પન તાસં કુચ્છિયં ગબ્ભો, સોપિ વિલયં ગચ્છતી’’તિ? ‘‘ન હિ ભન્તે’’તિ. ‘‘કેન કારણેના’’તિ? ‘‘મઞ્ઞામિ, ભન્તે, કમ્માધિકતેન ન વિલયં ગચ્છતી’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, કમ્માધિકતેન નેરયિકા સત્તા અનેકાનિપિ વસ્સસહસ્સાનિ નિરયે પચ્ચમાના ન વિલયં ગચ્છન્તી’’તિ.

‘‘ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘તં કિં મઞ્ઞસિ, મહારાજ, યા તા સન્તિ યોનકસુખુમાલિનિયોપિ ખત્તિયસુખુમાલિનિયોપિ બ્રાહ્મણસુખુમાલિનિયોપિ ગહપતિસુખુમાલિનિયોપિ, કિંનુ તા કક્ખળાનિ ખજ્જકાનિ મંસાનિ ખાદન્તી’’તિ? ‘‘આમ, ભન્તે, ખાદન્તી’’તિ. ‘‘કિં પન તાનિ તાસં કુચ્છિયં કોટ્ઠબ્ભન્તરગતાનિ વિલયં ગચ્છન્તી’’તિ? ‘‘આમ, ભન્તે, વિલયં ગચ્છન્તી’’તિ. ‘‘યો પન તાસં કુચ્છિયં ગબ્ભો સોપિ વિલયં ગચ્છતી’’તિ? ‘‘ન હિ ભન્તે’’તિ. ‘‘કેન કારણેના’’તિ. ‘‘મઞ્ઞામિ, ભન્તે, કમ્માધિકતેન ન વિલયં ગચ્છતી’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો,

મહારાજ, કમ્માધિકતેન નેરયિકા સત્તા અનેકાનિપિ વસ્સસહસ્સાનિ નિરયે પચ્ચમાના ન વિલયં ગચ્છન્તિ. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા – ‘‘સો ન તાવ કાલં કરોતિ, યાવ ન તં પાપકમ્મં બ્યન્તીહોતી’’તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

નેરયિકગ્ગિઉણ્હભાવપઞ્હો છટ્ઠો.

૭. પથવિસન્ધારકપઞ્હો

૭. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, તુમ્હે ભણથ ‘અયં મહા પથવી ઉદકે પતિટ્ઠિતા, ઉદકં વાતે પતિટ્ઠિતં, વાતો આકાસે પતિટ્ઠિતો’તિ, એતમ્પિ વચનં ન સદ્દહામી’’તિ. થેરો ધમ્મકરકેન [ધમ્મકરણેન (ક॰)] ઉદકં ગહેત્વા રાજાનં મિલિન્દં સઞ્ઞાપેસિ ‘‘યથા, મહારાજ, ઇમં ઉદકં વાતેન આધારિતં, એવં તમ્પિ ઉદકં વાતેન આધારિત’’ન્તિ.

‘‘કલ્લોસિ , ભન્તે નાગસેના’’તિ.

પથવિસન્ધારકપઞ્હો સત્તમો.

૮. નિરોધનિબ્બાનપઞ્હો

૮. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, નિરોધો નિબ્બાન’’ન્તિ? ‘‘આમ, મહારાજ, નિરોધો નિબ્બાન’’ન્તિ. ‘‘કથં, ભન્તે , નાગસેન, નિરોધો નિબ્બાન’’ન્તિ? ‘‘સબ્બે બાલપુથુજ્જના ખો, મહારાજ, અજ્ઝત્તિકબાહિરે આયતને અભિનન્દન્તિ અભિવદન્તિ અજ્ઝોસાય તિટ્ઠન્તિ, તે તેન સોતેન વુય્હન્તિ, ન પરિમુચ્ચન્તિ જાતિયા જરાય મરણેન સોકેન પરિદેવેન દુક્ખેહિ દોમનસ્સેહિ ઉપાયાસેહિ ન પરિમુચ્ચન્તિ દુક્ખસ્માતિ વદામિ. સુતવા ચ ખો, મહારાજ, અરિયસાવકો અજ્ઝત્તિકબાહિરે આયતને નાભિનન્દતિ નાભિવદતિ નાજ્ઝોસાય તિટ્ઠતિ, તસ્સ તં અનભિનન્દતો અનભિવદતો અનજ્ઝોસાય તિટ્ઠતો તણ્હા નિરુજ્ઝતિ, તણ્હાનિરોધા ઉપાદાનનિરોધો, ઉપાદાનનિરોધા ભવનિરોધો, ભવનિરોધા જાતિનિરોધો, જાતિનિરોધા જરામરણં સોકપરિદેવદુક્ખદોમનસ્સુપાયાસા નિરુજ્ઝન્તિ, એવમેતસ્સ કેવલસ્સ દુક્ખક્ખન્ધસ્સ નિરોધો હોતિ, એવં ખો, મહારાજ, નિરોધો નિબ્બાન’’ન્તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

નિરોધનિબ્બાનપઞ્હો અટ્ઠમો.

૯. નિબ્બાનલભનપઞ્હો

૯. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, સબ્બેવ લભન્તિ નિબ્બાન’’ન્તિ? ‘‘ન ખો, મહારાજ, સબ્બેવ લભન્તિ નિબ્બાનં, અપિ ચ ખો, મહારાજ, યો સમ્મા પટિપન્નો અભિઞ્ઞેય્યે ધમ્મે અભિજાનાતિ, પરિઞ્ઞેય્યે ધમ્મે પરિજાનાતિ, પહાતબ્બે ધમ્મે પજહતિ, ભાવેતબ્બે ધમ્મે ભાવેતિ, સચ્છિકાતબ્બે ધમ્મે સચ્છિકરોતિ, સો લભતિ નિબ્બાન’’ન્તિ.

‘‘કલ્લોસિ , ભન્તે નાગસેના’’તિ.

નિબ્બાનલભનપઞ્હો નવમો.

૧૦. નિબ્બાનસુખજાનનપઞ્હો

૧૦. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, યો ન લભતિ નિબ્બાનં, જાનાતિ સો ‘સુખં નિબ્બાન’’’ન્તિ? ‘‘આમ, મહારાજ, યો ન લભતિ નિબ્બાનં, જાનાતિ સો ‘સુખં નિબ્બાન’’’ન્તિ. ‘‘કથં, ભન્તે નાગસેન, અલભન્તો જાનાતિ ‘સુખં નિબ્બાન’’’ન્તિ? ‘‘તં કિં મઞ્ઞસિ, મહારાજ, યેસં નચ્છિન્ના હત્થપાદા , જાનેય્યું તે, મહારાજ, ‘દુક્ખં હત્થપાદચ્છેદન’’’ન્તિ? ‘‘આમ, ભન્તે, જાનેય્યુ’’ન્તિ. ‘‘કથં જાનેય્યુ’’ન્તિ? ‘‘અઞ્ઞેસં, ભન્તે, છિન્નહત્થપાદાનં પરિદેવિતસદ્દં સુત્વા જાનન્તિ ‘દુક્ખં હત્થપાદચ્છેદન’’’ન્તિ . ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, યેસં દિટ્ઠં નિબ્બાનં, તેસં સદ્દં સુત્વા જાનાતિ ‘સુખં નિબ્બાન’’’ન્તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

નિબ્બાનસુખજાનનપઞ્હો દસમો.

નિબ્બાનવગ્ગો ચતુત્થો.

ઇમસ્મિં વગ્ગે દસ પઞ્હા.

૫. બુદ્ધવગ્ગો

૧. બુદ્ધસ્સ અત્થિનત્થિભાવપઞ્હો

૧. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, બુદ્ધો તયા દિટ્ઠો’’તિ? ‘‘ન હિ, મહારાજા’’તિ. ‘‘અથ તે આચરિયેહિ બુદ્ધો દિટ્ઠો’’તિ? ‘‘ન હિ, મહારાજા’’તિ. ‘‘તેન હિ, ભન્તે નાગસેન, નત્થિ બુદ્ધો’’તિ. ‘‘કિં પન, મહારાજ, હિમવતિ ઊહા નદી તયા દિટ્ઠા’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે’’તિ. ‘‘અથ તે પિતરા ઊહા નદી દિટ્ઠા’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે’’તિ. ‘‘તેન હિ, મહારાજ, નત્થિ ઊહા નદી’’તિ. ‘‘અત્થિ, ભન્તે, કિઞ્ચાપિ મયા ઊહા નદી ન દિટ્ઠા, પિતરાપિ મે ઊહા નદી ન દિટ્ઠા, અપિ ચ અત્થિ ઊહા નદી’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, કિઞ્ચાપિ મયા ભગવા ન દિટ્ઠો, આચરિયેહિપિ મે ભગવા ન દિટ્ઠો, અપિ ચ અત્થિ ભગવા’’તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

બુદ્ધસ્સ અત્થિનત્થિભાવપઞ્હો પઠમો.

૨. બુદ્ધસ્સ અનુત્તરભાવપઞ્હો

૨. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, બુદ્ધો અનુત્તરો’’તિ? ‘‘આમ, મહારાજ, ભગવા અનુત્તરો’’તિ. ‘‘કથં, ભન્તે નાગસેન, અદિટ્ઠપુબ્બં જાનાસિ ‘બુદ્ધો અનુત્તરો’’’તિ? ‘‘તં કિં મઞ્ઞસિ, મહારાજ, યેહિ અદિટ્ઠપુબ્બો મહાસમુદ્દો,

જાનેય્યું તે, મહારાજ, મહન્તો ખો મહાસમુદ્દો ગમ્ભીરો અપ્પમેય્યો દુપ્પરિયોગાહો, યત્થિમા પઞ્ચ મહાનદિયો સતતં સમિતં અપ્પેન્તિ, સેય્યથિદં, ગઙ્ગા યમુના અચિરવતી સરભૂ મહી, નેવ તસ્સ ઊનત્તં વા પૂરત્તં વા પઞ્ઞાયતી''તિ ? ''આમ, ભન્તે, જાનેય્યુ''ન્તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, સાવકે મહન્તે પરિનિબ્બુતે પસ્સિત્વા જાનામિ 'ભગવા અનુત્તરો'''તિ.

''કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના''તિ.

બુદ્ધસ્સ અનુત્તરભાવપઞ્હો દુતિયો.

૩. બુદ્ધસ્સ અનુત્તરભાવજાનનપઞ્હો

૩. રાજા આહ ''ભન્તે નાગસેન, સક્કા જાનિતું 'બુદ્ધો અનુત્તરો'''તિ? ''આમ, મહારાજ, સક્કા જાનિતું 'ભગવા અનુત્તરો'''તિ. ''કથં, ભન્તે નાગસેન, સક્કા જાનિતું 'બુદ્ધો અનુત્તરો'''તિ. ''ભૂતપુબ્બં, મહારાજ, તિસ્સત્થેરો નામ લેખાચરિયો અહોસિ, બહૂનિ વસ્સાનિ અબ્ભતીતાનિ કાલઙ્કતસ્સ કથં સો ઞાયતી''તિ. ''લેખેન ભન્તે''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, યો ધમ્મં પસ્સતિ, સો ભગવન્તં પસ્સતિ, ધમ્મો હિ, મહારાજ, ભગવતા દેસિતો''તિ.

''કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના''તિ.

બુદ્ધસ્સ અનુત્તરભાવજાનનપઞ્હો તતિયો.

૪. ધમ્મદિટ્ઠપઞ્હો

૪. રાજા આહ ''ભન્તે નાગસેન, ધમ્મો તયા દિટ્ઠો''તિ. ''બુદ્ધનેત્તિયા ખો, મહારાજ, બુદ્ધપઞ્ઞત્તિયા યાવજીવં સાવકેહિ વત્તિતબ્બ''ન્તિ.

''કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના''તિ.

ધમ્મદિટ્ઠપઞ્હો ચતુત્થો.

૫. અસઙ્કમનપટિસન્દહનપઞ્હો

૫. રાજા આહ ''ભન્તે નાગસેન, ન ચ સઙ્કમતિ પટિસન્દહતિ ચા''તિ? ''આમ, મહારાજ, ન ચ સઙ્કમતિ પટિસન્દહતિ ચા''તિ. ''કથં, ભન્તે નાગસેન, ન ચ સઙ્કમતિ પટિસન્દહતિ ચ, ઓપમ્મં કરોહી''તિ? ''યથા, મહારાજ, કોચિદેવ પુરિસો પદીપતો પદીપં પદીપેય્ય, કિંનુ ખો સો, મહારાજ, પદીપો પદીપમ્હા સઙ્કન્તો''તિ? ''ન હિ, ભન્તે''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, ન ચ સઙ્કમતિ પટિસન્દહતિ ચા''તિ.

''ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''અભિજાનાસિ નુ, ત્વં મહારાજ, દહરકો સન્તો સિલોકાચરિયસ્સ સન્તિકે કિઞ્ચિ સિલોકં ગહિત''ન્તિ? ''આમ, ભન્તે''તિ . ''કિંનુ ખો, મહારાજ, સો સિલોકો આચરિયમ્હા સઙ્કન્તો''તિ? ''ન હિ, ભન્તે''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, ન ચ સઙ્કમતિ પટિસન્દહતિ ચાતિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

અસઙ્કમનપટિસન્દહનપઞ્હો પઞ્ચમો.

૬. વેદગૂપઞ્હો

૬. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, વેદગૂ ઉપલબ્ભતી’’તિ? થેરો આહ ‘‘પરમત્થેન ખો, મહારાજ, વેદગૂ નુપલબ્ભતી’’તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

વેદગૂપઞ્હો છટ્ઠો.

૭. અઞ્ઞકાયસઙ્કમનપઞ્હો

૭. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, અત્થિ કોચિ સત્તો યો ઇમમ્હા કાયા અઞ્ઞં કાયં સઙ્કમતી’’તિ? ‘‘ન હિ, મહારાજા’’તિ. ‘‘યદિ, ભન્તે નાગસેન, ઇમમ્હા કાયા અઞ્ઞં કાયં સઙ્કમન્તો નત્થિ, નનુ મુત્તો ભવિસ્સતિ પાપકેહિ કમ્મેહી’’તિ? ‘‘આમ, મહારાજ, યદિ ન પટિસન્દહેય્ય, મુત્તો ભવિસ્સતિ પાપકેહિ કમ્મેહીતિ, યસ્મા ચ ખો, મહારાજ, પટિસન્દહતિ, તસ્મા ન પરિમુત્તો પાપકેહિ કમ્મેહી’’તિ.

‘‘ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, કોચિદેવ પુરિસો અઞ્ઞતરસ્સ પુરિસસ્સ અમ્બં અવહરેય્ય, કિં સો દણ્ડપ્પત્તો ભવેય્યા’’તિ? ‘‘આમ, ભન્તે, દણ્ડપ્પત્તો ભવેય્યા’’તિ. ‘‘ન ખો સો, મહારાજ, તાનિ અમ્બાનિ અવહરિ, યાનિ તેન રોપિતાનિ, કસ્મા દણ્ડપ્પત્તો ભવેય્યા’’તિ? ‘‘તાનિ, ભન્તે, અમ્બાનિ નિસ્સાય જાતાનિ, તસ્મા દણ્ડપ્પત્તો ભવેય્યા’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, ઇમિના નામરૂપેન કમ્મં કરોતિ સોભનં વા અસોભનં વા, તેન કમ્મેન અઞ્ઞં નામરૂપં પટિસન્દહતિ, તસ્મા ન પરિમુત્તો પાપકેહિ કમ્મેહી’’તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

અઞ્ઞકાયસઙ્કમનપઞ્હો સત્તમો.

૮. કમ્મફલઅત્થિભાવપઞ્હો

૮. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, ઇમિના નામરૂપેન કમ્મં કતં કુસલં વા અકુસલં વા, કુહિં તાનિ કમ્માનિ તિટ્ઠન્તી’’તિ? ‘‘અનુબન્ધેય્યું ખો, મહારાજ, તાનિ કમ્માનિ છાયાવ અનપાયિની’’તિ [અનુપાયિનીતિ (ક॰)]. ‘‘સક્કા પન, ભન્તે, તાનિ કમ્માનિ દસ્સેતું ‘ઇધ વા ઇધ વા તાનિ કમ્માનિ તિટ્ઠન્તી’’’તિ? ‘‘ન સક્કા, મહારાજ, તાનિ કમ્માનિ દસ્સેતું ‘ઇધ વા ઇધ વા તાનિ કમ્માનિ તિટ્ઠન્તી’’’તિ.

‘‘ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘તં કિં મઞ્ઞસિ, મહારાજ, યાનિમાનિ રુક્ખાનિ અનિબ્બત્તફલાનિ, સક્કા તેસં ફલાનિ દસ્સેતું ‘ઇધ વા ઇધ વા તાનિ ફલાનિ તિટ્ઠન્તી’’’તિ. ‘‘ન હિ, ભન્તે’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, અબ્બોચ્છિન્નાય સન્તતિયા ન સક્કા તાનિ કમ્માનિ દસ્સેતું ‘ઇધ વા ઇધ વા તાનિ કમ્માનિ તિટ્ઠન્તી’તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

કમ્મફલઅત્થિભાવપઞ્હો અટ્ઠમો.

૯. ઉપ્પજ્જતિજાનનપઞ્હો

૯. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, યો ઉપ્પજ્જતિ, જાનાતિ સો ‘ઉપ્પજ્જિસ્સામી’’’તિ? ‘‘આમ, મહારાજ, યો ઉપ્પજ્જતિ જાનાતિ સો ‘ઉપ્પજ્જિસ્સામી’’’તિ. ‘‘ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, કસ્સકો ગહપતિકો બીજાનિ પથવિયં નિક્ખિપિત્વા સમ્મા દેવે વસ્સન્તે જાનાતિ ‘ધઞ્ઞં નિબ્બત્તિસ્સતી’’’તિ? ‘‘આમ, ભન્તે, જાનેય્યા’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, યો ઉપ્પજ્જતિ, જાનાતિ સો ‘ઉપ્પજ્જિસ્સામી’’’તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

ઉપ્પજ્જતિજાનનપઞ્હો નવમો.

૧૦. બુદ્ધનિદસ્સનપઞ્હો

૧૦. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, બુદ્ધો અત્થી’’તિ? ‘‘આમ, મહારાજ, ભગવા અત્થી’’તિ. ‘‘સક્કા પન, ભન્તે નાગસેન, બુદ્ધો નિદસ્સેતું ઇધવા ઇધવા’’તિ? ‘‘પરિનિબ્બુતો, મહારાજ, ભગવા અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા, ન સક્કા ભગવા નિદસ્સેતું ‘ઇધ વા ઇધ વા’’’તિ.

‘‘ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘તં કિં મઞ્ઞસિ, મહારાજ, મહતો અગ્ગિક્ખન્ધસ્સ જલમાનસ્સ યા અચ્ચિ અત્થઙ્ગતા, સક્કા સા અચ્ચિ દસ્સેતું ‘ઇધ વા ઇધ વા’’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે, નિરુદ્ધા સા અચ્ચિ અપ્પઞ્ઞત્તિં ગતા’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, ભગવા અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા પરિનિબ્બુતો અત્થઙ્ગતો, ન સક્કા ભગવા નિદસ્સેતું ‘ઇધ વા ઇધ વા’ તિ, ધમ્મકાયેન પન ખો, મહારાજ, સક્કા ભગવા નિદસ્સેતું. ધમ્મો હિ, મહારાજ, ભગવતા દેસિતો’’તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

બુદ્ધનિદસ્સનપઞ્હો દસમો.

બુદ્ધવગ્ગો પઞ્ચમો.

ઇમસ્મિં વગ્ગે દસ પઞ્હા.

૬. સતિવગ્ગો

૧. કાયપિયાયનપઞ્હો

૧. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, પિયો પબ્બજિતાનં કાયો’’તિ? ‘‘ન ખો, મહારાજ, પિયો પબ્બજિતાનં કાયો’’તિ. ‘‘અથ કિસ્સ નુ ખો, ભન્તે, કેલાયથ મમાયથા’’તિ? ‘‘કિં પન તે, મહારાજ, કદાચિ કરહચિ

સઙ્ગામગતસ્સ કણ્ડપ્પહારો હોતી''તિ? ''આમ, ભન્તે, હોતી''તિ. ''કિંનુ ખો , મહારાજ, સો વણો આલેપેન ચ આલિમ્પીયતિ તેલેન ચ મક્ખીયતિ સુખુમેન ચ ચોળપટ્ટેન પલિવેઠીયતી''તિ? ''આમ, ભન્તે, આલેપેન ચ આલિમ્પીયતિ તેલેન ચ મક્ખીયતિ સુખુમેન ચ ચોળપટ્ટેન પલિવેઠીયતી''તિ. ''કિંનુ ખો, મહારાજ, પિયો તે વણો, તેન આલેપેન ચ આલિમ્પીયતિ તેલેન ચ મક્ખીયતિ સુખુમેન ચ ચોળપટ્ટેન પલિવેઠીયતી''તિ? ''ન મે, ભન્તે, પિયો વણો, અપિ ચ મંસસ્સ રુહનત્થાય આલેપેન ચ આલિમ્પીયતિ તેલેન ચ મક્ખીયતિ સુખુમેન ચ ચોળપટ્ટેન પલિવેઠીયતી''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, અપ્પિયો પબ્બજિતાનં કાયો, અથ ચ પબ્બજિતા અનજ્ઝોસિતા કાયં પરિહરન્તિ બ્રહ્મચરિયાનુગ્ગહાય. અપિ ચ ખો, મહારાજ, વણૂપમો કાયો વુત્તો ભગવતા, તેન પબ્બજિતા વણમિવ કાયં પરિહરન્તિ અનજ્ઝોસિતા. ભાસિતમ્પેતં મહારાજ ભગવતા –

'''અલ્લચમ્મપટિચ્છન્નો, નવદ્વારો મહાવણો;
સમન્તતો પગ્ઘરતિ, અસુચિપૂતિગન્ધિયો'''તિ.

''કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના''તિ.

કાયપિયાયનપઞ્હો પઠમો.

૨. સબ્બઞ્ઞૂભાવપઞ્હો

૨. રાજા આહ ''ભન્તે નાગસેન, બુદ્ધો સબ્બઞ્ઞૂ સબ્બદસ્સાવી''તિ? ''આમ, મહારાજ, ભગવા સબ્બઞ્ઞૂ સબ્બદસ્સાવી''તિ. ''અથ કિસ્સ નુ ખો, ભન્તે નાગસેન, સાવકાનં અનુપુબ્બેન સિક્ખાપદં પઞ્ઞપેસી''તિ? ''અત્થિ પન તે મહારાજ, કોચિ વેજ્જો, યો ઇમિસ્સં પથવિયં સબ્બભેસજ્જાનિ જાનાતી''તિ? ''આમ, ભન્તે, અત્થી''તિ. ''કિંનુ ખો, મહારાજ, સો વેજ્જો ગિલાનકં સમ્પત્તે કાલે ભેસજ્જં પાયેતિ, ઉદાહુ અસમ્પત્તે કાલે''તિ? ''સમ્પત્તે કાલે, ભન્તે, ગિલાનકં ભેસજ્જં પાયેતિ, નો અસમ્પત્તે કાલે''તિ? ''એવમેવ ખો, મહારાજ, ભગવા સબ્બઞ્ઞૂ સબ્બદસ્સાવી ન અસમ્પત્તે કાલે સાવકાનં સિક્ખાપદં પઞ્ઞાપેતિ, સમ્પત્તે કાલે સાવકાનં સિક્ખાપદં પઞ્ઞાપેતિ યાવજીવં અનતિક્કમનીય''ન્તિ.

''કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના''તિ.

સબ્બઞ્ઞૂભાવપઞ્હો દુતિયો.

૩. મહાપુરિસલક્ખણપઞ્હો

૩. રાજા આહ ''ભન્તે નાગસેન, બુદ્ધો દ્વત્તિંસમહાપુરિસલક્ખણેહિ સમન્નાગતો અસીતિયા ચ અનુબ્યઞ્જનેહિ પરિરઞ્જિતો સુવણ્ણવણ્ણો કઞ્ચનસન્નિભત્તચો બ્યામપ્પભો''તિ? ''આમ, મહારાજ, ભગવા દ્વત્તિંસમહાપુરિસલક્ખણેહિ સમન્નાગતો અસીતિયા ચ અનુબ્યઞ્જનેહિ પરિરઞ્જિતો સુવણ્ણવણ્ણો કઞ્ચનસન્નિભત્તચો બ્યામપ્પભો''તિ.

''કિં પનસ્સ, ભન્તે, માતાપિતરોપિ દ્વત્તિંસમહાપુરિસલક્ખણેહિ સમન્નાગતા અસીતિયા ચ અનુબ્યઞ્જનેહિ પરિરઞ્જિતા સુવણ્ણવણ્ણા કઞ્ચનસન્નિભત્તચા બ્યામપ્પભા''તિ? ''નો ચસ્સ, મહારાજ, માતાપિતરો દ્વત્તિંસમહાપુરિસલક્ખણેહિ સમન્નાગતા અસીતિયા ચ અનુબ્યઞ્જનેહિ પરિરઞ્જિતા સુવણ્ણવણ્ણા કઞ્ચનસન્નિભત્તચા બ્યામપ્પભા''તિ.

‘‘એવં સન્તે ખો, ભન્તે નાગસેન, ન ઉપ્પજ્જતિ બુદ્ધો દ્વત્તિંસમહાપુરિસલક્ખણેહિ સમન્નાગતો અસીતિયા ચ અનુબ્યઞ્જનેહિ પરિરઞ્જિતો સુવણ્ણવણ્ણો કઞ્ચનસન્નિભત્તચો બ્યામપ્પભોતિ, અપિ ચ માતુસદિસો વા પુત્તો હોતિ માતુપક્ખો વા, પિતુસદિસો વા પુત્તો હોતિ પિતુપક્ખો વા’’તિ. થેરો આહ ‘‘અત્થિ પન, મહારાજ, કિઞ્ચિ પદુમં સતપત્ત’’ન્તિ? ‘‘આમ, ભન્તે, અત્થી’’તિ. ‘‘તસ્સ પન કુહિં સમ્ભવો’’તિ? ‘‘કદ્દમે જાયતિ ઉદકે આસીયતી’’તિ . ‘‘કિંનુ ખો, મહારાજ, પદુમં કદ્દમેન સદિસં વણ્ણેન વા ગન્ધેન વા રસેન વા’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે’’તિ. ‘‘અથ ઉદકેન વા ગન્ધેન વા રસેન વા’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, ભગવા દ્વત્તિંસમહાપુરિસલક્ખણેહિ સમન્નાગતો અસીતિયા ચ અનુબ્યઞ્જનેહિ પરિરઞ્જિતો સુવણ્ણવણ્ણો કઞ્ચનસન્નિભત્તચો બ્યામપ્પભો, નો યસ્સ માતાપિતરો દ્વત્તિંસમહાપુરિસલક્ખણેહિ સમન્નાગતા અસીતિયા ચ અનુબ્યઞ્જનેહિ પરિરઞ્જિતા સુવણ્ણવણ્ણા કઞ્ચનસન્નિભત્તચા બ્યામપ્પભા’’તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

મહાપુરિસલક્ખણપઞ્હો તતિયો.

૪. ભગવતો બ્રહ્મચારિપઞ્હો

૪. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, બુદ્ધો બ્રહ્મચારી’’તિ? ‘‘આમ, મહારાજ, ભગવા બ્રહ્મચારી’’તિ. ‘‘તેન હિ, ભન્તે નાગસેન, બુદ્ધો બ્રહ્મુનો સિસ્સો’’તિ? ‘‘અત્થિ પન તે, મહારાજ, હત્થિપામોક્ખો’’તિ? ‘‘અત્થિ , ભન્તે’’તિ. ‘‘કિંનુ ખો, મહારાજ, સો હત્થી કદાચિ કરહચિ કોઞ્ચનાદં નદતીતિ? ‘‘આમ, ભન્તે, નદતી’’તિ ‘‘તેન હિ, મહારાજ, સો હત્થી કોઞ્ચસકુણસ્સ સિસ્સો’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે’’તિ. ‘‘કિં પન, મહારાજ, બ્રહ્મા સબુદ્ધિકો અબુદ્ધિકો’’તિ? ‘‘સબુદ્ધિકો, ભન્તે’’તિ. ‘‘તેન હિ, મહારાજ, બ્રહ્મા ભગવતો સિસ્સો’’તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

ભગવતો બ્રહ્મચારિપઞ્હો ચતુત્થો.

૫. ભગવતો ઉપસમ્પદાપઞ્હો

૫. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, ઉપસમ્પદા સુન્દરા’’તિ? ‘‘આમ, મહારાજ, ઉપસમ્પદા સુન્દરા’’તિ. ‘‘અત્થિ પન, ભન્તે, બુદ્ધસ્સ ઉપસમ્પદા, ઉદાહુ નત્થી’’તિ? ‘‘ઉપસમ્પન્નો ખો, મહારાજ , ભગવા બોધિરુક્ખમૂલે સહ સબ્બઞ્ઞુતઞાણેન, નત્થિ ભગવતો ઉપસમ્પદા અઞ્ઞેહિ દિન્ના, યથા સાવકાનં, મહારાજ, ભગવા સિક્ખાપદં પઞ્ઞપેતિ યાવજીવં અનતિક્કમનીય’’ન્તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

ભગવતો ઉપસમ્પદાપઞ્હો પઞ્ચમો.

૬. અસ્સુભેસજ્જાભેસજ્જપઞ્હો

૬. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, યો ચ માતરિ મતાય રોદતિ, યો ચ ધમ્મપેમેન રોદતિ, ઉભિન્નં તેસં રોદન્તાનં કસ્સ અસ્સુ ભેસજ્જં, કસ્સ ન ભેસજ્જ’’ન્તિ? ‘‘એકસ્સ ખો, મહારાજ, અસ્સુ રાગદોસમોહેહિ સમલં ઉણ્હં, એકસ્સ પીતિસોમનસ્સેન વિમલં સીતલં. યં ખો, મહારાજ, સીતલં, તં ભેસજ્જં, યં ઉણ્હં, તં ન ભેસજ્જ’’ન્તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

અસ્સુભેસજ્જાભેસજ્જપઞ્હો છટ્ઠો.

૭. સરાગવીતરાગનાનાકરણપઞ્હો

૭. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, કિં નાનાકરણં સરાગસ્સ ચ વીતરાગસ્સ ચા’’તિ? ‘‘એકો ખો, મહારાજ, અજ્ઝોસિતો, એકો અનજ્ઝોસિતો’’તિ. ‘‘કિં એતં, ભન્તે, અજ્ઝોસિતો અનજ્ઝોસિતો નામા’’તિ? ‘‘એકો ખો, મહારાજ, અત્થિકો, એકો અનત્થિકો’’તિ. ‘‘પસ્સામહં, ભન્તે, એવરૂપં યો ચ સરાગો, યો ચ વીતરાગો, સબ્બોપેસો સોભનં યેવ ઇચ્છતિ ખાદનીયં વા ભોજનીયં વા, ન કોચિ પાપકં ઇચ્છતી’’તિ. ‘‘અવીતરાગો ખો, મહારાજ, રસપટિસંવેદી ચ રસરાગપટિસંવેદી ચ ભોજનં ભુઞ્જતિ, વીતરાગો પન રસપટિસંવેદી ભોજનં ભુઞ્જતિ, નો ચ ખો રસરાગપટિસંવેદી’’તિ.

‘‘કલ્લોસિ , ભન્તે નાગસેના’’તિ.

સરાગવીતરાગનાનાકરણપઞ્હો સત્તમો.

૮. પઞ્ઞાપતિટ્ઠાનપઞ્હો

૮. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, પઞ્ઞા કુહિં પટિવસતી’’તિ? ‘‘ન કત્થચિ મહારાજા’’તિ. ‘‘તેન હિ, ભન્તે નાગસેન, નત્થિ પઞ્ઞા’’તિ. ‘‘વાતો, મહારાજ, કુહિં પટિવસતી’’તિ? ‘‘ન કત્થચિ ભન્તે’’તિ. ‘‘તેન હિ, મહારાજ, નત્થિ વાતો’’તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

પઞ્ઞાપતિટ્ઠાનપઞ્હો અટ્ઠમો.

૯. સંસારપઞ્હો

૯. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, યં પનેતં બ્રૂસિ ‘સંસારો’તિ, કતમો સો સંસારો’’તિ? ‘‘ઇધ, મહારાજ, જાતો ઇધેવ મરતિ, ઇધ મતો અઞ્ઞત્ર ઉપ્પજ્જતિ, તહિં જાતો તહિં યેવ મરતિ, તહિં મતો અઞ્ઞત્ર ઉપ્પજ્જતિ, એવં ખો, મહારાજ, સંસારો હોતી’’તિ. ‘‘ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, કોચિદેવ પુરિસો પક્કં અમ્બં ખાદિત્વા અટ્ઠિં રોપેય્ય, તતો મહન્તો અમ્બરુક્ખો નિબ્બત્તિત્વા ફલાનિ દદેય્ય, અથ સો પુરિસો તતોપિ પક્કં અમ્બં ખાદિત્વા અટ્ઠિં રોપેય્ય, તતોપિ મહન્તો અમ્બરુક્ખો નિબ્બત્તિત્વા ફલાનિ દદેય્ય, એવમેતેસં રુક્ખાનં કોટિ ન પઞ્ઞાયતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, ઇધ જાતો ઇધેવ મરતિ, ઇધ મતો અઞ્ઞત્ર ઉપ્પજ્જતિ, તહિં જાતો તહિં યેવ મરતિ, તહિં મતો અઞ્ઞત્ર ઉપ્પજ્જતિ, એવં ખો, મહારાજ, સંસારો હોતી’’તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

સંસારપઞ્હો નવમો.

૧૦. ચિરકતસરણપઞ્હો

૧૦. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, કેન અતીતં ચિરકતં સરતી’’તિ? ‘‘સતિયા, મહારાજા’’તિ. ‘‘નનુ, ભન્તે નાગસેન, ચિત્તેન સરતિ નો સતિયા’’તિ? ‘‘અભિજાનાસિ નુ, ત્વં મહારાજ, કિઞ્ચિદેવ કરણીયં કત્વા પમુટ્ઠ’’ન્તિ? ‘‘આમ ભન્તે’’તિ. ‘‘કિં નુ ખો, ત્વં મહારાજ, તસ્મિં સમયે અચિત્તકો અહોસી’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે, સતિ તસ્મિં સમયે નાહોસી’’તિ. ‘‘અથ કસ્મા, ત્વં મહારાજ, એવમાહ ‘ચિત્તેન સરતિ, નો સતિયા’’’તિ?

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

ચિરકતસરણપઞ્હો દસમો.

૧૧. અભિજાનન્તસતિપઞ્હો

૧૧. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, સબ્બા સતિ અભિજાનન્તી ઉપ્પજ્જતિ , ઉદાહુ કટુમિકાવ સતી’’તિ? ‘‘અભિજાનન્તીપિ, મહારાજ, કટુમિકાપિ સતી’’તિ. ‘‘એવઞ્હિ ખો, ભન્તે નાગસેન, સબ્બા સતિ અભિજાનન્તી, નત્થિ કટુમિકા સતી’’તિ? ‘‘યદિ નત્થિ, મહારાજ, કટુમિકા સતિ, નત્થિ કિઞ્ચિ સિપ્પિકાનં કમ્માયતનેહિ વા સિપ્પાયતનેહિ વા વિજ્જાટ્ઠાનેહિ વા કરણીયં, નિરત્થકા આચરિયા, યસ્મા ચ ખો, મહારાજ, અત્થિ કટુમિકા સતિ, તસ્મા અત્થિ કમ્માયતનેહિ વા સિપ્પાયતનેહિ વા વિજ્જાટ્ઠાનેહિ વા કરણીયં, અત્થો ચ આચરિયેહી’’તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

અભિજાનન્તસતિપઞ્હો એકાદસમો.

સતિવગ્ગો છટ્ઠો.

ઇમસ્મિં વગ્ગે એકાદસ પઞ્હા.

૭. અરૂપધમ્મવવત્તનવગ્ગો

૧. સતિઉપ્પજ્જનપઞ્હો

૧. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, કતિહાકારેહિ સતિ ઉપ્પજ્જતી’’તિ? ‘‘સત્તરસહાકારેહિ, મહારાજ, સતિ ઉપ્પજ્જતી’’તિ. ‘‘કતમેહિ સત્તરસહાકારેહી’’તિ? ‘‘અભિજાનતોપિ, મહારાજ, સતિ ઉપ્પજ્જતિ, કટુમિકાયપિ સતિ ઉપ્પજ્જતિ, ઓળારિકવિઞ્ઞાણતોપિ સતિ ઉપ્પજ્જતિ, હિતવિઞ્ઞાણતોપિ સતિ ઉપ્પજ્જતિ, અહિતવિઞ્ઞાણતોપિ સતિ ઉપ્પજ્જતિ, સભાગનિમિત્તતોપિ સતિ ઉપ્પજ્જતિ, વિસભાગનિમિત્તતોપિ સતિ ઉપ્પજ્જતિ, કથાભિઞ્ઞાણતોપિ સતિ ઉપ્પજ્જતિ, લક્ખણતોપિ સતિ ઉપ્પજ્જતિ, સારણતોપિ સતિ ઉપ્પજ્જતિ, મુદ્દાતોપિ

સતિ ઉપ્પજ્જતિ, ગણનાતોપિ સતિ ઉપ્પજ્જતિ, ધારણતોપિ સતિ ઉપ્પજ્જતિ, ભાવનતોપિ સતિ ઉપ્પજ્જતિ, પોત્થકનિબન્ધનતોપિ સતિ ઉપ્પજ્જતિ, ઉપનિક્ખેપતોપિ સતિ ઉપ્પજ્જતિ, અનુભૂતતોપિ સતિ ઉપ્પજ્જતીતિ.

''કથં અભિજાનતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ? યથા, મહારાજ, આયસ્મા ચ આનન્દો ખુજ્જુત્તરા ચ ઉપાસિકા, યે વા પન અઞ્ઞેપિ કેચિ જાતિસ્સરા જાતિં સરન્તિ, એવં અભિજાનતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ.

''કથં કટુમિકાય સતિ ઉપ્પજ્જતિ? યો પકતિયા મુટ્ઠસ્સતિકો, પરે ચ તં સરાપનત્થં નિબન્ધન્તિ, એવં કટુમિકાય સતિ ઉપ્પજ્જતિ.

''કથં ઓળારિકવિઞ્ઞાણતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ? યદા રજ્જે વા અભિસિત્તો હોતિ, સોતાપત્તિફલં વા પત્તો હોતિ, એવં ઓળારિકવિઞ્ઞાણતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ.

''કથં હિતવિઞ્ઞાણતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ? યમ્હિ સુખાપિતો, 'અમુકસ્મિં એવં સુખાપિતો'તિ સરતિ, એવં હિતવિઞ્ઞાણતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ.

''કથં અહિતવિઞ્ઞાણતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ? યમ્હિ દુક્ખાપિતો, 'અમુકસ્મિં એવં દુક્ખાપિતો'તિ સરતિ, એવં અહિતવિઞ્ઞાણતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ.

''કથં સભાગનિમિત્તતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ? સદિસં પુગ્ગલં દિસ્વા માતરં વા પિતરં વા ભાતરં વા ભગિનિં વા સરતિ, ઓટ્ઠં વા ગોણં વા ગદ્રભં વા દિસ્વા અઞ્ઞં તાદિસં ઓટ્ઠં વા ગોણં વા ગદ્રભં વા સરતિ, એવં સભાગનિમિત્તતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ.

''કથં વિસભાગનિમત્તતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ? અસુકસ્સ નામ વણ્ણો એદિસો, સદ્દો એદિસો, ગન્ધો એદિસો, રસો એદિસો, ફોટ્ઠબ્બો એદિસોતિ સરતિ, એવમ્પિ વિસભાગનિમિત્તતોપિ ઁસતિ ઉપ્પજ્જતિ.

''કથં કથાભિઞ્ઞાણતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ? યો પકતિયા મુટ્ઠસ્સતિકો હોતિ, તં પરે સરાપેન્તિ, તેન સો સરતિ, એવં કથાભિઞ્ઞાણતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ.

''કથં લક્ખણતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ? યો પકતિયા બલીબદ્દાનં અઙ્ગેન જાનાતિ, લક્ખણેન જાનાતિ, એવં લક્ખણતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ.

''કથં સારણતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ? યો પકતિયા મુટ્ઠસ્સતિકો હોતિ, યો તં 'સરાહિ ભો, સરાહિ ભો'તિ પુનપ્પુનં સરાપેતિ, એવં સારણતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ.

''કથં મુદ્દાતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ? લિપિયા સિક્ખિતત્તા જાનાતિ 'ઇમસ્સ અક્ખરસ્સ અનન્તરં ઇમં અક્ખરં કાતબ્બ'ન્તિ એવં મુદ્દાતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ.

''કથં ગણનાતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ? ગણનાય સિક્ખિતત્તા ગણકા બહુમ્પિ ગણેન્તિ, એવં ગણનાતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ.

‘‘કથં ધારણતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ? ધારણાય સિક્ખિતત્તા ધારણકા બહુમ્પિ ધારેન્તિ , એવં ધારણતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ.

‘‘કથં ભાવનાતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ? ઇધ ભિક્ખુ અનેકવિહિતં પુબ્બેનિવાસં અનુસ્સરતિ, સેય્યથીદં, એકમ્પિ જાતિં દ્વેપિ જાતિયો…પે॰… ઇતિ સાકારં સઉદ્દેસં પુબ્બેનિવાસં અનુસ્સરતિ, એવં ભાવનાતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ.

‘‘કથં પોત્થકનિબન્ધનતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ? રાજાનો અનુસાસનિયં અસ્સરન્તા [અનુસ્સરન્તા (સબ્બત્થ)] એતં પોત્થકં આહરથાતિ, તેન પોત્થકેન અનુસ્સરન્તિ, એવં પોત્થકનિબન્ધનતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ.

‘‘કથં ઉપનિક્ખેપતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ? ઉપનિક્ખિત્તં ભણ્ડં દિસ્વા સરતિ, એવં ઉપનિક્ખેપતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ.

‘‘કથં અનુભૂતતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ? દિટ્ઠત્તા રૂપં સરતિ, સુતત્તા સદ્દં સરતિ, ઘાયિતત્તા ગન્ધં સરતિ, સાયિતત્તા રસં સરતિ, ફુટ્ઠત્તા ફોટ્ઠબ્બં સરતિ, વિઞ્ઞાતત્તા ધમ્મં સરતિ, એવં અનુભૂતતો સતિ ઉપ્પજ્જતિ. ઇમેહિ ખો, મહારાજ, સત્તરસહાકારેહિ સતિ ઉપ્પજ્જતી’’તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

સતિઉપ્પજ્જનપઞ્હો પઠમો.

૨. બુદ્ધગુણસતિપટિલાભપઞ્હો

૨. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, તુમ્હે એતં ભણથ ‘યો વસ્સસતં અકુસલં કરેય્ય, મરણકાલે ચ એકં બુદ્ધગુણં સતિં પટિલભેય્ય, સો દેવેસુ ઉપ્પજ્જેય્યા’તિ એતં ન સદ્દહામિ, એવઞ્ચ પન વદેથ ‘એતેન પાણાતિપાતેન નિરયે ઉપ્પજ્જેય્યા’તિ એતમ્પિ ન સદ્દહામી’’તિ.

‘‘તં કિં મઞ્ઞસિ, મહારાજ, ખુદ્દકોપિ પાસાણો વિના નાવાય ઉદકે ઉપ્પિલવેય્યા’’તિ . ‘‘ન હિ, ભન્તે’’તિ. ‘‘કિં નુ ખો, મહારાજ, વાહસતમ્પિ પાસાણાનં નાવાય આરોપિતં ઉદકે ઉપ્પિલવેય્યા’’તિ? ‘‘આમ, ભન્તે’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, નાવા, એવં કુસલાનિ કમ્માનિ દટ્ઠબ્બાની’’તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

બુદ્ધગુણસતિપટિલાભપઞ્હો દુતિયો.

૩. દુક્ખપ્પહાનવાયમપઞ્હો

૩. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, કિં તુમ્હે અતીતસ્સ દુક્ખસ્સ પહાનાય વાયમથા’’તિ? ‘‘ન હિ, મહારાજા’’તિ. ‘‘કિં પન, ભન્તે, અનાગતસ્સ દુક્ખસ્સ પહાનાય વાયમથા’’તિ? ‘‘ન હિ, મહારાજા’’તિ. ‘‘કિં પન પચ્ચુપ્પન્નસ્સ દુક્ખસ્સ પહાનાય વાયમથા’’તિ? ‘‘ન હિ, મહારાજા’’તિ. ‘‘યદિ તુમ્હે ન અતીતસ્સ દુક્ખસ્સ પહાનાય વાયમથ, ન અનાગતસ્સ દુક્ખસ્સ પહાનાય વાયમથ, ન પચ્ચુપ્પન્નસ્સ દુક્ખસ્સ પહાનાય વાયમથ, અથ કિમત્થાય

વાયમથા''તિ. થેરો આહ 'કિન્તિ, મહારાજ, ઇદઞ્ચ દુક્ખં નિરુજ્ઝેય્ય, અઞ્ઞઞ્ચ દુક્ખં નુપ્પજ્જેય્યા'તિ એતદત્થાય વાયમામા''તિ.

''અત્થિ પન તે, ભન્તે નાગસેન, અનાગતં દુક્ખ''ન્તિ? ''નત્થિ [કથા॰ ૮૨૮, ૮૨૯ પસ્સિતબ્બં], મહારાજા''તિ ''તુમ્હે ખો, ભન્તે નાગસેન, અતિપણ્ડિતા, યે તુમ્હે અસન્તાનં અનાગતાનં દુક્ખાનં પહાનાય વાયમથા''તિ? ''અત્થિ પન તે, મહારાજ, કેચિ પટિરાજાનો પચ્ચત્થિકા પચ્ચામિત્તા પચ્ચુપટ્ઠિતા હોન્તી''તિ? ''આમ, ભન્તે, અત્થી''તિ. ''કિંનુ ખો, મહારાજ, તદા તુમ્હે પરિખં ખણાપેય્યાથ, પાકારં ચિનાપેય્યાથ ગોપુરં કારાપેય્યાથ, અટ્ટાલકં કારાપેય્યાથ, ધઞ્ઞં અતિહરાપેય્યાથા''તિ? ''ન હિ, ભન્તે, પટિકચ્ચેવ તં પટિયત્તં હોતી''તિ. ''કિં તુમ્હે, મહારાજ, તદા હત્થિસ્મિં સિક્ખેય્યાથ, અસ્સસ્મિં સિક્ખેય્યાથ, રથસ્મિં સિક્ખેય્યાથ, ધનુસ્મિં સિક્ખેય્યાથ, થરુસ્મિં સિક્ખેય્યાથા''તિ? ''ન હિ, ભન્તે, પટિકચ્ચેવ તં સિક્ખિતં હોતી''તિ. ''કિસ્સત્થાયા''તિ? ''અનાગતાનં, ભન્તે, ભયાનં પટિબાહનત્થાયા''તિ. ''કિં નુ ખો, મહારાજ, અત્થિ અનાગતં ભય''ન્તિ? ''નત્થિ, ભન્તે''તિ . ''તુમ્હે ચ ખો, મહારાજ, અતિપણ્ડિતા, યે તુમ્હે અસન્તાનં અનાગતાનં ભયાનં પટિબાહનત્થાય પટિયાદેથા''તિ.

''ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહીતિ. ''તં કિં મઞ્ઞસિ, મહારાજ, યદા ત્વં પિપાસિતો ભવેય્યાસિ, તદા ત્વં ઉદપાનં ખણાપેય્યાસિ, પોક્ખરણિં ખણાપેય્યાસિ, તળાકં ખણાપેય્યાસિ 'પાનીયં પિવિસ્સામી'''તિ? ''ન હિ, ભન્તે, પટિકચ્ચેવ તં પટિયત્તં હોતી''તિ. ''કિસ્સત્થાયા''તિ? ''અનાગતાનં, ભન્તે, પિપાસાનં પટિબાહનત્થાય પટિયત્તં હોતી''તિ. ''અત્થિ પન, મહારાજ, અનાગતા પિપાસા''તિ? ''નત્થિ, ભન્તે''તિ. ''તુમ્હે ખો, મહારાજ, અતિપણ્ડિતા , યે તુમ્હે અસન્તાનં અનાગતાનં પિપાસાનં પટિબાહનત્થાય તં પટિયાદેથા''તિ.

''ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''તં કિં મઞ્ઞસિ, મહારાજ, યદા ત્વં બુભુક્ખિતો ભવેય્યાસિ, તદા ત્વં ખેત્તં કસાપેય્યાસિ, સાલિં વપાપેય્યાસિ 'ભત્તં ભુઞ્જિસ્સામી'''તિ? ''ન હિ, ભન્તે, પટિકચ્ચેવ તં પટિયત્તં હોતી''તિ. ''કિસ્સત્થાયા''તિ. ''અનાગતાનં, ભન્તે, બુભુક્ખાનં પટિબાહનત્થાયા''તિ. ''અત્થિ પન, મહારાજ, અનાગતા બુભુક્ખા''તિ? ''નત્થિ, ભન્તે''તિ. ''તુમ્હે ખો, મહારાજ, અતિપણ્ડિતા, યે તુમ્હે અસન્તાનં અનાગતાનં બુભુક્ખાનં પટિબાહનત્થાય પટિયાદેથા''તિ.

''કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના''તિ.

દુક્ખપ્પહાનવાયમપઞ્હો તતિયો.

૪. બ્રહ્મલોકપઞ્હો

૪. રાજા આહ ''ભન્તે નાગસેન, કીવદૂરો ઇતો બ્રહ્મલોકો''તિ? ''દૂરો ખો, મહારાજ, ઇતો બ્રહ્મલોકો કૂટાગારમત્તા સિલા તમ્હા પતિતા અહોરત્તેન અટ્ઠચત્તાલીસયોજનસહસ્સાનિ ભસ્સમાના ચતૂહિ માસેહિ પથવિયં પતિટ્ઠહેય્યા''તિ.

''ભન્તે નાગસેન, તુમ્હે એવં ભણથ 'સેય્યથાપિ બલવા પુરિસો સમિઞ્જિતં વા બાહં પસારેય્ય , પસારિતં વા બાહં સમિઞ્જેય્ય, એવમેવ ઇદ્ધિમા ભિક્ખુ ચેતોવસિપ્પત્તો જમ્બુદીપે અન્તરહિતો બ્રહ્મલોકે પાતુભવેય્યા'તિ એતં

વચનં ન સદ્દહામિ, એવં અતિસીઘં તાવ બહૂનિ યોજનસતાનિ ગચ્છિસ્સતી''તિ.

થેરો આહ ''કુહિં પન, મહારાજ, તવ જાતભૂમી''તિ? ''અત્થિ, ભન્તે, અલસન્દો નામ દીપો, તત્થાહં જાતો''તિ. ''કીવ દૂરો, મહારાજ, ઇતો અલસન્દો હોતી''તિ? ''દ્વિમત્તાનિ, ભન્તે, યોજનસતાની''તિ. ''અભિજાનાસિ નુ ત્વં, મહારાજ, તત્થ કિઞ્ચિદેવ કરણીયં કરિત્વા સરિતા''તિ? ''આમ, ભન્તે, સરામી''તિ. ''લહું ખો ત્વં, મહારાજ, ગતોસિ દ્વિમત્તાનિ યોજનસતાની''તિ.

''કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના''તિ.

બ્રહ્મલોકપઞ્હો ચતુત્થો.

૫. દ્વિન્નં લોકુપ્પન્નાનં સમકભાવપઞ્હો

૫. રાજા આહ ''ભન્તે નાગસેન, યો ઇધ કાલઙ્કતો બ્રહ્મલોકે ઉપ્પજ્જેય્ય, યો ચ ઇધ કાલઙ્કતો કસ્મીરે ઉપ્પજ્જેય્ય, કો ચિરતરં કો સીઘતર''ન્તિ? ''સમકં, મહારાજા''તિ.

''ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''કુહિં પન, મહારાજ, તવ જાતનગર''ન્તિ? ''અત્થિ, ભન્તે, કલસિગામો નામ, તત્થાહં જાતો''તિ. ''કીવ દૂરો, મહારાજ, ઇતો કલસિગામો હોતી''તિ. ''દ્વિમત્તાનિ, ભન્તે, યોજનસતાની''તિ. ''કીવ દૂરં, મહારાજ, ઇતો કસ્મીરં હોતી''તિ? ''દ્વાદસ, ભન્તે, યોજનાની''તિ. ''ઇઙ્ઘ, ત્વં મહારાજ, કલસિગામં ચિન્તેહી''તિ. ''ચિન્તિતો, ભન્તે''તિ. ''ઇઙ્ઘ, ત્વં મહારાજ, કસ્મીરં ચિન્તેહી''તિ. ''ચિન્તિતં ભન્તે''તિ. ''કતમં નુ ખો, મહારાજ, ચિરેન ચિન્તિતં, કતમં સીઘતર''ન્તિ? ''સમકં ભન્તે''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, યો ઇધ કાલઙ્કતો બ્રહ્મલોકે ઉપ્પજ્જેય્ય, યો ચ ઇધ કાલઙ્કતો કસ્મીરે ઉપ્પજ્જેય્ય, સમકં યેવ ઉપ્પજ્જન્તી''તિ.

''ભિય્યો ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''તં કિં મઞ્ઞસિ, મહારાજ, દ્વે સકુણા આકાસેન ગચ્છેય્યું , તેસુ એકો ઉચ્ચે રુક્ખે નિસીદેય્ય, એકો નીચે રુક્ખે નિસીદેય્ય, તેસં સમકં પતિટ્ઠિતાનં કતમસ્સ છાયા પઠમતરં પથવિયં પતિટ્ઠહેય્ય, કતમસ્સ છાયા ચિરેન પથવિયં પતિટ્ઠહેય્યા''તિ? ''સમકં, ભન્તે''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, યો ઇધ કાલઙ્કતો બ્રહ્મલોકે ઉપ્પજ્જેય્ય, યો ચ ઇધ કાલઙ્કતો કસ્મીરે ઉપ્પજ્જેય્ય, સમકં યેવ ઉપ્પજ્જન્તી''તિ.

''કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના''તિ.

દ્વિન્નં લોકુપ્પન્નાનં સમકભાવપઞ્હો પઞ્ચમો.

૬. બોજ્ઝઙ્ગપઞ્હો

૬. રાજા આહ ''કતિ નુ ખો, ભન્તે નાગસેન, બોજ્ઝઙ્ગા''તિ? ''સત્ત ખો, મહારાજ, બોજ્ઝઙ્ગા''તિ. ''કતિહિ પન, ભન્તે, બોજ્ઝઙ્ગેહિ બુજ્ઝતી''તિ? ''એકેન ખો, મહારાજ, બોજ્ઝઙ્ગેન બુજ્ઝતિ ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગેના''તિ. ''અથ કિસ્સ નુ ખો, ભન્તે, વુચ્ચન્તિ 'સત્ત બોજ્ઝઙ્ગા'''તિ? ''તં કિં મઞ્ઞસિ, મહારાજ, અસિ કોસિયા પક્ખિત્તો અગ્ગહિતો હત્થેન ઉસ્સહતિ છેજ્જં છિન્દિતુ''ન્તિ. ''ન હિ, ભન્તે''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગેન વિના છહિ બોજ્ઝઙ્ગેહિ ન બુજ્ઝતી''તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

બોજ્ઝઙ્ગપઞ્હો છટ્ઠો.

૭. પાપપુઞ્ઞાનં અપ્પાનપ્પભાવપઞ્હો

૭. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, કતરં નુ ખો બહુતરં પુઞ્ઞં વા અપુઞ્ઞં વા’’તિ? ‘‘પુઞ્ઞં ખો, મહારાજ , બહુતરં, અપુઞ્ઞં થોક’’ન્તિ. ‘‘કેન કારણેના’’તિ? ‘‘અપુઞ્ઞં ખો, મહારાજ, કરોન્તો વિપ્પટિસારી હોતિ ‘પાપકમ્મં મયા કત’ન્તિ, તેન પાપં ન વડ્ઢતિ. પુઞ્ઞં ખો, મહારાજ, કરોન્તો અવિપ્પટિસારી હોતિ, અવિપ્પટિસારિનો પામોજ્જં જાયતિ, પમુદિતસ્સ પીતિ જાયતિ, પીતિમનસ્સ કાયો પસ્સમ્ભતિ, પસ્સદ્ધકાયો સુખં વેદેતિ, સુખિનો ચિત્તં સમાધિયતિ, સમાહિતો યથાભૂતં પજાનાતિ, તેન કારણેન પુઞ્ઞં વડ્ઢતિ. પુરિસો ખો, મહારાજ, છિન્નહત્થપાદો ભગવતો એકં ઉપ્પલહત્થં દત્વા એકનવુતિકપ્પાનિ વિનિપાતં ન ગચ્છિસ્સતિ. ઇમિનાપિ, મહારાજ, કારણેન ભણામિ ‘પુઞ્ઞં બહુતરં, અપુઞ્ઞં થોક’’’ન્તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

પાપપુઞ્ઞાનં અપ્પાનપ્પભાવપઞ્હો સત્તમો.

૮. જાનન્તાજાનન્તપાપકરણપઞ્હો

૮. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, યો જાનન્તો પાપકમ્મં કરોતિ, યો અજાનન્તો પાપકમ્મં કરોતિ, કસ્સ બહુતરં અપુઞ્ઞ’’ન્તિ? થેરો આહ ‘‘યો ખો, મહારાજ, અજાનન્તો પાપકમ્મં કરોતિ, તસ્સ બહુતરં અપુઞ્ઞ’’ન્તિ. ‘‘તેન હિ, ભન્તે નાગસેન, યો અમ્હાકં રાજપુત્તો વા રાજમહામત્તો વા અજાનન્તો પાપકમ્મં કરોતિ, તં મયં દિગુણં દણ્ડેમા’’તિ? ‘‘તં કિં મઞ્ઞસિ, મહારાજ, તત્તં અયોગુળં આદિત્તં સમ્પજ્જલિતં સજોતિભૂતં એકો જાનન્તો ગણ્હેય્ય, એકો અજાનન્તો ગણ્હેય્ય, કતમો [કસ્સ (ક॰)] બલવતરં ડય્હેય્યા’’તિ. ‘‘યો ખો, ભન્તે, અજાનન્તો ગણ્હેય્ય, સો [તસ્સ (પી॰ ક॰)] બલવતરં ડય્હેય્યા’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, યો અજાનન્તો પાપકમ્મં કરોતિ, તસ્સ બહુતરં અપુઞ્ઞ’’ન્તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

જાનન્તાજાનન્તપાપકરણપઞ્હો અટ્ઠમો.

૯. ઉત્તરકુરુકાદિગમનપઞ્હો

૯. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, અત્થિ કોચિ, યો ઇમિના સરીરેન ઉત્તરકુરું વા ગચ્છેય્ય, બ્રહ્મલોકં વા, અઞ્ઞં વા પન દીપ’’ન્તિ? ‘‘અત્થિ, મહારાજ, યો ઇમિના ચાતુમ્મહાભૂતિકેન કાયેન ઉત્તરકુરું વા ગચ્છેય્ય, બ્રહ્મલોકં વા, અઞ્ઞં વા પન દીપ’’ન્તિ.

‘‘કથં, ભન્તે નાગસેન, ઇમિના ચાતુમ્મહાભૂતિકેન કાયેન ઉત્તરકુરું વા ગચ્છેય્ય, બ્રહ્મલોકં વા, અઞ્ઞં વા પન દીપ’’ન્તિ? ‘‘અભિજાનાસિ નુ, ત્વં મહારાજ, ઇમિસ્સા પથવિયા વિદત્થિં વા રતનં વા લઙ્ઘિતા’’તિ? ‘‘આમ, ભન્તે,

અભિજાનામિ ‘અહં, ભન્તે નાગસેન, અટ્ઠપિ રતનિયો લઙ્ઘેમી’’’તિ. ‘‘કથં, ત્વં મહારાજ, અટ્ઠપિ રતનિયો લઙ્ઘેસી’’તિ? ‘‘અહઞ્હિ, ભન્તે, ચિત્તં ઉપ્પાદેમિ ‘એત્થ નિપતિસ્સામી’તિ સહ ચિત્તુપ્પાદેન કાયો મે લહુકો હોતી’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, ઇદ્ધિમા ભિક્ખુ ચેતોવસિપ્પત્તો કાયં ચિત્તે સમારોપેત્વા ચિત્તવસેન વેહાસં ગચ્છતી’’તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

ઉત્તરકુરુકાદિગમનપઞ્હો નવમો.

૧૦. દીઘટ્ઠિપઞ્હો

૧૦. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, તુમ્હે એવં ભણથ ‘અટ્ઠિકાનિ દીઘાનિ યોજનસતિકાનિપી’તિ, રુક્ખોપિ તાવ નત્થિ યોજનસતિકો, કુતો પન અટ્ઠિકાનિ દીઘાનિ યોજનસતિકાનિ ભવિસ્સન્તી’’તિ?

‘‘તં કિં મઞ્ઞસિ, મહારાજ, સુતં તે ‘મહાસમુદ્દે પઞ્ચયોજનસતિકાપિ મચ્છા અત્થી’’’તિ? ‘‘આમ, ભન્તે, સુત’’ન્તિ. ‘‘નનુ મહારાજ, પઞ્ચયોજનસતિકસ્સ મચ્છસ્સ અટ્ઠિકાનિ દીઘાનિ ભવિસ્સન્તિ યોજનસતિકાનિપી’’તિ?

‘‘કલ્લોસિ , ભન્તે નાગસેના’’તિ.

દીઘટ્ઠિપઞ્હો દસમો.

૧૧. અસ્સાસપસ્સાસનિરોધપઞ્હો

૧૧. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, તુમ્હે એવં ભણથ ‘સક્કા અસ્સાસપસ્સાસે નિરોધેતુ’’’ન્તિ? ‘‘આમ, મહારાજ, સક્કા અસ્સાસપસ્સાસે નિરોધેતુ’’ન્તિ. ‘‘કથં, ભન્તે નાગસેન, સક્કા અસ્સાસપસ્સાસે નિરોધેતુ’’ન્તિ. ‘‘તં કિં મઞ્ઞસિ, મહારાજ, સુતપુબ્બો તે કોચિ કાકચ્છમાનો’’તિ. ‘‘આમ, ભન્તે, સુતપુબ્બો’’તિ. ‘‘કિં નુ ખો, મહારાજ, સો સદ્દો કાયે નમિતે વિરમેય્યા’’તિ. ‘‘આમ, ભન્તે, વિરમેય્યા’’તિ. ‘‘સો હિ નામ, મહારાજ, સદ્દો અભાવિતકાયસ્સ અભાવિતસીલસ્સ અભાવિતચિત્તસ્સ અભાવિતપઞ્ઞસ્સ કાયે નમિતે વિરમિસ્સતિ, કિં પન ભાવિતકાયસ્સ ભાવિતસીલસ્સ ભાવિતચિત્તસ્સ ભાવિતપઞ્ઞસ્સ ચતુત્થજ્ઝાનં સમાપન્નસ્સ અસ્સાસપસ્સાસા ન નિરુજ્ઝિસ્સન્તી’’તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

અસ્સાસપસ્સાસનિરોધપઞ્હો એકાદસમો.

૧૨. સમુદ્દપઞ્હો

૧૨. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘સમુદ્દો સમુદ્દો’તિ વુચ્ચતિ, કેન કારણેન ઉદકં ‘સમુદ્દો’તિ વુચ્ચતી’’તિ? થેરો આહ ‘‘યત્તકં, મહારાજ, ઉદકં, તત્તકં લોણં. યત્તકં લોણં, તત્તકં ઉદકં. તસ્મા ‘સમુદ્દો’તિ વુચ્ચતી’’તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

સમુદ્દપઞ્હો દ્વાદસમો.

૧૩. સમુદ્દએકરસપઞ્હો

૧૩. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, કેન કારણેન સમુદ્દો એકરસો લોણરસો’’તિ? ‘‘ચિરસણ્ઠિતત્તા ખો, મહારાજ, ઉદકસ્સ સમુદ્દો એકરસો લોણરસો’’તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

સમુદ્દએકરસપઞ્હો તેરસમો.

૧૪. સુખુમપઞ્હો

૧૪. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, સક્કા સબ્બં સુખુમં છિન્દિતુ’’ન્તિ? ‘‘આમ, મહારાજ, સક્કા સબ્બં સુખુમં છિન્દિતુ’’ન્તિ. ‘‘કિં પન, ભન્તે, સબ્બં સુખુમ’’ન્તિ? ‘‘ધમ્મો ખો, મહારાજ, સબ્બસુખુમો, ન ખો, મહારાજ, ધમ્મા સબ્બે સુખુમા, ‘સુખુમ’ન્તિ વા ‘થૂલ’ન્તિ વા ધમ્માનમેતમધિવચનં. યં કિઞ્ચિ છિન્દિતબ્બં, સબ્બં તં પઞ્ઞાય છિન્દતિ, નત્થિ દુતિયં પઞ્ઞાય છેદન’’ન્તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

સુખુમપઞ્હો ચુદ્દસમો.

૧૫. વિઞ્ઞાણનાનત્થપઞ્હો

૧૫. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘વિઞ્ઞાણ’ન્તિ વા ‘પઞ્ઞા’તિ વા ‘ભૂતસ્મિં જીવો’તિ વા ઇમે ધમ્મા નાનત્થા ચેવ નાનાબ્યઞ્જના ચ, ઉદાહુ એકત્થા બ્યઞ્જનમેવ નાન’’ન્તિ ? ‘‘વિજાનનલક્ખણં, મહારાજ, વિઞ્ઞાણં, પજાનનલક્ખણા પઞ્ઞા, ભૂતસ્મિં જીવો નુપલબ્ભતી’’તિ. ‘‘યદિ જીવો નુપલબ્ભતિ, અથ કો ચરહિ ચક્ખુના રૂપં પસ્સતિ, સોતેન સદ્દં સુણાતિ, ઘાનેન ગન્ધં ઘાયતિ, જિવ્હાય રસં સાયતિ, કાયેન ફોટ્ઠબ્બં ફુસતિ, મનસા ધમ્મં વિજાનાતી’’તિ? થેરો આહ ‘‘યદિ જીવો ચક્ખુના રૂપં પસ્સતિ…પે॰… મનસા ધમ્મં વિજાનાતિ, સો જીવો ચક્ખુદ્વારેસુ ઉપ્પાટિતેસુ મહન્તેન આકાસેન બહિમુખો સુટ્ઠુતરં રૂપં પસ્સેય્ય, સોતેસુ ઉપ્પાટિતેસુ, ઘાને ઉપ્પાટિતે, જિવ્હાય ઉપ્પાટિતાય, કાયે ઉપ્પાટિતે મહન્તેન આકાસેન સુટ્ઠુતરં સદ્દં સુણેય્ય, ગન્ધં ઘાયેય્ય, રસં સાયેય્ય, ફોટ્ઠબ્બં ફુસેય્યા’’તિ? ‘‘ન હિ , ભન્તે’’તિ. ‘‘તેન હિ, મહારાજ, ભૂતસ્મિં જીવો નુપલબ્ભતી’’તિ.

‘‘કલ્લોસિ, ભન્તે નાગસેના’’તિ.

વિઞ્ઞાણનાનત્થપઞ્હો પન્નરસમો.

૧૬. અરૂપધમ્મવવત્થાનદુક્કરપઞ્હો

૧૬. રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, દુક્કરં નુ ખો ભગવતા કત’’ન્તિ? થેરો આહ ‘‘દુક્કરં, મહારાજ, ભગવતા કત’’ન્તિ. ‘‘કિં પન, ભન્તે નાગસેન, ભગવતા દુક્કરં કત’’ન્તિ. ‘‘દુક્કરં, મહારાજ, ભગવતા કતં ઇમેસં અરૂપીનં ચિત્તચેતસિકાનં ધમ્માનં એકારમ્મણે વત્તમાનાનં વવત્થાનં અક્ખાતં ‘અયં ફસ્સો, અયં વેદના, અયં સઞ્ઞા, અયં ચેતના, ઇદં ચિત્ત’’’ન્તિ.

‘‘ઓપમ્મં કરોહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, કોચિદેવ પુરિસો નાવાય મહાસમુદ્દં અજ્ઝોગાહેત્વા હત્થપુટેન ઉદકં ગહેત્વા જિવ્હાય સાયિત્વા જાનેય્ય નુ ખો, મહારાજ, સો પુરિસો ‘‘ઇદં ગઙ્ગાય ઉદકં, ઇદં યમુનાય ઉદકં, ઇદં અચિરવતિયા ઉદકં, ઇદં સરભુયા ઉદકં, ઇદં મહિયા ઉદક’’’ન્તિ? ‘‘દુક્કરં, ભન્તે, જાનિતુ’’ન્તિ. ‘‘ઇતો દુક્કરતરં ખો, મહારાજ, ભગવતા કતં ઇમેસં અરૂપીનં ચિત્તચેતસિકાનં ધમ્માનં એકારમ્મણે વત્તમાનાનં વવત્થાનં અક્ખાતં ‘અયં ફસ્સો, અયં વેદના, અયં સઞ્ઞા, અયં ચેતના, ઇદં ચિત્ત’’’ન્તિ. ‘‘સુટ્ઠુ, ભન્તે’’તિ રાજા અબ્ભાનુમોદીતિ.

અરૂપધમ્મવવત્થાનદુક્કરપઞ્હો સોળસમો.

અરૂપધમ્મવવત્થાનવગ્ગો સત્તમો.

ઇમસ્મિં વગ્ગે સોળસ પઞ્હા.

મિલિન્દપઞ્હપુચ્છાવિસજ્જના

થેરો આહ ‘‘જાનાસિ ખો, મહારાજ, સમ્પતિ કા વેલા’’તિ? ‘‘આમ, ભન્તે, જાનામિ ‘સમ્પતિ પઠમો યામો અતિક્કન્તો, મજ્ઝિમો યામો પવત્તતિ, ઉક્કા પદીપીયન્તિ, ચત્તારિ પટાકાનિ આણત્તાનિ ગમિસ્સન્તિ ભણ્ડતો રાજદેય્યાની’’’તિ.

યોનકા એવમાહંસુ ‘‘કલ્લોસિ, મહારાજ, પણ્ડિતો થેરો’’તિ. ‘‘આમ, ભણે, પણ્ડિતો થેરો, એદિસો આચરિયો ભવેય્ય માદિસો ચ અન્તેવાસી, નચિરસ્સેવ પણ્ડિતો ધમ્મં આજાનેય્યા’’તિ. તસ્સ પઞ્હવેય્યાકરણેન તુટ્ઠો રાજા થેરં નાગસેનં સતસહસ્સગ્ઘનકેન કમ્બલેન અચ્છાદેત્વા ‘‘ભન્તે નાગસેન, અજ્જતગ્ગે તે અટ્ઠસતં ભત્તં પઞ્ઞપેમિ, યં કિઞ્ચિ અન્તેપુરે કપ્પિયં, તેન ચ પવારેમી’’તિ આહ. અલં મહારાજ જીવામી’’તિ. ‘‘જાનામિ, ભન્તે નાગસેન, જીવસિ, અપિ ચ અત્તાનઞ્ચ રક્ખ, મમઞ્ચ રક્ખાહી’’તિ. ‘‘કથં અત્તાનં રક્ખસિ, ‘નાગસેનો મિલિન્દં રાજાનં પસાદેતિ, ન ચ કિઞ્ચિ અલભી’તિ પરાપવાદો [પરપ્પવાદો (ક॰)] આગચ્છેય્યાતિ, એવં અત્તાનં રક્ખ. કથં મમં રક્ખસિ, ‘મિલિન્દો રાજા પસન્નો પસન્નાકારં ન કરોતી’તિ પરાપવાદો આગચ્છેય્યાતિ, એવં મમં રક્ખાહી’’તિ. ‘‘તથા હોતુ, મહારાજા’’તિ. ‘‘સેય્યથાપિ, ભન્તે, સીહો મિગરાજા સુવણ્ણપઞ્જરે પક્ખિત્તોપિ બહિમુખો યેવ હોતિ, એવમેવ ખો અહં, ભન્તે, કિઞ્ચાપિ અગારં અજ્ઝાવસામિ બહિમુખો યેવ પન અચ્છામિ. સચે અહં, ભન્તે, અગારસ્મા અનાગારિયં પબ્બજેય્યં, ન ચિરં જીવેય્યં, બહૂ મે પચ્ચત્થિકા’’તિ.

અથ ખો આયસ્મા નાગસેનો મિલિન્દસ્સ રઞ્ઞો પઞ્હં વિસજ્જેત્વા ઉટ્ઠાયાસના સઙ્ઘારામં અગમાસિ. અચિરપક્કન્તે ચ આયસ્મન્તે નાગસેને મિલિન્દસ્સ રઞ્ઞો એતદહોસિ ‘‘કિં મયા પુચ્છિતં, કિં ભદન્તેન નાગસેનેન વિસજ્જિત’’ન્તિ? અથ ખો મિલિન્દસ્સ રઞ્ઞો એતદહોસિ ‘‘સબ્બં મયા સુપુચ્છિતં, સબ્બં ભદન્તેન નાગસેનેન સુવિસજ્જિત’’ન્તિ. આયસ્મતોપિ નાગસેનસ્સ સઙ્ઘારામગતસ્સ એતદહોસિ ‘‘કિં મિલિન્દેન રઞ્ઞા પુચ્છિતં, કિં મયા

વિસજ્જિત''ન્તિ. અથ ખો આયસ્મતો નાગસેનસ્સ એતદહોસિ ''સબ્બં મિલિન્દેન રઞ્ઞા સુપુચ્છિતં, સબ્બં મયા સુવિસજ્જિત''ન્તિ.

અથ ખો આયસ્મા નાગસેનો તસ્સા રત્તિયા અચ્ચયેન પુબ્બણ્હસમયં નિવાસેત્વા પત્તચીવરમાદાય યેન મિલિન્દસ્સ રઞ્ઞો નિવેસનં તેનુપસઙ્કમિ, ઉપસઙ્કમિત્વા પઞ્ઞત્તે આસને નિસીદિ. અથ ખો મિલિન્દો રાજા આયસ્મન્તં નાગસેનં અભિવાદેત્વા એકમન્તં નિસીદિ, એકમન્તં નિસિન્નો ખો મિલિન્દો રાજા આયસ્મન્તં નાગસેનં એતદવોચ –

''મા ખો ભદન્તસ્સ એવં અહોસિ 'નાગસેનો મયા પઞ્હં પુચ્છિતો'તિ તેનેવ સોમનસ્સેન તં રત્તાવસેસં વીતિનામેસીતિ ન તે એવં દટ્ઠબ્બં. તસ્સ મય્હં, ભન્તે, તં રત્તાવસેસં એતદહોસિ 'કિં મયા પુચ્છિતં, કિં ભદન્તેન વિસજ્જિત'ન્તિ, 'સબ્બં મયા સુપુચ્છિતં, સબ્બં ભદન્તેન સુવિસજ્જિત'''ન્તિ.

થેરોપિ એવમાહ – ''મા ખો મહારાજસ્સ એવં અહોસિ 'મિલિન્દસ્સ રઞ્ઞો મયા પઞ્હો વિસજ્જિતો'તિ તેનેવ સોમનસ્સેન તં રત્તાવસેસં વીતિનામેસીતિ ન તે એવં દટ્ઠબ્બં. તસ્સ મય્હં, મહારાજ, તં રત્તાવસેસં એતદહોસિ 'કિં મિલિન્દેન રઞ્ઞા પુચ્છિતં, કિં મયા વિસજ્જિત'ન્તિ, 'સબ્બં મિલિન્દેન રઞ્ઞા સુપુચ્છિતં, સબ્બં મયા સુવિસજ્જિત'''ન્તિ ઇતિહ તે મહાનાગા અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ સુભાસિતં સમનુમોદિંસૂતિ.

મિલિન્દપઞ્હપુચ્છાવિસજ્જના નિટ્ઠિતા.

મેણ્ડકપઞ્હારમ્ભકથા

અટ્ઠમન્તપરિવજ્જનીયટ્ઠાનાનિ

ભસ્સપ્પવાદો [ભસ્સપ્પવેદી (સી॰ પી॰)] વેતણ્ડી, અતિબુદ્ધિ વિચક્ખણો;
મિલિન્દો ઞાણભેદાય, નાગસેનમુપાગમિ.

વસન્તો તસ્સ છાયાય, પરિપુચ્છં પુનપ્પુનં;
પભિન્નબુદ્ધિ હુત્વાન, સોપિ આસિ તિપેટકો.

નવઙ્ગં અનુમજ્જન્તો, રત્તિભાગે રહોગતો;
અદ્દક્ખિ મેણ્ડકે પઞ્હે, દુન્નિવેઠે સનિગ્ગહે.

''પરિયાયભાસિતં અત્થિ, અત્થિ સન્ધાયભાસિતં;
સભાવભાસિતં અત્થિ, ધમ્મરાજસ્સ સાસને.

''તેસમત્થં અવિઞ્ઞાય, મેણ્ડકે જિનભાસિતે;
અનાગતમ્હિ અદ્ધાને, વિગ્ગહો તત્થ હેસ્સતિ.

''હન્દ કથિં પસાદેત્વા, છેજ્જાપેસ્સામિ મેણ્ડકે;
તસ્સ નિદ્દિટ્ઠમગ્ગેન, નિદ્દિસિસ્સન્ત્યનાગતે''તિ.

અથ ખો મિલિન્દો રાજા પભાતાય રત્તિયા ઉદ્ધસ્તે [ઉટ્ઠિતે (સ્યા॰), ઉગ્ગતે (સી॰ પી॰)] અરુણે સીસં ન્હત્વા સિરસિ અઞ્જલિં પગ્ગહેત્વા અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્ને સમ્માસમ્બુદ્ધે અનુસ્સરિત્વા અટ્ઠ વત્તપદાનિ સમાદિયિ ‘‘ઇતો મે અનાગતાનિ સત્ત દિવસાનિ અટ્ઠ ગુણે સમાદિયિત્વા તપો ચરિતબ્બો ભવિસ્સતિ , સોહં ચિણ્ણતપો સમાનો આચરિયં આરાધેત્વા મેણ્ડકે પઞ્હે પુચ્છિસ્સામી’’તિ. અથ ખો મિલિન્દો રાજા પકતિદુસ્સયુગં અપનેત્વા આભરણાનિ ચ ઓમુઞ્ચિત્વા કાસાવં નિવાસેત્વા મુણ્ડકપટિસીસકં સીસે પટિમુઞ્ચિત્વા મુનિભાવમુપગન્ત્વા અટ્ઠ ગુણે સમાદિયિ ‘‘ઇમં સત્તાહં મયા ન રાજત્થો અનુસાસિતબ્બો, ન રાગૂપસઞ્હિતં ચિત્તં ઉપ્પાદેતબ્બં, ન દોસૂપસઞ્હિતં ચિત્તં ઉપ્પાદેતબ્બં, ન મોહૂપસઞ્હિતં ચિત્તં ઉપ્પાદેતબ્બં, દાસકમ્મકરપોરિસે જનેપિ નિવાતવુત્તિના ભવિતબ્બં, કાયિકં વાચસિકં અનુરક્ખિતબ્બં, છપિ આયતનાનિ નિરવસેસતો અનુરક્ખિતબ્બાનિ, મેત્તાભાવનાય માનસં પક્ખિપિતબ્બ’’ન્તિ. ઇમે અટ્ઠ ગુણે સમાદિયિત્વા તેસ્વેવ અટ્ઠસુ ગુણેસુ માનસં પતિટ્ઠપેત્વા બહિ અનિક્ખમિત્વા સત્તાહં વીતિનામેત્વા અટ્ઠમે દિવસે પભાતાય રત્તિયા પગેવ પાતરાસં કત્વા ઓક્ખિત્તચક્ખુ મિતભાણી સુસણ્ઠિતેન ઇરિયાપથેન અવિક્ખિત્તેન ચિત્તેન હટ્ઠેન ઉદગ્ગેન વિપ્પસન્નેન થેરં નાગસેનં ઉપસઙ્કમિત્વા થેરસ્સ પાદે સિરસા વન્દિત્વા એકમન્તં ઠિતો ઇદમવોચ –

‘‘અત્થિ મે, ભન્તે નાગસેન, કોચિ અત્થો તુમ્હેહિ સદ્ધિં મન્તયિતબ્બો, ન તત્થ અઞ્ઞો કોચિ તતિયો ઇચ્છિતબ્બો, સુઞ્ઞે ઓકાસે પવિવિત્તે અરઞ્ઞે અટ્ઠઙ્ગુપાગતે સમણસારુપ્પે. તત્થ સો પઞ્હો પુચ્છિતબ્બો ભવિસ્સતિ, તત્થ મે ગુય્હં ન કાતબ્બં ન રહસ્સકં, અરહામહં રહસ્સકં સુણિતું સુમન્તને ઉપગતે, ઉપમાયપિ સો અત્થો ઉપપરિક્ખિતબ્બો, યથા કિં વિય, યથા નામ, ભન્તે નાગસેન, મહાપથવી નિક્ખેપં અરહતિ નિક્ખેપે ઉપગતે. એવમેવ ખો, ભન્તે નાગસેન, અરહામહં રહસ્સકં સુણિતું સુમન્તને ઉપગતે’’તિ. ગરુના સહ પવિવિત્તપવનં પવિસિત્વા ઇદમવોચ – ‘‘ભન્તે નાગસેન, ઇધ પુરિસેન મન્તયિતુકામેન અટ્ઠ ઠાનાનિ પરિવજ્જયિતબ્બાનિ ભવન્તિ, ન તેસુ ઠાનેસુ વિઞ્ઞૂ પુરિસો અત્થં મન્તેતિ, મન્તિતોપિ અત્થો પરિપતતિ ન સમ્ભવતિ. કતમાનિ અટ્ઠ ઠાનાનિ? વિસમટ્ઠાનં પરિવજ્જનીયં, સભયં પરિવજ્જનીયં, અતિવાતટ્ઠાનં પરિવજ્જનીયં, પટિચ્છન્નટ્ઠાનં પરિવજ્જનીયં, દેવટ્ઠાનં પરિવજ્જનીયં, પન્થો પરિવજ્જનીયો, સઙ્ગામો [સઙ્કમો (સી॰ પી॰)] પરિવજ્જનીયો, ઉદકતિત્થં પરિવજ્જનીયં. ઇમાનિ અટ્ઠ ઠાનાનિ પરિવજ્જનીયાની’’તિ.

થેરો આહ ‘‘કો દોસો વિસમટ્ઠાને, સભયે, અતિવાતે, પટિચ્છન્ને, દેવટ્ઠાને, પન્થે, સઙ્ગામે, ઉદકતિત્થે’’તિ? ‘‘વિસમે, ભન્તે નાગસેન, મન્તિતો અત્થો વિકિરતિ વિધમતિ પગ્ઘરતિ ન સમ્ભવતિ, સભયે મનો સન્તસ્સતિ, સન્તસ્સિતો ન સમ્મા અત્થં સમનુપસ્સતિ, અતિવાતે સદ્દો અવિભૂતો હોતિ, પટિચ્છન્ને ઉપસ્સુતિં તિટ્ઠન્તિ, દેવટ્ઠાને મન્તિતો અત્થો ગરુકં પરિણમતિ, પન્થે મન્તિતો અત્થો તુચ્છો ભવતિ, સઙ્ગામે ચઞ્ચલો ભવતિ, ઉદકતિત્થે પાકટો ભવતિ. ભવતીહ –

‘‘‘વિસમં સભયં અતિવાતો, પટિચ્છન્નં દેવનિસ્સિતં;
પન્થો ચ સઙ્ગામો તિત્થં, અટ્ઠેતે પરિવજ્જિયા’’’તિ.

અટ્ઠ મન્તનસ્સ પરિવજ્જનીયટ્ઠાનાનિ.

અટ્ઠમન્તવિનાસકપુગ્ગલા

‘‘ભન્તે નાગસેન, અટ્ઠિમે પુગ્ગલા મન્તિયમાના મન્તિતં અત્થં બ્યાપાદેન્તિ. કતમે અટ્ઠ? રાગચરિતો દોસચરિતો મોહચરિતો માનચરિતો લુદ્ધો અલસો એકચિન્તી બાલોતિ. ઇમે અટ્ઠ પુગ્ગલા મન્તિતં અત્થં બ્યાપાદેન્તી’’તિ.

થેરો આહ ‘‘તેસં કો દોસો’’તિ? ‘‘રાગચરિતો, ભન્તે નાગસેન, રાગવસેન મન્તિતં અત્થં બ્યાપાદેતિ, દોસચરિતો દોસવસેન મન્તિતં અત્થં બ્યાપાદેતિ, મોહચરિતો મોહવસેન મન્તિતં અત્થં બ્યાપાદેતિ, માનચરિતો માનવસેન મન્તિતં અત્થં બ્યાપાદેતિ, લુદ્ધો લોભવસેન મન્તિતં અત્થં બ્યાપાદેતિ, અલસો અલસતાય મન્તિતં અત્થં બ્યાપાદેતિ, એકચિન્તી એકચિન્તિતાય મન્તિતં અત્થં બ્યાપાદેતિ, બાલો બાલતાય મન્તિતં અત્થં બ્યાપાદેતિ. ભવતીહ –

‘‘‘રત્તો દુટ્ઠો ચ મૂળ્હો ચ, માની લુદ્ધો તથાલસો;
એકચિન્તી ચ બાલો ચ, એતે અત્થવિનાસકા’’’તિ.

અટ્ઠ મન્તવિનાસકપુગ્ગલા.

નવગુય્હમન્તવિધંસકં

‘‘ભન્તે નાગસેન, નવિમે પુગ્ગલા મન્તિતં ગુય્હં વિવરન્તિ ન ધારેન્તિ. કતમે નવ? રાગચરિતો દોસચરિતો મોહચરિતો ભીરુકો આમિસગરુકો ઇત્થી સોણ્ડો પણ્ડકો દારકો’’તિ.

થેરો આહ ‘‘તેસં કો દોસો’’તિ? ‘‘રાગચરિતો, ભન્તે નાગસેન, રાગવસેન મન્તિતં ગુય્હં વિવરતિ ન ધારેતિ, દોસચરિતો, ભન્તે , દોસવસેન મન્તિતં ગુય્હં વિવરતિ ન ધારેતિ, મૂળ્હો મોહવસેન મન્તિતં ગુય્હં વિવરતિ ન ધારેતિ, ભીરુકો ભયવસેન મન્તિતં ગુય્હં વિવરતિ ન ધારેતિ, આમિસગરુકો આમિસહેતુ મન્તિતં ગુય્હં વિવરતિ ન ધારેતિ, ઇત્થી પઞ્ઞાય ઇત્તરતાય મન્તિતં ગુય્હં વિવરતિ ન ધારેતિ, સોણ્ડિકો સુરાલોલતાય મન્તિતં ગુય્હં વિવરતિ ન ધારેતિ, પણ્ડકો અનેકંસિકતાય મન્તિતં ગુય્હં વિવરતિ ન ધારેતિ, દારકો ચપલતાય મન્તિતં ગુય્હં વિવરતિ ન ધારેતિ. ભવતીહ –

‘‘‘રત્તો દુટ્ઠો ચ મૂળ્હો ચ, ભીરુ આમિસગરુકો [આમિસચક્ખુકો (સી॰ પી॰)];
ઇત્થી સોણ્ડો પણ્ડકો ચ, નવમો ભવતિ દારકો.

‘‘નવેતે પુગ્ગલા લોકે, ઇત્તરા ચલિતા ચલા;
એતેહિ મન્તિતં ગુય્હં, ખિપ્પં ભવતિ પાકટ’’’ન્તિ.

નવ ગુય્હમન્તવિધંસકા પુગ્ગલા.

અટ્ઠ પઞ્ઞાપટિલાભકારણં

‘‘ભન્તે નાગસેન, અટ્ઠહિ કારણેહિ બુદ્ધિ પરિણમતિ પરિપાકં ગચ્છતિ. કતમેહિ અટ્ઠહિ? વયપરિણામેન બુદ્ધિ પરિણમતિ પરિપાકં ગચ્છતિ, યસપરિણામેન બુદ્ધિ પરિણમતિ પરિપાકં ગચ્છતિ, પરિપુચ્છાય બુદ્ધિ પરિણમતિ

પરિપાકં ગચ્છતિ, તિત્થસંવાસેન બુદ્ધિ પરિણમતિ પરિપાકં ગચ્છતિ, યોનિસો મનસિકારેન બુદ્ધિ પરિણમતિ પરિપાકં ગચ્છતિ, સાકચ્છાય બુદ્ધિ પરિણમતિ પરિપાકં ગચ્છતિ, સ્નેહૂપસેવનેન બુદ્ધિ પરિણમતિ પરિપાકં ગચ્છતિ, પતિરૂપદેસવાસેન બુદ્ધિ પરિણમતિ પરિપાકં ગચ્છતિ. ભવતીહ –

'''વયેન યસપુચ્છાહિ, તિત્થવાસેન યોનિસો;
સાકચ્છા સ્નેહસંસેવા, પતિરૂપવસેન ચ.

''એતાનિ અટ્ઠ ઠાનાનિ, બુદ્ધિવિસદકારણા;
યેસં એતાનિ સમ્ભોન્તિ, તેસં બુદ્ધિ પભિજ્જતી'''તિ.

અટ્ઠ પઞ્ઞાપટિલાભકારણાનિ.

આચરિયગુણં

''ભન્તે નાગસેન, અયં ભૂમિભાગો અટ્ઠ મન્તદોસવિવજ્જિતો, અહઞ્ચ લોકે પરમો મન્તિસહાયો [મન્તસહાયો (સી॰)], ગુય્હમનુરક્ખી ચાહં યાવાહં જીવિસ્સામિ તાવ ગુય્હમનુરક્ખિસ્સામિ, અટ્ઠહિ ચ મે કારણેહિ બુદ્ધિ પરિણામં ગતા, દુલ્લભો એતરહિ માદિસો અન્તેવાસી, સમ્મા પટિપન્ને અન્તેવાસિકે યે આચરિયાનં પઞ્ચવીસતિ આચરિયગુણા, તેહિ ગુણેહિ આચરિયેન સમ્મા પટિપજ્જિતબ્બં. કતમે પઞ્ચવીસતિ ગુણા?

''ઇધ, ભન્તે નાગસેન, આચરિયેન અન્તેવાસિમ્હિ સતતં સમિતં આરક્ખા ઉપટ્ઠપેતબ્બા, અસેવનસેવના જાનિતબ્બા, પમત્તાપ્પમત્તા જાનિતબ્બા, સેય્યવકાસો જાનિતબ્બો, ગેલઞ્ઞં જાનિતબ્બં, ભોજનસ્સ [ભોજનીયં (સ્યા॰)] લદ્ધાલદ્ધં જાનિતબ્બં, વિસેસો જાનિતબ્બો, પત્તગતં સંવિભજિતબ્બં, અસ્સાસિતબ્બો 'મા ભાયિ, અત્થો તે અભિક્કમતી'તિ, 'ઇમિના પુગ્ગલેન પટિચરતી'તિ [પટિચરાહીતિ (ક॰)] પટિચારો જાનિતબ્બો, ગામે પટિચારો જાનિતબ્બો, વિહારે પટિચારો જાનિતબ્બો, ન તેન હાસો દવો કાતબ્બો [ન તેન સહ સલ્લાપો કાતબ્બો (સી॰ પી॰)], તેન સહ આલાપો કાતબ્બો, છિદ્દં દિસ્વા અધિવાસેતબ્બં, સક્કચ્ચકારિના ભવિતબ્બં, અખણ્ડકારિના ભવિતબ્બં, અરહસ્સકારિના ભવિતબ્બં, નિરવસેસકારિના ભવિતબ્બં, 'જનેમિમં [જાનેમિમં (સ્યા॰)] સિપ્પેસૂ'તિ જનકચિત્તં ઉપટ્ઠપેતબ્બં, 'કથં અયં ન પરિહાયેય્યા'તિ વડ્ઢિચિત્તં ઉપટ્ઠપેતબ્બં, 'બલવં ઇમં કરોમિ સિક્ખાબલેના'તિ ચિત્તં ઉપટ્ઠપેતબ્બં, મેત્તચિત્તં ઉપટ્ઠપેતબ્બં, આપદાસુ ન વિજહિતબ્બં, કરણીયે નપ્પમજ્જિતબ્બં, ખલિતે ધમ્મેન પગ્ગહેતબ્બોતિ. ઇમે ખો, ભન્તે, પઞ્ચવીસતિ આચરિયસ્સ આચરિયગુણા, તેહિ ગુણેહિ મયિ સમ્મા પટિપજ્જસ્સુ, સંસયો મે, ભન્તે, ઉપ્પન્નો, અત્થિ મેણ્ડકપઞ્હા જિનભાસિતા , અનાગતે અદ્ધાને તત્થ વિગ્ગહો ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, અનાગતે ચ અદ્ધાને દુલ્લભા ભવિસ્સન્તિ તુમ્હાદિસા બુદ્ધિમન્તો, તેસુ મે પઞ્હેસુ ચક્ખું દેહિ પરવાદાનં નિગ્ગહાયા''તિ.

ઉપાસકગુણં

થેરો ''સાધૂ''તિ સમ્પટિચ્છિત્વા દસ ઉપાસકસ્સ ઉપાસકગુણે પરિદીપેસિ. ''દસ ઇમે, મહારાજ, ઉપાસકસ્સ ઉપાસકગુણા. કતમે દસ , ઇધ, મહારાજ, ઉપાસકો સઙ્ઘેન સમાનસુખદુક્ખો હોતિ, ધમ્માધિપતેય્યો હોતિ, યથાબલં સંવિભાગરતો હોતિ, જિનસાસનપરિહાનિં દિસ્વા અભિવડ્ઢિયા વાયમતિ. સમ્માદિટ્ઠિકો હોતિ,

અપગતકોતૂહલમઙ્ગલિકો જીવિતહેતુપિ ન અઞ્ઞં સત્થારં ઉદ્દિસતિ, કાયિકવાચસિકઞ્ચસ્સ રક્ખિતં હોતિ, સમગ્ગારામો હોતિ સમગ્ગરતો, અનુસૂયકો હોતિ, ન ચ કુહનવસેન સાસને ચરતિ, બુદ્ધં સરણં ગતો હોતિ, ધમ્મં સરણં ગતો હોતિ, સઙ્ઘં સરણં ગતો હોતિ. ઇમે ખો, મહારાજ, દસ ઉપાસકસ્સ ઉપાસકગુણા, તે સબ્બે ગુણા તયિ સંવિજ્જન્તિ, તં તે યુત્તં પત્તં અનુચ્છવિકં પતિરૂપં યં ત્વં જિનસાસનપરિહાનિં દિસ્વા અભિવડ્ઢિં ઇચ્છસિ, કરોમિ તે ઓકાસં, પુચ્છ મં ત્વં યથાસુખ''ન્તિ.

મેણ્ડકપઞ્હારમ્ભકથા નિટ્ઠિતા.

૪. મેણ્ડકપઞ્હો

૧. ઇદ્ધિબલવગ્ગો

૧. કતાધિકારસફલપઞ્હો

૧. અથ ખો મિલિન્દો રાજા કતાવકાસો નિપચ્ચ ગરુનો પાદે સિરસિ અઞ્જલિં કત્વા એતદવોચ ‘‘ભન્તે નાગસેન, ઇમે તિત્થિયા એવં ભણન્તિ [વઞ્ઝો ભવતિ અફલો (સી॰ પી॰ ક॰)] ‘યદિ બુદ્ધો પૂજં સાદિયતિ, ન પરિનિબ્બુતો બુદ્ધો સંયુત્તો લોકેન અન્તોભવિકો લોકસ્મિં લોકસાધારણો, તસ્મા તસ્સ કતો અધિકારો અવઞ્ઝો ભવતિ સફલો. યદિ પરિનિબ્બુતો વિસંયુત્તો લોકેન નિસ્સટો સબ્બભવેહિ, તસ્સ પૂજા નુપ્પજ્જતિ, પરિનિબ્બુતો ન કિઞ્ચિ સાદિયતિ, અસાદિયન્તસ્સ કતો અધિકારો વઞ્ઝો ભવતિ અફલો’તિ ઉભતો કોટિકો એસો પઞ્હો, નેસો વિસયો અપ્પત્તમાનસાનં, મહન્તાનં યેવેસો વિસયો, ભિન્દેતં દિટ્ઠિજાલં એકંસે ઠપય, તવેસો પઞ્હો અનુપ્પત્તો, અનાગતાનં જિનપુત્તાનં ચક્ખું દેહિ પરવાદનિગ્ગહાયા’’તિ.

થેરો આહ ‘‘પરિનિબ્બુતો, મહારાજ, ભગવા, ન ચ ભગવા પૂજં સાદિયતિ, બોધિમૂલે યેવ તથાગતસ્સ સાદિયના પહીના, કિં પન અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા પરિનિબ્બુતસ્સ. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન સારિપુત્તેન ધમ્મસેનાપતિના –

‘‘‘પૂજિયન્તા [પૂજિતા (સ્યા॰)] અસમસમા, સદેવમાનુસેહિ તે;
ન સાદિયન્તિ સક્કારં, બુદ્ધાનં એસ ધમ્મતા’’’તિ.

રાજા આહ ‘‘ભન્તે નાગસેન, પુત્તો વા પિતુનો વણ્ણં ભાસતિ, પિતા વા પુત્તસ્સ વણ્ણં ભાસતિ, ન ચેતં કારણં પરવાદાનં નિગ્ગહાય, પસાદપ્પકાસનં નામેતં, ઇઙ્ઘ મે ત્વં તત્થ કારણં સમ્મા બ્રૂહિ સકવાદસ્સ પતિટ્ઠાપનાય દિટ્ઠિજાલવિનિવેઠનાયા’’તિ.

થેરો આહ ‘‘પરિનિબ્બુતો, મહારાજ, ભગવા, ન ચ ભગવા પૂજં સાદિયતિ, અસાદિયન્તસ્સેવ તથાગતસ્સ દેવમનુસ્સા ધાતુરતનં વત્થું કરિત્વા તથાગતસ્સ ઞાણરતનારમ્મણેન સમ્માપટિપત્તિં સેવન્તા તિસ્સો સમ્પત્તિયો પટિલભન્તિ.

‘‘યથા , મહારાજ, મહતિમહાઅગ્ગિક્ખન્ધો પજ્જલિત્વા નિબ્બાયેય્ય, અપિ નુ ખો સો, મહારાજ, મહાઅગ્ગિક્ખન્ધો સાદિયતિ તિણકટ્ઠુપાદાન’’ન્તિ? ‘‘જલમાનોપિ સો, ભન્તે, મહાઅગ્ગિક્ખન્ધો તિણકટ્ઠુપાદાનં ન સાદિયતિ, કિં પન નિબ્બુતો ઉપસન્તો અચેતનો સાદિયતિ? ‘‘તસ્મિં પન, મહારાજ, અગ્ગિક્ખન્ધે ઉપરતે ઉપસન્તે લોકે અગ્ગિ સુઞ્ઞો હોતી’’તિ. ‘‘ન હિ, ભન્તે, કટ્ઠં અગ્ગિસ્સ વત્થુ હોતિ ઉપાદાનં, યે કેચિ મનુસ્સા અગ્ગિકામા, તે અત્તનો થામબલવીરિયેન પચ્ચત્તપુરિસકારેન કટ્ઠં મન્થયિત્વા [મદ્દિત્વા (ક॰)] અગ્ગિં નિબ્બત્તેત્વા તેન અગ્ગિના અગ્ગિકરણીયાનિ કમ્માનિ કરોન્તી’’તિ. ‘‘તેન હિ, મહારાજ, તિત્થિયાનં વચનં મિચ્છા ભવતિ ‘અસાદિયન્તસ્સ કતો અધિકારો વઞ્ઝો ભવતિ અફલો’તિ.

“યથા, મહારાજ, મહતિમહાઅગ્ગિક્ખન્ધો પજ્જલિ, એવમેવ ભગવા દસસહસ્સિયા [દસસહસ્સિમ્હિ (સી॰ પી॰ ક॰)] લોકધાતુયા બુદ્ધસિરિયા પજ્જલિ. યથા, મહારાજ, મહતિમહાઅગ્ગિક્ખન્ધો પજ્જલિત્વા નિબ્બુતો, એવમેવ ભગવા દસસહસ્સિયા લોકધાતુયા બુદ્ધસિરિયા પજ્જલિત્વા અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા પરિનિબ્બુતો. યથા, મહારાજ, નિબ્બુતો અગ્ગિક્ખન્ધો તિણકટ્ઠુપાદાનં ન સાદિયતિ, એવમેવ ખો લોકહિતસ્સ સાદિયના પહીના ઉપસન્તા. યથા, મહારાજ, મનુસ્સા નિબ્બુતે અગ્ગિક્ખન્ધે અનુપાદાને અત્તનો થામબલવીરિયેન પચ્ચત્તપુરિસકારેન કટ્ઠં મન્થયિત્વા અગ્ગિં નિબ્બત્તેત્વા તેન અગ્ગિના અગ્ગિકરણીયાનિ કમ્માનિ કરોન્તિ, એવમેવ ખો દેવમનુસ્સા તથાગતસ્સ પરિનિબ્બુતસ્સ અસાદિયન્તસ્સેવ ધાતુરતનં વત્થું કરિત્વા તથાગતસ્સ ઞાણરતનારમ્મણેન સમ્માપટિપત્તિં સેવન્તા તિસ્સો સમ્પત્તિયો પટિલભન્તિ, ઇમિનાપિ, મહારાજ, કારણેન તથાગતસ્સ પરિનિબ્બુતસ્સ અસાદિયન્તસ્સેવ કતો અધિકારો અવઞ્ઝો ભવતિ સફલો.

“અપરમ્પિ, મહારાજ, ઉત્તરિં કારણં સુણોહિ યેન કારણેન તથાગતસ્સ પરિનિબ્બુતસ્સ અસાદિયન્તસ્સેવ કતો અધિકારો અવઞ્ઝો ભવતિ સફલો. યથા, મહારાજ, મહતિમહાવાતો વાયિત્વા ઉપરમેય્ય, અપિ નુ ખો સો, મહારાજ, ઉપરતો વાતો સાદિયતિ પુન નિબ્બત્તાપન”ન્તિ? “ન હિ, ભન્તે, ઉપરતસ્સ વાતસ્સ આભોગો વા મનસિકારો વા પુન નિબ્બત્તાપનાય”. “કિં કારણં”? “અચેતના સા વાયોધાતૂ”તિ. “અપિ નુ તસ્સ, મહારાજ, ઉપરતસ્સ વાતસ્સ વાતોતિ સમઞ્ઞા અપગચ્છતી”તિ? “ન હિ, ભન્તે, તાલવણ્ટવિધૂપનાનિ વાતસ્સ ઉપ્પત્તિયા પચ્ચયા, યે કેચિ મનુસ્સા ઉણ્હાભિતત્તા પરિળાહપરિપીળિતા, તે તાલવણ્ટેન વા વિધૂપનેન વા અત્તનો થામબલવીરિયેન પચ્ચત્તપુરિસકારેન તં નિબ્બત્તેત્વા તેન વાતેન ઉણ્હં નિબ્બાપેન્તિ પરિળાહં વૂપસમેન્તી”તિ. “તેન હિ, મહારાજ, તિત્થિયાનં વચનં મિચ્છા ભવતિ ‘અસાદિયન્તસ્સ કતો અધિકારો વઞ્ઝો ભવતિ અફલો’તિ.

“યથા, મહારાજ, મહતિમહાવાતો વાયિ, એવમેવ ભગવા દસસહસ્સિયા લોકધાતુયા સીતલમધુરસન્તસુખુમમેત્તાવાતેન ઉપવાયિ. યથા, મહારાજ, મહતિમહાવાતો વાયિત્વા ઉપરતો, એવમેવ ભગવા સીતલમધુરસન્તસુખુમમેત્તાવાતેન ઉપવાયિત્વા અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા પરિનિબ્બુતો. યથા, મહારાજ, ઉપરતો વાતો પુન નિબ્બત્તાપનં ન સાદિયતિ, એવમેવ લોકહિતસ્સ સાદિયના પહીના ઉપસન્તા. યથા, મહારાજ, તે મનુસ્સા ઉણ્હાભિતત્તા પરિળાહપરિપીળિતા, એવમેવ દેવમનુસ્સા તિવિધગ્ગિસન્તાપપરિળાહપરિપીળિતા. યથા તાલવણ્ટવિધૂપનાનિ વાતસ્સ નિબ્બત્તિયા પચ્ચયા હોન્તિ, એવમેવ તથાગતસ્સ ધાતુ ચ ઞાણરતનઞ્ચ પચ્ચયો હોતિ તિસ્સન્નં સમ્પત્તીનં પટિલાભાય. યથા મનુસ્સા ઉણ્હાભિતત્તા પરિળાહપરિપીળિતા તાલવણ્ટેન વા વિધૂપનેન વા વાતં નિબ્બત્તેત્વા ઉણ્હં નિબ્બાપેન્તિ પરિળાહં વૂપસમેન્તિ, એવમેવ દેવમનુસ્સા તથાગતસ્સ પરિનિબ્બુતસ્સ અસાદિયન્તસ્સેવ ધાતુઞ્ચ ઞાણરતનઞ્ચ પૂજેત્વા કુસલં નિબ્બત્તેત્વા તેન કુસલેન તિવિધગ્ગિસન્તાપપરિળાહં નિબ્બાપેન્તિ વૂપસમેન્તિ. ઇમિનાપિ, મહારાજ, કારણેન તથાગતસ્સ પરિનિબ્બુતસ્સ અસાદિયન્તસ્સેવ કતો અધિકારો અવઞ્ઝો ભવતિ સફલોતિ.

“અપરમ્પિ, મહારાજ, ઉત્તરિં કારણં સુણોહિ પરવાદાનં નિગ્ગહાય. યથા, મહારાજ, પુરિસો ભેરિં આકોટેત્વા સદ્દં નિબ્બત્તેય્ય, યો સો ભેરિસદ્દો પુરિસેન નિબ્બત્તિતો, સો સદ્દો અન્તરધાયેય્ય, અપિ નુ ખો સો, મહારાજ, સદ્દો સાદિયતિ પુન નિબ્બત્તાપન”ન્તિ? “ન હિ, ભન્તે, અન્તરહિતો સો સદ્દો, નત્થિ તસ્સ પુન ઉપ્પાદાય આભોગો વા મનસિકારો વા, સકિં નિબ્બત્તે ભેરિસદ્દે અન્તરહિતે સો ભેરિસદ્દો સમુચ્છિન્નો હોતિ. ભેરી પન, ભન્તે, પચ્ચયો હોતિ સદ્દસ્સ નિબ્બત્તિયા, અથ પુરિસો પચ્ચયે સતિ અત્તજેન વાયામેન ભેરિં અકોટેત્વા સદ્દં નિબ્બત્તેતી”તિ. “એવમેવ ખો, મહારાજ, ભગવા સીલસમાધિપઞ્ઞાવિમુત્તિવિમુત્તિઞાણદસ્સનપરિભાવિતં ધાતુરતનઞ્ચ ધમ્મઞ્ચ વિનયઞ્ચ

અનુસિટ્ઠઞ્ચ [અનુસત્થિઞ્ચ (સી॰ પી॰)] સત્થારં ઠપયિત્વા સયં અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા પરિનિબ્બુતો, ન ચ પરિનિબ્બુતે ભગવતિ સમ્પત્તિલાભો ઉપચ્છિન્નો હોતિ, ભવદુક્ખપટિપીળિતા સત્તા ધાતુરતનઞ્ચ ધમ્મઞ્ચ વિનયઞ્ચ અનુસિટ્ઠઞ્ચ પચ્ચયં કરિત્વા સમ્પત્તિકામા સમ્પત્તિયો પટિલભન્તિ, ઇમિનાપિ, મહારાજ, કારણેન તથાગતસ્સ પરિનિબ્બુતસ્સ અસાદિયન્તસ્સેવ કતો અધિકારો અવઞ્ઝો ભવતિ સફલોતિ.

“દિટ્ઠઞ્ચેતં, મહારાજ, ભગવતા અનાગતમદ્ધાનં. કથિતઞ્ચ ભણિતઞ્ચ આચિક્ખિતઞ્ચ ‘સિયા ખો પનાનન્દ, તુમ્હાકં એવમસ્સ અતીતસત્થુકં પાવચનં નત્થિ નો સત્થાતિ, ન ખો પનેતં, આનન્દ, એવં દટ્ઠબ્બં, યો વો, આનન્દ, મયા ધમ્મો ચ વિનયો ચ દેસિતો પઞ્ઞત્તો, સો વો મમચ્ચયેન સત્થા’તિ. પરિનિબ્બુતસ્સ તથાગતસ્સ અસાદિયન્તસ્સ કતો અધિકારો વઞ્ઝો ભવતિ અફલોતિ, તં તેસં તિત્થિયાનં વચનં મિચ્છા અભૂતં વિતથં અલિકં વિરુદ્ધં વિપરીતં દુક્ખદાયકં દુક્ખવિપાકં અપાયગમનીયન્તિ.

“અપરમ્પિ, મહારાજ, ઉત્તરિં કારણં સુણોહિ યેન કારણેન તથાગતસ્સ પરિનિબ્બુતસ્સ અસાદિયન્તસ્સેવ કતો અધિકારો અવઞ્ઝો ભવતિ સફલો. સાદિયતિ નુ ખો, મહારાજ, અયં મહાપથવી ‘સબ્બબીજાનિ મયિ સંવિરુહન્તૂ’”તિ? “ન હિ, ભન્તે”તિ. “કિસ્સ પન તાનિ, મહારાજ, બીજાનિ અસાદિયન્તિયા મહાપથવિયા સંવિરુહિત્વા દળ્હમૂલજટાપતિટ્ઠિતા ખન્ધસારસાખાપરિવિત્થિણ્ણા પુપ્ફફલધરા હોન્તી”તિ? “અસાદિયન્તીપિ, ભન્તે, મહાપથવી તેસં બીજાનં વત્થું હોતિ પચ્ચયં દેતિ વિરુહનાય, તાનિ બીજાનિ તં વત્થું નિસ્સાય તેન પચ્ચયેન સંવિરુહિત્વા દળ્હમૂલજટાપતિટ્ઠિતા ખન્ધસારસાખાપરિવિત્થિણ્ણા પુપ્ફફલધરા હોન્તી”તિ. “તેન હિ, મહારાજ, તિત્થિયા સકે વાદે નટ્ઠા હોન્તિ હતા વિરુદ્ધા, સચે તે ભણન્તિ ‘અસાદિયન્તસ્સ કતો અધિકારો વઞ્ઝો ભવતિ અફલો’ તિ.

“યથા, મહારાજ, મહાપથવી, એવં તથાગતો અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો. યથા, મહારાજ, મહાપથવી ન કિઞ્ચિ સાદિયતિ, એવં તથાગતો ન કિઞ્ચિ સાદિયતિ. યથા, મહારાજ, તાનિ બીજાનિ પથવિં નિસ્સાય સંવિરુહિત્વા દળ્હમૂલજટાપતિટ્ઠિતા ખન્ધસારસાખાપરિવિત્થિણ્ણા પુપ્ફફલધરા હોન્તિ, એવં દેવમનુસ્સા તથાગતસ્સ પરિનિબ્બુતસ્સ અસાદિયન્તસ્સેવ ધાતુઞ્ચ ઞાણરતનઞ્ચ નિસ્સાય દળ્હકુસલમૂલપતિટ્ઠિતા સમાધિક્ખન્ધધમ્મસારસીલસાખાપરિવિત્થિણ્ણા વિમુત્તિપુપ્ફસામઞ્ઞફલધરા હોન્તિ, ઇમિનાપિ, મહારાજ , કારણેન તથાગતસ્સ પરિનિબ્બુતસ્સ અસાદિયન્તસ્સેવ કતો અધિકારો અવઞ્ઝો ભવતિ સફલોતિ.

“અપરમ્પિ, મહારાજ, ઉત્તરિં કારણં સુણોહિ યેન કારણેન તથાગતસ્સ પરિનિબ્બુતસ્સ અસાદિયન્તસ્સેવ કતો અધિકારો અવઞ્ઝો ભવતિ સફલો. સાદિયન્તિ નુ ખો, મહારાજ, ઇમે ઓટ્ઠા ગોણા ગદ્રભા અજા પસૂ મનુસ્સા અન્તોકુચ્છિસ્મિં કિમિકુલાનં સમ્ભવ”ન્તિ? “ન હિ, ભન્તે”તિ. “કિસ્સ પન તે, મહારાજ, કિમયો તેસં અસાદિયન્તાનં અન્તોકુચ્છિસ્મિં સમ્ભવિત્વા બહુપુત્તનત્તા વેપુલ્લતં પાપુણન્તી”તિ? “પાપસ્સ, ભન્તે, કમ્મસ્સ બલવતાય અસાદિયન્તાનં યેવ તેસં સત્તાનં અન્તોકુચ્છિસ્મિં કિમયો સમ્ભવિત્વા બહુપુત્તનત્તા વેપુલ્લતં પાપુણન્તી”તિ. “એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતસ્સ પરિનિબ્બુતસ્સ અસાદિયન્તસ્સેવ ધાતુસ્સ ચ ઞાણારમ્મણસ્સ ચ બલવતાય તથાગતે કતો અધિકારો અવઞ્ઝો ભવતિ સફલોતિ.

“અપરમ્પિ, મહારાજ, ઉત્તરિં કારણં સુણોહિ યેન કારણેન તથાગતસ્સ પરિનિબ્બુતસ્સ અસાદિયન્તસ્સેવ કતો અધિકારો અવઞ્ઝો ભવતિ સફલો. સાદિયન્તિ નુ ખો, મહારાજ, ઇમે મનુસ્સા ઇમે અટ્ઠનવુતિ રોગા કાયે

નિબ્બત્તન્તૂ''તિ? ''ન હિ, ભન્તે''તિ. ''કિસ્સ પન તે, મહારાજ, રોગા અસાદિયન્તાનં કાયે નિપતન્તી''તિ? ''પુબ્બે કતેન, ભન્તે, દુચ્ચરિતેના''તિ. ''યદિ, મહારાજ, પુબ્બે કતં અકુસલં ઇધ વેદનીયં હોતિ, તેન હિ, મહારાજ, પુબ્બે કતમ્પિ ઇધ કતમ્પિ કુસલાકુસલં કમ્મં અવઞ્ઝં ભવતિ સફલન્તિ. ઇમિનાપિ, મહારાજ, કારણેન તથાગતસ્સ પરિનિબ્બુતસ્સ અસાદિયન્તસ્સેવ કતો અધિકારો અવઞ્ઝો ભવતિ સફલોતિ.

''સુતપુબ્બં પન તયા, મહારાજ, નન્દકો નામ યક્ખો થેરં સારિપુત્તં આસાદયિત્વા પથવિં પવિટ્ઠો''તિ? ''આમ, ભન્તે, સુય્યતિ, લોકે પાકટો એસો''તિ. ''અપિ નુ ખો, મહારાજ, થેરો સારિપુત્તો સાદિયિ નન્દકસ્સ યક્ખસ્સ મહાપથવિગિલન''ન્તિ [પવત્તમાનેપિ (સ્યા॰)]. ''ઉબ્બત્તિયન્તેપિ, ભન્તે, સદેવકે લોકે પતમાનેપિ છમાયં ચન્દિમસૂરિયે વિકિરન્તેપિ સિનેરુપબ્બતરાજે થેરો સારિપુત્તો ન પરસ્સ દુક્ખં સાદિયેય્ય. તં કિસ્સ હેતુ? યેન હેતુના થેરો સારિપુત્તો કુજ્ઝેય્ય વા દુસ્સેય્ય વા, સો હેતુ થેરસ્સ સારિપુત્તસ્સ સમૂહતો સમુચ્છિન્નો, હેતુનો સમુગ્ઘાતિતત્તા, ભન્તે, થેરો સારિપુત્તો જીવિતહારકેપિ કોપં ન કરેય્યા''તિ. ''યદિ, મહારાજ , થેરો સારિપુત્તો નન્દકસ્સ યક્ખસ્સ પથવિગિલનં ન સાદિયિ, કિસ્સ પન નન્દકો યક્ખો પથવિં પવિટ્ઠો''તિ? ''અકુસલસ્સ, ભન્તે, કમ્મસ્સ બલવતાયા''તિ. ''યદિ, મહારાજ, અકુસલસ્સ કમ્મસ્સ બલવતાય નન્દકો યક્ખો પથવિં પવિટ્ઠો, અસાદિયન્તસ્સાપિ કતો અપરાધો અવઞ્ઝો ભવતિ સફલો. તેન હિ, મહારાજ, અકુસલસ્સપિ કમ્મસ્સ બલવતાય અસાદિયન્તસ્સ કતો અધિકારો અવઞ્ઝો ભવતિ સફલોતિ. ઇમિનાપિ, મહારાજ, કારણેન તથાગતસ્સ પરિનિબ્બુતસ્સ અસાદિયન્તસ્સેવ કતો અધિકારો અવઞ્ઝો ભવતિ સફલોતિ.

''કતિ નુ ખો તે, મહારાજ, મનુસ્સા, યે એતરહિ મહાપથવિં પવિટ્ઠા, અત્થિ તે તત્થ સવણ''ન્તિ? ''આમ, ભન્તે, સુય્યતી''તિ. ''ઇઙ્ઘ ત્વં, મહારાજ, સાવેહી''તિ? ''ચિઞ્ચમાણવિકા, ભન્તે, સુપ્પબુદ્ધો ચ સક્કો, દેવદત્તો ચ થેરો, નન્દકો ચ યક્ખો, નન્દો ચ માણવકોતિ. સુતમેતં, ભન્તે, ઇમે પઞ્ચ જના મહાપથવિં પવિટ્ઠા''તિ. ''કિસ્મિં તે, મહારાજ, અપરદ્ધા''તિ? ''ભગવતિ ચ, ભન્તે, સાવકેસુ ચા''તિ. ''અપિ નુ ખો, મહારાજ , ભગવા વા સાવકા વા સાદિયિંસુ ઇમેસં મહાપથવિપવિસન''ન્તિ? ''ન હિ ભન્તે''તિ. ''તેન હિ, મહારાજ, તથાગતસ્સ પરિનિબ્બુતસ્સ અસાદિયન્તસ્સેવ કતો અધિકારો અવઞ્ઝો ભવતિ સફલો''તિ. ''સુવિઞ્ઞાપિતો, ભન્તે નાગસેન, પઞ્હો ગમ્ભીરો ઉત્તાનીકતો, ગુય્હં વિદંસિતં , ગણ્ઠિ ભિન્નો, ગહનં અગહનં કતં, નટ્ઠા પરવાદા, ભગ્ગા કુદિટ્ઠી, નિપ્પભા જાતા કુતિત્થિયા, ત્વં ગણીવરપવરમાસજ્જા''તિ.

કતાધિકારસફલપઞ્હો પઠમો.

૨. સબ્બઞ્ઞુભાવપઞ્હો

૨. ''ભન્તે નાગસેન, બુદ્ધો સબ્બઞ્ઞૂ''તિ? ''આમ, મહારાજ, ભગવા સબ્બઞ્ઞૂ, ન ચ ભગવતો સતતં સમિતં ઞાણદસ્સનં પચ્ચુપટ્ઠિતં, આવજ્જનપટિબદ્ધં ભગવતો સબ્બઞ્ઞુતઞાણં, આવજ્જિત્વા યદિચ્છકં જાનાતી''તિ. ''તેન હિ, ભન્તે નાગસેન, બુદ્ધો અસબ્બઞ્ઞૂતિ. યદિ તસ્સ પરિયેસનાય સબ્બઞ્ઞુતઞાણં હોતી''તિ. ''વાહસતં ખો, મહારાજ, વીહીનં અડ્ઢચૂળઞ્ચ વાહા વીહિસત્તમ્બણાનિ દ્વે ચ તુમ્બા એકચ્છરાક્ખણે પવત્તચિત્તસ્સ એત્તકા વીહી લક્ખં ઠપીયમાના [ઠપીયમાને (સી॰ પી॰)] પરિક્ખયં પરિયાદાનં ગચ્છેય્યું?

''તત્રિમે સત્તવિધા ચિત્તા પવત્તન્તિ, યે તે, મહારાજ, સરાગા સદોસા સમોહા સકિલેસા અભાવિતકાયા અભાવિતસીલા અભાવિતચિત્તા અભાવિતપઞ્ઞા, તેસં તં ચિત્તં ગરુકં ઉપ્પજ્જતિ દન્ધં પવત્તતિ. કિં કારણા?

અભાવિતત્તા ચિત્તસ્સ. યથા, મહારાજ, વંસનાળસ્સ વિતતસ્સ વિસાલસ્સ વિત્થિણ્ણસ્સ સંસિબ્બિતવિસિબ્બિતસ્સ સાખાજટાજટિતસ્સ આકડ્ઢિયન્તસ્સ ગરુકં હોતિ આગમનં દન્ધં. કિં કારણા? સંસિબ્બિતવિસિબ્બિતત્તા સાખાનં. એવમેવ ખો, મહારાજ, યે તે સરાગા સદોસા સમોહા સકિલેસા અભાવિતકાયા અભાવિતસીલા અભાવિતચિત્તા અભાવિતપઞ્ઞા, તેસં તં ચિત્તં ગરુકં ઉપ્પજ્જતિ દન્ધં પવત્તતિ. કિં કારણા? સંસિબ્બિતવિસિબ્બિતત્તા કિલેસેહિ, ઇદં પઠમં ચિત્તં.

''તત્રિદં દુતિયં ચિત્તં વિભત્તમાપજ્જતિ – યે તે, મહારાજ, સોતાપન્ના પિહિતાપાયા દિટ્ઠિપ્પત્તા વિઞ્ઞાતસત્થુસાસના, તેસં તં ચિત્તં તીસુ ઠાનેસુ લહુકં ઉપ્પજ્જતિ લહુકં પવત્તતિ. ઉપરિભૂમીસુ ગરુકં ઉપ્પજ્જતિ દન્ધં પવત્તતિ. કિં કારણા? તીસુ ઠાનેસુ ચિત્તસ્સ પરિસુદ્ધત્તા ઉપરિ કિલેસાનં અપ્પહીનત્તા. યથા, મહારાજ, વંસનાળસ્સ તિપબ્બગણ્ઠિપરિસુદ્ધસ્સ ઉપરિ સાખાજટાજટિતસ્સ આકડ્ઢિયન્તસ્સ યાવ તિપબ્બં તાવ લહુકં એતિ, તતો ઉપરિ થદ્ધં. કિં કારણા? હેટ્ઠા પરિસુદ્ધત્તા ઉપરિ સાખાજટાજટિતત્તા. એવમેવ ખો, મહારાજ, યે તે સોતાપન્ના પિહિતાપાયા દિટ્ઠિપ્પત્તા વિઞ્ઞાતસત્થુસાસના, તેસં તં ચિત્તં તીસુ ઠાનેસુ લહુકં ઉપ્પજ્જતિ લહુકં પવત્તતિ, ઉપરિભૂમીસુ ગરુકં ઉપ્પજ્જતિ દન્ધં પવત્તતિ. કિં કારણા? તીસુ ઠાનેસુ ચિત્તસ્સ પરિસુદ્ધત્તા ઉપરિ કિલેસાનં અપ્પહીનત્તા, ઇદં દુતિયં ચિત્તં.

''તત્રિદં તતિયં ચિત્તં વિભત્તમાપજ્જતિ – યે તે, મહારાજ, સકદાગામિનો, યેસં રાગદોસમોહા તનુભૂતા, તેસં તં ચિત્તં પઞ્ચસુ ઠાનેસુ લહુકં ઉપ્પજ્જતિ લહુકં પવત્તતિ, ઉપરિભૂમીસુ ગરુકં ઉપ્પજ્જતિ દન્ધં પવત્તતિ. કિં કારણા? પઞ્ચસુ ઠાનેસુ ચિત્તસ્સ પરિસુદ્ધત્તા ઉપરિ કિલેસાનં અપ્પહીનત્તા. યથા, મહારાજ, વંસનાળસ્સ પઞ્ચપબ્બગણ્ઠિપરિસુદ્ધસ્સ ઉપરિ સાખાજટાજટિતસ્સ આકડ્ઢિયન્તસ્સ યાવ પઞ્ચપબ્બં તાવ લહુકં એતિ, તતો ઉપરિ થદ્ધં. કિં કારણા? હેટ્ઠા પરિસુદ્ધત્તા ઉપરિ સાખાજટાજટિતત્તા. એવમેવ ખો, મહારાજ, યે તે સકદાગામિનો, યેસં રાગદોસમોહા તનુભૂતા, તેસં તં ચિત્તં પઞ્ચસુ ઠાનેસુ લહુકં ઉપ્પજ્જતિ લહુકં પવત્તતિ, ઉપરિભૂમીસુ ગરુકં ઉપ્પજ્જતિ દન્ધં પવત્તતિ. કિં કારણા? પઞ્ચસુ ઠાનેસુ ચિત્તસ્સ પરિસુદ્ધત્તા ઉપરિ કિલેસાનં અપ્પહીનત્તા, ઇદં તતિયં ચિત્તં.

''તત્રિદં ચતુત્થં ચિત્તં વિભત્તમાપજ્જતિ – યે તે, મહારાજ, અનાગામિનો, યેસં પઞ્ચોરમ્ભાગિયાનિ સઞ્ઞોજનાનિ પહીનાનિ, તેસં તં ચિત્તં દસસુ ઠાનેસુ લહુકં ઉપ્પજ્જતિ લહુકં પવત્તતિ, ઉપરિભૂમીસુ ગરુકં ઉપ્પજ્જતિ દન્ધં પવત્તતિ. કિં કારણા? દસસુ ઠાનેસુ ચિત્તસ્સ પરિસુદ્ધત્તા ઉપરિ કિલેસાનં અપ્પહીનત્તા. યથા, મહારાજ, વંસનાળસ્સ દસપબ્બગણ્ઠિપરિસુદ્ધસ્સ ઉપરિ સાખાજટાજટિતસ્સ આકડ્ઢિયન્તસ્સ યાવ દસપબ્બં તાવ લહુકં એતિ, તતો ઉપરિ થદ્ધં. કિં કારણા? હેટ્ઠા પરિસુદ્ધત્તા ઉપરિ સાખાજટાજટિતત્તા. એવમેવ ખો, મહારાજ, યે તે અનાગામિનો, યેસં પઞ્ચોરમ્ભાગિયાનિ સઞ્ઞોજનાનિ પહીનાનિ, તેસં તં ચિત્તં દસસુ ઠાનેસુ લહુકં ઉપ્પજ્જતિ લહુકં પવત્તતિ, ઉપરિભૂમીસુ ગરુકં ઉપ્પજ્જતિ દન્ધં પવત્તતિ. કિં કારણા? દસસુ ઠાનેસુ ચિત્તસ્સ પરિસુદ્ધત્તા ઉપરિ કિલેસાનં અપ્પહીનત્તા, ઇદં ચતુત્થં ચિત્તં.

''તત્રિદં પઞ્ચમં ચિત્તં વિભત્તમાપજ્જતિ – યે તે, મહારાજ, અરહન્તો ખીણાસવા ધોતમલા વન્તકિલેસા વુસિતવન્તો કતકરણીયા ઓહિતભારા અનુપ્પત્તસદત્થા પરિક્ખીણભવસઞ્ઞોજના પત્તપટિસમ્ભિદા સાવકભૂમીસુ પરિસુદ્ધા, તેસં તં ચિત્તં સાવકવિસયે લહુકં ઉપ્પજ્જતિ લહુકં પવત્તતિ, પચ્ચેકબુદ્ધભૂમીસુ ગરુકં ઉપ્પજ્જતિ દન્ધં પવત્તતિ. કિં કારણા? પરિસુદ્ધત્તા સાવકવિસયે, અપરિસુદ્ધત્તા પચ્ચેકબુદ્ધવિસયે. યથા, મહારાજ, વંસનાળસ્સ

સબ્બપબ્બગણ્ઠિપરિસુદ્ધસ્સ આકડ્ઢિયન્તસ્સ લહુકં હોતિ આગમનં અદન્ધં. કિં કારણા? સબ્બપબ્બગણ્ઠિપરિસુદ્ધત્તા અગહનત્તા વંસસ્સ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યે તે અરહન્તો ખીણાસવા ધોતમલા વન્તકિલેસા વુસિતવન્તો કતકરણીયા ઓહિતભારા અનુપ્પત્તસદત્થા પરિક્ખીણભવસઞ્ઞોજના પત્તપટિસમ્ભિદા સાવકભૂમીસુ પરિસુદ્ધા, તેસં તં ચિત્તં સાવકવિસયે લહુકં ઉપ્પજ્જતિ લહુકં પવત્તતિ, પચ્ચેકબુદ્ધભૂમીસુ ગરુકં ઉપ્પજ્જતિ દન્ધં પવત્તતિ. કિં કારણા? પરિસુદ્ધત્તા સાવકવિસયે, અપરિસુદ્ધત્તા પચ્ચેકબુદ્ધવિસયે, ઇદં પઞ્ચમં ચિત્તં.

''તત્રિદં છટ્ઠં ચિત્તં વિભત્તમાપજ્જતિ – યે તે, મહારાજ, પચ્ચેકબુદ્ધા સયમ્ભુનો અનાચરિયકા એકચારિનો ખગ્ગવિસાણકપ્પા સકવિસયે પરિસુદ્ધવિમલચિત્તા, તેસં તં ચિત્તં સકવિસયે લહુકં ઉપ્પજ્જતિ લહુકં પવત્તતિ, સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધભૂમીસુ ગરુકં ઉપ્પજ્જતિ દન્ધં પવત્તતિ. કિં કારણા? પરિસુદ્ધત્તા સકવિસયે મહન્તત્તા સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધવિસયસ્સ. યથા, મહારાજ, પુરિસો સકવિસયં પરિત્તં નદિં રત્તિમ્પિ દિવાપિ યદિચ્છક અચ્છમ્ભિતો ઓતરેય્ય, અથ પરતો મહાસમુદ્દં ગમ્ભીરં વિત્થતં અગાધમપારં દિસ્વા ભાયેય્ય, દન્ધાયેય્ય ન વિસહેય્ય ઓતરિતું. કિં કારણા? તિણ્ણત્તા [ચિણ્ણત્તા (સી॰ સ્યા॰ પી॰)] સકવિસયસ્સ, મહન્તત્તા ચ મહાસમુદ્દસ્સ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યે તે પચ્ચેકબુદ્ધા સયમ્ભુનો અનાચરિયકા એકચારિનો ખગ્ગવિસાણકપ્પા સકવિસયે પરિસુદ્ધવિમલચિત્તા, તેસં તં ચિત્તં સકવિસયે લહુકં ઉપ્પજ્જતિ લહુકં પવત્તતિ, સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધભૂમીસુ ગરુકં ઉપ્પજ્જતિ દન્ધં પવત્તતિ. કિં કારણા? પરિસુદ્ધત્તા સકવિસયે મહન્તત્તા સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધવિસયસ્સ, ઇદં છટ્ઠં ચિત્તં.

''તત્રિદં સત્તમં ચિત્તં વિભત્તમાપજ્જતિ – યે તે, મહારાજ, સમ્માસમ્બુદ્ધા સબ્બઞ્ઞુનો દસબલધરા ચતુવેસારજ્જવિસારદા અટ્ઠારસહિ બુદ્ધધમ્મેહિ સમન્નાગતા અનન્તજિના અનાવરણઞાણા, તેસં તં ચિત્તં સબ્બત્થ લહુકં ઉપ્પજ્જતિ લહુકં પવત્તતિ. કિં કારણા? સબ્બત્થ પરિસુદ્ધત્તા. અપિ નુ ખો, મહારાજ, નારાચસ્સ સુધોતસ્સ વિમલસ્સ નિગ્ગણ્ઠિસ્સ સુખુમધારસ્સ અજિમ્હસ્સ અવઙ્કસ્સ અકુટિલસ્સ દળ્હચાપસમારૂળ્હસ્સ ખોમસુખુમે વા કપ્પાસસુખુમે વા કમ્બલસુખુમે વા બલવનિપાતિતસ્સ દન્ધાયિતત્તં વા લગ્ગનં વા હોતી''તિ? ''ન હિ, ભન્તે, ''કિં કારણા''? ''સુખુમત્તા વત્થાનં સુધોતત્તા નારાચસ્સ નિપાતસ્સ ચ બલવત્તા''તિ , એવમેવ ખો, મહારાજ, યે તે સમ્માસમ્બુદ્ધા સબ્બઞ્ઞુનો દસબલધરા ચતુવેસારજ્જવિસારદા અટ્ઠારસહિ બુદ્ધધમ્મેહિ સમન્નાગતા અનન્તજિના અનાવરણઞાણા, તેસં તં ચિત્તં સબ્બત્થ લહુકં ઉપ્પજ્જતિ લહુકં પવત્તતિ. કિં કારણા? સબ્બત્થ પરિસુદ્ધત્તા, ઇદં સત્તમં ચિત્તં.

''તત્ર, મહારાજ, યદિદં સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધાનં ચિત્તં, તં છન્નમ્પિ ચિત્તાનં ગણનં અતિક્કમિત્વા અસઙ્ખ્યેય્યેન ગુણેન પરિસુદ્ધઞ્ચ લહુકઞ્ચ. યસ્મા ચ ભગવતો ચિત્તં પરિસુદ્ધઞ્ચ લહુકઞ્ચ, તસ્મા, મહારાજ, ભગવા યમકપાટિહીરં દસ્સેતિ. યમકપાટિહીરે, મહારાજ, ઞાતબ્બં બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં ચિત્તં એવં લહુપરિવત્તન્તિ, ન તત્થ સક્કા ઉત્તરિં કારણં વત્તું, તેપિ, મહારાજ, પાટિહીરા સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધાનં ચિત્તં ઉપાદાય ગણનમ્પિ સઙ્ખમ્પિ કલમ્પિ કલભાગમ્પિ ન ઉપેન્તિ, આવજ્જનપટિબદ્ધં, મહારાજ, ભગવતો સબ્બઞ્ઞુતઞાણં, આવજ્જેત્વા યદિચ્છકં જાનાતિ.

''યથા, મહારાજ, પુરિસો હત્થે ઠપિતં યં કિઞ્ચિ દુતિયે હત્થે ઠપેય્ય વિવટેન મુખેન વાચં નિચ્છારેય્ય, મુખગતં ભોજનં ગિલેય્ય, ઉમ્મીલેત્વા વા નિમીલેય્ય, નિમીલેત્વા વા ઉમ્મીલેય્ય, સમિઞ્જિતં વા બાહં પસારેય્ય, પસારિતં વા બાહં સમિઞ્જેય્ય, ચિરતરં એતં, મહારાજ, લહુતરં ભગવતો સબ્બઞ્ઞુતઞાણં, લહુતરં આવજ્જનં, આવજ્જેત્વા યદિચ્છકં જાનાતિ , આવજ્જનવિકલમત્તકેન ન તાવતા બુદ્ધા ભગવન્તો અસબ્બઞ્ઞુનો નામ હોન્તી''તિ.

‘‘આવજ્જનમ્પિ , ભન્તે નાગસેન, પરિયેસનાય કાતબ્બં, ઇઙ્ઘ મં તત્થ કારણેન સઞ્ઞાપેહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, પુરિસસ્સ અડ્ઢસ્સ મહદ્ધનસ્સ મહાભોગસ્સ પહૂતજાતરૂપરજતસ્સ પહૂતવિત્તૂપકરણસ્સ પહૂતધનધઞ્ઞસ્સ સાલિવીહિયવતણ્ડુલતિલમુગ્ગમાસપુબ્બણ્ણાપરણ્ણસપ્પિતેલનવનીતખીરદધિમધુગુળફાણિતા ચ ખળોપિકુમ્ભિપીઠરકોટ્ઠભાજનગતા ભવેય્યું, તસ્સ ચ પુરિસસ્સ પાહુનકો આગચ્છેય્ય ભત્તારહો ભત્તાભિકઙ્ખી, તસ્સ ચ ગેહે યં રન્ધં ભોજનં, તં પરિનિટ્ઠિતં ભવેય્ય, કુમ્ભિતો તણ્ડુલે નીહરિત્વા ભોજનં રન્ધેય્ય, અપિ ચ ખો સો, મહારાજ, તાવતકેન ભોજનવેકલ્લમત્તકેન અધનો નામ કપણો નામ ભવેય્યા’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે, ચક્કવત્તિરઞ્ઞો ઘરેપિ, ભન્તે, અકાલે ભોજનવેકલ્લં હોતિ, કિં પન ગહપતિકસ્સા’’તિ? ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતસ્સ આવજ્જનવિકલમત્તકં સબ્બઞ્ઞુતઞાણં આવજ્જેત્વા યદિચ્છકં જાનાતિ.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, રુક્ખો અસ્સ ફલિતો ઓણતવિનતો પિણ્ડિભારભરિતો, ન કિઞ્ચિ તત્થ પતિતં ફલં ભવેય્ય, અપિ નુ ખો સો, મહારાજ, રુક્ખો તાવતકેન પતિતફલવેકલ્લમત્તકેન અફલો નામ ભવેય્યા’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે, પતનપટિબદ્ધાનિ તાનિ રુક્ખફલાનિ, પતિતે યદિચ્છકં લભતી’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતસ્સ આવજ્જનપટિબદ્ધં સબ્બઞ્ઞુતઞાણં આવજ્જેત્વા યદિચ્છકં જાનાતી’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, આવજ્જેત્વા આવજ્જેત્વા બુદ્ધો યદિચ્છકં જાનાતી’’તિ? ‘‘આમ, મહારાજ, ભગવા આવજ્જેત્વા આવજ્જેત્વા યદિચ્છકં જાનાતી’’તિ.

‘‘યથા, મહારાજ, ચક્કવત્તી રાજા યદા ચક્કરતનં સરતિ ‘ઉપેતુ મે ચક્કરતન’ન્તિ, સરિતે ચક્કરતનં ઉપેતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતો આવજ્જેત્વા આવજ્જેત્વા યદિચ્છકં જાનાતી’’તિ. ‘‘દળ્હં, ભન્તે નાગસેન, કારણં, બુદ્ધો સબ્બઞ્ઞૂ, સમ્પટિચ્છામ બુદ્ધો સબ્બઞ્ઞૂ’’તિ.

બુદ્ધસબ્બઞ્ઞુભાવપઞ્હો દુતિયો.

૩. દેવદત્તપબ્બજ્જપઞ્હો

૩. ‘‘ભન્તે નાગસેન, દેવદત્તો કેન પબ્બાજિતો’’તિ? ‘‘છ યિમે, મહારાજ, ખત્તિયકુમારા ભદ્દિયો ચ અનુરુદ્ધો ચ આનન્દો ચ ભગુ ચ કિમિલો [કિમ્બિલો (સી॰ પી॰) મ॰ નિ॰ ૨.૧૬૬ પસ્સિતબ્બં] ચ દેવદત્તો ચ ઉપાલિકપ્પકો સત્તમો અભિસમ્બુદ્ધે સત્થરિ સક્યકુલાનન્દજનને ભગવન્તં અનુપબ્બજન્તા નિક્ખમિંસુ, તે ભગવા પબ્બાજેસી’’તિ. ‘‘નનુ, ભન્તે, દેવદત્તેન પબ્બજિત્વા સઙ્ઘો ભિન્નો’’તિ? ‘‘આમ, મહારાજ, દેવદત્તેન પબ્બજિત્વા સઙ્ઘો ભિન્નો, ન ગિહી સઙ્ઘં ભિન્દતિ, ન ભિક્ખુની, ન સિક્ખમાના, ન સામણેરો, ન સામણેરી સઙ્ઘં ભિન્દતિ, ભિક્ખુ પકતત્તો સમાનસંવાસકો સમાનસીમાયં ઠિતો સઙ્ઘં ભિન્દતીતિ. સઙ્ઘભેદકો, ભન્તે, પુગ્ગલો કિં કમ્મં ફુસતી’’તિ? ‘‘કપ્પટ્ઠિતિકં, મહારાજ, કમ્મં ફુસતી’’તિ.

‘‘કિં પન, ભન્તે નાગસેન, બુદ્ધો જાનાતિ ‘દેવદત્તો પબ્બજિત્વા સઙ્ઘં ભિન્દિસ્સતિ, સઙ્ઘં ભિન્દિત્વા કપ્પં નિરયે પચ્ચિસ્સતી’’’તિ? ‘‘આમ, મહારાજ, તથાગતો જાનાતિ ‘દેવદત્તો પબ્બજિત્વા સઙ્ઘં ભિન્દિસ્સતિ, સઙ્ઘં ભિન્દિત્વા કપ્પં નિરયે પચ્ચિસ્સતી’’’તિ. ‘‘યદિ, ભન્તે નાગસેન, બુદ્ધો જાનાતિ ‘દેવદત્તો પબ્બજિત્વા સઙ્ઘં ભિન્દિસ્સતિ, સઙ્ઘં ભિન્દિત્વા કપ્પં નિરયે પચ્ચિસ્સતી’તિ, તેન હિ, ભન્તે નાગસેન, બુદ્ધો કારુણિકો અનુકમ્પકો હિતેસી સબ્બસત્તાનં અહિતં અપનેત્વા હિતમુપદહતીતિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ તં અજાનિત્વા પબ્બાજેસિ, તેન હિ બુદ્ધો

અસબ્બઞ્ઞૂતિ, અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, વિજટેહિ એતં મહાજટં, ભિન્દ પરાપવાદં, અનાગતે અદ્ધાને તયા સદિસા બુદ્ધિમન્તો ભિક્ખૂ દુલ્લભા ભવિસ્સન્તિ, એત્થ તવ બલં પકાસેહી''તિ.

''કારુણિકો, મહારાજ, ભગવા સબ્બઞ્ઞૂ ચ, કારુઞ્ઞેન, મહારાજ, ભગવા સબ્બઞ્ઞુતઞાણેન દેવદત્તસ્સ ગતિં ઓલોકેન્તો અદ્દસ દેવદત્તં આપાયિકં કમ્મં [અપરાપરિયકમ્મં (સી॰ સ્યા॰ પી॰)] આયૂહિત્વા અનેકાનિ કપ્પકોટિસતસહસ્સાનિ નિરયેન નિરયં વિનિપાતેન વિનિપાતં ગચ્છન્તં, તં ભગવા સબ્બઞ્ઞુતઞાણેન જાનિત્વા ઇમસ્સ અપરિયન્તકતં કમ્મં મમ સાસને પબ્બજિતસ્સ પરિયન્તકતં ભવિસ્સતિ, પુરિમં ઉપાદાય પરિયન્તકતં દુક્ખં ભવિસ્સતિ, અપબ્બજિતોપિ અયં મોઘપુરિસો કપ્પટ્ઠિયમેવ કમ્મં આયૂહિસ્સતીતિ કારુઞ્ઞેન દેવદત્તં પબ્બાજેસી''તિ.

''તેન હિ, ભન્તે નાગસેન, બુદ્ધો વધિત્વા તેલેન મક્ખેતિ, પપાતે પાતેત્વા હત્થં દેતિ, મારેત્વા જીવિતં પરિયેસતિ, યં સો પઠમં દુક્ખં દત્વા પચ્છા સુખં ઉપદહતી''તિ? ''વધેતિપિ, મહારાજ, તથાગતો સત્તાનં હિતવસેન, પાતેતિપિ સત્તાનં હિતવસેન, મારેતિપિ સત્તાનં હિતવસેન, વધિત્વાપિ, મહારાજ, તથાગતો સત્તાનં હિતમેવ ઉપદહતિ, પાતેત્વાપિ સત્તાનં હિતમેવ ઉપદહતિ, મારેત્વાપિ સત્તાનં હિતમેવ ઉપદહતિ. યથા, મહારાજ, માતાપિતરો નામ વધિત્વાપિ પાતયિત્વાપિ પુત્તાનં હિતમેવ ઉપદહન્તિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતો વધેતિપિ સત્તાનં હિતવસેન, પાતેતિપિ સત્તાનં હિતવસેન, મારેતિપિ સત્તાનં હિતવસેન, વધિત્વાપિ, મહારાજ, તથાગતો સત્તાનં હિતમેવ ઉપદહતિ, પાતેત્વાપિ સત્તાનં હિતમેવ ઉપદહતિ, મારેત્વાપિ સત્તાનં હિતમેવ ઉપદહતિ, યેન યેન યોગેન સત્તાનં ગુણવુડ્ઢિ હોતિ, તેન તેન યોગેન સબ્બસત્તાનં હિતમેવ ઉપદહતિ. સચે, મહારાજ, દેવદત્તો ન પબ્બાજેય્ય, ગિહિભૂતો સમાનો નિરયસંવત્તનિકં બહું પાપકમ્મં કત્વા અનેકાનિ કપ્પકોટિસતસહસ્સાનિ નિરયેન નિરયં વિનિપાતેન વિનિપાતં ગચ્છન્તો બહું દુક્ખં વેદયિસ્સતિ, તં ભગવા જાનમાનો કારુઞ્ઞેન દેવદત્તં પબ્બાજેસિ, 'મમ સાસને પબ્બજિતસ્સ દુક્ખં પરિયન્તકતં ભવિસ્સતી'તિ કારુઞ્ઞેન ગરુકં દુક્ખં લહુકં અકાસિ.

''યથા વા, મહારાજ, ધનયસસિરિઞાતિબલેન બલવા પુરિસો અત્તનો ઞાતિં વા મિત્તં વા રઞ્ઞા ગરુકં દણ્ડં ધારેન્તં અત્તનો બહુવિસ્સત્થભાવેન સમત્થતાય ગરુકં દણ્ડં લહુકં અકાસિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, ભગવા બહૂનિ કપ્પકોટિસતસહસ્સાનિ દુક્ખં વેદયમાનં દેવદત્તં પબ્બાજેત્વા સીલસમાધિપઞ્ઞાવિમુત્તિબલસમત્થભાવેન ગરુકં દુક્ખં લહુકં અકાસિ.

''યથા વા પન, મહારાજ, કુસલો ભિસક્કો સલ્લકત્તો ગરુકં રોગં બલવોસધબલેન લહુકં કરોતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, બહૂનિ કપ્પકોટિસતસહસ્સાનિ દુક્ખં વેદયમાનં દેવદત્તં ભગવા રોગઞ્ઞુતાય પબ્બાજેત્વા કારુઞ્ઞબલો પત્થદ્ધધમ્મોસધબલેન ગરુકં દુક્ખં લહુકં અકાસિ. અપિ નુ ખો સો, મહારાજ, ભગવા બહુવેદનીયં દેવદત્તં અપ્પવેદનીયં કરોન્તો કિઞ્ચિ અપુઞ્ઞં આપજ્જેય્યા''તિ? ''ન કિઞ્ચિ, ભન્તે, અપુઞ્ઞં આપજ્જેય્ય અન્તમસો ગદ્દૂહનમત્તમ્પી''તિ. ''ઇમમ્પિ ખો, મહારાજ, કારણં અત્થતો સમ્પટિચ્છ, યેન કારણેન ભગવા દેવદત્તં પબ્બાજેસિ.

''અપરમ્પિ , મહારાજ, ઉત્તરિં કારણં સુણોહિ, યેન કારણેન ભગવા દેવદત્તં પબ્બાજેસિ. યથા, મહારાજ, ચોરં આગુચારિં ગહેત્વા રઞ્ઞો દસ્સેય્યું, 'અયં ખો, દેવ, ચોરો આગુચારી, ઇમસ્સ યં ઇચ્છસિ, તં દણ્ડં પણેહી'તિ. તમેનં રાજા એવં વદેય્ય 'તેન હિ , ભણે, ઇમં ચોરં બહિનગરં નીહરિત્વા આઘાતને સીસં છિન્દથા''તિ, 'એવં દેવા'તિ ખો

તે રઞ્ઞો પટિસ્સુત્વા તં બહિનગરં નીહરિત્વા આઘાતનં નયેય્યું. તમેનં પસ્સેય્ય કોચિદેવ પુરિસો રઞ્ઞો સન્તિકા લદ્ધવરો લદ્ધયસધનભોગો આદેય્યવચનો બલવિચ્છિતકારી, સો તસ્સ કારુઞ્ઞં કત્વા તે પુરિસે એવં વદેય્ય 'અલં, ભો, કિં તુમ્હાકં ઇમસ્સ સીસચ્છેદનેન, તેન હિ ભો ઇમસ્સ હત્થં વા પાદં વા છિન્દિત્વા જીવિતં રક્ખથ, અહમેતસ્સ કારણા રઞ્ઞો સન્તિકે પટિવચનં કરિસ્સામી'તિ. તે તસ્સ બલવતો વચનેન તસ્સ ચોરસ્સ હત્થં વા પાદં વા છિન્દિત્વા જીવિતં રક્ખેય્યું. અપિ નુ ખો સો, મહારાજ, પુરિસો એવં કારી તસ્સ ચોરસ્સ કિચ્ચકારી અસ્સા''તિ? ''જીવિતદાયકો સો, ભન્તે, પુરિસો તસ્સ ચોરસ્સ, જીવિતે દિન્ને કિં તસ્સ અકતં નામ અત્થી''તિ? ''યા પન હત્થપાદચ્છેદને વેદના, સો તાય વેદનાય કિઞ્ચિ અપુઞ્ઞં આપજ્જેય્યા''તિ? ''અત્તનો કતેન સો, ભન્તે, ચોરો દુક્ખવેદનં વેદયતિ, જીવિતદાયકો પન પુરિસો ન કિઞ્ચિ અપુઞ્ઞં આપજ્જેય્યા''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, ભગવા કારુઞ્ઞેન દેવદત્તં પબ્બાજેસિ 'મમ સાસને પબ્બજિતસ્સ દુક્ખં પરિયન્તકતં ભવિસ્સતી'તિ. પરિયન્તકતઞ્ચ, મહારાજ, દેવદત્તસ્સ દુક્ખં, દેવદત્તો, મહારાજ, મરણકાલે –

'''ઇમેહિ અટ્ઠીહિ તમગ્ગપુગ્ગલં, દેવાતિદેવં નરદમ્મસારથિં;
સમન્તચક્ખું સતપુઞ્ઞલક્ખણં, પાણેહિ બુદ્ધં સરણં ઉપેમી'તિ.

''પાણુપેતં સરણમગમાસિ. દેવદત્તો, મહારાજ, છ કોટ્ઠાસે કતે કપ્પે અતિક્કન્તે પઠમકોટ્ઠાસે સઙ્ઘં ભિન્દિ, પઞ્ચ કોટ્ઠાસે નિરયે પચ્ચિત્વા તતો મુચ્ચિત્વા અટ્ઠિસ્સરો નામ પચ્ચેકબુદ્ધો ભવિસ્સતિ. અપિ નુ ખો સો, મહારાજ, ભગવા એવં કારી દેવદત્તસ્સ કિચ્ચકારી અસ્સા''તિ? ''સબ્બદદો, ભન્તે નાગસેન, તથાગતો દેવદત્તસ્સ, યં તથાગતો દેવદત્તં પચ્ચેકબોધિં પાપેસ્સતિ, કિં તથાગતેન દેવદત્તસ્સ અકતં નામ અત્થી''તિ? ''યં પન, મહારાજ, દેવદત્તો સઙ્ઘં ભિન્દિત્વા નિરયે દુક્ખવેદનં વેદયતિ, અપિ નુ ખો ભગવા તતોનિદાનં કિઞ્ચિ અપુઞ્ઞં આપજ્જેય્યા''તિ? ''ન હિ, ભન્તે, અત્તના કતેન, ભન્તે, દેવદત્તો કપ્પં નિરયે પચ્ચતિ, દુક્ખપરિયન્તકારકો સત્થા ન કિઞ્ચિ અપુઞ્ઞં આપજ્જતી''તિ. ''ઇમમ્પિ ખો, ત્વં મહારાજ, કારણં અત્થતો સમ્પટિચ્છ, યેન કારણેન ભગવા દેવદત્તં પબ્બાજેસિ.

''અપરમ્પિ, મહારાજ, ઉત્તરિં કારણં સુણોહિ, યેન કારણેન ભગવા દેવદત્તં પબ્બાજેસિ . યથા, મહારાજ, કુસલો ભિસક્કો સલ્લકત્તો વાતપિત્તસેમ્હસન્નિપાતઉતુપરિણામવિસમપરિહારઓપક્કમિકોપક્કન્તં પૂતિકુણપદુગ્ગન્ધાભિસઞ્છન્નં અન્તોસલ્લં સુસિરગતં પુબ્બરુહિરસમ્પુણ્ણં વણં વૂપસમેન્તો વણમુખં કક્ખળતિખિણખારકટુકેન ભેસજ્જેન અનુલિમ્પતિ પરિપચ્ચનાય, પરિપચ્ચિત્વા મુદુભાવમુપગતં સત્થેન વિકન્તયિત્વા ડહતિ સલાકાય, દડ્ઢે ખારલવણં દેતિ, ભેસજ્જેન અનુલિમ્પતિ વણરુહનાય બ્યાધિતસ્સ સોત્થિભાવમનુપ્પત્તિયા, અપિ નુ ખો સો, મહારાજ, ભિસક્કો સલ્લકત્તો અહિતચિત્તો ભેસજ્જેન અનુલિમ્પતિ, સત્થેન વિકન્તેતિ, ડહતિ સલાકાય, ખારલવણં દેતી''તિ? ''ન હિ, ભન્તે, હિતચિત્તો સોત્થિકામો તાનિ કિરિયાનિ કરોતી''તિ. ''યા પનસ્સ ભેસજ્જકિરિયાકરણેન ઉપ્પન્ના દુક્ખવેદના, તતોનિદાનં સો ભિસક્કો સલ્લકત્તો કિઞ્ચિ અપુઞ્ઞં આપજ્જેય્યા''તિ? ''હિતચિત્તો, ભન્તે, સોત્થિકામો ભિસક્કો સલ્લકત્તો તાનિ કિરિયાનિ કરોતિ, કિં સો તતોનિદાનં અપુઞ્ઞં આપજ્જેય્ય, સગ્ગગામી સો, ભન્તે, ભિસક્કો સલ્લકત્તો''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, કારુઞ્ઞેન ભગવા દેવદત્તં પબ્બાજેસિ દુક્ખપરિમુત્તિયા.

''અપરમ્પિ, મહારાજ, ઉત્તરિં કારણં સુણોહિ, યેન કારણેન ભગવા દેવદત્તં પબ્બાજેસિ. યથા, મહારાજ, પુરિસો કણ્ટકેન વિદ્ધો અસ્સ, અથઞ્ઞતરો પુરિસો તસ્સ હિતકામો સોત્થિકામો તિણ્હેન કણ્ટકેનવા સત્થમુખેન વા

સમન્તતો છિન્દિત્વા પગ્ઘરન્તેન લોહિતેન તં કણ્ટકં નીહરેય્ય, અપિ નુ ખો સો, મહારાજ, પુરિસો અહિતકામો તં કણ્ટકં નીહરતી''તિ? ''ન હિ, ભન્તે, હિતકામો સો, ભન્તે, પુરિસો સોત્થિકામો તં કણ્ટકં નીહરતિ. સચે સો, ભન્તે, તં કણ્ટકં ન નીહરેય્ય, મરણં વા સો તેન પાપુણેય્ય મરણમત્તં વા દુક્ખ''ન્તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતો કારુઞ્ઞેન દેવદત્તં પબ્બાજેસિ દુક્ખપરિમુત્તિયા. સચે મહારાજ, ભગવા દેવદત્તં ન પબ્બાજેય્ય, કપ્પકોટિસતસહસ્સમ્પિ દેવદત્તો ભવપરમ્પરાય નિરયે પચ્ચેય્યા''તિ.

''અનુસોતગામિં, ભન્તે નાગસેન, દેવદત્તં તથાગતો પટિસોતં પાપેસિ, વિપન્થપટિપન્નં દેવદત્તં પન્થે પટિપાદેસિ, પપાતે પતિતસ્સ દેવદત્તસ્સ પતિટ્ઠં અદાસિ, વિસમગતં દેવદત્તં તથાગતો સમં આરોપેસિ, ઇમે ચ, ભન્તે નાગસેન, હેતૂ ઇમાનિ ચ કારણાનિ ન સક્કા અઞ્ઞેન સન્દસ્સેતું અઞ્ઞત્ર તવાદિસેન બુદ્ધિમતા''તિ.

દેવદત્તપબ્બજ્જપઞ્હો તતિયો.

૪. પથવિચલનપઞ્હો

૪. ''ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા – 'અટ્ઠિમે, ભિક્ખવે [અટ્ઠિમે આનન્દ (અ॰ નિ॰ ૮.૭૦)], હેતૂ અટ્ઠ પચ્ચયા મહતો ભૂમિચાલસ્સ પાતુભાવાયા'તિ. અસેસવચનં ઇદં, નિસ્સેસવચનં ઇદં, નિપ્પરિયાયવચનં ઇદં, નત્થઞ્ઞો નવમો હેતુ મહતો ભૂમિચાલસ્સ પાતુભાવાય. યદિ, ભન્તે નાગસેન, અઞ્ઞો નવમો હેતુ ભવેય્ય મહતો ભૂમિચાલસ્સ પાતુભાવાય, તમ્પિ હેતું ભગવા કથેય્ય. યસ્મા ચ ખો, ભન્તે નાગસેન, નત્થઞ્ઞો નવમો હેતુ મહતો ભૂમિચાલસ્સ પાતુભાવાય, તસ્મા અનાચિક્ખિતો ભગવતા, અયઞ્ચ નવમો હેતુ દિસ્સતિ મહતો ભૂમિચાલસ્સ પાતુભાવાય, યં વેસ્સન્તરેન રઞ્ઞા મહાદાને દીયમાને સત્તક્ખત્તું મહાપથવી કમ્પિતાતિ. યદિ, ભન્તે નાગસેન, અટ્ઠેવ હેતૂ અટ્ઠ પચ્ચયા મહતો ભૂમિચાલસ્સ પાતુભાવાય, તેન હિ વેસ્સન્તરેન રઞ્ઞા મહાદાને દીયમાને સત્તક્ખત્તું મહાપથવી કમ્પિતાતિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ વેસ્સન્તરેન રઞ્ઞા મહાદાને દીયમાને સત્તક્ખત્તું મહાપથવી કમ્પિતા, તેન હિ અટ્ઠેવ હેતૂ અટ્ઠ પચ્ચયા મહતો ભૂમિચાલસ્સ પાતુભાવાયાતિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો સુખુમો દુન્નિવેઠિયો અન્ધકરણો ચેવ ગમ્ભીરો ચ, સો તવાનુપ્પત્તો, નેસો અઞ્ઞેન ઇત્તરપઞ્ઞેન સક્કા વિસજ્જેતું અઞ્ઞત્ર તવાદિસેન બુદ્ધિમતા''તિ.

''ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા – 'અટ્ઠિમે, ભિક્ખવે, હેતૂ અટ્ઠ પચ્ચયા મહતો ભૂમિચાલસ્સ પાતુભાવાયા'તિ. યં વેસ્સન્તરેન રઞ્ઞા મહાદાને દીયમાને સત્તક્ખત્તું મહાપથવી કમ્પિતા, તઞ્ચ પન અકાલિકં કદાચુપ્પત્તિકં અટ્ઠહિ હેતૂહિ વિપ્પમુત્તં, તસ્મા અગણિતં અટ્ઠહિ હેતૂહિ.

''યથા, મહારાજ, લોકે તયો યેવ મેઘા ગણીયન્તિ વસ્સિકો હેમન્તિકો પાવુસકોતિ. યદિ તે મુઞ્ચિત્વા અઞ્ઞો મેઘો પવસ્સતિ, ન સો મેઘો ગણીયતિ સમ્મતેહિ મેઘેહિ, અકાલમેઘોત્વેવ સઙ્ખં ગચ્છતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, વેસ્સન્તરેન રઞ્ઞા મહાદાને દીયમાને યં સત્તક્ખત્તું મહાપથવી કમ્પિતા, અકાલિકં એતં કદાચુપ્પત્તિકં અટ્ઠહિ હેતૂહિ વિપ્પમુત્તં, ન તં ગણીયતિ અટ્ઠહિ હેતૂહિ.

''યથા વા પન, મહારાજ, હિમવન્તા પબ્બતા પઞ્ચ નદિસતાનિ સન્દન્તિ, તેસં, મહારાજ, પઞ્ચન્નં નદિસતાનં દસેવ નદિયો નદિગણનાય ગણીયન્તિ. સેય્યથીદં, ગઙ્ગા યમુના અચિરવતી સરભૂ મહી સિન્ધુ સરસ્સતી વેત્રવતી વીતંસા ચન્દભાગાતિ, અવસેસા નદિયો નદિગણનાય અગણિતા. કિં કારણા? ન તા નદિયો ધુવસલિલા.

એવમેવ ખો, મહારાજ, વેસ્સન્તરેન રઞ્ઞા મહાદાને દીયમાને યં સત્તક્ખત્તું મહાપથવી કમ્પિતા, અકાલિકં એતં કદાચુપ્પત્તિકં અટ્ઠહિ હેતૂહિ વિપ્પમુત્તં, ન તં ગણીયતિ અટ્ઠહિ હેતૂહિ.

''યથા વા પન, મહારાજ, રઞ્ઞો સતમ્પિ દ્વિસતમ્પિ તિસતમ્પિ અમચ્ચા હોન્તિ, તેસં છ યેવ જના અમચ્ચગણનાય ગણીયન્તિ. સેય્યથીદં, સેનાપતિ પુરોહિતો અક્ખદસ્સો ભણ્ડાગારિકો છત્તગ્ગાહકો ખગ્ગગ્ગાહકો. એતે યેવ અમચ્ચગણનાય ગણીયન્તિ. કિં કારણા? યુત્તત્તા રાજગુણેહિ, અવસેસા અગણિતા, સબ્બે અમચ્ચાત્વેવ સઙ્ખં ગચ્છન્તિ . એવમેવ ખો, મહારાજ, વેસ્સન્તરેન રઞ્ઞા મહાદાને દીયમાને યં સત્તક્ખત્તું મહાપથવી કમ્પિતા, અકાલિકં એતં કદાચુપ્પત્તિકં અટ્ઠહિ હેતૂહિ વિપ્પમુત્તં, ન તં ગણીયતિ અટ્ઠહિ હેતૂહિ.

''સુય્યતિ નુ ખો, મહારાજ, એતરહિ જિનસાસને કતાધિકારાનં દિટ્ઠધમ્મસુખવેદનીયકમ્મં, કિત્તિ ચ યેસં અબ્ભુગ્ગતા દેવમનુસ્સેસૂ''તિ? ''આમ, ભન્તે, સુય્યતિ એતરહિ જિનસાસને કતાધિકારાનં દિટ્ઠધમ્મસુખવેદનીયકમ્મં, કિત્તિ ચ યેસં અબ્ભુગ્ગતા દેવમનુસ્સેસુ સત્ત જનાતિ''. ''કે ચ તે, મહારાજા''તિ? ''સુમનો ચ, ભન્તે, માલાકારો, એકસાટકો ચ બ્રાહ્મણો, પુણ્ણો ચ ભતકો, મલ્લિકા ચ દેવી, ગોપાલમાતા ચ દેવી, સુપ્પિયા ચ ઉપાસિકા, પુણ્ણા ચ દાસીતિ ઇમે સત્ત દિટ્ઠધમ્મસુખવેદનીયા સત્તા, કિત્તિ ચ ઇમેસં અબ્ભુગ્ગતા દેવમનુસ્સેસૂ''તિ.

''અપરેપિ સુય્યન્તિ નુ ખો અતીતે માનુસકેનેવ સરીરદેહેન તિદસભવનં ગતા''તિ? ''આમ, ભન્તે, સુય્યન્તી''તિ. ''કે ચ તે, મહારાજા''તિ? ''ગુત્તિલો ચ ગન્ધબ્બો, સાધીનો ચ રાજા, નિમિ ચ રાજા, મન્ધાતા ચ રાજાતિ ઇમે ચતુરો જના સુય્યન્તિ, તેનેવ માનુસકેન સરીરદેહેન તિદસભવનં ગતા''તિ. ''સુચિરમ્પિ કતં સુય્યતિ સુકતદુક્કટન્તિ? સુતપુબ્બં પન તયા, મહારાજ, અતીતે વા અદ્ધાને વત્તમાને વા અદ્ધાને ઇત્થન્નામસ્સ દાને દીયમાને સકિં વા દ્વિક્ખત્તું વા તિક્ખત્તું વા મહાપથવી કમ્પિતા''તિ? ''ન હિ ભન્તે''તિ. ''અત્થિ મે, મહારાજ, આગમો અધિગમો પરિયત્તિ સવનં સિક્ખાબલં સુસ્સૂસા પરિપુચ્છા આચરિયુપાસનં, મયાપિ ન સુતપુબ્બં 'ઇત્થન્નામસ્સ દાને દીયમાને સકિં વા દ્વિક્ખત્તું વા તિક્ખત્તું વા મહાપથવી કમ્પિતા'તિ ઠપેત્વા વેસ્સન્તરસ્સ રાજવસભસ્સ દાનવરં . ભગવતો ચ, મહારાજ, કસ્સપસ્સ, ભગવતો ચ સક્યમુનિનોતિ દ્વિન્નં બુદ્ધાનં અન્તરે ગણનપથં વીતિવત્તા વસ્સકોટિયો અતિક્કન્તા, તત્થપિ મે સવનં નત્થિ 'ઇત્થન્નામસ્સ દાને દીયમાને સકિં વા દ્વિક્ખત્તું વા તિક્ખત્તું વા મહાપથવી કમ્પિતા'તિ. ન, મહારાજ, તાવતકેન વીરિયેન તાવતકેન પરક્કમેન મહાપથવી કમ્પતિ, ગુણભારભરિતા, મહારાજ, સબ્બસોચેય્યકિરિયગુણભારભરિતા ધારેતું ન વિસહન્તી મહાપથવી ચલતિ કમ્પતિ પવેધતિ.

''યથા, મહારાજ, સકટસ્સ અતિભારભરિતસ્સ નાભિયો ચ નેમિયો ચ ફલન્તિ અક્ખો ભિજ્જતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, સબ્બસોચેય્યકિરિયગુણભારભરિતા મહાપથવી ધારેતું ન વિસહન્તી ચલતિ કમ્પતિ પવેધતિ.

''યથા વા પન, મહારાજ, ગગનં અનિલજલવેગસઞ્છાદિતં ઉસ્સન્નજલભારભરિતં અતિવાતેન ફુટિતત્તા નદતિ રવતિ ગળગળાયતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, મહાપથવી રઞ્ઞો વેસ્સન્તરસ્સ દાનબલવિપુલઉસ્સન્નભારભરિતા ધારેતું ન વિસહન્તી ચલતિ કમ્પતિ પવેધતિ. ન હિ, મહારાજ, રઞ્ઞો વેસ્સન્તરસ્સ ચિત્તં રાગવસેન પવત્તતિ, ન દોસવસેન પવત્તતિ, ન મોહવસેન પવત્તતિ, ન માનવસેન પવત્તતિ, ન દિટ્ઠિવસેન પવત્તતિ, ન કિલેસવસેન પવત્તતિ, ન વિતક્કવસેન પવત્તતિ, ન અરતિવસેન પવત્તતિ, અથ ખો

દાનવસેન બહુલં પવત્તતિ ‘કિન્તિ અનાગતા યાચકા મમ સન્તિકે આગચ્છેય્યું, આગતા ચ યાચકા યથાકામં લભિત્વા અત્તમના ભવેય્યુ’ન્તિ સતતં સમિતં દાનં પતિ માનસં ઠપિતં હોતિ. રઞ્ઞો, મહારાજ, વેસ્સન્તરસ્સ સતતં સમિતં દસસુ ઠાનેસુ માનસં ઠપિતં હોતિ દમે સમે ખન્તિયં સંવરે યમે નિયમે અક્કોધે અવિહિંસાયં સચ્ચે સોચેય્યે. રઞ્ઞો, મહારાજ, વેસ્સન્તરસ્સ કામેસના પહીના, ભવેસના પટિપ્પસ્સદ્ધા, બ્રહ્મચરિયેસનાય યેવ ઉસ્સુક્કં આપન્નો, રઞ્ઞો, મહારાજ, વેસ્સન્તરસ્સ અત્તરક્ખા [પરરક્ખાય (સી॰ પી॰)] પહીના, સબ્બસત્તરક્ખાય ઉસ્સુક્કં આપન્નો ‘કિન્તિ ઇમે સત્તા સમગ્ગા અસ્સુ અરોગા સધના દીઘાયુકા’તિ બહુલં યેવ માનસં પવત્તતિ. દદમાનો ચ, મહારાજ, વેસ્સન્તરો રાજા તં દાનં ન ભવસમ્પત્તિહેતુ દેતિ, ન ધનહેતુ દેતિ, ન પટિદાનહેતુ દેતિ, ન ઉપલાપનહેતુ દેતિ, ન આયુહેતુ દેતિ, ન વણ્ણહેતુ દેતિ, ન સુખહેતુ દેતિ, ન બલહેતુ દેતિ, ન યસહેતુ દેતિ, ન પુત્તહેતુ દેતિ, ન ધીતુહેતુ દેતિ, અથ ખો સબ્બઞ્ઞુતઞાણહેતુ સબ્બઞ્ઞુતઞાણરતનસ્સ કારણા એવરૂપે અતુલવિપુલાનુત્તરે દાનવરે અદાસિ, સબ્બઞ્ઞુતં પત્તો ચ ઇમં ગાથં અભાસિ –

‘‘‘જાલિં કણ્હાજિનં ધીતં, મદ્દિદેવિં પતિબ્બતં;
ચજમાનો ન ચિન્તેસિં, બોધિયા યેવ કારણા’તિ.

‘‘વેસ્સન્તરો, મહારાજ, રાજા અક્કોધેન કોધં જિનાતિ, અસાધું સાધુના જિનાતિ, કદરિયં દાનેન જિનાતિ, અલિકવાદિનં સચ્ચેન જિનાતિ, સબ્બં અકુસલં કુસલેન જિનાતિ. તસ્સ એવં દદમાનસ્સ ધમ્માનુગતસ્સ ધમ્મસીસકસ્સ [ધમ્માસીસકસ્સ (ક॰)] દાનનિસ્સન્દબલવ [દાનનિસ્સન્દબલ (સી॰ પી॰)] વીરિયવિપુલવિપ્ફારેન હેટ્ઠા મહાવાતા સઞ્ચલન્તિ સણિકં સણિકં સકિં સકિં આકુલાકુલા વાયન્તિ ઓનમન્તિ ઉન્નમન્તિ વિનમન્તિ, છિન્નપત્તપાદપા [સીન્નપ્પત્તપાદપા (સી॰)] પપતન્તિ, ગુમ્બં ગુમ્બં વલાહકા ગગને સન્ધાવન્તિ, રજોસઞ્ચિતા વાતા દારુણા હોન્તિ, ગગનં ઉપ્પીળિતા વાતા વાયન્તિ, સહસા ધમધમાયન્તિ, મહાભીમો સદ્દો નિચ્છરતિ, તેસુ વાતેસુ કુપિતેસુ ઉદકં સણિકં સણિકં ચલતિ, ઉદકે ચલિતે ખુબ્ભન્તિ મચ્છકચ્છપા, યમકયમકા ઊમિયો જાયન્તિ, જલચરા સત્તા તસન્તિ, જલવીચિ યુગનદ્ધો વત્તતિ, વીચિનાદો પવત્તતિ, ઘોરા બુબ્બુળા [પુબ્બુળા (ક॰)] ઉટ્ઠહન્તિ, ફેણમાલા ભવન્તિ, ઉત્તરતિ મહાસમુદ્દો, દિસાવિદિસં ધાવતિ ઉદકં, ઉદ્ધંસોતપટિસોતમુખા સન્દન્તિ સલિલધારા, તસન્તિ અસુરા ગરુળા નાગા યક્ખા, ઉબ્બિજ્જન્તિ ‘કિં નુ ખો, કથં નુ ખો, સાગરો વિપરિવત્તતી’તિ, ગમનપથમેસન્તિ ભીતચિત્તા, ખુભિતે લુળિતે જલધારે પકમ્પતિ મહાપથવી સનગા સસાગરા , પરિવત્તતિ સિનેરુગિરિ કૂટસેલસિખરો વિનમમાનો હોતિ, વિમના હોન્તિ અહિનકુલબિળારકોટ્ઠુકસૂકરમિગપક્ખિનો, રુદન્તિ યક્ખા અપ્પેસક્ખા, હસન્તિ યક્ખા મહેસક્ખા કમ્પમાનાય મહાપથવિયા.

‘‘યથા, મહારાજ, મહતિ મહાપરિયોગે ઉદ્ધનગતે ઉદકસમ્પુણ્ણે આકિણ્ણતણ્ડુલે હેટ્ઠતો અગ્ગિ જલમાનો પઠમં તાવ પરિયોગં સન્તાપેતિ, પરિયોગો સન્તત્તો ઉદકં સન્તાપેતિ, ઉદકં સન્તત્તં તણ્ડુલં સન્તાપેતિ, તણ્ડુલં સન્તત્તં ઉમ્મુજ્જતિ નિમુજ્જતિ, બુબ્બુળકજાતં હોતિ, ફેણમાલા ઉત્તરતિ; એવમેવ ખો, મહારાજ, વેસ્સન્તરો રાજા યં લોકે દુચ્ચજં, તં ચજિ, તસ્સ તં દુચ્ચજં ચજન્તસ્સ દાનસ્સ સભાવનિસ્સન્દેન હેટ્ઠા મહાવાતા ધારેતું ન વિસહન્તા પરિકુપ્પિંસુ [પરિકમ્પિંસુ (ક॰)], મહાવાતેસુ પરિકુપિતેસુ [પરિખુબ્ભિતેસુ (સ્યા॰)] ઉદકં કમ્પિ, ઉદકે કમ્પિતે મહાપથવી કમ્પિ, ઇતિ તદા મહાવાતા ચ ઉદકઞ્ચ મહાપથવી ચાતિ ઇમે તયો એકમના વિય અહેસું મહાદાનનિસ્સન્દેન વિપુલબલવીરિયેન નત્થેદિસો, મહારાજ, અઞ્ઞસ્સ દાનાનુભાવો, યથા વેસ્સન્તરસ્સ રઞ્ઞો મહાદાનાનુભાવો. યથા, મહારાજ, મહિયા બહુવિધા મણયો વિજ્જન્તિ. સેય્યથીદં, ઇન્દનીલો મહાનીલો જોતિરસો વેળુરિયો ઉમ્માપુપ્ફો સિરીસપુપ્ફો મનોહરો સૂરિયકન્તો ચન્દકન્તો વજિરો ખજ્જોપનકો ફુસ્સરાગો લોહિતઙ્ગો

મસારગલ્લોતિ, એતે સબ્બે અતિક્કમ્મ ચક્કવત્તિમણિ અગ્ગમક્ખાયતિ, ચક્કવત્તિમણિ, મહારાજ, સમન્તા યોજનં ઓભાસેતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યં કિઞ્ચિ મહિયા દાનં વિજ્જતિ અપિ અસદિસદાનં પરમં, તં સબ્બં અતિક્કમ્મ વેસ્સન્તરસ્સ રઞ્ઞો મહાદાનં અગ્ગમક્ખાયતિ, વેસ્સન્તરસ્સ, મહારાજ, રઞ્ઞો મહાદાને દીયમાને સત્તક્ખત્તું મહાપથવી કમ્પિતા''તિ.

''અચ્છરિયં, ભન્તે નાગસેન, બુદ્ધાનં, અબ્ભુતં, ભન્તે નાગસેન, બુદ્ધાનં, યં તથાગતો બોધિસત્તો સમાનો અસમો લોકેન એવંખન્તિ એવંચિત્તો એવંઅધિમુત્તિ એવંઅધિપ્પાયો, બોધિસત્તાનં, ભન્તે નાગસેન, પરક્કમો દક્ખાપિતો, પારમી ચ જિનાનં ભિય્યો ઓભાસિતા, ચરિયં ચરતોપિ તાવ તથાગતસ્સ સદેવકે લોકે સેટ્ઠભાવો અનુદસ્સિતો. સાધુ, ભન્તે નાગસેન, થોમિતં જિનસાસનં, જોતિતા જિનપારમી, છિન્નો તિત્થિયાનં વાદગણ્ઠિ, ભિન્નો પરાપવાદકુમ્ભો [ગુમ્બો તથા વિદ્ધંસિતો (સ્યા॰)], પઞ્હો ગમ્ભીરો ઉત્તાનીકતો, ગહનં અગહનં કતં, સમ્મા લદ્ધં જિનપુત્તાનં નિબ્બાહનં [નિબ્બાયનં (ક॰)], એવમેતં ગણિવરપવર તથા સમ્પટિચ્છામા''તિ.

પથવિચલનપઞ્હો ચતુત્થો.

૫. સિવિરાજચક્ખુદાનપઞ્હો

૫. ''ભન્તે નાગસેન, તુમ્હે એવં ભણથ 'સિવિરાજેન યાચકસ્સ ચક્ખૂનિ દિન્નાનિ, અન્ધસ્સ સતો પુન દિબ્બચક્ખૂનિ ઉપ્પન્નાની'તિ, એતમ્પિ વચનં સકસટં સનિગ્ગહં સદોસં 'હેતુસમુગ્ઘાતે અહેતુસ્મિં અવત્થુસ્મિં નત્થિ દિબ્બચક્ખુસ્સ ઉપ્પાદો'તિ સુત્તે વુત્તં, યદિ, ભન્તે નાગસેન, સિવિરાજેન યાચકસ્સ ચક્ખૂનિ દિન્નાનિ, તેન હિ 'પુન દિબ્બચક્ખૂનિ ઉપ્પન્નાની'તિ યં વચનં, તં મિચ્છા; યદિ દિબ્બચક્ખૂનિ ઉપ્પન્નાનિ, તેન હિ 'સિવિરાજેન યાચકસ્સ ચક્ખૂનિ દિન્નાની'તિ યં વચનં, તમ્પિ મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો ગણ્ઠિતોપિ ગણ્ઠિતરો વેઠતોપિ વેઠતરો ગહનતોપિ ગહનતરો, સો તવાનુપ્પત્તો, તત્થ છન્દમભિજનેહિ નિબ્બાહનાય પરવાદાનં નિગ્ગહાયા''તિ.

''દિન્નાનિ , મહારાજ, સિવિરાજેન યાચકસ્સ ચક્ખૂનિ, તત્થ મા વિમતિં ઉપ્પાદેહિ, પુન દિબ્બાનિ ચ ચક્ખૂનિ ઉપ્પન્નાનિ, તત્થાપિ મા વિમતિં જનેહી''તિ. ''અપિ નુ ખો, ભન્તે નાગસેન, હેતુસમુગ્ઘાતે અહેતુસ્મિં અવત્થુસ્મિં દિબ્બચક્ખુ ઉપ્પજ્જતી''તિ? ''ન હિ, મહારાજા''તિ. ''કિં પન, ભન્તે, એત્થ કારણં, યેન કારણેન હેતુસમુગ્ઘાતે અહેતુસ્મિં અવત્થુસ્મિં દિબ્બચક્ખુ ઉપ્પજ્જતિ, ઇઙ્ઘ તાવ કારણેન મં સઞ્ઞાપેહી''તિ?

''કિં પન, મહારાજ, અત્થિ લોકે સચ્ચં નામ, યેન સચ્ચવાદિનો સચ્ચકિરિયં કરોન્તી''તિ? ''આમ, ભન્તે, અત્થિ લોકે સચ્ચં નામ, સચ્ચેન, ભન્તે નાગસેન, સચ્ચવાદિનો સચ્ચકિરિયં કત્વા દેવં વસ્સાપેન્તિ, અગ્ગિં નિબ્બાપેન્તિ, વિસં પટિહનન્તિ, અઞ્ઞમ્પિ વિવિધં કત્તબ્બં કરોન્તી''તિ. ''તેન હિ, મહારાજ, યુજ્જતિ સમેતિ સિવિરાજસ્સ સચ્ચબલેન દિબ્બચક્ખૂનિ ઉપ્પન્નાનીતિ, સચ્ચબલેન, મહારાજ, અવત્થુસ્મિં દિબ્બચક્ખુ ઉપ્પજ્જતિ, સચ્ચં યેવ તત્થ વત્થુ ભવતિ દિબ્બચક્ખુસ્સ ઉપ્પાદાય.

''યથા, મહારાજ, યે કેચિ સત્તા સચ્ચમનુગાયન્તિ 'મહામેઘો પવસ્સતૂ'તિ, તેસં સહ સચ્ચમનુગીતેન મહામેઘો પવસ્સતિ, અપિ નુ ખો, મહારાજ, અત્થિ આકાસે વસ્સહેતુ સન્નિચિતો 'યેન હેતુના મહામેઘો પવસ્સતી'''તિ? ''ન હિ, ભન્તે, સચ્ચં યેવ તત્થ હેતુ ભવતિ મહતો મેઘસ્સ પવસ્સનાયા''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, નત્થિ તસ્સ પકતિહેતુ, સચ્ચં યેવેત્થ વત્થુ ભવતિ દિબ્બચક્ખુસ્સ ઉપ્પાદાયાતિ.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, યે કેચિ સત્તા સચ્ચમનુગાયન્તિ ‘જલિતપજ્જલિતમહાઅગ્ગિક્ખન્ધો પટિનિવત્તતૂ’તિ, તેસં સહ સચ્ચમનુગીતેન જલિતપજ્જલિતમહાઅગ્ગિક્ખન્ધો ખણેન પટિનિવત્તતિ. અપિ નુ ખો, મહારાજ, અત્થિ તસ્મિં જલિતપજ્જલિતે મહાઅગ્ગિક્ખન્ધે હેતુ સન્નિચિતો ‘યેન હેતુના જલિતપજ્જલિતમહાઅગ્ગિક્ખન્ધો ખણેન પટિનિવત્તતી’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે, સચ્ચં યેવ તત્થ વત્થુ હોતિ તસ્સ જલિતપજ્જલિતસ્સ મહાઅગ્ગિક્ખન્ધસ્સ ખણેન પટિનિવત્તનાયા’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, નત્થિ તસ્સ પકતિહેતુ, સચ્ચં યેવેત્થ વત્થુ ભવતિ દિબ્બચક્ખુસ્સ ઉપ્પાદાયાતિ.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, યે કેચિ સત્તા સચ્ચમનુગાયન્તિ ‘વિસં હલાહલં અગદં ભવતૂ’તિ. તેસં સહ સચ્ચમનુગીતેન વિસં હલાહલં ખણેન અગદં ભવતિ, અપિ નુ ખો, મહારાજ, અત્થિ તસ્મિં હલાહલવિસે હેતુ સન્નિચિતો ‘યેન હેતુના વિસં હલાહલં ખણેન અગદં ભવતી’’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે, સચ્ચં યેવ તત્થ હેતુ ભવતિ વિસસ્સ હલાહલસ્સ ખણેન પટિઘાતાયા’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, વિના પકતિહેતું સચ્ચં યેવેત્થ વત્થુ ભવતિ દિબ્બચક્ખુસ્સ ઉપ્પાદાયાતિ.

‘‘ચતુન્નમ્પિ, મહારાજ, અરિયસચ્ચાનં પટિવેધાય નત્થઞ્ઞં વત્થુ, સચ્ચં વત્થું કત્વા ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ પટિવિજ્ઝન્તીતિ. અત્થિ, મહારાજ, ચીનવિસયે ચીનરાજા, સો મહાસમુદ્દે કીળિતુકામો [બલિં કાતુકામો (સી॰ પી॰)] ચતુમાસે ચતુમાસે સચ્ચકિરિયં કત્વા સહ રથેન અન્તોમહાસમુદ્દે યોજનં પવિસતિ, તસ્સ રથસીસસ્સ પુરતો પુરતો મહાવારિક્ખન્ધો પટિક્કમતિ, નિક્ખન્તસ્સ પુન ઓત્થરતિ, અપિ નુ ખો, મહારાજ, સો મહાસમુદ્દો સદેવમનુસ્સેનપિ લોકેન પકતિકાયબલેન સક્કા પટિક્કમાપેતુ’’ન્તિ? ‘‘અતિપરિત્તકેપિ, ભન્તે, તળાકે ઉદકં ન સક્કા સદેવમનુસ્સેનપિ લોકેન પકતિકાયબલેન પટિક્કમાપેતું, કિં પન મહાસમુદ્દે ઉદક’’ન્તિ? ‘‘ઇમિનાપિ, મહારાજ, કારણેન સચ્ચબલં ઞાતબ્બં ‘નત્થિ તં ઠાનં, યં સચ્ચેન ન પત્તબ્બ’ન્તિ.

‘‘નગરે, મહારાજ, પાટલિપુત્તે અસોકો ધમ્મરાજા સનેગમજાનપદઅમચ્ચભટબલમહામત્તેહિ પરિવુતો ગઙ્ગં નદિં [ગઙ્ગાનદિં (સી॰)] નવસલિલસમ્પુણ્ણં સમતિત્થિકં સમ્ભરિતં પઞ્ચયોજનસતાયામં યોજનપુથુલં સન્દમાનં દિસ્વા અમચ્ચે એવમાહ ‘અત્થિ કોચિ, ભણે, સમત્થો, યો ઇમં મહાગઙ્ગં પટિસોતં સન્દાપેતુ’ન્તિ. અમચ્ચા આહંસુ ‘દુક્કરં દેવા’તિ.

‘‘તસ્મિં યેવ ગઙ્ગાકૂલે ઠિતા બન્ધુમતી નામ ગણિકા અસ્સોસિ રઞ્ઞા કિર એવં વુત્તં ‘સક્કા નુ ખો ઇમં મહાગઙ્ગં પટિસોતં સન્દાપેતુ’ન્તિ, સા એવમાહ ‘અહઞ્હિ નગરે પાટલિપુત્તે ગણિકા રૂપૂપજીવિની અન્તિમજીવિકા, મમ તાવ રાજા સચ્ચકિરિયં પસ્સતૂ’તિ. અથ સા સચ્ચકિરિયં અકાસિ, સહ તસ્સા સચ્ચકિરિયાય ખણેન સા મહાગઙ્ગા ગળગળાયન્તી પટિસોતં સન્દિત્થ મહતો જનકાયસ્સ પસ્સતો.

‘‘અથ રાજા ગઙ્ગાય આવટ્ટઊમિવેગજનિતં હલાહલસદ્દં સુત્વા વિમ્હિતો અચ્છરિયબ્ભુતજાતો અમચ્ચે એવમાહ ‘કિસ્સાયં, ભણે, મહાગઙ્ગા પટિસોતં સન્દતી’તિ? ‘બન્ધુમતી, મહારાજ, ગણિકા તવ વચનં સુત્વા સચ્ચકિરિયં અકાસિ, તસ્સા સચ્ચકિરિયાય મહાગઙ્ગા ઉદ્ધંમુખા સન્દતી’તિ.

‘‘અથ સંવિગ્ગહદયો રાજા તુરિતતુરિતો સયં ગન્ત્વા તં ગણિકં પુચ્છિ ‘સચ્ચં કિર, જે , તયા સચ્ચકિરિયાય અયં ગઙ્ગા પટિસોતં સન્દાપિતા’તિ? ‘આમ દેવા’તિ. રાજા આહ ‘કિં તે તત્થ બલં અત્થિ, કો વા તે વચનં આદિયતિ અનુમ્મત્તો, કેન ત્વં બલેન ઇમં મહાગઙ્ગં પટિસોતં સન્દાપેસી’તિ? સા આહ ‘સચ્ચબલેનાહં, મહારાજ,

ઇમં મહાગઙ્ગં પટિસોતં સન્દાપેસિ’ન્તિ. રાજા આહ ‘કિં તે સચ્ચબલં અત્થિ ચોરિયા ધુત્તિયા અસતિયા છિન્નિકાય પાપિયા ભિન્નસીલાય [પાપિકાય ભિન્નસીમાય (સી॰)] હિરિઅતિક્કન્તિકાય અન્ધજનપલોભિકાયા’તિ. ‘સચ્ચં, મહારાજ, તાદિસિકા અહં, તાદિસિકાયપિ મે, મહારાજ, સચ્ચકિરિયા અત્થિ, યાયાહં ઇચ્છમાના સદેવકમ્પિ લોકં પરિવત્તેય્ય’ન્તિ. રાજા આહ ‘કતમા પન સા હોતિ સચ્ચકિરિયા, ઇઙ્ઘ મં સાવેહી’તિ. ‘યો મે, મહારાજ, ધનં દેતિ ખત્તિયો વા બ્રાહ્મણો વા વેસ્સો વા સુદ્દો વા અઞ્ઞો વા કોચિ, તેસં સમકં યેવ ઉપટ્ઠહામિ, ‘‘ખત્તિયો’’તિ વિસેસો નત્થિ, ‘‘સુદ્દો’’તિ અતિમઞ્ઞના [અતિમઞ્ઞમાનો (ક॰)] નત્થિ, અનુનયપ્પટિઘવિપ્પમુત્તા ધનસ્સામિકં પરિચરામિ, એસા મે દેવ સચ્ચકિરિયા, યાયાહં ઇમં મહાગઙ્ગં પટિસોતં સન્દાપેસિ’ન્તિ.

‘‘ઇતિપિ, મહારાજ, સચ્ચે ઠિતા ન કિઞ્ચિ અત્થં ન વિન્દન્તિ. દિન્નાનિ ચ, મહારાજ, સિવિરાજેન યાચકસ્સ ચક્ખૂનિ , દિબ્બચક્ખૂનિ ચ ઉપ્પન્નાનિ, તઞ્ચ સચ્ચકિરિયાય. યં પન સુત્તે વુત્તં ‘મંસચક્ખુસ્મિં નટ્ઠે અહેતુસ્મિં અવત્થુસ્મિં નત્થિ દિબ્બચક્ખુસ્સ ઉપ્પાદો’તિ. તં ભાવનામયં ચક્ખું સન્ધાય વુત્તં, એવમેતં, મહારાજ, ધારેહી’’તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, સુનિબ્બેઠિતો પઞ્હો, સુનિદ્દિટ્ઠો નિગ્ગહો, સુમદ્દિતા પરવાદા, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

સિવિરાજચક્ખુદાનપઞ્હો પઞ્ચમો.

૬. ગબ્ભાવક્કન્તિપઞ્હો

૬. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા ‘તિણ્ણં ખો પન, ભિક્ખવે, સન્નિપાતા ગબ્ભસ્સ અવક્કન્તિ [ગબ્ભસ્સાવક્કન્તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૦૮)] હોતિ, ઇધ માતાપિતરો ચ સન્નિપતિતા હોન્તિ, માતા ચ ઉતુની હોતિ, ગન્ધબ્બો ચ પચ્ચુપટ્ઠિતો હોતિ, ઇમેસં ખો, ભિક્ખવે, તિણ્ણં સન્નિપાતા ગબ્ભસ્સ અવક્કન્તિ હોતી’તિ, અસેસવચનમેતં, નિસ્સેસવચનમેતં, નિપ્પરિયાયવચનમેતં, અરહસ્સવચનમેતં, સદેવમનુસ્સાનં મજ્ઝે નિસીદિત્વા ભણિતં, અયઞ્ચ દ્વિન્નં સન્નિપાતા ગબ્ભસ્સ અવક્કન્તિ દિસ્સતિ, દુકૂલેન તાપસેન પારિકાય તાપસિયા ઉતુનિકાલે દક્ખિણેન હત્થઙ્ગુટ્ઠેન નાભિ પરામટ્ઠા, તસ્સ તેન નાભિપરામસનેન સામકુમારો નિબ્બત્તો. માતઙ્ગેનાપિ ઇસિના બ્રાહ્મણકઞ્ઞાય ઉતુનિકાલે દક્ખિણેન હત્થઙ્ગુટ્ઠેન નાભિ પરામટ્ઠા, તસ્સ તેન નાભિપરામસનેન મણ્ડબ્યો નામ માણવકો નિબ્બત્તોતિ. યદિ, ભન્તે નાગસેન, ભગવતા ભણિતં ‘તિણ્ણં ખો પન, ભિક્ખવે, સન્નિપાતા ગબ્ભસ્સ અવક્કન્તિ હોતી’તિ. તેન હિ સામો ચ કુમારો મણ્ડબ્યો ચ માણવકો ઉભોપિ તે નાભિપરામસનેન નિબ્બત્તાતિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ, ભન્તે, તથાગતેન ભણિતં ‘સામો ચ કુમારો મણ્ડબ્યો ચ માણવકો નાભિપરામસનેન નિબ્બત્તા’’તિ, તેન હિ ‘તિણ્ણં ખો પન, ભિક્ખવે, સન્નિપાતા ગબ્ભસ્સ અવક્કન્તિ હોતી’તિ યં વચનં, તમ્પિ મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો સુગમ્ભીરો સુનિપુણો વિસયો બુદ્ધિમન્તાનં, સો તવાનુપ્પત્તો, છિન્દ વિમતિપથં, ધારેહિ ઞાણવરપ્પજ્જોત’’ન્તિ.

‘‘ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા ‘તિણ્ણં ખો પન, ભિક્ખવે, સન્નિપાતા ગબ્ભસ્સ અવક્કન્તિ હોતિ, ઇધ માતાપિતરો ચ સન્નિપતિતા હોન્તિ, માતા ચ ઉતુની હોતિ, ગન્ધબ્બો ચ પચ્ચુપટ્ઠિતો હોતિ, એવં તિણ્ણં સન્નિપાતા ગબ્ભસ્સ અવક્કન્તિ હોતી’તિ. ભણિતઞ્ચ ‘સામો ચ કુમારો મણ્ડબ્યો ચ માણવકો નાભિપરામસનેન નિબ્બત્તા’’તિ. ‘‘તેન હિ, ભન્તે નાગસેન, યેન કારણેન પઞ્હો સુવિનિચ્છિતો હોતિ, તેન કારણેન મં સઞ્ઞાપેહી’’તિ.

‘‘સુતપુબ્બં પન તયા, મહારાજ, સંકિચ્ચો ચ કુમારો ઇસિસિઙ્ગો ચ તાપસો થેરો ચ કુમારકસ્સપો ‘ઇમિના નામ તે નિબ્બત્તા’’તિ? ‘‘આમ, ભન્તે, સુય્યતિ, અબ્ભુગ્ગતા તેસં જાતિ, દ્વે મિગધેનુયો તાવ ઉતુનિકાલે દ્વિન્નં તાપસાનં પસ્સાવટ્ઠાનં આગન્ત્વા સસમ્ભવં પસ્સાવં પિવિંસુ, તેન પસ્સાવસમ્ભવેન સંકિચ્ચો ચ કુમારો ઇસિસિઙ્ગો ચ તાપસો નિબ્બત્તા. થેરસ્સ ઉદાયિસ્સ ભિક્ખુનુપસ્સયં ઉપગતસ્સ રત્તચિત્તેન ભિક્ખુનિયા અઙ્ગજાતં ઉપનિજ્ઝાયન્તસ્સ સમ્ભવં કાસાવે મુચ્ચિ. અથ ખો આયસ્મા ઉદાયિ તં ભિક્ખુનિં એતદવોચ ‘ગચ્છ ભગિનિ, ઉદકં આહર અન્તરવાસકં ધોવિસ્સામી’તિ. ‘આહરય્ય અહમેવ ધોવિસ્સામી’તિ. તતો સા ભિક્ખુની ઉતુનિસમયે તં સમ્ભવં એકદેસં મુખેન અગ્ગહેસિ, એકદેસં અઙ્ગજાતે પક્ખિપિ, તેન થેરો કુમારકસ્સપો નિબ્બત્તોતિ એતં જનો આહા’’તિ.

‘‘અપિ નુ ખો ત્વં, મહારાજ, સદ્દહસિ તં વચન’’ન્તિ? ‘‘આમ ભન્તે, બલવં તત્થ મયં કારણં ઉપલભામ, યેન મયં કારણેન સદ્દહામ ‘ઇમિના કારણેન નિબ્બત્તા’’તિ. ‘‘કિં પનેત્થ, મહારાજ, કારણ’’ન્તિ? ‘‘સુપરિકમ્મકતે , ભન્તે, કલલે બીજં નિપતિત્વા ખિપ્પં સંવિરુહતી’’તિ . ‘‘આમ મહારાજા’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, ભન્તે, સા ભિક્ખુની ઉતુની સમાના સણ્ઠિતે કલલે રુહિરે પચ્છિન્નવેગે ઠિતાય ધાતુયા તં સમ્ભવં ગહેત્વા તસ્મિં કલલે પક્ખિપિ, તેન તસ્સા ગબ્ભો સણ્ઠાસિ, એવં તત્થ કારણં પચ્ચેમ તેસં નિબ્બત્તિયા’’તિ. ‘‘એવમેતં, મહારાજ, તથા સમ્પટિચ્છામિ, યોનિપ્પવેસેન ગબ્ભો સમ્ભવતીતિ. સમ્પટિચ્છસિ પન, ત્વં મહારાજ, થેરસ્સ કુમારકસ્સપસ્સ ગબ્ભાવક્કમન’’ન્તિ? ‘‘આમ ભન્તે’’તિ. ‘‘સાધુ, મહારાજ, પચ્ચાગતોસિ મમ વિસયં, એકવિધેનપિ ગબ્ભાવક્કન્તિં કથયન્તો મમાનુબલં ભવિસ્સસિ, અથ યા પન તા દ્વે મિગધેનુયો પસ્સાવં પિવિત્વા ગબ્ભં પટિલભિંસુ, તાસં ત્વં સદ્દહસિ ગબ્ભસ્સાવક્કમન’’ન્તિ? ‘‘આમ, ભન્તે, યં કિઞ્ચિ ભુત્તં પીતં ખાયિતં લેહિતં, સબ્બં તં કલલં ઓસરતિ, ઠાનગતં વુડ્ઢિમાપજ્જતિ. યથા, ભન્તે નાગસેન, યા કાચિ સરિતા નામ, સબ્બા તા મહાસમુદ્દં ઓસરન્તિ, ઠાનગતા વુડ્ઢિમાપજ્જન્તિ. એવમેવ ખો, ભન્તે નાગસેન, યં કિઞ્ચિ ભુત્તં પીતં ખાયિતં લેહિતં, સબ્બં તં કલલં ઓસરતિ, ઠાનગતં વુડ્ઢિમાપજ્જતિ, તેનાહં કારણેન સદ્દહામિ મુખગતેનપિ ગબ્ભસ્સ અવક્કન્તિ હોતી’’તિ. ‘‘સાધુ, મહારાજ, ગાળ્હતરં ઉપગતોસિ મમ વિસયં, મુખપાનેનપિ દ્વયસન્નિપાતો ભવતિ. સંકિચ્ચસ્સ ચ, મહારાજ, કુમારસ્સ ઇસિસિઙ્ગસ્સ ચ તાપસસ્સ થેરસ્સ ચ કુમારકસ્સપસ્સ ગબ્ભાવક્કમનં સમ્પટિચ્છસી’’તિ? ‘‘આમ, ભન્તે, સન્નિપાતો ઓસરતી’’તિ.

‘‘સામોપિ, મહારાજ, કુમારો મણ્ડબ્યોપિ માણવકો તીસુ સન્નિપાતેસુ અન્તોગધા, એકરસા યેવ પુરિમેન, તત્થ કારણં વક્ખામિ. દુકૂલો ચ, મહારાજ, તાપસો પારિકા ચ તાપસી ઉભોપિ તે અરઞ્ઞવાસા અહેસું પવિવેકાધિમુત્તા ઉત્તમત્થગવેસકા, તપતેજેન યાવ બ્રહ્મલોકં સન્તાપેસું . તેસં તદા સક્કો દેવાનમિન્દો સાયં પાતં ઉપટ્ઠાનં આગચ્છતિ. સો તેસં ગરુકતમેત્તતાય ઉપધારેન્તો અદ્દસ અનાગતમદ્ધાને દ્વિન્નમ્પિ તેસં ચક્ખૂનં અન્તરધાનં, દિસ્વા તે એવમાહ ‘એકં મે, ભોન્તો, વચનં કરોથ, સાધુ એકં પુત્તં જનેય્યાથ, સો તુમ્હાકં ઉપટ્ઠાકો ભવિસ્સતિ આલમ્બનો ચા’તિ. ‘અલં, કોસિય, મા એવં ભણી’તિ. તે તસ્સ તં વચનં ન સમ્પટિચ્છિંસુ. અનુકમ્પકો અત્થકામો સક્કો દેવાનમિન્દો દુતિયમ્પિ…પે॰… તતિયમ્પિ તે એવમાહ ‘એકં મે, ભોન્તો, વચનં કરોથ, સાધુ એકં પુત્તં જનેય્યાથ, સો તુમ્હાકં ઉપટ્ઠાકો ભવિસ્સતિ આલમ્બનો ચા’તિ. તતિયમ્પિ તે આહંસુ ‘અલં, કોસિય, મા ત્વં ખો અમ્હે અનત્થે નિયોજેહિ, કદાયં કાયો ન ભિજ્જિસ્સતિ, ભિજ્જતુ અયં કાયો ભેદનધમ્મો, ભિજ્જન્તિયાપિ ધરણિયા પતન્તેપિ સેલસિખરે ફલન્તેપિ આકાસે પતન્તેપિ ચન્દિમસૂરિયે નેવ મયં લોકધમ્મેહિ મિસ્સયિસ્સામ, મા ત્વં અમ્હાકં સમ્મુખભાવં ઉપગચ્છ, ઉપગતસ્સ તે એસો વિસ્સાસો, અનત્થચરો ત્વં મઞ્ઞે’તિ.

તતો સક્કો દેવાનમિન્દો તેસં મનં અલભમાનો ગરુકતો પઞ્જલિકો પુન યાચિ ‘યદિ મે વચનં ન ઉસ્સહથ કાતું, યદા તાપસી ઉતુની હોતિ પુપ્ફવતી, તદા ત્વં, ભન્તે, દક્ખિણેન હત્થઙ્ગુટ્ઠેન નાભિં પરામસેય્યાસિ, તેન સા ગબ્ભં લચ્છતિ, સન્નિપાતો યેવેસ ગબ્ભાવક્કન્તિયા’તિ. ‘સક્કોમહં, કોસિય, તં વચનં કાતું, ન તાવતકેન અમ્હાકં તપો ભિજ્જતિ, હોતૂ’તિ સમ્પટિચ્છિંસુ. તાય ચ પન વેલાય દેવભવને અત્થિ દેવપુત્તો ઉસ્સન્નકુસલમૂલો ખીણાયુકો આયુક્ખયપ્પત્તો યદિચ્છકં સમત્થો ઓક્કમિતું અપિ ચક્કવત્તિકુલેપિ. અથ સક્કો દેવાનમિન્દો તં દેવપુત્તં ઉપસઙ્કમિત્વા એવમાહ ‘એહિ ખો, મારિસ, સુપભાતો તે દિવસો, અત્થસિદ્ધિ ઉપગતા, યમહં તે ઉપટ્ઠાનમાગમિં, રમણીયે તે ઓકાસે વાસો ભવિસ્સતિ, પતિરૂપે કુલે પટિસન્ધિ ભવિસ્સતિ, સુન્દરેહિ માતાપિતૂહિ વડ્ઢેતબ્બો, એહિ મે વચનં કરોહી’તિ યાચિ. દુતિયમ્પિ…પે॰… તતિયમ્પિ યાચિ સિરસિ પઞ્જલિકતો.

તતો સો દેવપુત્તો એવમાહ ‘કતમં તં, મારિસ, કુલં, યં ત્વં અભિક્ખણં કિત્તયસિ પુનપ્પુન’ન્તિ. ‘દુકૂલો ચ તાપસો પારિકા ચ તાપસી’તિ. સો તસ્સ વચનં સુત્વા તુટ્ઠો સમ્પટિચ્છિ ‘સાધુ, મારિસ, યો તવ છન્દો, સો હોતુ, આકઙ્ખમાનો અહં, મારિસ, પત્થિતે કુલે ઉપ્પજ્જેય્યં, કિમ્હિ કુલે ઉપ્પજ્જામિ અણ્ડજે વા જલાબુજે વા સંસેદજે વા ઓપપાતિકે વા’તિ? ‘જલાબુજાય, મારિસ, યોનિયા ઉપ્પજ્જાહી’તિ. અથ સક્કો દેવાનમિન્દો ઉપ્પત્તિદિવસં વિગણેત્વા દુકૂલસ્સ તાપસસ્સ આરોચેસિ ‘અસુકસ્મિં નામ દિવસે તાપસી ઉતુની ભવિસ્સતિ પુપ્ફવતી, તદા ત્વં, ભન્તે, દક્ખિણેન હત્થઙ્ગુટ્ઠેન નાભિં પરામસેય્યાસી’તિ. તસ્મિં, મહારાજ, દિવસે તાપસી ચ ઉતુની પુપ્ફવતી અહોસિ, દેવપુત્તો ચ તત્થૂપગો પચ્ચુપટ્ઠિતો અહોસિ, તાપસો ચ દક્ખિણેન હત્થઙ્ગુટ્ઠેન તાપસિયા નાભિં પરામસિ, ઇતિ તે તયો સન્નિપાતા અહેસું, નાભિપરામસનેન તાપસિયા રાગો ઉદપાદિ, સો પનસ્સા રાગો નાભિપરામસનં પટિચ્ચ મા ત્વં સન્નિપાતં અજ્ઝાચારમેવ મઞ્ઞિ, ઊહસનમ્પિ [હસનમ્પિ (ક॰)] સન્નિપાતો, ઉલ્લપનમ્પિ સન્નિપાતો, ઉપનિજ્ઝાયનમ્પિ સન્નિપાતો, પુબ્બભાગભાવતો રાગસ્સ ઉપ્પાદાય આમસનેન સન્નિપાતો જાયતિ, સન્નિપાતા ઓક્કમનં હોતીતિ.

“અનજ્ઝાચારેપિ, મહારાજ, પરામસનેન ગબ્ભાવક્કન્તિ હોતિ. યથા, મહારાજ, અગ્ગિ જલમાનો અપરામસનોપિ ઉપગતસ્સ સીતં બ્યપહન્તિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, અનજ્ઝાચારેપિ પરામસનેન ગબ્ભાવક્કન્તિ હોતિ.

“ચતુન્નં, મહારાજ, વસેન સત્તાનં ગબ્ભાવક્કન્તિ હોતિ કમ્મવસેન યોનિવસેન કુલવસેન આયાચનવસેન, અપિ ચ સબ્બેપેતે સત્તા કમ્મસમ્ભવા કમ્મસમુટ્ઠાના .

“કથં, મહારાજ, કમ્મવસેન સત્તાનં ગબ્ભાવક્કન્તિ હોતિ? ઉસ્સન્નકુસલમૂલા, મહારાજ, સત્તા યદિચ્છકં ઉપ્પજ્જન્તિ ખત્તિયમહાસાલકુલે વા બ્રાહ્મણમહાસાલકુલે વા ગહપતિમહાસાલકુલે વા દેવેસુ વા અણ્ડજાય વા યોનિયા જલાબુજાય વા યોનિયા સંસેદજાય વા યોનિયા ઓપપાતિકાય વા યોનિયા. યથા, મહારાજ, પુરિસો અડ્ઢો મહદ્ધનો મહાભોગો પહૂતજાતરૂપરજતો પહૂતવિત્તૂપકરણો પહૂતધનધઞ્ઞો પહૂતઞાતિપક્ખો દાસિં વા દાસં વા ખેત્તં વા વત્થું વા ગામં વા નિગમં વા જનપદં વા યં કિઞ્ચિ મનસા અભિપત્થિતં, યદિચ્છકં દ્વિગુણતિગુણમ્પિ ધનં દત્વા કિણાતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, ઉસ્સન્નકુસલમૂલા સત્તા યદિચ્છકં ઉપ્પજ્જન્તિ ખત્તિયમહાસાલકુલે વા બ્રાહ્મણમહાસાલકુલે વા ગહપતિમહાસાલકુલે વા દેવેસુ વા અણ્ડજાય વા યોનિયા જલાબુજાય વા યોનિયા સંસેદજય વા યોનિયા ઓપપાતિકાય વા યોનિયા. એવં કમ્મવસેન સત્તાનં ગબ્ભાવક્કન્તિ હોતિ.

"કથં યોનિવસેન સત્તાનં ગબ્ભાવક્કન્તિ હોતિ? કુક્કુટાનં, મહારાજ, વાતેન ગબ્ભાવક્કન્તિ હોતિ. બલાકાનં મેઘસદ્દેન ગબ્ભાવક્કન્તિ હોતિ. સબ્બેપિ દેવા અગબ્ભસેય્યકા સત્તા યેવ, તેસં નાનાવણ્ણેન ગબ્ભાવક્કન્તિ હોતિ. યથા, મહારાજ, મનુસ્સા નાનાવણ્ણેન મહિયા ચરન્તિ, કેચિ પુરતો પટિચ્છાદેન્તિ, કેચિ પચ્છતો પટિચ્છાદેન્તિ, કેચિ નગ્ગા હોન્તિ, કેચિ ભણ્ડૂ હોન્તિ સેતપટધરા, કેચિ મોળિબદ્ધા હોન્તિ, કેચિ ભણ્ડૂ કાસાવવસના હોન્તિ, કેચિ કાસાવવસના મોળિબદ્ધા હોન્તિ, કેચિ જટિનો વાકચીરધરા [વાકચીરા (ક॰)] હોન્તિ, કેચિ ચમ્મવસના હોન્તિ, કેચિ રસ્મિયો નિવાસેન્તિ, સબ્બેપેતે મનુસ્સા નાનાવણ્ણેન મહિયા ચરન્તિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, સત્તા યેવ તે સબ્બે, તેસં નાનાવણ્ણેન ગબ્ભાવક્કન્તિ હોતિ. એવં યોનિવસેન સત્તાનં ગબ્ભાવક્કન્તિ હોતિ.

"કથં કુલવસેન સત્તાનં ગબ્ભાવક્કન્તિ હોતિ? કુલં નામ, મહારાજ, ચત્તારિ કુલાનિ અણ્ડજં જલાબુજં સંસેદજં ઓપપાતિકં. યદિ તત્થ ગન્ધબ્બો યતો કુતોચિ આગન્ત્વા અણ્ડજે કુલે ઉપ્પજ્જતિ, સો તત્થ અણ્ડજો હોતિ…પે॰… જલાબુજે કુલે…પે॰… સંસેદજે કુલે…પે॰… ઓપપાતિકે કુલે ઉપ્પજ્જતિ, સો તત્થ ઓપપાતિકો હોતિ. તેસુ તેસુ કુલેસુ તાદિસા યેવ સત્તા સમ્ભવન્તિ. યથા, મહારાજ, હિમવતિ નેરુપબ્બતં યે કેચિ મિગપક્ખિનો ઉપેન્તિ, સબ્બે તે સકવણ્ણં વિજહિત્વા સુવણ્ણવણ્ણા હોન્તિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યો કોચિ ગન્ધબ્બો યતો કુતોચિ આગન્ત્વા અણ્ડજં યોનિં ઉપગન્ત્વા સભાવવણ્ણં વિજહિત્વા અણ્ડજો હોતિ…પે॰… જલાબુજં…પે॰… સંસેદજં…પે॰… ઓપપાતિકં યોનિં ઉપગન્ત્વા સભાવવણ્ણં વિજહિત્વા ઓપપાતિકો હોતિ, એવં કુલવસેન સત્તાનં ગબ્ભાવક્કન્તિ હોતિ.

"કથં આયાચનવસેન સત્તાનં ગબ્ભાવક્કન્તિ હોતિ? ઇધ, મહારાજ, કુલં હોતિ અપુત્તકં બહુસાપતેય્યં સદ્ધં પસન્નં સીલવન્તં કલ્યાણધમ્મં તપનિસ્સિતં, દેવપુત્તો ચ ઉસ્સન્નકુસલમૂલો ચવનધમ્મો હોતિ. અથ સક્કો દેવાનમિન્દો તસ્સ કુલસ્સ અનુકમ્પાય તં દેવપુત્તં આયાચતિ 'પણિધેહિ, મારિસ, અસુકસ્સ કુલસ્સ મહેસિયા કુચ્છિ'ન્તિ. સો તસ્સ આયાચનહેતુ તં કુલં પણિધેતિ. યથા, મહારાજ, મનુસ્સા પુઞ્ઞકામા સમણં મનોભાવનીયં આયાચિત્વા ગેહં ઉપનેન્તિ, અયં ઉપગન્ત્વા સબ્બસ્સ કુલસ્સ સુખાવહો ભવિસ્સતીતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, સક્કો દેવાનમિન્દો તં દેવપુત્તં આયાચિત્વા તં કુલં ઉપનેતિ. એવં આયાચનવસેન સત્તાનં ગબ્ભાવક્કન્તિ હોતિ.

"સામો, મહારાજ, કુમારો સક્કેન દેવાનમિન્દેન આયાચિતો પારિકાય તાપસિયા કુચ્છિં ઓક્કન્તો. સામો, મહારાજ, કુમારો કતપુઞ્ઞો, માતાપિતરો સીલવન્તો કલ્યાણધમ્મા, આયાચકો સક્કો, તિણ્ણં ચેતોપણિધિયા સામો કુમારો નિબ્બત્તો. ઇધ, મહારાજ, નયકુસલો પુરિસો સુકટ્ઠે અનૂપખેત્તે બીજં રોપેય્ય, અપિ નુ તસ્સ બીજસ્સ અન્તરાયં વિવજ્જેન્તસ્સ વુડ્ઢિયા કોચિ અન્તરાયો ભવેય્યા"તિ ? "ન હિ, ભન્તે, નિરુપઘાતં બીજં ખિપ્પં સંવિરુહેય્યા"તિ. "એવમેવ ખો, મહારાજ, સામો કુમારો મુત્તો ઉપ્પન્નન્તરાયેહિ તિણ્ણં ચેતોપણિધિયા નિબ્બત્તો.

"અપિ નુ ખો, મહારાજ, સુતપુબ્બં તયા ઇસીનં મનોપદોસેન ઇદ્ધો ફીતો મહાજનપદો સજનો સમુચ્છિન્નો"તિ? "આમ, ભન્તે, સુય્યતિ. મહિયા દણ્ડકારઞ્ઞં [દણ્ડકીરઞ્ઞં (મ॰ નિ॰ ૨.૬૫)] મજ્ઝારઞ્ઞં કાલિઙ્ગારઞ્ઞં માતઙ્ગારઞ્ઞં, સબ્બં તં અરઞ્ઞં અરઞ્ઞભૂતં, સબ્બેપેતે જનપદા ઇસીનં મનોપદોસેન ખયં ગતા"તિ. "યદિ , મહારાજ, તેસં મનોપદોસેન સુસમિદ્ધા જનપદા ઉચ્છિજ્જન્તિ, અપિ નુ ખો તેસં મનોપસાદેન કિઞ્ચિ નિબ્બત્તેય્યા"તિ? "આમ ભન્તે"તિ. "તેન હિ, મહારાજ, સામો કુમારો તિણ્ણં બલવન્તાનં ચેતોપસાદેન નિબ્બત્તો ઇસિનિમ્મિતો દેવનિમ્મિતો પુઞ્ઞનિમ્મિતોતિ. એવમેતં, મહારાજ, ધારેહિ.

‘‘તયોમે, મહારાજ, દેવપુત્તા સક્કેન દેવાનમિન્દેન આયાચિતા કુલં ઉપ્પન્ના. કતમે તયો? સામો કુમારો મહાપનાદો કુસરાજા, તયોપેતે બોધિસત્તા’’તિ. ‘‘સુનિદ્દિટ્ઠા, ભન્તે નાગસેન, ગબ્ભાવક્કન્તિ, સુકથિતં કારણં, અન્ધકારો આલોકો કતો, જટા વિજટિતા, નિચ્છુદ્ધા પરવાદા, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

ગબ્ભાવક્કન્તિપઞ્હો છટ્ઠો.

૭. સદ્ધમ્મન્તરધાનપઞ્હો

૭. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા ‘પઞ્ચેવ દાનિ, આનન્દ, વસ્સસતાનિ [વસ્સસહસ્સાનિ (સી॰) પસ્સ અ॰ નિ॰ ૮.૫૧] સદ્ધમ્મો ઠસ્સતી’તિ. પુન ચ પરિનિબ્બાનસમયે સુભદ્દેન પરિબ્બાજકેન પઞ્હં પુટ્ઠેન ભગવતા ભણિતં ‘ઇમે ચ, સુભદ્દ [દી॰ નિ॰ ૨.૨૧૪ પસ્સિતબ્બં], ભિક્ખૂ સમ્મા વિહરેય્યું, અસુઞ્ઞો લોકો અરહન્તેહિ અસ્સા’તિ, અસેસવચનમેતં, નિસ્સેસવચનમેતં, નિપ્પરિયાયવચનમેતં. યદિ, ભન્તે નાગસેન, તથાગતેન ભણિતં ‘પઞ્ચેવ દાનિ, આનન્દ, વસ્સસતાનિ સદ્ધમ્મો ઠસ્સતી’તિ, તેન હિ ‘અસુઞ્ઞો લોકો અરહન્તેહિ અસ્સા’તિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ તથાગતેન ભણિતં ‘અસુઞ્ઞો લોકો અરહન્તેહિ અસ્સા’તિ, તેન હિ ‘પઞ્ચેવ દાનિ, આનન્દ, વસ્સસતાનિ સદ્ધમ્મો ઠસ્સતી’તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો ગહનતોપિ ગહનતરો બલવતોપિ બલવતરો ગણ્ઠિતોપિ ગણ્ઠિતરો, સો તવાનુપ્પત્તો, તત્થ તે ઞાણબલવિપ્ફારં દસ્સેહિ મકરો વિય સાગરબ્ભન્તરગતો’’તિ.

‘‘ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા ‘પઞ્ચેવ દાનિ, આનન્દ, વસ્સસતાનિ સદ્ધમ્મો ઠસ્સતી’તિ. પરિનિબ્બાનસમયે ચ સુભદ્દસ્સ પરિબ્બાજકસ્સ ભણિતં ‘ઇમે ચ, સુભદ્દ, ભિક્ખૂ સમ્મા વિહરેય્યું, અસુઞ્ઞો લોકો અરહન્તેહિ અસ્સા’તિ. તઞ્ચ પન, મહારાજ, ભગવતો વચનં નાનત્થઞ્ચેવ હોતિ નાનાબ્યઞ્જનઞ્ચ, અયં સાસનપરિચ્છેદો, અયં પટિપત્તિ પરિદીપનાતિ દૂરં વિવજ્જિતા તે ઉભો અઞ્ઞમઞ્ઞં. યથા, મહારાજ, નભં પથવિતો દૂરં વિવજ્જિતં , નિરયં સગ્ગતો દૂરં વિવજ્જિતં, કુસલં અકુસલતો દૂરં વિવજ્જિતં, સુખં દુક્ખતો દૂરં વિવજ્જિતં. એવમેવ ખો, મહારાજ, તે ઉભો અઞ્ઞમઞ્ઞં દૂરં વિવજ્જિતા.

‘‘અપિ ચ, મહારાજ, મા તે પુચ્છા મોઘા અસ્સ [અસ્સુ (સી॰ સ્યા॰)], રસતો તે સંસન્દિત્વા કથયિસ્સામિ ‘પઞ્ચેવ દાનિ, આનન્દ, વસ્સસતાનિ સદ્ધમ્મો ઠસ્સતી’તિ યં ભગવા આહ, તં ખયં પરિદીપયન્તો સેસકં પરિચ્છિન્દિ, વસ્સસહસ્સં, આનન્દ, સદ્ધમ્મો તિટ્ઠેય્ય, સચે ભિક્ખુનિયો ન પબ્બાજેય્યું. પઞ્ચેવ દાનિ, આનન્દ, વસ્સસતાનિ સદ્ધમ્મો ઠસ્સતીતિ. અપિ નુ ખો, મહારાજ, ભગવા એવં વદન્તો સદ્ધમ્મસ્સ અન્તરધાનં વા વદેતિ અભિસમયં વા પટિક્કોસતી’’તિ? ‘‘ન હિ ભન્તે’’તિ. ‘‘નટ્ઠં, મહારાજ, પરિકિત્તયન્તો સેસકં પરિદીપયન્તો પરિચ્છિન્દિ. યથા, મહારાજ, પુરિસો નટ્ઠાયિકો સબ્બસેસકં ગહેત્વા જનસ્સ પરિદીપેય્ય ‘એત્તકં મે ભણ્ડં નટ્ઠં, ઇદં સેસક’ન્તિ . એવમેવ ખો, મહારાજ, ભગવા નટ્ઠં પરિદીપયન્તો સેસકં દેવમનુસ્સાનં કથેસિ ‘પઞ્ચેવ દાનિ, આનન્દ, વસ્સસતાનિ સદ્ધમ્મો ઠસ્સતી’તિ. યં પન, મહારાજ, ભગવતા ભણિતં ‘પઞ્ચેવ દાનિ, આનન્દ, વસ્સસતાનિ સદ્ધમ્મો ઠસ્સતી’તિ, સાસનપરિચ્છેદો એસો.

‘‘યં પન પરિનિબ્બાનસમયે સુભદ્દસ્સ પરિબ્બાજકસ્સ સમણે પરિકિત્તયન્તો આહ ‘ઇમે ચ, સુભદ્દ, ભિક્ખૂ સમ્મા વિહરેય્યું, અસુઞ્ઞો લોકો અરહન્તેહિ અસ્સા’તિ, પટિપત્તિપરિદીપના એસા, ત્વં પન તં પરિચ્છેદઞ્ચ

પરિદીપનઞ્ચ એકરસં કરોસિ. યદિ પન તે છન્દો, એકરસં કત્વા કથયિસ્સામિ, સાધુકં સુણોહિ મનસિકરોહિ અવિક્ખિત્તમાનસો [અવિચલમાનસો (સી॰) અવિમાનસો (પી॰ ક॰)].

‘‘ઇધ, મહારાજ, તળાકો ભવેય્ય નવસલિલસમ્પુણ્ણો સમ્મુખમુત્તરિયમાનો પરિચ્છિન્નો પરિવટુમકતો, અપરિયાદિણ્ણે યેવ તસ્મિં તળાકે ઉદકૂપરિ મહામેઘો અપરાપરં અનુપ્પબન્ધો અભિવસ્સેય્ય, અપિ નુ ખો, મહારાજ, તસ્મિં તળાકે ઉદકં પરિક્ખયં પરિયાદાનં ગચ્છેય્યા’’તિ? ‘‘ન હિ ભન્તે’’તિ. ‘‘કેન કારણેન મહારાજા’’તિ? ‘‘મેઘસ્સ, ભન્તે, અનુપ્પબન્ધતાયા’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, જિનસાસનવરસદ્ધમ્મતળાકો આચારસીલગુણવત્તપટિપત્તિવિમલનવસલિલસમ્પુણ્ણો ઉત્તરિયમાનો ભવગ્ગમભિભવિત્વા ઠિતો. યદિ તત્થ બુદ્ધપુત્તા આચારસીલગુણવત્તપટિપત્તિમેઘવસ્સં અપરાપરં અનુપ્પબન્ધાપેય્યું અભિવસ્સાપેય્યું. એવમિદં જિનસાસનવરસદ્ધમ્મતળાકો ચિરં દીઘમદ્ધાનં તિટ્ઠેય્ય, અરહન્તેહિ લોકો અસુઞ્ઞો ભવેય્ય, ઇમમત્થં ભગવતા સન્ધાય ભાસિતં ‘ઇમે ચ, સુભદ્દ, ભિક્ખૂ સમ્મા વિહરેય્યું, અસુઞ્ઞો લોકો અરહન્તેહિ અસ્સા’તિ.

‘‘ઇધ પન, મહારાજ, મહતિ મહાઅગ્ગિક્ખન્ધે જલમાને અપરાપરં સુક્ખતિણકટ્ઠગોમયાનિ ઉપસંહરેય્યું, અપિ નુ ખો સો, મહારાજ, અગ્ગિક્ખન્ધો નિબ્બાયેય્યા’’તિ ? ‘‘ન હિ, ભન્તે, ભિય્યો ભિય્યો સો અગ્ગિક્ખન્ધો જલેય્ય, ભિય્યો ભિય્યો પભાસેય્યા’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, દસસહસ્સિયા [દસસહસ્સિમ્હિ (બહૂસુ)] લોકધાતુયા જિનસાસનવરમ્પિ આચારસીલગુણવત્તપટિપત્તિયા જલતિ પભાસતિ. યદિ પન, મહારાજ, તદુત્તરિં બુદ્ધપુત્તા પઞ્ચહિ પધાનિયઙ્ગેહિ સમન્નાગતા સતતમપ્પમત્તા પદહેય્યું, તીસુ સિક્ખાસુ છન્દજાતા સિક્ખેય્યું, ચારિત્તઞ્ચ સીલં સમત્તં પરિપૂરેય્યું, એવમિદં જિનસાસનવરં ભિય્યો ભિય્યો ચિરં દીઘમદ્ધાનં તિટ્ઠેય્ય, અસુઞ્ઞો લોકો અરહન્તેહિ અસ્સાતિ ઇમમત્થં ભગવતા સન્ધાય ભાસિતં ‘ઇમે ચ, સુભદ્દ, ભિક્ખૂ સમ્મા વિહરેય્યું, અસુઞ્ઞો લોકો અરહન્તેહિ અસ્સા’તિ.

‘‘ઇધ પન, મહારાજ, સિનિદ્ધસમસુમજ્જિતસપ્પભાસવિમલાદાસં [સપ્પભં સુવિમલાદાસં (સી॰)] સણ્હસુખુમગેરુકચુણ્ણેન અપરાપરં મજ્જેય્યું, અપિ નુ ખો, મહારાજ, તસ્મિં આદાસે મલકદ્દમરજોજલ્લં જાયેય્યા’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે, અઞ્ઞદત્થુ વિમલતરં યેવ ભવેય્યા’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, જિનસાસનવરં પકતિનિમ્મલં બ્યપગતકિલેસમલરજોજલ્લં, યદિ તં બુદ્ધપુત્તા આચારસીલગુણવત્તપટિપત્તિસલ્લેખધુતગુણેન જિનસાસનવરં સલ્લક્ખેય્યું [સલ્લિક્ખેય્યું (સી॰ પી॰)], એવમિદં જિનસાસનવરં ચિરં દીઘમદ્ધાનં તિટ્ઠેય્ય, અસુઞ્ઞો ચ લોકો અરહન્તેહિ અસ્સાતિ ઇમમત્થં ભગવતા સન્ધાય ભાસિતં ‘ઇમે ચ, સુભદ્દ, ભિક્ખૂ સમ્મા વિહરેય્યું, અસુઞ્ઞો લોકો અરહન્તેહિ અસ્સા’તિ. પટિપત્તિમૂલકં, મહારાજ, સત્થુસાસનં પટિપત્તિકારણં પટિપત્તિયા અનન્તરહિતાય તિટ્ઠતી’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘સદ્ધમ્મન્તરધાન’ન્તિ યં વદેસિ, કતમં તં સદ્ધમ્મન્તરધાન’’ન્તિ? ‘‘તીણિમાનિ, મહારાજ, સાસનન્તરધાનાનિ. કતમાનિ તીણિ? અધિગમન્તરધાનં પટિપત્તન્તરધાનં લિઙ્ગન્તરધાનં , અધિગમે, મહારાજ, અન્તરહિતે સુપ્પટિપન્નસ્સાપિ ધમ્માભિસમયો ન હોતિ, પટિપત્તિયા અન્તરહિતાય સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિ અન્તરધાયતિ, લિઙ્ગંયેવ તિટ્ઠતિ, લિઙ્ગે અન્તરહિતે પવેણુપચ્છેદો હોતિ, ઇમાનિ ખો, મહારાજ, તીણિ અન્તરધાનાની’’તિ.

‘‘સુવિઞ્ઞાપિતો, ભન્તે નાગસેન, પઞ્હો, ગમ્ભીરો ઉત્તાનીકતો, ગણ્ઠિ ભિન્નો, નટ્ઠા પરવાદા ભગ્ગા નિપ્પભા કતા, ત્વં ગણિવરવસભમાસજ્જાતિ.

સદ્ધમ્મન્તરધાનપઞ્હો સત્તમો.

૮. અકુસલચ્છેદનપઞ્હો

૮. ‘‘ભન્તે નાગસેન, તથાગતો સબ્બં અકુસલં ઝાપેત્વા સબ્બઞ્ઞુતં પત્તો, ઉદાહુ સાવસેસે અકુસલે સબ્બઞ્ઞુતં પત્તો’’તિ? ‘‘સબ્બં, મહારાજ, અકુસલં ઝાપેત્વા ભગવા સબ્બઞ્ઞુતં પત્તો, નત્થિ ભગવતો સેસેકં અકુસલ’’ન્તિ.

‘‘કિં પન, ભન્તે, દુક્ખા વેદના તથાગતસ્સ કાયે ઉપ્પન્નપુબ્બા’’તિ? ‘‘આમ, મહારાજ, રાજગહે ભગવતો પાદો સકલિકાય [સક્ખલિકાય (સ્યા॰ ક॰)] ખતો, લોહિતપક્ખન્દિકાબાધો ઉપ્પન્નો, કાયે અભિસન્ને જીવકેન વિરેકો કારિતો, વાતાબાધે ઉપ્પન્ને ઉપટ્ઠાકેન થેરેન ઉણ્હોદકં પરિયિટ્ઠ’’ન્તિ.

‘‘યદિ , ભન્તે નાગસેન, તથાગતો સબ્બં અકુસલં ઝાપેત્વા સબ્બઞ્ઞુતં પત્તો, તેન હિ ભગવતો પાદો સકલિકાય ખતો, લોહિતપક્ખન્દિકા ચ આબાધો ઉપ્પન્નોતિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ તથાગતસ્સ પાદો સકલિકાય ખતો, લોહિતપક્ખન્દિકા ચ આબાધો ઉપ્પન્નો, તેન હિ તથાગતો સબ્બં અકુસલં ઝાપેત્વા સબ્બઞ્ઞુતં પત્તોતિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. નત્થિ, ભન્તે, વિના કમ્મેન વેદયિતં, સબ્બં તં વેદયિતં કમ્મમૂલકં, તં કમ્મેનેવ વેદયતિ, અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો’’તિ [નિબ્બાયિતબ્બોતિ (ક॰)].

‘‘ન હિ, મહારાજ, સબ્બં તં વેદયિતં કમ્મમૂલકં. અટ્ઠહિ, મહારાજ, કારણેહિ વેદયિતાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ, યેહિ કારણેહિ પુથૂ સત્તા વેદના વેદિયન્તિ. કતમેહિ અટ્ઠહિ? વાતસમુટ્ઠાનાનિપિ ખો, મહારાજ, ઇધેકચ્ચાનિ વેદયિતાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ, પિત્તસમુટ્ઠાનાનિપિ ખો, મહારાજ...પે॰... સેમ્હસમુટ્ઠાનાનિપિ ખો, મહારાજ...પે॰... સન્નિપાતિકાનિપિ ખો, મહારાજ...પે॰... ઉતુપરિણામજાનિપિ ખો, મહારાજ...પે॰... વિસમપરિહારજાનિપિ ખો, મહારાજ...પે॰... ઓપક્કમિકાનિપિ ખો, મહારાજ...પે॰... કમ્મવિપાકજાનિપિ ખો, મહારાજ, ઇધેકચ્ચાનિ વેદયિતાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ. ઇમેહિ ખો, મહારાજ, અટ્ઠહિ કારણેહિ પુથૂ સત્તા વેદના વેદયન્તિ. તત્થ યે તે પુગ્ગલા ‘સત્તે કમ્મં વિબાધતી’તિ વદેય્યું, તે ઇમે પુગ્ગલા સત્તકારણં પટિબાહન્તિ. તેસં તં વચનં મિચ્છા’’તિ. ‘‘ભન્તે નાગસેન, યઞ્ચ વાતિકં યઞ્ચ પિત્તિકં યઞ્ચ સેમ્હિકં યઞ્ચ સન્નિપાતિકં યઞ્ચ ઉતુપરિણામજં યઞ્ચ વિસમપરિહારજં યઞ્ચ ઓપક્કમિકં, સબ્બેતે કમ્મસમુટ્ઠાના યેવ, કમ્મેનેવ તે સબ્બે સમ્ભવન્તી’’તિ.

‘‘યદિ, મહારાજ, તેપિ સબ્બે કમ્મસમુટ્ઠાનાવ આબાધા ભવેય્યું, ન તેસં કોટ્ઠાસતો લક્ખણાનિ ભવેય્યું. વાતો ખો, મહારાજ, કુપ્પમાનો દસવિધેન કુપ્પતિ સીતેન ઉણ્હેન જિઘચ્છાય વિપાસાય અતિભુત્તેન ઠાનેન પધાનેન આધાવનેન ઉપક્કમેન કમ્મવિપાકેન. તત્ર યે તે નવ વિધા, ન તે અતીતે, ન અનાગતે, વત્તમાનકે ભવે ઉપ્પજ્જન્તિ, તસ્મા ન વત્તબ્બા ‘કમ્મસમ્ભવા સબ્બા વેદના’તિ. પિત્તં, મહારાજ, કુપ્પમાનં તિવિધેન કુપ્પતિ સીતેન ઉણ્હેન વિસમભોજનેન. સેમ્હં, મહારાજ, કુપ્પમાનં તિવિધેન કુપ્પતિ સીતેન ઉણ્હેન અન્નપાનેન. યો ચ, મહારાજ, વાતો યઞ્ચ પિત્તં યઞ્ચ સેમ્હં, તેહિ તેહિ કોપેહિ કુપ્પિત્વા મિસ્સી હુત્વા સકં સકં વેદનં આકડ્ઢતિ. ઉતુપરિણામજા, મહારાજ, વેદના ઉતુપરિયામેન ઉપ્પજ્જતિ. વિસમપરિહારજા વેદના વિસમપરિહારેન

ઉપ્પજ્જતિ. ઓપક્કમિકા, મહારાજ, વેદના અત્થિ કિરિયા, અત્થિ કમ્મવિપાકા, કમ્મવિપાકજા વેદના પુબ્બે કતેન કમ્મેન ઉપ્પજ્જતિ. ઇતિ ખો, મહારાજ, અપ્પં કમ્મવિપાકજં, બહુતરં અવસેસં. તત્થ બાલા 'સબ્બં કમ્મવિપાકજં યેવા'તિ અતિધાવન્તિ. તં કમ્મં ન સક્કા વિના બુદ્ધઞાણેન વવત્થાનં કાતું.

"યં પન, મહારાજ, ભગવતો પાદો સકલિકાય ખતો, તં વેદયિતં નેવ વાતસમુટ્ઠાનં, ન પિત્તસમુટ્ઠાનં, ન સેમ્હસમુટ્ઠાનં, ન સન્નિપાતિકં, ન ઉતુપરિણામજં, ન વિસમપરિહારજં, ન કમ્મવિપાકજં, ઓપક્કમિકં યેવ. દેવદત્તો હિ, મહારાજ, બહૂનિ જાતિસતસહસ્સાનિ તથાગતે આઘાતં બન્ધિ, સો તેન આઘાતેન મહતિં ગરું સિલં ગહેત્વા 'મત્થકે પાતેસ્સામી'તિ મુઞ્ચિ, અથઞ્ઞે દ્વે સેલા આગન્ત્વા તં સિલં તથાગતં અસમ્પત્તં યેવ સમ્પટિચ્છિંસુ, તાસં પહારેન પપટિકા ભિજ્જિત્વા ભગવતો પાદે પતિત્વા રુહિરં [નિપતિત્વા રુધિરં (સ્યા॰)] ઉપ્પાદેસિ, કમ્મવિપાકતો વા, મહારાજ, ભગવતો એસા વેદના નિબ્બત્તા કિરિયતો વા, તતુદ્ધં નત્થઞ્ઞા વેદના.

"યથા, મહારાજ, ખેત્તદુટ્ઠતાય વા બીજં ન સમ્ભવતિ બીજદુટ્ઠતાય વા. એવમેવ ખો, મહારાજ, કમ્મવિપાકતો વા ભગવતો એસા વેદના નિબ્બત્તા કિરિયતો વા, તતુદ્ધં નત્થઞ્ઞા વેદના.

"યથા વા પન, મહારાજ, કોટ્ઠદુટ્ઠતાય વા ભોજનં વિસમં પરિણમતિ આહારદુટ્ઠતાય વા, એવમેવ ખો, મહારાજ, કમ્મવિપાકતો વા ભગવતો એસા વેદના નિબ્બત્તા કિરિયતો વા, તતુદ્ધં નત્થઞ્ઞા વેદના. અપિ ચ, મહારાજ, નત્થિ ભગવતો કમ્મવિપાકજા વેદના, નત્થિ વિસમપરિહારજા વેદના, અવસેસેહિ સમુટ્ઠાનેહિ ભગવતો વેદના ઉપ્પજ્જતિ, તાય ચ પન વેદનાય ન સક્કા ભગવન્તં જીવિતા વોરોપેતું.

"નિપતન્તિ , મહારાજ, ઇમસ્મિં ચાતુમહાભૂતિકે [ચાતુમ્મહાભૂતિકે (સી॰)] કાયે ઇટ્ઠાનિટ્ઠા સુભાસુભવેદના. ઇધ, મહારાજ, આકાસે ખિત્તો લેડ્ડુ મહાપથવિયા નિપતતિ, અપિ નુ ખો સો, મહારાજ, લેડ્ડુ પુબ્બે કતેન મહાપથવિયા નિપતી"તિ? "ન હિ, ભન્તે, નત્થિ સો, ભન્તે, હેતુ મહાપથવિયા, યેન હેતુના મહાપથવી કુસલાકુસલવિપાકં પટિસંવેદેય્ય, પચ્ચુપ્પન્નેન , ભન્તે, અકમ્મકેન હેતુના સો લેડ્ડુ મહાપથવિયં નિપતતિ. યથા, મહારાજ, મહાપથવી, એવં તથાગતો દટ્ઠબ્બો. યથા લેડ્ડુ પુબ્બે અકતેન મહાપથવિયં નિપતતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતસ્સ પુબ્બે અકતેન સા સકલિકાપાદે નિપતિતા.

"ઇધ પન, મહારાજ, મનુસ્સા મહાપથવિં ભિન્દન્તિ ચ ખણન્તિ ચ, અપિ નુ ખો, મહારાજ, તે મનુસ્સા પુબ્બે કતેન મહાપથવિં ભિન્દન્તિ ચ ખણન્તિ ચા"તિ? "ન હિ ભન્તે"તિ. "એવમેવ ખો, મહારાજ, યા સા સકલિકા ભગવતો પાદે નિપતિતા, ન સા સકલિકા પુબ્બે કતેન ભગવતો પાદે નિપતિતા. યોપિ, મહારાજ, ભગવતો લોહિતપક્ખન્દિકાબાધો ઉપ્પન્નો, સોપિ આબાધો ન પુબ્બે કતેન ઉપ્પન્નો, સન્નિપાતિકેનેવ ઉપ્પન્નો, યે કેચિ, મહારાજ, ભગવતો કાયિકા આબાધા ઉપ્પન્ના, ન તે કમ્માભિનિબ્બત્તા, છન્નં એતેસં સમુટ્ઠાનાનં અઞ્ઞતરતો નિબ્બત્તા.

"ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન સંયુત્તનિકાયવરલઞ્છકે મોળિયસીવકે [મોલિયસિવકે (સ્યા॰ ક॰) સં॰ નિ॰ ૪.૨૬૯ પસ્સિતબ્બં] વેય્યાકરણે –

"'પિત્તસમુટ્ઠાનાનિપિ ખો, સીવક, ઇધેકચ્ચાનિ વેદયિતાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ. સામમ્પિ ખો એતં, સીવક, વેદિતબ્બં, યથા પિત્તસમુટ્ઠાનાનિપિ ઇધેકચ્ચાનિ વેદયિતાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ. લોકસ્સપિ ખો એતં, સીવક,

સચ્ચસમ્મતં, યથા પિત્તસમુટ્ઠાનાનિપિ ઇધેકચ્ચાનિ વેદયિતાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ. તત્ર, સીવક, યે તે સમણબ્રાહ્મણા એવંવાદિનો એવંદિટ્ઠિનો ''યં કિઞ્ચાયં પુરિસપુગ્ગલો પટિસંવેદેતિ સુખં વા દુક્ખં વા અદુક્ખમસુખં વા, સબ્બં તં પુબ્બે કતહેતૂ''તિ . યઞ્ચ સામં ઞાતં, તઞ્ચ અતિધાવન્તિ, યઞ્ચ લોકે સચ્ચસમ્મતં, તઞ્ચ અતિધાવન્તિ. તસ્મા તેસં સમણબ્રાહ્મણાનં મિચ્છાતિ વદામિ.

'''સેમ્હસમુટ્ઠાનાનિપિ ખો, સીવક, ઇધેકચ્ચાનિ વેદયિતાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ. વાતસમુટ્ઠાનાનિપિ ખો, સીવક... પે॰... સન્નિપાતિકાનિપિ ખો, સીવક...પે॰... ઉતુપરિણામજાનિપિ ખો, સીવક...પે॰... વિસમપરિહારજાનિપિ ખો , સીવક...પે॰... ઓપક્કમિકાનિપિ ખો, સીવક...પે॰... કમ્મવિપાકજાનિપિ ખો, સીવક, ઇધેકચ્ચાનિ વેદયિતાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ. સામમ્પિ ખો એતં, સીવક, વેદિતબ્બં, યથા કમ્મવિપાકજાનિપિ ઇધેકચ્ચાનિ વેદયિતાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ. લોકસ્સપિ ખો એતં, સીવક, સચ્ચસમ્મતં, યથા કમ્મવિપાકજાનિપિ ઇધેકચ્ચાનિ વેદયિતાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ. તત્ર, સીવક, યે તે સમણબ્રાહ્મણા એવંવાદિનો એવંદિટ્ઠિનો ''યં કિઞ્ચાયં પુરિસપુગ્ગલો પટિસંવેદેતિ સુખં વા દુક્ખં વા અદુક્ખમસુખં વા, સબ્બં તં પુબ્બે કતહેતૂ''તિ. યઞ્ચ સામં ઞાતં, તઞ્ચ અતિધાવન્તિ, યઞ્ચ લોકે સચ્ચસમ્મતં, તઞ્ચ અતિધાવન્તિ. તસ્મા તેસં સમણબ્રાહ્મણાનં મિચ્છાતિ વદામી'''તિ.

''ઇતિપિ, મહારાજ, ન સબ્બા વેદના કમ્મવિપાકજા, સબ્બં, મહારાજ, અકુસલં ઝાપેત્વા ભગવા સબ્બઞ્ઞુતં પત્તોતિ એવમેતં ધારેહી''તિ. ''સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી''તિ.

અકુસલચ્છેદનપઞ્હો અટ્ઠમો.

૯. ઉત્તરિકરણીયપઞ્હો

૯. ''ભન્તે નાગસેન, તુમ્હે ભણથ 'યં કિઞ્ચિ કરણીયં તથાગતસ્સ, સબ્બં તં બોધિયા યેવ મૂલે પરિનિટ્ઠિતં, નત્થિ તથાગતસ્સ ઉત્તરિં કરણીયં, કતસ્સ વા પતિચયો'તિ, ઇદઞ્ચ તેમાસં પટિસલ્લાનં દિસ્સતિ. યદિ, ભન્તે નાગસેન, યં કિઞ્ચિ કરણીયં તથાગતસ્સ, સબ્બં તં બોધિયા યેવ મૂલે પરિનિટ્ઠિતં, નત્થિ તથાગતસ્સ ઉત્તરિં કરણીયં, કતસ્સ વા પતિચયો, તેન હિ 'તેમાસં પટિસલ્લીનો'તિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ તેમાસં પટિસલ્લીનો, તેન હિ 'યં કિઞ્ચિ કરણીયં, તથાગતસ્સ, સબ્બં તં બોધિયા યેવ મૂલે પરિનિટ્ઠિત'ન્તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા . નત્થિ કતકરણીયસ્સ પટિસલ્લાનં, સકરણીયસ્સેવ પટિસલ્લાનં યથા નામ બ્યાધિતસ્સેવ ભેસજ્જેન કરણીયં હોતિ, અબ્યાધિતસ્સ કિં ભેસજ્જેન. છાતસ્સેવ ભોજનેન કરણીયં હોતિ, અછાતસ્સ કિં ભોજનેન. એવમેવ ખો, ભન્તે નાગસેન, નત્થિ કતકરણીયસ્સ પટિસલ્લાનં, સકરણીયસ્સેવ પટિસલ્લાનં. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો''તિ.

''યં કિઞ્ચિ, મહારાજ, કરણીયં તથાગતસ્સ, સબ્બં તં બોધિયા યેવ મૂલે પરિનિટ્ઠિતં, નત્થિ તથાગતસ્સ ઉત્તરિં કરણીયં, કતસ્સ વા પતિચયો, ભગવા ચ તેમાસં પટિસલ્લીનો, પટિસલ્લાનં ખો, મહારાજ, બહુગુણં, સબ્બેપિ તથાગતા પટિસલ્લીયિત્વા સબ્બઞ્ઞુતં પત્તા, તં તે સુકતગુણમનુસ્સરન્તા પટિસલ્લાનં સેવન્તિ. યથા, મહારાજ, પુરિસો રઞ્ઞો સન્તિકા લદ્ધવરો પટિલદ્ધભોગો તં સુકતગુણમનુસ્સરન્તો અપરાપરં રઞ્ઞો ઉપટ્ઠાનં એતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, સબ્બેપિ તથાગતા પટિસલ્લીયિત્વા સબ્બઞ્ઞુતં પત્તા, તં તે સુકતગુણમનુસ્સરન્તા પટિસલ્લાનં સેવન્તિ.

“યથા વા પન, મહારાજ, પુરિસો આતુરો દુક્ખિતો બાળ્હગિલાનો ભિસક્કમુપસેવિત્વા સોત્થિમનુપ્પત્તો તં સુકતગુણમનુસ્સરન્તો અપરાપરં ભિસક્કમુપસેવતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, સબ્બેપિ તથાગતા પટિસલ્લીયિત્વા સબ્બઞ્ઞુતં પત્તા, તં તે સુકતગુણમનુસ્સરન્તા પટિસલ્લાનં સેવન્તિ.

“અટ્ઠવીસતિ ખો પનિમે, મહારાજ, પટિસલ્લાનગુણા, યે ગુણે સમનુસ્સરન્તા [સમનુપસ્સન્તા (સી॰ પી॰)] તથાગતા પટિસલ્લાનં સેવન્તિ. કતમે અટ્ઠવીસતિ? ઇધ, મહારાજ, પટિસલ્લાનં પટિસલ્લીયમાનં અત્તાનં રક્ખતિ, આયું વડ્ઢેતિ, બલં દેતિ, વજ્જં પિદહતિ, અયસમપનેતિ, યસમુપનેતિ, અરતિં વિનોદેતિ, રતિમુપદહતિ, ભયમપનેતિ, વેસારજ્જં કરોતિ, કોસજ્જમપનેતિ, વીરિયમભિજનેતિ, રાગમપનેતિ, દોસમપનેતિ, મોહમપનેતિ, માનં નિહન્તિ, વિતક્કં ભઞ્જતિ, ચિત્તં એકગ્ગં કરોતિ, માનસં સ્નેહયતિ [સોભયતિ (સી॰)], હાસં જનેતિ, ગરુકં કરોતિ, લાભમુપ્પાદયતિ, નમસ્સિયં કરોતિ , પીતિં પાપેતિ, પામોજ્જં કરોતિ, સઙ્ખારાનં સભાવં દસ્સયતિ, ભવપ્પટિસન્ધિં ઉગ્ઘાટેતિ, સબ્બસામઞ્ઞં દેતિ. ઇમે ખો, મહારાજ, અટ્ઠવીસતિ પટિસલ્લાનગુણા, યે ગુણે સમનુસ્સરન્તા તથાગતા પટિસલ્લાનં સેવન્તિ.

“અપિ ચ ખો, મહારાજ, તથાગતા સન્તં સુખં સમાપત્તિરતિં અનુભવિતુકામા પટિસલ્લાનં સેવન્તિ પરિયોસિતસઙ્કપ્પા. ચતૂહિ ખો, મહારાજ, કારણેહિ તથાગતા પટિસલ્લાનં સેવન્તિ. કતમેહિ ચતૂહિ? વિહારફાસુતાયપિ, મહારાજ, તથાગતા પટિસલ્લાનં સેવન્તિ, અનવજ્જગુણબહુલતાયપિ તથાગતા પટિસલ્લાનં સેવન્તિ, અસેસઅરિયવીથિતોપિ તથાગતા પટિસલ્લાનં સેવન્તિ, સબ્બબુદ્ધાનં થુતથોમિતવણ્ણિતપસત્થતોપિ તથાગતા પટિસલ્લાનં સેવન્તિ. ઇમેહિ ખો, મહારાજ, ચતૂહિ કારણેહિ તથાગતા પટિસલ્લાનં સેવન્તિ. ઇતિ ખો, મહારાજ, તથાગતા પટિસલ્લાનં સેવન્તિ ન સકરણીયતાય, ન કતસ્સ વા પતિચયાય, અથ ખો ગુણવિસેસદસ્સાવિતાય તથાગતા પટિસલ્લાનં સેવન્તી”તિ. “સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી”તિ.

ઉત્તરિકરણીયપઞ્હો નવમો.

૧૦. ઇદ્ધિબલદસ્સનપઞ્હો

૧૦. “ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા ‘તથાગતસ્સ ખો, આનન્દ, ચત્તારો ઇદ્ધિપાદા ભાવિતા બહુલીકતા યાનીકતા વત્થુકતા અનુટ્ઠિતા પરિચિતા સુસમારદ્ધા, સો આકઙ્ખમાનો, આનન્દ, તથાગતો કપ્પં વા તિટ્ઠેય્ય કપ્પાવસેસં વા’તિ. પુન ચ ભણિતં ‘ઇતો તિણ્ણં માસાનં અચ્ચયેન તથાગતો પરિનિબ્બાયિસ્સતી’તિ. યદિ, ભન્તે નાગસેન, ભગવતા ભણિતં ‘તથાગતસ્સ ખો, આનન્દ, ચત્તારો ઇદ્ધિપાદા ભાવિતા...પે॰... કપ્પાવસેસં વા’તિ, તેન હિ તેમાસપરિચ્છેદો મિચ્છા. યદિ, ભન્તે, તથાગતેન ભણિતં ‘ઇતો તિણ્ણં માસાનં અચ્ચયેન તથાગતો પરિનિબ્બાયિસ્સતી’તિ, તેન હિ “તથાગતસ્સ ખો, આનન્દ, ચત્તારો ઇદ્ધિપાદા ભાવિતા...પે॰... કપ્પાવસેસં વા’તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. નત્થિ તથાગતાનં અટ્ઠાને ગજ્જિતં. અમોઘવચના બુદ્ધા ભગવન્તો તથવચના અદ્વેજ્ઝવચના. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો ગમ્ભીરો સુનિપુણો દુન્નિજ્ઝાપયો તવાનુપ્પત્તો, ભિન્દેતં દિટ્ઠિજાલં, એકંસે ઠપય, ભિન્દ પરવાદ”ન્તિ.

“ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા ‘તથાગતસ્સ ખો, આનન્દ, ચત્તારો ઇદ્ધિપાદા ભાવિતા...પે॰... કપ્પાવસેસં વા’તિ, તેમાસપરિચ્છેદો ચ ભણિતો, સો ચ પન કપ્પો આયુકપ્પો વુચ્ચતિ. ન, મહારાજ, ભગવા અત્તનો બલં

કિત્તયમાનો એવમાહ, ઇદ્ધિબલં પન મહારાજ, ભગવા પરિકિત્તયમાનો એવમાહ ‘તથાગતસ્સ ખો, આનન્દ, ચત્તારો ઇદ્ધિપાદા ભાવિતા…પે॰… કપ્પાવસેસં વા’તિ.

‘‘યથા, મહારાજ, રઞ્ઞો અસ્સાજાનીયો ભવેય્ય સીઘગતિ અનિલજવો, તસ્સ રાજા જવબલં પરિકિત્તયન્તો સનેગમજાનપદભટબલબ્રાહ્મણગહપતિકઅમચ્ચજનમજ્ઝે એવં વદેય્ય ‘આકઙ્ખમાનો મે, ભો, અયં હયવરો સાગરજલપરિયન્તં મહિં અનુવિચરિત્વા ખણેન ઇધાગચ્છેય્યા’તિ, ન ચ તં જવગતિં તસ્સં પરિસાયં દસ્સેય્ય, વિજ્જતિ ચ સો જવો તસ્સ, સમત્થો ચ સો ખણેન સાગરજલપરિયન્તં મહિં અનુવિચરિતું. એવમેવ ખો, મહારાજ, ભગવા અત્તનો ઇદ્ધિબલં પરિકિત્તયમાનો એવમાહ, તમ્પિ તેવિજ્જાનં છળભિઞ્ઞાનં અરહન્તાનં વિમલખીણાસવાનં દેવમનુસ્સાનઞ્ચ મજ્ઝે નિસીદિત્વા ભણિતં ‘તથાગતસ્સ ખો, આનન્દ, ચત્તારો ઇદ્ધિપાદા ભાવિતા બહુલીકતા યાનીકતા વત્થુકતા અનુટ્ઠિતા પરિચિતા સુસમારદ્ધા, સો આકઙ્ખમાનો, આનન્દ, તથાગતો કપ્પં વા તિટ્ઠેય્ય કપ્પાવસેસં વા’તિ. વિજ્જતિ ચ તં, મહારાજ, ઇદ્ધિબલં ભગવતો, સમત્થો ચ ભગવા ઇદ્ધિબલેન કપ્પં વા ઠાતું કપ્પાવસેસં વા, ન ચ ભગવા તં ઇદ્ધિબલં તસ્સં પરિસાયં દસ્સેતિ, અનત્થિકો, મહારાજ, ભગવા સબ્બભવેહિ, ગરહિતા ચ તથાગતસ્સ સબ્બભવા. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા ‘સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, અપ્પમત્તકોપિ ગૂથો દુગ્ગન્ધો હોતિ . એવમેવ ખો અહં, ભિક્ખવે, અપ્પમત્તકમ્પિ ભવં ન વણ્ણેમિ અન્તમસો અચ્છરાસઙ્ઘાતમત્તમ્પી’તિ અપિ નુ ખો, મહારાજ, ભગવા સબ્બભવગતિયોનિયો ગૂથસમં દિસ્વા ઇદ્ધિબલં નિસ્સાય ભવેસુ છન્દરાગં કરેય્યા’’તિ? ‘‘ન હિ ભન્તે’’તિ. ‘‘તેન હિ, મહારાજ, ભગવા ઇદ્ધિબલં પરિકિત્તયમાનો એવરૂપં બુદ્ધસીહનાદમભિનદી’’તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

ઇદ્ધિબલદસ્સનપઞ્હો દસમો.

ઇદ્ધિબલવગ્ગો પઠમો.

ઇમસ્મિં વગ્ગે દસ પઞ્હા.

૨. અભેજ્જવગ્ગો

૧. ખુદ્દાનુખુદ્દકપઞ્હો

૧. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા ‘અભિઞ્ઞાયાહં, ભિક્ખવે, ધમ્મં દેસેમિ નો અનભિઞ્ઞાયા’તિ. પુન ચ વિનયપઞ્ઞત્તિયા એવં ભણિતં ‘આકઙ્ખમાનો, આનન્દ, સઙ્ઘો મમચ્ચયેન ખુદ્દાનુખુદ્દકાનિ સિક્ખાપદાનિ સમૂહનતૂ’તિ. કિં નુ ખો, ભન્તે નાગસેન, ખુદ્દાનુખુદ્દકાનિ સિક્ખાપદાનિ દુપ્પઞ્ઞત્તાનિ, ઉદાહુ અવત્થુસ્મિં અજાનિત્વા પઞ્ઞત્તાનિ, યં ભગવા અત્તનો અચ્ચયેન ખુદ્દાનુખુદ્દકાનિ સિક્ખાપદાનિ સમૂહનાપેતિ? યદિ, ભન્તે નાગસેન, ભગવતા ભણિતં ‘અભિઞ્ઞાયાહં, ભિક્ખવે, ધમ્મં દેસેમિ નો અનભિઞ્ઞાયા’તિ, તેન હિ ‘આકઙ્ખમાનો, આનન્દ, સઙ્ઘો મમચ્ચયેન ખુદ્દાનુખુદ્દકાનિ સિક્ખાપદાનિ સમૂહનતૂ’તિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ તથાગતે વિનયપઞ્ઞત્તિયા એવં ભણિતં ‘આકઙ્ખમાનો, આનન્દ, સઙ્ઘો મમચ્ચયેન ખુદ્દાનુખુદ્દકાનિ સિક્ખાપદાનિ સમૂહનતૂ’તિ તેન હિ ‘અભિઞ્ઞાયાહં, ભિક્ખવે, ધમ્મં દેસેમિ નો અનભિઞ્ઞાયા’તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો સુખુમો નિપુણો ગમ્ભીરો સુગમ્ભીરો દુન્નિજ્ઝાપયો, સો તવાનુપ્પત્તો, તત્થ તે ઞાણબલવિપ્ફારં દસ્સેહી’’તિ.

‘‘ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા ‘અભિઞ્ઞાયાહં, ભિક્ખવે, ધમ્મં દેસેમિ નો અનભિઞ્ઞાયા’તિ, વિનયપઞ્ઞત્તિયાપિ એવં ભણિતં ‘આકઙ્ખમાનો, આનન્દ, સઙ્ઘો મમચ્ચયેન ખુદ્દાનુખુદ્દકાનિ સિક્ખાપદાનિ સમૂહનતૂ’તિ, તં પન, મહારાજ, તથાગતો ભિક્ખૂ વીમંસમાનો આહ ‘ઉક્કલેસ્સન્તિ [ઉક્કટ્ઠિસ્સન્તિ (સી॰), ઉસ્સક્કિસ્સન્તિ (સ્યા॰)] નુ ખો મમ સાવકા મયા વિસ્સજ્જાપીયમાના મમચ્ચયેન ખુદ્દાનુખુદ્દકાનિ સિક્ખાપદાનિ, ઉદાહુ આદિયિસ્સન્તી’તિ.

‘‘યથા, મહારાજ, ચક્કવત્તી રાજા પુત્તે એવં વદેય્ય ‘અયં ખો, તાતા, મહાજનપદો સબ્બદિસાસુ સાગરપરિયન્તો, દુક્કરો, તાતા, તાવતકેન બલેન ધારેતું, એથ તુમ્હે, તાતા, મમચ્ચયેન પચ્ચન્તે પચ્ચન્તે દેસે પજહથા’તિ. અપિ નુ ખો તે, મહારાજ, કુમારા પિતુઅચ્ચયેન હત્થગતે જનપદે સબ્બે તે પચ્ચન્તે પચ્ચન્તે દેસે મુઞ્ચેય્યુ’’ન્તિ? ‘‘ન હિ ભન્તે, રાજતો [રાજાનો (સી॰ પી॰)], ભન્તે, લુદ્ધતરા [લદ્ધતરા (ક॰)] કુમારા રજ્જલોભેન તદુત્તરિં દિગુણતિગુણં જનપદં પરિગ્ગણ્હેય્યું [પરિકડ્ઢેય્યું (સી॰ પી॰)], કિં પન તે હત્થગતં જનપદં મુઞ્ચેય્યુ’’ન્તિ? ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતો ભિક્ખૂ વીમંસમાનો એવમાહ ‘આકઙ્ખમાનો, આનન્દ, સઙ્ઘો મમચ્ચયેન ખુદ્દાનુખુદ્દકાનિ સિક્ખાપદાનિ સમૂહનતૂ’તિ. દુક્ખપરિમુત્તિયા, મહારાજ, બુદ્ધપુત્તા ધમ્મલોભેન અઞ્ઞમ્પિ ઉત્તરિં દિયડ્ઢસિક્ખાપદસતં ગોપેય્યું, કિં પન પકતિપઞ્ઞત્તં સિક્ખાપદં મુઞ્ચેય્યુ’’ન્તિ?

‘‘ભન્તે નાગસેન, યં ભગવા આહ ‘ખુદ્દાનુખુદ્દકાનિ સિક્ખાપદાની’તિ, એત્થાયં જનો સમ્મૂળ્હો વિમતિજાતો અધિકતો સંસયપક્ખન્દો. કતમાનિ તાનિ ખુદ્દકાનિ સિક્ખાપદાનિ, કતમાનિ અનુખુદ્દકાનિ સિક્ખાપદાનીતિ? દુક્કટં, મહારાજ, ખુદ્દકં સિક્ખાપદં, દુબ્ભાસિતં અનુખુદ્દકં સિક્ખાપદં, ઇમાનિ દ્વે ખુદ્દાનુખુદ્દકાનિ સિક્ખાપદાનિ, પુબ્બકેહિપિ, મહારાજ, મહાથેરેહિ એત્થ વિમતિ ઉપ્પાદિતા, તેહિપિ એકજ્ઝં ન કતો ધમ્મસણ્ઠિતિપરિયાયે ભગવતા એસો પઞ્હો ઉપદિટ્ઠોતિ. ચિરનિક્ખિત્તં, ભન્તે નાગસેન, જિનરહસ્સં અજ્જેતરહિ લોકે વિવટં પાકટં કત’’ન્તિ.

ખુદ્દાનુખુદ્દકપઞ્હો પઠમો.

૨. અબ્યાકરણીયપઞ્હો

૨. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા ‘નત્થાનન્દ તથાગતસ્સ ધમ્મેસુ આચરિયમુટ્ઠી’તિ, પુન ચ થેરેન માલુક્યપુત્તેન [માલુઙ્ક્યપુત્તેન (સી॰ સ્યા॰ પી॰) સં॰ નિ॰ ૪.૯૫; અ॰ નિ॰ ૧.૪.૨૫૭ પસ્સિતબ્બં] પઞ્હં પુટ્ઠો ન બ્યાકાસિ. એસો ખો, ભન્તે નાગસેન, પઞ્હો દ્વયન્તો [દ્વયતો (સી॰)] એકન્તનિસ્સિતો ભવિસ્સતિ અજાનનેન વા ગુય્હકરણેન વા. યદિ, ભન્તે નાગસેન, ભગવતા ભણિતં ‘નત્થાનન્દ તથાગતસ્સ ધમ્મેસુ આચરિયમુટ્ઠી’તિ, તેન હિ થેરસ્સ માલુક્યપુત્તસ્સ અજાનન્તેન ન બ્યાકતં. યદિ જાનન્તેન ન બ્યાકતં, તેન હિ અત્થિ તથાગતસ્સ ધમ્મેસુ આચરિયમુટ્ઠિ. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો’’તિ.

‘‘ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા ‘નત્થાનન્દ તથાગતસ્સ ધમ્મેસુ આચરિયમુટ્ઠી’તિ, અબ્યાકતો ચ થેરેન માલુક્યપુત્તેન પુચ્છિતો પઞ્હો, તઞ્ચ પન ન અજાનન્તેન ન ગુય્હકરણેન. ચત્તારિમાનિ, મહારાજ, પઞ્હબ્યાકરણાનિ. કતમાનિ ચત્તારિ? એકંસબ્યાકરણીયો પઞ્હો વિભજ્જબ્યાકરણીયો પઞ્હો પટિપુચ્છાબ્યાકરણીયો પઞ્હો ઠપનીયો પઞ્હોતિ.

‘‘કતમો ચ, મહારાજ, એકંસબ્યાકરણીયો પઞ્હો? ‘રૂપં અનિચ્ચ’ન્તિ એકંસબ્યાકરણીયો પઞ્હો, ‘વેદના અનિચ્ચા’તિ...પે॰... ‘સઞ્ઞા અનિચ્ચા’તિ...પે॰... ‘સઙ્ખારા અનિચ્ચા’તિ...પે॰... ‘વિઞ્ઞાણં અનિચ્ચ’’ન્તિ એકંસબ્યાકરણીયો પઞ્હો, અયં એકંસબ્યાકરણીયો પઞ્હો.

‘‘કતમો વિભજ્જબ્યાકરણીયો પઞ્હો? ‘અનિચ્ચં પન રૂપ’ન્તિ વિભજ્જબ્યાકરણીયો પઞ્હો, ‘અનિચ્ચા પન વેદના’તિ...પે॰... ‘અનિચ્ચા પન સઞ્ઞા’તિ...પે॰... ‘અનિચ્ચા પન સઙ્ખારા’તિ...પે॰... ‘અનિચ્ચં પન વિઞ્ઞાણ’ન્તિ વિભજ્જબ્યાકરણીયો પઞ્હો, અયં વિભજ્જબ્યાકરણીયો પઞ્હો.

‘‘કતમો પટિપુચ્છાબ્યાકરણીયો પઞ્હો? ‘કિં નુ ખો ચક્ખુના સબ્બં વિજાનાતી’તિ અયં પટિપુચ્છાબ્યાકરણીયો પઞ્હો.

‘‘કતમો ઠપનીયો પઞ્હો? ‘સસ્સતો લોકો’તિ ઠપનીયો પઞ્હો, ‘અસસ્સતો લોકો’તિ. ‘અન્તવા લોકો’તિ. ‘અનન્તવા લોકો’તિ. ‘અન્તવા ચ અનન્તવા ચ લોકો’તિ. ‘નેવન્તવા નાનન્તવા લોકો’તિ. ‘તં જીવં તં સરીર’ન્તિ. ‘અઞ્ઞં જીવં અઞ્ઞં સરીર’ન્તિ. ‘હોતિ તથાગતો પરં મરણા’તિ. ‘ન હોતિ તથાગતો પરં મરણા’તિ. ‘હોતિ ચ ન ચ હોતિ તથાગતો પરં મરણા’તિ. ‘નેવ હોતિ ન ન હોતિ તથાગતો પરં મરણા’તિ ઠપનીયો પઞ્હો, અયં ઠપનીયો પઞ્હો.

‘‘ભગવા, મહારાજ, થેરસ્સ માલુક્યપુત્તસ્સ તં ઠપનીયં પઞ્હં ન બ્યાકાસિ. સો પન પઞ્હો કિં કારણા ઠપનીયો? ન તસ્સ દીપનાય હેતુ વા કારણં વા અત્થિ, તસ્મા સો પઞ્હો ઠપનીયો. નત્થિ બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં અકારણમહેતુકં ગિરમુદીરણ’’ન્તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

અબ્યાકરણીયપઞ્હો દુતિયો.

૩. મચ્ચુભાયનાભાયનપઞ્હો

૩. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા ‘સબ્બે તસન્તિ દણ્ડસ્સ, સબ્બે ભાયન્તિ મચ્ચુનો’તિ, પુન ભણિતં ‘અરહા સબ્બભયમતિક્કન્તો’તિ. કિં નુ ખો, ભન્તે નાગસેન, અરહા દણ્ડભયા તસતિ , નિરયે વા નેરયિકા સત્તા જલિતા કુથિતા તત્તા સન્તત્તા તમ્હા જલિતગ્ગિજાલકા મહાનિરયા ચવમાના મચ્ચુનો ભાયન્તિ. યદિ, ભન્તે નાગસેન, ભગવતા ભણિતં ‘સબ્બે તસન્તિ દણ્ડસ્સ, સબ્બે ભાયન્તિ મચ્ચુનો’તિ, તેન હિ ‘અરહા સબ્બભયમતિક્કન્તો’તિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ ભગવતા ભણિતં ‘અરહા સબ્બભયમતિક્કન્તો’તિ, તેન હિ ‘સબ્બે તસન્તિ દણ્ડસ્સ, સબ્બે ભાયન્તિ મચ્ચુનો’તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયં ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો’’તિ.

‘‘નેતં, મહારાજ, વચનં ભગવતા અરહન્તે ઉપાદાય ભણિતં ‘સબ્બે તસન્તિ દણ્ડસ્સ, સબ્બે ભાયન્તિ મચ્ચુનો’તિ. ઠપિતો અરહા તસ્મિં વત્થુસ્મિં, સમૂહતો ભયહેતુ અરહતો. યે તે, મહારાજ, સત્તા સકિલેસા, યેસઞ્ચ અધિમત્તા અત્તાનુદિટ્ઠિ, યે ચ સુખદુક્ખેસુ ઉન્નતાવનતા, તે ઉપાદાય ભગવતા ભણિતં ‘સબ્બે તસન્તિ દણ્ડસ્સ, સબ્બે ભાયન્તિ મચ્ચુનો’તિ. અરહતો, મહારાજ, સબ્બગતિ ઉપચ્છિન્ના, યોનિ વિદ્ધંસિતા, પટિસન્ધિ ઉપહતા,

ભગ્ગા ફાસુકા, સમૂહતા સબ્બભવાલયા, સમુચ્છિન્ના સબ્બસઙ્ખારા, હતં કુસલાકુસલં, વિહતા અવિજ્જા, અબીજં વિઞ્ઞાણં કતં, દડ્ઢા સબ્બકિલેસા, અતિવત્તા લોકધમ્મા, તસ્મા અરહા ન તસતિ સબ્બભયેહિ.

''ઇધ, મહારાજ, રઞ્ઞો ચત્તારો મહામત્તા ભવેય્યું અનુરક્ખા લદ્ધયસા વિસ્સાસિકા ઠપિતા મહતિ ઇસ્સરિયે ઠાને. અથ રાજા કિસ્મિઞ્ચિ દેવ કરણીયે સમુપ્પન્ને યાવતા સકવિજિતે સબ્બજનસ્સ આણાપેય્ય 'સબ્બેવ મે બલિં કરોન્તુ, સાધેથ તુમ્હે ચત્તારો મહામત્તા તં કરણીય'ન્તિ. અપિ નુ ખો, મહારાજ, તેસં ચતુન્નં મહામત્તાનં બલિભયા સન્તાસો ઉપ્પજ્જેય્યા''તિ? ''ન હિ ભન્તે''તિ. ''કેન કારણેન મહારાજા''તિ. ''ઠપિતા તે, ભન્તે, રઞ્ઞા ઉત્તમટ્ઠાને, નત્થિ તેસં બલિ, સમતિક્કન્તબલિનો તે, અવસેસે ઉપાદાય રઞ્ઞા આણાપિતં 'સબ્બેવ મે બલિં કરોન્તૂ'તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, નેતં વચનં ભગવતા અરહન્તે ઉપાદાય ભણિતં, ઠપિતો અરહા તસ્મિં વત્થુસ્મિં, સમૂહતો ભયહેતુ અરહતો, યે તે, મહારાજ, સત્તા સકિલેસા, યેસઞ્ચ અધિમત્તા અત્તાનુદિટ્ઠિ, યે ચ સુખદુક્ખેસુ ઉન્નતાવનતા , તે ઉપાદાય ભગવતા ભણિતં 'સબ્બે તસન્તિ દણ્ડસ્સ, સબ્બે ભાયન્તિ મચ્ચુનો'તિ. તસ્મા અરહા ન તસતિ સબ્બભયેહી''તિ.

''નેતં, ભન્તે નાગસેન, વચનં સાવસેસં, નિરવસેસવચનમેતં 'સબ્બે'તિ. તત્થ મે ઉત્તરિં કારણં બ્રૂહિ તં વચનં પતિટ્ઠાપેતુ''ન્તિ.

''ઇધ, મહારાજ, ગામે ગામસ્સામિકો આણાપકં આણાપેય્ય 'એહિ, ભો આણાપક, યાવતા ગામે ગામિકા, તે સબ્બે સીઘં મમ સન્તિકે સન્નિપાતેહી'તિ. સો 'સાધુ સામી'તિ સમ્પટિચ્છિત્વા ગામમજ્ઝે ઠત્વા તિક્ખત્તું સદ્દમનુસ્સાવેય્ય 'યાવતા ગામે ગામિકા, તે સબ્બે સીઘસીઘં સામિનો સન્તિકે સન્નિપતન્તૂ'તિ. તતો તે ગામિકા આણાપકસ્સ વચનેન તુરિતતુરિતા સન્નિપતિત્વા ગામસ્સામિકસ્સ આરોચેન્તિ 'સન્નિપતિતા, સામિ, સબ્બે ગામિકા, યં તે કરણીયં તં કરોહી'તિ. ઇતિ સો, મહારાજ, ગામસ્સામિકો કુટિપુરિસે સન્નિપાતેન્તો સબ્બે ગામિકે આણાપેતિ, તે ચ આણત્તા ન સબ્બે સન્નિપતન્તિ, કુટિપુરિસા યેવ સન્નિપતન્તિ, 'એત્તકા યેવ મે ગામિકા'તિ ગામસ્સામિકો ચ તથા સમ્પટિચ્છતિ, અઞ્ઞે બહુતરા અનાગતા ઇત્થિપુરિસા દાસિદાસા ભતકા કમ્મકરા ગામિકા ગિલાના ગોમહિંસા અજેળકા સુવાના, યે અનાગતા, સબ્બે તે અગણિતા, કુટિપુરિસે યેવ ઉપાદાય આણાપિતત્તા 'સબ્બે સન્નિપતન્તૂ'તિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, નેતં વચનં ભગવતા અરહન્તે ઉપાદાય ભણિતં, ઠપિતો અરહા તસ્મિં વત્થુસ્મિં, સમૂહતો ભયહેતુ અરહતો, યે તે, મહારાજ, સત્તા સકિલેસા, યેસઞ્ચ અધિમત્તા અત્તાનુદિટ્ઠિ, યે ચ સુખદુક્ખેસુ ઉન્નતાવનતા, તે ઉપાદાય ભગવતા ભણિતં 'સબ્બે તસન્તિ દણ્ડસ્સ, સબ્બે ભાયન્તિ મચ્ચુનો'તિ . તસ્મા અરહા ન તસતિ સબ્બભયેહિ.

''અત્થિ, મહારાજ, સાવસેસં વચનં સાવસેસો અત્થો, અત્થિ સાવસેસં વચનં નિરવસેસો અત્થો, અત્થિ નિરવસેસં વચનં સાવસેસો અત્થો, અત્થિ નિરવસેસં વચનં નિરવસેસો અત્થો. તેન તેન અત્થો સમ્પટિચ્છિતબ્બો.

''પઞ્ચવિધેહિ, મહારાજ, કારણેહિ અત્થો સમ્પટિચ્છિતબ્બો આહચ્ચપદેન રસેન આચરિયવંસેન [આચરિયવંસતાય (પી॰ ક॰)] અધિપ્પાયા કારણુત્તરિયતાય. એત્થ હિ **આહચ્ચપદ**ન્તિ સુત્તં અધિપ્પેતં. **રસો**તિ સુત્તાનુલોમં. **આચરિયવંસો**તિ આચરિયવાદો. **અધિપ્પાયો**તિ અત્તનો મતિ. **કારણુત્તરિયતા**તિ ઇમેહિ ચતૂહિ સમેન્તં [સમેતં (સી॰)] કારણં. ઇમેહિ ખો, મહારાજ, પઞ્ચહિ કારણેહિ અત્થો સમ્પટિચ્છિતબ્બો. એવમેસો પઞ્હો સુવિનિચ્છિતો હોતી''તિ.

‘‘હોતુ, ભન્તે નાગસેન, તથા તં સમ્પટિચ્છામિ. ઠપિતો હોતુ અરહા તસ્મિં વત્થુસ્મિં, તસન્તુ અવસેસા સત્તા, નિરયે પન નેરયિકા સત્તા દુક્ખા તિબ્બા કટુકા વેદના વેદયમાના જલિતપજ્જલિતસબ્બઙ્ગપચ્ચઙ્ગા રુણ્ણકારુઞ્ઞકન્દિતપરિદેવિતલાલપ્પિતમુખા અસય્હતિબ્બદુક્ખાભિભૂતા અતાણા અસરણા અસરણીભૂતા અનપ્પસોકાતુરા અન્તિમપચ્છિમગતિકા એકન્તસોકપરાયણા ઉણ્હતિખિણચણ્ડખરતપનતેજવન્તો ભીમભયજનકનિનાદમહાસદ્દા સંસિબ્બિતછબ્બિધજાલામાલાકુલા સમન્તા સતયોજનાનુફરણચ્ચિવેગા કદરિયા તપના મહાનિરયા ચવમાના મચ્ચુનો ભાયન્તી’’તિ? ‘‘આમ, મહારાજા’’તિ.

‘‘નનુ, ભન્તે નાગસેન, નિરયો એકન્તદુક્ખવેદનીયો, કિસ્સ પન તે નેરયિકા સત્તા એકન્તદુક્ખવેદનીયા નિરયા ચવમાના મચ્ચુનો ભાયન્તિ, કિસ્સ નિરયે રમન્તી’’તિ? ‘‘ન તે, મહારાજ, નેરયિકા સત્તા નિરયે રમન્તિ, મુઞ્ચિતુકામાવ તે નિરયા. મરણસ્સેવ સો [મરણસ્સેસો (સી॰ પી॰)], મહારાજ, આનુભાવો, યેન તેસં સન્તાસો ઉપ્પજ્જતી’’તિ. ‘‘એતં ખો, ભન્તે નાગસેન, ન સદ્દહામિ, યં મુચ્ચિતુકામાનં ચુતિયા સન્તાસો ઉપ્પજ્જતીતિ, હાસનીયં , ભન્તે નાગસેન, તં ઠાનં, યં તે પત્થિતં લભન્તિ, કારણેન મં સઞ્ઞાપેહી’’તિ.

‘‘મરણન્તિ ખો, મહારાજ, એતં અદિટ્ઠસચ્ચાનં તાસનીયટ્ઠાનં, એત્થાયં જનો તસતિ ચ ઉબ્બિજ્જતિ ચ. યો ચ, મહારાજ, કણ્હસપ્પસ્સ ભાયતિ, સો મરણસ્સ ભાયન્તો કણ્હસપ્પસ્સ ભાયતિ. યો ચ હત્થિસ્સ ભાયતિ...પે॰... સીહસ્સ...પે॰... બ્યગ્ઘસ્સ...પે॰... દીપિસ્સ...પે॰... અચ્છસ્સ...પે॰... તરચ્છસ્સ...પે॰... મહિંસસ્સ...પે॰... ગવયસ્સ...પે॰... અગ્ગિસ્સ...પે॰... ઉદકસ્સ...પે॰... ખાણુકસ્સ...પે॰... કણ્ટકસ્સ ભાયતિ. યો ચ સત્તિયા ભાયતિ, સો મરણસ્સ ભાયન્તો સત્તિયા ભાયતિ. મરણસ્સેવ સો [મરણસ્સેસો (સી॰ પી॰)], મહારાજ, સરસસભાવતેજો [સરસભાવતેજો (સી॰ પી॰)], તસ્સ સરસસભાવતેજેન સકિલેસા સત્તા મરણસ્સ તસન્તિ ભાયન્તિ, મુચ્ચિતુકામાપિ, મહારાજ, નેરયિકા સત્તા મરણસ્સ તસન્તિ ભાયન્તિ.

‘‘ઇધ, મહારાજ, પુરિસસ્સ કાયે મેદો ગણ્ઠિ ઉપ્પજ્જેય્ય. સો તેન રોગેન દુક્ખિતો ઉપદ્દવા પરિમુચ્ચિતુકામો ભિસક્કં સલ્લકત્તં આમન્તાપેય્ય. તસ્સ વચનં સો ભિસક્કો સલ્લકત્તો સમ્પટિચ્છિત્વા તસ્સ રોગસ્સ ઉદ્ધરણાય ઉપકરણં ઉપટ્ઠાપેય્ય, સત્થકં તિખિણં કરેય્ય , યમકસલાકા [દહનસલાકં (ક॰)] અગ્ગિમ્હિ પક્ખિપેય્ય, ખારલવણં નિસદાય પિસાપેય્ય, અપિ નુ ખો, મહારાજ, તસ્સ આતુરસ્સ તિખિણસત્થકચ્છેદનેન યમકસલાકાદહનેન ખારલોણપ્પવેસનેન તાસો ઉપ્પજ્જેય્યા’’તિ? ‘‘આમ ભન્તે’’તિ. ‘‘ઇતિ, મહારાજ, તસ્સ આતુરસ્સ રોગા મુચ્ચિતુકામસ્સાપિ વેદનાભયા સન્તાસો ઉપ્પજ્જતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, નિરયા મુચ્ચિતુકામાનમ્પિ નેરયિકાનં સત્તાનં મરણભયા સન્તાસો ઉપ્પજ્જતિ.

‘‘ઇધ, મહારાજ, પુરિસો ઇસ્સરાપરાધિકો બદ્ધો સઙ્ખલિકબન્ધનેન ગબ્ભે પક્ખિત્તો પરિમુચ્ચિતુકામો અસ્સ, તમેનં સો ઇસ્સરો મોચેતુકામો પક્કોસાપેય્ય. અપિ નુ ખો, મહારાજ, તસ્સ ઇસ્સરાપરાધિકસ્સ પુરિસસ્સ ‘કતદોસો અહ’ન્તિ જાનન્તસ્સ ઇસ્સરદસ્સનેન સન્તાસો ઉપ્પજ્જેય્યા’’તિ? ‘‘આમ ભન્તે’’તિ. ‘‘ઇતિ, મહારાજ, તસ્સ ઇસ્સરાપરાધિકસ્સ પુરિસસ્સ પરિમુચ્ચિતુકામાસ્સાપિ ઇસ્સરભયા સન્તાસો ઉપ્પજ્જતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, નિરયા મુચ્ચિતુકામાનમ્પિ નેરયિકાનં સત્તાનં મરણભયા સન્તાસો ઉપ્પજ્જતી’’તિ.

‘‘અપરમ્પિ , ભન્તે, ઉત્તરિં કારણં બ્રૂહિ, યેનાહં કારણેન ઓકપ્પેય્ય’’ન્તિ. ‘‘ઇધ, મહારાજ, પુરિસો દટ્ઠવિસેન આસીવિસેન દટ્ઠો ભવેય્ય, સો તેન વિસવિકારેન પતેય્ય ઉપ્પતેય્ય વટ્ટેય્ય પવટ્ટેય્ય, અથઞ્ઞતરો પુરિસો

બલવન્તેન મન્તપદેન તં દટ્ઠવિસં આસીવિસં આનેત્વા તં દટ્ઠવિસં પચ્ચાચમાપેય્ય, અપિ નુ ખો, મહારાજ, તસ્સ વિસગતસ્સ પુરિસસ્સ તસ્મિં દટ્ઠવિસે સપ્પે સોત્થિહેતુ ઉપગચ્છન્તે સન્તાસો ઉપ્પજ્જેય્યા''તિ? ''આમ ભન્તે''તિ. ઇતિ, મહારાજ, તથારૂપે અહિમ્હિ સોત્થિહેતુપિ ઉપગચ્છન્તે તસ્સ સન્તાસો ઉપ્પજ્જતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, નિરયા મુચ્ચિતુકામાનમ્પિ નેરયિકાનં સત્તાનં મરણભયા સન્તાસો ઉપ્પજ્જતિ. અનિટ્ઠં, મહારાજ, સબ્બસત્તાનં મરણં, તસ્મા નેરયિકા સત્તા નિરયા પરિમુચ્ચિતુકામાપિ મચ્ચુનો ભાયન્તી''તિ. ''સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી''તિ.

મચ્ચુભાયનાભાયનપઞ્હો તતિયો.

૪. મચ્ચુપાસમુત્તિપઞ્હો

૪. ''ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા –

'''ન અન્તલિક્ખે ન સમુદ્દમજ્ઝે, ન પબ્બતાનં વિવરં પવિસ્સ;
ન વિજ્જતી સો જગતિપ્પદેસો, યત્થટ્ઠિતો મુચ્ચેય્ય મચ્ચુપાસા'તિ.

''પુન ભગવતા પરિત્તા ચ ઉદ્દિટ્ઠા. સેય્યથિદં, રતનસુત્તં મેત્તસુત્તં ખન્ધપરિત્તં મોરપરિત્તં ધજગ્ગપરિત્તં આટાનાટિયપરિત્તં અઙ્ગુલિમાલપરિત્તં. યદિ, ભન્તે નાગસેન, આકાસગતોપિ સમુદ્દમજ્ઝગતોપિ પાસાદકુટિલેણગુહાપબ્ભારદરિબિલગિરિ વિવરપબ્બતન્તરગતોપિ ન મુચ્ચતિ મચ્ચુપાસા, તેન હિ પરિત્તકમ્મં મિચ્છા. યદિ પરિત્તકરણેન મચ્ચુપાસા પરિમુત્તિ ભવતિ, તેન હિ 'ન અન્તલિક્ખે...પે॰... મચ્ચુપાસા'તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો ગણ્ઠિતોપિ ગણ્ઠિતરો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો''તિ.

''ભાસિતમ્પેતં , મહારાજ, ભગવતા 'ન અન્તલિક્ખે...પે॰... મચ્ચુપાસા'તિ, પરિત્તા ચ ભગવતા ઉદ્દિટ્ઠા, તઞ્ચ પન સાવસેસાયુકસ્સ વયસમ્પન્નસ્સ અપેતકમ્માવરણસ્સ, નત્થિ, મહારાજ, ખીણાયુકસ્સ ઠિતિયા કિરિયા વા ઉપક્કમો વા.

''યથા મહારાજ મતસ્સ રુક્ખસ્સ સુક્ખસ્સ કોળાપસ્સ નિસ્નેહસ્સ ઉપરુદ્ધજીવિતસ્સ ગતાયુસઙ્ખારસ્સ કુમ્ભસહસ્સેનપિ ઉદકે આકિરન્તે અલ્લત્તં વા પલ્લવિતહરિતભાવો વા ન ભવેય્ય. એવમેવ ખો, મહારાજ, ભેસજ્જપરિત્તકમ્મેન નત્થિ ખીણાયુકસ્સ ઠિતિયા કિરિયા વા ઉપક્કમો વા, યાનિ તાનિ, મહારાજ, મહિયા ઓસધાનિ ભેસજ્જાનિ, તાનિપિ ખીણાયુકસ્સ અકિચ્ચકરાનિ ભવન્તિ. સાવસેસાયુકં, મહારાજ, વયસમ્પન્નં અપેતકમ્માવરણં પરિત્તં રક્ખતિ ગોપેતિ, તસ્સત્થાય ભગવતા પરિત્તા ઉદ્દિટ્ઠા.

''યથા, મહારાજ, કસ્સકો પરિપક્કે ધઞ્ઞે મતે સસ્સનાળે ઉદકપ્પવેસનં વારેય્ય, યં પન સસ્સં તરુણં મેઘસન્નિભં વયસમ્પન્નં, તં ઉદકવડ્ઢિયા વડ્ઢતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, ખીણાયુકસ્સ ભેસજ્જપરિત્તકિરિયા ઠપિતા પટિક્ખિત્તા , યે પન તે મનુસ્સા સાવસેસાયુકા વયસમ્પન્ના, તેસં અત્થાય પરિત્તભેસજ્જાનિ ભણિતાનિ, તે પરિત્તભેસજ્જેહિ વડ્ઢન્તી''તિ.

''યદિ, ભન્તે નાગસેન, ખીણાયુકો મરતિ, સાવસેસાયુકો જીવતિ, તેન હિ પરિત્તભેસજ્જાનિ નિરત્થકાનિ હોન્તી''તિ? ''દિટ્ઠપુબ્બો પન તયા, મહારાજ, કોચિ રોગો ભેસજ્જેહિ પટિનિવત્તિતો''તિ? ''આમ, ભન્તે,

અનેકસતાનિ દિટ્ઠાની’’તિ. ‘‘તેન હિ, મહારાજ, ‘પરિત્તભેસજ્જકિરિયા નિરત્થકા’તિ યં વચનં, તં મિચ્છા ભવતી’’તિ.

‘‘દિસ્સન્તિ , ભન્તે નાગસેન, વેજ્જાનં ઉપક્કમા ભેસજ્જપાનાનુલેપા, તેન તેસં ઉપક્કમેન રોગો પટિનિવત્તતી’’તિ. ‘‘પરિત્તાનમ્પિ, મહારાજ, પવત્તીયમાનાનં સદ્દો સુય્યતિ, જિવ્હા સુક્ખતિ, હદયં બ્યાવટ્ટતિ, કણ્ઠો આતુરતિ. તેન તેસં પવત્તેન સબ્બે બ્યાધયો વૂપસમન્તિ, સબ્બા ઈતિયો અપગચ્છન્તીતિ.

‘‘દિટ્ઠપુબ્બો પન તયા, મહારાજ, કોચિ અહિના દટ્ઠો મન્તપદેન વિસં પાતીયમાનો વિસં ચિક્ખસ્સન્તો ઉદ્ધમધો આચમયમાનો’’તિ? ‘‘આમ, ભન્તે , અજ્જેતરહિપિ તં લોકે વત્તતી’’તિ. ‘‘તેન હિ, મહારાજ, ‘પરિત્તભેસજ્જકિરિયા નિરત્થકા’તિ યં વચનં, તં મિચ્છા ભવતિ. કતપરિત્તઞ્હિ, મહારાજ, પુરિસં ડંસિતુકામો અહિ ન ડંસતિ, વિવટં મુખં પિદહતિ, ચોરાનં ઉક્ખિત્તલગુળમ્પિ ન સમ્ભવતિ, તે લગુળં મુઞ્ચિત્વા પેમં કરોન્તિ, કુપિતોપિ હત્થિનાગો સમાગન્ત્વા ઉપરમતિ, પજ્જલિતમહાઅગ્ગિક્ખન્ધોપિ ઉપગન્ત્વા નિબ્બાયતિ, વિસં હલાહલમ્પિ ખાયિતં અગદં સમ્પજ્જતિ, આહારત્થં વા ફરતિ, વધકા હન્તુકામા ઉપગન્ત્વા દાસભૂતા સમ્પજ્જન્તિ, અક્કન્તોપિ પાસો ન સંવરતિ [ન સંચરતિ (સી॰)].

‘‘સુતપુબ્બં પન તયા, મહારાજ, ‘મોરસ્સ કતપરિત્તસ્સ સત્તવસ્સસતાનિ લુદ્દકો નાસક્ખિ પાસં ઉપનેતું, અકતપરિત્તસ્સ તં યેવ દિવસં પાસં ઉપનેસી’’તિ ? ‘‘આમ, ભન્તે, સુય્યતિ, અબ્ભુગ્ગતો સો સદ્દો સદેવકે લોકે’’તિ. ‘‘તેન હિ, મહારાજ ‘પરિત્તભેસજ્જકિરિયા નિરત્થકા’તિ યં વચનં, તં મિચ્છા ભવતિ.

‘‘સુતપુબ્બં પન તયા, મહારાજ, ‘દાનવો ભરિયં પરિરક્ખન્તો સમુગ્ગે પક્ખિપિત્વા ગિલિત્વા કુચ્છિના પરિહરતિ, અથેકો વિજ્જાધરો તસ્સ દાનવસ્સ મુખેન પવિસિત્વા તાય સદ્ધિં અભિરમતિ, યદા સો દાનવો અઞ્ઞાસિ, અથ સમુગ્ગં વમિત્વા વિવરિ, સહ સમુગ્ગે વિવટે વિજ્જાધરો યથાકામં [યેન કામં (ક॰)] પક્કામી’’તિ? ‘‘આમ, ભન્તે, સુય્યતિ, અબ્ભુગ્ગતો સોપિ સદ્દો સદેવકે લોકે’’તિ. ‘‘નનુ સો, મહારાજ, વિજ્જાધરો પરિત્તબલેન [મન્તબલેન (?)] ગહણા મુત્તો’’તિ. ‘‘આમ ભન્તે’’તિ. ‘‘તેન હિ, મહારાજ, અત્થિ પરિત્તબલં.

‘‘સુતપુબ્બં પન તયા, મહારાજ, ‘અપરોપિ વિજ્જાધરો બારાણસિરઞ્ઞો અન્તેપુરે મહેસિયા સદ્ધિં સમ્પદુટ્ઠો [સંસટ્ઠો (સી॰)] ગહણપ્પત્તો સમાનો ખણેન અદસ્સનં ગતો મન્તબલેના’’તિ. ‘‘આમ, ભન્તે, સુય્યતી’’તિ. ‘‘નનુ સો, મહારાજ, વિજ્જાધરો પરિત્તબલેન ગહણા મુત્તો’’તિ? ‘‘આમ ભન્તે’’તિ. ‘‘તેન હિ, મહારાજ, અત્થિ પરિત્તબલ’’ન્તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘કિં સબ્બે યેવ પરિત્તં રક્ખતી’તિ? ‘‘એકચ્ચે, મહારાજ, રક્ખતિ, એકચ્ચે ન રક્ખતી’’તિ. ‘‘તેન હિ, ભન્તે નાગસેન, પરિત્તં ન સબ્બત્થિક’’ન્તિ? ‘‘અપિ નુ ખો, મહારાજ, ભોજનં સબ્બેસં જીવિતં રક્ખતી’’તિ? ‘‘એકચ્ચે, ભન્તે , રક્ખતિ, એકચ્ચે ન રક્ખતી’’તિ. ‘‘કિં કારણા’’તિ. ‘‘યતો, ભન્તે, એકચ્ચે તં યેવ ભોજનં અતિભુઞ્જિત્વા વિસૂચિકાય મરન્તી’’તિ. ‘‘તેન હિ, મહારાજ, ભોજનં ન સબ્બેસં જીવિતં રક્ખતી’’તિ? ‘‘દ્વીહિ, ભન્તે નાગસેન, કારણેહિ ભોજનં જીવિતં હરતિ અતિભુત્તેન વા ઉસ્માદુબ્બલતાય વા, આયુદદં, ભન્તે નાગસેન, ભોજનં દુરુપચારેન જીવિતં હરતી’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, પરિત્તં એકચ્ચે રક્ખતિ, એકચ્ચે ન રક્ખતિ.

“તીહિ, મહારાજ, કારણેહિ પરિત્તં ન રક્ખતિ કમ્માવરણેન, કિલેસાવરણેન, અસદ્દહનતાય. સત્તાનુરક્ખણં, મહારાજ, પરિત્તં અત્તના કતેન આરક્ખં જહતિ, યથા, મહારાજ, માતા પુત્તં કુચ્છિગતં પોસેતિ, હિતેન ઉપચારેન જનેતિ, જનયિત્વા અસુચિમલસિઙ્ઘાણિકમપનેત્વા ઉત્તમવરસુગન્ધં ઉપલિમ્પતિ, સો અપરેન સમયેન પરેસં પુત્તે અક્કોસન્તે વા પહરન્તે વા પહારં દેતિ. તે તસ્સ કુજ્ઝિત્વા પરિસાય આકડ્ઢિત્વા તં ગહેત્વા સામિનો ઉપનેન્તિ, યદિ પન તસ્સા પુત્તો અપરદ્ધો હોતિ વેલાતિવત્તો. અથ નં સામિનો મનુસ્સા આકડ્ઢયમાના દણ્ડમુગ્ગરજાણુમુટ્ઠીહિ તાળેન્તિ પોથેન્તિ, અપિ નુ ખો, મહારાજ, તસ્સ માતા લભતિ આકડ્ઢનપરિકડ્ઢનં ગાહં સામિનો ઉપનયનં કાતુ”ન્તિ? “ન હિ ભન્તે”તિ. “કેન કારણેન, મહારાજા”તિ. “અત્તનો, ભન્તે, અપરાધેના”તિ. “એવમેવ ખો, મહારાજ, સત્તાનં આરક્ખં પરિત્તં અત્તનો અપરાધેન વઞ્ઝં કરોતી”તિ [કારેતીતિ (સી॰)]. “સાધુ, ભન્તે નાગસેન, સુવિનિચ્છિતો પઞ્હો, ગહનં અગહનં કતં, અન્ધકારો આલોકો કતો, વિનિવેઠિતં દિટ્ઠિજાલં, ત્વં ગણિવરપવરમાસજ્જા”તિ.

મચ્ચુપાસમુત્તિપઞ્હો ચતુત્થો.

૫. બુદ્ધલાભન્તરાયપઞ્હો

૫. “ભન્તે નાગસેન, તુમ્હે ભણથ ‘લાભી તથાગતો ચીવરપિણ્ડપાતસેનાસનગિલાનપ્પચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારાન’ન્તિ. પુન ચ તથાગતો પઞ્ચસાલં બ્રાહ્મણગામં પિણ્ડાય પવિસિત્વા કિઞ્ચિદેવ અલભિત્વા યથાધોતેન પત્તેન નિક્ખન્તોતિ. યદિ, ભન્તે નાગસેન, તથાગતો લાભી ચીવરપિણ્ડપાતસેનાસનગિલાનપ્પચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારાનં, તેન હિ પઞ્ચસાલં બ્રાહ્મણગામં પિણ્ડાય પવિસિત્વા કિઞ્ચિદેવ અલભિત્વા યથાધોતેન પત્તેન નિક્ખન્તોતિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ પઞ્ચસાલં બ્રાહ્મણગામં પિણ્ડાય પવિસિત્વા કિઞ્ચિદેવ અલભિત્વા યથાધોતેન પત્તેન નિક્ખન્તો, તેન હિ લાભી તથાગતો ચીવરપિણ્ડપાતસેનાસનગિલાનપ્પચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારાનન્તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો સુમહન્તો દુન્નિબ્બેઠો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો”તિ.

“લાભી, મહારાજ, તથાગતો ચીવરપિણ્ડપાતસેનાસનગિલાનપ્પચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારાનં, પઞ્ચસાલઞ્ચ બ્રાહ્મણગામં પિણ્ડાય પવિસિત્વા કિઞ્ચિદેવ અલભિત્વા યથાધોતેન પત્તેન નિક્ખન્તો, તઞ્ચ પન મારસ્સ પાપિમતો કારણા”તિ. “તેન હિ, ભન્તે નાગસેન, ભગવતો ગણનપથં વીતિવત્તકપ્પે [ગણનપથવીતિવત્તે કપ્પે (સી॰)] અભિસઙ્ખતં કુસલં કિન્તિ નિટ્ઠિતં, અધુનુટ્ઠિતેન મારેન પાપિમતા તસ્સ કુસલસ્સ બલવેગં [તં કુસલબલવેગવિપ્ફારં (સી॰)] કિન્તિ પિહિતં, તેન હિ, ભન્તે નાગસેન, તસ્મિં વત્થુસ્મિં દ્વીસુ ઠાનેસુ ઉપવાદો આગચ્છતિ, કુસલતોપિ અકુસલં બલવતરં હોતિ, બુદ્ધબલતોપિ મારબલં બલવતરં હોતીતિ, તેન હિ રુક્ખસ્સ મૂલતોપિ અગ્ગં ભારતરં હોતિ, ગુણસમ્પરિકિણ્ણતોપિ પાપિયં બલવતરં હોતી”તિ. “ન, મહારાજ, તાવતકેન કુસલતોપિ અકુસલં બલવતરં નામ હોતિ, ન બુદ્ધબલતોપિ મારબલં બલવતરં નામ હોતિ. અપિ ચેત્થ કારણં ઇચ્છિતબ્બં.

“યથા, મહારાજ, પુરિસો રઞ્ઞો ચક્કવત્તિસ્સ મધું વા મધુપિણ્ડિકં વા અઞ્ઞં વા ઉપાયનં અભિહરેય્ય, તમેનં રઞ્ઞો દ્વારપાલો એવં વદેય્ય ‘અકાલો, ભો, અયં રઞ્ઞો દસ્સનાય, તેન હિ, ભો, તવ ઉપાયનં ગહેત્વા સીઘસીઘં પટિનિવત્ત, પુરે તવ રાજા દણ્ડં ધારેસ્સતી’તિ [મા તે રાજા દણ્ડં પાપેય્યાતિ (સી॰)]. તતો સો પુરિસો દણ્ડભયા તસિતો ઉબ્બિગ્ગો તં ઉપાયનં આદાય સીઘસીઘં પટિનિવત્તેય્ય, અપિ નુ ખો સો, મહારાજ, રાજા ચક્કવત્તી

તાવતકેન ઉપાયનવિકલમત્તકેન દ્વારપાલતો દુબ્બલતરો નામ હોતિ , અઞ્ઞં વા પન કિઞ્ચિ ઉપાયનં ન લભેય્યા''તિ? ''ન હિ, ભન્તે, ઇસ્સાપકતો સો, ભન્તે, દ્વારપાલો ઉપાયનં નિવારેસિ, અઞ્ઞેન પન દ્વારેન સતસહસ્સગુણમ્પિ રઞ્ઞો ઉપાયનં ઉપેતી''તિ . ''એવમેવ ખો, મહારાજ, ઇસ્સાપકતો મારો પાપિમા પઞ્ચસાલકે બ્રાહ્મણગહપતિકે અન્વાવિસિ, અઞ્ઞાનિ પન અનેકાનિ દેવતાસતસહસ્સાનિ અમતં દિબ્બં ઓજં ગહેત્વા ઉપગતાનિ 'ભગવતો કાયે ઓજં ઓદહિસ્સામા'તિ ભગવન્તં નમસ્સમાનાનિ પઞ્જલિકાનિ ઠિતાની''તિ.

''હોતુ, ભન્તે નાગસેન, સુલભા ભગવતો ચત્તારો પચ્ચયા લોકે ઉત્તમપુરિસસ્સ, યાચિતોવ ભગવા દેવમનુસ્સેહિ ચત્તારો પચ્ચયે પરિભુઞ્જતિ, અપિ ચ ખો પન મારસ્સ યો અધિપ્પાયો, સો તાવતકેન સિદ્ધો, યં સો ભગવતો ભોજનસ્સ અન્તરાયમકાસિ. એત્થ મે, ભન્તે, કઙ્ખા ન છિજ્જતિ, વિમતિજાતોહં તત્થ સંસયપક્ખન્દો. ન મે તત્થ માનસં પક્ખન્દતિ, યં તથાગતસ્સ અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ સદેવકે લોકે અગ્ગપુગ્ગલવરસ્સ કુસલવરપુઞ્ઞસમ્ભવસ્સ અસમસમસ્સ અનુપમસ્સ અપ્પટિસમસ્સ છવકં લામકં પરિત્તં પાપં અનરિયં વિપન્નં મારો લાભન્તરાયમકાસી''તિ.

''ચત્તારો ખો, મહારાજ, અન્તરાયા અદિટ્ઠન્તરાયો ઉદ્દિસ્સ કતન્તરાયો ઉપક્ખટન્તરાયો પરિભોગન્તરાયોતિ. તત્થ કતમો અદિટ્ઠન્તરાયો? અનોદિસ્સ અદસ્સનેન અનભિસઙ્ખતં કોચિ અન્તરાયં કરોતિ 'કિં પરસ્સ દિન્નેના'તિ, અયં અદિટ્ઠન્તરાયો નામ.

''કતમો ઉદ્દિસ્સ કતન્તરાયો? ઇધેકચ્ચં પુગ્ગલં ઉપદિસિત્વા ઉદ્દિસ્સ ભોજનં પટિયત્તં હોતિ, તં કોચિ અન્તરાયં કરોતિ, અયં ઉદ્દિસ્સ કતન્તરાયો નામ.

''કતમો ઉપક્ખટન્તરાયો? ઇધ યં કિઞ્ચિ ઉપક્ખટં હોતિ અપ્પટિગ્ગહિતં, તત્થ કોચિ અન્તરાયં કરોતિ, અયં ઉપક્ખટન્તરાયો નામ.

''કતમો પરિભોગન્તરાયો? ઇધ યં કિઞ્ચિ પરિભોગં, તત્થ કોચિ અન્તરાયં કરોતિ, અયં પરિભોગન્તરાયો નામ. ઇમે ખો, મહારાજ, ચત્તારો અન્તરાયા.

''યં પન મારો પાપિમા પઞ્ચસાલકે બ્રાહ્મણગહપતિકે અન્વાવિસિ, તં નેવ ભગવતો પરિભોગં ન ઉપક્ખટં ન ઉદ્દિસ્સકતં, અનાગતં અસમ્પત્તં અદસ્સનેન અન્તરાયં કતં, તં પન નેકસ્સ ભગવતો યેવ, અથ ખો યે તે તેન સમયેન નિક્ખન્તા અબ્ભાગતા, સબ્બેપિ તે તં દિવસં ભોજનં ન લભિંસુ, નાહં તં, મહારાજ, પસ્સામિ સદેવકે લોકે સમારકે સબ્રહ્મકે સસ્સમણબ્રાહ્મણિયા પજાય સદેવમનુસ્સાય, યો તસ્સ ભગવતો ઉદ્દિસ્સ કતં ઉપક્ખટં પરિભોગં અન્તરાયં કરેય્ય. સચે કોચિ ઇસ્સાય ઉદ્દિસ્સ કતં ઉપક્ખટં પરિભોગં અન્તરાયં કરેય્ય, ફલેય્ય તસ્સ મુદ્ધા સતધા વા સહસ્સધા વા.

''ચત્તારોમે, મહારાજ, તથાગતસ્સ કેનચિ અનાવરણીયા ગુણા. કતમે ચત્તારો? લાભો, મહારાજ, ભગવતો ઉદ્દિસ્સ કતો ઉપક્ખટો ન સક્કા કેનચિ અન્તરાયં કાતું; સરીરાનુગતા , મહારાજ, ભગવતો બ્યામપ્પભા ન સક્કા કેનચિ અન્તરાયં કાતું; સબ્બઞ્ઞુતં, મહારાજ, ભગવતો ઞાણરતનં ન સક્કા કેનચિ અન્તરાયં કાતું; જીવિતં, મહારાજ, ભગવતો ન સક્કા કેનચિ અન્તરાયં કાતું. ઇમે ખો, મહારાજ, ચત્તારો તથાગતસ્સ કેનચિ અનાવરણીયા

ગુણા, સબ્બેપેતે, મહારાજ, ગુણા એકરસા અરોગા અકુપ્પા અપરૂપક્કમા અકુસાનિ કિરિયાનિ. અદસ્સનેન, મહારાજ, મારો પાપિમા નિલીયિત્વા પઞ્ચસાલકે બ્રાહ્મણગહપતિકે અન્વાવિસિ.

‘‘યથા, મહારાજ, રઞ્ઞો પચ્ચન્તે દેસે વિસમે અદસ્સનેન નિલીયિત્વા ચોરા પન્થં દૂસેન્તિ. યદિ પન રાજા તે ચોરે પસ્સેય્ય, અપિ નુ ખો તે ચોરા સોત્થિં લભેય્યુ’’ન્તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે, ફરસુના ફાલાપેય્ય સતધા વા સહસ્સધા વા’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, અદસ્સનેન મારો પાપિમા નિલીયિત્વા પઞ્ચસાલકે બ્રાહ્મણગહપતિકે અન્વાવિસિ.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, ઇત્થી સપતિકા અદસ્સનેન નિલીયિત્વા પરપુરિસં સેવતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, અદસ્સનેન મારો પાપિમા નિલીયિત્વા પઞ્ચસાલકે બ્રાહ્મણગહપતિકે અન્વાવિસિ. યદિ, મહારાજ, ઇત્થી સામિકસ્સ સમ્મુખા પરપુરિસં સેવતિ, અપિ નુ ખો સા ઇત્થી સોત્થિં લભેય્યા’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે, હનેય્યાપિ તં, ભન્તે, સામિકો વધેય્યાપિ બન્ધેય્યાપિ દાસિત્તં વા ઉપનેય્યા’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, અદસ્સનેન મારો પાપિમા નિલીયિત્વા પઞ્ચસાલકે બ્રાહ્મણગહપતિકે અન્વાવિસિ. યદિ, મહારાજ, મારો પાપિમા ભગવતો ઉદ્દિસ્સ કતં ઉપક્ખટં પરિભોગં અન્તરાયં કરેય્ય, ફલેય્ય તસ્સ મુદ્ધા સતધા વા સહસ્સધા વા’’તિ. ‘‘એવમેતં, ભન્તે નાગસેન, ચોરિકાય કતં મારેન પાપિમતા, નિલીયિત્વા મારો પાપિમા પઞ્ચસાલકે બ્રાહ્મણગહપતિકે અન્વાવિસિ. સચે સો, ભન્તે, મારો પાપિમા ભગવતો ઉદ્દિસ્સ કતં ઉપક્ખટં પરિભોગં અન્તરાયં કરેય્ય, મુદ્ધા વાસ્સ ફલેય્ય સતધા વા સહસ્સધા વા, કાયો વાસ્સ ભુસમુટ્ઠિ વિય વિકિરેય્ય, સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

બુદ્ધલાભન્તરાયપઞ્હો પઞ્ચમો.

૬. અપુઞ્ઞપઞ્હો

૬. ‘‘ભન્તે નાગસેન, તુમ્હે ભણથ ‘યો અજાનન્તો પાણાતિપાતં કરોતિ, સો બલવતરં અપુઞ્ઞં પસવતી’તિ. પુન ચ ભગવતા વિનયપઞ્ઞત્તિયા ભણિતં ‘અનાપત્તિ અજાનન્તસ્સા’તિ. યદિ, ભન્તે નાગસેન, અજાનિત્વા પાણાતિપાતં કરોન્તો બલવતરં અપુઞ્ઞં પસવતિ, તેન હિ ‘અનાપત્તિ અજાનન્તસ્સા’તિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ અનાપત્તિ અજાનન્તસ્સ, તેન હિ ‘અજાનિત્વા પાણાતિપાતં કરોન્તો બલવતરં અપુઞ્ઞં પસવતી’તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો દુરુત્તરો દુરતિક્કમો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો’’તિ.

‘‘ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા ‘યો અજાનન્તો પાણાતિપાતં કરોતિ, સો બલવતરં અપુઞ્ઞં પસવતી’તિ. પુન ચ વિનયપઞ્ઞત્તિયા ભગવતા ભણિતં ‘અનાપત્તિ અજાનન્તસ્સા’તિ. તત્થ અત્થન્તરં અત્થિ. કતમં અત્થન્તરં ? અત્થિ, મહારાજ, આપત્તિ સઞ્ઞાવિમોક્ખા, અત્થિ આપત્તિ નોસઞ્ઞાવિમોક્ખા. યાયં, મહારાજ, આપત્તિ સઞ્ઞાવિમોક્ખા, તં આપત્તિં આરબ્ભ ભગવતા ભણિતં ‘અનાપત્તિ અજાનન્તસ્સા’’તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

અપુઞ્ઞપઞ્હો છટ્ઠો.

૭. ભિક્ખુસઙ્ઘપરિહરણપઞ્હો

૭. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા ‘તથાગતસ્સ ખો, આનન્દ, ન એવં હોતિ ‘‘અહં ભિક્ખુસઙ્ઘં પરિહરિસ્સામી’’’તિ વા, ‘‘મમુદ્દેસિકો ભિક્ખુસઙ્ઘો’’તિ વા’તિ. પુન ચ મેત્તેય્યસ્સ ભગવતો સભાવગુણં પરિદીપયમાનેન ભગવતા એવં ભણિતં ‘‘સો અનેકસહસ્સં ભિક્ખુસઙ્ઘં પરિહરિસ્સતિ, સેય્યથાપિ અહં એતરહિ અનેકસતં ભિક્ખુસઙ્ઘં પરિહરામી’’તિ. યદિ, ભન્તે નાગસેન, ભગવતા ભણિતં ‘તથાગતસ્સ ખો, આનન્દ, ન એવં હોતિ ‘‘અહં ભિક્ખુસઙ્ઘં પરિહરિસ્સામી’’તિ વા, ‘‘મમુદ્દેસિકો ભિક્ખુસઙ્ઘો’’તિ વા’તિ, તેન હિ અનેકસતં ભિક્ખુસઙ્ઘં પરિહરામીતિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ તથાગતેન ભણિતં ‘સો અનેકસહસ્સં ભિક્ખુસઙ્ઘં પરિહરિસ્સતિ, સેય્યથાપિ અહં એતરહિ અનેકસતં ભિક્ખુસઙ્ઘં પરિહરામી’તિ, તેન હિ તથાગતસ્સ ખો, આનન્દ, ન એવં હોતિ ‘અહં ભિક્ખુસઙ્ઘં પરિહરિસ્સામી’તિ વા, ‘મમુદ્દેસિકો ભિક્ખુસઙ્ઘો’તિ વાતિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા, અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો’’તિ.

‘‘ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા ‘તથાગતસ્સ ખો, આનન્દ, ન એવં હોતિ ‘‘અહં ભિક્ખુસઙ્ઘં પરિહરિસ્સામી’’તિ વા, ‘‘મમુદ્દેસિકો ભિક્ખુસઙ્ઘો’’તિ વા’તિ. પુન ચ મેત્તેય્યસ્સાપિ ભગવતો સભાવગુણં પરિદીપયમાનેન ભગવતા ભણિતં ‘સો અનેકસહસ્સં ભિક્ખુસઙ્ઘં પરિહરિસ્સતિ, સેય્યથાપિ અહં એતરહિ અનેકસતં ભિક્ખુસઙ્ઘં પરિહરામી’તિ. એતસ્મિઞ્ચ, મહારાજ, પઞ્હે એકો અત્થો સાવસેસો, એકો અત્થો નિરવસેસો. ન, મહારાજ, તથાગતો પરિસાય અનુગામિકો, પરિસા પન તથાગતસ્સ અનુગામિકા . સમ્મુતિ, મહારાજ, એસા ‘અહ’ન્તિ ‘મમા’તિ, ન પરમત્થો એસો, વિગતં, મહારાજ, તથાગતસ્સ પેમં, વિગતો સિનેહો, ‘મય્હ’ન્તિપિ તથાગતસ્સ ગહણં નત્થિ, ઉપાદાય પન અવસ્સયો હોતિ.

‘‘યથા, મહારાજ, પથવી ભૂમટ્ઠાનં સત્તાનં પતિટ્ઠા હોતિ ઉપસ્સયં, પથવિટ્ઠા ચેતે સત્તા, ન ચ મહાપથવિયા ‘મય્હેતે’તિ અપેક્ખા હોતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતો સબ્બસત્તાનં પતિટ્ઠા હોતિ ઉપસ્સયં, તથાગતટ્ઠા [તથાગતપતિટ્ઠા એવ (સી॰)] ચેતે સત્તા, ન ચ તથાગતસ્સ ‘મય્હેતે’તિ અપેક્ખા હોતિ. યથા વા પન, મહારાજ, મહતિમહામેઘો અભિવસ્સન્તો તિણરુક્ખપસુમનુસ્સાનં વુડ્ઢિં દેતિ સન્તતિં અનુપાલેતિ. વુટ્ઠૂપજીવિનો ચેતે સત્તા સબ્બે, ન ચ મહામેઘસ્સ ‘મય્હેતે’તિ અપેક્ખા હોતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતો સબ્બસત્તાનં કુસલધમ્મે જનેતિ અનુપાલેતિ, સત્થૂપજીવિનો ચેતે સત્તા સબ્બે, ન ચ તથાગતસ્સ ‘મય્હેતે’તિ અપેક્ખા હોતિ. તં કિસ્સ હેતુ? અત્તાનુદિટ્ઠિયા પહીનત્તા’’તિ.

‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, સુનિબ્બેઠિતો પઞ્હો બહુવિધેહિ કારણેહિ, ગમ્ભીરો ઉત્તાનીકતો, ગણ્ઠિ ભિન્નો, ગહનં અગહનં કતં, અન્ધકારો આલોકો કતો, ભગ્ગા પરવાદા, જિનપુત્તાનં ચક્ખું ઉપ્પાદિત’’ન્તિ.

ભિક્ખુસઙ્ઘપરિહરણપઞ્હો સત્તમો.

૮. અભેજ્જપરિસપઞ્હો

૮. ‘‘ભન્તે નાગસેન, તુમ્હે ભણથ ‘તથાગતો અભેજ્જપરિસો’તિ, પુન ચ ભણથ ‘દેવદત્તેન એકપ્પહારં પઞ્ચ ભિક્ખુસતાનિ ભિન્નાની’તિ. યદિ, ભન્તે નાગસેન, તથાગતો અભેજ્જપરિસો, તેન હિ દેવદત્તેન એકપ્પહારં પઞ્ચ ભિક્ખુસતાનિ ભિન્નાનીતિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ દેવદત્તેન એકપ્પહારં પઞ્ચ ભિક્ખુસતાનિ ભિન્નાનિ, તેન હિ ‘તથાગતો અભેજ્જપરિસો’તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, ગમ્ભીરો

દુન્નિવેઠિયો, ગણ્ઠિતોપિ ગણ્ઠિતરો, એત્થાયં જનો આવટો નિવુતો ઓવુતો પિહિતો પરિયોનદ્ધો, એત્થ તવ ઞાણબલં દસ્સેહિ પરવાદેસૂ''તિ.

''અભેજ્જપરિસો, મહારાજ, તથાગતો, દેવદત્તેન ચ એકપ્પહારં પઞ્ચ ભિક્ખુસતાનિ ભિન્નાનિ, તઞ્ચ પન ભેદકસ્સ બલેન, ભેદકે વિજ્જમાને નત્થિ, મહારાજ, અભેજ્જં નામ. ભેદકે સતિ માતાપિ પુત્તેન ભિજ્જતિ, પુત્તોપિ માતરા ભિજ્જતિ, પિતાપિ પુત્તેન ભિજ્જતિ, પુત્તોપિ પિતરા ભિજ્જતિ, ભાતાપિ ભગિનિયા ભિજ્જતિ, ભગિનીપિ ભાતરા ભિજ્જતિ, સહાયોપિ સહાયેન ભિજ્જતિ, નાવાપિ નાનાદારુસઙ્ઘટિતા ઊમિવેગસમ્પહારેન ભિજ્જતિ, રુક્ખોપિ મધુકપ્પસમ્પન્નફલો અનિલબલવેગાભિહતો ભિજ્જતિ, સુવણ્ણમ્પિ જાતિમન્તં [જાતરૂપમ્પિ (સી॰)] લોહેન ભિજ્જતિ. અપિ ચ, મહારાજ, નેસો અધિપ્પાયો વિઞ્ઞૂનં, નેસા બુદ્ધાનં અધિમુત્તિ, નેસો પણ્ડિતાનં છન્દો 'તથાગતો ભેજ્જપરિસો'તિ. અપિ ચેત્થ કારણં અત્થિ, યેન કારણેન તથાગતો વુચ્ચતિ 'અભેજ્જપરિસો'તિ. કતમં એત્થ કારણં? તથાગતસ્સ, મહારાજ, કતેન અદાનેન વા અપ્પિયવચનેન વા અનત્થચરિયાય વા અસમાનત્તતાય વા યતો કુતોચિ ચરિયં ચરન્તસ્સપિ પરિસા ભિન્નાતિ ન સુતપુબ્બં, તેન કારણેન તથાગતો વુચ્ચતિ 'અભેજ્જપરિસો'તિ. તયાપેતં, મહારાજ, ઞાતબ્બં 'અત્થિ કિઞ્ચિ નવઙ્ગે બુદ્ધવચને સુત્તાગતં, ઇમિના નામ કારણેન બોધિસત્તસ્સ કતેન તથાગતસ્સ પરિસા ભિન્ના'તિ? ''નત્થિ ભન્તે, નો ચેતં લોકે દિસ્સતિ નોપિ સુય્યતિ. સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી''તિ.

અભેજ્જપરિસપઞ્હો અટ્ઠમો.

અભેજ્જવગ્ગો દુતિયો.

ઇમસ્મિં વગ્ગે અટ્ઠ પઞ્હા.

૩. પણામિતવગ્ગો

૧. સેટ્ઠધમ્મપઞ્હો

૧. ''ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા 'ધમ્મો હિ, વાસેટ્ઠ, સેટ્ઠો જનેતસ્મિં દિટ્ઠે ચેવ ધમ્મે અભિસમ્પરાયે ચા'તિ. પુન ચ 'ઉપાસકો ગિહી સોતાપન્નો પિહિતાપાયો દિટ્ઠિપ્પત્તો વિઞ્ઞાતસાસનો ભિક્ખું વા સામણેરં વા પુથુજ્જનં અભિવાદેતિ પચ્ચુટ્ઠેતી'તિ. યદિ, ભન્તે નાગસેન, ભગવતા ભણિતં 'ધમ્મો હિ, વાસેટ્ઠ, સેટ્ઠો જનેતસ્મિં દિટ્ઠે ચેવ ધમ્મે અભિસમ્પરાયે ચા'તિ, તેન હિ 'ઉપાસકો ગિહી સોતાપન્નો પિહિતાપાયો દિટ્ઠિપ્પત્તો વિઞ્ઞાતસાસનો ભિક્ખું વા સામણેરં વા પુથુજ્જનં અભિવાદેતિ પચ્ચુટ્ઠેતી'તિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ 'ઉપાસકો ગિહી સોતાપન્નો પિહિતાપાયો દિટ્ઠિપ્પત્તો વિઞ્ઞાતસાસનો ભિક્ખું વા સામણેરં વા પુથુજ્જનં અભિવાદેતિ પચ્ચુટ્ઠેતિ', તેન હિ 'ધમ્મો હિ, વાસેટ્ઠ, સેટ્ઠો જનેતસ્મિં દિટ્ઠે ચેવ ધમ્મે અભિસમ્પરાયે ચાતિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો''તિ.

''ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા 'ધમ્મો હિ, વાસેટ્ઠ, સેટ્ઠો જનેતસ્મિં દિટ્ઠે ચેવ ધમ્મે અભિસમ્પરાયે ચા'તિ, 'ઉપાસકો ચ ગિહી સોતાપન્નો પિહિતાપાયો દિટ્ઠિપ્પત્તો વિઞ્ઞાતસાસનો ભિક્ખું વા સામણેરં વા પુથુજ્જનં અભિવાદેતિ પચ્ચુટ્ઠેતિ'. તત્થ પન કારણં અત્થિ. કતમં તં કારણં?

“વીસતિ ખો પનિમે, મહારાજ, સમણસ્સ સમણકરણા ધમ્મા દ્વે ચ લિઙ્ગાનિ, યેહિ સમણો અભિવાદનપચ્ચુટ્ઠાનસમાનનપૂજનારહો હોતિ. કતમે વીસતિ સમણસ્સ સમણકરણા ધમ્મા દ્વે ચ લિઙ્ગાનિ? સેટ્ઠો [સેટ્ઠભૂમિસયો (સી॰ સ્યા॰), સેટ્ઠો યમો (પી॰)] ધમ્મારામો, અગ્ગો નિયમો, ચારો વિહારો સંયમો સંવરો ખન્તિ સોરચ્ચં એકત્તચરિયા એકત્તાભિરતિ પટિસલ્લાનં હિરિઓત્તપ્પં વીરિયં અપ્પમાદો સિક્ખાસમાદાનં [સિક્ખાપધાનં (સી॰ સ્યા॰), સુક્કાવદાનં (ક॰)] ઉદ્દેસો પરિપુચ્છા સીલાદિઅભિરતિ નિરાલયતા સિક્ખાપદપારિપૂરિતા, કાસાવધારણં , ભણ્ડુભાવો . ઇમે ખો , મહારાજ, વીસતિ સમણસ્સ સમણકરણા ધમ્મા દ્વે ચ લિઙ્ગાનિ. એતે ગુણે ભિક્ખુ સમાદાય વત્તતિ, સો તેસં ધમ્માનં અનૂનત્તા પરિપુણ્ણત્તા સમ્પન્નત્તા સમન્નાગતત્તા અસેક્ખભૂમિં અરહન્તભૂમિં ઓક્કમતિ, સેટ્ઠં ભૂમન્તરં ઓક્કમતિ, અરહત્તાસન્નગતોતિ અરહતિ ઉપાસકો સોતાપન્નો ભિક્ખું પુથુજ્જનં અભિવાદેતું પચ્ચુટ્ઠાતું.

“‘ખીણાસવેહિ સો સામઞ્ઞં ઉપગતો, નત્થિ મે સો સમયો’તિ [તં સામઞ્ઞ’’ન્તિ (?)] અરહતિ ઉપાસકો સોતાપન્નો ભિક્ખું પુથુજ્જનં અભિવાદેતું પચ્ચુટ્ઠાતું.

“‘અગ્ગપરિસં સો ઉપગતો, નાહં તં ઠાનં ઉપગતો’તિ અરહતિ ઉપાસકો સોતાપન્નો ભિક્ખું પુથુજ્જનં અભિવાદેતું પચ્ચુટ્ઠાતું.

“‘લભતિ સો પાતિમોક્ખુદ્દેસં સોતું, નાહં તં લભામિ સોતુ’ન્તિ અરહતિ ઉપાસકો સોતાપન્નો ભિક્ખું પુથુજ્જનં અભિવાદેતું પચ્ચુટ્ઠાતું.

“‘સો અઞ્ઞે પબ્બાજેતિ ઉપસમ્પાદેતિ જિનસાસનં વડ્ઢેતિ, અહમેતં ન લભામિ કાતુ’ન્તિ અરહતિ ઉપાસકો સોતાપન્નો ભિક્ખું પુથુજ્જનં અભિવાદેતું પચ્ચુટ્ઠાતું.

“‘અપ્પમાણેસુ સો સિક્ખાપદેસુ સમત્તકારી, નાહં તેસુ વત્તામી’તિ અરહતિ ઉપાસકો સોતાપન્નો ભિક્ખું પુથુજ્જનં અભિવાદેતું પચ્ચુટ્ઠાતું.

“‘ઉપગતો સો સમણલિઙ્ગં, બુદ્ધાધિપ્પાયે ઠિતો, તેનાહં લિઙ્ગેન દૂરમપગતો’તિ અરહતિ ઉપાસકો સોતાપન્નો ભિક્ખું પુથુજ્જનં અભિવાદેતું પચ્ચુટ્ઠાતું.

“‘પરૂળ્હકચ્છલોમો સો અનઞ્જિતઅમણ્ડિતો અનુલિત્તસીલગન્ધો, અહં પન મણ્ડનવિભૂસનાભિરતો’તિ અરહતિ ઉપાસકો સોતાપન્નો ભિક્ખું પુથુજ્જનં અભિવાદેતું પચ્ચુટ્ઠાતું.

“અપિ ચ, મહારાજ, ‘યે તે વીસતિ સમણકરણા ધમ્મા દ્વે ચ લિઙ્ગાનિ, સબ્બેપેતે ધમ્મા ભિક્ખુસ્સ સંવિજ્જન્તિ, સો યેવ તે ધમ્મે ધારેતિ, અઞ્ઞેપિ તત્થ સિક્ખાપેતિ, સો મે આગમો સિક્ખાપનઞ્ચ નત્થી’તિ અરહતિ ઉપાસકો સોતાપન્નો ભિક્ખું પુથુજ્જનં અભિવાદેતું પચ્ચુટ્ઠાતું .

“યથા, મહારાજ, રાજકુમારો પુરોહિતસ્સ સન્તિકે વિજ્જં અધીયતિ, ખત્તિયધમ્મં સિક્ખતિ, સો અપરેન સમયેન અભિસિત્તો આચરિયં અભિવાદેતિ પચ્ચુટ્ઠેતિ ‘સિક્ખાપકો મે અય’ન્તિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, ‘ભિક્ખુ સિક્ખાપકો વંસધરો’તિ અરહતિ ઉપાસકો સોતાપન્નો ભિક્ખું પુથુજ્જનં અભિવાદેતું પચ્ચુટ્ઠાતું.

''અપિ ચ, મહારાજ, ઇમિનાપેતં પરિયાયેન જાનાહિ ભિક્ખુભૂમિયા મહન્તતં અસમવિપુલભાવં. યદિ, મહારાજ, ઉપાસકો સોતાપન્નો અરહત્તં સચ્છિકરોતિ, દ્વેવ તસ્સ ગતિયો ભવન્તિ અનઞ્ઞા તસ્મિં યેવ દિવસે પરિનિબ્બાયેય્ય વા, ભિક્ખુભાવં વા ઉપગચ્છેય્ય. અચલા હિ સા, મહારાજ, પબ્બજ્જા, મહતી અચ્ચુગ્ગતા, યદિદં ભિક્ખુભૂમી''તિ. ''ઞાણગતો, ભન્તે નાગસેન, પઞ્હો સુનિબ્બેઠિતો બલવતા અતિબુદ્ધિના તયા, ન યિમં પઞ્હં સમત્થો અઞ્ઞો એવં વિનિવેઠેતું અઞ્ઞત્ર તવાદિસેન બુદ્ધિમતા''તિ.

સેટ્ઠધમ્મપઞ્હો પઠમો.

૨. સબ્બસત્તહિતફરણપઞ્હો

૨. ''ભન્તે નાગસેન, તુમ્હે ભણથ 'તથાગતો સબ્બસત્તાનં અહિતમપનેત્વા હિતમુપદહતી'તિ. પુન ચ ભણથ **અગ્ગિક્ખન્ધૂપમે** ધમ્મપરિયાયે ભઞ્ઞમાને 'સટ્ઠિમત્તાનં ભિક્ખૂનં ઉણ્હં લોહિતં મુખતો ઉગ્ગત'ન્તિ. અગ્ગિક્ખન્ધૂપમં, ભન્તે, ધમ્મપરિયાયં દેસેન્તેન તથાગતેન સટ્ઠિમત્તાનં ભિક્ખૂનં હિતમપનેત્વા અહિતમુપદહિતં. યદિ, ભન્તે નાગસેન, તથાગતો સબ્બસત્તાનં અહિતમપનેત્વા હિતમુપદહતિ, તેન હિ અગ્ગિક્ખન્ધૂપમે ધમ્મપરિયાયે ભઞ્ઞમાને સટ્ઠિમત્તાનં ભિક્ખૂનં ઉણ્હં લોહિતં મુખતો ઉગ્ગતન્તિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ અગ્ગિક્ખન્ધૂપમે ધમ્મપરિયાયે ભઞ્ઞમાને સટ્ઠિમત્તાનં ભિક્ખૂનં ઉણ્હં લોહિતં મુખતો ઉગ્ગતં, તેન હિ તથાગતો સબ્બસત્તાનં અહિતમપનેત્વા હિતમુપદહતીતિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો''તિ.

''તથાગતો , મહારાજ, સબ્બસત્તાનં અહિતમપનેત્વા હિતમુપદહતિ, અગ્ગિક્ખન્ધૂપમે ધમ્મપરિયાયે ભઞ્ઞમાને સટ્ઠિમત્તાનં ભિક્ખૂનં ઉણ્હં લોહિતં મુખતો ઉગ્ગતં, તઞ્ચ પન ન તથાગતસ્સ કતેન, તેસં યેવ અત્તનો કતેના''તિ.

''યદિ, ભન્તે નાગસેન, તથાગતો અગ્ગિક્ખન્ધૂપમં ધમ્મપરિયાયં ન ભાસેય્ય, અપિ નુ તેસં ઉણ્હં લોહિતં મુખતો ઉગ્ગચ્છેય્યાતિ, ન હિ, મહારાજ, મિચ્છાપટિપન્નાનં તેસં ભગવતો ધમ્મપરિયાયં સુત્વા પરિળાહો કાયે ઉપ્પજ્જિ, તેન તેસં પરિળાહેન ઉણ્હં લોહિતં મુખતો ઉગ્ગત''ન્તિ. ''તેન હિ, ભન્તે નાગસેન, તથાગતસ્સેવ કતેન તેસં ઉણ્હં લોહિતં મુખતો ઉગ્ગતં, તથાગતો યેવ તત્થ અધિકારો તેસં નાસનાય, યથા નામ, ભન્તે નાગસેન, અહિ વમ્મિકં પવિસેય્ય, અથઞ્ઞતરો પંસુકામો પુરિસો વમ્મિકં ભિન્દિત્વા પંસું હરેય્ય, તસ્સ પંસુહરણેન વમ્મિકસ્સ સુસિરં પિદહેય્ય, અથ તત્થેવ સો અસ્સાસં અલભમાનો મરેય્ય, નનુ સો, ભન્તે, અહિ તસ્સ પુરિસસ્સ કતેન મરણપ્પત્તો''તિ. ''આમ મહારાજા''તિ. ''એવમેવ ખો, ભન્તે નાગસેન, તથાગતો યેવ તત્થ અધિકારો તેસં નાસનાયા''તિ.

''તથાગતો, મહારાજ, ધમ્મં દેસયમાનો અનુનયપ્પટિઘં ન કરોતિ, અનુનયપ્પટિઘવિપ્પમુત્તો ધમ્મં દેસેતિ, એવં ધમ્મે દેસીયમાને યે તત્થ સમ્માપટિપન્ના, તે બુજ્ઝન્તિ. યે પન મિચ્છાપટિપન્ના, તે પતન્તિ. યથા, મહારાજ, પુરિસસ્સ અમ્બં વા જમ્બું વા મધુકં વા ચાલયમાનસ્સ યાનિ તત્થ ફલાનિ સારાનિ દળ્હબન્ધનાનિ, તાનિ તત્થેવ અચ્ચુતાનિ તિટ્ઠન્તિ, યાનિ તત્થ ફલાનિ પૂતિવણ્ટમૂલાનિ દુબ્બલબન્ધનાનિ, તાનિ પતન્તિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતો ધમ્મં દેસયમાનો અનુનયપ્પટિઘં ન કરોતિ, અનુનયપ્પટિઘવિપ્પમુત્તો ધમ્મં દેસેતિ, એવં ધમ્મે દેસીયમાને યે તત્થ સમ્માપટિપન્ના, તે બુજ્ઝન્તિ. યે પન મિચ્છાપટિપન્ના, તે પતન્તિ.

“યથા વા પન, મહારાજ, કસ્સકો ધઞ્ઞં રોપેતુકામો ખેત્તં કસતિ, તસ્સ કસન્તસ્સ અનેકસતસહસ્સાનિ તિણાનિ મરન્તિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતો પરિપક્કમાનસે સત્તે બોધેન્તો [બોધેતું (સી॰)] અનુનયપ્પટિઘવિપ્પમુત્તો ધમ્મં દેસેતિ, એવં ધમ્મે દેસીયમાને યે તત્થ સમ્માપટિપન્ના, તે બુજ્ઝન્તિ. યે પન મિચ્છાપટિપન્ના, તે તિણાનિ વિય મરન્તિ.

“યથા વા પન, મહારાજ, મનુસ્સા રસહેતુ યન્તેન ઉચ્છું પીળયન્તિ, તેસં ઉચ્છું પીળયમાનાનં યે તત્થ યન્તમુખગતા કિમયો, તે પીળિયન્તિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતો પરિપક્કમાનસે સત્તે બોધેન્તો ધમ્મયન્તમભિપીળયતિ [ધમ્મયન્તમતિપીળયતિ (ક॰)], યે તત્થ મિચ્છાપટિપન્ના, તે કિમી વિય મરન્તી”તિ.

“નનુ, ભન્તે નાગસેન, તે ભિક્ખૂ તાય ધમ્મદેસનાય પતિતા”તિ? “અપિ નુ ખો, મહારાજ, તચ્છકો રુક્ખં તચ્છન્તો [રક્ખન્તો (સી॰ પી॰] ઉજુકં પરિસુદ્ધં કરોતી”તિ? “ન હિ, ભન્તે, વજ્જનીયં અપનેત્વા તચ્છકો રુક્ખં ઉજુકં પરિસુદ્ધં કરોતી”તિ. “એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતો પરિસં રક્ખન્તો ન સક્કોતિ બોધનેય્યે [અબોધનીયે (સ્યા॰)] સત્તે બોધેતું, મિચ્છાપટિપન્ને પન સત્તે અપનેત્વા બોધનેય્યે સત્તે બોધેતિ, અત્તકતેન પન તે, મહારાજ, મિચ્છાપટિપન્ના પતન્તિ.

“યથા, મહારાજ, કદલી વેળુ અસ્સતરી અત્તજેન [અત્તજેન ફલેન (સી॰)] હઞ્ઞતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યે તે મિચ્છાપટિપન્ના, તે અત્તકતેન હઞ્ઞન્તિ પતન્તિ.

“યથા, મહારાજ, ચોરા અત્તકતેન ચક્ખુપ્પાટનં સૂલારોપનં સીસચ્છેદનં પાપુણન્તિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યે તે મિચ્છાપટિપન્ના, તે અત્તકતેન હઞ્ઞન્તિ પતન્તિ [જિનસાસના પતન્તિ (સી॰ પી॰)]. યેસં, મહારાજ, સટ્ઠિમત્તાનં ભિક્ખૂનં ઉણ્હં લોહિતં મુખતો ઉગ્ગતં, તેસં તં નેવ ભગવતો કતેન, ન પરેસં કતેન, અથ ખો અત્તનો યેવ કતેન.

“યથા, મહારાજ, પુરિસો સબ્બજનસ્સ અમતં દદેય્ય, તે તં અમતં અસિત્વા અરોગા દીઘાયુકા સબ્બીતિતો [સબ્બીતિયા (સી॰)] પરિમુચ્ચેય્યું, અથઞ્ઞતરો પુરિસો દુરુપચારેન તં અસિત્વા મરણં પાપુણેય્ય, અપિ નુ ખો સો, મહારાજ, અમતદાયકો પુરિસો તતોનિદાનં કિઞ્ચિ અપુઞ્ઞં આપજ્જેય્યા”તિ? “ન હિ, ભન્તે”તિ. “એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતો દસસહસ્સિયા લોકધાતુયા દેવમનુસ્સાનં અમતં ધમ્મદાનં દેતિ, યે તે સત્તા ભબ્બા, તે ધમ્મામતેન બુજ્ઝન્તિ. યે પન તે સત્તા અભબ્બા, તે ધમ્મામતેન હઞ્ઞન્તિ પતન્તિ. ભોજનં, મહારાજ, સબ્બસત્તાનં જીવિતં રક્ખતિ, તમેકચ્ચે ભુઞ્જિત્વા વિસૂચિકાય મરન્તિ, અપિ નુ ખો સો, મહારાજ, ભોજનદાયકો પુરિસો તતોનિદાનં કિઞ્ચિ અપુઞ્ઞં આપજ્જેય્યા”તિ? “ન હિ, ભન્તે”તિ. “એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતો દસસહસ્સિયા લોકધાતુયા દેવમનુસ્સાનં અમતં ધમ્મદાનં દેતિ, યે તે સત્તા ભબ્બા, તે ધમ્મામતેન બુજ્ઝન્તિ. યે પન તે સત્તા અભબ્બા, તે ધમ્મામતેન હઞ્ઞન્તિ પતન્તી”તિ. “સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી”તિ.

સબ્બસત્તહિતફરણપઞ્હો દુતિયો.

૩. વત્થગુય્હનિદસ્સનપઞ્હો

3. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં તથાગતેન –

‘‘‘કાયેન સંવરો સાધુ [ધ॰ પ॰ ૩૬૧], સાધુ વાચાય સંવરો;
મનસા સંવરો સાધુ, સાધુ સબ્બત્થ સંવરો’તિ.

‘‘પુન ચ તથાગતો ચતુન્નં પરિસાનં મજ્ઝે નિસીદિત્વા પુરતો દેવમનુસ્સાનં સેલસ્સ બ્રાહ્મણસ્સ કોસોહિતં વત્થગુય્હં દસ્સેસિ. યદિ, ભન્તે નાગસેન, ભગવતા ભણિતં ‘કાયેન સંવરો સાધૂ’તિ, તેન હિ સેલસ્સ બ્રાહ્મણસ્સ કોસોહિતં વત્થગુય્હં દસ્સેસીતિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ સેલસ્સ બ્રાહ્મણસ્સ કોસોહિતં વત્થગુય્હં દસ્સેતિ, તેન હિ ‘કાયેન સંવરો સાધૂ’તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો’’તિ.

‘‘ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા ‘કાયેન સંવરો સાધૂ’તિ, સેલસ્સ ચ બ્રાહ્મણસ્સ કોસોહિતં વત્થગુય્હં દસ્સિતં. યસ્સ ખો, મહારાજ, તથાગતે કઙ્ખા ઉપ્પન્ના, તસ્સ બોધનત્થાય ભગવા ઇદ્ધિયા તપ્પટિભાગં કાયં દસ્સેતિ, સો યેવ તં પાટિહારિયં પસ્સતી’’તિ.

‘‘કો પનેતં, ભન્તે નાગસેન, સદ્દહિસ્સતિ, યં પરિસગતો એકો યેવ તં ગુય્હં પસ્સતિ, અવસેસા તત્થેવ વસન્તા ન પસ્સન્તીતિ. ઇઙ્ઘ મે ત્વં તત્થ કારણં ઉપદિસ, કારણેન મં સઞ્ઞાપેહી’’તિ. ‘‘દિટ્ઠપુબ્બો પન તયા, મહારાજ, કોચિ બ્યાધિતો પુરિસો પરિકિણ્ણો ઞાતિમિત્તેહી’’તિ. ‘‘આમ ભન્તે’’તિ. ‘‘અપિ નુ ખો સા, મહારાજ, પરિસા પસ્સતેતં વેદનં, યાય સો પુરિસો વેદનાય વેદયતી’’તિ. ‘‘ન હિ ભન્તે, અત્તના યેવ સો, ભન્તે, પુરિસો વેદયતી’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, યસ્સેવ તથાગતે કઙ્ખા ઉપ્પન્ના, તસ્સેવ તથાગતો બોધનત્થાય ઇદ્ધિયા તપ્પટિભાગં કાયં દસ્સેતિ, સો યેવ તં પાટિહારિયં પસ્સતિ.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, કઞ્ચિદેવ પુરિસં ભૂતો આવિસેય્ય, અપિ નુ ખો સા, મહારાજ, પરિસા પસ્સતિ તં ભૂતાગમન’’ન્તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે, સો યેવ આતુરો તસ્સ ભૂતસ્સ આગમનં પસ્સતી’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, યસ્સેવ તથાગતે કઙ્ખા ઉપ્પન્ના, તસ્સેવ તથાગતો બોધનત્થાય ઇદ્ધિયા તપ્પટિભાગં કાયં દસ્સેતિ, સો યેવ તં પાટિહારિયં પસ્સતી’’તિ.

‘‘દુક્કરં, ભન્તે નાગસેન, ભગવતા કતં, યં એકસ્સપિ અદસ્સનીયં, તં દસ્સેન્તેના’’તિ. ‘‘ન, મહારાજ, ભગવા ગુય્હં દસ્સેસિ , ઇદ્ધિયા પન છાયં દસ્સેસી’’તિ. ‘‘છાયાયપિ, ભન્તે, દિટ્ઠાય દિટ્ઠં યેવ હોતિ ગુય્હં, યં દિસ્વા નિટ્ઠં ગતો’’તિ. ‘‘દુક્કરઞ્ચાપિ, મહારાજ, તથાગતો કરોતિ બોધનેય્યે સત્તે બોધેતું. યદિ, મહારાજ, તથાગતો કિરિયં હાપેય્ય, બોધનેય્યા સત્તા ન બુજ્ઝેય્યું. યસ્મા ચ ખો, મહારાજ, યોગઞ્ઞૂ તથાગતો બોધનેય્યે સત્તે બોધેતું, તસ્મા તથાગતો યેન યેન યોગેન બોધનેય્યા બુજ્ઝન્તિ, તેન તેન યોગેન બોધનેય્યે બોધેતિ.

‘‘યથા, મહારાજ, ભિસક્કો સલ્લકત્તો યેન યેન ભેસજ્જેન આતુરો અરોગો હોતિ, તેન તેન ભેસજ્જેન આતુરં ઉપસઙ્કમતિ, વમનીયં વમેતિ, વિરેચનીયં વિરેચેતિ, અનુલેપનીયં અનુલિમ્પેતિ, અનુવાસનીયં અનુવાસેતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતો યેન યેન યોગેન બોધનેય્યા સત્તા બુજ્ઝન્તિ, તેન તેન યોગેન બોધેતિ.

''યથા વા પન, મહારાજ, ઇત્થી મૂળ્હગબ્ભા ભિસક્કસ્સ અદસ્સનીયં ગુય્હં દસ્સેતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતો બોધનેય્યે સત્તે બોધેતું અદસ્સનીયં ગુય્હં ઇદ્ધિયા છાયં દસ્સેસિ. નત્થિ, મહારાજ, અદસ્સનીયો નામ ઓકાસો પુગ્ગલં ઉપાદાય. યદિ, મહારાજ, કોચિ ભગવતો હદયં દિસ્વા બુજ્ઝેય્ય, તસ્સપિ ભગવા યોગેન હદયં દસ્સેય્ય, યોગઞ્ઞૂ, મહારાજ, તથાગતો દેસનાકુસલો.

''નનુ, મહારાજ, તથાગતો થેરસ્સ નન્દસ્સ અધિમુત્તિં જાનિત્વા તં દેવભવનં નેત્વા દેવકઞ્ઞાયો દસ્સેસિ 'ઇમિનાયં કુલપુત્તો બુજ્ઝિસ્સતી'તિ, તેન ચ સો કુલપુત્તો બુજ્ઝિ. ઇતિ ખો, મહારાજ, તથાગતો અનેકપરિયાયેન સુભનિમિત્તં હીળેન્તો ગરહન્તો જિગુચ્છન્તો તસ્સ બોધનહેતુ કકુટપાદિનિયો અચ્છરાયો દસ્સેસિ. એવમ્પિ તથાગતો યોગઞ્ઞૂ દેસનાકુસલો.

''પુન ચપરં, મહારાજ, તથાગતો થેરસ્સ ચૂળપન્થકસ્સ ભાતરા નિક્કડ્ઢિતસ્સ દુક્ખિતસ્સ દુમ્મનસ્સ ઉપગન્ત્વા સુખુમં ચોળખણ્ડં અદાસિ 'ઇમિનાયં કુલપુત્તો બુજ્ઝિસ્સતી'તિ , સો ચ કુલપુત્તો તેન કારણેન જિનસાસને વસીભાવં પાપુણિ. એવમ્પિ, મહારાજ, તથાગતો યોગઞ્ઞૂ દેસનાકુસલો.

''પુન ચપરં, મહારાજ, તથાગતો બ્રાહ્મણસ્સ મોઘરાજસ્સ યાવ તતિયં પઞ્હં પુટ્ઠો ન બ્યાકાસિ 'એવમિમસ્સ કુલપુત્તસ્સ માનો ઉપસમિસ્સતિ, માનૂપસમા અભિસમયો ભવિસ્સતી'તિ, તેન ચ તસ્સ કુલપુત્તસ્સ માનો ઉપસમિ, માનૂપસમા સો બ્રાહ્મણો છસુ અભિઞ્ઞાસુ વસીભાવં પાપુણિ. એવમ્પિ, મહારાજ, તથાગતો યોગઞ્ઞૂ દેસનાકુસલો''તિ.

''સાધુ, ભન્તે નાગસેન, સુનિબ્બેઠિતો પઞ્હો બહુવિધેહિ કારણેહિ, ગહનં અગહનં કતં, અન્ધકારો આલોકો કતો, ગણ્ઠિ ભિન્નો, ભગ્ગા પરવાદા, જિનપુત્તાનં ચક્ખું તયા ઉપ્પાદિતં, નિપ્પટિભાના તિત્થિયા, ત્વં ગણિવરપવરમાસજ્જા''તિ.

વત્થગુય્હનિદસ્સનપઞ્હો તતિયો.

૪. ફરુસવાચાભાવપઞ્હો

૪. ''ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં થેરેન સારિપુત્તેન ધમ્મસેનાપતિના 'પરિસુદ્ધવચીસમાચારો આવુસો તથાગતો, નત્થિ તથાગતસ્સ વચીદુચ્ચરિતં, યં તથાગતો રક્ખેય્ય 'મા મે ઇદં પરો અઞ્ઞાસી'તિ. પુન ચ તથાગતો થેરસ્સ સુદિન્નસ્સ કલન્દપુત્તસ્સ અપરાધે પારાજિકં પઞ્ઞપેન્તો ફરુસાહિ વાચાહિ મોઘપુરિસવાદેન સમુદાચરિ, તેન ચ સો થેરો મોઘપુરિસવાદેન મઙ્કુચિત્તવસેન રુન્ધિતત્તા વિપ્પટિસારી નાસક્ખિ અરિયમગ્ગં પટિવિજ્ઝિતું. યદિ, ભન્તે નાગસેન, પરિસુદ્ધવચીસમાચારો તથાગતો, નત્થિ તથાગતસ્સ વચીદુચ્ચરિતં, તેન હિ તથાગતેન થેરસ્સ સુદિન્નસ્સ કલન્દપુત્તસ્સ અપરાધે મોઘપુરિસવાદેન સમુદાચિણ્ણન્તિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ ભગવતા થેરસ્સ સુદિન્નસ્સ કલન્દપુત્તસ્સ અપરાધે મોઘપુરિસવાદેન સમુદાચિણ્ણં, તેન હિ પરિસુદ્ધવચીસમાચારો તથાગતો, નત્થિ તથાગતસ્સ વચીદુચ્ચરિતન્તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો''તિ.

‘‘ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન સારિપુત્તેન ધમ્મસેનાપતિના ‘પરિસુદ્ધવચીસમાચારો આવુસો તથાગતો, નત્થિ તથાગતસ્સ વચીદુચ્ચરિતં, યં તથાગતો રક્ખેય્ય ‘મા મે ઇદં પરો અઞ્ઞાસી’તિ. આયસ્મતો ચ સુદિન્નસ્સ કલન્દપુત્તસ્સ અપરાધે પારાજિકં પઞ્ઞપેન્તેન ભગવતા મોઘપુરિસવાદેન સમુદાચિણ્ણં, તઞ્ચ પન અદુટ્ઠચિત્તેન અસારમ્ભેન યાથાવલક્ખણેન. કિઞ્ચ તત્થ યાથાવલક્ખણં, યસ્સ, મહારાજ, પુગ્ગલસ્સ ઇમસ્મિં અત્તભાવે ચતુસચ્ચાભિસમયો ન હોતિ, તસ્સ પુરિસત્તનં મોઘં અઞ્ઞં કયિરમાનં અઞ્ઞેન સમ્ભવતિ, તેન વુચ્ચતિ ‘મોઘપુરિસો’તિ. ઇતિ, મહારાજ, ભગવતા આયસ્મતો સુદિન્નસ્સ કલન્દપુત્તસ્સ સતાવવચનેન સમુદાચિણ્ણં, નો અભૂતવાદેના’’તિ.

‘‘સભાવમ્પિ, ભન્તે નાગસેન, યો અક્કોસન્તો ભણતિ, તસ્સ મયં કહાપણં દણ્ડં ધારેમ, અપરાધો યેવ સો વત્થું નિસ્સાય વિસું વોહારં આચરન્તો અક્કોસતી’’તિ. ‘‘અત્થિ પન, મહારાજ, સુતપુબ્બં તયા ખલિતસ્સ અભિવાદનં વા પચ્ચુટ્ઠાનં વા સક્કારં વા ઉપાયનાનુપ્પદાનં વા’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે, યતો કુતોચિ યત્થ કત્થચિ ખલિતો, સો પરિભાસનારહો હોતિ તજ્જનારહો, ઉત્તમઙ્ગમ્પિસ્સ છિન્દન્તિ હનન્તિપિ બન્ધન્તિપિ ઘાતેન્તિપિ ઝાપેન્તિપી’’તિ [જાપેન્તિપીતિ (સી॰ પી॰)]. ‘‘તેન હિ, મહારાજ, ભગવતા કિરિયા યેવ કતા, નો અકિરિયા’’તિ.

‘‘કિરિયમ્પિ, ભન્તે નાગસેન, કુરુમાનેન પતિરૂપેન કાતબ્બં અનુચ્છવિકેન, સવનેનપિ, ભન્તે નાગસેન, તથાગતસ્સ સદેવકો લોકો ઓત્તપ્પતિ હિરિયતિ ભિય્યો દસ્સનેન તતુત્તરિં ઉપસઙ્કમનેન પયિરુપાસનેના’’તિ. ‘‘અપિ નુ ખો, મહારાજ, તિકિચ્છકો અભિસન્ને કાયે કુપિતે દોસે સિનેહનીયાનિ ભેસજ્જાનિ દેતી’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે, તિણ્હાનિ લેખનીયાનિ ભેસજ્જાનિ દેતી’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતો સબ્બકિલેસબ્યાધિવૂપસમાય અનુસિટ્ઠિં દેતિ, ફરુસાપિ, મહારાજ, તથાગતસ્સ વાચા સત્તે સિનેહયતિ, મુદુકે કરોતિ. યથા, મહારાજ, ઉણ્હમ્પિ ઉદકં યં કિઞ્ચિ સિનેહનીયં સિનેહયતિ, મુદુકં કરોતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, ફરુસાપિ તથાગતસ્સ વાચા અત્થવતી હોતિ કરુણાસહગતા. યથા, મહારાજ, પિતુવચનં પુત્તાનં અત્થવન્તં હોતિ કરુણાસહગતં, એવમેવ ખો, મહારાજ, ફરુસાપિ તથાગતસ્સ વાચા અત્થવતી હોતિ કરુણાસહગતા. ફરુસાપિ, મહારાજ, તથાગતસ્સ વાચા સત્તાનં કિલેસપ્પહાના [કિલેસપ્પહાનાય (સી॰)] હોતિ. યથા, મહારાજ, દુગ્ગન્ધમ્પિ ગોમુત્તં પીતં વિરસમ્પિ અગદં ખાયિતં સત્તાનં બ્યાધિં હનતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, ફરુસાપિ તથાગતસ્સ વાચા અત્થવતી કરુણાસહગતા. યથા, મહારાજ, મહન્તોપિ તૂલપુઞ્જો [તૂલપિચુ (સી॰ સ્યા॰)] પરસ્સ કાયે નિપતિત્વા રુજં ન કરોતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, ફરુસાપિ તથાગતસ્સ વાચા ન કસ્સચિ દુક્ખં ઉપ્પાદેતી’’તિ. ‘‘સુવિનિચ્છિતો, ભન્તે નાગસેન, પઞ્હો બહૂહિ કારણેહિ, સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

ફરુસવાચાભાવપઞ્હો ચતુત્થો.

૫. રુક્ખઅચેતનાભાવપઞ્હો

૫. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં તથાગતેન –

‘‘‘અચેતનં બ્રાહ્મણ અસ્સુણન્તં, જાનો અજાનન્તમિમં પલાસં;
આરદ્ધવીરિયો ધુવં અપ્પમત્તો, સુખસેય્યં પુચ્છસિ કિસ્સ હેતૂ’તિ [જા॰ ૧.૪.૨૫].

પુન ચ ભણિતં –

‘‘‘ઇતિ ફન્દનરુક્ખોપિ, તાવદે અજ્ઝભાસથ;
મય્હમ્પિ વચનં અત્થિ, ભારદ્વાજ સુણોહિ મે’તિ [જા॰ ૧.૧૩.૨૦].

‘‘યદિ, ભન્તે નાગસેન, રુક્ખો અચેતનો, તેન હિ ફન્દનેન રુક્ખેન ભારદ્વાજેન સહ સલ્લપિતન્તિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ ફન્દનેન રુક્ખેન ભારદ્વાજેન સદ્ધિં સલ્લપિતં, તેન હિ રુક્ખો અચેતનોતિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પતો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો’’તિ.

‘‘ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા ‘રુક્ખો અચેતનો’તિ, ફન્દનેન ચ રુક્ખેન ભારદ્વાજેન સદ્ધિં સલ્લપિતં, તઞ્ચ પન વચનં લોકસમઞ્ઞાય ભણિતં. નત્થિ, મહારાજ, અચેતનસ્સ રુક્ખસ્સ સલ્લાપો નામ, અપિ ચ, મહારાજ, તસ્મિં રુક્ખે અધિવત્થાય દેવતાયેતં અધિવચનં રુક્ખોતિ, રુક્ખો સલ્લપતીતિ ચેસા લોકપણ્ણત્તિ, યથા, મહારાજ, સકટં ધઞ્ઞસ્સ પરિપૂરિતં ધઞ્ઞસકટન્તિ જનો વોહરતિ, ન ચ તં ધઞ્ઞમયં સકટં, રુક્ખમયં સકટં, તસ્મિં સકટે ધઞ્ઞસ્સ પન આકિરિતત્તા ધઞ્ઞસકટન્તિ જનો વોહરતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, ન રુક્ખો સલ્લપતિ, રુક્ખો અચેતનો, યા પન તસ્મિં રુક્ખે અધિવત્થા દેવતા, તસ્સા યેવ તં અધિવચનં રુક્ખોતિ, રુક્ખો સલ્લપતીતિ ચેસા લોકપણ્ણત્તિ.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, દધિં મન્થયમાનો તક્કં મન્થેમીતિ વોહરતિ, ન તં તક્કં, યં સો મન્થેતિ, દધિં યેવ સો મન્થેન્તો તક્કં મન્થેમીતિ વોહરતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, ન રુક્ખો સલ્લપતિ, રુક્ખો અચેતનો . યા પન તસ્મિં રુક્ખે અધિવત્થા દેવતા, તસ્સાયેવ તં અધિવચનં રુક્ખોતિ, રુક્ખો સલ્લપતીતિ ચેસા લોકપણ્ણત્તિ.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, અસન્તં સાધેતુકામો સન્તં સાધેમીતિ વોહરતિ , અસિદ્ધં સિદ્ધન્તિ વોહરતિ, એવમેસા લોકસમઞ્ઞા, એવમેવ ખો, મહારાજ, ન રુક્ખો સલ્લપતિ, રુક્ખો અચેતનો. યા પન તસ્મિં રુક્ખે અધિવત્થા દેવતા, તસ્સાયેવ તં અધિવચનં રુક્ખોતિ, રુક્ખો સલ્લપતીતિ ચેસા લોકપણ્ણત્તિ, યાય, મહારાજ, લોકસમઞ્ઞાય જનો વોહરતિ, તથાગતોપિ તાયેવ લોકસમઞ્ઞાય સત્તાનં ધમ્મં દેસેતી’’તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

રુક્ખઅચેતનાભાવપઞ્હો પઞ્ચમો.

૬. પિણ્ડપાતમહપ્ફલપઞ્હો

૬. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ધમ્મસઙ્ગીતિકારકેહિ થેરેહિ –

‘‘‘ચુન્દસ્સ ભત્તં ભુઞ્જિત્વા, કમ્મારસ્સાતિ મે સુતં;
આબાધં સમ્ફુસી ધીરો, પબાળ્હં મારણન્તિક’ન્તિ [દી॰ નિ॰ ૨.૧૯૦].

‘‘પુન ચ ભગવતા ભણિતં ‘દ્વેમે, આનન્દ, પિણ્ડપાતા સમસમફલા સમવિપાકા અતિવિય અઞ્ઞેહિ પિણ્ડપાતેહિ મહપ્ફલતરા ચ મહાનિસંસતરા ચ. કતમે દ્વે? યઞ્ચ પિણ્ડપાતં પરિભુઞ્જિત્વા તથાગતો અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિં અભિસમ્બુજ્ઝિ, યઞ્ચ પિણ્ડપાતં પરિભુઞ્જિત્વા તથાગતો અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા પરિનિબ્બાયતિ. ઇમે દ્વે પિણ્ડપાતા સમસમફલા સમવિપાકા, અતિવિય અઞ્ઞેહિ પિણ્ડપાતેહિ મહપ્ફલતરા ચ મહાનિસંસતરા ચા’તિ. યદિ, ભન્તે નાગસેન, ભગવતો ચુન્દસ્સ ભત્તં ભુત્તાવિસ્સ [ભુઞ્જિત્વા (સી॰)] ખરો આબાધો

ઉપ્પન્નો, પબાળ્હા ચ વેદના પવત્તા મારણન્તિકા, તેન હિ ‘દ્વેમે, આનન્દ, પિણ્ડપાતા સમસમફલા સમવિપાકા અતિવિય અઞ્ઞેહિ પિણ્ડપાતેહિ મહપ્ફલતરા ચ મહાનિસંસતરા ચા’તિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ દ્વેમે પિણ્ડપાતા સમસમફલા સમવિપાકા અતિવિય અઞ્ઞેહિ પિણ્ડપાતેહિ મહપ્ફલતરા ચ મહાનિસંસતરા ચ, તેન હિ ભગવતો ચુન્દસ્સ ભત્તં ભુત્તાવિસ્સ [ભુઞ્જિત્વા (સી॰)] ખરો આબાધો ઉપ્પન્નો, પબાળ્હા ચ વેદના પવત્તા મારણન્તિકાતિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. કિંનુ ખો, ભન્તે નાગસેન, સો પિણ્ડપાતો વિસગતતાય મહપ્ફલો, રોગુપ્પાદકતાય મહપ્ફલો , આયુવિનાસકતાય મહપ્ફલો, ભગવતો જીવિતહરણતાય મહપ્ફલો? તત્થ મે કારણં બ્રૂહિ પરવાદાનં નિગ્ગહાય, એત્થાયં જનો સમ્મૂળ્હો લોભવસેન અતિબહું ખાયિતેન લોહિતપક્ખન્દિકા ઉપ્પન્નાતિ. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો’’તિ.

‘‘ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ધમ્મસઙ્ગીતિકારકેહિ થેરેહિ –

‘‘‘ચુન્દસ્સ ભત્તં ભુઞ્જિત્વા, કમ્મારસ્સાતિ મે સુતં;
આબાધં સમ્ફુસી ધીરો, પબાળ્હં મારણન્તિક’ન્તિ.

‘‘ભગવતા ચ ભણિતં ‘દ્વેમે, આનન્દ, પિણ્ડપાતા સમસમફલા સમવિપાકા અતિવિય અઞ્ઞેહિ પિણ્ડપાતેહિ મહપ્ફલતરા ચ મહાનિસંસતરા ચ. કતમે દ્વે? યઞ્ચ પિણ્ડપાતં પરિભુઞ્જિત્વા તથાગતો અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિં અભિસમ્બુજ્ઝિ, યઞ્ચ પિણ્ડપાતં પરિભુઞ્જિત્વા તથાગતો અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા પરિનિબ્બાયતિ [પરિનિબ્બાયિ (સી॰)], ઇમે દ્વે પિણ્ડપાતા સમસમફલા સમવિપાકા, અતિવિય અઞ્ઞેહિ પિણ્ડપાતેહિ મહપ્ફલતરા ચ મહાનિસંસતરા ચા’તિ.

‘‘સો પન પિણ્ડપાતો બહુગુણો અનેકાનિસંસો. દેવતા, મહારાજ, હટ્ઠા પસન્નમાનસા ‘અયં ભગવતો પચ્છિમો પિણ્ડપાતો’તિ દિબ્બં ઓજં સૂકરમદ્દવે આકિરિંસુ. તઞ્ચ પન સમ્માપાકં લહુપાકં [બહુપાકં (સી॰)] મનુઞ્ઞં બહુરસં જઠરગ્ગિતેજસ્સ હિતં. ન, મહારાજ, તતોનિદાનં ભગવતો કોચિ અનુપ્પન્નો રોગો ઉપ્પન્નો, અપિ ચ, મહારાજ, ભગવતો પકતિદુબ્બલે સરીરે ખીણે આયુસઙ્ખારે ઉપ્પન્નો રોગો ભિય્યો અભિવડ્ઢિ.

‘‘યથા, મહારાજ, પકતિયા જલમાનો અગ્ગિ અઞ્ઞસ્મિં ઉપાદાને દિન્ને ભિય્યો પજ્જલતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, ભગવતો પકતિદુબ્બલે સરીરે ખીણે આયુસઙ્ખારે ઉપ્પન્નો રોગો ભિય્યો અભિવડ્ઢિ.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, સોતો પકતિયા સન્દમાનો અભિવુટ્ઠે મહામેઘે ભિય્યો મહોઘો ઉદકવાહકો હોતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, ભગવતો પકતિદુબ્બલે સરીરે ખીણે આયુસઙ્ખારે ઉપ્પન્નો રોગો ભિય્યો અભિવડ્ઢિ.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, પકતિયા અભિસન્નધાતુ કુચ્છિ અઞ્ઞસ્મિં અજ્ઝોહરિતે ભિય્યો આયમેય્ય [આમયેય્ય (સી॰)], એવમેવ ખો, મહારાજ, ભગવતો પકતિદુબ્બલે સરીરે ખીણે આયુસઙ્ખારે ઉપ્પન્નો રોગો ભિય્યો અભિવડ્ઢિ, નત્થિ, મહારાજ, તસ્મિં પિણ્ડપાતે દોસો, ન ચ તસ્સ સક્કા દોસં આરોપેતુ’’ન્તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, કેન કારણેન તે દ્વે પિણ્ડપાતા સમસમફલા સમવિપાકા અતિવિય અઞ્ઞેહિ પિણ્ડપાતેહિ મહપ્ફલતરા ચ મહાનિસંસતરા ચા’’તિ? ‘‘ધમ્માનુમજ્જનસમાપત્તિવસેન, મહારાજ, તે દ્વે પિણ્ડપાતા સમસમફલા સમવિપાકા અતિવિય અઞ્ઞેહિ પિણ્ડપાતેહિ મહપ્ફલતરા ચ મહાનિસંસતરા ચા’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, કતમેસં ધમ્માનં અનુમજ્જનસમાપત્તિવસેન તે દ્વે પિણ્ડપાતા સમસમફલા સમવિપાકા અતિવિય અઞ્ઞેહિ પિણ્ડપાતેહિ મહપ્ફલતરા ચ મહાનિસંસતરા ચા’’તિ? ‘‘નવન્નં, મહારાજ, અનુપુબ્બવિહારસમાપત્તીનં અનુલોમપ્પટિલોમસમાપજ્જનવસેન તે દ્વે પિણ્ડપાતા સમસમફલા સમવિપાકા અતિવિય અઞ્ઞેહિ પિણ્ડપાતેહિ મહપ્ફલતરા ચ મહાનિસંસતરા ચા’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, દ્વીસુ યેવ દિવસેસુ અધિમત્તં તથાગતો નવાનુપુબ્બવિહારસમાપત્તિયો અનુલોમપ્પટિલોમં સમાપજ્જી’’તિ? ‘‘આમ, મહારાજા’’તિ. ‘‘અચ્છરિયં, ભન્તે નાગસેન, અબ્ભુતં ભન્તે નાગસેન. યં ઇમસ્મિં બુદ્ધક્ખેત્તે અસદિસં પરમદાનં, તમ્પિ ઇમેહિ દ્વીહિ પિણ્ડપાતેહિ અગણિતં. અચ્છરિયં, ભન્તે નાગસેન, અબ્ભુતં, ભન્તે નાગસેન. યાવ મહન્તા નવાનુપુબ્બવિહારસમાપત્તિયો, યત્ર હિ નામ નવાનુપુબ્બવિહારસમાપત્તિવસેન દાનં મહપ્ફલતરં હોતિ મહાનિસંસતરઞ્ચ. સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

પિણ્ડપાતમહપ્ફલપઞ્હો છટ્ઠો.

૭. બુદ્ધપૂજનપઞ્હો

૭. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં તથાગતેન ‘અબ્યાવટા તુમ્હે, આનન્દ, હોથ તથાગતસ્સ સરીરપૂજાયા’તિ. પુન ચ ભણિતં –

‘‘‘પૂજેથ નં પૂજનિયસ્સ ધાતું;
એવં કરા સગ્ગમિતો ગમિસ્સથા’તિ.

‘‘યદિ, ભન્તે નાગસેન, તથાગતેન ભણિતં ‘અબ્યાવટા તુમ્હે, આનન્દ, હોથ તથાગતસ્સ સરીરપૂજાયા’તિ, તેન હિ ‘પૂજેથ નં પૂજનિયસ્સ ધાતું, એવં કરા સગ્ગમિતો ગમિસ્સથા’તિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ તથાગતેન ભણિતં ‘પૂજેથ નં પૂજનિયસ્સ ધાતું, એવં કરા સગ્ગમિતો ગમિસ્સથા’તિ, તેન હિ ‘અબ્યાવટા તુમ્હે આનન્દ, હોથ તથાગતસ્સ સરીરપૂજાયા’તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો’’તિ.

‘‘ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા ‘અબ્યાવટા તુમ્હે, આનન્દ, હોથ તથાગતસ્સ સરીરપૂજાયા’તિ, પુન ચ ભણિતં ‘પૂજેથ નં પૂજનિયસ્સ ધાતું, એવં કરા સગ્ગમિતો ગમિસ્સથા’તિ, તઞ્ચ પન ન સબ્બેસં જિનપુત્તાનં યેવ આરબ્ભ ભણિતં ‘અબ્યાવટા તુમ્હે, આનન્દ, હોથ તથાગતસ્સ સરીરપૂજાયા’તિ. અકમ્મં હેતં, મહારાજ, જિનપુત્તાનં યદિદં પૂજા, સમ્મસનં સઙ્ખારાનં, યોનિસો મનસિકારો, સતિપટ્ઠાનાનુપસ્સના, આરમ્મણસારગ્ગાહો, કિલેસયુદ્ધં, સદત્થમનુયુઞ્જના, એતં જિનપુત્તાનં કરણીયં, અવસેસાનં દેવમનુસ્સાનં પૂજા કરણીયા.

‘‘યથા, મહારાજ, મહિયા રાજપુત્તાનં હત્થિઅસ્સરથધનુથરુલેખમુદ્દાસિક્ખાખગ્ગમન્તસુતિ-સમ્મુતિયુદ્ધયુજ્ઝાપનકિરિયા કરણીયા, અવસેસાનં પુથુવેસ્સસુદ્દાનં કસિ વણિજ્જા ગોરક્ખા કરણીયા, એવમેવ ખો, મહારાજ, અકમ્મં હેતં જિનપુત્તાનં યદિદં પૂજા, સમ્મસનં સઙ્ખારાનં, યોનિસો મનસિકારો, સતિપટ્ઠાનાનુપસ્સના, આરમ્મણસારગ્ગાહો, કિલેસયુદ્ધં, સદત્થમનુયુઞ્જના, એતં જિનપુત્તાનં કરણીયં, અવસેસાનં દેવમનુસ્સાનં પૂજા કરણીયા.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, બ્રાહ્મણમાણવકાનં ઇરુવેદં યજુવેદં સામવેદં અથબ્બણવેદં લક્ખણં ઇતિહાસં પુરાણં નિઘણ્ડુ કેટુભં અક્ખરપ્પભેદં પદં વેય્યાકરણં ભાસમગ્ગં ઉપ્પાતં સુપિનં નિમિત્તં છળઙ્ગં ચન્દગ્ગાહં સૂરિયગ્ગાહં સુક્કરાહુચરિતં ઉળુગ્ગહયુદ્ધં [ઓળુગ્ગહયુદ્ધં (ક॰)] દેવદુન્દુભિસ્સરં ઓક્કન્તિ ઉક્કાપાતં ભૂમિકમ્મં [ભૂમિકમ્પં (સી॰ પી॰)] દિસાદાહં ભુમ્મન્તલિક્ખં જોતિસં લોકાયતિકં સાચક્કં મિગચક્કં અન્તરચક્કં મિસ્સકુપ્પાદં સકુણરુતરવિતં [સકુણરુતં (સી॰)] સિક્ખા કરણીયા, અવસેસાનં પુથુવેસ્સસુદ્દાનં કસિ વણિજ્જા ગોરક્ખા કરણીયા, એવમેવ ખો, મહારાજ, અકમ્મં હેતં જિનપુત્તાનં યદિદં પૂજા, સમ્મસનં સઙ્ખારાનં, યોનિસો મનસિકારો, સતિપટ્ઠાનાનુપસ્સના, આરમ્મણસારગ્ગાહો, કિલેસયુદ્ધં, સદત્થમનુયુઞ્જના, એતં જિનપુત્તાનં કરણીયં, અવસેસાનં દેવમનુસ્સાનં પૂજા કરણીયા, તસ્મા, મહારાજ, તથાગતો ‘મા ઇમે અકમ્મે યુઞ્જન્તુ, કમ્મે ઇમે યુઞ્જન્તૂ’તિ આહ ‘અબ્યાવટા તુમ્હે, આનન્દ, હોથ તથાગતસ્સ સરીરપૂજાયા’તિ. યદેતં, મહારાજ, તથાગતો ન ભણેય્ય, પત્તચીવરમ્પિ અત્તનો પરિયાદાપેત્વા ભિક્ખૂ બુદ્ધપૂજં યેવ કરેય્યુ’’ન્તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

બુદ્ધપૂજનપઞ્હો સત્તમો.

૮. પાદસકલિકાહતપઞ્હો

૮. ‘‘ભન્તે નાગસેન, તુમ્હે ભણથ ‘ભગવતો ગચ્છન્તસ્સ અયં અચેતના મહાપથવી નિન્નં ઉન્નમતિ, ઉન્નતં ઓનમતી’તિ, પુન ચ ભણથ ‘ભગવતો પાદો સકલિકાય ખતો’તિ. યા સા સકલિકા ભગવતો પાદે પતિતા, કિસ્સ પન સા સકલિકા ભગવતો પાદા ન નિવત્તા. યદિ, ભન્તે નાગસેન, ભગવતો ગચ્છન્તસ્સ અયં અચેતના મહાપથવી નિન્નં ઉન્નમતિ, ઉન્નતં ઓનમતિ, તેન હિ ‘ભગવતો પાદો સકલિકાય ખતો’તિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ ભગવતો પાદો સકલિકાય ખતો, તેન હિ ‘ભગવતો ગચ્છન્તસ્સ અયં અચેતના મહાપથવી નિન્નં ઉન્નમતિ ઉન્નતં ઓનમતી’તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો’’તિ.

‘‘સચ્ચં , મહારાજ, અત્થેતં ભગવતો ગચ્છન્તસ્સ અયં અચેતના મહાપથવી નિન્નં ઉન્નમતિ ઉન્નતં ઓનમતિ, ભગવતો ચ પાદો સકલિકાય ખતો, ન ચ પન સા સકલિકા અત્તનો ધમ્મતાય પતિતા, દેવદત્તસ્સ ઉપક્કમેન પતિતા. દેવદત્તો, મહારાજ, બહૂનિ જાતિસતસહસ્સાનિ ભગવતિ આઘાતં બન્ધિ, સો તેન આઘાતેન ‘મહન્તં કૂટાગારપ્પમાણં પાસાણં ભગવતો ઉપરિ પાતેસ્સામી’તિ મુઞ્ચિ. અથ દ્વે સેલા પથવિતો ઉટ્ઠહિત્વા તં પાસાણં સમ્પટિચ્છિંસુ, અથ નેસં સમ્પહારેન પાસાણતો પપટિકા ભિજ્જિત્વા યેન વા તેન વા પતન્તી ભગવતો પાદે પતિતા’’તિ.

‘‘યથા ચ, ભન્તે નાગસેન, દ્વે સેલા પાસાણં સમ્પટિચ્છિંસુ, તથેવ પપટિકાપિ સમ્પટિચ્છિતબ્બા’’તિ? ‘‘સમ્પટિચ્છિતમ્પિ, મહારાજ, ઇધેકચ્ચં પગ્ઘરતિ પસવતિ ન ઠાનમુપગચ્છતિ, યથા, મહારાજ, ઉદકં પાણિના ગહિતં અઙ્ગુલન્તરિકાહિ પગ્ઘરતિ પસવતિ ન ઠાનમુપગચ્છતિ, ખીરં તક્કં મધું સપ્પિ તેલં મચ્છરસં મંસરસં પાણિના ગહિતં અઙ્ગુલન્તરિકાહિ પગ્ઘરતિ પસવતિ ન ઠાનમુપગચ્છતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, સમ્પટિચ્છનત્થં ઉપગતાનં દ્વિન્નં સેલાનં સમ્પહારેન પાસાણતો પપટિકા ભિજ્જિત્વા યેન વા તેન વા પતન્તી ભગવતો પાદે પતિતા.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, સણ્હસુખુમઅણુરજસમં પુળિનં મુટ્ઠિના ગહિતં અઙ્ગુલન્તરિકાહિ પગ્ઘરતિ પસવતિ ન ઠાનમુપગચ્છતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, સમ્પટિચ્છનત્થં ઉપગતાનં દ્વિન્નં સેલાનં સમ્પહારેન પાસાણતો પપટિકા ભિજ્જિત્વા યેન વા તેન વા પતન્તી ભગવતો પાદે પતિતા.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, કબળો મુખેન ગહિતો ઇધેકચ્ચસ્સ મુખતો મુચ્ચિત્વા પગ્ઘરતિ પસવતિ ન ઠાનમુપગચ્છતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, સમ્પટિચ્છનત્થં ઉપગતાનં દ્વિન્નં સેલાનં સમ્પહારેન પાસાણતો પપટિકા ભિજ્જિત્વા યેન વા તેન વા પતન્તી ભગવતો પાદે પતિતા’’તિ.

‘‘હોતુ, ભન્તે નાગસેન, સેલેહિ પાસાણો સમ્પટિચ્છિતો, અથ પપટિકાયપિ અપચિતિ કાતબ્બા યથેવ મહાપથવિયા’’તિ? ‘‘દ્વાદસિમે, મહારાજ, અપચિતિં ન કરોન્તિ. કતમે દ્વાદસ? રત્તો રાગવસેન અપચિતિં ન કરોતિ, દુટ્ઠો દોસવસેન, મૂળ્હો મોહવસેન, ઉન્નતો માનવસેન, નિગ્ગુણો અવિસેસતાય, અતિથદ્ધો અનિસેધનતાય, હીનો હીનસભાવતાય, વચનકરો અનિસ્સરતાય, પાપો કદરિયતાય, દુક્ખાપિતો પટિદુક્ખાપનતાય, લુદ્ધો લોભાભિભૂતતાય, આયૂહિતો અત્થસાધનતાય [અત્થસાધનેન (સ્યા॰ પી॰ ક॰)] અપચિતિં ન કરોતિ. ઇમે ખો મહારાજ દ્વાદસ અપચિતિં ન કરોન્તિ. સા ચ પન પપટિકા પાસાણસમ્પહારેન ભિજ્જિત્વા અનિમિત્તકતદિસા યેન વા તેન વા પતમાના ભગવતો પાદે પતિતા.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, સણ્હસુખુમઅણુરજો અનિલબલસમાહતો અનિમિત્તકતદિસો યેન વા તેન વા અભિકિરતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, સા પપટિકા પાસાણસમ્પહારેન ભિજ્જિત્વા અનિમિત્તકતદિસા યેન વા તેન વા પતમાના ભગવતો પાદે પતિતા. યદિ પન, મહારાજ, સા પપટિકા પાસાણતો વિસું ન ભવેય્ય, તમ્પિ તે સેલા પાસાણપપટિકં ઉપ્પતિત્વા ગણ્હેય્યું. એસા પન, મહારાજ, પપટિકા ન ભૂમટ્ઠા ન આકાસટ્ઠા, પાસાણસમ્પહારવેગેન ભિજ્જિત્વા અનિમિત્તકતદિસા યેન વા તેન વા પતમાના ભગવતો પાદે પતિતા.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, વાતમણ્ડલિકાય ઉક્ખિત્તં પુરાણપણ્ણં અનિમિત્તકતદિસં યેન વા તેન વા પતતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, એસા પપટિકા પાસાણસમ્પહારવેગેન અનિમિત્તકતદિસા યેન વા તેન વા પતમાના ભગવતો પાદે પતિતા. અપિ ચ, મહારાજ, અકતઞ્ઞુસ્સ કદરિયસ્સ દેવદત્તસ્સ દુક્ખાનુભવનાય પપટિકા ભગવતો પાદે પતિતા’’તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

પાદસકલિકાહતપઞ્હો અટ્ઠમો.

૯. અગ્ગગ્ગસમણપઞ્હો

૯. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા ‘આસવાનં ખયા સમણો હોતી’તિ. પુન ચ ભણિતં –

‘‘‘ચતુબ્ભિ ધમ્મેહિ સમઙ્ગિભૂતં, તં વે નરં સમણં આહુ લોકે’તિ.

તત્રિમે ચત્તારો ધમ્મા ખન્તિ અપ્પાહારતા રતિવિપ્પહાનં આકિઞ્ચઞ્ઞં. સબ્બાનિ પનેતાનિ અપરિક્ખીણાસવસ્સ સકિલેસસ્સેવ હોન્તિ. યદિ, ભન્તે નાગસેન, આસવાનં ખયા સમણો હોતિ, તેન હિ ‘ચતુબ્ભિ ધમ્મેહિ સમઙ્ગિભૂતં, તં વે નરં સમણં આહુ લોકે’તિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ ચતુબ્ભિ ધમ્મેહિ સમઙ્ગિભૂતો સમણો

હોતિ, તેન હિ ‘આસવાનં ખયા સમણો હોતી’તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા, અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો’’તિ.

‘‘ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા ‘આસવાનં ખયા સમણો હોતી’તિ. પુન ચ ભણિતં ‘ચતુબ્ભિ ધમ્મેહિ સમઙ્ગિભૂતં, તં વે નરં સમણં આહુ લોકે’તિ. તદિદં, મહારાજ, વચનં તેસં તેસં પુગ્ગલાનં ગુણવસેન ભણિતં ‘ચતુબ્ભિ ધમ્મેહિ સમઙ્ગિભૂતં, તં વે નરં સમણં આહુ લોકે’તિ, ઇદં પન નિરવસેસવચનં ‘આસવાનં ખયા સમણો હોતી’તિ.

‘‘અપિ ચ, મહારાજ, યે કેચિ કિલેસૂપસમાય પટિપન્ના, તે સબ્બે ઉપાદાયુપાદાય સમણો ખીણાસવો અગ્ગમક્ખાયતિ. યથા, મહારાજ, યાનિ કાનિચિ જલજથલજપુપ્ફાનિ, વસ્સિકં તેસં અગ્ગમક્ખાયતિ, અવસેસાનિ યાનિ કાનિચિ વિવિધાનિ પુપ્ફજાતાનિ, સબ્બાનિ તાનિ પુપ્ફાનિ યેવ, ઉપાદાયુપાદાય પન વસ્સિકં યેવ પુપ્ફં જનસ્સ પત્થિતં પિહયિતં. એવમેવ ખો, મહારાજ, યે કેચિ કિલેસૂપસમાય પટિપન્ના, તે સબ્બે ઉપાદાયુપાદાય સમણો ખીણાસવો અગ્ગમક્ખાયતિ.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, સબ્બધઞ્ઞાનં સાલિ અગ્ગમક્ખાયતિ, યા કાચિ અવસેસા વિવિધા ધઞ્ઞજાતિયો, તા સબ્બા ઉપાદાયુપાદાય ભોજનાનિ સરીરયાપનાય, સાલિ યેવ તેસં અગ્ગમક્ખાયતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યે કેચિ કિલેસૂપસમાય પટિપન્ના, તે સબ્બે ઉપાદાયુપાદાય સમણો ખીણાસવો અગ્ગમક્ખાયતી’’તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

અગ્ગાગ્ગસમણપઞ્હો નવમો.

૧૦. વણ્ણભણનપઞ્હો

૧૦. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા ‘મમં વા, ભિક્ખવે, પરે વણ્ણં ભાસેય્યું, ધમ્મસ્સ વા, સઙ્ઘસ્સ વા વણ્ણં ભાસેય્યું, તત્ર તુમ્હેહિ ન આનન્દો, ન સોમનસ્સં, ન ચેતસો ઉપ્પિલાવિતત્તં કરણીય’ન્તિ પુન ચ તથાગતો સેલસ્સ બ્રાહ્મણસ્સ યથાભુચ્ચે વણ્ણે ભઞ્ઞમાને આનન્દિતો સુમનો ઉપ્પિલાવિતો ભિય્યો ઉત્તરિં સકગુણં પકિત્તેસિ –

‘‘‘રાજાહમસ્મિ સેલાતિ, ધમ્મરાજા અનુત્તરો;
ધમ્મેન ચક્કં વત્તેમિ, ચક્કં અપ્પટિવત્તિય’ન્તિ [મ॰ નિ॰ ૨.૩૯૯].

‘‘યદિ, ભન્તે નાગસેન, ભગવતા ભણિતં ‘મમં વા, ભિક્ખવે, પરે વણ્ણં ભાસેય્યું, ધમ્મસ્સ વા સઙ્ઘસ્સ વા વણ્ણં ભાસેય્યું, તત્ર તુમ્હેહિ ન આનન્દો, ન સોમનસ્સં, ન ચેતસો ઉપ્પિલાવિતત્તં કરણીય’ન્તિ, તેન હિ સેલસ્સ બ્રાહ્મણસ્સ યથાભુચ્ચે વણ્ણે ભઞ્ઞમાને આનન્દિતો સુમનો ઉપ્પિલાવિતો ભિય્યો ઉત્તરિં સકગુણં પકિત્તેસીતિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ સેલસ્સ બ્રાહ્મણસ્સ યથાભુચ્ચે વણ્ણે ભઞ્ઞમાને આનન્દિતો સુમનો ઉપ્પિલાવિતો ભિય્યો ઉત્તરિં સકગુણં પકિત્તેસિ, તેન હિ ‘મમં વા, ભિક્ખવે, પરે વણ્ણં ભાસેય્યું, ધમ્મસ્સ વા સઙ્ઘસ્સ વા વણ્ણં ભાસેય્યું, તત્ર તુમ્હેહિ ન આનન્દો, ન સોમનસ્સં, ન ચેતસો ઉપ્પિલાવિતત્તં કરણીય’ન્તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો’’તિ.

''ભાસિતમ્પેતં , મહારાજ, ભગવતા 'મમં વા, ભિક્ખવે, પરે વણ્ણં ભાસેય્યું, ધમ્મસ્સ વા સઙ્ઘસ્સ વા વણ્ણં ભાસેય્યું, તત્ર તુમ્હેહિ ન આનન્દો, ન સોમનસ્સં, ન ચેતસો ઉપ્પિલાવિતત્તં કરણીય'ન્તિ. સેલસ્સ ચ બ્રાહ્મણસ્સ યથાભુચ્ચે વણ્ણે ભઞ્ઞમાને ભિય્યો ઉત્તરિં સકગુણં પકિત્તિતં –

'''રાજાહમસ્મિ સેલાતિ, ધમ્મરાજા અનુત્તરો;
ધમ્મેન ચક્કં વત્તેમિ, ચક્કં અપ્પટિવત્તિય'ન્તિ.

''પઠમં, મહારાજ, ભગવતા ધમ્મસ્સ સભાવસરસલક્ખણં સભાવં અવિતથં ભૂતં તચ્છં તથત્થં પરિદીપયમાનેન ભણિતં 'મમં વા ભિક્ખવે, પરે વણ્ણં ભાસેય્યું, ધમ્મસ્સ વા સઙ્ઘસ્સ વા વણ્ણં ભાસેય્યું, તત્ર તુમ્હેહિ ન આનન્દો, ન સોમનસ્સં, ન ચેતસો ઉપ્પિલાવિતત્તં કરણીય'ન્તિ. યં પન ભગવતા સેલસ્સ બ્રાહ્મણસ્સ યથાભુચ્ચે વણ્ણે ભઞ્ઞમાને ભિય્યો ઉત્તરિં સકગુણં પકિત્તિતં 'રાજાહમસ્મિ સેલાતિ, ધમ્મરાજા અનુત્તરો'તિ તં ન લાભહેતુ, ન યસહેતુ, ન અત્તહેતુ, ન પક્ખહેતુ, ન અન્તેવાસિકમ્યતાય, અથ ખો અનુકમ્પાય કારુઞ્ઞેન હિતવસેન એવં ઇમસ્સ ધમ્માભિસમયો ભવિસ્સતિ તિણ્ણઞ્ચ માણવકસતાનન્તિ, એવં ભિય્યો ઉત્તરિં સકગુણં ભણિતં 'રાજાહમસ્મિ સેલાતિ, ધમ્મરાજા અનુત્તરો'તિ. ''સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી''તિ.

વણ્ણભણનપઞ્હો દસમો.

૧૧. અહિંસાનિગ્ગહપઞ્હો

૧૧. ''ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા 'અહિંસયં પરં લોકે, પિયો હોહિસિ મામકો'તિ. પુન ચ ભણિતં 'નિગ્ગણ્હે નિગ્ગહારહં, પગ્ગણ્હે પગ્ગહારહ'ન્તિ. નિગ્ગહો નામ, ભન્તે નાગસેન, હત્થચ્છેદો પાદચ્છેદો વધો બન્ધનં કારણા મારણં સન્તતિવિકોપનં, ન એતં વચનં ભગવતો યુત્તં, ન ચ ભગવા અરહતિ એતં વચનં વત્તું. યદિ, ભન્તે નાગસેન, ભગવતા ભણિતં 'અહિંસયં પરં લોકે, પિયો હોહિસિ મામકો''તિ, તેન હિ ''નિગ્ગણ્હે નિગ્ગહારહં, પગ્ગણ્હે પગ્ગહારહ''ન્તિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ તથાગતેન ભણિતં ''નિગ્ગણ્હે નિગ્ગહારહં, પગ્ગણ્હે પગ્ગહારહ''ન્તિ, તેન હિ ''અહિંસયં પરં લોકે, પિયો હોહિસિ મામકો''તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો''તિ.

''ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા 'અહિંસયં પરં લોકે, પિયો હોહિસિ મામકો'તિ, ભણિતઞ્ચ 'નિગ્ગણ્હે નિગ્ગહારહં, પગ્ગણ્હે પગ્ગહારહ'ન્તિ . 'અહિંસયં પરં લોકે, પિયો હોહિસિ મામકો'તિ સબ્બેસં, મહારાજ, તથાગતાનં અનુમતં એતં, એસા અનુસિટ્ઠિ, એસા ધમ્મદેસના, ધમ્મો હિ, મહારાજ, અહિંસાલક્ખણો, સભાવવચનં એતં. યં પન, મહારાજ, તથાગતો આહ 'નિગ્ગણ્હે નિગ્ગહારહં, પગ્ગણ્હે પગ્ગહારહ'ન્તિ, ભાસા એસા, ઉદ્ધતં, મહારાજ, ચિત્તં નિગ્ગહેતબ્બં, લીનં ચિત્તં પગ્ગહેતબ્બં. અકુસલં ચિત્તં નિગ્ગહેતબ્બં, કુસલં ચિત્તં પગ્ગહેતબ્બં. અયોનિસો મનસિકારો નિગ્ગહેતબ્બો, યોનિસો મનસિકારો પગ્ગહેતબ્બો. મિચ્છાપટિપન્નો નિગ્ગહેતબ્બો, સમ્માપટિપન્નો પગ્ગહેતબ્બો. અનરિયો નિગ્ગહેતબ્બો અરિયો પગ્ગહેતબ્બો. ચોરો નિગ્ગહેતબ્બો, અચોરો પગ્ગહેતબ્બો''તિ.

''હોતુ, ભન્તે નાગસેન, ઇદાનિ ત્વં પચ્ચાગતોસિ મમ વિસયં, યમહં પુચ્છામિ, સો મે અત્થો ઉપગતો. ચોરો પન, ભન્તે નાગસેન, નિગ્ગણ્હન્તેન કથં નિગ્ગહેતબ્બો''તિ? ''ચોરો, મહારાજ, નિગ્ગણ્હન્તેન એવં નિગ્ગહેતબ્બો,

પરિભાસનીયો પરિભાસિતબ્બો, દણ્ડનીયો દણ્ડેતબ્બો, પબ્બાજનીયો પબ્બાજેતબ્બો, બન્ધનીયો બન્ધિતબ્બો, ઘાતનીયો ઘાતેતબ્બો''તિ. ''યં પન, ભન્તે નાગસેન, ચોરાનં ઘાતનં, તં તથાગતાનં અનુમત''ન્તિ? ''ન હિ, મહારાજા''તિ. ''કિસ્સ પન ચોરો અનુસાસનીયો અનુમતો તથાગતાન''ન્તિ? ''યો સો, મહારાજ, ઘાતીયતિ, ન સો તથાગતાનં અનુમતિયા ઘાતીયતિ, સયંકતેન સો ઘાતીયતિ, અપિ ચ ધમ્માનુસિટ્ઠિયા અનુસાસીયતિ, સક્કા પન, મહારાજ, તયા પુરિસં અકારકં અનપરાધં વીથિયં ચરન્તં ગહેત્વા ઘાતયિતુ''ન્તિ? ''ન સક્કા, ભન્તે''તિ. ''કેન કારણેન, મહારાજા''તિ? ''અકારકત્તા, ભન્તે''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, ન ચોરો તથાગતાનં અનુમતિયા હઞ્ઞતિ, સયંકતેન સો હઞ્ઞતિ, કિં પનેત્થ અનુસાસકો કિઞ્ચિ દોસં આપજ્જતી''તિ? ''ન હિ ભન્તે''તિ. ''તેન હિ, મહારાજ, તથાગતાનં અનુસિટ્ઠિ સમ્માનુસિટ્ઠિ હોતી''તિ. ''સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી''તિ.

અહિંસાનિગ્ગહપઞ્હો એકાદસમો.

૧૨. ભિક્ખુપણામિતપઞ્હો

૧૨. ''ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા 'અક્કોધનો વિગતખિલોહમસ્મી'તિ, પુન ચ તથાગતો થેરે સારિપુત્તમોગ્ગલ્લાને સપરિસે પણામેસિ, કિં નુ ખો, ભન્તે નાગસેન, તથાગતો કુપિતો પરિસં પણામેસિ, ઉદાહુ તુટ્ઠો પણામેસિ, એતં તાવ જાનાહિ ઇમં નામાતિ? યદિ, ભન્તે નાગસેન, કુપિતો પરિસં પણામેસિ, તેન હિ તથાગતસ્સ કોધો અપ્પટિવત્તિતો, યદિ તુટ્ઠો પણામેસિ, તેન હિ અવત્થુસ્મિં અજાનન્તેન પણામિતા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો''તિ.

''ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા 'અક્કોધનો વિગતખિલોહમસ્મી'તિ, પણામિતા ચ થેરા સારિપુત્તમોગ્ગલ્લાના સપરિસા, તઞ્ચ પન ન કોપેન, ઇધ, મહારાજ, કોચિદેવ પુરિસો મહાપથવિયા મૂલે વા ખાણુકે વા પાસાણે વા કઠલે વા વિસમે વા ભૂમિભાગે ખલિત્વા પતતિ, અપિ નુ ખો, મહારાજ, મહાપથવી કુપિતા તં પાતેતી''તિ? ''ન હિ, ભન્તે, નત્થિ મહાપથવિયા કોપો વા પસાદો વા, અનુનયપ્પટિઘવિપ્પમુત્તા મહાપથવી, સયમેવ સો અલસો ખલિત્વા પતિતોતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, નત્થિ તથાગતાનં કોપો વા પસાદો વા, અનુનયપ્પટિઘવિપ્પમુત્તા તથાગતા અરહન્તો સમ્માસમ્બુદ્ધા, અથ ખો સયં કતેનેવ તે અત્તનો અપરાધેન પણામિતા.

''ઇધ પન, મહારાજ, મહાસમુદ્દો ન મતેન કુણપેન સંવસતિ, યં હોતિ મહાસમુદ્દે મતં કુણપં, તં ખિપ્પમેવ નિચ્છુભતિ થલં ઉસ્સારેતિ. અપિ નુ ખો, મહારાજ, મહાસમુદ્દો કુપિતો તં કુણપં નિચ્છુભતી''તિ? ''ન હિ, ભન્તે, નત્થિ મહાસમુદ્દસ્સ કોપો વા પસાદો વા, અનુનયપ્પટિઘવિપ્પમુત્તો મહાસમુદ્દો''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, નત્થિ તથાગતાનં કોપો વા પસાદો વા, અનુનયપ્પટિઘવિપ્પમુત્તા તથાગતા અરહન્તો સમ્માસમ્બુદ્ધા, અથ ખો સયં કતેનેવ તે અત્તનો અપરાધેન પણામિતા.

''યથા, મહારાજ, પથવિયા ખલિતો પતીયતિ, એવં જિનસાસનવરે ખલિતો પણામીયતિ. યથા, મહારાજ, સમુદ્દે મતં કુણપં નિચ્છુભીયતિ , એવં જિનસાસનવરે ખલિતો પણામીયતિ. યં પન તે, મહારાજ, તથાગતો પણામેસિ, તેસં અત્થકામો હિતકામો સુખકામો વિસુદ્ધિકામો 'એવં ઇમે જાતિજરાબ્યાધિમરણેહિ પરિમુચ્ચિસ્સન્તી'તિ પણામેસી''તિ. ''સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી''તિ.

ભિક્ખુપણામિતપઞ્હો દ્વાદસમો.

પણામિતવગ્ગો તતિયો.

ઇમસ્મિં વગ્ગે દ્વાદસ પઞ્હા.

૪. સબ્બઞ્ઞુતઞાણવગ્ગો

૧. ઇદ્ધિકમ્મવિપાકપઞ્હો

૧. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા ‘એતદગ્ગં, ભિક્ખવે, મમ સાવકાનં ભિક્ખૂનં ઇદ્ધિમન્તાનં યદિદં મહામોગ્ગલ્લાનો’તિ. પુન ચ કિર સો લગુળેહિ પરિપોથિતો ભિન્નસીસો સઞ્ચુણ્ણિતટ્ઠિમંસધમનિછિન્નપરિગત્તો પરિનિબ્બુતો [ધમનિમજ્જપરિકત્તો (સી॰ પી॰), ધમ્મનિમિઞ્ઞપરિગત્તો (સ્યા॰)]. યદિ, ભન્તે નાગસેન, થેરો મહામોગ્ગલ્લાનો ઇદ્ધિયા કોટિં ગતો, તેન હિ લગુળેહિ પોથિતો પરિનિબ્બુતોતિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ લગુળેહિ પરિપોથિતો પરિનિબ્બુતો, તેન હિ ઇદ્ધિયા કોટિં ગતોતિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. કિં ન સમત્થો ઇદ્ધિયા અત્તનો ઉપઘાતં અપનયિતું, સદેવકસ્સપિ લોકસ્સ પટિસરણં ભવિતું અરહોતિ? અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો’’તિ.

‘‘ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા ‘એતદગ્ગં, ભિક્ખવે, મમ સાવકાનં ભિક્ખૂનં ઇદ્ધિમન્તાનં યદિદં મહામોગ્ગલ્લાનો’તિ. આયસ્મા ચ મહામોગ્ગલ્લાનો લગુળહતો પરિનિબ્બુતો, તઞ્ચ પન કમ્માધિગ્ગહિતેના’’તિ.

‘‘નનુ, ભન્તે નાગસેન, ઇદ્ધિમતો ઇદ્ધિવિસયોપિ કમ્મવિપાકોપિ દ્વે અચિન્તિયા, અચિન્તિયેન અચિન્તિયં અપનયિતબ્બં. યથા નામ, ભન્તે, કેચિ ફલકામા કપિત્થેન કપિત્થં પોથેન્તિ, અમ્બેન અમ્બં પોથેન્તિ, એવમેવ ખો, ભન્તે નાગસેન, અચિન્તિયેન અચિન્તિયં પોથયિત્વા અપનેતબ્બ’’ન્તિ? ‘‘અચિન્તિયાનમ્પિ, મહારાજ, એકં અધિમત્તં બલવતરં, યથા, મહારાજ, મહિયા રાજાનો હોન્તિ સમજચ્ચા, સમજચ્ચાનમ્પિ તેસં એકો સબ્બે અભિભવિત્વા આણં પવત્તેતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, તેસં અચિન્તિયાનં કમ્મવિપાકં યેવ અધિમત્તં બલવતરં, કમ્મવિપાકં યેવ સબ્બે અભિભવિય આણં પવત્તેતિ, કમ્માધિગ્ગહિતસ્સ અવસેસા કિરિયા ઓકાસં ન લભન્તિ.

‘‘ઇધ પન, મહારાજ, કોચિ પુરિસો કિસ્મિઞ્ચિદેવ પકરણે અપરજ્ઝતિ, ન તસ્સ માતા વા પિતા વા ભગિની વા ભાતરો વા સખી વા સહાયકા વા [ભગિનિભાતરો વા સખિસહાયકા વા (સી॰ પી॰ ક॰)] તાયન્તિ, અથ ખો રાજા યેવ તત્થ અભિભવિય આણં પવત્તેતિ. કિં તત્થ કારણં? અપરાધિકતા. એવમેવ ખો, મહારાજ, તેસં અચિન્તિયાનં કમ્મવિપાકં યેવ અધિમત્તં બલવતરં, કમ્મવિપાકં યેવ સબ્બે અભિભવિય આણં પવત્તેતિ, કમ્માધિગ્ગહિતસ્સ અવસેસા કિરિયા ઓકાસં ન લભન્તિ.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, મહિયા દવડાહે સમુટ્ઠિતે ઘટસહસ્સમ્પિ ઉદકં ન સક્કોતિ નિબ્બાપેતું, અથ ખો અગ્ગિ યેવ તત્થ અભિભવિય આણં પવત્તેતિ. કિં તત્થ કારણં? બલવતા તેજસ્સ. એવમેવ ખો, મહારાજ, તેસં અચિન્તિયાનં કમ્મવિપાકં યેવ અધિમત્તં બલવતરં, કમ્મવિપાકં યેવ સબ્બે અભિભવિય આણં પવત્તેતિ, કમ્માધિગ્ગહિતસ્સ અવસેસા કિરિયા ઓકાસં ન લભન્તિ, તસ્મા, મહારાજ, આયસ્મતો મહામોગ્ગલ્લાનસ્સ

કમ્માધિગ્ગહિતસ્સ લગુળેહિ પોથિયમાનસ્સ ઇદ્ધિયા સમન્નાહારો નાહોસી''તિ. ''સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી''તિ.

ઇદ્ધિકમ્મવિપાકપઞ્હો પઠમો.

૨. ધમ્મવિનયપટિચ્છન્નાપટિચ્છન્નપઞ્હો

૨. ''ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા 'તથાગતપ્પવેદિતો, ભિક્ખવે, ધમ્મવિનયો વિવટો વિરોચતિ નો પટિચ્છન્નો'તિ. પુન ચ પાતિમોક્ખુદ્દેસો કેવલઞ્ચ વિનયપિટકં પિહિતં પટિચ્છન્નં. યદિ, ભન્તે નાગસેન, જિનસાસને યુત્તં વા પત્તં વા સમયં લભેથ, વિનયપણ્ણત્તિ વિવટા સોભેય્ય. કેન કારણેન? કેવલં તત્થ સિક્ખા સંયમો નિયમો સીલગુણઆચારપણ્ણત્તિ અત્થરસો ધમ્મરસો વિમુત્તિરસો. યદિ, ભન્તે નાગસેન, ભગવતા ભણિતં 'તથાગતપ્પવેદિતો, ભિક્ખવે, ધમ્મવિનયો વિવટો વિરોચતિ નો પટિચ્છન્નો'તિ, તેન હિ 'પાતિમોક્ખુદ્દેસો કેવલઞ્ચ વિનયપિટકં પિહિતં પટિચ્છન્ન'ન્તિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ પાતિમોક્ખુદ્દેસો કેવલઞ્ચ વિનયપિટકં પિહિતં પટિચ્છન્નં, તેન હિ 'તથાગતપ્પવેદિતો, ભિક્ખવે, ધમ્મવિનયો વિવટો વિરોચતિ નો પટિચ્છન્નો'તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો''તિ.

''ભાસિતમ્પેતં , મહારાજ, ભગવતા 'તથાગતપ્પવેદિતો, ભિક્ખવે, ધમ્મવિનયો વિવટો વિરોચતિ નો પટિચ્છન્નો'તિ. પુન ચ પાતિમોક્ખુદ્દેસો કેવલઞ્ચ વિનયપિટકં પિહિતં પટિચ્છન્નં, તઞ્ચ પન ન સબ્બેસં, સીમં કત્વા પિહિતં.

''તિવિધેન, મહારાજ, ભગવતા પાતિમોક્ખુદ્દેસો સીમં કત્વા પિહિતો, પુબ્બકાનં તથાગતાનં વંસવસેન પાતિમોક્ખુદ્દેસો સીમં કત્વા પિહિતો, ધમ્મસ્સ ગરુકત્તા પિહિતો, ભિક્ખુભૂમિયા ગરુકત્તા પિહિતો.

''કથં પુબ્બકાનં તથાગતાનં વંસવસેન પાતિમોક્ખુદ્દેસો સીમં કત્વા પિહિતો, એસો વંસો, મહારાજ, સબ્બેસં પુબ્બકાનં તથાગતાનં યદિદં ભિક્ખુમજ્ઝે પાતિમોક્ખુદ્દેસો અવસેસાનં પિહિતો. યથા, મહારાજ, ખત્તિયાનં ખત્તિયમાયા ખત્તિયેસુ યેવ ચરતિ, એવમેતં ખત્તિયાનં લોકસ્સ પવેણી અવસેસાનં પિહિતા. એવમેવ ખો, મહારાજ, એસો વંસો સબ્બેસં પુબ્બકાનં તથાગતાનં યદિદં ભિક્ખુમજ્ઝે પાતિમોક્ખુદ્દેસો અવસેસાનં પિહિતો.

''યથા વા પન, મહારાજ, મહિયા ગણા વત્તન્તિ, સેય્યથિદં, મલ્લા અતોણા પબ્બતા ધમ્મગિરિયા બ્રહ્મગિરિયા નટકા નચ્ચકા લઙ્ઘકા પિસાચા મણિભદ્દા પુણ્ણભદ્દા ચન્દિમસૂરિયા સિરિદેવતા કાલિદેવતા, સિવા વસુદેવા ઘનિકા અસિપાસા ભદ્દિપુત્તાતિ, તેસં તેસં રહસ્સં તેસુ તેસુ ગણેસુ યેવ ચરતિ, અવસેસાનં પિહિતં. એવમેવ ખો, મહારાજ, એસો વંસો સબ્બેસં પુબ્બકાનં તથાગતાનં યદિદં ભિક્ખુમજ્ઝે પાતિમોક્ખુદ્દેસો અવસેસાનં પિહિતો. એવં પુબ્બકાનં તથાગતાનં વંસવસેન પાતિમોક્ખુદ્દેસો સીમં કત્વા પિહિતો.

''કથં ધમ્મસ્સ ગરુકત્તા પાતિમોક્ખુદ્દેસો સીમં કત્વા પિહિતો? ધમ્મો, મહારાજ, ગરુકો ભારિયો, તત્થ સમ્મત્તકારી અઞ્ઞં આરાધેતિ, તં તત્થ પરમ્પરાસમ્મત્તકારિતાય પાપુણાતિ, ન તં તત્થ પરમ્પરાસમ્મત્તકારિતાય પાપુણાતિ, મા ચાયં સારધમ્મો વરધમ્મો અસમ્મત્તકારીનં હત્થગતો ઓઞ્ઞાતો અવઞ્ઞાતો હીળિતો ખીળિતો

ગરહિતો ભવતુ, મા ચાયં સારધમ્મો વરધમ્મો દુજ્જનગતો ઓઞ્ઞાતો અવઞ્ઞાતો હીળિતો ખીળિતો ગરહિતો ભવતૂતિ. એવં ધમ્મસ્સ ગરુકત્તા પાતિમોક્ખુદ્દેસો સીમં કત્વા પિહિતો.

‘‘યથા, મહારાજ, સારવરપવરઅભિજાતજાતિમન્તરત્તલોહિતચન્દનં નામ સવરપુરમનુગતં ઓઞ્ઞાતં અવઞ્ઞાતં હીળિતં ખીળિતં ગરહિતં ભવતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, મા ચાયં સારધમ્મો વરધમ્મો પરમ્પરાઅસમ્મત્તકારીનં હત્થગતો ઓઞ્ઞાતો અવઞ્ઞાતો હીળિતો ખીળિતો ગરહિતો ભવતુ, મા ચાયં સારધમ્મો વરધમ્મો દુજ્જનગતો ઓઞ્ઞાતો અવઞ્ઞાતો હીળિતો ખીળિતો ગરહિતો ભવતૂતિ. એવં ધમ્મસ્સ ગરુકત્તા પાતિમોક્ખુદ્દેસો સીમં કત્વા પિહિતો .

‘‘કથં ભિક્ખુભૂમિયા ગરુકત્તા પાતિમોક્ખુદ્દેસો સીમં કત્વા પિહિતો, ભિક્ખુભાવો ખો, મહારાજ, લોકે અતુલિયો અપ્પમાણો અનગ્ઘિયો, ન સક્કા કેનચિ અગ્ઘાપેતું તુલેતું પરિમેતું, માયં એવરૂપે ભિક્ખુભાવે ઠિતો લોકેન સમસમો ભવતૂતિ ભિક્ખૂનં યેવ અન્તરે પાતિમોક્ખુદ્દેસો ચરતિ. યથા, મહારાજ, લોકે વરપવરભણ્ડં વત્થં વા અત્થરણં વા ગજતુરઙ્ગરથસુવણ્ણરજતમણિમુત્તાઇત્થિરતનાદીનિ વા વિજિતકમ્મસૂરા વા [નિજ્જિતકમ્મસૂરા વા (સી॰ પી॰)] સબ્બે તે રાજાનમુપગચ્છન્તિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યાવતા લોકે [લોકે સિક્ખા (સી॰ પી॰)] સુગતાગમપરિયત્તિઆચારસંયમસીલસંવરગુણા, સબ્બે તે ભિક્ખુસઙ્ઘમુપગતા ભવન્તિ. એવં ભિક્ખુભૂમિયા ગરુકત્તા પાતિમોક્ખુદ્દેસો સીમં કત્વા પિહિતો’’તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

ધમ્મવિનયપટિચ્છન્નાપટિચ્છન્નપઞ્હો દુતિયો.

૩. મુસાવાદગરુલહુભાવપઞ્હો

૩. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા ‘સમ્પજાનમુસાવાદે પારાજિકો હોતી’તિ. પુન ચ ભણિતં ‘સમ્પજાનમુસાવાદે લહુકં આપત્તિં આપજ્જતિ એકસ્સ સન્તિકે દેસનાવત્થુક’ન્તિ. ભન્તે નાગસેન, કો પનેત્થ વિસેસો, કિં કારણં, યઞ્ચેકેન મુસાવાદેન ઉચ્છિજ્જતિ, યઞ્ચેકેન મુસાવાદેન સતેકિચ્છો હોતિ? યદિ, ભન્તે નાગસેન, ભગવતા ભણિતં ‘સમ્પજાનમુસાવાદે પારાજિકો હોતી’તિ, તેન હિ ‘સમ્પજાનમુસાવાદે લહુકં આપત્તિં આપજ્જતિ એકસ્સ સન્તિકે દેસનાવત્થુક’ન્તિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ તથાગતેન ભણિતં ‘સમ્પજાનમુસાવાદે લહુકં આપત્તિં આપજ્જતિ એકસ્સ સન્તિકે દેસનાવત્થુક’ન્તિ, તેન હિ ‘સમ્પજાનમુસાવાદે પારાજિકો હોતી’તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો’’તિ.

‘‘ભાસિતમ્પેતં , મહારાજ, ભગવતા ‘સમ્પજાનમુસાવાદે પારાજિકો હોતી’તિ. ભણિતઞ્ચ ‘સમ્પજાનમુસાવાદે લહુકં આપત્તિં આપજ્જતિ એકસ્સ સન્તિકે દેસનાવત્થુક’ન્તિ, તઞ્ચ પન વત્થુવસેન ગરુકલહુકં હોતિ. તં કિં મઞ્ઞસિ, મહારાજ, ઇધ કોચિ પુરિસો પરસ્સ પાણિના પહારં દદેય્ય, તસ્સ તુમ્હે કિં દણ્ડં ધારેથા’’તિ? ‘‘યદિ સો, ભન્તે, આહ ‘નક્ખમામી’તિ, તસ્સ મયં અક્ખમમાને કહાપણં હરાપેમા’’તિ ‘‘ઇધ પન, મહારાજ, સો યેવ પુરિસો તવ પાણિના પહારં દદેય્ય, તસ્સ પન કો દણ્ડો’’તિ? ‘‘હત્થમ્પિસ્સ, ભન્તે, છેદાપેય્યામ, પાદમ્પિ છેદાપેય્યામ, યાવ સીસં કળીરચ્છેજ્જં છેદાપેય્યામ, સબ્બમ્પિ તં ગેહં વિલુમ્પાપેય્યામ, ઉભતોપક્ખે [ઉભતોપસ્સે (સી॰ પી॰ ક॰)] યાવ સત્તમં કુલં સમુગ્ઘાતાપેય્યામા’’તિ. ‘‘કો પનેત્થ, મહારાજ, વિસેસો, કિં કારણં, યં એકસ્સ પાણિપ્પહારે સુખુમો કહાપણો દણ્ડો, યં તવ પાણિપ્પહારે હત્થચ્છેજ્જં પાદચ્છેજ્જં યાવ કળીરચ્છેજ્જં સબ્બગેહાદાનં

ઉભતોપક્ખે યાવ સત્તમકુલા સમુગ્ઘાતો’’તિ? ‘‘મનુસ્સન્તરેન, ભન્તે’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, સમ્પજાનમુસાવાદો વત્થુવસેન ગરુકલહુકો હોતી’’તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

મુસાવાદગરુલહુભાવપઞ્હો તતિયો.

૪. બોધિસત્તધમ્મતાપઞ્હો

૪. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા **ધમ્મતાધમ્મપરિયાયે** ‘પુબ્બેવ બોધિસત્તાનં માતાપિતરો નિયતા હોન્તિ, બોધિ નિયતા હોતિ, અગ્ગસાવકા નિયતા હોન્તિ, પુત્તો નિયતો હોતિ, ઉપટ્ઠાકો નિયતો હોતી’તિ. પુન ચ તુમ્હે ભણથ ‘તુસિતે કાયે ઠિતો બોધિસત્તો અટ્ઠ મહાવિલોકનાનિ વિલોકેતિ, કાલં વિલોકેતિ, દીપં વિલોકેતિ, દેસં વિલોકેતિ, કુલં વિલોકેતિ, જનેત્તિં વિલોકેતિ, આયું વિલોકેતિ, માસં વિલોકેતિ, નેક્ખમ્મં વિલોકેતી’તિ. ભન્તે નાગસેન, અપરિપક્કે ઞાણે બુજ્ઝનં નત્થિ, પરિપક્કે ઞાણે ન સક્કા નિમેસન્તરમ્પિ આગમેતું, અનતિક્કમનીયં પરિપક્કમાનસં. કસ્મા બોધિસત્તો કાલં વિલોકેહિ ‘કમ્હિ કાલે ઉપ્પજ્જામી’તિ. અપરિપક્કે ઞાણે બુજ્ઝનં નત્થિ, પરિપક્કે ઞાણે ન સક્કા નિમેસન્તરમ્પિ આગમેતું, કસ્મા બોધિસત્તો કુલં વિલોકેતિ ‘કુમ્હિ કુલે ઉપ્પજ્જામી’તિ. યદિ, ભન્તે નાગસેન, પુબ્બેવ બોધિસત્તસ્સ માતાપિતરો નિયતા, તેન હિ ‘કુલં વિલોકેતી’તિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ કુલં વિલોકેતિ, તેન હિ ‘પુબ્બેવ બોધિસત્તસ્સ માતાપિતરો નિયતા’તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો’’તિ.

‘‘નિયતા, મહારાજ, પુબ્બેવ બોધિસત્તસ્સ માતાપિતરો, કુલઞ્ચ બોધિસત્તો વિલોકેતિ. કિન્તિ પન કુલં વિલોકેતિ ‘યે મે માતાપિતરો, તે ખત્તિયા ઉદાહુ બ્રાહ્મણા’તિ. એવં કુલં વિલોકેતિ.

‘‘અટ્ઠન્નં, મહારાજ, પુબ્બેવ અનાગતં ઓલોકેતબ્બં હોતિ. કતમેસં અટ્ઠન્નં? વાણિજસ્સ, મહારાજ, પુબ્બેવ વિક્કયભણ્ડં ઓલોકેતબ્બં હોતિ, હત્થિનાગસ્સ પુબ્બેવ સોણ્ડાય અનાગતો મગ્ગો ઓલોકેતબ્બો હોતિ, સાકટિકસ્સ પુબ્બેવ અનાગતં તિત્થં ઓલોકેતબ્બં હોતિ, નિયામકસ્સ પુબ્બેવ અનાગતં તીરં ઓલોકેત્વા નાવા પેસેતબ્બા હોતિ, ભિસક્કસ્સ પુબ્બેવ આયું ઓલોકેત્વા આતુરો ઉપસઙ્કમિતબ્બો હોતિ, ઉત્તરસેતુસ્સ પુબ્બેવ થિરાથિરભાવં જાનિત્વા અભિરુહિતબ્બં હોતિ, ભિક્ખુસ્સ પુબ્બેવ અનાગતં કાલં પચ્ચવેક્ખિત્વા ભોજનં ભુઞ્જિતબ્બં હોતિ, બોધિસત્તાનં પુબ્બેવ કુલં ઓલોકેતબ્બં હોતિ ‘ખત્તિયકુલં વા બ્રાહ્મણકુલં વા’તિ. ઇમેસં ખો, મહારાજ, અટ્ઠન્નં પુબ્બેવ અનાગતં ઓલોકેતબ્બં હોતી’’તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

બોધિસત્તધમ્મતાપઞ્હો ચતુત્થો.

૫. અત્તનિપાતનપઞ્હો

૫. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા ‘ન, ભિક્ખવે, અત્તાનં પાતેતબ્બં, યો પાતેય્ય, યથાધમ્મો કારેતબ્બો’તિ. પુન ચ તુમ્હે ભણથ ‘યત્થ કત્થચિ ભગવા સાવકાનં ધમ્મં દેસયમાનો અનેકપરિયાયેન જાતિયા જરાય બ્યાધિનો મરણસ્સ સમુચ્છેદાય ધમ્મં દેસેતિ, યો હિ કોચિ જાતિજરાબ્યાધિમરણં સમતિક્કમતિ, તં પરમાય પસંસાય પસંસતી’તિ. યદિ, ભન્તે નાગસેન, ભગવતા ભણિતં ‘ન, ભિક્ખવે, અત્તાનં પાતેતબ્બં, યો પાતેય્ય, યથાધમ્મો કારેતબ્બો’તિ, તેન હિ ‘જાતિયા જરાય બ્યાધિનો મરણસ્સ સમુચ્છેદાય ધમ્મં દેસેતી’તિ યં

વચનં, તં મિચ્છા. યદિ જાતિયા જરાય બ્યાધિનો મરણસ્સ સમુચ્છેદાય ધમ્મં દેસેતિ, તેન હિ ‘ન, ભિક્ખવે, અત્તાનં પાતેતબ્બં, યો પાતેય્ય, યથાધમ્મો કારેતબ્બો’’તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો’’તિ.

‘‘ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા ‘ન, ભિક્ખવે, અત્તાનં પાતેતબ્બં, યો પાતેય્ય, યથાધમ્મો કારેતબ્બો’તિ. યત્થ કત્થચિ ભગવતા સાવકાનં ધમ્મં દેસયામાનેન ચ અનેકપરિયાયેન જાતિયા જરાય બ્યાધિનો મરણસ્સ સમુચ્છેદાય ધમ્મો દેસિતો, તત્થ પન કારણં અત્થિ, યેન ભગવા કારણેન પટિક્ખિપિ સમાદપેસિ ચા’’તિ.

‘‘કિં પનેત્થ, ભન્તે નાગસેન, કારણં, યેન ભગવા કારણેન પટિક્ખિપિ સમાદપેસિ ચા’’તિ? ‘‘સીલવા, મહારાજ, સીલસમ્પન્નો અગદસમો સત્તાનં કિલેસવિસવિનાસને, ઓસધસમો સત્તાનં કિલેસબ્યાધિવૂપસમે, ઉદકસમો સત્તાનં કિલેસરજોજલ્લાપહરણે, મણિરતનસમો સત્તાનં સબ્બસમ્પત્તિદાને, નાવાસમો સત્તાનં ચતુરોઘપારગમને, સત્થવાહસમો સત્તાનં જાતિકન્તારતારણે, વાતસમો સત્તાનં તિવિધગ્ગિસન્તાપનિબ્બાપને, મહામેઘસમો સત્તાનં માનસપરિપૂરણે, આચરિયસમો સત્તાનં કુસલસિક્ખાપને, સુદેસકસમો સત્તાનં ખેમપથમાચિક્ખણે. એવરૂપો, મહારાજ, બહુગુણો અનેકગુણો અપ્પમાણગુણો ગુણરાસિ ગુણપુઞ્જો સત્તાનં વડ્ઢિકરો સીલવા ‘મા વિનસ્સી’તિ સત્તાનં અનુકમ્પાય ભગવા સિક્ખાપદં પઞ્ઞપેસિ ‘ન, ભિક્ખવે, અત્તાનં પાતેતબ્બં, યો પાતેય્ય, યથાધમ્મો કારેતબ્બો’તિ. ઇદમેત્થ, મહારાજ, કારણં, યેન કારણેન ભગવા પટિક્ખિપિ. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન કુમારકસ્સપેન વિચિત્રકથિકેન પાયાસિરાજઞ્ઞસ્સ પરલોકં દીપયમાનેન ‘યથા યથા ખો રાજઞ્ઞ સમણબ્રાહ્મણા સીલવન્તો કલ્યાણધમ્મા ચિરં દીઘમદ્ધાનં તિટ્ઠન્તિ, તથા તથા બહું પુઞ્ઞં પસવન્તિ, બહુજનહિતાય ચ પટિપજ્જન્તિ બહુજનસુખાય લોકાનુકમ્પાય અત્થાય હિતાય સુખાય દેવમનુસ્સાન’ન્તિ.

‘‘કેન પન કારણેન ભગવા સમાદપેસિ? જાતિપિ, મહારાજ, દુક્ખા, જરાપિ દુક્ખા, બ્યાધિપિ દુક્ખો, મરણમ્પિ દુક્ખં, સોકોપિ દુક્ખો, પરિદેવોપિ દુક્ખો, દુક્ખમ્પિ દુક્ખં, દોમનસ્સમ્પિ દુક્ખં, ઉપાયાસોપિ દુક્ખો, અપ્પિયેહિ સમ્પયોગોપિ દુક્ખો, પિયેહિ વિપ્પયોગોપિ દુક્ખો, માતુમરણમ્પિ દુક્ખં, પિતુમરણમ્પિ દુક્ખં, ભાતુમરણમ્પિ દુક્ખં, ભગિનિમરણમ્પિ દુક્ખં, પુત્તમરણમ્પિ દુક્ખં, દારમરણમ્પિ દુક્ખં, દાસમરણમ્પિ દુક્ખં [ઇદં વાક્યં સી॰ પી॰ પોત્થકેસુ નત્થિ], ઞાતિમરણમ્પિ દુક્ખં, ઞાતિબ્યસનમ્પિ દુક્ખં, રોગબ્યસનમ્પિ દુક્ખં, ભોગબ્યસનમ્પિ દુક્ખં, સીલબ્યસનમ્પિ દુક્ખં, દિટ્ઠિબ્યસનમ્પિ દુક્ખં, રાજભયમ્પિ દુક્ખં, ચોરભયમ્પિ દુક્ખં, વેરિભયમ્પિ દુક્ખં, દુબ્ભિક્ખભયમ્પિ દુક્ખં, અગ્ગિભયમ્પિ દુક્ખં, ઉદકભયમ્પિ દુક્ખં, ઊમિભયમ્પિ દુક્ખં, આવટ્ટભયમ્પિ દુક્ખં, કુમ્ભીલભયમ્પિ દુક્ખં, સુસુકાભયમ્પિ દુક્ખં, અત્તાનુવાદભયમ્પિ દુક્ખં, પરાનુવાદભયમ્પિ દુક્ખં, દણ્ડભયમ્પિ દુક્ખં, દુગ્ગતિભયમ્પિ દુક્ખં, પરિસાસારજ્જભયમ્પિ દુક્ખં, આજીવકભયમ્પિ દુક્ખં, મરણભયમ્પિ દુક્ખં, વેત્તેહિ તાળનમ્પિ દુક્ખં, કસાહિ તાળનમ્પિ દુક્ખં, અદ્ધદણ્ડકેહિ તાળનમ્પિ દુક્ખં, હત્થચ્છેદનમ્પિ દુક્ખં, પાદચ્છેદનમ્પિ દુક્ખં, હત્થપાદચ્છેદનમ્પિ દુક્ખં, કણ્ણચ્છેદનમ્પિ દુક્ખં, નાસચ્છેદનમ્પિ દુક્ખં, કણ્ણનાસચ્છેદનમ્પિ દુક્ખં, બિલઙ્ગથાલિકમ્પિ દુક્ખં, સઙ્ખમુણ્ડિકમ્પિ દુક્ખં, રાહુમુખમ્પિ દુક્ખં, જોતિમાલિકમ્પિ દુક્ખં, હત્થપજ્જોતિકમ્પિ દુક્ખં, એરકવત્તિકમ્પિ દુક્ખં, ચીરકવાસિકમ્પિ દુક્ખં, એણેય્યકમ્પિ દુક્ખં , બળિસમંસિકમ્પિ દુક્ખં, કહાપણિકમ્પિ દુક્ખં, ખારાપતચ્છિકમ્પિ દુક્ખં, પલિઘપરિવત્તિકમ્પિ દુક્ખં, પલાલપીઠકમ્પિ દુક્ખં, તત્તેન તેલેન ઓસિઞ્ચનમ્પિ દુક્ખં, સુનખેહિ ખાદાપનમ્પિ દુક્ખં, જીવસૂલારોપનમ્પિ દુક્ખં, અસિના સીસચ્છેદનમ્પિ દુક્ખં, એવરૂપાનિ, મહારાજ, બહુવિધાનિ અનેકવિધાનિ દુક્ખાનિ સંસારગતો અનુભવતિ.

‘‘યથા, મહારાજ, હિમવન્તપબ્બતે અભિવુટ્ઠં ઉદકં ગઙ્ગાય નદિયા પાસાણ સક્ખર ખર મરુમ્બ આવટ્ટ ગગ્ગલક ઊમિકવઙ્કચદિક આવરણનીવરણમૂલકસાખાસુ પરિયોત્થરતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, એવરૂપાનિ બહુવિધાનિ અનેકવિધાનિ દુક્ખાનિ સંસારગતો અનુભવતિ. પવત્તં, મહારાજ, દુક્ખં, અપ્પવત્તં સુખં. અપ્પવત્તસ્સ ગુણં પવત્તસ્સ [પવત્તે (સી॰ પી॰ ક॰)] ચ ભયં દીપયમાનો, મહારાજ, ભગવા અપ્પવત્તસ્સ સચ્છિકિરિયાય જાતિજરાબ્યાધિમરણસમતિક્કમાય સમાદપેસિ, ઇદમેત્થ, મહારાજ, કારણં, યેન કારણેન ભગવા સમાદપેસી’’તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, સુનિબ્બેઠિતો પઞ્હો, સુકથિતં કારણં, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

અત્તનિપાતનપઞ્હો પઞ્ચમો.

૬. મેત્તાભાવનાનિસંસપઞ્હો

૬. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા ‘મેત્તાય, ભિક્ખવે, ચેતોવિમુત્તિયા આસેવિતાય ભાવિતાય બહુલીકતાય યાનીકતાય વત્થુકતાય અનુટ્ઠિતાય પરિચિતાય સુસમારદ્ધાય એકાદસાનિસંસા પાટિકઙ્ખા. કતમે એકાદસ? સુખં સુપતિ, સુખં પટિબુજ્ઝતિ , ન પાપકં સુપિનં પસ્સતિ, મનુસ્સાનં પિયો હોતિ, અમનુસ્સાનં પિયો હોતિ, દેવતા રક્ખન્તિ, નાસ્સ અગ્ગિ વા વિસં વા સત્થં વા કમતિ [સત્થં કમતિ (સ્યા॰) અ॰ નિ॰ ૧૧.૧૫ પસ્સિતબ્બં], તુવટં ચિત્તં સમાધિયતિ, મુખવણ્ણો વિપ્પસીદતિ, અસમ્મૂળ્હો કાલં કરોતિ, ઉત્તરિં અપ્પટિવિજ્ઝન્તો બ્રહ્મલોકૂપગો હોતી’તિ. પુન ચ તુમ્હે ભણથ ‘સામો કુમારો મેત્તાવિહારી મિગસઙ્ઘેન પરિવુતો પવને વિચરન્તો પીળિયક્ખેન રઞ્ઞા વિદ્ધો વિસપીતેન સલ્લેન તત્થેવ મુચ્છિતો પતિતો’તિ.

‘‘યદિ , ભન્તે નાગસેન, ભગવતા ભણિતં ‘મેત્તાય ભિક્ખવે…પે॰… બ્રહ્મલોકૂપગો હોતી’તિ, તેન હિ ‘‘સામો કુમારો મેત્તાવિહારી મિગસઙ્ઘેન પરિવુતો પવને વિચરન્તો પીળિયક્ખેન રઞ્ઞા વિદ્ધો વિસપીતેન સલ્લેન તત્થેવ મુચ્છિતો પતિતો’તિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ સામો કુમારો મેત્તાવિહારી મિગસઙ્ઘેન પરિવુતો પવને વિચરન્તો પીળિયક્ખેન રઞ્ઞા વિદ્ધો વિસપીતેન સલ્લેન તત્થેવ મુચ્છિતો પતિતો, તેન હિ ‘મેત્તાય, ભિક્ખવે…પે॰… સત્થં વા કમતી’તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો સુનિપુણો પરિસણ્હો સુખુમો ગમ્ભીરો, અપિ સુનિપુણાનં મનુજાનં ગત્તે સેદં મોચેય્ય, સો તવાનુપ્પત્તો, વિજટેહિ તં મહાજટાજટિતં, અનાગતાનં જિનપુત્તાનં ચક્ખું દેહિ નિબ્બાહનાયા’’તિ.

‘‘ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા ‘મેત્તાય ભિક્ખવે…પે॰.. સત્થં વા કમતી’તિ. સામો ચ કુમારો મેત્તાવિહારી મિગસઙ્ઘેન પરિવુતો પવને વિચરન્તો પીળિયક્ખેન રઞ્ઞા વિદ્ધો વિસપીતેન સલ્લેન તત્થેવ મુચ્છિતો પતિતો, તત્થ પન, મહારાજ, કારણં અત્થિ. કતમં તત્થ કારણં? નેતે, મહારાજ, ગુણા પુગ્ગલસ્સ, મેત્તાભાવનાયેતે ગુણા, સામો, મહારાજ, કુમારો ઘટં ઉક્ખિપન્તો તસ્મિં ખણે મેત્તાભાવનાય પમત્તો અહોસિ.

‘‘યસ્મિં, મહારાજ, ખણે પુગ્ગલો મેત્તં સમાપન્નો હોતિ, ન તસ્સ પુગ્ગલસ્સ તસ્મિં ખણે અગ્ગિ વા વિસં વા સત્થં વા કમતિ. તસ્સ યે કેચિ અહિતકામા ઉપગન્ત્વા તં ન પસ્સન્તિ, ન તસ્મિં ઓકાસં લભન્તિ. નેતે, મહારાજ, ગુણા પુગ્ગલસ્સ, મેત્તાભાવનાયેતે ગુણા. ઇધ, મહારાજ, પુરિસો સઙ્ગામસૂરો અભેજ્જકવચજાલિકં સન્નય્હિત્વા સઙ્ગામં ઓતરેય્ય, તસ્સ સરા ખિત્તા ઉપગન્ત્વા પતન્તિ વિકિરન્તિ, ન તસ્મિં ઓકાસં લભન્તિ, નેસો, મહારાજ, ગુણો સઙ્ગામસૂરસ્સ, અભેજ્જકવચજાલિકાયેસો ગુણો, યસ્સ સરા ખિત્તા ઉપગન્ત્વા પતન્તિ વિકિરન્તિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, નેતે ગુણા પુગ્ગલસ્સ, મેત્તાભાવનાયેતે ગુણા.

‘‘યસ્મિં , મહારાજ, ખણે પુગ્ગલો મેત્તં સમાપન્નો હોતિ, ન તસ્સ પુગ્ગલસ્સ તસ્મિં ખણે અગ્ગિ વા વિસં વા સત્થં વા કમતિ. તસ્સ યે કેચિ અહિતકામા ઉપગન્ત્વા તં ન પસ્સન્તિ, તસ્મિં ઓકાસં ન લભન્તિ, નેતે , મહારાજ, ગુણા પુગ્ગલસ્સ, મેત્તાભાવનાયેતે ગુણા. ઇધ પન, મહારાજ, પુરિસો દિબ્બં અન્તરધાનં મૂલં હત્થે કરેય્ય, યાવ તં મૂલં તસ્સ હત્થગતં હોતિ, તાવ ન અઞ્ઞો કોચિ પકતિમનુસ્સો તં પુરિસં પસ્સતિ. નેસો, મહારાજ, ગુણો પુરિસસ્સ, મૂલસ્સેસો ગુણો અન્તરધાનસ્સ, યં સો પકતિમનુસ્સાનં ચક્ખુપથે ન દિસ્સતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, નેતે ગુણા પુગ્ગલસ્સ, મેત્તાભાવનાયેતે ગુણા.

‘‘યસ્મિં, મહારાજ, ખણે પુગ્ગલો મેત્તં સમાપન્નો હોતિ, ન તસ્સ પુગ્ગલસ્સ તસ્મિં ખણે અગ્ગિ વા વિસં વા સત્થં વા કમતિ. તસ્સ યે કેચિ અહિતકામા ઉપગન્ત્વા તં ન પસ્સન્તિ, ન તસ્મિં ઓકાસં લભન્તિ. નેતે, મહારાજ, ગુણા પુગ્ગલસ્સ, મેત્તાભાવનાયેતે ગુણા. યથા વા પન, મહારાજ, પુરિસં સુકતં મહાલેણમનુપ્પવિટ્ઠં મહતિમહામેઘો અભિવસ્સન્તો ન સક્કોતિ તેમયિતું, નેસો, મહારાજ, ગુણો પુરિસસ્સ, મહાલેણસ્સેસો ગુણો, યં મહામેઘો અભિવસ્સમાનો ન તં તેમેતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, નેતે ગુણા પુગ્ગલસ્સ, મેત્તાભાવનાયેતે ગુણા.

‘‘યસ્મિં, મહારાજ, ખણે પુગ્ગલો મેત્તં સમાપન્નો હોતિ, ન તસ્સ પુગ્ગલસ્સ તસ્મિં ખણે અગ્ગિ વા વિસં વા સત્થં વા કમતિ. તસ્સ યે કેચિ અહિતકામા ઉપગન્ત્વા તં ન પસ્સન્તિ, ન તસ્સ સક્કોન્તિ અહિતં કાતું નેતે, મહારાજ, ગુણા પુગ્ગલસ્સ, મેત્તાભાવનાયેતે ગુણા’’તિ. ‘‘અચ્છરિયં, ભન્તે નાગસેન, અબ્ભુતં ભન્તે નાગસેન, સબ્બપાપનિવારણા મેત્તાભાવના’’તિ. ‘‘સબ્બકુસલગુણાવહા, મહારાજ, મેત્તાભાવના હિતાનમ્પિ અહિતાનમ્પિ, યે તે સત્તા વિઞ્ઞાણબદ્ધા, સબ્બેસં મહાનિસંસા મેત્તાભાવના સંવિભજિતબ્બા’’તિ.

મેત્તાભાવનાનિસંસપઞ્હો છટ્ઠો.

૭. કુસલાકુસલસમવિસમપઞ્હો

૭. ‘‘ભન્તે નાગસેન ‘કુસલકારિસ્સપિ અકુસલકારિસ્સપિ વિપાકો સમસમો, ઉદાહુ કોચિ વિસેસો અત્થી’તિ? ‘‘અત્થિ, મહારાજ, કુસલસ્સ ચ અકુસલસ્સ ચ વિસેસો, કુસલં, મહારાજ, સુખવિપાકં સગ્ગસંવત્તનિકં, અકુસલં દુક્ખવિપાકં નિરયસંવત્તનિક’’ન્તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, તુમ્હે ભણથ ‘દેવદત્તો એકન્તકણ્હો, એકન્તકણ્હેહિ ધમ્મેહિ સમન્નાગતો, બોધિસત્તો એકન્તસુક્કો, એકન્તસુક્કેહિ ધમ્મેહિ સમન્નાગતો’તિ. પુન ચ દેવદત્તો ભવે ભવે યસેન ચ પક્ખેન ચ બોધિસત્તેન સમસમો હોતિ, કદાચિ અધિકતરો વા. યદા દેવદત્તો નગરે બારાણસિયં બ્રહ્મદત્તસ્સ રઞ્ઞો પુરોહિતપુત્તો અહોસિ, તદા બોધિસત્તો છવકચણ્ડાલો અહોસિ વિજ્જાધરો, વિજ્જં પરિજપ્પિત્વા અકાલે અમ્બફલાનિ નિબ્બત્તેસિ, એત્થ તાવ બોધિસત્તો દેવદત્તતો જાતિયા નિહીનો યસેન ચ નિહીનો.

‘‘પુન ચપરં યદા દેવદત્તો રાજા અહોસિ મહા મહીપતિ સબ્બકામસમઙ્ગી, તદા બોધિસત્તો તસ્સૂપભોગો અહોસિ હત્થિનાગો સબ્બલક્ખણસમ્પન્નો, તસ્સ ચારુગતિવિલાસં અસહમાનો રાજા વધમિચ્છન્તો હત્થાચરિયં એવમવોચ ‘અસિક્ખિતો તે, આચરિય, હત્થિનાગો, તસ્સ આકાસગમનં નામ કારણં કરોહી’તિ, તત્થપિ તાવ બોધિસત્તો દેવદત્તતો જાતિયા નિહીનો લામકો તિરચ્છાનગતો.

“પુન ચપરં યદા દેવદત્તો મનુસ્સો અહોસિ પવને નક્ષયિકો, તદા બોધિસત્તો મહાપથવી નામ મક્કટો અહોસિ, એત્થપિ તાવ દિસ્સતિ વિસેસો મનુસ્સસ્સ ચ તિરચ્છાનગતસ્સ ચ, તત્થપિ તાવ બોધિસત્તો દેવદત્તતો જાતિયા નિહીનો.

“પુન ચપરં યદા દેવદત્તો મનુસ્સો અહોસિ સોણુત્તરો નામ નેસાદો બલવા બલવતરો નાગબલો, તદા બોધિસત્તો છદ્દન્તો નામ નાગરાજા અહોસિ. તદા સો લુદ્દકો તં હત્થિનાગં ઘાતેસિ, તત્થપિ તાવ દેવદત્તોવ અધિકતરો.

“પુન ચપરં યદા દેવદત્તો મનુસ્સો અહોસિ વનચરકો અનિકેતવાસી, તદા બોધિસત્તો સકુણો અહોસિ તિત્તિરો મન્તજ્ઝાયી, તદાપિ સો વનચરકો તં સકુણં ઘાતેસિ, તત્થપિ તાવ દેવદત્તોવ જાતિયા અધિકતરો.

“પુન ચપરં યદા દેવદત્તો કલાબુ નામ કાસિરાજા [કાસિકરાજા (ક॰)] અહોસિ, તદા બોધિસત્તો તાપસો અહોસિ ખન્તિવાદી. તદા સો રાજા તસ્સ તાપસસ્સ કુદ્ધો હત્થપાદે વંસકળીરે વિય છેદાપેસિ, તત્થપિ તાવ દેવદત્તો યેવ અધિકતરો જાતિયા ચ યસેન ચ.

“પુન ચપરં યદા દેવદત્તો મનુસ્સો અહોસિ વનચરો, તદા બોધિસત્તો નન્દિયો નામ વાનરિન્દો અહોસિ, તદાપિ સો વનચરો તં વાનરિન્દં ઘાતેસિ સદ્ધિં માતરા કનિટ્ઠભાતિકેન ચ, તત્થપિ તાવ દેવદત્તો યેવ અધિકતરો જાતિયા.

“પુન ચપરં યદા દેવદત્તો મનુસ્સો અહોસિ અચેલકો કારમ્ભિયો નામ, તદા બોધિસત્તો પણ્ડરકો નામ નાગરાજા અહોસિ, તત્થપિ તાવ દેવદત્તો યેવ અધિકતરો જાતિયા.

“પુન ચપરં યદા દેવદત્તો મનુસ્સો અહોસિ પવને જટિલકો, તદા બોધિસત્તો તચ્છકો નામ મહાસૂકરો અહોસિ, તત્થપિ તાવ દેવદત્તો યેવ જાતિયા અધિકતરો.

“પુન ચપરં યદા દેવદત્તો ચેતીસુ સૂરપરિચરો નામ રાજા અહોસિ ઉપરિ પુરિસમત્તે ગગને વેહાસઙ્ગમો, તદા બોધિસત્તો કપિલો નામ બ્રાહ્મણો અહોસિ, તત્થપિ તાવ દેવદત્તો યેવ અધિકતરો જાતિયા ચ યસેન ચ.

“પુન ચપરં યદા દેવદત્તો મનુસ્સો અહોસિ સામો નામ, તદા બોધિસત્તો રુરુ નામ મિગરાજા અહોસિ, તત્થપિ તાવ દેવદત્તો યેવ જાતિયા અધિકતરો.

“પુન ચપરં યદા દેવદત્તો મનુસ્સો અહોસિ લુદ્દકો પવનચરો, તદા બોધિસત્તો હત્થિનાગો અહોસિ, સો લુદ્દકો તસ્સ હત્થિનાગસ્સ સત્તક્ખત્તું દન્તે છિન્દિત્વા હરિ, તત્થપિ તાવ દેવદત્તો યેવ યોનિયા અધિકતરો.

“પુન ચપરં યદા દેવદત્તો સિઙ્ગાલો અહોસિ ખત્તિયધમ્મો, સો યાવતા જમ્બુદીપે પદેસરાજાનો તે સબ્બે અનુયુત્તે અકાસિ, તદા બોધિસત્તો વિધુરો નામ પણ્ડિતો અહોસિ, તત્થપિ તાવ દેવદત્તો યેવ યસેન અધિકતરો.

“પુન ચપરં યદા દેવદત્તો હત્થિનાગો હુત્વા લટુકિકાય સકુણિકાય પુત્તકે ઘાતેસિ, તદા બોધિસત્તોપિ હત્થિનાગો અહોસિ યૂથપતિ, તત્થ તાવ ઉભોપિ તે સમસમા અહેસું.

‘‘પુન ચપરં યદા દેવદત્તો યક્ખો અહોસિ અધમ્મો નામ, તદા બોધિસત્તોપિ યક્ખો અહોસિ ધમ્મો નામ, તત્થપિ તાવ ઉભોપિ સમસમા અહેસું.

‘‘પુન ચપરં યદા દેવદત્તો નાવિકો અહોસિ પઞ્ચન્નં કુલસતાનં ઇસ્સરો, તદા બોધિસત્તોપિ નાવિકો અહોસિ પઞ્ચન્નં કુલસતાનં ઇસ્સરો, તત્થપિ તાવ ઉભોપિ સમસમા અહેસું.

‘‘પુન ચપરં યદા દેવદત્તો સત્થવાહો અહોસિ પઞ્ચન્નં સકટસતાનં ઇસ્સરો, તદા બોધિસત્તોપિ સત્થવાહો અહોસિ પઞ્ચન્નં સકટસતાનં ઇસ્સરો, તત્થપિ તાવ ઉભોપિ સમસમા અહેસું.

‘‘પુન ચપરં યદા દેવદત્તો સાખો નામ મિગરાજા અહોસિ, તદા બોધિસત્તોપિ નિગ્રોધો નામ મિગરાજા અહોસિ, તત્થપિ તાવ ઉભોપિ સમસમા અહેસું.

‘‘પુન ચપરં યદા દેવદત્તો સાખો નામ સેનાપતિ અહોસિ, તદા બોધિસત્તોપિ નિગ્રોધો નામ રાજા અહોસિ, તત્થપિ તાવ ઉભોપિ સમસમા અહેસું.

‘‘પુન ચપરં યદા દેવદત્તો ખણ્ડહાલો નામ બ્રાહ્મણો અહોસિ, તદા બોધિસત્તો ચન્દો નામ રાજકુમારો અહોસિ, તદા સો ખણ્ડહાલો યેવ અધિકતરો.

‘‘પુન ચપરં યદા દેવદત્તો બ્રહ્મદત્તો નામ રાજા અહોસિ, તદા બોધિસત્તો તસ્સ પુત્તો મહાપદુમો નામ કુમારો અહોસિ, તદા સો રાજા સકપુત્તં ચોરપપાતે ખિપાપેસિ, યતો કુતોચિ પિતાવ પુત્તાનં અધિકતરો હોતિ વિસિટ્ઠોતિ, તત્થપિ તાવ દેવદત્તો યેવ અધિકતરો.

‘‘પુન ચપરં યદા દેવદત્તો મહાપતાપો નામ રાજા અહોસિ, તદા બોધિસત્તો તસ્સ પુત્તો ધમ્મપાલો નામ કુમારો અહોસિ, તદા સો રાજા સકપુત્તસ્સ હત્થપાદે સીસઞ્ચ છેદાપેસિ, તત્થપિ તાવ દેવદત્તો યેવ ઉત્તરો અધિકતરો.

અજ્જેતરહિ ઉભોપિ સક્યકુલે જાયિંસુ. બોધિસત્તો બુદ્ધો અહોસિ સબ્બઞ્ઞૂ લોકનાયકો, દેવદત્તો તસ્સ દેવાતિદેવસ્સ સાસને પબ્બજિત્વા ઇદ્ધિં નિબ્બત્તેત્વા બુદ્ધાલયં અકાસિ. કિં નુ ખો, ભન્તે નાગસેન, યં મયા ભણિતં, તં સબ્બં તથં ઉદાહુ વિતથ’’ન્તિ?

‘‘યં ત્વં, મહારાજ, બહુવિધં કારણં ઓસારેસિ, સબ્બં તં તથેવ, નો અઞ્ઞથા’’તિ. ‘‘યદિ, ભન્તે નાગસેન, કણ્હોપિ સુક્કોપિ સમસમગતિકા હોન્તિ, તેન હિ કુસલમ્પિ અકુસલમ્પિ સમસમવિપાકં હોતી’’તિ? ‘‘ન હિ, મહારાજ, કુસલમ્પિ અકુસલમ્પિ સમસમવિપાકં હોતિ, ન હિ, મહારાજ, દેવદત્તો સબ્બજનેહિ પટિવિરુદ્ધો, બોધિસત્તેનેવ પટિવિરુદ્ધો. યો તસ્સ બોધિસત્તેન પટિવિરુદ્ધો, સો તસ્મિં તસ્મિં યેવ ભવે પચ્ચતિ ફલં દેતિ. દેવદત્તોપિ, મહારાજ, ઇસ્સરિયે ઠિતો જનપદેસુ આરક્ખં દેતિ, સેતું સભં પુઞ્ઞસાલં કારેતિ, સમણબ્રાહ્મણાનં કપણદ્ધિકવણિબ્બકાનં નાથાનાથાનં યથાપણિહિતં દાનં દેતિ. તસ્સ સો વિપાકેન ભવે ભવે સમ્પત્તિયો પટિલભતિ. કસ્સેતં, મહારાજ, સક્કા વત્તું વિના દાનેન દમેન સંયમેન ઉપોસથકમ્મેન સમ્પત્તિં અનુભવિસ્સતીતિ?

‘‘યં પન ત્વં, મહારાજ, એવં વદેસિ ‘દેવદત્તો ચ બોધિસત્તો ચ એકતો અનુપરિવત્તન્તી’તિ, સો ન જાતિસતસ્સ અચ્ચયેન સમાગમો અહોસિ, ન જાતિસહસ્સસ્સ અચ્ચયેન, ન જાતિસતસહસ્સસ્સ અચ્ચયેન, કદાચિ કરહચિ બહૂનં અહોરત્તાનં અચ્ચયેન સમાગમો અહોસિ. યં પનેતં, મહારાજ, ભગવતા **કાણકચ્છપોપમં** ઉપદસ્સિતં મનુસ્સત્તપ્પટિલાભાય, તથૂપમં, મહારાજ, ઇમેસં સમાગમં ધારેહિ.

‘‘ન, મહારાજ, બોધિસત્તસ્સ દેવદત્તેનેવ સદ્ધિં સમાગમો અહોસિ, થેરોપિ, મહારાજ, સારિપુત્તો અનેકેસુ જાતિસતસહસ્સેસુ બોધિસત્તસ્સ પિતા અહોસિ, મહાપિતા અહોસિ, ચૂળપિતા અહોસિ , ભાતા અહોસિ, પુત્તો અહોસિ, ભાગિનેય્યો અહોસિ, મિત્તો અહોસિ.

‘‘બોધિસત્તોપિ, મહારાજ, અનેકેસુ જાતિસતસહસ્સેસુ થેરસ્સ સારિપુત્તસ્સ પિતા અહોસિ, મહાપિતા અહોસિ, ચૂળપિતા અહોસિ, ભાતા અહોસિ, પુત્તો અહોસિ, ભાગિનેય્યો અહોસિ , મિત્તો અહોસિ, સબ્બેપિ, મહારાજ, સત્તનિકાયપરિયાપન્ના સંસારસોતમનુગતા સંસારસોતેન વુય્હન્તા અપ્પિયેહિપિ પિયેહિપિ સમાગચ્છન્તિ. યથા, મહારાજ, ઉદકં સોતેન વુય્હમાનં સુચિઅસુચિકલ્યાણપાપકેન સમાગચ્છતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, સબ્બેપિ સત્તનિકાયપરિયાપન્ના સંસારસોતમનુગતા સંસારસોતેન વુય્હન્તા અપ્પિયેહિપિ પિયેહિપિ સમાગચ્છન્તિ. દેવદત્તો, મહારાજ, યક્ખો સમાનો અત્તના અધમ્મો પરે અધમ્મે નિયોજેત્વા સત્તપઞ્ઞાસવસ્સકોટિયો સટ્ઠિ ચ વસ્સસતસહસ્સાનિ મહાનિરયે પચ્ચિ , બોધિસત્તોપિ, મહારાજ, યક્ખો સમાનો અત્તના ધમ્મો પરે ધમ્મે નિયોજેત્વા સત્તપઞ્ઞાસવસ્સકોટિયો સટ્ઠિ ચ વસ્સસતસહસ્સાનિ સગ્ગે મોદિ સબ્બકામસમઙ્ગી, અપિ ચ, મહારાજ, દેવદત્તો ઇમસ્મિં ભવે બુદ્ધં અનાસાદનીયમાસાદયિત્વા સમગ્ગઞ્ચ સઙ્ઘં ભિન્દિત્વા પથવિં પાવિસિ, તથાગતો બુજ્ઝિત્વા સબ્બધમ્મે પરિનિબ્બુતો ઉપધિસઙ્ખયે’’તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

કુસલાકુસલસમવિસમપઞ્હો સત્તમો.

૮. અમરાદેવીપઞ્હો

૮. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા –

> ‘‘‘સચે લભેથ ખણં વા રહો વા, નિમન્તકં [નિવાતકં (કુણાલજાતકે)] વાપિ લભેથ તાદિસં;
> સબ્બાવ [સબ્બાપિ (સી॰ પી॰)] ઇત્થી કયિરું [કરેય્યું (સી॰ પી॰ ક॰)] નુ પાપં, અઞ્ઞં અલદ્ધા
> પીઠસપ્પિના સદ્ધિ’ન્તિ.

‘‘પુન ચ કથીયતિ ‘મહોસધસ્સ ભરિયા અમરા નામ ઇત્થી ગામકે ઠપિતા પવુત્થપતિકા રહો નિસિન્ના વિવિત્તા રાજપ્પટિસમં સામિકં કરિત્વા સહસ્સેન નિમન્તીયમાના પાપં નાકાસી’તિ. યદિ, ભન્તે નાગસેન, ભગવતા ભણિતં ‘સચે…પે॰… સદ્ધિ’ન્તિ તેન હિ ‘મહોસધસ્સ ભરિયા…પે॰… નાકાસી’તિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ મહોસધસ્સ ભરિયા…પે॰… નાકાસિ, તેન હિ ‘સચે…પે॰… સદ્ધિ’ન્તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો’’તિ.

‘‘ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા ‘સચે…પે॰… સદ્ધિ’ન્તિ. કથીયતિ ચ ‘મહોસધસ્સ ભરિયા …પે॰… નાકાસી’તિ. કરેય્ય સા, મહારાજ, ઇત્થી સહસ્સં લભમાના તાદિસેન પુરિસેન સદ્ધિં પાપકમ્મં, ન સા કરેય્ય સચે

ખણં વા રહો વા નિમન્તકં વાપિ તાદિસં લભેય્ય, વિચિનન્તી સા, મહારાજ, અમરા ઇત્થી ન અદ્દસ ખણં વા રહો વા નિમન્તકં વાપિ તાદિસં.

‘‘ઇધ લોકે ગરહભયા ખણં ન પસ્સિ, પરલોકે નિરયભયા ખણં ન પસ્સિ, કટુકવિપાકં પાપન્તિ ખણં ન પસ્સિ, પિયં અમુઞ્ચિતુકામા ખણં ન પસ્સિ, સામિકસ્સ ગરુકતાય ખણં ન પસ્સિ, ધમ્મં અપચાયન્તી ખણં ન પસ્સિ, અનરિયં ગરહન્તી ખણં ન પસ્સિ, કિરિયં અભિન્દિતુકામા ખણં ન પસ્સિ. એવરૂપેહિ બહૂહિ કારણેહિ ખણં ન પસ્સિ.

‘‘રહોપિ સા લોકે વિચિનિત્વા અપસ્સન્તી પાપં નાકાસિ. સચે સા મનુસ્સેહિ રહો લભેય્ય, અથ અમનુસ્સેહિ રહો ન લભેય્ય. સચે અમનુસ્સેહિ રહો લભેય્ય, અથ પરચિત્તવિદૂહિ પબ્બજિતેહિ રહો ન લભેય્ય. સચે પરચિત્તવિદૂહિ પબ્બજિતેહિ રહો લભેય્ય, અથ પરચિત્તવિદૂનીહિ દેવતાહિ રહો ન લભેય્ય. સચે પરચિત્તવિદૂનીહિ દેવતાહિ રહો લભેય્ય, અત્તનાવ પાપેહિ રહો ન લભેય્ય. સચે અત્તનાવ પાપેહિ રહો લભેય્ય, અથ અધમ્મેન રહો ન લભેય્ય. એવરૂપેહિ બહુવિધેહિ કારણેહિ રહો અલભિત્વા પાપં નાકાસિ.

‘‘નિમન્તકમ્પિ સા લોકે વિચિનિત્વા તાદિસં અલભન્તી પાપં નાકાસિ. મહોસધો, મહારાજ, પણ્ડિતો અટ્ઠવીસતિયા અઙ્ગેહિ સમન્નાગતો. કતમેહિ અટ્ઠવીસતિયા અઙ્ગેહિ સમન્નાગતો? મહોસધો, મહારાજ, સૂરો હિરિમા ઓત્તપ્પી સપક્ખો મિત્તસમ્પન્નો ખમો સીલવા સચ્ચવાદી સોચેય્યસમ્પન્નો અક્કોધનો અનતિમાની અનુસૂયકો વીરિયવા આયૂહકો સઙ્ગાહકો સંવિભાગી સખિલો નિવાતવુત્તિ સણ્હો અસઠો અમાયાવી અતિબુદ્ધિસમ્પન્નો કિત્તિમા વિજ્જાસમ્પન્નો હિતેસી ઉપનિસ્સિતાનં પત્થિતો સબ્બજનસ્સ ધનવા યસવા. મહોસધો, મહારાજ, પણ્ડિતો ઇમેહિ અટ્ઠવીસતિયા અઙ્ગેહિ સમન્નાગતો. સા અઞ્ઞં તાદિસં નિમન્તકં અલભિત્વા પાપં નાકાસી’’તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

અમરાદેવીપઞ્હો અટ્ઠમો.

૯. અરહન્તઅભાયનપઞ્હો

૯. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા ‘વિગતભયસન્તાસા અરહન્તો’તિ. પુન ચ નગરે રાજગહે ધનપાલકં હત્થિં ભગવતિ ઓપતન્તં દિસ્વા પઞ્ચ ખીણાસવસતાનિ પરિચ્ચજિત્વા જિનવરં પક્કન્તાનિ દિસાવિદિસં એકં ઠપેત્વા થેરં આનન્દં. કિં નુ ખો, ભન્તે નાગસેન, તે અરહન્તો ભયા પક્કન્તા, પઞ્ઞાયિસ્સતિ સકેન કમ્મેનાતિ દસબલં પાતેતુકામા પક્કન્તા , ઉદાહુ તથાગતસ્સ અતુલં વિપુલમસમં પાટિહારિયં દટ્ઠુકામા પક્કન્તા? યદિ, ભન્તે નાગસેન, ભગવતા ભણિતં ‘વિગતભયસન્તાસા અરહન્તો’તિ, તેન હિ ‘નગરે…પે॰… આનન્દ’ન્તિ યં વચનં તં મિચ્છા. યદિ નગરે રાજગહે ધનપાલકં હત્થિં ભગવતિ ઓપતન્તં દિસ્વા પઞ્ચ ખીણાસવસતાનિ પરિચ્ચજિત્વા જિનવરં પક્કન્તાનિ દિસાવિદિસં એકં ઠપેત્વા થેરં આનન્દં, તેન હિ ‘વિગતભયસન્તાસા અરહન્તો’તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો’’તિ.

‘‘ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા ‘વિગતભયસન્તાસા અરહન્તો’તિ, નગરે રાજગહે ધનપાલકં હત્થિં ભગવતિ ઓપતન્તં દિસ્વા પઞ્ચ ખીણાસવસતાનિ પરિચ્ચજિત્વા જિનવરં પક્કન્તાનિ દિસાવિદિસં એકં ઠપેત્વા થેરં આનન્દં, તઞ્ચ પન ન ભયા, નાપિ ભગવન્તં પાતેતુકામતાય.

‘‘યેન પન, મહારાજ, હેતુના અરહન્તો ભાયેય્યું વા તાસેય્યું વા, સો હેતુ અરહન્તાનં સમુચ્છિન્નો, તસ્મા વિગતભયસન્તાસા અરહન્તો, ભાયતિ નુ, મહારાજ, મહાપથવી ખણન્તેપિ ભિન્દન્તેપિ ધારેન્તેપિ સમુદ્દપબ્બતગિરિસિખરેતિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે’’તિ. ‘‘કેન કારણેન મહારાજા’’તિ? ‘‘નત્થિ, ભન્તે, મહાપથવિયા સો હેતુ, યેન હેતુના મહાપથવી ભાયેય્ય વા તાસેય્ય વા’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, નત્થિ અરહન્તાનં સો હેતુ, યેન હેતુના અરહન્તો ભાયેય્યું વા તાસેય્યું વા.

‘‘ભાયતિ નુ, મહારાજ, ગિરિસિખરં છિન્દન્તે વા ભિન્દન્તે વા પતન્તે વા અગ્ગિના દહન્તે વા’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે’’તિ. ‘‘કેન કારણેન મહારાજા’’તિ? ‘‘નત્થિ, ભન્તે, ગિરિસિખરસ્સ સો હેતુ, યેન હેતુના ગિરિસિખરં ભાયેય્ય વા તાસેય્ય વા’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, નત્થિ અરહન્તાનં સો હેતુ, યેન હેતુના અરહન્તો ભાયેય્યું વા તાસેય્યું વા.

‘‘યદિપિ , મહારાજ, લોકધાતુસતસહસ્સેસુ યે કેચિ સત્તનિકાયપરિયાપન્ના સબ્બેપિ તે સત્તિહત્થા એકં અરહન્તં ઉપધાવિત્વા તાસેય્યું, ન ભવેય્ય અરહતો ચિત્તસ્સ કિઞ્ચિ અઞ્ઞથત્તં. કિં કારણં? અટ્ઠાનમનવકાસતાય.

‘‘અપિ ચ, મહારાજ, તેસં ખીણાસવાનં એવં ચેતોપરિવિતક્કો અહોસિ ‘અજ્જ નરવરપવરે જિનવરવસભે નગરવરમનુપ્પવિટ્ઠે વીથિયા ધનપાલકો હત્થી આપતિસ્સતિ, અસંસયમતિદેવદેવં ઉપટ્ઠાકો ન પરિચ્ચજિસ્સતિ, યદિ મયં સબ્બેપિ ભગવન્તં ન પરિચ્ચજિસ્સામ, આનન્દસ્સ ગુણો પાકટો ન ભવિસ્સતિ, ન હેવ ચ તથાગતં સમુપગમિસ્સતિ હત્થિનાગો, હન્દ મયં અપગચ્છામ, એવમિદં મહતો જનકાયસ્સ કિલેસબન્ધનમોક્ખો ભવિસ્સતિ, આનન્દસ્સ ચ ગુણો પાકટો ભવિસ્સતી’તિ. એવં તે અરહન્તો આનિસંસં દિસ્વા દિસાવિદિસં પક્કન્તા’’તિ. ‘‘સુવિભત્તો, ભન્તે નાગસેન, પઞ્હો, એવમેતં નત્થિ અરહન્તાનં ભયં વા સન્તાસો વા, આનિસંસં દિસ્વા અરહન્તો પક્કન્તા દિસાવિદિસ’’ન્તિ.

અરહન્તઅભાયનપઞ્હો નવમો.

૧૦. બુદ્ધસબ્બઞ્ઞુભાવપઞ્હો

૧૦. ‘‘ભન્તે નાગસેન, તુમ્હે ભણથ ‘તથાગતો સબ્બઞ્ઞૂ’તિ. પુન ચ ભણથ ‘તથાગતેન સારિપુત્તમોગ્ગલ્લાનપ્પમુખે ભિક્ખુસઙ્ઘે પણામિતે ચાતુમેય્યકા ચ સક્યા બ્રહ્મા ચ સહમ્પતિ બીજૂપમઞ્ચ વચ્છતરુણૂપમઞ્ચ ઉપદસ્સેત્વા ભગવન્તં પસાદેસું ખમાપેસું નિજ્ઝત્તં અકંસૂ’તિ. કિં નુ ખો, ભન્તે નાગસેન, અઞ્ઞાતા તા ઉપમા તથાગતસ્સ, યાહિ તથાગતો ઉપમાહિ ઓરતો ખમિતો ઉપસન્તો નિજ્ઝત્તં ગતો? યદિ, ભન્તે નાગસેન, તથાગતસ્સ તા ઉપમા અઞ્ઞાતા, તેન હિ બુદ્ધો અસબ્બઞ્ઞૂ, યદિ ઞાતા, તેન હિ ઓકસ્સ પસય્હ વીમંસાપેક્ખો પણામેસિ, તેન હિ તસ્સ અકારુઞ્ઞતા સમ્ભવતિ. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો’’તિ.

‘‘સબ્બઞ્ઞૂ, મહારાજ, તથાગતો, તાહિ ચ ઉપમાહિ ભગવા પસન્નો ઓરતો ખમિતો ઉપસન્તો નિજ્ઝત્તં ગતો. ધમ્મસ્સામી, મહારાજ, તથાગતો, તથાગતપ્પવેદિતેહેવ તે ઓપમ્મેહિ તથાગતં આરાધેસું તોસેસું પસાદેસું, તેસઞ્ચ તથાગતો પસન્નો ‘સાધૂ’તિ અબ્ભાનુમોદિ.

‘‘યથા, મહારાજ, ઇત્થી સામિકસ્સ સન્તકેનેવ ધનેન સામિકં આરાધેતિ તોસેતિ પસાદેતિ, તઞ્ચ સામિકો ‘સાધૂ’તિ અબ્ભાનુમોદતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, ચાતુમેય્યકા ચ સક્યા બ્રહ્મા ચ સહમ્પતિ તથાગતપ્પવેદિતેહેવ ઓપમ્મેહિ તથાગતં આરાધેસું તોસેસું પસાદેસું, તેસઞ્ચ તથાગતો પસન્નો ‘સાધૂ’તિ અબ્ભાનુમોદિ.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, કપ્પકો રઞ્ઞો સન્તકેનેવ સુવણ્ણફણકેન રઞ્ઞો ઉત્તમઙ્ગં પસાધયમાનો રાજાનં આરાધેતિ તોસેતિ પસાદેતિ, તસ્સ ચ રાજા પસન્નો ‘સાધૂ’તિ અબ્ભાનુમોદતિ, યથિચ્છિતમનુપ્પદેતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, ચાતુમેય્યકા ચ સક્યા બ્રહ્મા ચ સહમ્પતિ તથાગતપ્પવેદિતેહેવ ઓપમ્મેહિ તથાગતં આરાધેસું તોસેસું પસાદેસું, તેસઞ્ચ તથાગતો પસન્નો ‘સાધૂ’તિ અબ્ભાનુમોદિ.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, સદ્ધિવિહારિકો ઉપજ્ઝાયાભતં પિણ્ડપાતં ગહેત્વા ઉપજ્ઝાયસ્સ ઉપનામેન્તો ઉપજ્ઝાયં આરાધેતિ તોસેતિ પસાદેતિ, તઞ્ચ ઉપજ્ઝાયો પસન્નો ‘સાધૂ’તિ અબ્ભાનુમોદતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, ચાતુમેય્યકા ચ સક્યા બ્રહ્મા ચ સહમ્પતિ તથાગતપ્પવેદિતેહેવ ઓપમ્મેહિ તથાગતં આરાધેસું તોસેસું પસાદેસું, તેસઞ્ચ તથાગતો પસન્નો ‘સાધૂ’તિ અબ્ભાનુમોદિત્વા સબ્બદુક્ખપરિમુત્તિયા ધમ્મં દેસેસી’’તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામીતિ.

બુદ્ધસબ્બઞ્ઞુભાવપઞ્હો દસમો.

સબ્બઞ્ઞુતઞાણવગ્ગો ચતુત્થો.

ઇમસ્મિં વગ્ગે દસ પઞ્હા.

૫. સન્થવવગ્ગો

૧. સન્થવપઞ્હો

૧. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા –

‘‘‘સન્થવતો ભયં જાતં, નિકેતા જાયતે રજો;
અનિકેતમસન્થવં, એતં વે મુનિદસ્સન’ન્તિ.

‘‘પુન ચ ભગવતા ભણિતં ‘વિહારે કારયે રમ્મે, વાસયેત્થ બહુસ્સુતે’તિ. યદિ, ભન્તે નાગસેન, તથાગતેન ભણિતં ‘સન્થવતો ભયં જાતં, નિકેતા જાયતે રજો. અનિકેતમસન્થવં, એતં વે મુનિદસ્સન’ન્તિ, તેન હિ ‘વિહારે કારયે રમ્મે, વાસયેત્થ બહુસ્સુતે’તિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ તથાગતેન ભણિતં ‘વિહારે કારયે રમ્મે, વાસયેત્થ બહુસ્સુતે’તિ, તેન હિ ‘સન્થવતો ભયં જાતં, નિકેતા જાયતે રજો. અનિકેતમસન્થવં, એતં વે મુનિદસ્સન’ન્તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો’’તિ.

‘‘ભાસિતમ્પેતં , મહારાજ, ભગવતા ‘સન્થવતો ભયં જાતં, નિકેતા જાયતે રજો. અનિકેતમસન્થવં, એતં વે મુનિદસ્સન’ન્તિ. ભણિતઞ્ચ ‘વિહારે કારયે રમ્મે, વાસયેત્થ બહુસ્સુતે’તિ. યં, મહારાજ, ભગવતા ભણિતં ‘સન્થવતો ભયં જાતં, નિકેતા જાયતે રજો. અનિકેતમસન્થવં, એતં વે મુનિદસ્સન’ન્તિ, તં સભાવવચનં અસેસવચનં

નિસ્સેસવચનં નિપ્પરિયાયવચનં સમણાનુચ્છવં સમણસારુપ્પં સમણપ્પતિરૂપં સમણારહં સમણગોચરં સમણપ્પટિપદા સમણપ્પટિપત્તિ. યથા, મહારાજ, આરઞ્ઞકો મિગો અરઞ્ઞે પવને ચરમાનો નિરાલયો અનિકેતો યથિચ્છકં સયતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, ભિક્ખુના 'સન્થવતો ભયં જાતં, નિકેતા જાયતે રજો. અનિકેતમસન્થવં, એતં વે મુનિદસ્સન'ન્તિ ચિન્તેતબ્બં.

''યં પન, મહારાજ, ભગવતા ભણિતં 'વિહારે કારયે રમ્મે, વાસયેત્થ બહુસ્સુતે'તિ, તં દ્વે અત્થવસે સમ્પસ્સમાનેન ભગવતા ભણિતં. કતમે દ્વે? વિહારદાનં નામ સબ્બબુદ્ધેહિ વણ્ણિતં અનુમતં થોમિતં પસત્થં, તં તે વિહારદાનં દત્વા જાતિજરામરણા પરિમુચ્ચિસ્સન્તીતિ. અયં તાવ પઠમો આનિસંસો વિહારદાને.

''પુન ચપરં વિહારે વિજ્જમાને ભિક્ખુનિયો બ્યત્તસઙ્કેતા ભવિસ્સન્તિ, સુલભં દસ્સનં દસ્સનકામાનં, અનિકેતે દુદ્દસ્સના ભવિસ્સન્તીતિ. અયં દુતિયો આનિસંસો વિહારદાને. ઇમે દ્વે અત્થવસે સમ્પસ્સમાનેન ભગવતા ભણિતં 'વિહારે કારયે રમ્મે, વાસયેત્થ બહુસ્સુતે'તિ, ન તત્થ બુદ્ધપુત્તેન આલયો કરણીયો નિકેતે''તિ. ''સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી''તિ.

સન્થવપઞ્હો પઠમો.

૨. ઉદરસંયતપઞ્હો

૨. ''ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા –

'''ઉત્તિટ્ઠે નપ્પમજ્જેય્ય, ઉદરે સંયતો સિયા'તિ.

''પુન ચ ભગવતા ભણિતં 'અહં ખો પનુદાયિ, અપ્પેકદા ઇમિના પત્તેન સમતિત્તિકમ્પિ ભુઞ્જામિ, ભિય્યોપિ ભુઞ્જામી'તિ. યદિ, ભન્તે નાગસેન, ભગવતા ભણિતં 'ઉત્તિટ્ઠે નપ્પમજ્જેય્ય, ઉદરે સંયતો સિયા'તિ, તેન હિ 'અહં ખો પનુદાયિ, અપ્પેકદા ઇમિના પત્તેન સમતિત્થિકમ્પિ ભુઞ્જામિ, ભિય્યોપિ ભુઞ્જામી'તિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ તથાગતેન ભણિતં 'અહં ખો પનુદાયિ, અપ્પેકદા ઇમિના પત્તેન સમતિત્થિકમ્પિ ભુઞ્જામિ, ભિય્યોપિ ભુઞ્જામી'તિ, તેન હિ 'ઉત્તિટ્ઠે નપ્પમજ્જેય્ય, ઉદરે સંયતો સિયા'તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો''તિ.

''ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા 'ઉત્તિટ્ઠે નપ્પમજ્જેય્ય, ઉદરે સંયતો સિયા'તિ, ભણિતઞ્ચ 'અહં ખો પનુદાયિ, અપ્પેકદા ઇમિના પત્તેન સમતિત્તિકમ્પિ ભુઞ્જામિ, ભિય્યોપિ ભુઞ્જામી'તિ . યં, મહારાજ, ભગવતા ભણિતં 'ઉત્તિટ્ઠે નપ્પમજ્જેય્ય, ઉદરે સંયતો સિયા'તિ, તં સભાવવચનં અસેસવચનં નિસ્સેસવચનં નિપ્પરિયાયવચનં ભૂતવચનં તચ્છવચનં યાથાવવચનં અવિપરીતવચનં ઇસિવચનં મુનિવચનં ભગવન્તવચનં અરહન્તવચનં પચ્ચેકબુદ્ધવચનં જિનવચનં સબ્બઞ્ઞુવચનં તથાગતસ્સ અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ વચનં.

''ઉદરે અસંયતો, મહારાજ, પાણમ્પિ હનતિ, અદિન્નમ્પિ આદિયતિ, પરદારમ્પિ ગચ્છતિ, મુસાપિ ભણતિ, મજ્જમ્પિ પિવતિ, માતરમ્પિ જીવિતા વોરોપેતિ, પિતરમ્પિ જીવિતા વોરોપેતિ, અરહન્તમ્પિ જીવિતા વોરોપેતિ, સઙ્ઘમ્પિ ભિન્દતિ, દુટ્ઠેન ચિત્તેન તથાગતસ્સ લોહિતમ્પિ ઉપ્પાદેતિ. નનુ, મહારાજ, દેવદત્તો ઉદરે અસંયતો સઙ્ઘં

ભિન્દિત્વા કપ્પટ્ઠિયં કમ્મં આયૂહિ [આયૂહતિ (ક॰)]. એવરૂપાનિ, મહારાજ, અઞ્ઞાનિપિ બહુવિધાનિ કારણાનિ દિસ્વા ભગવતા ભણિતં 'ઉત્તિટ્ઠે નપ્પમજ્જેય્ય, ઉદરે સંયતો સિયા'તિ.

''ઉદરે સંયતો, મહારાજ, ચતુસચ્ચાભિસમયં અભિસમેતિ, ચત્તારિ સામઞ્ઞફલાનિ સચ્છિકરોતિ, ચતૂસુ પટિસમ્ભિદાસુ અટ્ઠસુ સમાપત્તીસુ છસુ અભિઞ્ઞાસુ વસીભાવં પાપુણાતિ, કેવલઞ્ચ સમણધમ્મં પૂરેતિ. નનુ, મહારાજ, સુકપોતકો ઉદરે સંયતો હુત્વા યાવ તાવતિંસભવનં કમ્પેત્વા સક્કં દેવાનમિન્દં ઉપટ્ઠાનમુપનેસિ, એવરૂપાનિ, મહારાજ, અઞ્ઞાનિપિ બહુવિધાનિ કારણાનિ દિસ્વા ભગવતા ભણિતં 'ઉત્તિટ્ઠે નપ્પમજ્જેય્ય, ઉદરે સંયતો સિયા'તિ.

''યં પન, મહારાજ, ભગવતા ભણિતં 'અહં ખો પનુદાયિ અપ્પેકદા ઇમિના પત્તેન સમતિત્તિકમ્પિ ભુઞ્જામિ, ભિય્યોપિ ભુઞ્જામી'તિ, તં કતકિચ્ચેન નિટ્ઠિતકિરિયેન સિદ્ધત્થેન વુસિતવોસાનેન નિરાવરણેન સબ્બઞ્ઞુના સયમ્ભુના તથાગતેન અત્તાનં ઉપાદાય ભણિતં.

''યથા, મહારાજ, વન્તસ્સ વિરિત્તસ્સ અનુવાસિતસ્સ આતુરસ્સ સપ્પાયકિરિયા ઇચ્છિતબ્બા હોતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, સકિલેસસ્સ અદિટ્ઠસચ્ચસ્સ ઉદરે સંયમો કરણીયો હોતિ. યથા, મહારાજ, મણિરતનસ્સ સપ્પભાસસ્સ જાતિમન્તસ્સ અભિજાતિપરિસુદ્ધસ્સ મજ્જનનિઘંસનપરિસોધનેન કરણીયં ન હોતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતસ્સ બુદ્ધવિસયે પારમિં ગતસ્સ કિરિયાકરણેસુ આવરણં ન હોતી''તિ. ''સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી''તિ.

ઉદરસંયતપઞ્હો દુતિયો.

૩. બુદ્ધઅપ્પાબાધપઞ્હો

૩. ''ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા 'અહમસ્મિ, ભિક્ખવે, બ્રાહ્મણો યાચયોગો સદા પયતપાણિ અન્તિમદેહધરો અનુત્તરો ભિસક્કો સલ્લકત્તો'તિ. પુન ચ ભણિતં ભગવતા 'એતદગ્ગં, ભિક્ખવે, મમ સાવકાનં ભિક્ખૂનં અપ્પાબાધાનં યદિદં બાકુલો'તિ. ભગવતો ચ સરીરે બહુક્ખત્તું આબાધો ઉપ્પન્નો દિસ્સતિ. યદિ, ભન્તે નાગસેન, તથાગતો અનુત્તરો, તેન હિ 'એતદગ્ગં...પે॰... બાકુલો'તિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ થેરો બાકુલો અપ્પાબાધાનં અગ્ગો, તેન હિ 'અહમસ્મિ...પે॰... સલ્લકત્તો'તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો''તિ.

''ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા 'અહમસ્મિ...પે॰... સલ્લકત્તો'તિ, ભણિતઞ્ચ 'એતદગ્ગં...પે॰... બાકુલો'તિ, તઞ્ચ પન બાહિરાનં આગમાનં અધિગમાનં પરિયત્તીનં અત્તનિ વિજ્જમાનતં સન્ધાય ભાસિતં.

''સન્તિ ખો પન, મહારાજ, ભગવતો સાવકા ઠાનચઙ્કમિકા, તે ઠાનેન ચઙ્કમેન દિવારત્તિં વીતિનામેન્તિ, ભગવા પન, મહારાજ, ઠાનેન ચઙ્કમેન નિસજ્જાય સયનેન દિવારત્તિં વીતિનામેતિ, યે તે, મહારાજ, ભિક્ખૂ ઠાનચઙ્કમિકા, તે તેન અઙ્ગેન અતિરેકા.

''સન્તિ ખો પન, મહારાજ, ભગવતો સાવકા એકાસનિકા, તે જીવિતહેતુપિ દુતિયં ભોજનં ન ભુઞ્જન્તિ, ભગવા પન, મહારાજ, દુતિયમ્પિ યાવ તતિયમ્પિ ભોજનં ભુઞ્જતિ, યે તે, મહારાજ, ભિક્ખૂ એકાસનિકા, તે તેન અઙ્ગેન

અતિરેકા, અનેકવિધાનિ, મહારાજ, તાનિ કારણાનિ તેસં તેસં તં તં સન્ધાય ભણિતાનિ. ભગવા પન, મહારાજ, અનુત્તરો સીલેન સમાધિના પઞ્ઞાય વિમુત્તિયા વિમુત્તિઞાણદસ્સનેન દસહિ ચ બલેહિ ચતૂહિ વેસારજ્જેહિ અટ્ઠારસહિ બુદ્ધધમ્મેહિ છહિ અસાધારણેહિ ઞાણેહિ, કેવલે ચ બુદ્ધવિસયે તં સન્ધાય ભણિતં ‘અહમસ્મિ...પે॰... સલ્લકત્તો’તિ.

‘‘ઇધ, મહારાજ, મનુસ્સેસુ એકો જાતિમા હોતિ, એકો ધનવા, એકો વિજ્જવા, એકો સિપ્પવા, એકો સૂરો, એકો વિચક્ખણો, સબ્બેપેતે અભિભવિય રાજા યેવ તેસં ઉત્તમો હોતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, ભગવા સબ્બસત્તાનં અગ્ગો જેટ્ઠો સેટ્ઠો.

‘‘યં પન આયસ્મા બાકુલો અપ્પાબાધો અહોસિ, તં અભિનીહારવસેન, સો હિ, મહારાજ, અનોમદસ્સિસ્સ ભગવતો ઉદરવાતાબાધે ઉપ્પન્ને વિપસ્સિસ્સ ચ ભગવતો અટ્ઠસટ્ઠિયા ચ ભિક્ખુસતસહસ્સાનં તિણપુપ્ફકરોગે ઉપ્પન્ને સયં તાપસો સમાનો નાનાભેસજ્જેહિ તં બ્યાધિં અપનેત્વા અપ્પાબાધતં પત્તો, ભણિતો ચ ‘એતદગ્ગં... પે॰... બાકુલો’તિ.

‘‘ભગવતો, મહારાજ, બ્યાધિમ્હિ ઉપ્પજ્જન્તેપિ અનુપ્પજ્જન્તેપિ ધુતઙ્ગં આદિયન્તેપિ અનાદિયન્તેપિ નત્થિ ભગવતા સદિસો કોચિ સત્તો. ભાસિતમ્પેતં મહારાજ ભગવતા દેવાતિદેવેન **સંયુત્તનિકાય**વરલઞ્છકે –

‘‘‘યાવતા, ભિક્ખવે, સત્તા અપદા વા દ્વિપદા વા ચતુપ્પદા વા બહુપ્પદા વા રૂપિનો વા અરૂપિનો વા સઞ્ઞિનો વા અસઞ્ઞિનો વા નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞિનો વા, તથાગતો તેસં અગ્ગમક્ખાયતિ અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો’તિ. ‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’’તિ.

બુદ્ધઅપ્પાબાધપઞ્હો તતિયો.

૪. મગ્ગુપ્પાદનપઞ્હો

૪. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા ‘તથાગતો ભિક્ખવે, અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો અનુપ્પન્નસ્સ મગ્ગસ્સ ઉપ્પાદેતા’તિ. પુન ચ ભણિતં ‘અદ્દસં ખ્વાહં, ભિક્ખવે, પુરાણં મગ્ગં પુરાણં અઞ્જસં પુબ્બકેહિ સમ્માસમ્બુદ્ધેહિ અનુયાત’ન્તિ. યદિ, ભન્તે નાગસેન, તથાગતો અનુપ્પન્નસ્સ મગ્ગસ્સ ઉપ્પાદેતા, તેન હિ ‘અદ્દસં ખ્વાહં, ભિક્ખવે, પુરાણં મગ્ગં પુરાણં અઞ્જસં પુબ્બકેહિ સમ્માસમ્બુદ્ધેહિ અનુયાત’ન્તિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ તથાગતેન ભણિતં ‘અદ્દસં ખ્વાહં, ભિક્ખવે, પુરાણં મગ્ગં પુરાણં અઞ્જસં પુબ્બકેહિ સમ્માસમ્બુદ્ધેહિ અનુયાત’ન્તિ, તેન હિ ‘તથાગતો, ભિક્ખવે, અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો અનુપ્પન્નસ્સ મગ્ગસ્સ ઉપ્પાદેતા’તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો’’તિ.

‘‘ભાસિતમ્પેતં , મહારાજ, ભગવતા ‘તથાગતો, ભિક્ખવે, અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો અનુપ્પન્નસ્સ મગ્ગસ્સ ઉપ્પાદેતા’તિ. ભણિતઞ્ચ ‘અદ્દસં ખ્વાહં, ભિક્ખવે, પુરાણં મગ્ગં પુરાણં અઞ્જસં પુબ્બકેહિ સમ્માસમ્બુદ્ધેહિ અનુયાત’ન્તિ, તં દ્વયમ્પિ સભાવવચનમેવ, પુબ્બકાનં, મહારાજ, તથાગતાનં અન્તરધાનેન અસતિ અનુસાસકે મગ્ગો અન્તરધાયિ, તં [સો તં (સી॰ પી॰ ક॰)] તથાગતો મગ્ગં લુગ્ગં પલુગ્ગં ગૂળ્હં પિહિતં પટિચ્છન્નં અસઞ્ચરણં

પઞ્ઞાચક્ખુના સમ્પસ્સમાનો [સમ્મસમાનો (સી॰ પી॰)] અદ્દસ પુબ્બકેહિ સમ્માસમ્બુદ્ધેહિ અનુયાતં, તંકારણા આહ ‘અદ્દસં ખ્વાહં, ભિક્ખવે, પુરાણં મગ્ગં પુરાણં અઞ્જસં પુબ્બકેહિ સમ્માસમ્બુદ્ધેહિ અનુયાત’ન્તિ.

‘‘પુબ્બકાનં, મહારાજ, તથાગતાનં અન્તરધાનેન અસતિ અનુસાસકે લુગ્ગં પલુગ્ગં ગૂળ્હં પિહિતં પટિચ્છન્નં અસઞ્ચરણં મગ્ગં યં દાનિ તથાગતો સઞ્ચરણં અકાસિ, તંકારણા આહ ‘તથાગતો, ભિક્ખવે, અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો અનુપ્પન્નસ્સ મગ્ગસ્સ ઉપ્પાદેતા’તિ.

‘‘ઇધ, મહારાજ, રઞ્ઞો ચક્કવત્તિસ્સ અન્તરધાનેન મણિરતનં ગિરિસિખન્તરે નિલીયતિ, અપરસ્સ ચક્કવત્તિસ્સ સમ્માપટિપત્તિયા ઉપગચ્છતિ, અપિ નુ ખો તં, મહારાજ, મણિરતનં તસ્સ પકત’’ન્તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે, પાકતિકં યેવ તં મણિરતનં, તેન પન નિબ્બત્તિત’’ન્તિ [નિબ્બત્તન્તિ (સી॰ પી॰)]. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, પાકતિકં પુબ્બકેહિ તથાગતેહિ અનુચિણ્ણં અટ્ઠઙ્ગિકં સિવં મગ્ગં અસતિ અનુસાસકે લુગ્ગં પલુગ્ગં ગૂળ્હં પિહિતં પટિચ્છન્નં અસઞ્ચરણં ભગવા પઞ્ઞાચક્ખુના સમ્પસ્સમાનો ઉપ્પાદેસિ, સઞ્ચરણં અકાસિ, તંકારણા આહ ‘તથાગતો, ભિક્ખવે, અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો અનુપ્પન્નસ્સ મગ્ગસ્સ ઉપ્પાદેતા’તિ.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, સન્તં યેવ પુત્તં યોનિયા જનયિત્વા માતા ‘જનિકા’તિ વુચ્ચતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતો સન્તં યેવ મગ્ગં લુગ્ગં પલુગ્ગં ગૂળ્હં પિહિતં પટિચ્છન્નં અસઞ્ચરણં પઞ્ઞાચક્ખુના સમ્પસ્સમાનો ઉપ્પાદેસિ, સઞ્ચરણં અકાસિ, તંકારણા આહ ‘તથાગતો, ભિક્ખવે, અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો અનુપ્પન્નસ્સ મગ્ગસ્સ ઉપ્પાદેતા’તિ.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, કોચિ પુરિસો યં કિઞ્ચિ નટ્ઠં પસ્સતિ, ‘તેન તં ભણ્ડં નિબ્બત્તિત’ન્તિ જનો વોહરતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતો સન્તં યેવ મગ્ગં લુગ્ગં પલુગ્ગં ગૂળ્હં પિહિતં પટિચ્છન્નં અસઞ્ચરણં પઞ્ઞાચક્ખુના સમ્પસ્સમાનો ઉપ્પાદેસિ, સઞ્ચરણં અકાસિ, તંકારણા આહ ‘તથાગતો, ભિક્ખવે, અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો અનુપ્પન્નસ્સ મગ્ગસ્સ ઉપ્પાદેતા’તિ.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, કોચિ પુરિસો વનં સોધેત્વા ભૂમિં નીહરતિ, ‘તસ્સ સા ભૂમી’તિ જનો વોહરતિ, ન ચેસા ભૂમિ તેન પવત્તિતા, તં ભૂમિં કારણં કત્વા ભૂમિસામિકો નામ હોતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતો સન્તં યેવ મગ્ગં લુગ્ગં પલુગ્ગં ગૂળ્હં પિહિતં પટિચ્છન્નં અસઞ્ચરણં પઞ્ઞાય સમ્પસ્સમાનો ઉપ્પાદેસિ, સઞ્ચરણં અકાસિ, તંકારણા આહ ‘તથાગતો, ભિક્ખવે, અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો અનુપ્પન્નસ્સ મગ્ગસ્સ ઉપ્પાદેતા’’’તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

મગ્ગુપ્પાદનપઞ્હો ચતુત્થો.

૫. બુદ્ધઅવિહેઠકપઞ્હો

૫. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા ‘પુબ્બે વાહં મનુસ્સભૂતો સમાનો સત્તાનં અવિહેઠકજાતિકો અહોસિ’ન્તિ. પુન ચ ભણિતં ‘લોમસકસ્સપો નામ ઇસિ સમાનો અનેકસતે પાણે ઘાતયિત્વા વાજપેય્યં મહાયઞ્ઞં યજી’તિ. યદિ, ભન્તે નાગસેન, ભગવતા ભણિતં ‘પુબ્બે વાહં મનુસ્સભૂતો સમાનો સત્તાનં અવિહેઠકજાતિકો અહોસિ’ન્તિ, તેન હિ ‘લોમસકસ્સપેન ઇસિના અનેકસતે પાણે ઘાતયિત્વા વાજપેય્યં મહાયઞ્ઞં યજિત’ન્તિ યં

વચનં, તં મિચ્છા. યદિ ‘લોમસકસ્સપેન ઇસિના અનેકસતે પાણે ઘાતયિત્વા વાજપેય્યં મહાયઞ્ઞં યજિતં’, તેન હિ ‘પુબ્બે વાહં મનુસ્સભૂતો સમાનો સત્તાનં અવિહેઠકજાતિકો અહોસિ’ન્તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો’’તિ.

‘‘ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા ‘પુબ્બે વાહં મનુસ્સભૂતો સમાનો સત્તાનં અવિહેઠકજાતિકો અહોસિ’ન્તિ, ‘લોમસકસ્સપેન ઇસિના અનેકસતે પાણે ઘાતયિત્વા વાજપેય્યં મહાયઞ્ઞં યજિતં’, તઞ્ચ પન રાગવસેન વિસઞ્ઞિના, નો સચેતનેના’’તિ.

‘‘અટ્ઠિમે , ભન્તે નાગસેન, પુગ્ગલા પાણં હનન્તિ. કતમે અટ્ઠ? રત્તો રાગવસેન પાણં હનતિ, દુટ્ઠો દોસવસેન પાણં હનતિ, મૂળ્હો મોહવસેન પાણં હનતિ, માની માનવસેન પાણં હનતિ, લુદ્ધો લોભવસેન પાણં હનતિ, અકિઞ્ચનો જીવિકત્થાય પાણં હનતિ, બાલો હસ્સવસેન [અઞ્ઞાણવસેન (ક॰ સી॰)] પાણં હનતિ, રાજા વિનયનવસેન પાણં હનતિ. ઇમે ખો, ભન્તે નાગસેન, અટ્ઠ પુગ્ગલા પાણં હનન્તિ. પાકતિકં યેવ, ભન્તે નાગસેન, બોધિસત્તેન કત’’ન્તિ . ‘‘ન, મહારાજ, પાકતિકં બોધિસત્તેન કતં, યદિ, મહારાજ, બોધિસત્તો પકતિભાવેન ઓનમેય્ય મહાયઞ્ઞં યજિતું, ન યિમં ગાથં ભણેય્ય –

‘‘‘સસમુદ્દપરિયાયં, મહિં સાગરકુણ્ડલં;
ન ઇચ્છે સહ નિન્દાય, એવં સેય્હ [સય્હ (સી॰ પી॰)] વિજાનહી’તિ.

‘‘એવંવાદી, મહારાજ, બોધિસત્તો સહ દસ્સનેન ચન્દવતિયા રાજકઞ્ઞાય વિસઞ્ઞી અહોસિ ખિત્તચિત્તો રત્તો વિસઞ્ઞિભૂતો આકુલાકુલો તુરિતતુરિતો તેન વિક્ખિત્તભન્તલુળિતચિત્તેન મહતિમહાપસુઘાતગલરુહિરસઞ્ચયં વાજપેય્યં મહાયઞ્ઞં યજિ.

‘‘યથા, મહારાજ, ઉમ્મત્તકો ખિત્તચિત્તો જલિતમ્પિ જાતવેદં અક્કમતિ, કુપિતમ્પિ આસીવિસં ગણ્હાતિ, મત્તમ્પિ હત્થિં ઉપેતિ, સમુદ્દમ્પિ અતીરદસ્સિં પક્ખન્દતિ, ચન્દનિકમ્પિ ઓળિગલ્લમ્પિ ઓમદ્દતિ, કણ્ટકાધાનમ્પિ અભિરુહતિ, પપાતેપિ પતતિ, અસુચિમ્પિ ભક્ખેતિ, નગ્ગોપિ રથિયા ચરતિ, અઞ્ઞમ્પિ બહુવિધં અકિરિયં કરોતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, બોધિસત્તો સહ દસ્સનેન ચન્દવતિયા રાજકઞ્ઞાય વિસઞ્ઞી અહોસિ ખિત્તચિત્તો રત્તો વિસઞ્ઞિભૂતો આકુલાકુલો તુરિતતુરિતો, તેન વિક્ખિત્તભન્તલુળિતચિત્તેન મહતિમહાપસુઘાતગલરુહિરસઞ્ચયં વાજપેય્યં મહાયઞ્ઞં યજિ.

‘‘ખિત્તચિત્તેન, મહારાજ, કતં પાપં દિટ્ઠધમ્મેપિ ન મહાસાવજ્જં હોતિ, સમ્પરાયે વિપાકેનપિ નો તથા. ઇધ, મહારાજ, કોચિ ઉમ્મત્તકો વજ્ઝમાપજ્જેય્ય, તસ્સ તુમ્હે કિં દણ્ડં ધારેથા’’તિ? ‘‘કો, ભન્તે, ઉમ્મત્તકસ્સ દણ્ડો ભવિસ્સતિ, તં મયં પોથાપેત્વા નીહરાપેમ, એસોવ તસ્સ દણ્ડો’’તિ. ‘‘ઇતિ ખો, મહારાજ, ઉમ્મત્તકસ્સ અપરાધે દણ્ડોપિ ન ભવતિ , તસ્મા ઉમ્મત્તકસ્સ કતેપિ ન દોસો ભવતિ સતેકિચ્છો. એવમેવ ખો, મહારાજ, લોમસકસ્સપો ઇસિ સહ દસ્સનેન ચન્દવતિયા રાજકઞ્ઞાય વિસઞ્ઞી અહોસિ ખિત્તચિત્તો રત્તો વિસઞ્ઞિભૂતો વિસટપયાતો આકુલાકુલો તુરિતતુરિતો, તેન વિક્ખિત્તભન્તલુળિતચિત્તેન મહતિમહાપસુઘાતગલરુહિરસઞ્ચયં વાજપેય્યં મહાયઞ્ઞં યજિ. યદા ચ પન પકતિચિત્તો અહોસિ પટિલદ્ધસ્સતિ, તદા પુનદેવ પબ્બજિત્વા પઞ્ચાભિઞ્ઞાયો નિબ્બત્તેત્વા બ્રહ્મલોકૂપગો અહોસી’’તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

બુદ્ધઅવિહેઠકપઞ્હો પઞ્ચમો.

૬. છદ્દન્તજોતિપાલારબ્ભપઞ્હો

૬. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા છદ્દન્તો નાગરાજા –

‘‘‘વધિસ્સમેતન્તિ પરામસન્તો, કાસાવમદ્દક્ખિ ધજં ઇસીનં;
દુક્ખેન ફુટ્ઠસ્સુદપાદિ સઞ્ઞા, અરહદ્ધજો સબ્ભિ અવજ્ઝરૂપો’તિ.

‘‘પુન ચ ભણિતં ‘જોતિપાલમાણવો સમાનો કસ્સપં ભગવન્તં અરહન્તં સમ્માસમ્બુદ્ધં મુણ્ડકવાદેન સમણકવાદેન અસબ્ભાહિ ફરુસાહિ વાચાહિ અક્કોસિ પરિભાસી’તિ. યદિ, ભન્તે નાગસેન, બોધિસત્તો તિરચ્છાનગતો સમાનો કાસાવં અભિપૂજયિ, તેન હિ ‘જોતિપાલેન માણવેન કસ્સપો ભગવા અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો મુણ્ડકવાદેન સમણકવાદેન અસબ્ભાહિ ફરુસાહિ વાચાહિ અક્કુટ્ઠો પરિભાસિતો’તિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ જોતિપાલેન માણવેન કસ્સપો ભગવા અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો મુણ્ડકવાદેન સમણકવાદેન અસબ્ભાહિ ફરુસાહિ વાચાહિ અક્કુટ્ઠો પરિભાસિતો, તેન હિ ‘છદ્દન્તેન નાગરાજેન કાસાવં પૂજિત’ન્તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. યદિ તિરચ્છાનગતેન બોધિસત્તેન કક્ખળખરકટુકવેદનં વેદયમાનેન લુદ્દકેન નિવત્થં કાસાવં પૂજિતં, કિં મનુસ્સભૂતો સમાનો પરિપક્કઞાણો પરિપક્કાય બોધિયા કસ્સપં ભગવન્તં અરહન્તં સમ્માસમ્બુદ્ધં દસબલં લોકનાયકં ઉદિતોદિતં જલિતબ્યામોભાસં પવરુત્તમં પવરરુચિરકાસિકકાસાવમભિપારુતં દિસ્વા ન પૂજયિ? અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બોતિ.

‘‘ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા છદ્દન્તો નાગરાજા ‘વધિસ્સમેતન્તિ…પે॰… અવજ્ઝરૂપો’તિ. જોતિપાલેન ચ માણવેન કસ્સપો ભગવા અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો મુણ્ડકવાદેન સમણકવાદેન અસબ્ભાહિ ફરુસાહિ વાચાહિ અક્કુટ્ઠો પરિભાસિતો, તઞ્ચ પન જાતિવસેન કુલવસેન. જોતિપાલો, મહારાજ, માણવો અસ્સદ્ધે અપ્પસન્ને કુલે પચ્ચાજાતો, તસ્સ માતાપિતરો ભગિનિભાતરો દાસિદાસચેટકપરિવારકમનુસ્સા બ્રહ્મદેવતા બ્રહ્મગરુકા, તે ‘બ્રાહ્મણા એવ ઉત્તમા પવરા’તિ અવસેસે પબ્બજિતે ગરહન્તિ જિગુચ્છન્તિ, તેસં તં વચનં સુત્વા જોતિપાલો માણવો ઘટિકારેન કુમ્ભકારેન સત્થારં દસ્સનાય પક્કોસિતો એવમાહ ‘કિં પન તેન મુણ્ડકેન સમણકેન દિટ્ઠેના’તિ.

‘‘યથા , મહારાજ , અમતં વિસમાસજ્જ તિત્તકં હોતિ, યથા ચ સીતોદકં અગ્ગિમાસજ્જ ઉણ્હં હોતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, જોતિપાલો માણવો અસ્સદ્ધે અપ્પસન્ને કુલે પચ્ચાજાતો, સો કુલવસેન અન્ધો હુત્વા [સો કુલજાતિવસેન અન્ધો ભવિત્વા (સ્યા॰)] તથાગતં અક્કોસિ પરિભાસિ.

‘‘યથા, મહારાજ, જલિતપજ્જલિતો મહાઅગ્ગિક્ખન્ધો સપ્પભાસો ઉદકમાસજ્જ ઉપહતપ્પભાતેજો સીતલો કાળકો ભવતિ પરિપક્કનિગ્ગુણ્ડિફલસદિસો, એવમેવ ખો, મહારાજ, જોતિપાલો માણવો પુઞ્ઞવા સદ્ધો ઞાણવિપુલસપ્પભાસો અસ્સદ્ધે અપ્પસન્ને કુલે પચ્ચાજાતો, સો કુલવસેન અન્ધો હુત્વા તથાગતં અક્કોસિ પરિભાસિ, ઉપગન્ત્વા ચ બુદ્ધગુણમઞ્ઞાય ચેટકભૂતો વિય અહોસિ, જિનસાસને પબ્બજિત્વા અભિઞ્ઞા ચ સમાપત્તિયો ચ નિબ્બત્તેત્વા બ્રહ્મલોકૂપગો અહોસી’’તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

છદ્દન્તજોતિપાલારબ્ભપઞ્હો છટ્ઠો.

૭. ઘટિકારપઞ્હો

૭. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા ‘ઘટિકારસ્સ કુમ્ભકારસ્સ આવેસનં સબ્બં તેમાસં આકાસચ્છદનં અટ્ઠાસિ, ન દેવોતિવસ્સી’તિ. પુન ચ ભણિતં ‘કસ્સપસ્સ તથાગતસ્સ [ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ (મ॰ નિ॰ ૨.૨૮૯)] કુટિ ઓવસ્સતી’તિ. કિસ્સ પન, ભન્તે નાગસેન, તથાગતસ્સ એવમુસ્સન્નકુસલમૂલસ્સ [એવરૂપસ્સ ઉસ્સન્નકુસલમૂલસ્સ (ક॰)] કુટિ ઓવસ્સતિ, તથાગતસ્સ નામ સો આનુભાવો ઇચ્છિતબ્બો? યદિ, ભન્તે નાગસેન, ઘટિકારસ્સ કુમ્ભકારસ્સ આવેસનં અનોવસ્સં આકાસચ્છદનં અહોસિ, તેન હિ ‘તથાગતસ્સ કુટિ ઓવસ્સતી’તિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ તથાગતસ્સ કુટિ ઓવસ્સતિ, તેન હિ ‘ઘટિકારસ્સ કુમ્ભકારસ્સ આવેસનં અનોવસ્સકં અહોસિ આકાસચ્છદન’ન્તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો’’તિ.

‘‘ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા ‘ઘટિકારસ્સ કુમ્ભકારસ્સ આવેસનં સબ્બં તેમાસં આકાસચ્છદનં અટ્ઠાસિ, ન દેવોતિવસ્સી’તિ. ભણિતઞ્ચ ‘કસ્સપસ્સ તથાગતસ્સ કુટિ ઓવસ્સતી’તિ. ઘટિકારો, મહારાજ, કુમ્ભકારો સીલવા કલ્યાણધમ્મો ઉસ્સન્નકુસલમૂલો અન્ધે જિણ્ણે માતાપિતરો પોસેતિ, તસ્સ અસમ્મુખા અનાપુચ્છાયેવસ્સ ઘરે તિણં હરિત્વા ભગવતો કુટિં છાદેસું, સો તેન તિણહરણેન અકમ્પિતં અસઞ્ચલિતં સુસણ્ઠિતં વિપુલમસમં પીતિં પટિલભતિ, ભિય્યો સોમનસ્સઞ્ચ અતુલં ઉપ્પાદેસિ ‘અહો વત મે ભગવા લોકુત્તમો સુવિસ્સત્થો’તિ, તેન તસ્સ દિટ્ઠધમ્મિકો વિપાકો નિબ્બત્તો. ન હિ, મહારાજ, તથાગતો તાવતકેન વિકારેન ચલતિ.

‘‘યથા, મહારાજ, સિનેરુ ગિરિરાજા અનેકસતસહસ્સવાતસમ્પહારેનપિ ન કમ્પતિ ન ચલતિ, મહોદધિ વરપ્પવરસાગરો અનેકસતનહુતમહાગઙ્ગાસતસહસ્સેહિપિ ન પૂરતિ ન વિકારમાપજ્જતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતો ન તાવતકેન વિકારેન ચલતિ.

‘‘યં પન, મહારાજ, તથાગતસ્સ કુટિ ઓવસ્સતિ, તં મહતો જનકાયસ્સ અનુકમ્પાય. દ્વેમે, મહારાજ, અત્થવસે સમ્પસ્સમાના તથાગતા સયં નિમ્મિતં પચ્ચયં નપ્પટિસેવન્તિ, ‘અયં અગ્ગદક્ખિણેય્યો સત્થા’તિ ભગવતો પચ્ચયં દત્વા દેવમનુસ્સા સબ્બદુગ્ગતિતો પરિમુચ્ચિસ્સન્તીતિ, દસ્સેત્વા વુત્તિં પરિયેસન્તીતિ ‘મા અઞ્ઞે ઉપવદેય્યુ’ન્તિ. ઇમે દ્વે અત્થવસે સમ્પસ્સમાના તથાગતા સયં નિમ્મિતં પચ્ચયં નપ્પટિસેવન્તિ. યદિ, મહારાજ, સક્કો વા તં કુટિં અનોવસ્સં કરેય્ય બ્રહ્મા વા સયં વા, સાવજ્જં ભવેય્ય તં ચેવ કરણં [કારણં (સી॰ પી॰)] સદોસં સનિગ્ગહં, ઇમે વિભૂતં [વિભૂસં (સી॰ પી॰)] કત્વા લોકં સમ્મોહેન્તિ અધિકતં કરોન્તીતિ, તસ્મા તં કરણં વજ્જનીયં. ન, મહારાજ, તથાગતા વત્થું યાચન્તિ, તાય અવત્થુયાચનાય અપરિભાસિયા ભવન્તી’’તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

ઘટિકારપઞ્હો સત્તમો.

૮. બ્રાહ્મણરાજવાદપઞ્હો

૮. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં તથાગતેન ‘અહમસ્મિ, ભિક્ખવે, બ્રાહ્મણો યાચયોગો’તિ. પુન ચ ભણિતં ‘રાજાહમસ્મિ સેલા’તિ. યદિ, ભન્તે નાગસેન, ભગવતા ભણિતં ‘અહમસ્મિ, ભિક્ખવે , બ્રાહ્મણો યાચયોગો’તિ, તેન હિ ‘રાજાહમસ્મિ સેલા’તિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ તથાગતેન ભણિતં ‘રાજાહમસ્મિ સેલા’તિ, તેન હિ

‘અહમસ્મિ, ભિક્ખવે, બ્રાહ્મણો યાચયોગો’તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. ખત્તિયો વા હિ ભવેય્ય બ્રાહ્મણો વા, નત્થિ એકાય જાતિયા દ્વે વણ્ણા નામ, અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો’’તિ.

‘‘ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા ‘અહમસ્મિ, ભિક્ખવે, બ્રાહ્મણો યાચયોગો’તિ, પુન ચ ભણિતં ‘રાજાહમસ્મિ સેલા’તિ, તત્થ કારણં અત્થિ, યેન કારણેન તથાગતો બ્રાહ્મણો ચ રાજા ચ હોતી’’તિ.

‘‘કિં પન તં, ભન્તે નાગસેન, કારણં, યેન કારણેન તથાગતો બ્રાહ્મણો ચ રાજા ચ હોતિ’’? ‘‘સબ્બે, મહારાજ, પાપકા અકુસલા ધમ્મા તથાગતસ્સ બાહિતા પહીના અપગતા બ્યપગતા ઉચ્છિન્ના ખીણા ખયં પત્તા નિબ્બુતા ઉપસન્તા, તસ્મા તથાગતો ‘બ્રાહ્મણો’તિ વુચ્ચતિ.

‘‘બ્રાહ્મણો નામ સંસયમનેકંસં વિમતિપથં વીતિવત્તો, ભગવાપિ, મહારાજ, સંસયમનેકંસં વિમતિપથં વીતિવત્તો, તેન કારણેન તથાગતો ‘બ્રાહ્મણો’તિ વુચ્ચતિ.

‘‘બ્રાહ્મણો નામ સબ્બભવગતિયોનિનિસ્સટો મલરજગતવિપ્પમુત્તો અસહાયો, ભગવાપિ, મહારાજ, સબ્બભવગતિયોનિનિસ્સટો મલરજગતવિપ્પમુત્તો અસહાયો, તેન કારણેન તથાગતો ‘બ્રાહ્મણો’તિ વુચ્ચતિ.

‘‘બ્રાહ્મણા નામ અગ્ગસેટ્ઠવરપવરદિબ્બવિહારબહુલો, ભગવાપિ, મહારાજ, અગ્ગસેટ્ઠવરપવરદિબ્બવિહારબહુલો, તેનાપિ કપરણેન તથાગતો ‘‘બ્રાહ્મણો’’તિ વુચ્ચતિ.

‘‘બ્રાહ્મણો નામ અજ્ઝયન અજ્ઝાપન દાનપ્પટિગ્ગહણ દમ સંયમનિયમપુબ્બમનુસિટ્ઠિ પવેણિ વંસ ધરણો, ભગવાપિ, મહારાજ, અજ્ઝયન અજ્ઝાપન દાનપ્પટિગ્ગહણ દમ સંયમ નિયમ પુબ્બજિનાચિણ્ણ અનુસિટ્ઠિ પવેણિ વંસ ધરણો તેનાપિ કારણેન તથાગતો ‘બ્રાહ્મણો’તિ વુચ્ચતિ.

‘‘બ્રાહ્મણો નામ બ્રહાસુખવિહારજ્ઝાનઝાયી; ભગવાપિ, મહારાજ, બ્રહાસુખવિહારજ્ઝાનઝાયી, તેનાપિ કારણેન તથાગતો ‘બ્રાહ્મણો’તિ વુચ્ચતિ.

‘‘બ્રાહ્મણો નામ સબ્બભવાભવગતીસુ અભિજાતિવત્તિતમનુચરિતં જાનાતિ, ભગવાપિ, મહારાજ, સબ્બભવાભવગતીસુ અભિજાતિવત્તિતમનુચરિતં જાનાતિ, તેનાપિ કારણેન તથાગતો ‘બ્રાહ્મણો’તિ વુચ્ચતિ.

‘‘બ્રાહ્મણોતિ, મહારાજ, ભગવતો નેતં નામં માતરા કતં, ન પિતરા કતં, ન ભાતરા કતં, ન ભગિનિયા કતં, ન મિત્તામચ્ચેહિ કતં, ન ઞાતિસાલોહિતેહિ કતં, ન સમણબ્રાહ્મણેહિ કતં, ન દેવતાહિ કતં, વિમોક્ખન્તિકમેતં બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં નામં બોધિયા યેવ મૂલે મારસેનં વિધમિત્વા અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્ને પાપકે અકુસલે ધમ્મે બાહેત્વા સહ સબ્બઞ્ઞુતઞાણસ્સ પટિલાભા પટિલદ્ધપાતુભૂતસમુપ્પન્નમત્તે સચ્છિકા પઞ્ઞત્તિ યદિદં બ્રાહ્મણોતિ, તેન કારણેન તથાગતો વુચ્ચતિ ‘બ્રાહ્મણો’’’તિ.

‘‘કેન પન, ભન્તે નાગસેન, કારણેન તથાગતો વુચ્ચતિ ‘રાજા’’’તિ? ‘‘રાજા નામ, મહારાજ, યો કોચિ રજ્જં કારેતિ લોકમનુસાસતિ, ભગવાપિ, મહારાજ, દસસહસ્સિયા લોકધાતુયા ધમ્મેન રજ્જં કારેતિ, સદેવકં લોકં સમારકં સબ્રહ્મકં સસ્સમણબ્રાહ્મણિં પજં સદેવમનુસ્સં અનુસાસતિ, તેનાપિ કારણેન તથાગતો વુચ્ચતિ ‘રાજા’તિ.

‘‘રાજા નામ, મહારાજ, સબ્બજનમનુસ્સે અભિભવિત્વા નન્દયન્તો ઞાતિસઙ્ઘં, સોચયન્તો અમિત્તસઙ્ઘં, મહતિમહાયસસિરિહરં થિરસારદણ્ડં અનૂનસતસલાકાલઙ્કતં ઉસ્સાપેતિ પણ્ડરવિમલસેતચ્છત્તં, ભગવાપિ, મહારાજ, સોચયન્તો મારસેનં મિચ્છાપટિપન્નં, નન્દયન્તો દેવમનુસ્સે સમ્માપટિપન્ને દસસહસ્સિયા લોકધાતુયા મહતિમહાયસસિરિહરં ખન્તિથિરસારદણ્ડં ઞાણવરસતસલાકાલઙ્કતં ઉસ્સાપેતિ અગ્ગવરવિમુત્તિપણ્ડરવિમલસેતચ્છત્તં, તેનાપિ કારણેન તથાગતો વુચ્ચતિ ‘રાજા’તિ.

‘‘રાજા નામ ઉપગતસમ્પત્તજનાનં બહૂનમભિવન્દનીયો ભવતિ, ભગવાપિ, મહારાજ, ઉપગતસમ્પત્તદેવમનુસ્સાનં બહૂનમભિવન્દનીયો, તેનાપિ કારણેન તથાગતો વુચ્ચતિ ‘રાજા’તિ.

‘‘રાજા નામ યસ્સ કસ્સચિ આરાધકસ્સ પસીદિત્વા વરિતં વરં દત્વા કામેન તપ્પયતિ, ભગવાપિ, મહારાજ, યસ્સ કસ્સચિ કાયેન વાચાય મનસા આરાધકસ્સ પસીદિત્વા વરિતં વરમનુત્તરં સબ્બદુક્ખપરિમુત્તિં દત્વા અસેસકામવરેન ચ તપ્પયતિ, તેનાપિ કારણેન તથાગતો વુચ્ચતિ ‘રાજા’તિ.

‘‘રાજા નામ આણં વીતિક્કમન્તં વિગરહતિ ઝાપેતિ [જાપેતિ (સી॰ પી॰)] ધંસેતિ, ભગવતોપિ, મહારાજ, સાસનવરે આણં અતિક્કમન્તો અલજ્જી મઙ્કુભાવેન ઓઞ્ઞાતો હીળિતો ગરહિતો ભવિત્વા વજ્જતિ જિનસાસનવરમ્હા, તેનાપિ કારણેન તથાગતો વુચ્ચતિ ‘રાજા’તિ.

‘‘રાજા નામ પુબ્બકાનં ધમ્મિકાનં રાજૂનં પવેણિમનુસિટ્ઠિયા ધમ્માધમ્મમનુદીપયિત્વા ધમ્મેન રજ્જં કારયમાનો પિહયિતો પિયો પત્થિતો ભવતિ જનમનુસ્સાનં, ચિરં રાજકુલવંસં ઠપયતિ ધમ્મગુણબલેન, ભગવાપિ, મહારાજ, પુબ્બકાનં સયમ્ભૂનં પવેણિમનુસિટ્ઠિયા ધમ્માધમ્મમનુદીપયિત્વા ધમ્મેન લોકમનુસાસમાનો પિહયિતો પિયો પત્થિતો દેવમનુસ્સાનં ચિરં સાસનં પવત્તેતિ ધમ્મગુણબલેન, તેનાપિ કારણેન તથાગતો વુચ્ચતિ ‘રાજા’તિ. એવમનેકવિધં, મહારાજ, કારણં, યેન કારણેન તથાગતો બ્રાહ્મણોપિ ભવેય્ય રાજાપિ ભવેય્ય, સુનિપુણો ભિક્ખુ કપ્પમ્પિ નો નં સમ્પાદેય્ય, કિં અતિબહું ભણિતેન, સંખિત્તં સમ્પટિચ્છિતબ્બ’’ન્તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

બ્રાહ્મણરાજવાદપઞ્હો અટ્ઠમો.

૯. ગાથાભિગીતભોજનકથાપઞ્હો

૯. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા –

‘‘‘ગાથાભિગીતં મે અભોજનેય્યં [અભોજનીયં (ક॰) સુ॰ નિ॰ ૮૧ પસ્સિતબ્બં], સમ્પસ્સતં બ્રાહ્મણ નેસ ધમ્મા;
ગાથાભિગીતં પનુદન્તિ બુદ્ધા, ધમ્મે સતી બ્રાહ્મણ વુત્તિરેસા’તિ.

‘‘પુન ચ ભગવા પરિસાય ધમ્મં દેસેન્તો કથેન્તો અનુપુબ્બિકથં પઠમં તાવ દાનકથં કથેતિ, પચ્છા સીલકથં, તસ્સ ભગવતો સબ્બલોકિસ્સરસ્સ ભાસિતં સુત્વા દેવમનુસ્સા અભિસઙ્ખરિત્વા દાનં દેન્તિ, તસ્સ તં ઉય્યોજિતં દાનં સાવકા પરિભુઞ્જન્તિ. યદિ, ભન્તે નાગસેન, ભગવતા ભણિતં ‘ગાથાભિગીતં મે અભોજનેય્ય’ન્તિ, તેન હિ ‘ભગવા દાનકથં પઠમં કથેતી’તિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ દાનકથં પઠમં કથેતિ, તેન હિ ‘ગાથાભિગીતં મે

અભોજનેય્ય’ન્તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. કિં કારણં? યો સો, ભન્તે, દક્ખિણેય્યો ગિહીનં પિણ્ડપાતદાનસ્સ વિપાકં કથેતિ, તસ્સ તે ધમ્મકથં સુત્વા પસન્નચિત્તા અપરાપરં દાનં દેન્તિ, યે તં દાનં પરિભુઞ્જન્તિ, સબ્બે તે ગાથાભિગીતં પરિભુઞ્જન્તિ. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો નિપુણો ગમ્ભીરો તપાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો’’તિ.

‘‘ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા ‘ગાથાભિગીતં મે અભોજનેય્યં, સમ્પસ્સતં બ્રાહ્મણ નેસ ધમ્મો. ગાથાભિગીતં પનુદન્તિ બુદ્ધા, ધમ્મે સતી બ્રાહ્મણ વુત્તિરેસા’તિ, કથેતિ ચ ભગવા પઠમં દાનકથં, તઞ્ચ પન કિરિયં સબ્બેસં તથાગતાનં પઠમં દાનકથાય, તત્થ ચિત્તં અભિરમાપેત્વા પચ્છા સીલે નિયોજેન્તિ. યથા, મહારાજ, મનુસ્સા તરુણદારકાનં પઠમં તાવ કીળાભણ્ડકાનિ દેન્તિ. સેય્યથિદં, વઙ્કકં ઘટિકં ચિઙ્ગુલકં પત્તાળ્હકં રથકં ધનુકં, પચ્છા તે સકે સકે કમ્મે નિયોજેન્તિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતો પઠમં દાનકથાય ચિત્તં અભિરમાપેત્વા પચ્છા સીલે નિયોજેતિ.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, ભિસક્કો નામ આતુરાનં પઠમં તાવ ચતૂહપઞ્ચાહં તેલં પાયેતિ બલકરણાય સિનેહનાય, પચ્છા વિરેચેતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતો પઠમં તાવ દાનકથાય ચિત્તં અભિરમાપેત્વા પચ્છા સીલે નિયોજેતિ. દાયકાનં, મહારાજ, દાનપતીનં ચિત્તં મુદુકં હોતિ મદ્દવં સિનિદ્ધં, તેન તે દાનસેતુસઙ્કમેન દાનનાવાય સંસારસાગરપારમનુગચ્છન્તિ, તસ્મા તેસં પઠમં કમ્મભૂમિમનુસાસતિ, ન ચ કેનચિ [તેન (સી॰ પી॰)] વિઞ્ઞત્તિમાપજ્જતી’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘વિઞ્ઞત્તિ’ન્તિ યં વદેસિ, કતિ પન તા વિઞ્ઞત્તિયો’’તિ? ‘‘દ્વેમા, મહારાજ, વિઞ્ઞત્તિયો કાયવિઞ્ઞત્તિ વચીવિઞ્ઞત્તિ ચાતિ. તત્થ અત્થિ કાયવિઞ્ઞત્તિ સાવજ્જા, અત્થિ અનવજ્જા. અત્થિ વચીવિઞ્ઞત્તિ સાવજ્જા, અત્થિ અનવજ્જા.

‘‘કતમા કાયવિઞ્ઞત્તિ સાવજ્જા? ઇધેકચ્ચો ભિક્ખુ કુલાનિ ઉપગન્ત્વા અનોકાસે ઠિતો ઠાનં ભઞ્જતિ, અયં કાયવિઞ્ઞત્તિ સાવજ્જા. તાય ચ વિઞ્ઞાપિતં અરિયા ન પરિભુઞ્જન્તિ, સો ચ પુગ્ગલો અરિયાનં સમયે ઓઞ્ઞાતો હોતિ હીળિતો ખીળિતો ગરહિતો પરિભૂતો અચિત્તીકતો, ભિન્નાજીવોત્વેવ સઙ્ખં ગચ્છતિ.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, ઇધેકચ્ચો ભિક્ખુ કુલાનિ ઉપગન્ત્વા અનોકાસે ઠિતો ગલં પણામેત્વા મોરપેક્ખિતં પેક્ખતિ ‘એવં ઇમે પસ્સન્તી’તિ, તેન ચ તે પસ્સન્તિ. અયમ્પિ કાયવિઞ્ઞત્તિ સાવજ્જા. તાય ચ વિઞ્ઞાપિતં અરિયા ન પરિભુઞ્જન્તિ, સો ચ પુગ્ગલો અરિયાનં સમયે ઓઞ્ઞાતો હોતિ હીળિતો ખીળિતો ગરહિતો પરિભૂતો અચિત્તીકતો, ભિન્નાજીવોત્વેવ સઙ્ખં ગચ્છતિ.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, ઇધેકચ્ચો ભિક્ખુ હનુકાય વા ભમુકાય વા અઙ્ગુટ્ઠેન વા વિઞ્ઞાપેતિ, અયમ્પિ કાયવિઞ્ઞત્તિ સાવજ્જા, તાય ચ વિઞ્ઞાપિતં અરિયા ન પરિભુઞ્જન્તિ, સો ચ પુગ્ગલો અરિયાનં સમયે ઓઞ્ઞાતો હોતિ હીળિતો ખીળિતો ગરહિતો પરિભૂતો અચિત્તીકતો, ભિન્નાજીવોત્વેવ સઙ્ખં ગચ્છતિ.

‘‘કતમા કાયવિઞ્ઞત્તિ અનવજ્જા? ઇધ ભિક્ખુ કુલાનિ ઉપગન્ત્વા સતો સમાહિતો સમ્પજાનો ઠાનેપિ અટ્ઠાનેપિ યથાનુસિટ્ઠિં ગન્ત્વા ઠાને તિટ્ઠતિ, દાતુકામેસુ તિટ્ઠતિ, અદાતુકામેસુ પક્કમતિ. અયં કાયવિઞ્ઞત્તિ

અનવજ્જા, તાય ચ વિઞ્ઞાપિતં અરિયા પરિભુઞ્જન્તિ, સો ચ પુગ્ગલો અરિયાનં સમયે વણ્ણિતો હોતિ થુતો પસત્થો સલ્લેખિતાચારો, પરિસુદ્ધાજીવોત્વેવ સઙ્ખં ગચ્છતિ. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન –

> ‘ન વે યાચન્તિ સપ્પઞ્ઞા, ધીરો ચ વેદિતુમરહતિ [અરિયા ગરહન્તિ યાચનં (સી॰ પી॰)];
> ઉદ્દિસ્સ અરિયા તિટ્ઠન્તિ, એસા અરિયાન યાચના’તિ.

‘‘કતમા વચીવિઞ્ઞત્તિ સાવજ્જા? ઇધ, મહારાજ, ભિક્ખુ વાચાય બહુવિધં વિઞ્ઞાપેતિ ચીવરપિણ્ડપાતસેનાસનગિલાનપ્પચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારં, અયં વચીવિઞ્ઞત્તિ સાવજ્જા, તાય ચ વિઞ્ઞાપિતં અરિયા ન પરિભુઞ્જન્તિ, સો ચ પુગ્ગલો અરિયાનં સમયે ઓઞ્ઞાતો હોતિ હીળિતો ખીળિતો ગરહિતો પરિભૂતો અચિત્તીકતો, ભિન્નાજીવોત્વેવ સઙ્ખં ગચ્છતિ.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, ઇધેકચ્ચો ભિક્ખુ પરેસં સાવેન્તો એવં ભણતિ ‘ઇમિના મે અત્થો’તિ, તાય ચ વાચાય પરેસં સાવિતાય તસ્સ લાભો ઉપ્પજ્જતિ, અયમ્પિ વચીવિઞ્ઞત્તિ સાવજ્જા, તાય ચ વિઞ્ઞાપિતં અરિયા ન પરિભુઞ્જન્તિ, સો ચ પુગ્ગલો અરિયાનં સમયે ઓઞ્ઞાતો હોતિ હીળિતો ખીળિતો ગરહિતો પરિભૂતો અચિત્તીકતો, ભિન્નાજીવોત્વેવ સઙ્ખં ગચ્છતિ.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, ઇધેકચ્ચો ભિક્ખુ વચીવિપ્ફારેન પરિસાય સાવેતિ ‘એવઞ્ચ એવઞ્ચ ભિક્ખૂનં દાતબ્બ’ન્તિ, તઞ્ચ તે વચનં સુત્વા પરિકિત્તિતં અભિહરન્તિ, અયમ્પિ વચીવિઞ્ઞત્તિ સાવજ્જા, તાય ચ વિઞ્ઞાપિતં અરિયા ન પરિભુઞ્જન્તિ, સો ચ પુગ્ગલો અરિયાનં સમયે ઓઞ્ઞાતો હોતિ હીળિતો ખીળિતો ગરહિતો પરિભૂતો અચિત્તીકતો, ભિન્નાજીવોત્વેવ સઙ્ખં ગચ્છતિ.

‘‘નનુ, મહારાજ, થેરોપિ સારિપુત્તો અત્થઙ્ગતે સૂરિયે રત્તિભાગે ગિલાનો સમાનો થેરેન મહામોગ્ગલ્લાનેન ભેસજ્જં પુચ્છીયમાનો વાચં ભિન્દિ, તસ્સ તેન વચીભેદેન ભેસજ્જં ઉપ્પજ્જિ. અથ થેરો સારિપુત્તો ‘વચીભેદેન મે ઇમં ભેસજ્જં ઉપ્પન્નં, મા મે આજીવો ભિજ્જી’તિ આજીવભેદભયા તં ભેસજ્જં પજહિ ન ઉપજીવિ. એવમ્પિ વચીવિઞ્ઞત્તિ સાવજ્જા, તાય ચ વિઞ્ઞાપિતં અરિયા ન પરિભુઞ્જન્તિ. સો ચ પુગ્ગલો અરિયાનં સમયે ઓઞ્ઞાતો હોતિ હીળિતો ખીળિતો ગરહિતો પરિભૂતો અચિત્તીકતો, ભિન્નાજીવોત્વેવ સઙ્ખં ગચ્છતિ.

‘‘કતમા વચીવિઞ્ઞત્તિ અનવજ્જા? ઇધ, મહારાજ, ભિક્ખુ સતિ પચ્ચયે ભેસજ્જં વિઞ્ઞાપેતિ ઞાતિપવારિતેસુ કુલેસુ, અયં વચીવિઞ્ઞત્તિ અનવજ્જા, તાય ચ વિઞ્ઞાપિતં અરિયા પરિભુઞ્જન્તિ, સો ચ પુગ્ગલો અરિયાનં સમયે વણ્ણિતો હોતિ થોમિતો પસત્થો, પરિસુદ્ધાજીવોત્વેવ સઙ્ખં ગચ્છતિ, અનુમતો તથાગતેહિ અરહન્તેહિ સમ્માસમ્બુદ્ધેહિ.

‘‘યં પન, મહારાજ, તથાગતો કસિભારદ્વાજસ્સ બ્રાહ્મણસ્સ ભોજનં પજહિ [પજહતિ (ક॰)], તં આવેઠનવિનિવેઠનકડ્ઢનનિગ્ગહપ્પટિકમ્મેન નિબ્બત્તિ, તસ્મા તથાગતો તં પિણ્ડપાતં પટિક્ખિપિ ન ઉપજીવી’’તિ.

‘‘સબ્બકાલં, ભન્તે નાગસેન, તથાગતે ભુઞ્જમાને દેવતા દિબ્બં ઓજં પત્તે આકિરન્તિ, ઉદાહુ ‘સૂકરમદ્દવે ચ મધુપાયાસે ચા’તિ દ્વીસુ યેવ પિણ્ડપાતેસુ આકિરિંસૂ’’તિ? ‘‘સબ્બકાલં, મહારાજ, તથાગતે ભુઞ્જમાને દેવતા દિબ્બં ઓજં ગહેત્વા ઉપતિટ્ઠિત્વા ઉદ્ધટુદ્ધટે આલોપે આકિરન્તિ.

‘‘યથા , મહારાજ, રઞ્ઞો સૂદો રઞ્ઞો ભુઞ્જન્તસ્સ સૂપં ગહેત્વા ઉપતિટ્ઠિત્વા કબળે કબળે સૂપં આકિરતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, સબ્બકાલં તથાગતે ભુઞ્જમાને દેવતા દિબ્બં ઓજં ગહેત્વા ઉપતિટ્ઠિત્વા ઉદ્ધટુદ્ધટે આલોપે દિબ્બં ઓજં આકિરન્તિ. વેરઞ્જાયમ્પિ, મહારાજ , તથાગતસ્સ સુક્ખયવપુલકે [સુક્ખયવમૂલકે (ક॰)] ભુઞ્જમાનસ્સ દેવતા દિબ્બેન ઓજેન તેમયિત્વા તેમયિત્વા ઉપસંહરિંસુ, તેન તથાગતસ્સ કાયો ઉપચિતો અહોસી’’તિ. ‘‘લાભા વત, ભન્તે નાગસેન, તાસં દેવતાનં, યા તથાગતસ્સ સરીરપ્પટિજગ્ગને સતતં સમિતં ઉસ્સુક્કમાપન્ના. સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

ગાથાભિગીતભોજનકથાપઞ્હો નવમો.

૧૦. ધમ્મદેસનાય અપ્પોસ્સુક્કપઞ્હો

૧૦. ‘‘ભન્તે નાગસેન, તુમ્હે ભણથ ‘તથાગતેન ચતૂહિ ચ અસઙ્ખ્યેય્યેહિ કપ્પાનં સતસહસ્સેન ચ એત્થન્તરે સબ્બઞ્ઞુતઞાણં પરિપાચિતં મહતો જનકાયસ્સ સમુદ્ધરણાયા’તિ. પુન ચ ‘સબ્બઞ્ઞુતં પત્તસ્સ અપ્પોસ્સુક્કતાય ચિત્તં નમિ, નો ધમ્મદેસનાયા’તિ.

‘‘યથા નામ, ભન્તે નાગસેન, ઇસ્સાસો વા ઇસ્સાસન્તેવાસી વા બહુકે દિવસે સઙ્ગામત્થાય ઉપાસનં સિક્ખિત્વા સમ્પત્તે મહાયુદ્ધે ઓસક્કેય્ય, એવમેવ ખો, ભન્તે નાગસેન, તથાગતેન ચતૂહિ ચ અસઙ્ખ્યેય્યેહિ કપ્પાનં સતસહસ્સેન ચ એત્થન્તરે સબ્બઞ્ઞુતઞાણં પરિપાચેત્વા મહતો જનકાયસ્સ સમુદ્ધરણાય સબ્બઞ્ઞુતં પત્તેન ધમ્મદેસનાય ઓસક્કિતં.

‘‘યથા વા પન, ભન્તે નાગસેન, મલ્લો વા મલ્લન્તેવાસી વા બહુકે દિવસે નિબ્બુદ્ધં સિક્ખિત્વા સમ્પત્તે મલ્લયુદ્ધે ઓસક્કેય્ય, એવમેવ ખો, ભન્તે નાગસેન, તથાગતેન ચતૂહિ ચ અસઙ્ખ્યેય્યેહિ કપ્પાનં સતસહસ્સેન ચ એત્થન્તરે સબ્બઞ્ઞુતઞાણં પરિપાચેત્વા મહતો જનકાયસ્સ સમુદ્ધરણાય સબ્બઞ્ઞુતં પત્તેન ધમ્મદેસનાય ઓસક્કિતં.

‘‘કિં નુ ખો, ભન્તે નાગસેન, તથાગતેન ભયા ઓસક્કિતં, ઉદાહુ અપાકટતાય ઓસક્કિતં, ઉદાહુ દુબ્બલતાય ઓસક્કિતં, ઉદાહુ અસબ્બઞ્ઞુતાય ઓસક્કિતં, કિં તત્થ કારણં, ઇઙ્ઘ મે ત્વં કારણં બ્રૂહિ કઙ્ખાવિતરણાય. યદિ, ભન્તે નાગસેન, તથાગતેન ચતૂહિ ચ અસઙ્ખ્યેય્યેહિ કપ્પાનં સતસહસ્સેન ચ એત્થન્તરે સબ્બઞ્ઞુતઞાણં પરિપાચિતં મહતો જનકાયસ્સ સમુદ્ધરણાય, તેન હિ ‘સબ્બઞ્ઞુતં પત્તસ્સ અપ્પોસ્સુક્કતાય ચિત્તં નમિ, નો ધમ્મદેસનાયા’તિ યં વચનં, તં મિચ્છા. યદિ સબ્બઞ્ઞુતં પત્તસ્સ અપ્પોસ્સુક્કતાય ચિત્તં નમિ નો ધમ્મદેસનાય, તેન હિ ‘તથાગતેન ચતૂહિ ચ અસઙ્ખ્યેય્યેતિ કપ્પાનં સતસહસ્સેન ચ એત્થન્તરે સબ્બઞ્ઞુતઞાણં પરિપાચિતં મહતો જનકાયસ્સ સમુદ્ધરણાયા’તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો ગમ્ભીરો દુન્નિબ્બેઠો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો’’તિ.

‘‘પરિપાચિતઞ્ચ, મહારાજ, તથાગતેન ચતૂહિ ચ અસઙ્ખ્યેય્યેહિ કપ્પાનં સતસહસ્સેન ચ એત્થન્તરે સબ્બઞ્ઞુતઞાણં મહતો જનકાયસ્સ સમુદ્ધરણાય, પત્તસબ્બઞ્ઞુતસ્સ ચ અપ્પોસ્સુક્કતાય ચિત્તં નમિ, નો ધમ્મદેસનાય. તઞ્ચ પન ધમ્મસ્સ ગમ્ભીરનિપુણદુદ્દસદુરનુબોધસુખુમદુપ્પટિવેધતં સત્તાનઞ્ચ આલયારામતં

સક્કાયદિટ્ઠિયા દળ્હસુગ્ગાહિતતઞ્ચ દિસ્વા ‘કિં નુ ખો, કથં નુ ખો’તિ અપ્પોસ્સુક્કતાય ચિત્તં નમિ, નો ધમ્મદેસનાય, સત્તાનં પટિવેધચિન્તનમાનસં ચેવેતં.

‘‘યથા, મહારાજ, ભિસક્કો સલ્લકત્તો અનેકબ્યાધિપરિપીળિતં નરં ઉપસઙ્કમિત્વા એવં ચિન્તયતિ ‘કેન નુ ખો ઉપક્કમેન કતમેન વા ભેસજ્જેન ઇમસ્સ બ્યાધિ વૂપસમેય્યા’તિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતસ્સ સબ્બકિલેસબ્યાધિપરિપીળિતં જનં ધમ્મસ્સ ચ ગમ્ભીરનિપુણદુદ્દસદુરનુબોધસુખુમદુપ્પટિવેધતં દિસ્વા ‘કિં નુ ખો, કથં નુ ખો’તિ અપ્પોસ્સુક્કતાય ચિત્તં નમિ, નો ધમ્મદેસનાય, સત્તાનં પટિવેધચિન્તનમાનસં ચેવેતં.

‘‘યથા, મહારાજ, રઞ્ઞો ખત્તિયસ્સ મુદ્ધાવસિત્તસ્સ દોવારિકઅનીકટ્ઠપારિસજ્જનેગમભટબલ [બલત્થ (સી॰ પી॰)] અમચ્ચરાજઞ્ઞરાજૂપજીવિને જને દિસ્વા એવં ચિત્તમુપ્પજ્જેય્ય ‘કિં નુ ખો, કથં નુ ખો ઇમે સઙ્ગણ્હિસ્સામી’તિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતસ્સ ધમ્મસ્સ ગમ્ભીરનિપુણદુદ્દસદુરનુબોધસુખુમદુપ્પટિવેધતં સત્તાનઞ્ચ આલયારામતં સક્કાયદિટ્ઠિયા દળ્હસુગ્ગાહિતતઞ્ચ દિસ્વા ‘કિં નુ ખો, કથં નુ ખો’તિ અપ્પોસ્સુક્કતાય ચિત્તં નમિ, નો ધમ્મદેસનાય, સત્તાનં પટિવેધચિન્તનમાનસં ચેવેતં.

‘‘અપિ ચ, મહારાજ, સબ્બેસં તથાગતાનં ધમ્મતા એસા, યં બ્રહ્મુના આયાચિતા ધમ્મં દેસેન્તિ. તત્થ પન કિં કારણં? યે તેન સમયેન મનુસ્સા તાપસપરિબ્બાજકા સમણબ્રાહ્મણા, સબ્બેતે બ્રહ્મદેવતા હોન્તિ બ્રહ્મગરુકા બ્રહ્મપરાયણા, તસ્મા તસ્સ બલવતો યસવતો ઞાતસ્સ પઞ્ઞાતસ્સ ઉત્તરસ્સ અચ્ચુગ્ગતસ્સ ઓનમનેન સદેવકો લોકો ઓનમિસ્સતિ ઓકપ્પેસ્સતિ અધિમુચ્ચિસ્સતીતિ ઇમિના ચ, મહારાજ, કારણેન તથાગતા બ્રહ્મુના આયાચિતા ધમ્મં દેસેન્તિ.

‘‘યથા, મહારાજ, કોચિ રાજા વા રાજમહામત્તો વા યસ્સ ઓનમતિ અપચિતિં કરોતિ, બલવતરસ્સ તસ્સ ઓનમનેન અવસેસા જનતા ઓનમતિ અપચિતિં કરોતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, બ્રહ્મે ઓનમિતે તથાગતાનં સદેવકો લોકો ઓનમિસ્સતિ, પૂજિતપૂજકો મહારાજ, લોકો, તસ્મા સો બ્રહ્મા સબ્બેસં તથાગતાનં આયાચતિ ધમ્મદેસનાય, તેન ચ કારણેન તથાગતા બ્રહ્મુના આયાચિતા ધમ્મં દેસેન્તી’’તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, સુનિબ્બેઠિતો પઞ્હો, અતિભદ્રકં વેય્યાકરણં, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

ધમ્મદેસનાય અપ્પોસ્સુક્કપઞ્હો દસમો.

૧૧. આચરિયાનાચરિયપઞ્હો

૧૧. ‘‘ભન્તે, નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા –

‘‘‘ન મે આચરિયો અત્થિ, સદિસો મે ન વિજ્જતિ;
સદેવકસ્મિં લોકસ્મિં, નત્થિ મે પટિપુગ્ગલો’તિ [મહાવ॰ ૧૧].

‘‘પુન ચ ભણિતં ‘ઇતિ ખો, ભિક્ખવે, આળારો કાલામો આચરિયો મે સમાનો અન્તેવાસિં મં સમાનં અત્તના સમસમં ઠપેસિ, ઉળારાય ચ મં પૂજાય પૂજેસી’તિ. યદિ, ભન્તે નાગસેન, તથાગતેન ભણિતં ‘ન મે આચરિયો અત્થિ, સદિસો મે ન વિજ્જતિ. સદેવકસ્મિં લોકસ્મિં, નત્થિ મે પટિપુગ્ગલો’તિ, તેન હિ ‘ઇતિ ખો, ભિક્ખવે, આળારો કાલામો આચરિયો મે સમાનો અન્તેવાસિં મં સમાનં અત્તના સમસમં ઠપેસી’તિ યં વચનં, તં મિચ્છા.

યદિ તથાગતેન ભણિતં ‘ઇતિ ખો, ભિક્ખવે, આળારો કાલામો આચરિયો મે સમાનો અન્તેવાસિં મં સમાનં અત્તના સમસમં ઠપેસી’તિ, તેન હિ ‘ન મે આચરિયો અત્થિ, સદિસો મે ન વિજ્જતિ. સદેવકસ્મિં લોકસ્મિં, નત્થિ મે પટિપુગ્ગલો’તિ તમ્પિ વચનં મિચ્છા. અયમ્પિ ઉભતો કોટિકો પઞ્હો તવાનુપ્પત્તો, સો તયા નિબ્બાહિતબ્બો’’તિ.

‘‘ભાસિતમ્પેતં , મહારાજ, તથાગતેન ‘ન મે આચરિયો અત્થિ, સદિસો મે ન વિજ્જતિ. સદેવકસ્મિં લોકસ્મિં, નત્થિ મે પટિપુગ્ગલો’તિ, ભણિતઞ્ચ ‘ઇતિ ખો, ભિક્ખવે, આળારો કાલામો આચરિયો મે સમાનો અન્તેવાસિં મં સમાનં અત્તના સમસમં ઠપેસિ, ઉળારાય ચ મં પૂજાય પૂજેસી’તિ.

‘‘તઞ્ચ પન વચનં પુબ્બેવ સમ્બોધા અનભિસમ્બુદ્ધસ્સ બોધિસત્તસ્સેવ સતો આચરિયભાવં સન્ધાય ભાસિતં.

‘પઞ્ચિમે, મહારાજ, પુબ્બેવ સમ્બોધા અનભિસમ્બુદ્ધસ્સ બોધિસત્તસ્સ સતો આચરિયા, યેહિ અનુસિટ્ઠો બોધિસત્તો તત્થ તત્થ દિવસં વીતિનામેસિ. કતમે પઞ્ચ? યે તે, મહારાજ, અટ્ઠ બ્રાહ્મણા જાતમત્તે બોધિસત્તે લક્ખણાનિ પરિગ્ગણ્હિંસુ, સેય્યથીદં, રામો ધજો લક્ખણો મન્તી યઞ્ઞો સુયામો સુભોજો સુદત્તોતિ. તે તસ્સ સોત્થિં પવેદયિત્વા રક્ખાકમ્મં અકંસુ, તે ચ પઠમં આચરિયા.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, બોધિસત્તસ્સ પિતા સુદ્ધોદનો રાજા યં તેન સમયેન અભિજાતં ઉદિચ્ચજાતિમન્તં પદકં વેય્યાકરણં છળઙ્ગવન્તં સબ્બમિત્તં નામ બ્રાહ્મણં ઉપનેત્વા સોવણ્ણેન ભિઙ્ગારેન [ભિઙ્કારેન (સી॰ પી॰)] ઉદકં ઓણોજેત્વા ‘ઇમં કુમારં સિક્ખાપેહી’તિ અદાસિ, અયં દુતિયો આચરિયો.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, યા સા દેવતા બોધિસત્તં સંવેજેસી, યસ્સા વચનં સુત્વા બોધિસત્તો સંવિગ્ગો ઉબ્બિગ્ગો તસ્મિં યેવ ખણે નેક્ખમ્મં નિક્ખમિત્વા પબ્બજિ, અયં તતિયો આચરિયો.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, આળારો કાલામો આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનસ્સ પરિકમ્મં આચિક્ખિ, અયં ચતુત્થો આચરિયો.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, ઉદકો રામપુત્તો નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનસ્સ પરિકમ્મં આચિક્ખિ [આચિક્ખતિ (ક॰)], અયં પઞ્ચમો આચરિયો. ઇમે ખો, મહારાજ, પુબ્બેવ સમ્બોધા અનભિસમ્બુદ્ધસ્સ બોધિસત્તસ્સ સતો પઞ્ચ આચરિયા. તે ચ પન આચરિયા લોકિયે ધમ્મે. ઇમસ્મિઞ્ચ પન, મહારાજ, લોકુત્તરે ધમ્મે સબ્બઞ્ઞુતઞાણપ્પટિવેધાય નત્થિ તથાગતસ્સ અનુત્તરો અનુસાસકો, સયમ્ભૂ , મહારાજ, તથાગતો અનાચરિયકો, તસ્મા કારણા તથાગતેન ભણિતં ‘ન મે આચરિયો અત્થિ, સદિસો મે ન વિજ્જતિ. સદેવકસ્મિં લોકસ્મિં, નત્થિ મે પટિપુગ્ગલો’તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

આચરિયાનાચરિયપઞ્હો એકાદસમો.

સન્થવવગ્ગો પઞ્ચમો.

ઇમસ્મિં વગ્ગો એકાદસ પઞ્હો.

મેણ્ડકપઞ્હો નિટ્ઠિતો.

૫. અનુમાનપઞ્હો

૧. બુદ્ધવગ્ગો

૧. દ્વિન્નં બુદ્ધાનં અનુપ્પજ્જમાનપઞ્હો

૧. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા ‘અટ્ઠાનમેતં, ભિક્ખવે, અનવકાસો, યં એકિસ્સા લોકધાતુયા દ્વે અરહન્તો સમ્માસમ્બુદ્ધો અપુબ્બં અચરિમં ઉપ્પજ્જેય્યું, નેતં ઠાનં વિજ્જતી’તિ. દેસેન્તા ચ, ભન્તે નાગસેન, સબ્બેપિ તથાગતા સત્તતિંસ બોધિપક્ખિયધમ્મે દેસેન્તિ, કથયમાના ચ ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ કથેન્તિ, સિક્ખાપેન્તા ચ તીસુ સિક્ખાસુ સિક્ખાપેન્તિ, અનુસાસમાના ચ અપ્પમાદપ્પટિપત્તિયં અનુસાસન્તિ. યદિ, ભન્તે નાગસેન, સબ્બેસમ્પિ તથાગતાનં એકા દેસના એકા કથા એકા સિક્ખા એકા અનુસિટ્ઠિ, કેન કારણેન દ્વે તથાગતા એકક્ખણે નુપ્પજ્જન્તિ? એકેનપિ તાવ બુદ્ધુપ્પાદેન અયં લોકો ઓભાસજાતો, યદિ દુતિયો બુદ્ધો ભવેય્ય, દ્વિન્નં પભાય અયં લોકો ભિય્યોસોમત્તાય ઓભાસજાતો ભવેય્ય, ઓવદમાના ચ દ્વે તથાગતા સુખં ઓવદેય્યું, અનુસાસમાના ચ સુખં અનુસાસેય્યું, તત્થ મે કારણં બ્રૂહિ, યથાહં નિસ્સંસયો ભવેય્ય’’ન્તિ.

‘‘અયં, મહારાજ, દસસહસ્સી લોકધાતુ એકબુદ્ધધારણી, એકસ્સેવ તથાગતસ્સ ગુણં ધારેતિ, યદિ દુતિયો બુદ્ધો ઉપ્પજ્જેય્ય, નાયં દસસહસ્સી લોકધાતુ ધારેય્ય, ચલેય્ય કમ્પેય્ય નમેય્ય ઓનમેય્ય વિનમેય્ય વિકિરેય્ય વિધમેય્ય વિદ્ધંસેય્ય, ન ઠાનમુપગચ્છેય્ય.

‘‘યથા, મહારાજ, નાવા એકપુરિસસન્ધારણી [એકપુરિસસન્તારણી (સી॰ પી॰)] ભવેય્ય, એકસ્મિં પુરિસે અભિરૂળ્હે સા નાવા સમુપાદિકા [સમુદકા (ક॰)] ભવેય્ય. અથ દુતિયો પુરિસો આગચ્છેય્ય તાદિસો આયુના વણ્ણેન વયેન પમાણેન કિસથૂલેન સબ્બઙ્ગપચ્ચઙ્ગેન, સો તં નાવં અભિરુહેય્ય, અપિ નુ સા, મહારાજ, નાવા દ્વિન્નમ્પિ ધારેય્યા’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે, ચલેય્ય કમ્પેય્ય નમેય્ય ઓનમેય્ય વિનમેય્ય વિકિરેય્ય વિધમેય્ય વિદ્ધંસેય્ય, ન ઠાનમુપગચ્છેય્ય, ઓસીદેય્ય ઉદકે’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, અયં દસસહસ્સી લોકધાતુ એકબુદ્ધધારણી, એકસ્સેવ તથાગતસ્સ ગુણં ધારેતિ, યદિ દુતિયો બુદ્ધો ઉપ્પજ્જેય્ય, નાયં દસસહસ્સી લોકધાતુ ધારેય્ય, ચલેય્ય કમ્પેય્ય નમેય્ય ઓનમેય્ય વિનમેય્ય વિકિરેય્ય વિધમેય્ય વિદ્ધંસેય્ય, ન ઠાનમુપગચ્છેય્ય.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, પુરિસો યાવદત્થં ભોજનં ભુઞ્જેય્ય છાદેન્તં યાવ કણ્ઠમભિપૂરયિત્વા, સો ધાતો પીણિતો પરિપુણ્ણો નિરન્તરો તન્દિકતો અનોનમિતદણ્ડજાતો પુનદેવ તત્તકં ભોજનં ભુઞ્જેય્ય, અપિ નુ ખો સો, મહારાજ, પુરિસો સુખિતો ભવેય્યા’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે, સકિં ભુત્તોવ મરેય્યા’’તિ [ભુત્તો વમેય્યાતિ (ક॰)]. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, અયં દસસહસ્સી લોકધાતુ એકબુદ્ધધારણી, એકસ્સેવ તથાગતસ્સ ગુણં ધારેતિ, યદિ દુતિયો બુદ્ધો ઉપ્પજ્જેય્ય, નાયં દસસહસ્સી લોકધાતુ ધારેય્ય, ચલેય્ય કમ્પેય્ય નમેય્ય ઓનમેય્ય વિનમેય્ય વિકિરેય્ય વિધમેય્ય વિદ્ધંસેય્ય, ન ઠાનમુપગચ્છેય્યા’’તિ.

‘‘કિં નુ ખો, ભન્તે નાગસેન, અતિધમ્મભારેન પથવી ચલતી’’તિ? ‘‘ઇધ, મહારાજ, દ્વે સકટા રતનપરિપૂરિતા ભવેય્યું યાવ મુખસમા, એકસ્મા સકટતો રતનં ગહેત્વા એકસ્મિં સકટે આકિરેય્યું, અપિ નુ ખો તં, મહારાજ, સકટં દ્વિન્નમ્પિ સકટાનં રતનં ધારેય્યા’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે, નાભિપિ તસ્સ ફલેય્ય, અરાપિ તસ્સ ભિજ્જેય્યું, નેમિપિ

તસ્સ ઓપતેય્ય, અક્ખોપિ તસ્સ ભિજ્જેય્યા''તિ. ''કિં નુ ખો, મહારાજ, અતિરતનભારેન સકટં ભિજ્જતી''તિ? ''આમ, ભન્તે''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, અતિધમ્મભારેન પથવી ચલતિ.

''અપિ ચ, મહારાજ, ઇમં કારણં બુદ્ધબલપરિદીપનાય ઓસારિતં. અઞ્ઞમ્પિ તત્થ અભિરૂપં કારણં સુણોહિ, યેન કારણેન દ્વે સમ્માસમ્બુદ્ધા એકક્ખણે નુપ્પજ્જન્તિ. યદિ, મહારાજ, દ્વે સમ્માસમ્બુદ્ધા એકક્ખણે ઉપ્પજ્જેય્યું, તેસં પરિસાય વિવાદો ઉપ્પજ્જેય્ય 'તુમ્હાકં બુદ્ધો, અમ્હાકં બુદ્ધો'તિ, ઉભતો પક્ખજાતા ભવેય્યું, યથા, મહારાજ, દ્વિન્નં બલવામચ્ચાનં પરિસાય વિવાદો ઉપ્પજ્જેય્ય 'તુમ્હાકં અમચ્ચો, અમ્હાકં અમચ્ચો'તિ, ઉભતો પક્ખજાતા હોન્તિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યદિ દ્વે સમ્માસમ્બુદ્ધા એકક્ખણે ઉપ્પજ્જેય્યું, તેસં પરિસાય વિવાદો ઉપ્પજ્જેય્ય 'તુમ્હાકં બુદ્ધો, અમ્હાકં બુદ્ધો'તિ, ઉભતો પક્ખજાતા ભવેય્યું . ઇદં તાવ, મહારાજ, એકં કારણં, યેન કારણેન દ્વે સમ્માસમ્બુદ્ધા એકક્ખણે નુપ્પજ્જન્તિ.

''અપરમ્પિ, મહારાજ, ઉત્તરિં કારણં સુણોહિ, યેન કારણેન દ્વે સમ્માસમ્બુદ્ધા એકક્ખણે નુપ્પજ્જન્તિ. યદિ, મહારાજ, દ્વે સમ્માસમ્બુદ્ધા એકક્ખણે ઉપ્પજ્જેય્યું, 'અગ્ગો બુદ્ધો'તિ યં વચનં, તં મિચ્છા ભવેય્ય, 'જેટ્ઠો બુદ્ધો'તિ યં વચનં, તં મિચ્છા ભવેય્ય, 'સેટ્ઠો બુદ્ધો'તિ, 'વિસિટ્ઠો બુદ્ધો'તિ, 'ઉત્તમો બુદ્ધો'તિ, 'પવરો બુદ્ધો'તિ, 'અસમો બુદ્ધો'તિ, 'અસમસમો બુદ્ધો'તિ, 'અપ્પટિમો બુદ્ધો'તિ, 'અપ્પટિભાગો બુદ્ધો'તિ, 'અપ્પટિપુગ્ગલો બુદ્ધો'તિ યં વચનં, તં મિચ્છા ભવેય્ય. ઇદમ્પિ ખો ત્વં, મહારાજ, કારણં અત્થતો સમ્પટિચ્છ, યેન કારણેન દ્વે સમ્માસમ્બુદ્ધા એકક્ખણે નુપ્પજ્જન્તિ.

''અપિ ચ ખો, મહારાજ, બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં સભાવપકતિ એસાયં, એકો યેવ બુદ્ધો લોકે ઉપ્પજ્જતિ. કસ્મા કારણા? મહન્તતાય સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધગુણાનં. અઞ્ઞમ્પિ, મહારાજ, યં લોકે મહન્તં, તં એકં યેવ હોતિ. પથવી, મહારાજ, મહન્તી, સા એકા યેવ. સાગરો મહન્તો, સો એકો યેવ. સિનેરુ ગિરિરાજા મહન્તો, સો એકો યેવ. આકાસો મહન્તો, સો એકો યેવ. સક્કો મહન્તો, સો એકો યેવ. મારો મહન્તો, સો એકો યેવ. મહાબ્રહ્મા મહન્તો, સો એકો યેવ. તથાગતો અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો મહન્તો, સો એકો યેવ લોકસ્મિં. યત્થ તે ઉપ્પજ્જન્તિ, તત્થ અઞ્ઞસ્સ ઓકાસો ન હોતિ, તસ્મા, મહારાજ, તથાગતો અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો એકો યેવ લોકસ્મિં ઉપ્પજ્જતી''તિ.

''સુકથિતો, ભન્તે નાગસેન, પઞ્હો ઓપમ્મેહિ કારણેહિ. અનિપુણોપેતં સુત્વા અત્તમનો ભવેય્ય, કિં પન માદિસો મહાપઞ્ઞો. સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી''તિ.

દ્વિન્નં બુદ્ધાનં અનુપ્પજ્જમાનપઞ્હો પઠમો.

૨. ગોતમિવત્થદાનપઞ્હો

૨. ''ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા માતુચ્છાય મહાપજાપતિયા ગોતમિયા વસ્સિકસાટિકાય દીયમાનાય 'સઙ્ઘે ગોતમિ દેહિ, સઙ્ઘે તે દિન્ને અહઞ્ચેવ પૂજિતો ભવિસ્સામિ સઙ્ઘો ચા'તિ. કિં નુ ખો, ભન્તે નાગસેન, તથાગતો સઙ્ઘરતનતો ન ભારિકો ન ગરુકો ન દક્ખિણેય્યો, યં તથાગતો સકાય માતુચ્છાય સયં પિઞ્જિતં [પિચ્છિતં (સી॰ પી॰)] સયં લુઞ્ચિતં સયં પોથિતં સયં કન્તિતં સયં વાયિતં વસ્સિકસાટિકં અત્તનો દીયમાનં સઙ્ઘસ્સ દાપેસિ. યદિ, ભન્તે નાગસેન, તથાગતો સઙ્ઘરતનતો ઉત્તરો ભવેય્ય અધિકો વા વિસિટ્ઠો વા, 'મયિ દિન્ને મહપ્ફલં ભવિસ્સતી'તિ ન તથાગતો માતુચ્છાય સયં પિઞ્જિતં સયં લુઞ્ચિતં સયં પોથિતં વસ્સિકસાટિકં સઙ્ઘે દાપેય્ય, યસ્મા

ચ ખો ભન્તે નાગસેન તથાગતો અત્તાનં ન પત્થયતિ [ન પત્થીયતિ (સી॰ પી॰)] ન ઉપનિસ્સયતિ, તસ્મા તથાગતો માતુચ્છાય તં વસ્સિકસાટિકં સઙ્ઘસ્સ દાપેસી''તિ.

''ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા માતુચ્છાય મહાપજાપતિયા ગોતમિયા વસ્સિકસાટિકાય દીયમાનાય 'સઙ્ઘે ગોતમિ દેહિ, સઙ્ઘે તે દિન્ને અહઞ્ચેવ પૂજિતો ભવિસ્સામિ સઙ્ઘો ચા'તિ. તં પન ન અત્તનો પતિમાનનસ્સ અવિપાકતાય ન અદક્ખિણેય્યતાય, અપિ ચ ખો, મહારાજ, હિતત્થાય અનુકમ્પાય અનાગતમદ્ધાનં સઙ્ઘો મમચ્ચયેન ચિત્તીકતો ભવિસ્સતીતિ વિજ્જમાને યેવ ગુણે પરિકિત્તયન્તો એવમાહ 'સઙ્ઘે ગોતમિ દેહિ, સઙ્ઘે તે દિન્ને અહઞ્ચેવ પૂજિતો ભવિસ્સામિ સઙ્ઘો ચા'તિ.

''યથા, મહારાજ, પિતા ધરમાનો યેવ અમચ્ચભટબલદોવારિકઅનીકટ્ઠપારિસજ્જજનમજ્ઝે રઞ્ઞો સન્તિકે પુત્તસ્સ વિજ્જમાનં યેવ ગુણં પકિત્તેતિ [પરિકિત્તેતિ (ક॰)] 'ઇધ ઠપિતો અનાગતમદ્ધાનં જનમજ્ઝે પૂજિતો ભવિસ્સતી'તિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતો હિતત્થાય અનુકમ્પાય અનાગતમદ્ધાનં સઙ્ઘો મમચ્ચયેન ચિત્તીકતો ભવિસ્સતીતિ વિજ્જમાને યેવ ગુણે પકિત્તયન્તો એવમાહ 'સઙ્ઘે ગોતમિ દેહિ, સઙ્ઘે તે દિન્ને અહઞ્ચેવ પુજિતો ભવિસ્સામિ સઙ્ઘો ચા'તિ.

''ન ખો, મહારાજ, તાવતકેન વસ્સિકસાટિકાનુપ્પદાનમત્તકેન સઙ્ઘો તથાગતતો અધિકો નામ હોતિ વિસિટ્ઠો વા. યથા, મહારાજ, માતાપિતરો પુત્તાનં ઉચ્છાદેન્તિ પરિમદ્દન્તિ નહાપેન્તિ સમ્બાહેન્તિ, અપિ નુ ખો, મહારાજ, તાવતકેન ઉચ્છાદનપરિમદ્દનનહાપનસમ્બાહનમત્તકેન 'પુત્તો માતાપિતૂહિ અધિકો નામ હોતિ વિસિટ્ઠો વા'તિ? ''ન હિ, ભન્તે, અકામકરણીયા ભન્તે પુત્તા માતાપિતૂનં, તસ્મા માતાપિતરો પુત્તાનં ઉચ્છાદનપરિમદ્દનનહાપનસમ્બાહનં કરોન્તી''તિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, ન તાવતકેન વસ્સિકસાટિકાનુપ્પદાનમત્તકેન સઙ્ઘો તથાગતતો અધિકો નામ હોતિ વિસિટ્ઠો વાતિ. અપિ ચ તથાગતો અકામકરણીયં કરોન્તો માતુચ્છાય તં વસ્સિકસાટિકં સઙ્ઘસ્સ દાપેસિ.

''યથા વા પન, મહારાજ, કોચિદેવ પુરિસો રઞ્ઞો ઉપાયનં આહરેય્ય, તં રાજા ઉપાયનં અઞ્ઞતરસ્સ ભટસ્સ વા બલસ્સ વા સેનાપતિસ્સ વા પુરોહિતસ્સ વા દદેય્ય. અપિ નુ ખો સો, મહારાજ, પુરિસો તાવતકેન ઉપાયનપટિલાભમત્તકેન રઞ્ઞા અધિકો નામ હોતિ વિસિટ્ઠો વા''તિ? ''ન હિ, ભન્તે, રાજભત્તિકો, ભન્તે, સો પુરિસો રાજૂપજીવી, તટ્ઠાને ઠપેન્તો રાજા ઉપાયનં દેતી''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, ન તાવતકેન વસ્સિકસાટિકાનુપ્પદાનમત્તકેન સઙ્ઘો તથાગતતો અધિકો નામ હોતિ વિસિટ્ઠો વા, અથ ખો તથાગતભત્તિકો તથાગતૂપજીવી. તટ્ઠાને ઠપેન્તો તથાગતો સઙ્ઘસ્સ વસ્સિકસાટિકં દાપેસિ.

''અપિ ચ, મહારાજ, તથાગતસ્સ એવં અહોસિ 'સભાવપટિપૂજનીયો સઙ્ઘો, મમ સન્તકેન સઙ્ઘં પટિપૂજેસ્સામી'તિ સઙ્ઘસ્સ વસ્સિકસાટિકં દાપેસિ, ન, મહારાજ, તથાગતો અત્તનો યેવ પટિપૂજનં વણ્ણેતિ, અથ ખો યે લોકે પટિપૂજનારહા, તેસમ્પિ તથાગતો પટિપૂજનં વણ્ણેતિ.

''ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન મજ્ઝિમનિકાયવરલઞ્છકે ધમ્મદાયાદધમ્મપરિયાયે અપ્પિચ્છપ્પટિપત્તિં પકિત્તયમાનેન 'અસુ યેવ મે પુરિમો ભિક્ખુ પુજ્જતરો ચ પાસંસતરો ચા'તિ. ''નત્થિ, મહારાજ, ભવેસુ કોચિ સત્તો તથાગતતો દક્ખિણેય્યો વા ઉત્તરો વા અધિકો વા વિસિટ્ઠો વા, તથાગતોવ ઉત્તરો અધિકો વિસિટ્ઠો.

“ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, સંયુત્તનિકાયવરે માણવગામિકેન દેવપુત્તેન ભગવતો પુરતો ઠત્વા દેવમનુસ્સમજ્ઝે –

“‘વિપુલો રાજગહીયાનં [રાજગહિકાનં (ક॰) સં॰ નિ॰ ૧.૧૧૧ પસ્સિતબ્બં], ગિરિ સેટ્ઠો પવુચ્ચતિ;
સેતો હિમવતં સેટ્ઠો, આદિચ્ચો અઘગામિનં.

“‘સમુદ્દો ઉદધિનં સેટ્ઠો, નક્ખત્તાનઞ્ચ ચન્દિમા;
સદેવકસ્સ લોકસ્સ, બુદ્ધો અગ્ગો પવુચ્ચતી’તિ.

“તા ખો પનેતા, મહારાજ, માણવગામિકેન દેવપુત્તેન ગાથા સુગીતા ન દુગ્ગીતા, સુભાસિતા ન દુબ્ભાસિતા, અનુમતા ચ ભગવતા, નનુ, મહારાજ, થેરેનપિ સારિપુત્તેન ધમ્મસેનાપતિના ભણિતં –

“‘એકો મનોપસાદો; સરણગમનમઞ્જલિપણામો વા;
ઉસ્સહતે તારયિતું, મારબલનિસૂદને બુદ્ધે’તિ.

“ભગવતા ચ ભણિતં દેવાતિદેવેન ‘એકપુગ્ગલો, ભિક્ખવે, લોકે ઉપ્પજ્જમાનો ઉપ્પજ્જતિ બહુજનહિતાય બહુજનસુખાય લોકાનુકમ્પાય અત્થાય હિતાય સુખાય દેવમનુસ્સાનં. કતમો એકપુગ્ગલો? તથાગતો અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો…પે॰… દેવમનુસ્સાન’”ન્તિ. “સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી”તિ.

ગોતમિવત્થદાનપઞ્હો દુતિયો.

૩. ગિહિપબ્બજિતસમ્માપટિપત્તિપઞ્હો

[3] “ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા ‘ગિહિનો વાહં, ભિક્ખવે, પબ્બજિતસ્સ વા સમ્માપટિપત્તિં વણ્ણેમિ, ગિહી વા ભિક્ખવે પબ્બજિતો વા સમ્માપટિપન્નો સમ્માપટિપત્તાધિકરણહેતુ આરાધકો હોતિ ઞાયં ધમ્મં કુસલ’ન્તિ. યદિ, ભન્તે નાગસેન, ગિહી ઓદાતવસનો કામભોગી પુત્તદારસમ્બાધસયનં અજ્ઝાવસન્તો કાસિકચન્દનં પચ્ચનુભોન્તો માલાગન્ધવિલેપનં ધારેન્તો જાતરૂપરજતં સાદિયન્તો મણિકુણ્ડલ [મણિકનક (સી॰ પી॰)] વિચિત્તમોળિબદ્ધો સમ્માપટિપન્નો આરાધકો હોતિ ઞાયં ધમ્મં કુસલં, પબ્બજિતોપિ ભણ્ડુકાસાવવત્થવસનો પરપિણ્ડમજ્ઝુપગતો ચતૂસુ સીલક્ખન્ધેસુ સમ્માપરિપૂરકારી દિયડ્ઢેસુ સિક્ખાપદસતેસુ સમાદાય વત્તન્તો તેરસસુ ધુતગુણેસુ અનવસેસં વત્તન્તો સમ્માપટિપન્નો આરાધકો હોતિ ઞાયં ધમ્મં કુસલં. તત્થ, ભન્તે, કો વિસેસો ગિહિનો વા પબ્બજિતસ્સ વા? અફલં હોતિ તપોકમ્મં, નિરત્થકા પબ્બજ્જા. વઞ્ઝા સિક્ખાપદગોપના, મોઘં ધુતગુણસમાદાનં, કિં તત્થ દુક્ખમનુચિણ્ણેન, નનુ નામ સુખેનેવ સુખં અધિગન્તબ્બ”ન્તિ.

“ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા ‘ગિહિનો વાહં, ભિક્ખવે, પબ્બજિતસ્સ વા સમ્માપટિપત્તિં વણ્ણેમિ, ગિહી વા, ભિક્ખવે, પબ્બજિતો વા સમ્માપટિપન્નો સમ્માપટિપત્તાધિકરણહેતુ આરાધકો હોતિ ઞાયં ધમ્મં કુસલ’ન્તિ. એવમેતં, મહારાજ, સમ્માપટિપન્નોવ સેટ્ઠો, પબ્બજિતોપિ, મહારાજ, ‘પબ્બજિતોમ્હી’તિ ન સમ્મા પટિપજ્જેય્ય, અથ ખો સો આરકાવ સામઞ્ઞા, આરકાવ બ્રહ્મઞ્ઞા, પગેવ ગિહી ઓદાતવસનો. ગિહીપિ, મહારાજ, સમ્માપટિપન્નો આરાધકો હોતિ ઞાયં ધમ્મં કુસલં, પબ્બજિતોપિ, મહારાજ, સમ્માપટિપન્નો આરાધકો હોતિ ઞાયં ધમ્મં કુસલં.

‘‘અપિ ચ ખો, મહારાજ, પબ્બજિતોવ સામઞ્ઞસ્સ ઇસ્સરો અધિપતિ; પબ્બજ્જા, મહારાજ, બહુગુણા અનેકગુણા અપ્પમાણગુણા, ન સક્કા પબ્બજ્જાય ગુણં પરિમાણં કાતું.

‘‘યથા, મહારાજ, કામદદસ્સ મણિરતનસ્સ ન સક્કા ધનેન અગ્ઘો પરિમાણં કાતું ‘એત્તકં મણિરતનસ્સ મૂલ’ન્તિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, પબ્બજ્જા બહુગુણા અનેકગુણા અપ્પમાણગુણા, ન સક્કા પબ્બજ્જાય ગુણં પરિમાણં કાતું.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, મહાસમુદ્દે ઊમિયો ન સક્કા પરિમાણં કાતું ‘એત્તકા મહાસમુદ્દે ઊમિયો’તિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, પબ્બજ્જા બહુગુણા અનેકગુણા અપ્પમાણગુણા, ન સક્કા પબ્બજ્જાય ગુણં પરિમાણં કાતું.

‘‘પબ્બજિતસ્સ, મહારાજ, યં કિઞ્ચિ કરણીયં, સબ્બં તં ખિપ્પમેવ સમિજ્ઝતિ નો ચિરરત્તાય. કિં કારણા? પબ્બજિતો, મહારાજ, અપ્પિચ્છો હોતિ સન્તુટ્ઠો પવિવિત્તો અસંસટ્ઠો આરદ્ધવીરિયો નિરાલયો અનિકેતો પરિપુણ્ણસીલો સલ્લેખિતાચારો ધુતપ્પટિપત્તિકુસલો હોતિ, તં કારણા પબ્બજિતસ્સ યં કિઞ્ચિ કરણીયં, સબ્બં તં ખિપ્પમેવ સમિજ્ઝતિ નો ચિરરત્તાય. યથા, મહારાજ, નિગ્ગણ્ઠિસમસુધોતઉજુવિમલનારાચો સુસજ્જિતો સમ્મા વહતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, પબ્બજિતસ્સ યં કિઞ્ચિ કરણીયં, સબ્બં તં ખિપ્પમેવ સમિજ્ઝતિ નો ચિરરત્તાયા’’તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

ગિહિપબ્બજિતસમ્માપટિપત્તિપઞ્હો તતિયો.

૪. પટિપદાદોસપઞ્હો

૪. ‘‘ભન્તે નાગસેન, યદા બોધિસત્તો દુક્કરકારિકં અકાસિ, નેતાદિસો અઞ્ઞત્ર આરમ્ભો અહોસિ નિક્કમો કિલેસયુદ્ધં મચ્ચુસેનં વિધમનં આહારપરિગ્ગહો દુક્કરકારિકા, એવરૂપે પરક્કમે કિઞ્ચિ અસ્સાદં અલભિત્વા તમેવ ચિત્તં પરિહાપેત્વા એવમવોચ ‘ન ખો પનાહં ઇમાય કટુકાય દુક્કરકારિકાય અધિગચ્છામિ ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મં અલમરિયઞાણદસ્સનવિસેસં, સિયા નુ ખો અઞ્ઞો મગ્ગો બોધાયા’તિ, તતો નિબ્બિન્દિત્વા અઞ્ઞેન મગ્ગેન સબ્બઞ્ઞુતં પત્તો, પુન તાય પટિપદાય સાવકે અનુસાસતિ સમાદપેતિ.

‘‘‘આરમ્ભથ નિક્ખમથ, યુઞ્જથ બુદ્ધસાસને;
ધુનાથ મચ્ચુનો સેનં, નળાગારંવ કુઞ્જરો’તિ [સં॰ નિ॰ ૧.૧૮૫].

‘‘કેન ન ખો, ભન્તે નાગસેન, કારણેન તથાગતો યાય પટિપદાય અત્તના નિબ્બિન્નો વિરત્તરૂપો, તત્થ સાવકે અનુસાસતિ સમાદપેતી’’તિ?

‘‘તદાપિ , મહારાજ, એતરહિપિ સા યેવ પટિપદા, તં યેવ પટિપદં પટિપજ્જિત્વા બોધિસત્તો સબ્બઞ્ઞુતં પત્તો. અપિ ચ, મહારાજ, બોધિસત્તો અતિવીરિયં કરોન્તો નિરવસેસતો આહારં ઉપરુન્ધિ. તસ્સ આહારૂપરોધેન ચિત્તદુબ્બલ્યં ઉપ્પજ્જિ. સો તેન દુબ્બલ્યેન નાસક્ખિ સબ્બઞ્ઞુતં પાપુણિતું, સો મત્તમત્તં કબળીકારાહારં સેવન્તો તાયેવ પટિપદાય નચિરસ્સેવ સબ્બઞ્ઞુતં પાપુણિ. સો યેવ, મહારાજ, પટિપદા સબ્બેસં તથાગતાનં સબ્બઞ્ઞુતઞાણપ્પટિલાભાય.

“યથા, મહારાજ, સબ્બેસં સત્તાનં આહારો ઉપત્થમ્ભો, આહારૂપનિસ્સિતા સબ્બે સત્તા સુખં અનુભવન્તિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, સા યેવ પટિપદા સબ્બેસં તથાગતાનં સબ્બઞ્ઞુતઞાણપ્પટિલાભાય, નેસો, મહારાજ, દોસો આરમ્ભસ્સ, ન નિક્કમસ્સ, ન કિલેસયુદ્ધસ્સ, યેન તથાગતો તસ્મિં સમયે ન પાપુણિ સબ્બઞ્ઞુતઞાણં, અથ ખો આહારૂપરોધસ્સેવેસો દોસો, સદા પટિયત્તા યેવેસા પટિપદા.

“યથા, મહારાજ, પુરિસો અદ્ધાનં અતિવેગેન ગચ્છેય્ય, તેન સો પક્ખહતો વા ભવેય્ય પીઠસપ્પી વા અસઞ્ચરો પથવિતલે. અપિ નુ ખો, મહારાજ, મહાપથવિયા દોસો અત્થિ, યેન સો પુરિસો પક્ખહતો અહોસી”તિ? “ન હિ, ભન્તે; સદા પટિયત્તા, ભન્તે, મહાપથવી, કુતો તસ્સા દોસો? વાયામસ્સેવેસો દોસો, યેન સો પુરિસો પક્ખહતો અહોસી”તિ. “એવમેવ ખો, મહારાજ, નેસો દોસો આરમ્ભસ્સ, ન નિક્કમસ્સ, ન કિલેસયુદ્ધસ્સ, યેન તથાગતો તસ્મિં સમયે ન પાપુણિ સબ્બઞ્ઞુતઞાણં, અથ ખો આહારૂપરોધસ્સેવેસો દોસો સદા પટિયત્તા યેવેસા પટિપદા.

“યથા વા પન, મહારાજ, પુરિસો કિલિટ્ઠં સાટકં નિવાસેય્ય, ન સો તં ધોવાપેય્ય, નેસો દોસો ઉદકસ્સ, સદા પટિયત્તં ઉદકં. પુરિસસ્સેવેસો દોસો. એવમેવ ખો, મહારાજ, નેસો દોસો આરમ્ભસ્સ, ન નિક્કમસ્સ, ન કિલેસયુદ્ધસ્સ, યેન તથાગતો તસ્મિં સમયે ન પાપુણિ સબ્બઞ્ઞુતઞાણં, અથ ખો આહારૂપરોધસ્સેવેસો દોસો, સદા પટિયત્તા યેવેસા પટિપદા, તસ્મા તથાગતો તાયેવ પટિપદાય સાવકે અનુસાસતિ સમાદપેતિ, એવં ખો, મહારાજ, સદા પટિયત્તા અનવજ્જા સા પટિપદા”તિ. “સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી”તિ.

પટિપદાદોસપઞ્હો ચતુત્થો.

૫. હીનાયાવત્તનપઞ્હો

૫. “ભન્તે નાગસેન, મહન્તં ઇદં તથાગતસાસનં સારં વરં સેટ્ઠં પવરં અનુપમં પરિસુદ્ધં વિમલં પણ્ડરં અનવજ્જં, ન યુત્તં ગિહિં તાવતકં પબ્બજેતું, ગિહી યેવ [ગિહિં યેવ (સી॰ પી॰)] એકસ્મિં ફલે વિનેત્વા યદા અપુનરાવત્તી હોતિ તદા સો પબ્બાજેતબ્બો. કિં કારણા? ઇમે દુજ્જના તાવ તત્થ સાસને વિસુદ્ધે પબ્બજિત્વા પટિનિવત્તિત્વા હીનાયાવત્તન્તિ, તેસં પચ્ચાગમનેન અયં મહાજનો એવં વિચિન્તેતિ ‘તુચ્છકં વત ભો એતં સમણસ્સ ગોતમસ્સ સાસનં ભવિસ્સતિ, યં ઇમે પટિનિવત્તન્તી’તિ, ઇદમેત્થ કારણ”ન્તિ.

“યથા, મહારાજ, તળાકો ભવેય્ય સમ્પુણ્ણસુચિવિમલસીતલસલિલો, અથ યો કોચિ કિલિટ્ઠો મલકદ્દમગતો તં તળાકં ગન્ત્વા અનહાયિત્વા કિલિટ્ઠોવ પટિનિવત્તેય્ય, તત્થ, મહારાજ, કતમં જનો ગરહેય્ય કિલિટ્ઠં વા તળાકં વા”તિ? “કિલિટ્ઠં, ભન્તે, જનો ગરહેય્ય ‘અયં તળાકં ગન્ત્વા અનહાયિત્વા કિલિટ્ઠોવ પટિનિવત્તો, કિં ઇમં અનહાયિતુકામં તળાકો સયં નહાપેસ્સતિ, કો દોસો તળાકસ્સા’તિ. એવમેવ ખો, મહારાજ , તથાગતો વિમુત્તિવરસલિલસમ્પુણ્ણં સદ્ધમ્મવરતળાકં માપેસિ ‘યે કેચિ કિલેસમલકિલિટ્ઠા સચેતના બુધા, તે ઇધ નહાયિત્વા સબ્બકિલેસે પવાહયિસ્સન્તી’તિ. યદિ કોચિ તં સદ્ધમ્મવરતળાકં ગન્ત્વા અનહાયિત્વા સકિલેસોવ પટિનિવત્તિત્વા હીનાયાવત્તતિ તં યેવ જનો ગરહિસ્સતિ ‘અયં જિનસાસને પબ્બજિત્વા તત્થ પતિટ્ઠં અલભિત્વા હીનાયાવત્તો, કિં ઇમં અપ્પટિપજ્જન્તં જિનસાસનં સયં બોધેસ્સતિ, કો દોસો જિનસાસનસ્સા’તિ?

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, પુરિસો પરમબ્યાધિતો રોગુપ્પત્તિકુસલં અમોઘધુવસિદ્ધકમ્મં ભિસક્કં સલ્લકત્તં દિસ્વા અતિકિચ્છાપેત્વા સબ્યાધિકોવ પટિનિવત્તેય્ય, તત્થ કતમં જનો ગરહેય્ય આતુરં વા ભિસક્કં વા’’તિ? ‘‘આતુરં, ભન્તે, જનો ગરહેય્ય ‘અયં રોગુપ્પત્તિકુસલં અમોઘધુવસિદ્ધકમ્મં ભિસક્કં સલ્લકત્તં દિસ્વા અતિકિચ્છાપેત્વા સબ્યાધિકોવ પટિનિવત્તો, કિં ઇમં અતિકિચ્છાપેન્તં ભિસક્કો સયં તિકિચ્છિસ્સતિ, કો દોસો ભિસક્કસ્સા’’’તિ? ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતો અન્તોસાસનસમુગ્ગે કેવલં સકલકિલેસબ્યાધિવૂપસમનસમત્થં અમતોસધં પક્ખિપિ, ‘યે કેચિ કિલેસબ્યાધિપીળિતા સચેતના બુધા, તે ઇમં અમતોસધં પિવિત્વા સબ્બકિલેસબ્યાધિં વૂપસમેસ્સન્તી’તિ. યદિ કોચિ યં અમતોસધં અપિવિત્વા સકિલેસોવ પટિનિવત્તિત્વા હીનાયાવત્તતિ, તં યેવ જનો ગરહિસ્સતિ ‘અયં જિનસાસને પબ્બજિત્વા તત્થ પતિટ્ઠં અલભિત્વા હીનાયાવત્તો, કિં ઇમં અપ્પટિપજ્જન્તં જિનસાસનં સયં બોધેસ્સતિ, કો દોસો જિનસાસનસ્સા’તિ?

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, છાતો પુરિસો મહતિમહાપુઞ્ઞભત્તપરિવેસનં ગન્ત્વા તં ભત્તં અભુઞ્જિત્વા છાતોવ પટિનિવત્તેય્ય, તત્થ કતમં જનો ગરહેય્ય છાતં વા પુઞ્ઞભત્તં વા’’તિ? ‘‘છાતં, ભન્તે, જનો ગરહેય્ય ‘અયં ખુદાપીળિતો પુઞ્ઞભત્તં પટિલભિત્વા અભુઞ્જિત્વા છાતોવ પટિનિવત્તો, કિં ઇમસ્સ અભુઞ્જન્તસ્સ ભોજનં સયં મુખં પવિસિસ્સતિ, કો દોસો ભોજનસ્સા’’’તિ? ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, તથાગતો અન્તોસાસનસમુગ્ગે પરમપવરં સન્તં સિવં પણીતં અમતં પરમમધુરં કાયગતાસતિભોજનં ઠપેસિ ‘યે કેચિ કિલેસછાતજ્ઝત્તા તણ્હાપરેતમાનસા સચેતના બુધા, તે ઇમં ભોજનં ભુઞ્જિત્વા કામરૂપારૂપભવેસુ સબ્બં તણ્હમપનેસ્સન્તી’તિ. યદિ કોચિ તં ભોજનં અભુઞ્જિત્વા તણ્હાસિતોવ પટિનિવત્તિત્વા હીનાયાવત્તતિ, તઞ્ઞેવ જનો ગરહિસ્સતિ ‘અયં જિનસાસને પબ્બજિત્વા તત્થ પતિટ્ઠં અલભિત્વા હીનાયાવત્તો, કિં ઇમં અપ્પટિપજ્જન્તં જિનસાસનં સયં બોધેસ્સસિ, કો દોસો જિનસાસનસ્સા’તિ.

‘‘યદિ, મહારાજ, તથાગતો ગિહિં યેવ એકસ્મિં ફલે વિનીતં પબ્બાજેય્ય, ન નામાયં પબ્બજ્જા કિલેસપ્પહાનાય વિસુદ્ધિયા વા, નત્થિ પબ્બજ્જાય કરણીયં. યથા, મહારાજ, પુરિસો અનેકસતેન કમ્મેન તળાકં ખણાપેત્વા પરિસાય એવમનુસ્સાવેય્ય ‘મા મે, ભોન્તો, કેચિ સંકિલિટ્ઠા ઇમં તળાકં ઓતરથ, પવાહિતરજોજલ્લા પરિસુદ્ધા વિમલમટ્ઠા ઇમં તળાકં ઓતરથા’તિ. અપિ નુ ખો, મહારાજ, તેસં પવાહિતરજોજલ્લાનં પરિસુદ્ધાનં વિમલમટ્ઠાનં તેન તળાકેન કરણીયં ભવેય્યા’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે, યસ્સત્થાય તે તં તળાકં ઉપગચ્છેય્યું, તં અઞ્ઞત્રેવ તેસં કતં કરણીયં, કિં તેસં તેન તળાકેના’’તિ? ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, યદિ તથાગતો ગિહિં યેવ એકસ્મિં ફલે વિનીતં પબ્બાજેય્ય, તત્થેવ તેસં કતં કરણીયં, કિં તેસં પબ્બજ્જાય.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, સભાવઇસિભત્તિકો સુતમન્તપદધરો અતક્કિકો રોગુપ્પત્તિકુસલો અમોઘધુવસિદ્ધકમ્મો ભિસક્કો સલ્લકત્તો સબ્બરોગૂપસમભેસજ્જં સન્નિપાતેત્વા પરિસાય એવમનુસ્સાવેય્ય ‘મા ખો, ભોન્તો , કેચિ સબ્યાધિકા મમ સન્તિકે ઉપગચ્છથ, અબ્યાધિકા અરોગા મમ સન્તિકે ઉપગચ્છથા’તિ. અપિ નુ ખો, મહારાજ, તેસં અબ્યાધિકાનં અરોગાનં પરિપુણ્ણાનં ઉદગ્ગાનં તેન ભિસક્કેન કરણીયં ભવેય્યા’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે, યસ્સત્થાય તે તં ભિસક્કં સલ્લકત્તં ઉપગચ્છેય્યું, તં અઞ્ઞત્રેવ તેસં કતં કરણીયં, કિં તેસં તેન ભિસક્કેના’’તિ? ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, યદિ તથાગતો ગિહિં યેવ એકસ્મિં ફલે વિનીતં પબ્બાજેય્ય, તત્થેવ તેસં કતં કરણીયં, કિં તેસં પબ્બજ્જાય?

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, કોચિ પુરિસો અનેકથાલિપાકસતં ભોજનં પટિયાદાપેત્વા પરિસાય એવમનુસ્સાવેય્ય ‘મા મે, ભોન્તો, કેચિ છાતા ઇમં પરિવેસનં ઉપગચ્છથ, સુભુત્તા તિત્તા સુહિતા ધાતા પીણિતા પરિપુણ્ણા ઇમં પરિવેસનં ઉપગચ્છથા’’તિ. અપિ નુ ખો મહારાજ, તેસં ભુત્તાવીનં તિત્તાનં સુહિતાનં ધાતાનં પીણિતાનં પરિપુણ્ણાનં તેન ભોજનેન કરણીયં ભવેય્યા’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે, યસ્સત્થાય તે તં પરિવેસનં ઉપગચ્છેય્યું, તં અઞ્ઞત્રેવ તેસં કતં કરણીયં, કિં તેસં તાય પરિવેસનાયા’’તિ? ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, યદિ તથાગતો ગિહિં યેવ એકસ્મિં ફલે વિનીતં પબ્બાજેય્ય, તત્થેવ તેસં કતં કરણીયં, કિં તેસં પબ્બજ્જાય?

‘‘અપિ ચ, મહારાજ, યે હીનાયાવત્તન્તિ, તે જિનસાસનસ્સ પઞ્ચ અતુલિયે ગુણે દસ્સેન્તિ. કતમે પઞ્ચ? ભૂમિમહન્તભાવં દસ્સેન્તિ, પરિસુદ્ધવિમલભાવં દસ્સેન્તિ, પાપેહિ અસંવાસિયભાવં દસ્સેન્તિ, દુપ્પટિવેધભાવં દસ્સેન્તિ, બહુસંવરરક્ખિયભાવં દસ્સેન્તિ.

‘‘કથં ભૂમિમહન્તભાવં દસ્સેન્તિ? યથા, મહારાજ, પુરિસો અધનો હીનજચ્ચો નિબ્બિસેસો બુદ્ધિપરિહીનો મહારજ્જં પટિલભિત્વા ન ચિરસ્સેવ પરિપતતિ પરિધંસતિ પરિહાયતિ યસતો, ન સક્કોતિ ઇસ્સરિયં સન્ધારેતું. કિં કારણં ? મહન્તત્તા ઇસ્સરિયસ્સ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યે કેચિ નિબ્બિસેસા અકતપુઞ્ઞા બુદ્ધિપરિહીના જિનસાસને પબ્બજન્તિ, તે તં પબ્બજ્જં પવરુત્તમં સન્ધારેતું અવિસહન્તા ન ચિરસ્સેવ જિનસાસના પરિપતિત્વા પરિધંસિત્વા પરિહાયિત્વા હીનાયાવત્તન્તિ, ન સક્કોન્તિ જિનસાસનં સન્ધારેતું. કિં કારણં? મહન્તત્તા જિનસાસનભૂમિયા. એવં ભૂમિમહન્તભાવં દસ્સેન્તિ.

‘‘કથં પરિસુદ્ધવિમલભાવં દસ્સેન્તિ? યથા, મહારાજ, વારિ પોક્ખરપત્તે વિકિરતિ વિધમતિ વિધંસેતિ, ન ઠાનમુપગચ્છતિ નૂપલિમ્પતિ. કિં કારણં? પરિસુદ્ધવિમલત્તા પદુમસ્સ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યે કેચિ સઠા કૂટા વઙ્કા કુટિલા વિસમદિટ્ઠિનો જિનસાસને પબ્બજન્તિ, તે પરિસુદ્ધવિમલનિક્કણ્ટકપણ્ડરવરપ્પવરસાસનતો ન ચિરસ્સેવ વિકિરિત્વા વિધમિત્વા વિધંસેત્વા અસણ્ઠહિત્વા અનુપલિમ્પિત્વા હીનાયાવત્તન્તિ. કિં કારણં? પરિસુદ્ધવિમલત્તા જિનસાસનસ્સ. એવં પરિસુદ્ધવિમલભાવં દસ્સેન્તિ.

‘‘કથં પાપેહિ અસંવાસિયભાવં દસ્સેન્તિ? યથા, મહારાજ, મહાસમુદ્દો ન મતેન કુણપેન સંવસતિ, યં હોતિ મહાસમુદ્દે મતં કુણપં, તં ખિપ્પમેવ તીરં ઉપનેતિ થલં વા ઉસ્સારેતિ. કિં કારણં? મહાભૂતાનં ભવનત્તા મહાસમુદ્દસ્સ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યે કેચિ પાપકા અસંવુતા અહિરિકા અકિરિયા ઓસન્નવીરિયા કુસીતા કિલિટ્ઠા દુજ્જના મનુસ્સા જિનસાસને પબ્બજન્તિ, તે ન ચિરસ્સેવ જિનસાસનતો અરહન્તવિમલખીણાસવમહાભૂતભવનતો નિક્ખમિત્વા અસંવસિત્વા હીનાયાવત્તન્તિ. કિં કારણં? પાપેહિ અસંવાસિયત્તા જિનસાસનસ્સ. એવં પાપેહિ અસંવાસિયભાવં દસ્સેન્તિ.

‘‘કથં દુપ્પટિવેધભાવં દસ્સેન્તિ? યથા, મહારાજ, યે કેચિ અછેકા અસિક્ખિતા અસિપ્પિનો મતિવિપ્પહીના ઇસ્સાસા [ઇસ્સત્થા (સી॰ સ્યા॰ પી॰)] વાલગ્ગવેધં અવિસહન્તા વિગળન્તિ પક્કમન્તિ. કિં કારણં? સણ્હસુખુમદુપ્પટિવેધત્તા વાલગ્ગસ્સ . એવમેવ ખો, મહારાજ, યે કેચિ દુપ્પઞ્ઞા જળા એળમૂગા મૂળ્હા દન્ધગતિકા જના જિનસાસને પબ્બજન્તિ, તે તં પરમસણ્હસુખુમચતુસચ્ચપ્પટિવેધં પટિવિજ્ઝિતું અવિસહન્તા જિનસાસના વિગળિત્વા પક્કમિત્વા ન ચિરસ્સેવ હીનાયાવત્તન્તિ. કિં કારણં? પરમસણ્હસુખુમદુપ્પટિવેધતાય સચ્ચાનં. એવં દુપ્પટિવેધભાવં દસ્સેન્તિ.

“કથં બહુસંવરરક્ખિયભાવં દસ્સેન્તિ? યથા, મહારાજ, કોચિદેવ પુરિસો મહતિમહાયુદ્ધભૂમિમુપગતો પરસેનાય દિસાવિદિસાહિ સમન્તા પરિવારિતો સત્તિહત્થં જનમુપેન્તં દિસ્વા ભીતો ઓસક્કતિ પટિનિવત્તતિ પલાયતિ. કિં કારણં? બહુવિધયુદ્ધમુખરક્ખણભયા. એવમેવ ખો, મહારાજ, યે કેચિ પાપકા અસંવુતા અહિરિકા અકિરિયા અક્ખન્તી ચપલા ચલિતા ઇત્તરા બાલજના જિનસાસને પબ્બજન્તિ, તે બહુવિધં સિક્ખાપદં પરિરક્ખિતું અવિસહન્તા ઓસક્કિત્વા પટિનિવત્તિત્વા પલાયિત્વા ન ચિરસ્સેવ હીનાયાવત્તન્તિ. કિં કારણં? બહુવિધસંવરરક્ખિયભાવત્તા જિનસાસનસ્સ. એવં બહુવિધસંવરરક્ખિયભાવં દસ્સેન્તિ.

“થલજુત્તમેપિ, મહારાજ, વસ્સિકાગુમ્બે કિમિવિદ્ધાનિ પુપ્ફાનિ હોન્તિ, તાનિ અઙ્કુરાનિ સઙ્કુટિતાનિ અન્તરા યેવ પરિપતન્તિ, ન ચ તેસુ પરિપતિતેસુ વસ્સિકાગુમ્બો હીળિતો નામ હોતિ. યાનિ તત્થ ઠિતાનિ પુપ્ફાનિ, તાનિ સમ્મા ગન્ધેન દિસાવિદિસં અભિબ્યાપેન્તિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યે તે જિનસાસને પબ્બજિત્વા હીનાયાવત્તન્તિ, તે જિનસાસને કિમિવિદ્ધાનિ વસ્સિકાપુપ્ફાનિ વિય વણ્ણગન્ધરહિતા નિબ્બણ્ણાકારસીલા અભબ્બા વેપુલ્લાય, ન ચ તેસં હીનાયાવત્તનેન જિનસાસનં હીળિતં નામ હોતિ. યે તત્થ ઠિતા ભિક્ખૂ, તે સદેવકં લોકં સીલવરગન્ધેન અભિબ્યાપેન્તિ.

“સાલીનમ્પિ, મહારાજ, નિરાતઙ્કાનં લોહિતકાનં અન્તરે કરુમ્ભકં નામ સાલિજાતિ ઉપ્પજ્જિત્વા અન્તરા યેવ વિનસ્સતિ, ન ચ તસ્સા વિનટ્ઠત્તા લોહિતકસાલી હીળિતા નામ હોન્તિ. યે તત્થ ઠિતા સાલી, તે રાજૂપભોગા હોન્તિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યે તે જિનસાસને પબ્બજિત્વા હીનાયાવત્તન્તિ, તે લોહિતકસાલીનમન્તરે કરુમ્ભકા વિય જિનસાસને ન વડ્ઢિત્વા વેપુલ્લતં ન પાપુણિત્વા [વડ્ઢિત્વા વેપુલ્લતં અપાપુણિત્વા (સી॰ ક॰)] અન્તરા યેવ હીનાયાવત્તન્તિ, ન ચ તેસં હીનાયાવત્તનેન જિનસાસનં હીળિતં નામ હોતિ. યે તત્થ ઠિતા ભિક્ખૂ તે અરહત્તસ્સ અનુચ્છવિકા હોન્તિ.

“કામદદસ્સાપિ , મહારાજ, મણિરતનસ્સ એકદેસં [એકદેસે (ક॰)] કક્કસં ઉપ્પજ્જતિ, ન ચ તત્થ કક્કસુપ્પન્નત્તા મણિરતનં હીળિતં નામ હોતિ. યં તત્થ પરિસુદ્ધં મણિરતનસ્સ, તં જનસ્સ હાસકરં હોતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યે તે જિનસાસને પબ્બજિત્વા હીનાયાવત્તન્તિ, કક્કસા તે જિનસાસને પપટિકા, ન ચ તેસં હીનાયાવત્તનેન જિનસાસનં હીળિતં નામ હોતિ. યે તત્થ ઠિતા ભિક્ખૂ, તે દેવમનુસ્સાનં હાસજનકા હોન્તિ.

“જાતિસમ્પન્નસ્સપિ, મહારાજ, લોહિતચન્દનસ્સ એકદેસં પૂતિકં હોતિ અપ્પગન્ધં. ન તેન લોહિતચન્દનં હીળિતં નામ હોતિ. યં તત્થ અપૂતિકં સુગન્ધં, તં સમન્તા વિધૂપેતિ અભિબ્યાપેતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યે તે જિનસાસને પબ્બજિત્વા હીનાયાવત્તન્તિ, તે લોહિતચન્દનસારન્તરે પૂતિકદેસમિવ છડ્ડનીયા જિનસાસને, ન ચ તેસં હીનાયાવત્તનેન જિનસાસનં હીળિતં નામ હોતિ. યે તત્થ ઠિતા ભિક્ખૂ, તે સદેવકં લોકં સીલવરચન્દનગન્ધેન અનુલિમ્પયન્તી”તિ.

“સાધુ, ભન્તે નાગસેન, તેન તેન અનુચ્છવિકેન તેન તેન સદિસેન કારણેન નિરવજ્જમનુપાપિતં જિનસાસનં સેટ્ઠભાવેન પરિદીપિતં, હીનાયાવત્તમાનાપિ તે જિનસાસનસ્સ સેટ્ઠભાવં યેવ પરિદીપેન્તી”તિ.

હીનાયાવત્તનપઞ્હો પઞ્ચમો.

૬. અરહન્તવેદનાવેદિયનપઞ્હો

૬. ‘‘ભન્તે નાગસેન, તુમ્હે ભણથ ‘અરહા એકં વેદનં વેદયતિ કાયિકં, ન ચેતસિક’ન્તિ. કિં નુ ખો, ભન્તે નાગસેન, અરહતો ચિત્તં યં કાયં નિસ્સાય પવત્તતિ, તત્થ અરહા અનિસ્સરો અસ્સામી અવસવત્તી’’તિ ? ‘‘આમ, મહારાજા’’તિ. ‘‘ન ખો, ભન્તે નાગસેન, યુત્તમેતં, યં સો સકચિત્તસ્સ પવત્તમાને કાયે અનિસ્સરો હોતિ અસ્સામી અવસવત્તી; સકુણોપિ તાવ, ભન્તે, યસ્મિં કુલાવકે પટિવસતિ, તત્થ સો ઇસ્સરો હોતિ સામી વસવત્તી’’તિ.

‘‘દસયિમે, મહારાજ, કાયાનુગતા ધમ્મા ભવે ભવે કાયં અનુધાવન્તિ અનુપરિવત્તન્તિ. કતમે દસ? સીતં ઉણ્હં જિઘચ્છા પિપાસા ઉચ્ચારો પસ્સાવો મિદ્ધં જરા બ્યાધિ મરણં. ઇમે ખો, મહારાજ, દસ કાયાનુગતા ધમ્મા ભવે ભવે કાયં અનુધાવન્તિ અનુપરિવત્તન્તિ, તત્થ અરહા અનિસ્સરો અસ્સામી અવસવત્તી’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, કેન કારણેન અરહતો કાયે આણા નપ્પવત્તતિ ઇસ્સરિયં વા, તત્થ મે કારણં બ્રૂહી’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, યે કેચિ પથવિનિસ્સિતા સત્તા, સબ્બે તે પથવિં નિસ્સાય ચરન્તિ વિહરન્તિ વુત્તિં કપ્પેન્તિ, અપિ નુ ખો, મહારાજ, તેસં પથવિયા આણા પવત્તતિ ઇસ્સરિયં વા’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, અરહતો ચિત્તં કાયં નિસ્સાય પવત્તતિ, ન ચ અરહતો કાયે આણા પવત્તતિ ઇસ્સરિયં વા’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, કેન કારણેન પુથુજ્જનો કાયિકમ્પિ ચેતસિકમ્પિ વેદનં વેદયતી’’તિ? ‘‘અભાવિતત્તા, મહારાજ, ચિત્તસ્સ પુથુજ્જનો કાયિકમ્પિ ચેતસિકમ્પિ વેદનં વેદયતિ. યથા, મહારાજ, ગોણો છાતો પરિતસિતો અબલદુબ્બલપરિત્તકતિણેસુ વા લતાય વા ઉપનિબદ્ધો અસ્સ, યદા સો ગોણો પરિકુપિતો હોતિ, તદા સહ ઉપનિબન્ધનેન પક્કમતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, અભાવિતચિત્તસ્સ વેદના ઉપ્પજ્જિત્વા ચિત્તં પરિકોપેતિ, ચિત્તં પરિકુપિતં કાયં આભુજતિ નિબ્ભુજતિ સમ્પરિવત્તકં કરોતિ. અથ ખો સો અભાવિતચિત્તો તસતિ રવતિ ભેરવરાવમભિરવતિ, ઇદમેત્થ, મહારાજ, કારણં, યેન કારણેન પુથુજ્જનો કાયિકમ્પિ ચેતસિકમ્પિ વેદનં વેદયતી’’તિ.

‘‘કિં પન તં કારણં, યેન કારણેન અરહા એકં વેદનં વેદયતિ કાયિકં, ન ચેતસિક’’ન્તિ? ‘‘અરહતો, મહારાજ, ચિત્તં ભાવિતં હોતિ સુભાવિતં દન્તં સુદન્તં અસ્સવં વચનકરં, સો દુક્ખાય વેદનાય ફુટ્ઠો સમાનો ‘અનિચ્ચ’ન્તિ દળ્હં ગણ્હાતિ, સમાધિથમ્ભે ચિત્તં ઉપનિબન્ધતિ, તસ્સ તં ચિત્તં સમાધિથમ્ભે ઉપનિબન્ધનં ન વેધતિ ન ચલતિ, ઠિતં હોતિ અવિક્ખિત્તં, તસ્સ વેદનાવિકારવિપ્ફારેન કાયો આભુજતિ નિબ્ભુજતિ સમ્પરિવત્તતિ, ઇદમેત્થ, મહારાજ, કારણં, યેન કારણેન અરહા એકં વેદનં વેદયતિ કાયિકં, ન ચેતસિક’’ન્તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, તં નામ લોકે અચ્છરિયં યં કાયે ચલમાને ચિત્તં ન ચલતિ, તત્થ મે કારણં બ્રૂહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, મહતિમહારુક્ખે ખન્ધસાખાપલાસસમ્પન્ને અનિલબલસમાહતે સાખા ચલતિ, અપિ નુ તસ્સ ખન્ધોપિ ચલતી’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે’’તિ . ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, અરહા દુક્ખાય વેદનાય ફુટ્ઠો સમાનો ‘અનિચ્ચ’ન્તિ દળ્હં ગણ્હાતિ, સમાધિથમ્ભે ચિત્તં ઉપનિબન્ધતિ, તસ્સ તં ચિત્તં સમાધિથમ્ભે ઉપનિબન્ધનં ન વેધતિ ન ચલતિ, ઠિતં હોતિ અવિક્ખિત્તં, તસ્સ વેદનાવિકારવિપ્ફારેન કાયો આભુજતિ નિબ્ભુજતિ સમ્પરિવત્તતિ, ચિત્તં પન તસ્સ ન વેધતિ ન ચલતિ ખન્ધો વિય મહારુક્ખસ્સા’’તિ. ‘‘અચ્છરિયં, ભન્તે નાગસેન, અબ્ભુતં, ભન્તે નાગસેન, ન મે એવરૂપો સબ્બકાલિકો ધમ્મપદીપો દિટ્ઠપુબ્બો’’તિ.

અરહન્તવેદનાવેદિયનપઞ્હો છટ્ઠો.

૭. અભિસમયન્તરાયકરપઞ્હો

૭. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ઇધ યો કોચિ ગિહી પારાજિકં અજ્ઝાપન્નો ભવેય્ય, સો અપરેન સમયેન પબ્બાજેય્ય, અત્તનાપિ સો ન જાનેય્ય ‘ગિહિપારાજિકં અજ્ઝાપન્નોસ્મી’તિ, નપિ તસ્સ અઞ્ઞો કોચિ આચિક્ખેય્ય ‘ગિહિપારાજિકં અજ્ઝાપન્નોસી’તિ. સો ચ તથત્તાય પટિપજ્જેય્ય, અપિ નુ તસ્સ ધમ્માભિસમયો ભવેય્યા’’તિ? ‘‘ન હિ, મહારાજા’’તિ. ‘‘કેન, ભન્તે, કારણેના’’તિ? ‘‘યો તસ્સ હેતુ ધમ્માભિસમયાય, સો તસ્સ સમુચ્છિન્નો, તસ્મા ધમ્માભિસમયો ન ભવતી’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, તુમ્હે ભણથ ‘જાનન્તસ્સ કુક્કુચ્ચં હોતિ, કુક્કુચ્ચે સતિ આવરણં હોતિ, આવટે ચિત્તે ધમ્માભિસમયો ન હોતી’તિ. ઇમસ્સ પન અજાનન્તસ્સ અકુક્કુચ્ચજાતસ્સ સન્તચિત્તસ્સ વિહરતો કેન કારણેન ધમ્માભિસમયો ન હોતિ, વિસમેન વિસમેનેસો પઞ્હો ગચ્છતિ, ચિન્તેત્વા વિસજ્જેથા’’તિ.

‘‘રુહતિ , મહારાજ, સુકટ્ઠે સુકલલે મણ્ડખેત્તે સારદં સુખસયિતં બીજ’’ન્તિ? ‘‘આમ, ભન્તે’’તિ. ‘‘અપિ નુ, મહારાજ, તઞ્ઞેવ બીજં ઘનસેલસિલાતલે રુહેય્યા’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે’’તિ. ‘‘કિસ્સ પન, મહારાજ, તઞ્ઞેવ બીજં કલલે રુહતિ, કિસ્સ ઘનસેલે ન રુહતી’’તિ? ‘‘નત્થિ, ભન્તે, તસ્સ બીજસ્સ રુહનાય ઘનસેલે હેતુ, અહેતુના બીજં ન રુહતી’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, યેન હેતુના તસ્સ ધમ્માભિસમયો ભવેય્ય, સો તસ્સ હેતુ સમુચ્છિન્નો, અહેતુના ધમ્માભિસમયો ન હોતિ.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, દણ્ડલેડ્ડુલગુળમુગ્ગરા પથવિયા ઠાનમુપગચ્છન્તિ, અપિ નુ, મહારાજ, તે યેવ દણ્ડલેડ્ડુલગુળમુગ્ગરા ગગને ઠાનમુપગચ્છન્તી’’તિ? ‘‘ન હિ ભન્તે’’તિ. ‘‘કિં પનેત્થ, મહારાજ, કારણં, યેન કારણેન તે યેવ દણ્ડલેડ્ડુલગુળમુગ્ગરા પથવિયા ઠાનમુપગચ્છન્તિ, કેન કારણેન ગગને ન તિટ્ઠન્તી’’તિ? ‘‘નત્થિ, ભન્તે, તેસં દણ્ડલેડ્ડુલગુળમુગ્ગરાનં પતિટ્ઠાનાય આકાસે હેતુ, અહેતુના ન તિટ્ઠન્તી’’તિ . ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, તસ્સ તેન દોસેન અભિસમયહેતુ સમુચ્છિન્નો, હેતુસમુગ્ઘાતે અહેતુના અભિસમયો ન હોતીતિ.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, થલે અગ્ગિ જલતિ, અપિ નુ ખો, મહારાજ, સો યેવ અગ્ગિ ઉદકે જલતી’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે’’તિ. ‘‘કિં પનેત્થ, મહારાજ, કારણં, યેન કારણેન સો યેવ અગ્ગિ થલે જલતિ, કેન કારણેન ઉદકે ન જલતી’’તિ? ‘‘નત્થિ, ભન્તે, અગ્ગિસ્સ જલનાય ઉદકે હેતુ, અહેતુના ન જલતી’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, તસ્સ તેન દોસેન અભિસમયહેતુ સમુચ્છિન્નો, હેતુસમુગ્ઘાતે અહેતુના ધમ્માભિસમયો ન હોતી’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, પુનપેતં અત્થં ચિન્તેહિ, ન મે તત્થ ચિત્તસઞ્ઞત્તિ ભવતિ, અજાનન્તસ્સ અસતિ કુક્કુચ્ચે આવરણં હોતીતિ, કારણેન મં સઞ્ઞાપેહી’’તિ. ‘‘અપિ નુ, મહારાજ, વિસં હલાહલં અજાનન્તેન ખાયિતં જીવિતં હરતી’’તિ? ‘‘આમ, ભન્તે’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, અજાનન્તેનપિ કતં પાપં અભિસમયન્તરાયકરં હોતિ.

‘‘અપિ નુ, મહારાજ, અગ્ગિ અજાનિત્વા અક્કમન્તં ડહતી’’તિ? ‘‘આમ, ભન્તે’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, અજાનન્તેનપિ કતં પાપં અભિસમયન્તરાયકરં હોતિ.

‘‘અપિ નુ, મહારાજ, અજાનન્તં આસીવિસો ડંસિત્વા જીવિતં હરતી’’તિ? ‘‘આમ, ભન્તે’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, અજાનન્તેનપિ કતં પાપં અભિસમયન્તરાયકરં હોતિ.

‘‘નનુ, મહારાજ, કાલિઙ્ગરાજા સમણકોલઞ્ઞો સત્તરતનપરિકિણ્ણો હત્થિરતનમભિરુય્હ કુલદસ્સનાય ગચ્છન્તો અજાનન્તોપિ નાસક્ખિ બોધિમણ્ડસ્સ ઉપરિતો ગન્તું, ઇદમેત્થ, મહારાજ, કારણં, યેન કારણેન અજાનન્તેનપિ કતં પાપં અભિસમયન્તરાયકરં હોતી’’તિ? ‘‘જિનભાસિતં , ભન્તે નાગસેન, કારણં ન સક્કા પટિક્કોસિતું, એસોવેતસ્સ અત્થો તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

અભિસમયન્તરાયકરપઞ્હો સત્તમો.

૮. દુસ્સીલપઞ્હો

૮. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ગિહિદુસ્સીલસ્સ ચ સમણદુસ્સીલસ્સ ચ કો વિસેસો, કિં નાનાકરણં, ઉભોપેતે સમસમગતિકા, ઉભિન્નમ્પિ સમસમો વિપાકો હોતિ, ઉદાહુ કિઞ્ચિ નાનાકારણં અત્થી’’તિ?

‘‘દસ યિમે, મહારાજ, ગુણા સમણદુસ્સીલસ્સ ગિહિદુસ્સીલતો વિસેસેન અતિરેકા, દસહિ ચ કારણેહિ ઉત્તરિં દક્ખિણં વિસોધેતિ.

‘‘કતમે દસ ગુણા સમણદુસ્સીલસ્સ ગિહિદુસ્સીલતો વિસેસેન અતિરેકા? ઇધ, મહારાજ, સમણદુસ્સીલો બુદ્ધે સગારવો હોતિ, ધમ્મે સગારવો હોતિ, સઙ્ઘે સગારવો હોતિ, સબ્રહ્મચારીસુ સગારવો હોતિ, ઉદ્દેસપરિપુચ્છાય વાયમતિ, સવનબહુલો હોતિ, ભિન્નસીલોપિ, મહારાજ, દુસ્સીલો પરિસગતો આકપ્પં ઉપટ્ઠપેતિ, ગરહભયા કાયિકં વાચસિકં રક્ખતિ, પધાનાભિમુખઞ્ચસ્સ હોતિ ચિત્તં, ભિક્ખુસામઞ્ઞં ઉપગતો હોતિ. કરોન્તોપિ, મહારાજ, સમણદુસ્સીલો પાપં પટિચ્છન્નં આચરતિ. યથા, મહારાજ, ઇત્થી સપતિકા નિલીયિત્વા રહસ્સેનેવ પાપમાચરતિ; એવમેવ ખો, મહારાજ, કરોન્તોપિ સમણદુસ્સીલો પાપં પટિચ્છન્નં આચરતિ. ઇમે ખો, મહારાજ, દસ ગુણા સમણદુસ્સીલસ્સ ગિહિદુસ્સીલતો વિસેસેન અતિરેકા.

‘‘કતમેહિ દસહિ કારણેહિ ઉત્તરિં દક્ખિણં વિસોધેતિ? અનવજ્જકવચધારણતાયપિ દક્ખિણં વિસોધેતિ, ઇસિસામઞ્ઞભણ્ડુલિઙ્ગધારણતોપિ દક્ખિણં વિસોધેતિ, સઙ્ઘસમયમનુપ્પવિટ્ઠતાયપિ દક્ખિણં વિસોધેતિ, બુદ્ધધમ્મસઙ્ઘસરણગતતાયપિ દક્ખિણં વિસોધેતિ, પધાનાસયનિકેતવાસિતાયપિ દક્ખિણં વિસોધેતિ, જિનસાસનધર [જિનસાસનધન (સી॰ પી॰)] પરિયેસનતોપિ દક્ખિણં વિસોધેતિ, પવરધમ્મદેસનતોપિ દક્ખિણં વિસોધેતિ, ધમ્મદીપગતિપરાયણતાયપિ દક્ખિણં વિસોધેતિ, ‘અગ્ગો બુદ્ધો’તિ એકન્તઉજુદિટ્ઠિતાયપિ દક્ખિણં વિસોધેતિ, ઉપોસથસમાદાનતોપિ દક્ખિણં વિસોધેતિ. ઇમેહિ ખો, મહારાજ, દસહિ કારણેહિ ઉત્તરિં દક્ખિણં વિસોધેતિ .

‘‘સુવિપન્નોપિ હિ, મહારાજ, સમણદુસ્સીલો દાયકાનં દક્ખિણં વિસોધેતિ. યથા, મહારાજ, ઉદકં સુબહલમ્પિ કલલકદ્દમરજોજલ્લં અપનેતિ; એવમેવ ખો, મહારાજ, સુવિપન્નોપિ સમણદુસ્સીલો દાયકાનં દક્ખિણં વિસોધેતિ.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, ઉણ્હોદકં સુકુધિતમ્પિ [સુકઠિતમ્પિ (સી॰ પી), સુખુઠિતમ્પિ (સ્યા॰)] જ્જલન્તં મહન્તં અગ્ગિક્ખન્ધં નિબ્બાપેતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, સુવિપન્નોપિ સમણદુસ્સીલો દાયકાનં દક્ખિણં વિસોધેતિ.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, ભોજનં વિરસમ્પિ ખુદાદુબ્બલ્યં અપનેતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, સુવિપન્નોપિ સમણદુસ્સીલો દાયકાનં દક્ખિણં વિસોધેતિ.

‘‘ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, તથાગતેન દેવાતિદેવેન મજ્ઝિમનિકાયવરલઞ્છકે દક્ખિણવિભઙ્ગે વેય્યાકરણે –

‘‘‘યો સીલવા દુસ્સીલેસુ દદાતિ દાનં, ધમ્મેન લદ્ધં સુપસન્નચિત્તો;
અભિસદ્દહં કમ્મફલં ઉળારં, સા દક્ખિણા દાયકતો વિસુજ્ઝતી’’’તિ [મ॰ નિ॰ ૩.૩૮૨].

‘‘અચ્છરિયં , ભન્તે નાગસેન, અબ્ભુતં, ભન્તે નાગસેન, તાવતકં મયં પઞ્હં અપુચ્છિમ્હ, તં ત્વં ઓપમ્મેહિ કારણેહિ વિભાવેન્તો અમતમધુરં સવનૂપગં અકાસિ. યથા નામ, ભન્તે, સૂદો વા સૂદન્તેવાસી વા તાવતકં મંસં લભિત્વા નાનાવિધેહિ સમ્ભારેહિ સમ્પાદેત્વા રાજૂપભોગં કરોતિ; એવમેવ ખો, ભન્તે નાગસેન, તાવતકં મયં પઞ્હં અપુચ્છિમ્હ, તં ત્વં ઓપમ્મેહિ કારણેહિ વિભાવેત્વા અમતમધુરં સવનૂપગં અકાસી’’તિ.

દુસ્સીલપઞ્હો અટ્ઠમો.

૯. ઉદકસત્તજીવપઞ્હો

૯. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ઇમં ઉદકં અગ્ગિમ્હિ તપ્પમાનં ચિચ્ચિટાયતિ ચિટિચિટાયતિ સદ્દાયતિ બહુવિધં, કિં નુ ખો, ભન્તે નાગસેન, ઉદકં જીવતિ, કિં કીળમાનં સદ્દાયતિ, ઉદાહુ અઞ્ઞેન પટિપીળિતં સદ્દાયતી’’તિ? ‘‘ન હિ, મહારાજ, ઉદકં જીવતિ, નત્થિ ઉદકે જીવો વા સત્તો વા, અપિ ચ, મહારાજ, અગ્ગિસન્તાપવેગસ્સ મહન્તતાય ઉદકં ચિચ્ચિટાયતિ ચિટિચિટાયતિ સદ્દાયતિ બહુવિધ’’ન્તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, ઇધેકચ્ચે તિત્થિયા ઉદકં જીવતીતિ સીતોદકં પટિક્ખિપિત્વા ઉદકં તાપેત્વા વેકતિકવેકતિકં પરિભુઞ્જન્તિ, તે તુમ્હે ગરહન્તિ પરિભવન્તિ ‘એકિન્દ્રિયં સમણા સક્યપુત્તિયા જીવં વિહેઠેન્તી’તિ, તં તેસં ગરહં પરિભવં વિનોદેહિ અપનેહિ નિચ્છારેહી’’તિ. ‘‘ન હિ, મહારાજ, ઉદકં જીવતિ, નત્થિ, મહારાજ, ઉદકે જીવો વા સત્તો વા, અપિ ચ, મહારાજ, અગ્ગિસન્તાપવેગસ્સ મહન્તતાય ઉદકં ચિચ્ચિટાયતિ ચિટિચિટાયતિ સદ્દાયતિ બહુવિધં.

‘‘યથા, મહારાજ, ઉદકં સોબ્ભસરસરિતદહતળાકકન્દરપદરઉદપાનનિન્નપોક્ખરણિગતં વાતાતપવેગસ્સ મહન્તતાય પરિયાદિયતિ પરિક્ખયં ગચ્છતિ, અપિ નુ તત્થ ઉદકં ચિચ્ચિટાયતિ ચિટિચિટાયતિ સદ્દાયતિ બહુવિધ’’ન્તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે’’તિ. ‘‘યદિ, મહારાજ, ઉદકં જીવેય્ય, તત્થાપિ ઉદકં સદ્દાયેય્ય, ઇમિનાપિ, મહારાજ, કારણેન જાનાહિ ‘નત્થિ ઉદકે જીવો વા સત્તો વા, અગ્ગિસન્તાપવેગસ્સ મહન્તતાય ઉદકં ચિચ્ચિટાયતિ ચિટિચિટાયતિ સદ્દાયતિ બહુવિધ’ન્તિ.

‘‘અપરમ્પિ , મહારાજ, ઉત્તરિં કારણં સુણોહિ ‘નત્થિ ઉદકે જીવો વા સત્તો વા, અગ્ગિસન્તાપવેગસ્સ મહન્તતાય ઉદકં સદ્દાયતી’તિ. યદા પન, મહારાજ, ઉદકં તણ્ડુલેહિ સમ્મિસ્સિતં ભાજનગતં હોતિ પિહિતં ઉદ્ધને અઠપિતં, અપિ નુ તત્થ ઉદકં સદ્દાયતી’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે, અચલં હોતિ સન્તસન્ત’’ન્તિ. ‘‘તં યેવ પન, મહારાજ, ઉદકં ભાજનગતં અગ્ગિં ઉજ્જાલેત્વા ઉદ્ધને ઠપિતં હોતિ, અપિ નુ તત્થ ઉદકં અચલં હોતિ સન્તસન્ત’’ન્તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે, ચલતિ ખુબ્ભતિ લુળતિ આવિલતિ ઊમિજાતં હોતિ, ઉદ્ધમધો દિસાવિદિસં ગચ્છતિ, ઉત્તરતિ પતરતિ ફેણમાલી હોતીતિ. કિસ્સ પન તં, મહારાજ , પાકતિકં ઉદકં ન ચલતિ સન્તસન્તં હોતિ, કિસ્સ પન અગ્ગિગતં ચલતિ ખુબ્ભતિ લુળતિ આવિલતિ ઊમિજાતં હોતિ, ઉદ્ધમધો દિસાવિદિસં ગચ્છતિ,

ઉત્તરતિ પતરતિ ફેણમાલી હોતી''તિ? ''પાકતિકં, ભન્તે, ઉદકં ન ચલતિ, અગ્ગિકતં પન ઉદકં અગ્ગિસન્તાપવેગસ્સ મહન્તતાય ચિચ્ચિટાયતિ ચિટિચિટાયતિ સદ્દાયતિ બહુવિધ''ન્તિ. ''ઇમિનાપિ મહારાજ, કારણેન જાનાહિ 'નત્થિ ઉદકે જીવો વા સત્તો વા, અગ્ગિસન્તાપવેગસ્સ મહન્તતાય ઉદકં સદ્દાયતી'તિ.

''અપરમ્પિ, મહારાજ, ઉત્તરં કારણં સુણોહિ, નત્થિ ઉદકે જીવો વા સત્તો વા, અગ્ગિસન્તાપવેગસ્સ મહન્તતાય ઉદકં સદ્દાયતિ. હોતિ તં, મહારાજ, ઉદકં ઘરે ઘરે ઉદકવારકગતં પિહિત''ન્તિ? ''આમ, ભન્તે''તિ. ''અપિ નુ તં, મહારાજ, ઉદકં ચલતિ ખુબ્ભતિ લુળતિ આવિલતિ ઊમિજાતં હોતિ, ઉદ્ધમધો દિસાવિદિસં ગચ્છતિ, ઉત્તરતિ પતરતિ ફેણમાલી હોતી''તિ. ''ન હિ, ભન્તે, અચલં તં હોતિ પાકતિકં ઉદકવારકગતં ઉદક''ન્તિ.

''સુતપુબ્બં પન તયા, મહારાજ, 'મહાસમુદ્દે ઉદકં ચલતિ ખુબ્ભતિ લુળતિ આવિલતિ ઊમિજાતં હોતિ, ઉદ્ધમધો દિસાવિદિસં ગચ્છતિ, ઉત્તરતિ પતરતિ ફેણમાલી હોતિ, ઉસ્સક્કિત્વા ઓસ્સક્કિત્વા [ઓસ્સક્કિત્વા''તિ પદં સી॰ પી॰ પોત્થકેસુ નત્થિ] વેલાય પહરતિ સદ્દાયતિ બહુવિધ'''ન્તિ? ''આમ, ભન્તે, સુતપુબ્બં એતં મયા દિટ્ઠપુબ્બઞ્ચ 'મહાસમુદ્દે ઉદકં હત્થસતમ્પિ દ્વેપિ હત્થસતાનિ ગગને ઉસ્સક્કતી'''તિ. ''કિસ્સ, મહારાજ, ઉદકવારકગતં ઉદકં ન ચલતિ ન સદ્દાયતિ, કિસ્સ પન મહાસમુદ્દે ઉદકં ચલતિ સદ્દાયતી''તિ? ''વાતવેગસ્સ મહન્તતાય, ભન્તે, મહાસમુદ્દે ઉદકં ચલતિ સદ્દાયતિ, ઉદકવારકગતં ઉદકં અઘટ્ટિતં કેહિચિ ન ચલતિ ન સદ્દાયતી''તિ. ''યથા, મહારાજ, વાતવેગસ્સ મહન્તતાય મહાસમુદ્દે ઉદકં ચલતિ સદ્દાયતિ એવમેવ અગ્ગિસન્તાપવેગસ્સ મહન્તતાય ઉદકં સદ્દાયતી''તિ.

''નનુ, મહારાજ, ભેરિપોક્ખરં સુક્ખં સુક્ખેન ગોચમ્મેન ઓનન્ધન્તી''તિ? ''આમ, ભન્તે''. ''અપિ નુ, મહારાજ, ભેરિયા જીવો વા સત્તો વા અત્થી''તિ. ''ન હિ, ભન્તે''તિ. ''કિસ્સ પન, મહારાજ, ભેરી સદ્દાયતી''તિ? ''ઇત્થિયા વા, ભન્તે, પુરિસસ્સ વા તજ્જેન વાયામેના''તિ. ''યથા, મહારાજ, ઇત્થિયા વા પુરિસસ્સ વા તજ્જેન વાયામેન ભેરી સદ્દાયતિ, એવમેવ અગ્ગિસન્તાપવેગસ્સ મહન્તતાય ઉદકં સદ્દાયતિ. ઇમિનાપિ, મહારાજ , કારણેન જાનાહિ 'નત્થિ ઉદકે જીવો વા સત્તો વા, અગ્ગિસન્તાપવેગસ્સ મહન્તતાય ઉદકં સદ્દાયતી'તિ.

''મય્હમ્પિ તાવ, મહારાજ, તવ પુચ્છિતબ્બં અત્થિ, એવમેસો પઞ્હો સુવિનિચ્છિતો હોતિ, કિં નુ ખો, મહારાજ, સબ્બેહિપિ ભાજનેહિ ઉદકં તપ્પમાનં સદ્દાયતિ, ઉદાહુ એકચ્ચેહિ યેવ ભાજનેહિ તપ્પમાનં સદ્દાયતી''તિ? ''ન હિ, ભન્તે, સબ્બેહિપિ ભાજનેહિ ઉદકં તપ્પમાનં સદ્દાયતિ, એકચ્ચેહિ યેવ ભાજનેહિ ઉદકં તપ્પમાનં સદ્દાયતી''તિ. ''તેન હિ, મહારાજ, જહિતોસિ સકસમયં, પચ્ચાગતોસિ મમ વિસયં, નત્થિ ઉદકે જીવો વા સત્તો વા. યદિ, મહારાજ, સબ્બેહિપિ ભાજનેહિ ઉદકં તપ્પમાનં સદ્દાયેય્ય, યુત્તમિદં 'ઉદકં જીવતી'તિ વત્તું. ન હિ, મહારાજ, ઉદકં દ્વયં હોતિ, યં સદ્દાયતિ, તં જીવતિ, યં ન સદ્દાયતિ, તં ન જીવતીતિ. યદિ, મહારાજ, ઉદકં જીવેય્ય, મહન્તાનં હત્થિનાગાનં ઉસ્સન્નકાયાનં પભિન્નાનં સોણ્ડાય ઉસ્સિઞ્ચિત્વા મુખે પક્ખિપિત્વા કુચ્છિં પવેસયન્તાનં, તમ્પિ ઉદકં તેસં દન્તન્તરે ચિપ્પિયમાનં સદ્દાયેય્ય. હત્થસતિકાપિ મહાનાવા ગરુકા ભારિકા અનેકસતસહસ્સભારપરિપૂરા મહાસમુદ્દે વિચરન્તિ, તાહિપિ ચિપ્પિયમાનં ઉદકં સદ્દાયેય્ય. મહતિમહન્તાપિ મચ્છા અનેકસતયોજનિકકાયા તિમી તિમિઙ્ગલા તિમિરપિઙ્ગલા અબ્ભન્તરે નિમુગ્ગા મહાસમુદ્દે નિવાસટ્ઠાનતાય પટિવસન્તા મહાઉદકધારા આચમન્તિ ધમન્તિ ચ, તેસમ્પિ તં દન્તન્તરેપિ ઉદરન્તરેપિ ચિપ્પિયમાનં ઉદકં સદ્દાયેય્ય. યસ્મા ચ ખો, મહારાજ, એવરૂપેહિ એવરૂપેહિ મહન્તેહિ પટિપીળનેહિ પટિપીળિતં ઉદકં ન સદ્દાયતિ તસ્માપિ નત્થિ ઉદકે જીવો વા સત્તો વાતિ, એવમેતં, મહારાજ, ધારેહી''તિ.

‘‘સાધુ , ભન્તે નાગસેન, દોસાગતો પઞ્હો અનુચ્છવિકાય વિભત્તિયા વિભત્તો, યથા નામ, ભન્તે નાગસેન, મહગ્ઘં મણિરતનં છેકં આચરિયં કુસલં સિક્ખિતં મણિકારં પાપુણિત્વા કિત્તિં લભેય્ય થોમનં પસંસં, મુત્તારતનં વા મુત્તિકં દુસ્સરતનં વા દુસ્સિકં, લોહિતચન્દનં વા ગન્ધિકં પાપુણિત્વા કિત્તિં લભેય્ય થોમનં પસંસં. એવમેવ ખો, ભન્તે નાગસેન, દોસાગતો [દેસાગતો (સી॰ પી॰)] પઞ્હો અનુચ્છવિકાય વિભત્તિયા વિભત્તો, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

ઉદકસત્તજીવપઞ્હો નવમો.

બુદ્ધવગ્ગો પઠમો.

ઇમસ્મિં વગ્ગે નવ પઞ્હા.

૨. નિપ્પપઞ્ચવગ્ગો

૧. નિપ્પપઞ્ચપઞ્હો

૧. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ભાસિતમ્પેતં ભગવતા ‘નિપ્પપઞ્ચારામા, ભિક્ખવે, વિહરથ નિપ્પપઞ્ચરતિનો’તિ, કતમં તં નિપ્પપઞ્ચ’’ન્તિ? ‘‘સોતાપત્તિફલં, મહારાજ, નિપ્પપઞ્ચં, સકદાગામિફલં નિપ્પપઞ્ચં, અનાગામિફલં નિપ્પપઞ્ચં, અરહત્તફલં નિપ્પપઞ્ચ’’ન્તિ.

‘‘યદિ, ભન્તે નાગસેન, સોતાપત્તિફલં નિપ્પપઞ્ચં, સકદાગામિઅનાગામિઅરહત્તફલં નિપ્પપઞ્ચં , કિસ્સ પન ઇમે ભિક્ખૂ ઉદ્દિસન્તિ પરિપુચ્છન્તિ સુત્તં ગેય્યં વેય્યાકરણં ગાથં ઉદાનં ઇતિવુત્તકં જાતકં અબ્ભુતધમ્મં વેદલ્લં, નવકમ્મેન પલિબુજ્ઝન્તિ દાનેન ચ પૂજાય ચ, નનુ તે જિનપ્પટિક્ખિત્તં કમ્મં કરોતી’’તિ?

‘‘યે તે, મહારાજ, ભિક્ખૂ ઉદ્દિસન્તિ પરિપુચ્છન્તિ સુત્તં ગેય્યં વેય્યાકરણં ગાથં ઉદાનં ઇતિવુત્તકં જાતકં અબ્ભુતધમ્મં વેદલ્લં, નવકમ્મેન પલિબુજ્ઝન્તિ દાનેન ચ પૂજાય ચ, સબ્બે તે નિપ્પપઞ્ચસ્સ પત્તિયા કરોન્તિ. યે તે, મહારાજ, સભાવપરિસુદ્ધા પુબ્બે વાસિતવાસના, તે એકચિત્તક્ખણેન નિપ્પપચ હોન્તિ. યે પન તે ભિક્ખૂ મહારજક્ખા, તે ઇમેહિ પયોગેહિ નિપ્પપઞ્ચા હોન્તિ.

‘‘યથા, મહારાજ, એકો પુરિસો ખેત્તે બીજં રોપેત્વા અત્તનો યથાબલવીરિયેન વિના પાકારવતિયા ધઞ્ઞં ઉદ્ધરેય્ય, એકો પુરિસો ખેત્તે બીજં રોપેત્વા વનં પવિસિત્વા કટ્ઠઞ્ચ સાખઞ્ચ છિન્દિત્વા વતિપાકારં કત્વા ધઞ્ઞં ઉદ્ધરેય્ય. યા તત્થ તસ્સ વતિપાકારપરિયેસના, સા ધઞ્ઞત્થાય. એવમેવ ખો, મહારાજ, યે તે સભાવપરિસુદ્ધા પુબ્બે વાસિતવાસના, તે એકચિત્તક્ખણેન નિપ્પપઞ્ચા હોન્તિ, વિના વતિપાકારં પુરિસો વિય ધઞ્ઞુદ્ધારો. યે પન તે ભિક્ખૂ મહારજક્ખા, તે ઇમેહિ પયોગેહિ નિપ્પપઞ્ચા હોન્તિ, વતિપાકારં કત્વા પુરિસો વિય ધઞ્ઞુદ્ધારો.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, પુરિસો મહતિમહન્તે અમ્બરુક્ખમત્થકે ફલપિણ્ડિ ભવેય્ય, અથ તત્થ યો કોચિ ઇદ્ધિમા આગન્ત્વા તસ્સ ફલં હરેય્ય, યો પન તત્થ અનિદ્ધિમા, સો કટ્ઠઞ્ચ વલ્લિઞ્ચ છિન્દિત્વા નિસ્સેણિં બન્ધિત્વા તાય તં રુક્ખં અભિરુહિત્વા ફલં હરેય્ય. યા તત્થ તસ્સ નિસ્સેણિપરિયેસના, સા ફલત્થાય. એવમેવ ખો, મહારાજ, યે તે સભાવપરિસુદ્ધા પુબ્બે વાસિતવાસના, તે એકચિત્તક્ખણેન નિપ્પપઞ્ચા હોન્તિ, ઇદ્ધિમા વિય રુક્ખફલં હરન્તો.

યે પન તે ભિક્ખૂ મહારજક્ખા, તે ઇમિના પયોગેન સચ્ચાનિ અભિસમેન્તિ, નિસ્સેણિયા વિય પુરિસો રુક્ખફલં હરન્તો .

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, એકો પુરિસો અત્થકરણિકો એકકો યેવ સામિકં ઉપગન્ત્વા અત્થં સાધેતિ. એકો ધનવા ધનવસેન પરિસં વડ્ઢેત્વા પરિસાય અત્થં સાધેતિ. યા તત્થ તસ્સ પરિસપરિયેસના, સા અત્થત્થાય. એવમેવ ખો, મહારાજ, યે તે સભાવપરિસુદ્ધા પુબ્બે વાસિતવાસના, તે એકચિત્તક્ખણેન છસુ અભિઞ્ઞાસુ વસિભાવં પાપુણન્તિ, પુરિસો વિય એકકો અત્થસિદ્ધિં કરોન્તો. યે પન તે ભિક્ખૂ મહારજક્ખા, તે ઇમેહિ પયોગેહિ સામઞ્ઞત્થમભિસાધેન્તિ, પરિસાય વિય પુરિસો અત્થસિદ્ધિં કરોન્તો.

‘‘ઉદ્દેસોપિ, મહારાજ, બહુકારો, પરિપુચ્છાપિ બહુકારા, નવકમ્મમ્પિ બહુકારં, દાનમ્પિ બહુકારં, પૂજાપિ બહુકારા તેસુ તેસુ કરણીયેસુ. યથા, મહારાજ, પુરિસો રાજૂપસેવી કતાવી અમચ્ચભટબલદોવારિકઅનીકટ્ઠપારિસજ્જજનેહિ, તે તસ્સ કરણીયે અનુપ્પત્તે સબ્બેપિ ઉપકારા હોન્તિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, ઉદ્દેસોપિ બહુકારો, પરિપુચ્છાપિ બહુકારા, નવકમ્મમ્પિ બહુકારં, દાનમ્પિ બહુકારં, પૂજાપિ બહુકારા તેસુ તેસુ કરણીયેસુ. યદિ, મહારાજ, સબ્બેપિ અભિજાતિપરિસુદ્ધા ભવેય્યું, અનુસાસનેન [અનુસાસકેન (સી॰ પી॰)] કરણીયં ન ભવેય્ય. યસ્મા ચ ખો, મહારાજ, સવનેન કરણીયં હોતિ, થેરો, મહારાજ, સારિપુત્તો અપરિમિતમસઙ્ખેય્યકપ્પં ઉપાદાય ઉપચિતકુસલમૂલો પઞ્ઞાય કોટિં ગતો, સોપિ વિના સવનેન નાસક્ખિ આસવક્ખયં પાપુણિતું. તસ્મા, મહારાજ, બહુકારં સવનં, તથા ઉદ્દેસોપિ પરિપુચ્છાપિ. તસ્મા ઉદ્દેસપરિપુચ્છાપિ નિપ્પપઞ્ચા સઙ્ખતા’’તિ. ‘‘સુનિજ્ઝાપિતો, ભન્તે નાગસેન, પઞ્હો, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

નિપ્પપઞ્ચપઞ્હો પઠમો.

૨. ખીણાસવભાવપઞ્હો

૨. ‘‘ભન્તે નાગસેન, તુમ્હે ભણથ ‘યો ગિહી અરહત્તં પત્તો, દ્વે વાસ્સ ગતિયો ભવન્તિ અનઞ્ઞા, તસ્મિંયેવ દિવસે પબ્બજતિ વા પરિનિબ્બાયતિ વા. ન સો દિવસો સક્કા અતિક્કમેતુ’ન્તિ. સચે સો, ભન્તે નાગસેન, તસ્મિં દિવસે આચરિયં વા ઉપજ્ઝાયં વા પત્તચીવરં વા ન લભેથ, અપિ નુ ખો સો અરહા સયં વા પબ્બજેય્ય દિવસં વા અતિક્કમેય્ય, અઞ્ઞો કોચિ અરહા ઇદ્ધિમા આગન્ત્વા તં પબ્બાજેય્ય વા પરિનિબ્બાયેય્ય વા’’તિ? ‘‘ન સો, મહારાજ, અરહા સયં પબ્બજેય્ય, સયં પબ્બજન્તો થેય્યં આપજ્જતિ, ન ચ દિવસં અતિક્કમેય્ય, અઞ્ઞસ્સ અરહન્તસ્સ આગમનં ભવેય્ય વા ન વા ભવેય્ય, તસ્મિંયેવ દિવસે પરિનિબ્બાયેય્યા’’તિ. ‘‘તેન હિ, ભન્તે નાગસેન, અરહત્તસ્સ સન્તભાવો વિજહિતો હોતિ, યેન અધિગતસ્સ જીવિતહારો ભવતી’’તિ.

‘‘વિસમં, મહારાજ, ગિહિલિઙ્ગં, વિસમે લિઙ્ગે લિઙ્ગદુબ્બલતાય અરહત્તં પત્તો ગિહી તસ્મિંયેવ દિવસે પબ્બજતિ વા પરિનિબ્બાયતિ વા. નેસો, મહારાજ, દોસો અરહત્તસ્સ, ગિહિલિઙ્ગસ્સેવેસો દોસો યદિદં લિઙ્ગદુબ્બલતા.

‘‘યથા, મહારાજ, ભોજનં સબ્બસત્તાનં આયુપાલકં જીવિતરક્ખકં વિસમકોટ્ઠસ્સ મન્દદુબ્બલગહણિકસ્સ અવિપાકેન જીવિતં હરતિ. નેસો, મહારાજ, દોસો ભોજનસ્સ, કોટ્ઠસ્સેવેસો દોસો યદિદં અગ્ગિદુબ્બલતા. એવમેવ ખો, મહારાજ, વિસમે લિઙ્ગે લિઙ્ગદુબ્બલતાય અરહત્તં પત્તો ગિહી તસ્મિંયેવ દિવસે પબ્બજતિ વા પરિનિબ્બાયતિ વા. નેસો, મહારાજ, દોસો અરહત્તસ્સ, ગિહિલિઙ્ગસ્સેવેસો દોસો યદિદં લિઙ્ગદુબ્બલતા.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, પરિત્તં તિણસલાકં ઉપરિ ગરુકે પાસાણે ઠપિતે દુબ્બલતાય ભિજ્જિત્વા પતતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, અરહત્તં પત્તો ગિહી તેન લિઙ્ગેન અરહત્તં ધારેતું અસક્કોન્તો તસ્મિં યેવ દિવસે પબ્બજતિ વા પરિનિબ્બાયતિ વા.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, પુરિસો અબલો દુબ્બલો નિહીનજચ્ચો પરિત્તપુઞ્ઞો મહતિમહારજ્જં લભિત્વા ખણેન પરિપતતિ પરિધંસતિ ઓસક્કતિ, ન સક્કોતિ ઇસ્સરિયં ધારેતું, એવમેવ ખો, મહારાજ, અરહત્તં પત્તો ગિહી તેન લિઙ્ગેન અરહત્તં ધારેતું ન સક્કોતિ , તેન કારણેન તસ્મિં યેવ દિવસે પબ્બજતિ વા પરિનિબ્બાયતિ વા’’તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

ખીણાસવભાવપઞ્હો દુતિયો.

૩. ખીણાસવસતિસમ્મોસપઞ્હો

૩. ‘‘ભન્તે નાગસેન, અત્થિ અરહતો સતિસમ્મોસો’’તિ? ‘‘વિગતસતિસમ્મોસા ખો, મહારાજ, અરહન્તો, નત્થિ અરહન્તાનં સતિસમ્મોસો’’તિ. ‘‘આપજ્જેય્ય પન, ભન્તે, અરહા આપત્તિ’’ન્તિ? ‘‘આમ, મહારાજા’’તિ. ‘‘કિસ્મિં વત્થુસ્મિ’’ન્તિ? ‘‘કુટિકારે, મહારાજ, સઞ્ચરિત્તે, વિકાલે કાલસઞ્ઞાય, પવારિતે અપ્પવારિતસઞ્ઞાય, અનતિરિત્તે અતિરિત્તસઞ્ઞાયા’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, તુમ્હે ભણથ ‘યે આપત્તિં આપજ્જન્તિ, તે દ્વીહિ કારણેહિ આપજ્જન્તિ અનાદરિયેન વા અજાનનેન વા’તિ. અપિ નુ ખો, ભન્તે, અરહતો અનાદરિયં હોતિ, યં અરહા આપત્તિં આપજ્જતી’’તિ? ‘‘ન હિ, મહારાજા’’તિ.

‘‘યદિ, ભન્તે નાગસેન, અરહા આપત્તિં આપજ્જતિ, નત્થિ ચ અરહતો અનાદરિયં, તેન હિ અત્થિ અરહતો સતિસમ્મોસો’’તિ? ‘‘નત્થિ, મહારાજ, અરહતો સતિસમ્મોસો, આપત્તિઞ્ચ અરહા આપજ્જતી’’તિ.

‘‘તેન હિ, ભન્તે, કારણેન મં સઞ્ઞાપેહિ, કિં તત્થ કારણ’’ન્તિ? ‘‘દ્વેમે, મહારાજ, કિલેસા લોકવજ્જં પણ્ણત્તિવજ્જઞ્ચાતિ. કતમં, મહારાજ, લોકવજ્જં? દસ અકુસલકમ્મપથા, ઇદં વુચ્ચતિ લોકવજ્જં. કતમં પણ્ણત્તિવજ્જં? યં લોકે અત્થિ સમણાનં અનનુચ્છવિકં અનનુલોમિકં, ગિહીનં અનવજ્જં. તત્થ ભગવા સાવકાનં સિક્ખાપદં પઞ્ઞપેતિ ‘યાવજીવં અનતિક્કમનીય’ન્તિ. વિકાલભોજનં, મહારાજ, લોકસ્સ અનવજ્જં, તં જિનસાસને વજ્જં. ભૂતગામવિકોપનં, મહારાજ, લોકસ્સ અનવજ્જં, તં જિનસાસને વજ્જં. ઉદકે હસ્સધમ્મં, મહારાજ, લોકસ્સ અનવજ્જં, તં જિનસાસને વજ્જં. ઇતિ એવરૂપાનિ એવરૂપાનિ, મહારાજ , જિનસાસને વજ્જાનિ, ઇદં વુચ્ચતિ પણ્ણત્તિવજ્જં.

‘‘લોકવજ્જં અભબ્બો ખીણાસવો તં અજ્ઝાચરિતું, યં કિલેસં પણ્ણત્તિવજ્જં, તં અજાનન્તો આપજ્જેય્ય. અવિસયો, મહારાજ, એકચ્ચસ્સ અરહતો સબ્બં જાનિતું, ન હિ તસ્સ બલં અત્થિ સબ્બં જાનિતું. અનઞ્ઞાતં, મહારાજ, અરહતો ઇત્થિપુરિસાનં નામમ્પિ ગોત્તમ્પિ, મગ્ગોપિ તસ્સ મહિયા અનઞ્ઞાતો; વિમુત્તિં યેવ, મહારાજ, એકચ્ચો અરહા જાનેય્ય; છળભિઞ્ઞો અરહા સકવિસયં જાનેય્ય; સબ્બઞ્ઞૂ, મહારાજ, તથાગતોવ સબ્બં જાનાતી’’તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

ખીણાસવસતિસમ્મોસપઞ્હો તતિયો.

૪. લોકે નત્થિભાવપઞ્હો

૪. ''ભન્તે નાગસેન, દિસ્સન્તિ લોકે બુદ્ધા, દિસ્સન્તિ પચ્ચેકબુદ્ધા, દિસ્સન્તિ તથાગતસ્સ સાવકા, દિસ્સન્તિ ચક્કવત્તિરાજાનો, દિસ્સન્તિ પદેસરાજાનો, દિસ્સન્તિ દેવમનુસ્સા, દિસ્સન્તિ સધના, દિસ્સન્તિ અધના, દિસ્સન્તિ સુગતા, દિસ્સન્તિ દુગ્ગતા, દિસ્સતિ પુરિસસ્સ ઇત્થિલિઙ્ગં પાતુભૂતં, દિસ્સતિ ઇત્થિયા પુરિસલિઙ્ગં પાતુભૂતં, દિસ્સતિ સુકતં દુક્કતં કમ્મં, દિસ્સન્તિ કલ્યાણપાપકાનં કમ્માનં વિપાકૂપભોગિનો સત્તા, અત્થિ લોકે સત્તા અણ્ડજા જલાબુજા સંસેદજા ઓપપાતિકા, અત્થિ સત્તા અપદા દ્વિપદા ચતુપ્પદા બહુપ્પદા, અત્થિ લોકે યક્ખા રક્ખસા કુમ્ભણ્ડા અસુરા દાનવા ગન્ધબ્બા પેતા પિસાચા, અત્થિ કિન્નરા મહોરગા નાગા સુપણ્ણા સિદ્ધા વિજ્જાધરા, અત્થિ હત્થી અસ્સા ગાવો મહિંસા [મહિસા (સી॰ પી॰)] ઓટ્ઠા ગદ્રભા અજા એળકા મિગા સૂકરા સીહા બ્યગ્ઘા દીપી અચ્છા કોકા તરચ્છા સોણા સિઙ્ગાલા, અત્થિ બહુવિધા સકુણા, અત્થિ સુવણ્ણં રજતં મુત્તા મણિ સઙ્ખો સિલા પવાળં લોહિતઙ્કો મસારગલ્લં વેળુરિયો વજિરં ફલિકં કાળલોહં તમ્બલોહં વટ્ટલોહં કંસલોહં, અત્થિ ખોમં કોસેય્યં કપ્પાસિકં સાણં ભઙ્ગં કમ્બલં, અત્થિ સાલિ વીહિ યવો કઙ્ગુ કુદ્રૂસો વરકો ગોધૂમો મુગ્ગો, માસો તિલં કુલત્થં, અત્થિ મૂલગન્ધો સારગન્ધો ફેગ્ગુગન્ધો તચગન્ધો પત્તગન્ધો પુપ્ફગન્ધો ફલગન્ધો સબ્બગન્ધો, અત્થિ તિણ લતા ગચ્છ રુક્ખ ઓસધિ વનપ્પતિ નદી પબ્બત સમુદ્દ મચ્છકચ્છપા સબ્બં લોકે અત્થિ. યં, ભન્તે, લોકે નત્થિ, તં મે કથેહી''તિ.

''તીણિમાનિ, મહારાજ, લોકે નત્થિ. કતમાનિ તીણિ? સચેતના વા અચેતના વા અજરામરા લોકે નત્થિ, સઙ્ખારાનં નિચ્ચતા નત્થિ, પરમત્થેન સત્તૂપલદ્ધિ નત્થિ, ઇમાનિ ખો, મહારાજ, તીણિ લોકે નત્થી''તિ. ''સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી''તિ.

લોકે નત્થિભાવપઞ્હો ચતુત્થો.

૫. અકમ્મજાદિપઞ્હો

૫. ''ભન્તે નાગસેન, દિસ્સન્તિ લોકે કમ્મનિબ્બત્તા, દિસ્સન્તિ હેતુનિબ્બત્તા, દિસ્સન્તિ ઉતુનિબ્બત્તા, યં લોકે અકમ્મજં અહેતુજં અનુતુજં, તં મે કથેહી''તિ. ''દ્વેમે, મહારાજ, લોકસ્મિં અકમ્મજા અહેતુજા અનુતુજા. કતમે દ્વે? આકાસો, મહારાજ, અકમ્મજો અહેતુજો અનુતુજો; નિબ્બાનં, મહારાજ, અકમ્મજં અહેતુજં અનુતુજં. ઇમે ખો, મહારાજ, દ્વે અકમ્મજા અહેતુજા અનુતુજા''તિ.

''મા, ભન્તે નાગસેન, જિનવચનં મક્ખેહિ, મા અજાનિત્વા પઞ્હં બ્યાકરોહી''તિ. ''કિં ખો, મહારાજ, અહં વદામિ, યં મં ત્વં એવં વદેસિ 'મા, ભન્તે નાગસેન, જિનવચનં મક્ખેહિ, મા અજાનિત્વા પઞ્હં બ્યાકરોહી'''તિ? ''ભન્તે નાગસેન, યુત્તમિદં તાવ વત્તું 'આકાસો અકમ્મજો અહેતુજો અનુતુજો'તિ. અનેકસતેહિ પન, ભન્તે નાગસેન, કારણેહિ ભગવતા સાવકાનં નિબ્બાનસ્સ સચ્છિકિરિયાય મગ્ગો અક્ખાતો, અથ ચ પન ત્વં એવં વદેસિ 'અહેતુજં નિબ્બાન'''ન્તિ. ''સચ્ચં, મહારાજ, ભગવતા અનેકસતેહિ કારણેહિ સાવકાનં નિબ્બાનસ્સ સચ્છિકિરિયાય મગ્ગો અક્ખાતો, ન ચ પન નિબ્બાનસ્સ ઉપ્પાદાય હેતુ અક્ખાતો''તિ.

‘‘એત્થ મયં, ભન્તે નાગસેન, અન્ધકારતો અન્ધકારતરં પવિસામ, વનતો વનતરં પવિસામ, ગહનતો ગહનતરં [ગહનન્તરતો ગહનન્તરં (ક॰)] પવિસામ, યત્ર હિ નામ નિબ્બાનસ્સ સચ્છિકિરિયાય હેતુ અત્થિ, તસ્સ પન ધમ્મસ્સ ઉપ્પાદાય હેતુ નત્થિ. યદિ, ભન્તે નાગસેન, નિબ્બાનસ્સ સચ્છિકિરિયાય હેતુ અત્થિ, તેન હિ નિબ્બાનસ્સ ઉપ્પાદાયપિ હેતુ ઇચ્છિતબ્બો.

‘‘યથા પન, ભન્તે નાગસેન, પુત્તસ્સ પિતા અત્થિ, તેન કારણેન પિતુનોપિ પિતા ઇચ્છિતબ્બો. યથા અન્તેવાસિકસ્સ આચરિયો અત્થિ, તેન કારણેન આચરિયસ્સપિ આચરિયો ઇચ્છિતબ્બો . યથા અઙ્કુરસ્સ બીજં અત્થિ, તેન કારણેન બીજસ્સપિ બીજં ઇચ્છિતબ્બં. એવમેવ ખો, ભન્તે નાગસેન, યદિ નિબ્બાનસ્સ સચ્છિકિરિયાય હેતુ અત્થિ, તેન કારણેન નિબ્બાનસ્સ ઉપ્પાદાયપિ હેતુ ઇચ્છિતબ્બો.

‘‘યથા રુક્ખસ્સ વા લતાય વા અગ્ગે સતિ તેન કારણેન મજ્ઝમ્પિ અત્થિ, મૂલમ્પિ અત્થિ. એવમેવ ખો, ભન્તે નાગસેન, યદિ નિબ્બાનસ્સ સચ્છિકિરિયાય હેતુ અત્થિ, તેન કારણેન નિબ્બાનસ્સ ઉપ્પાદાયપિ હેતુ ઇચ્છિતબ્બો’’’તિ.

‘‘અનુપ્પાદનીયં, મહારાજ, નિબ્બાનં, તસ્મા ન નિબ્બાનસ્સ ઉપ્પાદાય હેતુ અક્ખાતો’’તિ. ‘‘ઇઙ્ઘ, ભન્તે નાગસેન, કારણં દસ્સેત્વા કારણેન મં સઞ્ઞાપેહિ, યથાહં જાનેય્યં નિબ્બાનસ્સ સચ્છિકિરિયાય હેતુ અત્થિ, નિબ્બાનસ્સ ઉપ્પાદાય હેતુ નત્થી’’તિ.

‘‘તેન હિ, મહારાજ, સક્કચ્ચં સોતં ઓદહ, સાધુકં સુણોહિ, વક્ખામિ તત્થ કારણં, સક્કુણેય્ય, મહારાજ, પુરિસો પાકતિકેન બલેન ઇતો હિમવન્તં પબ્બતરાજં ઉપગન્તુ’’ન્તિ? ‘‘આમ, ભન્તે’’તિ. ‘‘સક્કુણેય્ય પન સો, મહારાજ, પુરિસો પાકતિકેન બલેન હિમવન્તં પબ્બતરાજં ઇધ આહરિતુ’’ન્તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, સક્કા નિબ્બાનસ્સ સચ્છિકિરિયાય મગ્ગો અક્ખાતું, ન સક્કા નિબ્બાનસ્સ ઉપ્પાદાય હેતુ દસ્સેતું.

‘‘સક્કુણેય્ય, મહારાજ, પુરિસો પાકતિકેન બલેન મહાસમુદ્દં નાવાય ઉત્તરિત્વા પારિમતીરં ગન્તુ’’ન્તિ? ‘‘આમ, ભન્તે’’તિ? ‘‘સક્કુણેય્ય પન સો, મહારાજ , પુરિસો પાકતિકેન બલેન મહાસમુદ્દસ્સ પારિમતીરં ઇધ આહરિતુ’’ન્તિ? ‘‘ન હિ ભન્તે’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, સક્કા નિબ્બાનસ્સ સચ્છિકિરિયાય મગ્ગો અક્ખાતું, ન સક્કા નિબ્બાનસ્સ ઉપ્પાદાય હેતુ દસ્સેતું. કિં કારણા? અસઙ્ખતત્તા ધમ્મસ્સા’’તિ.

‘‘અસઙ્ખતં , ભન્તે નાગસેન, નિબ્બાન’’ન્તિ? ‘‘આમ, મહારાજ, અસઙ્ખતં નિબ્બાનં ન કેહિચિ કતં, નિબ્બાનં, મહારાજ, ન વત્તબ્બં ઉપ્પન્નન્તિ વા અનુપ્પન્નન્તિ વા ઉપ્પાદનીયન્તિ વા અતીતન્તિ વા અનાગતન્તિ વા પચ્ચુપ્પન્નન્તિ વા ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યન્તિ વા સોતવિઞ્ઞેય્યન્તિ વા ઘાનવિઞ્ઞેય્યન્તિ વા જિવ્હાવિઞ્ઞેય્યન્તિ વા કાયવિઞ્ઞેય્યન્તિ વા’’તિ. ‘‘યદિ, ભન્તે નાગસેન, નિબ્બાનં ન ઉપ્પન્નં ન અનુપ્પન્નં ન ઉપ્પાદનીયં ન અતીતં ન અનાગતં ન પચ્ચુપ્પન્નં ન ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યં ન સોતવિઞ્ઞેય્યં ન ઘાનવિઞ્ઞેય્યં ન જિવ્હાવિઞ્ઞેય્યં ન કાયવિઞ્ઞેય્યં, તેન હિ, ભન્તે નાગસેન, તુમ્હે નત્થિધમ્મં નિબ્બાનં અપદિસથ ‘નત્થિ નિબ્બાન’ન્તિ. ‘‘અત્થિ, મહારાજ, નિબ્બાનં, મનોવિઞ્ઞેય્યં નિબ્બાનં, વિસુદ્ધેન માનસેન પણીતેન ઉજુકેન અનાવરણેન નિરામિસેન સમ્માપટિપન્નો અરિયસાવકો નિબ્બાનં પસ્સતી’’તિ.

‘‘કીદિસં પન તં, ભન્તે, નિબ્બાનં, યં તં ઓપમ્મેહિ આદીપનીયં કારણેહિ મં સઞ્ઞાપેહિ, યથા અત્થિધમ્મં ઓપમ્મેહિ આદીપનીય’’ન્તિ. ‘‘અત્થિ, મહારાજ, વાતો નામા’’તિ? ‘‘આમ, ભન્તે’’તિ. ‘‘ઇઙ્ઘ, મહારાજ, વાતં દસ્સેહિ વણ્ણતો વા સણ્ઠાનતો વા અણું વા થૂલં વા દીઘં વા રસ્સં વા’’તિ. ‘‘ન સક્કા, ભન્તે નાગસેન, વાતો ઉપદસ્સયિતું, ન સો વાતો હત્થગ્ગહણં વા નિમ્મદ્દનં વા ઉપેતિ, અપિ ચ અત્થિ સો વાતો’’તિ. ‘‘યદિ, મહારાજ, ન સક્કા વાતો ઉપદસ્સયિતું, તેન હિ નત્થિ વાતો’’તિ? ‘‘જાનામહં, ભન્તે નાગસેન, વાતો અત્થીતિ મે હદયે અનુપવિટ્ઠં, ન ચાહં સક્કોમિ વાતં ઉપદસ્સયિતુ’’ન્તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, અત્થિ નિબ્બાનં, ન ચ સક્કા નિબ્બાનં ઉપદસ્સયિતું વણ્ણેન વા સણ્ઠાનેન વા’’તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, સૂપદસ્સિતં ઓપમ્મં, સુનિદ્દિટ્ઠં કારણં, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામિ ‘અત્થિ નિબ્બાન’’’ન્તિ.

અકમ્મજાદિપઞ્હો પઞ્ચમો.

૬. કમ્મજાદિપઞ્હો

૬. ‘‘ભન્તે નાગસેન, કતમે એત્થ કમ્મજા, કતમે હેતુજા, કતમે ઉતુજા, કતમે ન કમ્મજા, ન હેતુજા, ન ઉતુજા’’તિ? ‘‘યે કેચિ, મહારાજ, સત્તા સચેતના, સબ્બે તે કમ્મજા; અગ્ગિ ચ સબ્બાનિ ચ બીજજાતાનિ હેતુજાનિ; પથવી ચ પબ્બતા ચ ઉદકઞ્ચ વાતો ચ, સબ્બે તે ઉતુજા; આકાસો ચ નિબ્બાનઞ્ચ ઇમે દ્વે અકમ્મજા અહેતુજા અનુતુજા. નિબ્બાનં પન, મહારાજ, ન વત્તબ્બં કમ્મજન્તિ વા હેતુજન્તિ વા ઉતુજન્તિ વા ઉપ્પન્નન્તિ વા અનુપ્પન્નન્તિ વા ઉપ્પાદનીયન્તિ વા અતીતન્તિ વા અનાગતન્તિ વા પચ્ચુપ્પન્નન્તિ વા ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યન્તિ વા સોતવિઞ્ઞેય્યન્તિ વા ઘાનવિઞ્ઞેય્યન્તિ વા જિવ્હાવિઞ્ઞેય્યન્તિ વા કાયવિઞ્ઞેય્યન્તિ વા, અપિ ચ, મહારાજ, મનોવિઞ્ઞેય્યં નિબ્બાનં, યં સો સમ્માપટિપન્નો અરિયસાવકો વિસુદ્ધેન ઞાણેન પસ્સતી’’તિ. ‘‘રમણીયો, ભન્તે નાગસેન, પઞ્હો સુવિનિચ્છિતો નિસ્સંસયો એકન્તગતો, વિમતિ ઉપ્પચ્છિન્ના, ત્વં ગણિવરપવરમાસજ્જા’’તિ.

કમ્મજાદિપઞ્હો છટ્ઠો.

૭. યક્ખપઞ્હો

૭. ‘‘ભન્તે નાગસેન, અત્થિ લોકે યક્ખા નામા’’તિ? ‘‘આમ, મહારાજ, અત્થિ લોકે યક્ખા નામા’’તિ. ‘‘ચવન્તિ પન તે, ભન્તે, યક્ખા તમ્હા યોનિયા’’તિ? ‘‘આમ, મહારાજ, ચવન્તિ તે યક્ખા તમ્હા યોનિયા’’તિ. ‘‘કિસ્સ પન, ભન્તે નાગસેન, તેસં મતાનં યક્ખાનં સરીરં ન દિસ્સતિ, કુણપગન્ધોપિ ન વાયતી’’તિ? ‘‘દિસ્સતિ, મહારાજ, મતાનં યક્ખાનં સરીરં, કુણપગન્ધોપિ તેસં વાયતિ, મતાનં, મહારાજ, યક્ખાનં સરીરં કીટવણ્ણેન વા દિસ્સતિ, કિમિવણ્ણેન વા દિસ્સતિ, કિપિલ્લિકવણ્ણેન વા દિસ્સતિ, પટઙ્ગવણ્ણેન વા દિસ્સતિ, અહિવણ્ણેન વા દિસ્સતિ, વિચ્છિકવણ્ણેન વા દિસ્સતિ, સતપદિવણ્ણેન વા દિસ્સતિ, દિજવણ્ણેન વા દિસ્સતિ, મિગવણ્ણેન વા દિસ્સતી’’તિ. ‘‘કો હિ, ભન્તે નાગસેન, અઞ્ઞો ઇદં પઞ્હં પુટ્ઠો વિસજ્જેય્ય અઞ્ઞત્ર તવાદિસેન બુદ્ધિમતા’’તિ.

યક્ખપઞ્હો સત્તમો.

૮. અનવસેસસિક્ખાપદપઞ્હો

૮. ‘‘ભન્તે નાગસેન, યે તે અહેસું તિકિચ્છકાનં પુબ્બકા આચરિયા સેય્યથિદં, નારદો ધમ્મન્તરી [ધન્વન્તરી (?)] અઙ્ગિરસો કપિલો કણ્ડરગ્ગિ સામો અતુલો પુબ્બકચ્ચાયનો, સબ્બેપેતે આચરિયા સકિં યેવ રોગુપ્પત્તિઞ્ચ નિદાનઞ્ચ સભાવઞ્ચ સમુટ્ઠાનઞ્ચ તિકિચ્છઞ્ચ કિરિયઞ્ચ સિદ્ધાસિદ્ધઞ્ચ સબ્બં તં [સન્તં (ક॰)] નિરવસેસં જાનિત્વા ‘ઇમસ્મિં કાયે એત્તકા રોગા ઉપ્પજ્જિસ્સન્તી’તિ એકપ્પહારેન કલાપગ્ગાહં કરિત્વા સુત્તં બન્ધિંસુ, અસબ્બઞ્ઞુનો એતે સબ્બે, કિસ્સ પન તથાગતો સબ્બઞ્ઞૂ સમાનો અનાગતં કિરિયં બુદ્ધઞાણેન જાનિત્વા ‘એત્તકે નામ વત્થુસ્મિં એત્તકં નામ સિક્ખાપદં પઞ્ઞપેતબ્બં ભવિસ્સતી’તિ પરિચ્છિન્દિત્વા અનવસેસતો સિક્ખાપદં ન પઞ્ઞપેસિ, ઉપ્પન્નુપ્પન્ને વત્થુસ્મિં અયસે પાકટે દોસે વિત્થારિકે પુથુગતે ઉજ્ઝાયન્તેસુ મનુસ્સેસુ તસ્મિં તસ્મિં કાલે સાવકાનં સિક્ખાપદં પઞ્ઞપેસી’’તિ?

‘‘ઞાતમેતં, મહારાજ, તથાગતસ્સ ‘ઇમસ્મિં સમયે ઇમેસુ મનુસ્સેસુ સાધિકં દિયડ્ઢસિક્ખાપદસતં પઞ્ઞપેતબ્બં ભવિસ્સતી’તિ, અપિ ચ તથાગતસ્સ એવં અહોસિ ‘સચે ખો અહં સાધિકં દિયડ્ઢસિક્ખાપદસતં એકપ્પહારં પઞ્ઞપેસ્સામિ, મહાજનો સન્તાસમાપજ્જિસ્સતિ ‘બહુકં ઇધ રક્ખિતબ્બં, દુક્કરં વત ભો સમણસ્સ ગોતમસ્સ સાસને પબ્બજિતુ’ન્તિ, પબ્બજિતુકામાપિ ન પબ્બજિસ્સન્તિ, વચનઞ્ચ મે ન સદ્દહિસ્સન્તિ, અસદ્દહન્તા તે મનુસ્સા અપાયગામિનો ભવિસ્સન્ન-તિ ઉપ્પન્નુપ્પન્ને વત્થુસ્મિં ધમ્મદેસનાય વિઞ્ઞાપેત્વા પાકટે દોસે સિક્ખાપદં પઞ્ઞપેસ્સામી’’’તિ. ‘‘અચ્છરિયં, ભન્તે નાગસેન, બુદ્ધાનં, અબ્ભુતં, ભન્તે નાગસેન, બુદ્ધાનં, યાવ મહન્તં તથાગતસ્સ સબ્બઞ્ઞુતઞાણં, એવમેતં, ભન્તે નાગસેન, સુનિદ્દિટ્ઠો એસો અત્થો તથાગતેન, ‘બહુકં ઇધ સિક્ખિતબ્બ’ન્તિ સુત્વા સત્તાનં સન્તાસો ઉપ્પજ્જેય્ય, એકોપિ જિનસાસને ન પબ્બજેય્ય, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

અનવસેસસિક્ખાપદપઞ્હો અટ્ઠમો.

૯. સૂરિયતપનપઞ્હો

૯. ‘‘ભન્તે નાગસેન, અયં સૂરિયો સબ્બકાલં કઠિનં તપતિ, ઉદાહુ કિઞ્ચિકાલં મન્દં તપતી’’તિ? ‘‘સબ્બકાલં, મહારાજ, સૂરિયો કઠિનં તપતિ , ન કિઞ્ચિકાલં મન્દં તપતી’’તિ. ‘‘યદિ, ભન્તે નાગસેન, સૂરિયો સબ્બકાલં કઠિનં તપતિ, કિસ્સ પન અપ્પેકદા સૂરિયો કઠિનં તપતિ, અપ્પેકદા મન્દં તપતી’’તિ? ‘‘ચત્તારોમે, મહારાજ, સૂરિયસ્સ રોગા, યેસં અઞ્ઞતરેન રોગેન પટિપીળિતો સૂરિયો મન્દં તપતિ. કતમે ચત્તારો? અબ્ભં, મહારાજ, સૂરિયસ્સ રોગો, તેન રોગેન પટિપીળિતો સૂરિયો મન્દં તપતિ. મહિકા, મહારાજ, સૂરિયસ્સ રોગો, તેન રોગેન પટિપીળિતો સૂરિયો મન્દં તપતિ. મેઘો, મહારાજ, સૂરિયસ્સ રોગો, તેન રોગેન પટિપીળિતો સૂરિયો મન્દં તપતિ. રાહુ, મહારાજ, સૂરિયસ્સ રોગો, તેન રોગેન પટિપીળિતો સૂરિયો મન્દં તપતિ. ઇમે ખો, મહારાજ, ચત્તારો સૂરિયસ્સ રોગા, યેસં અઞ્ઞતરેન રોગેન પટિપીળિતો સૂરિયો મન્દં તપતી’’તિ. ‘‘અચ્છરિયં, ભન્તે નાગસેન, અબ્ભુતં, ભન્તે નાગસેન, સૂરિયસ્સપિ તાવ તેજોસમ્પન્નસ્સ રોગો ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, કિમઙ્ગં પન અઞ્ઞેસં સત્તાનં, નત્થિ, ભન્તે, એસા વિભત્તિ અઞ્ઞસ્સ અઞ્ઞત્ર તવાદિસેન બુદ્ધિમતા’’તિ.

સૂરિયતપનપઞ્હો નવમો.

૧૦. કઠિનતપનપઞ્હો

૧૦. ‘‘ભન્તે નાગસેન, કિસ્સ હેમન્તે સૂરિયો કઠિનં તપતિ, નો તથા ગિમ્હે’’તિ? ‘‘ગિમ્હે, મહારાજ, અનુપહતં હોતિ રજોજલ્લં, વાતક્ખુભિતા રેણૂ ગગનાનુગતા હોન્તિ, આકાસેપિ અબ્ભા સુબહલા હોન્તિ, મહાવાતો ચ અધિમત્તં વાયતિ, તે સબ્બે નાનાકુલા સમાયુતા સૂરિયરંસિયો પિદહન્તિ, તેન ગિમ્હે સૂરિયો મન્દં તપતિ.

‘‘હેમન્તે પન, મહારાજ, હેટ્ઠા પથવી નિબ્બુતા હોતિ, ઉપરિ મહામેઘો ઉપટ્ઠિતો હોતિ, ઉપસન્તં હોતિ રજોજલ્લં, રેણુ ચ સન્તસન્તં ગગને ચરતિ, વિગતવલાહકો ચ હોતિ આકાસો, વાતો ચ મન્દમન્દં વાયતિ, એતેસં ઉપરતિયા વિસુદ્ધા [વિસદા (સી॰ પી॰)] હોન્તિ સૂરિયરંસિયો, ઉપઘાતવિમુત્તસ્સ સૂરિયસ્સ તાપો અતિ વિય તપતિ. ઇદમેત્થ, મહારાજ, કારણં, યેન કારણેન સૂરિયો હેમન્તે કઠિનં તપતિ, નો તથા ગિમ્હે’’તિ. ‘‘સબ્બીતિમુત્તો, ભન્તે, સૂરિયો કઠિનં તપતિ, મેઘાદિસહગતો કઠિનં ન તપતી’’તિ.

કઠિનતપનપઞ્હો દસમો.

નિપ્પપઞ્ચવગ્ગો દુતિયો.

ઇમસ્મિં વગ્ગે દસ પઞ્હા.

૩. વેસ્સન્તરવગ્ગો

૧. વેસ્સન્તરપઞ્હો

૧. ‘‘ભન્તે નાગસેન, સબ્બેવ બોધિસત્તા પુત્તદારં દેન્તિ, ઉદાહુ વેસ્સન્તરેનેવ રઞ્ઞા પુત્તદારં દિન્ન’’ન્તિ? ‘‘સબ્બેપિ, મહારાજ, બોધિસત્તા પુત્તદારં દેન્તિ, ન વેસ્સન્તરેનેવ રઞ્ઞા પુત્તદારં દિન્ન’’ન્તિ. ‘‘અપિ ચ ખો, ભન્તે નાગસેન, તેસં અનુમતેન દેન્તી’’તિ. ‘‘ભરિયા, મહારાજ, અનુમતા, દારકા પન બાલતાય વિલપિંસુ [લાલપિંસુ (સી॰ પી॰)], યદિ તે અત્થતો જાનેય્યું, તેપિ અનુમોદેય્યું, ન તે વિલપેય્યુ’’ન્તિ.

‘‘દુક્કરં, ભન્તે નાગસેન, બોધિસત્તેન કતં, યં સો અત્તનો ઓરસે પિયે પુત્તે બ્રાહ્મણસ્સ દાસત્થાય અદાસિ.

‘‘ઇદમ્પિ દુતિયં દુક્કરતો દુક્કરતરં, યં સો અત્તનો ઓરસે પિયે પુત્તે બાલકે તરુણકે લતાય બન્ધિત્વા તેન બ્રાહ્મણેન લતાય અનુમજ્જીયન્તે દિસ્વા અજ્ઝુપેક્ખિ.

‘‘ઇદમ્પિ તતિયં દુક્કરતો દુક્કરતરં, યં સો સકેન બલેન બન્ધના મુઞ્ચિત્વા આગતે દારકે સારજ્જમુપગતે પુનદેવ લતાય બન્ધિત્વા અદાસિ.

‘‘ઇદમ્પિ ચતુત્થં દુક્કરતો દુક્કરતરં, યં સો દારકે ‘અયં ખો, તાત, યક્ખો ખાદિતું નેતિ અમ્હે’તિ વિલપન્તે ‘મા ભાયિત્થા’તિ ન અસ્સાસેસિ.

‘‘ઇદમ્પિ પઞ્ચમં દુક્કરતો દુક્કરતરં, યં સો જાલિસ્સ કુમારસ્સ રુદમાનસ્સ પાદેસુ નિપતિત્વા ‘અલં, તાત, કણ્હાજિનં નિવત્તેહિ, અહમેવ ગચ્છામિ યક્ખેન સહ, ખાદતુ મં યક્ખો’તિ યાચમાનસ્સ એવં ન સમ્પટિચ્છિ.

‘‘ઇદમ્પિ છટ્ઠં દુક્કરતો દુક્કરતરં, યં સો જાલિસ્સ કુમારસ્સ ‘પાસાણસમં નૂન તે, તાત, હદયં, યં ત્વં અમ્હાકં દુક્ખિતાનં પેક્ખમાનો નિમ્મનુસ્સકે બ્રહારઞ્ઞે યક્ખેન નીયમાને ન નિવારેસી’તિ વિલપમાનસ્સ કારુઞ્ઞં નાકાસિ.

‘‘ઇદમ્પિ સત્તમં દુક્કરતો દુક્કરતરં, યં તસ્સ રુળરુળસ્સ ભીમભીમસ્સ નીતે દારકે અદસ્સનં ગમિતે ન ફલિ હદયં સતધા વા સહસ્સધા વા, પુઞ્ઞકામેન મનુજેન કિં પરદુક્ખાપનેન, નનુ નામ સકદાનં દાતબ્બં હોતી’’તિ?

‘‘દુક્કરસ્સ, મહારાજ, કતત્તા બોધિસત્તસ્સ કિત્તિસદ્દો દસસહસ્સિયા લોકધાતુયા સદેવમનુસ્સેસુ અબ્ભુગ્ગતો, દેવા દેવભવને પકિત્તેન્તિ, અસુરા અસુરભવને પકિત્તેન્તિ, ગરુળા ગરુળભવને પકિત્તેન્તિ, નાગા નાગભવને પકિત્તેન્તિ, યક્ખા યક્ખભવને પકિત્તેન્તિ, અનુપુબ્બેન તસ્સ કિત્તિસદ્દો પરમ્પરાય અજ્જેતરહિ ઇધ અમ્હાકં સમયં અનુપ્પત્તો, તં મયં દાનં પકિત્તેન્તા વિકોપેન્તા નિસિન્ના સુદિન્નં, ઉદાહુ દુદ્દિન્નન્તિ. સો ખો પનાયં, મહારાજ, કિત્તિસદ્દો નિપુણાનં વિઞ્ઞૂનં વિદૂનં વિભાવીનં બોધિસત્તાનં દસ ગુણે અનુદસ્સતિ. કતમે દસ? અગેધતા નિરાલયતા ચાગો પહાનં અપુનરાવત્તિતા સુખુમતા મહન્તતા દુરનુબોધતા દુલ્લભતા અસદિસતા બુદ્ધધમ્મસ્સ, સો ખો પનાયં, મહારાજ, કિત્તિસદ્દો નિપુણાનં વિઞ્ઞૂનં વિદૂનં વિભાવીનં બોધિસત્તાનં ઇમે દસ ગુણે અનુદસ્સતી’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, યો પરં દુક્ખાપેત્વા દાનં દેતિ, અપિ નુ તં દાનં સુખવિપાકં હોતિ સગ્ગસંવત્તનિક’’ન્તિ? ‘‘આમ, મહારાજ, કિં વત્તબ્બ’’ન્તિ. ‘‘ઇઙ્ઘ, ભન્તે નાગસેન, કારણં ઉપદસ્સેહી’’તિ. ‘‘ઇધ, મહારાજ, કોચિ સમણો વા બ્રાહ્મણો વા સીલવા હોતિ કલ્યાણધમ્મો, સો ભવેય્ય પક્ખહતો વા પીઠસપ્પી વા અઞ્ઞતરં વા બ્યાધિં આપન્નો, તમેનં યો કોચિ પુઞ્ઞકામો યાનં આરોપેત્વા પત્થિતં દેસમનુપાપેય્ય, અપિ નુ ખો, મહારાજ, તસ્સ પુરિસસ્સ તતોનિદાનં કિઞ્ચિ સુખં નિબ્બત્તેય્ય સગ્ગસંવત્તનિકં તં કમ્મ’’ન્તિ? ‘‘આમ, ભન્તે, કિં વત્તબ્બં? હત્થિયાનં વા સો, ભન્તે, પુરિસો લભેય્ય અસ્સયાનં વા રથયાનં વા, થલે થલયાનં જલે જલયાનં દેવેસુ દેવયાનં મનુસ્સેસુ મનુસ્સયાનં, તદનુચ્છવિકં તદનુલોમિકં ભવે ભવે નિબ્બત્તેય્ય, તદનુચ્છવિકાનિ તદનુલોમિકાનિ ચસ્સ સુખાનિ નિબ્બત્તેય્યું, સુગતિતો સુગતિં ગચ્છેય્ય, તેનેવ કમ્માભિસન્દેન ઇદ્ધિયાનં અભિરુય્હ પત્થિતં નિબ્બાનનગરં પાપુણેય્યા’’તિ. ‘‘તેન હિ, મહારાજ, પરદુક્ખાપનેન દિન્નદાનં સુખવિપાકં હોતિ સગ્ગસંવત્તનિકં , યં સો પુરિસો બલીબદ્દે દુક્ખાપેત્વા એવરૂપં સુખં અનુભવતિ.

‘‘અપરમ્પિ , મહારાજ, ઉત્તરિં કારણં સુણોહિ, યથા પરદુક્ખાપનેન દિન્નદાનં સુખવિપાકં હોતિ સગ્ગસંવત્તનિકં. ઇધ, મહારાજ, યો કોચિ રાજા જનપદતો ધમ્મિકં બલિં ઉદ્ધરાપેત્વા આણાપવત્તનેન દાનં દદેય્ય, અપિ નુ ખો સો, મહારાજ, રાજા તતોનિદાનં કિઞ્ચિ સુખં અનુભવેય્ય સગ્ગસંવત્તનિકં તં દાન’’ન્તિ? ‘‘આમ, ભન્તે, કિં વત્તબ્બં, તતોનિદાનં સો, ભન્તે, રાજા ઉત્તરિં અનેકસતસહસ્સગુણં લભેય્ય. રાજૂનં અતિરાજા ભવેય્ય, દેવાનં અતિદેવો ભવેય્ય, બ્રહ્માનં અતિબ્રહ્મા ભવેય્ય, સમણાનં અતિસમણો ભવેય્ય, બ્રાહ્મણાનં અતિબ્રાહ્મણો ભવેય્ય, અરહન્તાનં અતિઅરહા [અતિઅરહન્તો (સ્યા॰ ક॰)] ભવેય્યા’’તિ. ‘‘તેન હિ, મહારાજ, પરદુક્ખાપનેન દિન્નદાનં સુખવિપાકં હોતિ સગ્ગસંવત્તનિકં, યં સો રાજા બલિના જનં પીળેત્વા દિન્નદાનેન એવરૂપં ઉત્તરિં યસસુખં અનુભવતી’’તિ.

‘‘અતિદાનં, ભન્તે નાગસેન, વેસ્સન્તરેન રઞ્ઞા દિન્નં, યં સો સકં ભરિયં પરસ્સ ભરિયત્થાય અદાસિ, સકે ઓરસે પુત્તે બ્રાહ્મણસ્સ દાસત્થાય અદાસિ, અતિદાનં નામ, ભન્તે નાગસેન, લોકે વિદૂહિ નિન્દિતં ગરહિતં, યથા

નામ, ભન્તે નાગસેન, અતિભારેન સકટસ્સ અક્ખો ભિજ્જતિ, અતિભારેન નાવા ઓસીદતિ, અતિભુત્તેન ભોજનં વિસમં પરિણમતિ, અતિવસ્સેન ધઞ્ઞં વિનસ્સતિ, અતિદાનેન ભોગક્ખયં ઉપેતિ, અતિતાપેન પથવી ઉપડય્હતિ, અતિરાગેન ઉમ્મત્તકો હોતિ, અતિદોસેન વજ્ઝો હોતિ, અતિમોહેન અનયં આપજ્જતિ, અતિલોભેન ચોરગ્ગહણમુપગચ્છતિ, અતિભયેન નિરુજ્ઝતિ, અતિપૂરેન નદી ઉત્તરતિ, અતિવાતેન અસનિ પતતિ, અતિઅગ્ગિના ઓદનં ઉત્તરતિ, અતિસઞ્ચરણેન ન ચિરં જીવતિ. એવમેવ ખો, ભન્તે નાગસેન, અતિદાનં નામ લોકે વિઞ્ઞૂહિ નિન્દિતં ગરહિતં, અતિદાનં, ભન્તે નાગસેન, વેસ્સન્તરેન રઞ્ઞા દિન્નં, ન તત્થ કિઞ્ચિ ફલં ઇચ્છિતબ્બ''ન્તિ.

''અતિદાનં, મહારાજ, લોકે વિઞ્ઞૂહિ વણ્ણિતં થુતં પસત્થં, યે કેચિ યાદિસં કીદિસં દાનં દેન્તિ [કેચિ યાદિસં તાદિસં દાનં દેન્તિ (સ્યા॰)], અતિદાનદાયી લોકે કિત્તિં પાપુણાતિ. યથા , મહારાજ, અતિપવરતાય દિબ્બં વનમૂલં ગહિતમ્પિ હત્થપાસે ઠિતાનં પરજનાનં ન દસ્સયતિ, અગદો અતિજચ્ચતાય [અતિઉસભતાય (ક॰)] પીળાય સમુગ્ઘાતકો રોગાનં અન્તકરો, અગ્ગિ અતિજોતિતાય ડહતિ, ઉદકં અતિસીતતાય નિબ્બાપેતિ, પદુમં પરિસુદ્ધતાય ન ઉપલિમ્પતિ વારિકદ્દમેન, મણિ અતિગુણતાય કામદદો, વજિરં અતિતિખિણતાય વિજ્ઝતિ મણિમુત્તાફલિકં, પથવી અતિમહન્તતાય નરોરગમિગપક્ખિજલસેલપબ્બતદુમે ધારેતિ, સમુદ્દો અતિમહન્તતાય અપરિપૂરણો, સિનેરુ અતિભારતાય અચલો, આકાસો અતિવિત્થારતાય અનન્તો, સૂરિયો અતિપ્પભતાય તિમિરં ઘાતેતિ, સીહો અતિજાતિતાય વિગતભયો, મલ્લો અતિબલવતાય પટિમલ્લં ખિપ્પં ઉક્ખિપતિ , રાજા અતિપુઞ્ઞતાય અધિપતિ, ભિક્ખુ અતિસીલવન્તતાય નાગયક્ખનરમરૂહિ નમસ્સનીયો, બુદ્ધો અતિઅગ્ગતાય [અતિવિસિટ્ઠતાય (સ્યા॰)] અનુપમો. એવમેવ ખો, મહારાજ, અતિદાનં નામ લોકે વિઞ્ઞૂહિ વણ્ણિતં થુતં પસત્થં, યે કેચિ યાદિસં કીદિસં દાનં દેન્તિ, અતિદાનદાયી લોકે કિત્તિં પાપુણાતિ, અતિદાનેન વેસ્સન્તરો રાજા દસસહસ્સિયા લોકધાતુયા વણ્ણિતો થુતો પસત્થો મહિતો કિત્તિતો, તેનેવ અતિદાનેન વેસ્સન્તરો રાજા અજ્જેતરહિ બુદ્ધો જાતો અગ્ગો સદેવકે લોકે.

''અત્થિ પન, મહારાજ, લોકે ઠપનીયં દાનં, યં દક્ખિણેય્યે અનુપ્પત્તે ન દાતબ્બ''ન્તિ? ''દસ ખો પનિમાનિ, ભન્તે નાગસેન, દાનાનિ, યાનિ લોકે અદાનસમ્મતાનિ, યો તાનિ દાનાનિ દેતિ, સો અપાયગામી હોતિ. કતમાનિ દસ? મજ્જદાનં, ભન્તે નાગસેન, લોકે અદાનસમ્મતં, યો તં દાનં દેતિ, સો અપાયગામી હોતિ. સમજ્જદાનં... પે॰... ઇત્થિદાનં...પે॰... ઉસભદાનં...પે॰... ચિત્તકમ્મદાનં...પે॰... સત્થદાનં ...પે॰... વિસદાનં...પે॰... સઙ્ખલિકદાનં...પે॰... કુક્કુટસૂકરદાનં...પે॰... તુલાકૂટમાનકૂટદાનં, ભન્તે નાગસેન, લોકે અદાનસમ્મતં હોતિ, યો તં દાનં દેતિ, સો અપાયગામી હોતિ. ઇમાનિ ખો, ભન્તે નાગસેન, દસ દાનાનિ લોકે અદાનસમ્મતાનિ, યો તાનિ દાનાનિ દેતિ, સો અપાયગામી હોતી''તિ.

''નાહં તં, મહારાજ, અદાનસમ્મતં પુચ્છામિ, ઇમં ખ્વાહં, મહારાજ, તં પુચ્છામિ 'અત્થિ પન, મહારાજ, લોકે ઠપનીયં દાનં, યં દક્ખિણેય્યે અનુપ્પત્તે ન દાતબ્બ'ન્તિ. ''નત્થિ, ભન્તે નાગસેન, લોકે ઠપનીયં દાનં. યં દક્ખિણેય્યે અનુપ્પત્તે ન દાતબ્બં, ચિત્તપ્પસાદે ઉપ્પન્ને કેચિ દક્ખિણેય્યાનં ભોજનં દેન્તિ, કેચિ અચ્છાદનં, કેચિ સયનં, કેચિ આવસથં, કેચિ અત્થરણપાવુરણં, કેચિ દાસિદાસં, કેચિ ખેત્તવત્થું, કેચિ દ્વિપદચતુપ્પદં, કેચિ સતં સહસ્સં સતસહસ્સં, કેચિ મહારજ્જં, કેચિ જીવિતમ્પિ દેન્તી''તિ. ''યદિ પન, મહારાજ, કેચિ જીવિતમ્પિ દેન્તિ, કિં કારણા વેસ્સન્તરં દાનપતિં અતિબાળ્હં પરિપાતેસિ સુદિન્ને પુત્તે ચ દારે ચ?

“અપિ નુ ખો, મહારાજ, અત્થિ લોકપકતિ લોકાચિણ્ણં, લભતિ પિતા પુત્તં ઇણટ્ટો વા આજીવિકપકતો વા આવપિતું વા [આધાપેતું વા (સ્યા॰), આધપિતું વા (ક॰)] વિક્કિણિતું વા”તિ? “આમ, ભન્તે, લભતિ પિતા પુત્તં ઇણટ્ટો વા આજીવિકપકતો વા આવપિતું વા વિક્કિણિતું વા”તિ. “યદિ, મહારાજ, લભતિ પિતા પુત્તં ઇણટ્ટો વા આજીવિકપકતો વા આવપિતું વા વિક્કિણિતું વા , વેસ્સન્તરોપિ, મહારાજ, રાજા અલભમાનો સબ્બઞ્ઞુતઞાણં ઉપદ્દુતો દુક્ખિતો તસ્સ ધમ્મધનસ્સ પટિલાભાય પુત્તદારં આવપેસિ ચ વિક્કિણિ ચ. ઇતિ, મહારાજ, વેસ્સન્તરેન રઞ્ઞા અઞ્ઞેસં દિન્નં યેવ દિન્નં, કતં યેવ કતં. કિસ્સ પન ત્વં, મહારાજ, તેન દાનેન વેસ્સન્તરં દાનપતિં અતિબાળ્હં અપસાદેસી”તિ?

“નાહં, ભન્તે નાગસેન, વેસ્સન્તરસ્સ દાનપતિનો દાનં ગરહામિ, અપિ ચ પુત્તદારં યાચન્તે નિમિનિત્વા અત્તાનં દાતબ્બ”ન્તિ. “એતં ખો, મહારાજ, અસબ્ભિકારણં, યં પુત્તદારં યાચન્તે અત્તાનં દદેય્ય, યં યં હિ યાચન્તે તં તદેવ દાતબ્બં, એતં સપ્પુરિસાનં કમ્મં. યથા, મહારાજ, કોચિ પુરિસો પાનીયં આહરાપેય્ય, તસ્સ યો ભોજનં દદેય્ય, અપિ નુ સો, મહારાજ, પુરિસો તસ્સ કિચ્ચકારી અસ્સા”તિ? “ન હિ, ભન્તે, યં સો આહરાપેતિ, તમેવ તસ્સ દેન્તો કિચ્ચકારી અસ્સા”તિ. “એવમેવ ખો, મહારાજ, વેસ્સન્તરો રાજા બ્રાહ્મણે પુત્તદારં યાચન્તે પુત્તદારં યેવ અદાસિ. સચે, મહારાજ, બ્રાહ્મણો વેસ્સન્તરસ્સ સરીરં યાચેય્ય, ન સો, મહારાજ, અત્તાનં રક્ખેય્ય ન કમ્પેય્ય ન રજ્જેય્ય, તસ્સ દિન્નં પરિચ્ચત્તં યેવ સરીરં ભવેય્ય. સચે, મહારાજ, કોચિ વેસ્સન્તરં દાનપતિં ઉપગન્ત્વા યાચેય્ય ‘દાસત્તં મે ઉપેહી’તિ, દિન્નં પરિચ્ચત્તં યેવસ્સ સરીરં ભવેય્ય, ન સો દત્વા તપેય્ય [ઠપેય્ય (સી॰)], રઞ્ઞો, મહારાજ, વેસ્સન્તરસ્સ કાયો બહુસાધારણો.

“યથા, મહારાજ, પક્કા મંસપેસિ બહુસાધારણા, એવમેવ ખો, મહારાજ, રઞ્ઞો વેસ્સન્તરસ્સ કાયો બહુસાધારણો. યથા વા પન, મહારાજ, ફલિતો [ફલિનો (?)] રુક્ખો નાનાદિજગણસાધારણો, એવમેવ ખો, મહારાજ, રઞ્ઞો વેસ્સન્તરસ્સ કાયો બહુસાધારણો. કિં કારણા? ‘એવાહં પટિપજ્જન્તો સમ્માસમ્બોધિં પાપુણિસ્સામી’તિ.

“યથા, મહારાજ, પુરિસો અધનો ધનત્થિકો ધનપરિયેસનં ચરમાનો અજપથં સઙ્કુપથં વેત્તપથં ગચ્છતિ, જલથલવાણિજ્જં કરોતિ, કાયેન વાચાય મનસા ધનં આરાધેતિ, ધનપ્પટિલાભાય વાયમતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, વેસ્સન્તરો દાનપતિ અધનો બુદ્ધધનેન સબ્બઞ્ઞુતઞાણરતનપ્પટિલાભાય યાચકાનં ધનધઞ્ઞં દાસિદાસં યાનવાહનં સકલસાપતેય્યં સકં પુત્તદારં અત્તાનઞ્ચ ચજિત્વા સમ્માસમ્બોધિં યેવ પરિયેસતિ.

“યથા વા પન, મહારાજ, અમચ્ચો મુદ્દકામો મુદ્દાધિકરણં યં કિઞ્ચિ ગેહે ધનધઞ્ઞં હિરઞ્ઞસુવણ્ણં, તં સબ્બં દત્વાપિ મુદ્દપ્પટિલાભાય વાયમતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, વેસ્સન્તરો દાનપતિ સબ્બં તં બાહિરબ્ભન્તરધનં દત્વા જીવિતમ્પિ પરેસં દત્વા સમ્માસમ્બોધિં યેવ પરિયેસતિ.

“અપિ ચ, મહારાજ, વેસ્સન્તરસ્સ દાનપતિનો એવં અહોસિ ‘યં સો બ્રાહ્મણો યાચતિ, તમેવાહં તસ્સ દેન્તો કિચ્ચકારી નામ હોમી’તિ, એવં સો તસ્સ પુત્તદારમદાસિ. ન ખો, મહારાજ, વેસ્સન્તરો દાનપતિ દેસ્સતાય બ્રાહ્મણસ્સ પુત્તદારમદાસિ, ન અદસ્સનકામતાય પુત્તદારમદાસિ, ન અતિબહુકા મે પુત્તદારા, ‘ન સક્કોમિ તે પોસેતુ’ન્તિ પુત્તદારમદાસિ, ન ઉક્કણ્ઠિતો ‘અપ્પિયા મે’તિ નીહરિતુકામતાય પુત્તદારમદાસિ. અથ ખો

સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણરતનસ્સેવ પિયત્તા સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ કારણા વેસ્સન્તરો રાજા એવરૂપં અતુલં વિપુલમનુત્તરં પિયં મનાપં દયિતં પાણસમં પુત્તદારદાનવરં બ્રાહ્મણસ્સ અદાસિ.

‘‘ભાસિતમ્પેતં , મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન **ચરિયાપિટકે** –

‘‘‘ન મે દેસ્સા ઉભો પુત્તા, મદ્દી દેવી ન દેસ્સિયા;
સબ્બઞ્ઞુતં પિયં મય્હં, તસ્મા પિયે અદાસહ’ન્તિ.

‘‘તસ્મા, મહારાજ, વેસ્સતરો રાજા પુત્તદાનં [પુત્તદારં (ક॰)] દત્વા પણ્ણસાલં પવિસિત્વા નિપજ્જિ. તસ્સ અતિપેમેન દુક્ખિતસ્સ બલવસોકો ઉપ્પજ્જિ, હદયવત્થુ ઉણ્હમહોસિ. નાસિકાય અપ્પહોન્તિયા મુખેન ઉણ્હે અસ્સાસપસ્સાસે વિસ્સજ્જેસિ, અસ્સૂનિ પરિવત્તિત્વા લોહિતબિન્દૂનિ હુત્વા નેત્તેહિ નિક્ખમિંસુ. એવમેવ ખો, મહારાજ, દુક્ખેન વેસ્સન્તરો રાજા બ્રાહ્મણસ્સ પુત્તદારમદાસિ ‘મા મે દાનપથો પરિહાયી’તિ.

‘‘અપિ ચ, મહારાજ, વેસ્સન્તરો રાજા દ્વે અત્થવસે પટિચ્ચ બ્રાહ્મણસ્સ દ્વે દારકે અદાસિ. કતમે દ્વે? દાનપથો ચ મે અપરિહીનો ભવિસ્સતિ, દુક્ખિતે ચ મે પુત્તકે વનમૂલફલેહિ ઇતોનિદાનં અય્યકો મોચેસ્સતીતિ. જાનાતિ હિ, મહારાજ, વેસ્સન્તરો રાજા ‘ન મે દારકા સક્કા કેનચિ દાસભોગેન ભુઞ્જિતું, ઇમે ચ દારકે અય્યકો નિક્કિણિસ્સતિ, એવં અમ્હાકમ્પિ ગમનં ભવિસ્સતી’તિ. ઇમે ખો, મહારાજ, દ્વે અત્થવસે પટિચ્ચ બ્રાહ્મણસ્સ દ્વે દારકે અદાસિ.

‘‘અપિ ચ, મહારાજ, વેસ્સન્તરો રાજા જાનાતિ ‘અયં ખો બ્રાહ્મણો જિણ્ણો વુડ્ઢો મહલ્લકો દુબ્બલો ભગ્ગો દણ્ડપરાયણો ખીણાયુકો પરિત્તપુઞ્ઞો, નેસો સમત્થો ઇમે દારકે દાસભોગેન ભુઞ્જિતુ’ન્તિ. સક્કુણેય્ય પન, મહારાજ, પુરિસો પાકતિકેન બલેન ઇમે ચન્દિમસૂરિયે એવંમહિદ્ધિકે એવંમહાનુભાવે ગહેત્વા પેળાય વા સમુગ્ગે વા પક્ખિપિત્વા નિપ્પભે કત્વા થાલકપરિભોગેન [પદીપપરિભોગેન (સ્યા॰)] પરિભુઞ્જિતુ’’ન્તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, ઇમસ્મિં લોકે ચન્દિમસૂરિયપ્પટિભાગસ્સ વેસ્સન્તરસ્સ દારકા ન સક્કા કેનચિ દાસભોગેન ભુઞ્જિતુન્તિ.

‘‘અપરમ્પિ, મહારાજ, ઉત્તરિં કારણં સુણોહિ, યેન કારણેન વેસ્સન્તરસ્સ દારકા ન સક્કા કેનચિ દાસભોગેન ભુઞ્જિતું. યથા, મહારાજ, રઞ્ઞો ચક્કવત્તિસ્સ મણિરતનં સુભં જાતિમન્તં અટ્ઠંસં સુપરિકમ્મકતં ચતુહત્થાયામં સકટનાભિપરિણાહં ન સક્કા કેનચિ પિલોતિકાય વેઠેત્વા પેળાય પક્ખિપિત્વા સત્થકનિસાનપરિભોગેન પરિભુઞ્જિતું, એવમેવ ખો, મહારાજ, લોકે ચક્કવત્તિરઞ્ઞો મણિરતનપ્પટિભાગસ્સ વેસ્સન્તરસ્સ દારકા ન સક્કા કેનચિ દાસભોગેન ભુઞ્જિતું.

‘‘અપરમ્પિ, મહારાજ, ઉત્તરિં કારણં સુણોહિ, યેન કારણેન વેસ્સન્તરસ્સ દારકા ન સક્કા કેનચિ દાસભોગેન ભુઞ્જિતું. યથા, મહારાજ, તિધા પભિન્નો સબ્બસેતો સત્તપ્પતિટ્ઠિતો અટ્ઠરતનુબ્બેધો નવરતનાયામપરિણાહો પાસાદિકો દસ્સનીયો ઉપોસથો નાગરાજા ન સક્કા કેનચિ સુપ્પેન વા સરાવેન વા પિદહિતું, ગોવચ્છકો વિય વચ્છકસાલાય પક્ખિપિત્વા પરિહરિતું વા, એવમેવ ખો, મહારાજ, લોકે ઉપોસથનાગરાજપ્પટિભાગસ્સ વેસ્સન્તરસ્સ દારકા ન સક્કા કેનચિ દાસભોગેન ભુઞ્જિતું.

“અપરમ્પિ, મહારાજ, ઉત્તરિં કારણં સુણોહિ, યેન કારણેન વેસ્સન્તરસ્સ દારકા ન સક્કા કેનચિ દાસભોગેન ભુઞ્જિતું. યથા, મહારાજ, મહાસમુદ્દો દીઘપુથુલવિત્થિણ્ણો ગમ્ભીરો અપ્પમેય્યો દુરુત્તરો અપરિયોગાળ્હો અનાવટો ન સક્કા કેનચિ સબ્બત્થ પિદહિત્વા એકતિત્થેન પરિભોગં કાતું, એવમેવ ખો, મહારાજ, લોકે મહાસમુદ્દપ્પટિભાગસ્સ વેસ્સન્તરસ્સ દારકા ન સક્કા કેનચિ દાસભોગેન ભુઞ્જિતું.

“અપરમ્પિ, મહારાજ, ઉત્તરિં કારણં સુણોહિ, યેન કારણેન વેસ્સન્તરસ્સ દારકા ન સક્કા કેનચિ દાસભોગેન ભુઞ્જિતું. યથા, મહારાજ, હિમવન્તો પબ્બતરાજા પઞ્ચયોજનસતં અચ્ચુગ્ગતો નભે તિસહસ્સયોજનાયામવિત્થારો ચતુરાસીતિકૂટસહસ્સપ્પટિમણ્ડિતો પઞ્ચન્નં મહાનદીસતાનં પભવો મહાભૂતગણાલયો નાનાવિધગન્ધધરો દિબ્બોસધસતસમલઙ્કતો નભે વલાહકો વિય અચ્ચુગ્ગતો દિસ્સતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, લોકે હિમવન્તપબ્બતરાજપ્પટિભાગસ્સ વેસ્સન્તરસ્સ દારકા ન સક્કા કેનચિ દાસભોગેન ભુઞ્જિતું.

“અપરમ્પિ, મહારાજ, ઉત્તરિં કારણં સુણોહિ, યેન કારણેન વેસ્સન્તરસ્સ દારકા ન સક્કા કેનચિ દાસભોગેન ભુઞ્જિતું. યથા, મહારાજ, રત્તન્ધકારતિમિસાયં ઉપરિપબ્બતગ્ગે જલમાનો મહાઅગ્ગિક્ખન્ધો સુવિદૂરેપિ પઞ્ઞાયતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, વેસ્સન્તરો રાજા પબ્બતગ્ગે જલમાનો મહાઅગ્ગિક્ખન્ધો વિય સુવિદૂરેપિ પાકટો પઞ્ઞાયતિ, તસ્સ દારકા ન સક્કા કેનચિ દાસભોગેન ભુઞ્જિતું.

“અપરમ્પિ, મહારાજ, ઉત્તરિં કારણં સુણોહિ, યેન કારણેન વેસ્સન્તરસ્સ દારકા ન સક્કા કેનચિ દાસભોગેન ભુઞ્જિતું. યથા, મહારાજ, હિમવન્તે પબ્બતે નાગપુપ્ફસમયે ઉજુવાતે વાયન્તે દસ દ્વાદસ યોજનાનિ પુપ્ફગન્ધો વાયતિ, એવમેવ ખો , મહારાજ, વેસ્સન્તરસ્સ રઞ્ઞો અપિ યોજનસહસ્સેહિપિ યાવ અકનિટ્ઠભવનં એત્થન્તરે સુરાસુરગરુળગન્ધબ્બયક્ખરક્ખસમહોરગકિન્નરઇન્દભવનેસુ કિત્તિસદ્દો અબ્ભુગ્ગતો, સીલવરગન્ધો ચસ્સ સમ્પવાયતિ, તેન તસ્સ દારકા ન સક્કા કેનચિ દાસભોગેન ભુઞ્જિતું. અનુસિટ્ઠો, મહારાજ, જાલી કુમારો પિતરા વેસ્સન્તરેન રઞ્ઞા ‘અય્યકો તે, તાત, તુમ્હે બ્રાહ્મણસ્સ ધનં દત્વા નિક્કિણન્તો તં નિક્ખસહસ્સં દત્વા નિક્કિણાતુ, કણ્હાજિનં નિક્કિણન્તો દાસસતં દાસિસતં હત્થિસતં અસ્સસતં ધેનુસતં ઉસભસતં નિક્ખસતન્તિ સબ્બસતં દત્વા નિક્કિણાતુ, યદિ તે, તાત, અય્યકો તુમ્હે બ્રાહ્મણસ્સ હત્થતો આણાય બલસા મુધા ગણ્હાતિ, મા તુમ્હે અય્યકસ્સ વચનં કરિત્થ, બ્રાહ્મણસ્સેવ અનુયાયિનો હોથા’તિ, એવમનુસાસિત્વા પુત્તે પેસેસિ, તતો જાલીકુમારો ગન્ત્વા અય્યકેન પુટ્ઠો કથેસિ –

“‘‘સહસ્સગ્ઘં હિ મં તાત, બ્રાહ્મણસ્સ પિતા અદા;
અથો કણ્હાજિનં કઞ્ઞં, હત્થીનઞ્ચ સતેન ચા’’’તિ.

“સુનિબ્બેઠિતો, ભન્તે નાગસેન, પઞ્હો; સુભિન્નં દિટ્ઠિજાલં; સુમદ્દિતો પરવાદો; સકસમયો સુદીપિતો; બ્યઞ્જનં સુપરિસોધિતં; સુવિભત્તો અત્થો; એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

વેસ્સન્તરપઞ્હો પઠમો.

૨. દુક્કરકારિકપઞ્હો

૨. ‘‘ભન્તે નાગસેન, સબ્બેવ બોધિસત્તા દુક્કરકારિકં કરોન્તિ, ઉદાહુ ગોતમેનેવ બોધિસત્તેન દુક્કરકારિકા કતા’’તિ? ‘‘નત્થિ, મહારાજ , સબ્બેસં બોધિસત્તાનં દુક્કરકારિકા, ગોતમેનેવ બોધિસત્તેન દુક્કરકારિકા કતા’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, યદિ એવં અયુત્તં, યં બોધિસત્તાનં બોધિસત્તેહિ વેમત્તતા હોતી’’તિ. ‘‘ચતૂહિ , મહારાજ, ઠાનેહિ બોધિસત્તાનં બોધિસત્તેહિ વેમત્તતા હોતિ. કતમેહિ ચતૂહિ? કુલવેમત્તતા પધાનવેમત્તતા [અદ્ધાનવેમત્તતા (સી॰ સ્યા॰ પી॰)] આયુવેમત્તતા પમાણવેમત્તતાતિ. ઇમેહિ ખો, મહારાજ, ચતૂહિ ઠાનેહિ બોધિસત્તાનં બોધિસત્તેહિ વેમત્તતા હોતિ. સબ્બેસમ્પિ, મહારાજ, બુદ્ધાનં રૂપે સીલે સમાધિમ્હિ પઞ્ઞાય વિમુત્તિયા વિમુત્તિઞાણદસ્સને ચતુવેસારજ્જે દસતથાગતબલે છઅસાધારણઞાણે ચુદ્દસબુદ્ધઞાણે અટ્ઠારસબુદ્ધધમ્મે કેવલે ચ બુદ્ધગુણે [બુદ્ધધમ્મે (સી॰ પી॰)] નત્થિ વેમત્તતા, સબ્બેપિ બુદ્ધા બુદ્ધધમ્મેહિ સમસમા’’તિ.

‘‘યદિ, ભન્તે નાગસેન, સબ્બેપિ બુદ્ધા બુદ્ધધમ્મેહિ સમસમા, કેન કારણેન ગોતમેનેવ બોધિસત્તેન દુક્કરકારિકા કતા’’તિ? ‘‘અપરિપક્કે, મહારાજ, ઞાણે અપરિપક્કાય બોધિયા ગોતમો બોધિસત્તો નેક્ખમ્મમભિનિક્ખન્તો અપરિપક્કં ઞાણં પરિપાચયમાનેન દુક્કરકારિકા કતા’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, કેન કારણેન બોધિસત્તો અપરિપક્કે ઞાણે અપરિપક્કાય બોધિયા મહાભિનિક્ખમનં નિક્ખન્તો, નનુ નામ ઞાણં પરિપાચેત્વા પરિપક્કે ઞાણે નિક્ખમિતબ્બ’’ન્તિ?

‘‘બોધિસત્તો, મહારાજ, વિપરીતં ઇત્થાગારં દિસ્વા વિપ્પટિસારી અહોસિ, તસ્સ વિપ્પટિસારિસ્સ અરતિ ઉપ્પજ્જિ, અરતિચિત્તં ઉપ્પન્નં દિસ્વા અઞ્ઞતરો મારકાયિકો દેવપુત્તો ‘અયં ખો કાલો અરતિચિત્તસ્સ વિનોદનાયા’તિ વેહાસે ઠત્વા ઇદં વચનમબ્રવિ –

‘‘મારિસ, મા ખો ત્વં ઉક્કણ્ઠિતો અહોસિ, ઇતો તે સત્તમે દિવસે દિબ્બં ચક્કરતનં પાતુભવિસ્સતિ સહસ્સારં સનેમિકં સનાભિકં સબ્બાકારપરિપૂરં, પથવિગતાનિ ચ તે રતનાનિ આકાસટ્ઠાનિ ચ સયમેવ ઉપગચ્છિસ્સન્તિ, દ્વિસહસ્સપરિત્તદીપપરિવારેસુ ચતૂસુ મહાદીપેસુ એકમુખેન આણા પવત્તિસ્સતિ, પરોસહસ્સઞ્ચ તે પુત્તા ભવિસ્સન્તિ સૂરા વીરઙ્ગરૂપા પરસેનપ્પમદ્દના , તેહિ પુત્તેહિ પરિકિણ્ણો સત્તરતનસમન્નાગતો ચતુદ્દીપમનુસાસિસ્સસી’તિ.

‘‘યથા નામ દિવસસન્તત્તં અયોસૂલં સબ્બત્થ ઉપડહન્તં કણ્ણસોતં પવિસેય્ય, એવમેવ ખો, મહારાજ, બોધિસત્તસ્સ તં વચનં કણ્ણસોતં પવિસિત્થ, ઇતિ સો પકતિયાવ ઉક્કણ્ઠિતો તસ્સા દેવતાય વચનેન ભિય્યોસોમત્તાય ઉબ્બિજ્જિ સંવિજ્જિ સંવેગમાપજ્જિ.

‘‘યથા પન, મહારાજ, મહતિમહાઅગ્ગિક્ખન્ધો જલમાનો અઞ્ઞેન કટ્ઠેન ઉપડહિતો ભિય્યોસોમત્તાય જલેય્ય, એવમેવ ખો, મહારાજ, બોધિસત્તો પકતિયાવ ઉક્કણ્ઠિતો તસ્સા દેવતાય વચનેન ભિય્યોસોમત્તાય ઉબ્બિજ્જિ સંવિજ્જિ સંવેગમાપજ્જિ.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, મહાપથવી પકતિતિન્તા નિબ્બત્તહરિતસદ્દલા આસિત્તોદકા ચિક્ખલ્લજાતા પુનદેવ મહામેઘે અભિવુટ્ઠે ભિય્યોસોમત્તાય ચિક્ખલ્લતરા અસ્સ, એવમેવ ખો, મહારાજ, બોધિસત્તો પકતિયાવ ઉક્કણ્ઠિતો તસ્સા દેવતાય વચનેન ભિય્યોસોમત્તાય ઉબ્બિજ્જિ સંવિજ્જિ સંવેગમાપજ્જી’’તિ.

‘‘અપિ નુ ખો, ભન્તે નાગસેન, બોધિસત્તસ્સ યદિ સત્તમે દિવસે દિબ્બં ચક્કરતનં નિબ્બત્તેય્ય, પટિનિવત્તેય્ય બોધિસત્તો દિબ્બે ચક્કરતને નિબ્બત્તે’’તિ? ‘‘ન હિ, મહારાજ, સત્તમે દિવસે બોધિસત્તસ્સ દિબ્બં ચક્કરતનં નિબ્બત્તેય્ય, અપિ ચ પલોભનત્થાય તાય દેવતાય મુસા ભણિતં, યદિપિ, મહારાજ, સત્તમે દિવસે દિબ્બં ચક્કરતનં નિબ્બત્તેય્ય, બોધિસત્તો ન નિવત્તેય્ય. કિં કારણં? ‘અનિચ્ચ’ન્તિ, મહારાજ, બોધિસત્તો દળ્હં અગ્ગહેસિ, ‘દુક્ખં અનત્તા’તિ દળ્હં અગ્ગહેસિ, ઉપાદાનક્ખયં પત્તો.

‘‘યથા, મહારાજ, અનોતત્તદહતો ઉદકં ગઙ્ગં નદિં પવિસતિ, ગઙ્ગાય નદિયા મહાસમુદ્દં પવિસતિ, મહાસમુદ્દતો પાતાલમુખં પવિસતિ, અપિ નુ, મહારાજ, તં ઉદકં પાતાલમુખગતં પટિનિવત્તિત્વા મહાસમુદ્દં પવિસેય્ય, મહાસમુદ્દતો ગઙ્ગં નદિં પવિસેય્ય, ગઙ્ગાય નદિયા પુન અનોતત્તં પવિસેય્યા’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, બોધિસત્તેન કપ્પાનં સતસહસ્સં ચતુરો ચ અસઙ્ખ્યેય્યે કુસલં પરિપાચિતં ઇમસ્સ ભવસ્સ કારણા, સોયં અન્તિમભવો અનુપ્પત્તો પરિપક્કં બોધિઞાણં છહિ વસ્સેહિ બુદ્ધો ભવિસ્સતિ સબ્બઞ્ઞૂ લોકે અગ્ગપુગ્ગલો, અપિ નુ ખો, મહારાજ, બોધિસત્તો ચક્કરતનકારણા [ચક્કરતનસ્સ કારણા (સી॰ સ્યા॰ પી॰)] પટિનિવત્તેય્યા’’તિ [પરિનિવત્તેય્યાતિ (સી॰ પી॰ ક॰)]? ‘‘ન હિ, ભન્તે’’તિ.

‘‘અપિ ચ, મહારાજ, મહાપથવી પરિવત્તેય્ય સકાનના સપબ્બતા, નત્વેવ બોધિસત્તો પટિનિવત્તેય્ય અપત્વા સમ્માસમ્બોધિં. આરોહેય્યપિ ચે, મહારાજ, ગઙ્ગાય ઉદકં પટિસોતં, નત્વેવ બોધિસત્તો પટિનિવત્તેય્ય અપત્વા સમ્માસમ્બોધિં; વિસુસ્સેય્યપિ ચે, મહારાજ, મહાસમુદ્દો અપરિમિતજલધરો ગોપદે ઉદકં વિય, નત્વેવ બોધિસત્તો પટિનિવત્તેય્ય અપત્વા સમ્માસમ્બોધિં; ફલેય્યપિ ચે, મહારાજ, સિનેરુપબ્બતરાજા સતધા વા સહસ્સધા વા, નત્વેવ બોધિસત્તો પટિનિવત્તેય્ય અપત્વા સમ્માસમ્બોધિં; પતેય્યુમ્પિ ચે, મહારાજ, ચન્દિમસૂરિયા સતારકા લેડ્ડુ વિય છમાયં, નત્વેવ બોધિસત્તો પટિનિવત્તેય્ય અપત્વા સમ્માસમ્બોધિં; સંવત્તેય્યપિ ચે, મહારાજ, આકાસો કિલઞ્જમિવ, નત્વેવ બોધિસત્તો પટિનિવત્તેય્ય અપત્વા સમ્માસમ્બોધિં. કિં કારણા? પદાલિતત્તા સબ્બબન્ધનાન’’ન્તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, કતિ લોકે બન્ધનાની’’તિ? ‘‘દસ ખો પનિમાનિ, મહારાજ, લોકે બન્ધનાનિ, યેહિ બન્ધનેહિ બદ્ધા સત્તા ન નિક્ખમન્તિ, નિક્ખમિત્વાપિ પટિનિવત્તન્તિ. કતમાનિ દસ? માતા, મહારાજ, લોકે બન્ધનં, પિતા, મહારાજ, લોકે બન્ધનં, ભરિયા, મહારાજ, લોકે બન્ધનં, પુત્તા, મહારાજ, લોકે બન્ધનં, ઞાતી, મહારાજ, લોકે બન્ધનં, મિત્તં, મહારાજ, લોકે બન્ધનં, ધનં, મહારાજ, લોકે બન્ધનં, લાભસક્કારો, મહારાજ , લોકે બન્ધનં, ઇસ્સરિયં, મહારાજ, લોકે બન્ધનં, પઞ્ચ કામગુણા, મહારાજ, લોકે બન્ધનં, ઇમાનિ ખો મહારાજ દસ લોકે બન્ધનાનિ, યેહિ બન્ધનેહિ બદ્ધા સત્તા ન નિક્ખમન્તિ, નિક્ખમિત્વાપિ પટિનિવત્તન્તિ, તાનિ દસ બન્ધનાનિ બોધિસત્તસ્સ છિન્નાનિ પદાલિતાનિ, તસ્મા, મહારાજ, બોધિસત્તો ન પટિનિવત્તતી’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, યદિ બોધિસત્તો ઉપ્પન્ને અરતિચિત્તે દેવતાય વચનેન અપરિપક્કે ઞાણે અપરિપક્કાય બોધિયા નેક્ખમ્મમભિનિક્ખન્તો, કિં તસ્સ દુક્કરકારિકાય કતાય, નનુ નામ સબ્બભક્ખેન ભવિતબ્બં ઞાણપરિપાકં આગમયમાનેના’’તિ?

‘‘દસ ખો પનિમે, મહારાજ, પુગ્ગલા લોકસ્મિં ઓઞ્ઞાતા અવઞ્ઞાતા હીળિતા ખીળિતા ગરહિતા પરિભૂતા અચિત્તીકતા. કતમે દસ? ઇત્થી, મહારાજ, વિધવા લોકસ્મિં ઓઞ્ઞાતા અવઞ્ઞાતા હીળિતા ખીળિતા ગરહિતા

પરિભૂતા અચિત્તીકતા. દુબ્બલો, મહારાજ, પુગ્ગલો...પે॰... અમિત્તઘાતિ, મહારાજ, પુગ્ગલો...પે॰... મહગ્ઘસો, મહારાજ, પુગ્ગલો...પે॰... અગરુકુલવાસિકો, મહારાજ, પુગ્ગલો...પે॰... પાપમિત્તો, મહારાજ, પુગ્ગલો...પે॰... ધનહીનો, મહારાજ, પુગ્ગલો...પે॰... આચારહીનો, મહારાજ, પુગ્ગલો...પે॰... કમ્મહીનો, મહારાજ, પુગ્ગલો...પે॰... પયોગહીનો, મહારાજ, પુગ્ગલો લોકસ્મિં ઓઞ્ઞાતો અવઞ્ઞાતો હીળિતો ખીળિતો ગરહિતો પરિભૂતો અચિત્તીકતો. ઇમે ખો, મહારાજ, દસ પુગ્ગલા લોકસ્મિં ઓઞ્ઞાતા અવઞ્ઞાતા હીળિતા ખીળિતા ગરહિતા પરિભૂતા અચિત્તીકતા. ઇમાનિ ખો, મહારાજ, દસ ઠાનાનિ અનુસ્સરમાનસ્સ બોધિસત્તસ્સ એવં સઞ્ઞા ઉપ્પજ્જિ ‘માહં કમ્મહીનો અસ્સં પયોગહીનો ગરહિતો દેવમનુસ્સાનં, યંનૂનાહં કમ્મસ્સામી અસ્સં કમ્મગરુ કમ્માધિપતેય્યો કમ્મસીલો કમ્મધોરય્હો કમ્મનિકેતવા અપ્પમત્તો વિહરેય્ય’ન્તિ, એવં ખો, મહારાજ, બોધિસત્તો ઞાણં પરિપાચેન્તો દુક્કરકારિકં અકાસી’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, બોધિસત્તો દુક્કરકારિકં કરોન્તો એવમાહ ‘ન ખો પનાહં ઇમાય કટુકાય દુક્કરકારિકાય અધિગચ્છામિ ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મં અલમરિયઞાણદસ્સનવિસેસં, સિયા નુ ખો અઞ્ઞો મગ્ગો બોધાયા’તિ. અપિ નુ તસ્મિં સમયે બોધિસત્તસ્સ મગ્ગં આરબ્ભ સતિસમ્મોસો અહોસી’’તિ?

‘‘પઞ્ચવીસતિ ખો પનિમે, મહારાજ, ચિત્તદુબ્બલીકરણા ધમ્મા, યેહિ દુબ્બલીકતં ચિત્તં ન સમ્મા સમાધિયતિ આસવાનં ખયાય. કતમે પઞ્ચવીસતિ? કોધો, મહારાજ, ચિત્તદુબ્બલીકરણો ધમ્મો, યેન દુબ્બલીકતં ચિત્તં ન સમ્મા સમાધિયતિ આસવાનં ખયાય, ઉપનાહો...પે॰... મક્ખો...પે॰... પળાસો...પે॰... ઇસ્સા...પે॰... મચ્છરિયં...પે॰... માયા...પે॰... સાઠેય્યં...પે॰... થમ્ભો...પે॰... સારમ્ભો...પે॰... માનો...પે॰... અતિમાનો ...પે॰... મદો...પે॰... પમાદો...પે॰... થિનમિદ્ધં...પે॰... તન્દિ [નન્દી (પી॰ ક॰)] ...પે॰... આલસ્યં...પે॰... પાપમિત્તતા...પે॰... રૂપા...પે॰... સદ્દા...પે॰... ગન્ધા...પે॰... રસા...પે॰... ફોટ્ઠબ્બા...પે॰... ખુદાપિપાસા...પે॰... અરતિ, મહારાજ, ચિત્તદુબ્બલીકરણો ધમ્મો, યેન દુબ્બલીકતં ચિત્તં ન સમ્મા સમાધિયતિ આસવાનં ખયાય. ઇમે ખો, મહારાજ, પઞ્ચવીસતિ ચિત્તદુબ્બલીકરણા ધમ્મા, યેહિ દુબ્બલીકતં ચિત્તં ન સમ્મા સમાધિયતિ આસવાનં ખયાય.

બોધિસત્તસ્સ ખો, મહારાજ, ખુદાપિપાસા [ખુદાપિપાસા (સી॰ પી॰ ક॰)] કાયં પરિયાદિયિંસુ, કાયે પરિયાદિન્ને ચિત્તં ન સમ્મા સમાધિયતિ આસવાનં ખયાય. સતસહસ્સં, મહારાજ, કપ્પાનં [કપ્પે (ક॰)] ચતુરો ચ અસઙ્ખ્યેય્યે કપ્પે બોધિસત્તો ચતુન્નં યેવ અરિયસચ્ચાનં અભિસમયં અન્વેસિ તાસુ તાસુ જાતીસુ, કિં પનસ્સ પચ્છિમે ભવે અભિસમયજાતિયં મગ્ગં આરબ્ભ સતિસમ્મોસો હેસ્સતિ? અપિ ચ, મહારાજ, બોધિસત્તસ્સ સઞ્ઞામત્તં ઉપ્પજ્જિ ‘સિયા નુ ખો અઞ્ઞો મગ્ગો બોધાયા’તિ. પુબ્બે ખો, મહારાજ, બોધિસત્તો એકમાસિકો સમાનો પિતુ સક્કસ્સ કમ્મન્તે સીતાય જમ્બુચ્છાયાય સિરિસયને પલ્લઙ્કં આભુજિત્વા નિસિન્નો વિવિચ્ચેવ કામેહિ વિવિચ્ચ અકુસલેહિ ધમ્મેહિ સવિતક્કં સવિચારં વિવેકજં પીતિસુખં પઠમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહાસિ...પે॰... ચતુત્થં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહાસી’’તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામિ, ઞાણં પરિપાચેન્તો બોધિસત્તો દુક્કરકારિકં અકાસી’’તિ.

દુક્કરકારિકપઞ્હો દુતિયો.

૩. કુસલાકુસલબલવતરપઞ્હો

3. ‘‘ભન્તે નાગસેન, કતમં અધિમત્તં બલવતરં કુસલં વા અકુસલં વા’’તિ? ‘‘કુસલં, મહારાજ, અધિમત્તં બલવતરં, નો તથા અકુસલ’ન્તિ. ‘‘નાહં, ભન્તે નાગસેન, તં વચનં સમ્પટિચ્છામિ ‘કુસલં અધિમત્તં બલવતરં, નો તથા અકુસલ’ન્તિ, દિસ્સન્તિ, ભન્તે નાગસેન, ઇધ પાણાતિપાતિનો અદિન્નાદાયિનો કામેસુમિચ્છાચારિનો મુસાવાદિનો ગામઘાતિકા પન્થદૂસકા નેકતિકા વઞ્ચનિકા, સબ્બે તે તાવતકેન પાપેન લભન્તિ હત્થચ્છેદં પાદચ્છેદં હત્થપાદચ્છેદં કણ્ણચ્છેદં નાસચ્છેદં કણ્ણનાસચ્છેદં બિલઙ્ગથાલિકં સઙ્ખમુણ્ડિકં રાહુમુખં જોતિમાલિકં હત્થપજ્જોતિકં એરકવત્તિકં ચીરકવાસિકં એણેય્યકં બળિસમંસિકં કહાપણિકં ખારાપતચ્છિકં પલિઘપરિવત્તિકં પલાલપીઠકં તત્તેનપિ તેલેન ઓસિઞ્ચનં સુનખેહિપિ ખાદાપનં જીવસૂલારોપનં અસિનાપિ સીસચ્છેદં, કેચિ રત્તિં પાપં કત્વા રત્તિં યેવ વિપાકં અનુભવન્તિ, કેચિ રત્તિં કત્વા દિવા યેવ અનુભવન્તિ, કેચિ દિવા કત્વા દિવા યેવ અનુભવન્તિ, કેચિ દિવા કત્વા રત્તિં યેવ અનુભવન્તિ, કેચિ દ્વે તયો દિવસે વીતિવત્તે અનુભવન્તિ, સબ્બેપિ તે દિટ્ઠેવ ધમ્મે વિપાકં અનુભવન્તિ. અત્થિ પન, ભન્તે નાગસેન, કોચિ એકસ્સ વા દ્વિન્નં વા તિણ્ણં વા ચતુન્નં વા પઞ્ચન્નં વા દસન્નં વા સતસ્સ વા સહસ્સસ્સ વા સતસહસ્સસ્સ વા સપરિવારં દાનં દત્વા દિટ્ઠધમ્મિકં ભોગં વા યસં વા સુખં વા અનુભવિતા સીલેન વા ઉપોસથકમ્મેન વા’’તિ?

‘‘અત્થિ, મહારાજ , ચત્તારો પુરિસા દાનં દત્વા સીલં સમાદિયિત્વા ઉપોસથકમ્મં કત્વા દિટ્ઠેવ ધમ્મે તેનેવ સરીરદેહેન તિદસપુરે સમનુપ્પત્તા’’તિ [યસમનુપત્તાતિ (સી॰ પી॰)]. ‘‘કો ચ કો ચ ભન્તે’’તિ? ‘‘મન્ધાતા, મહારાજ, રાજા, નિમિ રાજા, સાધીનો રાજા, ગુત્તિલો ચ ગન્ધબ્બો’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, અનેકેહિ તં ભવસહસ્સેહિ અન્તરિતં, દ્વિન્નમ્પેતં અમ્હાકં [દીપિતં, અમ્હાકમ્પેતં (ક॰)] પરોક્ખં, યદિ સમત્થોસિ વત્તમાનકે ભવે ભગવતો ધરમાનકાલે કથેહી’’તિ? ‘‘વત્તમાનકેપિ, મહારાજ, ભવે પુણ્ણકો દાસો થેરસ્સ સારિપુત્તસ્સ ભોજનં દત્વા તદહેવ સેટ્ઠિટ્ઠાનં અજ્ઝુપગતો, સો એતરહિ પુણ્ણકો સેટ્ઠીતિ પઞ્ઞાયિ, ગોપાલમાતા દેવી અત્તનો કેસે વિક્કિણિત્વા લદ્ધેહિ અટ્ઠહિ કહાપણેહિ થેરસ્સ મહાકચ્ચાયનસ્સ અત્તટ્ઠમકસ્સ પિણ્ડપાતં દત્વા તદહેવ રઞ્ઞો ચન્દપજ્જોતસ્સ [ઉદેનસ્સ (સી॰ પી॰)] અગ્ગમહેસિટ્ઠાનં પત્તા. સુપ્પિયા ઉપાસિકા અઞ્ઞતરસ્સ ગિલાનભિક્ખુનો અત્તનો ઊરુમંસેન પટિચ્છાદનીયં દત્વા દુતિયદિવસે યેવ રૂળ્હવણા સઞ્છવી [સચ્છવી (સી॰ પી॰)] અરોગા જાતા. મલ્લિકા દેવી ભગવતો આભિદોસિકં કુમ્માસપિણ્ડં દત્વા તદહેવ રઞ્ઞો કોસલસ્સ અગ્ગમહેસી જાતા. સુમનો માલાકારો અટ્ઠહિ સુમનપુપ્ફમુટ્ઠીહિ ભગવન્તં પૂજેત્વા તં દિવસં યેવ મહાસમ્પત્તિં પત્તો. એકસાટકો બ્રાહ્મણો ઉત્તરસાટકેન ભગવન્તં પૂજેત્વા તં દિવસં યેવ સબ્બટ્ઠકં લભિ, સબ્બેપેતે, મહારાજ, દિટ્ઠધમ્મિકં ભોગઞ્ચ યસઞ્ચ અનુભવિંસૂ’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, વિચિનિત્વા પરિયેસિત્વા છ જને યેવ અદ્દસાસી’’તિ. ‘‘આમ, મહારાજા’’તિ. ‘‘તેન હિ, ભન્તે નાગસેન, અકુસલં યેવ અધિમત્તં બલવતરં, નો તથા કુસલં. અહઞ્હિ, ભન્તે નાગસેન, એકદિવસં યેવ દસપિ પુરિસે પસ્સામિ પાપસ્સ કમ્મસ્સ વિપાકેન સૂલેસુ આરોપેન્તે, વીસમ્પિ તિંસમ્પિ ચત્તાલીસમ્પિ પઞ્ઞાસમ્પિ પુરિસસતમ્પિ પુરિસસહસ્સમ્પિ પસ્સામિ પાપસ્સ કમ્મસ્સ વિપાકેન સૂલેસુ આરોપેન્તે. નન્દકુલસ્સ, ભન્તે નાગસેન, ભદ્દસાલો નામ સેનાપતિપુત્તો અહોસિ. તેન ચ રઞ્ઞા ચન્દગુત્તેન સઙ્ગામો સમુપબ્યૂળ્હો અહોસિ. તસ્મિં ખો પન, ભન્તે નાગસેન, સઙ્ગામે ઉભતો બલકાયે અસીતિકબન્ધરૂપાનિ અહેસું, એકસ્મિં કિર સીસકબન્ધે પરિપાતે [પરિપુણ્ણે (સબ્બત્થ)] એકં કબન્ધરૂપં ઉટ્ઠહતિ, સબ્બેપેતે પાપસ્સેવ કમ્મસ્સ વિપાકેન અનયબ્યસનં આપન્ના. ઇમિનાપિ, ભન્તે નાગસેન, કારણેન ભણામિ અકુસલં યેવ અધિમત્તં બલવતરં, નો તથા કુસલ’’ન્તિ.

‘‘સુય્યતિ, ભન્તે નાગસેન, ઇમસ્મિં બુદ્ધસાસને કોસલેન રઞ્ઞા અસદિસદાનં દિન્ન’’ન્તિ? ‘‘આમ, મહારાજ, સુય્યતી’’તિ. ‘‘અપિ નુ ખો, ભન્તે નાગસેન, કોસલરાજા તં અસદિસં દાનં દત્વા તતોનિદાનં કઞ્ચિ દિટ્ઠધમ્મિકં ભોગં વા યસં વા સુખં વા પટિલભી’’તિ [પટિલભતીતિ (ક॰)]? ‘‘ન હિ, મહારાજા’’તિ. ‘‘યદિ, ભન્તે નાગસેન, કોસલરાજા એવરૂપં અનુત્તરં દાનં દત્વાપિ ન લભિ [ન લભતિ (ક॰)] તતોનિદાનં કઞ્ચિ દિટ્ઠધમ્મિકં ભોગં વા યસં વા સુખં વા, તેન હિ, ભન્તે નાગસેન, અકુસલં યેવ અધિમત્તં બલવતરં, નો તથા કુસલ’’ન્તિ.

‘‘પરિત્તત્તા, મહારાજ, અકુસલં ખિપ્પં પરિણમતિ, વિપુલત્તા કુસલં દીઘેન કાલેન પરિણમતિ, ઉપમાયપિ, મહારાજ, એતં ઉપપરિક્ખિતબ્બં. યથા, મહારાજ, અપરન્તે જનપદે કુમુદભણ્ડિકા નામ ધઞ્ઞજાતિ માસલૂના [માસપૂરા (ક॰)] અન્તોગેહગતા હોતિ, સાલયો છપ્પઞ્ચમાસેહિ પરિણમન્તિ , કિં પનેત્થ, મહારાજ, અન્તરં કો વિસેસો કુમુદભણ્ડિકાય ચ સાલીનઞ્ચા’’તિ? ‘‘પરિત્તત્તા, ભન્તે, કુમુદભણ્ડિકાય, વિપુલત્તા ચ સાલીનં. સાલયો, ભન્તે નાગસેન, રાજારહા રાજભોજનં, કુમુદભણ્ડિકા દાસકમ્મકરાનં ભોજન’’ન્તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, પરિત્તત્તા અકુસલં ખિપ્પં પરિણમતિ, વિપુલત્તા કુસલં દીઘેન કાલેન પરિણમતી’’તિ.

‘‘યં તત્થ, ભન્તે નાગસેન, ખિપ્પં પરિણમતિ, તં નામ લોકે અધિમત્તં બલવતરં, તસ્મા અકુસલં બલવતરં, નો તથા કુસલં. યથા નામ, ભન્તે નાગસેન, યો કોચિ યોધો મહતિમહાયુદ્ધં પવિસિત્વા પટિસત્તું ઉપકચ્છકે ગહેત્વા આકડ્ઢિત્વા ખિપ્પતરં સામિનો ઉપનેય્ય, સો યોધો લોકે સમત્થો સૂરો નામ. યો ચ ભિસક્કો ખિપ્પં સલ્લં ઉદ્ધરતિ રોગમપનેતિ, સો ભિસક્કો છેકો નામ. યો ગણકો સીઘસીઘં ગણેત્વા ખિપ્પં દસ્સયતિ, સો ગણકો છેકો નામ. યો મલ્લો ખિપ્પં પટિમલ્લં ઉક્ખિપિત્વા ઉત્તાનકં પાતેતિ, સો મલ્લો સમત્થો સૂરો નામ. એવમેવ ખો, ભન્તે નાગસેન, યં ખિપ્પં પરિણમતિ કુસલં વા અકુસલં વા, તં લોકે અધિમત્તં બલવતર’’ન્તિ.

‘‘ઉભયમ્પિ તં, મહારાજ, કમ્મં સમ્પરાયવેદનીયમેવ, અપિ ચ ખો અકુસલં સાવજ્જતાય ખણેન દિટ્ઠધમ્મવેદનીયં હોતિ, પુબ્બકેહિ, મહારાજ, ખત્તિયેહિ ઠપિતો એસો નિયમો ‘યો પાણં હનતિ, સો દણ્ડારહો...પે॰... યો અદિન્નં આદિયતિ...પે॰... યો પરદારં ગચ્છતિ...પે॰... યો મુસા ભણતિ...પે॰... યો ગામં ઘાતેતિ...પે॰... યો પન્થં દૂસેતિ...પે॰... યો નિકતિં કરોતિ...પે॰... યો વઞ્ચનં કરોતિ, સો દણ્ડારહો વધિતબ્બો છેત્તબ્બો ભેત્તબ્બો હન્તબ્બો’તિ. તં તે ઉપાદાય વિચિનિત્વા વિચિનિત્વા દણ્ડેન્તિ વધેન્તિ છિન્દન્તિ ભિન્દન્તિ હનન્તિ ચ, અપિ નુ, મહારાજ, અત્થિ કેહિચિ ઠપિતો નિયમો ‘યો દાનં વા દેતિ, સીલં વા રક્ખતિ, ઉપોસથકમ્મં વા કરોતિ, તસ્સ ધનં વા યસં વા દાતબ્બ’ન્તિ; અપિ નુ તં વિચિનિત્વા વિચિનિત્વા ધનં વા યસં વા દેન્તિ, ચોરસ્સ કતકમ્મસ્સ વધબન્ધનં વિયા’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે’’તિ. ‘‘યદિ, મહારાજ, દાયકાનં વિચિનિત્વા વિચિનિત્વા ધનં વા યસં વા દદેય્યું, કુસલમ્પિ દિટ્ઠધમ્મવેદનીયં ભવેય્ય, યસ્મા ચ ખો, મહારાજ, દાયકે ન વિચિનન્તિ ‘ધનં વા યસં વા દસ્સામા’તિ, તસ્મા કુસલં ન દિટ્ઠધમ્મવેદનીયં. ઇમિના, મહારાજ, કારણેન અકુસલં દિટ્ઠધમ્મવેદનીયં, સમ્પરાયેવ સો અધિમત્તં બલવતરં વેદનં વેદયતી’’તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, તવાદિસેન બુદ્ધિમન્તેન વિના નેસો પઞ્હો સુનિબ્બેઠિયો, લોકિકં, ભન્તે નાગસેન, લોકુત્તરેન વિઞ્ઞાપિત’’ન્તિ.

કુસલાકુસલબલવતરપઞ્હો તતિયો.

૪. પુબ્બપેતાદિસપઞ્હો

૪. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ઇમે દાયકા દાનં દત્વા પુબ્બપેતાનં આદિસન્તિ [ઉદ્દિસન્તિ (ક॰ સી॰)] ‘ઇદં તેસં પાપુણાતૂ’તિ, અપિ નુ તે કિઞ્ચિ તતોનિદાનં વિપાકં પટિલભન્તી’’તિ? ‘‘કેચિ, મહારાજ, પટિલભન્તિ, કેચિ નપ્પટિલભન્તી’’તિ. ‘‘કે, ભન્તે, પટિલભન્તિ, કે નપ્પટિલભન્તી’’તિ? ‘‘નિરયૂપપન્ના, મહારાજ, નપ્પટિલભન્તિ, સગ્ગગતા નપ્પટિલભન્તિ, તિરચ્છાનયોનિગતા નપ્પટિલભન્તિ, ચતુન્નં પેતાનં તયો પેતા નપ્પટિલભન્તિ વન્તાસિકા ખુપ્પિપાસિનો નિજ્ઝામતણ્હિકા, લભન્તિ પેતા પરદત્તૂપજીવિનો, તેપિ સરમાના યેવ લભન્તી’’તિ.

‘‘તેન હિ, ભન્તે નાગસેન, દાયકાનં દાનં વિસોસિતં [વિસોતં (સી॰ પી॰)] હોતિ અફલં, યેસં ઉદ્દિસ્સ કતં યદિ તે નપ્પટિલભન્તી’’તિ? ‘‘ન હિ તં, મહારાજ, દાનં અફલં હોતિ અવિપાકં, દાયકા યેવ તસ્સ ફલં અનુભવન્તી’’તિ. ‘‘તેન હિ, ભન્તે નાગસેન, કારણેન મં સઞ્ઞાપેહી’’તિ. ‘‘ઇધ, મહારાજ, કેચિ મનુસ્સા મચ્છમંસસુરાભત્તખજ્જકાનિ પટિયાદેત્વા ઞાતિકુલં ગચ્છન્તિ, યદિ તે ઞાતકા તં ઉપાયનં ન સમ્પટિચ્છેય્યું, અપિ નુ તં ઉપાયનં વિસોસિતં ગચ્છેય્ય વિનસ્સેય્ય વા’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે, સામિકાનં યેવ તં હોતી’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, દાયકા યેવ તસ્સ ફલં અનુભવન્તિ. યથા પન , મહારાજ, પુરિસો ગબ્ભં પવિટ્ઠો અસતિ પુરતો નિક્ખમનમુખે કેન નિક્ખમેય્યા’’તિ. ‘‘પવિટ્ઠેનેવ ભન્તે’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, દાયકા યેવ તસ્સ ફલં અનુભવન્તી’’તિ. ‘‘હોતુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામિ, દાયકા યેવ તસ્સ ફલં અનુભવન્તિ, ન મયં તં કારણં વિલોમેમાતિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, યદિ ઇમેસં દાયકાનં દિન્નદાનં પુબ્બપેતાનં પાપુણાતિ, તે ચ તસ્સ વિપાકં અનુભવન્તિ. તેન હિ યો પાણાતિપાતી લુદ્દો લોહિતપાણી પદુટ્ઠમનસઙ્કપ્પો મનુસ્સે ઘાતેત્વા દારુણં કમ્મં કત્વા પુબ્બપેતાનં આદિસેય્ય ‘ઇમસ્સ મે કમ્મસ્સ વિપાકો પુબ્બપેતાનં પાપુણાતૂ’તિ, અપિ નુ તસ્સ વિપાકો પુબ્બપેતાનં પાપુણાતી’’તિ? ‘‘ન હિ, મહારાજા’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, કો તત્થ હેતુ કિં કારણં, યેન કુસલં પાપુણાતિ અકુસલં ન પાપુણાતી’’તિ? ‘‘નેસો, મહારાજ, પઞ્હો પુચ્છિતબ્બો, મા ચ ત્વં, મહારાજ, ‘વિસજ્જકો અત્થી’તિ અપુચ્છિતબ્બં પુચ્છિ, ‘કિસ્સ આકાસો નિરાલમ્બો, કિસ્સ ગઙ્ગા ઉદ્ધમ્મુખા ન સન્દતિ, કિસ્સ ઇમે મનુસ્સા ચ દિજા ચ દ્વિપદા મિગા ચતુપ્પદા’તિ તમ્પિ મં ત્વં પુચ્છિસ્સસી’’તિ. ‘‘નાહં તં, ભન્તે નાગસેન, વિહેસાપેક્ખો પુચ્છામિ, અપિ ચ નિબ્બાહનત્થાય [નિબ્બાનત્થાય (ક॰)] સન્દેહસ્સ પુચ્છામિ, બહૂ મનુસ્સા લોકે વામગામિનો [પાપગાહિનો (સ્યા॰)] વિચક્ખુકા, ‘કિન્તિ તે ઓતારં ન લભેય્યુ’ન્તિ એવાહં તં પુચ્છામી’’તિ. ‘‘ન સક્કા, મહારાજ, સહ અકતેન અનનુમતેન સહ પાપં કમ્મં સંવિભજિતું.

‘‘યથા, મહારાજ, મનુસ્સા ઉદકનિબ્બાહનેન ઉદકં સુવિદૂરમ્પિ હરન્તિ, અપિ નુ, મહારાજ, સક્કા ઘનમહાસેલપબ્બતો [પબ્બતતો (ક॰)] નિબ્બાહનેન યથિચ્છિતં હરિતુ’’ન્તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, સક્કા કુસલં સંવિભજિતું, ન સક્કા અકુસલં સંવિભજિતું. યથા વા પન, મહારાજ, સક્કા તેલેન પદીપો જાલેતું, અપિ નુ, મહારાજ, સક્કા ઉદકેન પદીપો જાલેતુ’’ન્તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, સક્કા કુસલં સંવિભજિતું, ન સક્કા અકુસલં સંવિભજિતું. યથા વા પન, મહારાજ, કસ્સકા તળાકતો ઉદકં નીહરિત્વા ધઞ્ઞં પરિપાચેન્તિ, અપિ નુ ખો, મહારાજ, સક્કા મહાસમુદ્દતો ઉદકં નીહરિત્વા ધઞ્ઞં પરિપાચેતુ’’ન્તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, સક્કા કુસલં સંવિભજિતું, ન સક્કા અકુસલં સંવિભજિતુ’’ન્તિ.

“ભન્તે નાગસેન, કેન કારણેન સક્કા કુસલં સંવિભજિતું, ન સક્કા અકુસલં સંવિભજિતું. કારણેન મં સઞ્ઞાપેહિ, નાહં અન્ધો અનાલોકો સુત્વા વેદિસ્સામી”તિ. “અકુસલં, મહારાજ, થોકં, કુસલં બહુકં, થોકત્તા અકુસલં કત્તારં યેવ પરિયાદિયતિ, બહુકત્તા કુસલં સદેવકં લોકં અજ્ઝોત્થરતી”તિ. “ઓપમ્મં કરોહી”તિ.

“યથા, મહારાજ, પરિત્તં એકં ઉદકબિન્દુ પથવિયં નિપતેય્ય, અપિ નુ ખો તં, મહારાજ, ઉદકબિન્દુ દસપિ દ્વાદસપિ યોજનાનિ અજ્ઝોત્થરેય્યા”તિ? “ન હિ, ભન્તે, યત્થ તં ઉદકબિન્દુ નિપતિતં, તત્થેવ પરિયાદિયતી”તિ. “કેન કારણેન, મહારાજા”તિ? “પરિત્તત્તા, ભન્તે, ઉદકબિન્દુસ્સા”તિ. “એવમેવ ખો, મહારાજ, પરિત્તં અકુસલં પરિત્તત્તા કત્તારં યેવ પરિયાદિયતિ, ન સક્કા સંવિભજિતું.

“યથા વા પન, મહારાજ, મહતિમહામેઘો અભિવસ્સેય્ય તપ્પયન્તો ધરણિતલં, અપિ નુ ખો સો, મહારાજ, મહામેઘો સમન્તતો ઓત્થરેય્યા”તિ. “આમ, ભન્તે, પૂરયિત્વા સો મહામેઘો સોબ્ભસર સરિતસાખાકન્દરપદરદહતળાક [માતિકાતળાક (ક॰)] ઉદપાનપોક્ખરણિયો દસપિ દ્વાદસપિ યોજનાનિ અજ્ઝોત્થરેય્યા”તિ. “કેન કારણેન, મહારાજા”તિ? “મહન્તત્તા, ભન્તે, મેઘસ્સા”તિ. “એવમેવ ખો, મહારાજ, કુસલં બહુકં, બહુકત્તા સક્કા દેવમનુસ્સેહિપિ સંવિભજિતુ”ન્તિ.

“ભન્તે નાગસેન, કેન કારણેન અકુસલં થોકં કુસલં બહુતર”ન્તિ? “ઇધ, મહારાજ, યો કોચિ દાનં દેતિ, સીલં સમાદિયતિ, ઉપોસથકમ્મં કરોતિ, સો હટ્ઠો પહટ્ઠો હસિતો પમુદિતો પસન્નમાનસો વેદજાતો હોતિ, તસ્સ અપરાપરં પીતિ ઉપ્પજ્જતિ, પીતિમનસ્સ ભિય્યો ભિય્યો કુસલં પવડ્ઢતિ.

“યથા, મહારાજ, ઉદપાને બહુસલિલસમ્પુણ્ણે એકેન દેસેન ઉદકં પવિસેય્ય, એકેન નિક્ખમેય્ય, નિક્ખમન્તેપિ અપરાપરં ઉપ્પજ્જતિ, ન સક્કા હોતિ ખયં પાપેતું. એવમેવ ખો , મહારાજ, કુસલં ભિય્યો ભિય્યો પવડ્ઢતિ. વસ્સસતેપિ ચે, મહારાજ, પુરિસો કતં કુસલં આવજ્જેય્ય, આવજ્જિતે આવજ્જિતે ભિય્યો ભિય્યો કુસલં પવડ્ઢતિ. તસ્સ તં કુસલં સક્કા હોતિ યથિચ્છકેહિ સદ્ધિં સંવિભજિતું, ઇદમેત્થ, મહારાજ, કારણં, યેન કારણેન કુસલં બહુતરં.

“અકુસલં પન, મહારાજ, કરોન્તો પચ્છા વિપ્પટિસારી હોતિ, વિપ્પટિસારિનો ચિત્તં પટિલીયતિ પટિકુટતિ પટિવત્તતિ ન સમ્પસારીયતિ સોચતિ તપ્પતિ હાયતિ ખીયતિ ન પરિવડ્ઢતિ તત્થેવ પરિયાદિયતિ. યથા, મહારાજ, સુક્ખાય નદિયા મહાપુળિનાય ઉન્નતાવનતાય કુટિલસઙ્કુટિલાય ઉપરિતો પરિત્તં ઉદકં આગચ્છન્તં હાયતિ ખીયતિ ન પરિવડ્ઢતિ તત્થેવ પરિયાદિયતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, અકુસલં કરોન્તસ્સ ચિત્તં પટિલીયતિ પટિકુટતિ પટિવત્તતિ ન સમ્પસારીયતિ સોચતિ તપ્પતિ હાયતિ ખીયતિ ન પરિવડ્ઢતિ તત્થેવ પરિયાદિયતિ, ઇદમેત્થ, મહારાજ, કારણં, યેન કારણેન અકુસલં થોક”ન્તિ. “સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી”તિ.

પુબ્બપેતાદિસપઞ્હો ચતુત્થો.

૫. સુપિનપઞ્હો

૫. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ઇમસ્મિં લોકે નરનારિયો સુપિનં પસ્સન્તિ કલ્યાણમ્પિ પાપકમ્પિ, દિટ્ઠપુબ્બમ્પિ અદિટ્ઠપુબ્બમ્પિ, કતપુબ્બમ્પિ અકતપુબ્બમ્પિ, ખેમમ્પિ સભયમ્પિ, દૂરેપિ સન્તિકેપિ, બહુવિધાનિપિ અનેકવણ્ણસહસ્સાનિ દિસ્સન્તિ, કિઞ્ચેતં સુપિનં નામ, કો ચેતં પસ્સતી’’તિ? ‘‘નિમિત્તમેતં, મહારાજ, સુપિનં નામ, યં ચિત્તસ્સ આપાત [આપાથ (સી॰ પી॰)] મુપગચ્છતિ. છયિમે, મહારાજ, સુપિનં પસ્સન્તિ, વાતિકો સુપિનં પસ્સતિ, પિત્તિકો સુપિનં પસ્સતિ, સેમ્હિકો સુપિનં પસ્સતિ, દેવતૂપસંહારતો સુપિનં પસ્સતિ, સમુદાચિણ્ણતો સુપિનં પસ્સતિ, પુબ્બનિમિત્તતો સુપિનં પસ્સતિ, તત્ર, મહારાજ, યં પુબ્બનિમિત્તતો સુપિનં પસ્સતિ, તં યેવ સચ્ચં, અવસેસં મિચ્છા’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, યો પુબ્બનિમિત્તતો સુપિનં પસ્સતિ, કિં તસ્સ ચિત્તં સયં ગન્ત્વા તં નિમિત્તં વિચિનાતિ, તં વા નિમિત્તં ચિત્તસ્સ આપાતમુપગચ્છતિ, અઞ્ઞો વા આગન્ત્વા તસ્સ આરોચેતી’’તિ? ‘‘ન, મહારાજ, તસ્સ ચિત્તં સયં ગન્ત્વા તં નિમિત્તં વિચિનાતિ, નાપિ અઞ્ઞો કોચિ આગન્ત્વા તસ્સ આરોચેતિ, અથ ખો તં યેવ નિમિત્તં ચિત્તસ્સ આપાતમુપગચ્છતિ. યથા, મહારાજ, આદાસો ન સયં કુહિઞ્ચિ ગન્ત્વા છાયં વિચિનાતિ, નાપિ અઞ્ઞો કોચિ છાયં આનેત્વા આદાસં આરોપેતિ [આરોચેતિ (ક॰)], અથ ખો યતો કુતોચિ છાયા આગન્ત્વા આદાસસ્સ આપાતમુપગચ્છતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, ન તસ્સ ચિત્તં સયં ગન્ત્વા તં નિમિત્તં વિચિનાતિ, નાપિ અઞ્ઞો કોચિ આગન્ત્વા આરોચેતિ, અથ ખો યતો કુતોચિ નિમિત્તં આગન્ત્વા ચિત્તસ્સ આપાતમુપગચ્છતી’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, યં તં ચિત્તં સુપિનં પસ્સતિ, અપિ નુ તં ચિત્તં જાનાતિ ‘એવં નામ વિપાકો ભવિસ્સતિ ખેમં વા ભયં વા’તિ? ‘‘ન હિ, મહારાજ, તં ચિત્તં જાનાતિ ‘એવંવિપાકો ભવિસ્સતિ ખેમં વા ભયં વા’તિ, નિમિત્તે પન ઉપ્પન્ને અઞ્ઞેસં કથેતિ, તતો તે અત્થં કથેન્તી’’તિ.

‘‘ઇઙ્ઘ, ભન્તે નાગસેન, કારણં મે દસ્સેહી’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, સરીરે તિલકા પીળકા દદ્દૂનિ ઉટ્ઠહન્તિ લાભાય વા અલાભાય વા, યસાય વા અયસાય વા, નિન્દાય વા પસંસાય વા, સુખાય વા દુક્ખાય વા, અપિ નુ તા, મહારાજ, પીળકા જાનિત્વા ઉપ્પજ્જન્તિ ‘ઇમં નામ મયં અત્થં નિપ્ફાદેસ્સામા’’’તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે, યાદિસે તા ઓકાસે પીળકા સમ્ભવન્તિ, તત્થ તા પીળકા દિસ્વા નેમિત્તકા બ્યાકરોન્તિ ‘એવં નામ વિપાકો ભવિસ્સતી’’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, યં તં ચિત્તં સુપિનં પસ્સતિ, ન તં ચિત્તં જાનાતિ ‘એવં નામ વિપાકો ભવિસ્સતિ ખેમં વા ભયં વા’તિ, નિમિત્તે પન ઉપ્પન્ને અઞ્ઞેસં કથેતિ, તતો તે અત્થં કથેન્તી’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, યો સુપિનં પસ્સતિ, સો નિદ્દાયન્તો, ઉદાહુ જાગરન્તો [જગ્ગન્તો (સી॰ પી॰)] પસ્સતી’’તિ? ‘‘યો સો, મહારાજ, સુપિનં પસ્સતિ, ન સો નિદ્દાયન્તો પસ્સતિ, નાપિ જાગરન્તો પસ્સતિ. અપિ ચ ઓક્કન્તે મિદ્ધે અસમ્પત્તે ભવઙ્ગે એત્થન્તરે સુપિનં પસ્સતિ. મિદ્ધસમારૂળ્હસ્સ, મહારાજ, ચિત્તં ભવઙ્ગગતં હોતિ, ભવઙ્ગગતં ચિત્તં નપ્પવત્તતિ, અપ્પવત્તં ચિત્તં સુખદુક્ખં નપ્પજાનાતિ, અપ્પટિવિજાનન્તસ્સ સુપિનો ન હોતિ, પવત્તમાને ચિત્તે સુપિનં પસ્સતિ.

‘‘યથા, મહારાજ, તિમિરે અન્ધકારે અપ્પભાસે સુપરિસુદ્ધેપિ આદાસે છાયા ન દિસ્સતિ , એવમેવ ખો, મહારાજ, મિદ્ધસમારૂળ્હે ચિત્તે ભવઙ્ગગતે તિટ્ઠમાનેપિ સરીરે ચિત્તં અપ્પવત્તં હોતિ, અપ્પવત્તે ચિત્તે સુપિનં ન પસ્સતિ . યથા, મહારાજ, આદાસો, એવં સરીરં દટ્ઠબ્બં; યથા અન્ધકારો, એવં મિદ્ધં દટ્ઠબ્બં; યથા આલોકો, એવં ચિત્તં દટ્ઠબ્બં.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, મહિકોત્થટસ્સ સૂરિયસ્સ પભા ન દિસ્સતિ સન્તા યેવ સૂરિયરસ્મિ અપ્પવત્તા હોતિ, અપ્પવત્તાય સૂરિયરસ્મિયા આલોકો ન હોતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, મિદ્ધસમારૂળ્હસ્સ ચિત્તં ભવઙ્ગગતં હોતિ, ભવઙ્ગગતં ચિત્તં નપ્પવત્તતિ, અપ્પવત્તે ચિત્તે સુપિનં ન પસ્સતિ. યથા, મહારાજ, સૂરિયો, એવં સરીરં દટ્ઠબ્બં; યથા મહિકોત્થરણં, એવં મિદ્ધં દટ્ઠબ્બં; યથા સૂરિયરસ્મિ, એવં ચિત્તં દટ્ઠબ્બં.

‘‘દ્વિન્નં, મહારાજ, સન્તેપિ સરીરે ચિત્તં અપ્પવત્તં હોતિ, મિદ્ધસમારૂળ્હસ્સ ભવઙ્ગગતસ્સ સન્તેપિ સરીરે ચિત્તં અપ્પવત્તં હોતિ, નિરોધસમાપન્નસ્સ સન્તેપિ સરીરે ચિત્તં અપ્પવત્તં હોતિ, જાગરન્તસ્સ, મહારાજ, ચિત્તં લોલં હોતિ વિવટં પાકટં અનિબદ્ધં, એવરૂપસ્સ ચિત્તે નિમિત્તં આપાતં ન ઉપેતિ. યથા, મહારાજ, પુરિસં વિવટં પાકટં અકિરિયં અરહસ્સં રહસ્સકામા પરિવજ્જેન્તિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, જાગરન્તસ્સ દિબ્બો અત્થો આપાતં ન ઉપેતિ, તસ્મા જાગરન્તો સુપિનં ન પસ્સતિ. યથા વા પન, મહારાજ, ભિક્ખું ભિન્નાજીવં અનાચારં પાપમિત્તં દુસ્સીલં કુસીતં હીનવીરિયં કુસલા બોધિપક્ખિયા ધમ્મા આપાતં ન ઉપેન્તિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, જાગરન્તસ્સ દિબ્બો અત્થો આપાતં ન ઉપેતિ, તસ્મા જાગરન્તો સુપિનં ન પસ્સતી’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, અત્થિ મિદ્ધસ્સ આદિમજ્ઝપરિયોસાન’’ન્તિ? ‘‘આમ, મહારાજ, અત્થિ મિદ્ધસ્સ આદિમજ્ઝપરિયોસાન’’ન્તિ. ‘‘કતમં આદિ, કતમં મજ્ઝં, કતમં પરિયોસાન’’ન્તિ? ‘‘યો, મહારાજ, કાયસ્સ ઓનાહો પરિયોનાહો દુબ્બલ્યં મન્દતા અકમ્મઞ્ઞતા કાયસ્સ, અયં મિદ્ધસ્સ આદિ; યો, મહારાજ, કપિનિદ્દાપરેતો વોકિણ્ણકં જગ્ગતિ [વોકિણ્ણતં ગચ્છતિ (નિસ્સ)], ઇદં મિદ્ધસ્સ મજ્ઝં; ભવઙ્ગગતિ પરિયોસનં. મજ્ઝૂપગતો, મહારાજ, કપિનિદ્દાપરેતો સુપિનં પસ્સતિ. યથા, મહારાજ, કોચિ યતચારી સમાહિતચિત્તો ઠિતધમ્મો અચલબુદ્ધિ પહીનકોતૂહલસદ્દં વનમજ્ઝોગાહિત્વા સુખુમં અત્થં ચિન્તયતિ, ન ચ સો તત્થ મિદ્ધં ઓક્કમતિ, સો તત્થ સમાહિતો એકગ્ગચિત્તો સુખુમં અત્થં પટિવિજ્ઝતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, જાગરો ન મિદ્ધસમાપન્નો , મજ્ઝૂપગતો કપિનિદ્દાપરેતો સુપિનં પસ્સતિ. યથા, મહારાજ, કોતૂહલસદ્દો, એવં જાગરં દટ્ઠબ્બં; યથા વિવિત્તં વનં, એવં કપિનિદ્દાપરેતો દટ્ઠબ્બો ; યથા સો કોતૂહલસદ્દં ઓહાય મિદ્ધં વિવજ્જેત્વા મજ્ઝત્તભૂતો સુખુમં અત્થં પટિવિજ્ઝતિ, એવં જાગરો ન મિદ્ધસમાપન્નો કપિનિદ્દાપરેતો સુપિનં પસ્સતી’’તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

સુપિનપઞ્હો પઞ્ચમો.

૬. અકાલમરણપઞ્હો

૬. ‘‘ભન્તે નાગસેન, યે તે સત્તા મરન્તિ, સબ્બે તે કાલે યેવ મરન્તિ, ઉદાહુ અકાલેપિ મરન્તી’’તિ? ‘‘અત્થિ, મહારાજ, કાલેપિ મરણં, અત્થિ અકાલેપિ મરણ’’ન્તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, કે કાલે મરન્તિ, કે અકાલે મરન્તી’’તિ? ‘‘દિટ્ઠપુબ્બા પન, મહારાજ, તયા અમ્બરુક્ખા વા જમ્બુરુક્ખા વા, અઞ્ઞસ્મા વા પન ફલરુક્ખા ફલાનિ પતન્તાનિ આમાનિ ચ પક્કાનિ ચા’’તિ? ‘‘આમ, ભન્તે’’તિ. ‘‘યાનિ તાનિ, મહારાજ, ફલાનિ રુક્ખતો પતન્તિ, સબ્બાનિ તાનિ કાલે યેવ પતન્તિ, ઉદાહુ અકાલેપી’’તિ? ‘‘યાનિ તાનિ, ભન્તે નાગસેન, ફલાનિ પરિપક્કાનિ વિલીનાનિ પતન્તિ, સબ્બાનિ તાનિ કાલે પતન્તિ. યાનિ પન તાનિ અવસેસાનિ ફલાનિ તેસુ કાનિચિ કિમિવિદ્ધાનિ પતન્તિ, કાનિચિ લગુળહતાનિ [સકુણપહતા (સ્યા॰), લકુટહતાનિ (સી॰ પી॰ ક॰)] પતન્તિ, કાનિચિ વાતપ્પહતાનિ પતન્તિ, કાનિચિ અન્તોપૂતિકાનિ હુત્વા પતન્તિ,

સબ્બાનિ તાનિ અકાલે પતન્તી’’તિ. ‘‘એવમેવ ખો, મહારાજ, યે તે જરાવેગહતા મરન્તિ, તે યેવ કાલે મરન્તિ, અવસેસા કેચિ કમ્મપ્પટિબાળ્હા મરન્તિ, કેચિ ગતિપ્પટિબાળ્હા મરન્તિ, કેચિ કિરિયપ્પટિબાળ્હા મરન્તી’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, યે તે કમ્મપ્પટિબાળ્હા મરન્તિ, યેપિ તે ગતિપ્પટિબાળ્હા મરન્તિ, યેપિ તે કિરિયપ્પટિબાળ્હા મરન્તિ, યેપિ તે જરાવેગપ્પટિબાળ્હા મરન્તિ, સબ્બે તે કાલે યેવ મરન્તિ, યોપિ માતુકુચ્છિગતો મરતિ, સો તસ્સ કાલો, કાલે યેવ સો મરતિ. યોપિ વિજાતઘરે મરતિ, સો તસ્સ કાલો , સોપિ કાલે યેવ મરતિ. યોપિ માસિકો મરતિ…પે॰… યોપિ વસ્સસતિકો મરતિ, સો તસ્સ કાલો, કાલે યેવ સો મરતિ, તેન હિ, ભન્તે નાગસેન, અકાલે મરણં નામ ન હોતિ, યે કેચિ મરન્તિ, સબ્બે તે કાલે યેવ મરન્તી’’તિ.

‘‘સત્તિમે , મહારાજ, વિજ્જમાનેપિ ઉત્તરિં આયુસ્મિં અકાલે મરન્તિ. કતમે સત્ત? જિઘચ્છિતો, મહારાજ, ભોજનં અલભમાનો ઉપહતબ્ભન્તરો વિજ્જમાનેપિ ઉત્તરિં આયુસ્મિં અકાલે મરતિ, પિપાસિતો, મહારાજ, પાનીયં અલભમાનો પરિસુક્ખહદયો વિજ્જમાનેપિ ઉત્તરિં આયુસ્મિં અકાલે મરતિ, અહિના દટ્ઠો, મહારાજ, વિસવેગાભિહતો તિકિચ્છકં અલભમાનો વિજ્જમાનેપિ ઉત્તરિં આયુસ્મિં અકાલે મરતિ, વિસમાસિતો, મહારાજ, ડય્હન્તેસુ અઙ્ગપચ્ચઙ્ગેસુ અગદં અલભમાનો વિજ્જમાનેપિ ઉત્તરિં આયુસ્મિં અકાલે મરતિ, અગ્ગિગતો, મહારાજ, ઝાયમાનો નિબ્બાપનં અલભમાનો વિજ્જમાનેપિ ઉત્તરિં આયુસ્મિં અકાલે મરતિ, ઉદકગતો, મહારાજ, પતિટ્ઠં અલભમાનો વિજ્જમાનેપિ ઉત્તરિં આયુસ્મિં અકાલે મરતિ, સત્તિહતો, મહારાજ, આબાધિકો ભિસક્કં અલભમાનો વિજ્જમાનેપિ ઉત્તરિં આયુસ્મિં અકાલે મરતિ, ઇમે ખો, મહારાજ, સત્ત વિજ્જમાનેપિ ઉત્તરિં આયુસ્મિં અકાલે મરન્તિ. તત્રાપાહં, મહારાજ, એકંસેન વદામિ.

‘‘અટ્ઠવિધેન, મહારાજ, સત્તાનં કાલઙ્કિરિયા હોતિ, વાતસમુટ્ઠાનેન પિત્તસમુટ્ઠાનેન સેમ્હસમુટ્ઠાનેન સન્નિપાતિકેન ઉતુવિપરિણામેન વિસમપરિહારેન ઓપક્કમિકેન કમ્મવિપાકેન, મહારાજ, સત્તાનં કાલઙ્કિરિયા હોતિ. તત્ર, મહારાજ, યદિદં કમ્મવિપાકેન કાલઙ્કિરિયા, સા યેવ તત્થ સામયિકા [સામાયિકા (ક॰)] કાલઙ્કિરિયા, અવસેસા અસામયિકા કાલઙ્કિરિયાતિ. ભવતિ ચ –

‘‘‘જિઘચ્છાય પિપાસાય, અહિદટ્ઠા [અહિદટ્ઠો (સી॰), અહિના દટ્ઠો (પી॰)] વિસેન ચ;
અગ્ગિઉદકસત્તીહિ, અકાલે તત્થ મીયતિ;
વાતપિત્તેન સેમ્હેન, સન્નિપાતેનુતૂહિ ચ;
વિસમોપક્કમકમ્મેહિ, અકાલે તત્થ મીયતી’તિ.

‘‘કેચિ , મહારાજ, સત્તા પુબ્બે કતેન તેન તેન અકુસલકમ્મવિપાકેન મરન્તિ. ઇધ, મહારાજ, યો પુબ્બે પરે જિઘચ્છાય મારેતિ, સો બહૂનિ વસ્સસતસહસ્સાનિ જિઘચ્છાય પરિપીળિતો છાતો પરિકિલન્તો સુક્ખમિલાતહદયો બુભુક્ખિતો [સુક્ખિતો (સી॰ પી॰ ક॰)] વિસુક્ખિતો ઝાયન્તો અબ્ભન્તરં પરિડય્હન્તો જિઘચ્છાય યેવ મરતિ દહરોપિ મજ્ઝિમોપિ મહલ્લકોપિ, ઇદમ્પિ તસ્સ સામયિકમરણં.

‘‘યો પુબ્બે પરે પિપાસાય મારેતિ, સો બહૂનિ વસ્સસતસહસ્સાનિ પેતો હુત્વા નિજ્ઝામતણ્હિકો સમાનો લૂખો કિસો પરિસુક્ખિતહદયો પિપાસાય યેવ મરતિ દહરોપિ મજ્ઝિમોપિ મહલ્લકોપિ, ઇદમ્પિ તસ્સ સામયિકમરણં.

“યો પુબ્બે પરે અહિના ડંસાપેત્વા મારેતિ, સો બહૂનિ વસ્સસતસહસ્સાનિ અજગરમુખેનેવ અજગરમુખં કણ્હસપ્પમુખેનેવ કણ્હસપ્પમુખં પરિવત્તિત્વા તેહિ ખાયિતખાયિતો અહીહિ દટ્ઠો યેવ મરતિ દહરોપિ મજ્ઝિમોપિ મહલ્લકોપિ, ઇદમ્પિ તસ્સ સામયિકમરણં.

“યો પુબ્બે પરે વિસં દત્વા મારેતિ, સો બહૂનિ વસ્સસતસહસ્સાનિ ડય્હન્તેહિ અઙ્ગપચ્ચઙ્ગેહિ ભિજ્જમાનેન સરીરેન કુણપગન્ધં વાયન્તો વિસેનેવ મરતિ દહરોપિ મજ્ઝિમોપિ મહલ્લકોપિ, ઇદમ્પિ તસ્સ સામયિકમરણં.

“યો પુબ્બે પરે અગ્ગિના મારેતિ, સો બહૂનિ વસ્સસતસહસ્સાનિ અઙ્ગારપબ્બતેનેવ અઙ્ગારપબ્બતં યમવિસયેનેવ યમવિસયં પરિવત્તિત્વા દડ્ઢવિદડ્ઢગત્તો અગ્ગિના યેવ મરતિ દહરોપિ મજ્ઝિમોપિ મલલ્લકોપિ, ઇદમ્પિ તસ્સ સામયિકમરણં.

“યો પુબ્બે પરે ઉદકેન મારેતિ, સો બહૂનિ વસ્સસતસહસ્સાનિ હતવિલુત્તભગ્ગદુબ્બલગત્તો ખુબ્ભિતચિત્તો [ખુભિતચિત્તો (સી॰ પી॰)] ઉદકેનેવ [ઉદકે યેવ (બહૂસુ)] મરતિ દહરોપિ મજ્ઝિમોપિ મહલ્લકોપિ, ઇદમ્પિ તસ્સ સામયિકમરણં.

“યો પુબ્બે પરે સત્તિયા મારેતિ, સો બહૂનિ વસ્સસતસહસ્સાનિ છિન્નભિન્નકોટ્ટિતવિકોટ્ટિતો સત્તિમુખસમાહતો સત્તિયા યેવ મરતિ દહરોપિ મજ્ઝિમોપિ મહલ્લકોપિ, ઇદમ્પિ તસ્સ સામયિકમરણં”.

“ભન્તે નાગસેન, અકાલે મરણં અત્થીતિ યં વદેતિ, ઇઙ્ઘ મે ત્વં તત્થ કારણં અતિદિસાતિ”. “યથા, મહારાજ, મહતિમહાઅગ્ગિક્ખન્ધો આદિન્નતિણકટ્ઠસાખાપલાસો પરિયાદિન્નભક્ખો ઉપાદાનસઙ્ખયા નિબ્બાયતિ, સો અગ્ગિ વુચ્ચતિ ‘અનીતિકો અનુપદ્દવો સમયે નિબ્બુતો નામા’તિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યો કોચિ બહૂનિ દિવસસહસ્સાનિ જીવિત્વા જરાજિણ્ણો આયુક્ખયા અનીતિકો અનુપદ્દવો મરતિ, સો વુચ્ચતિ ‘સમયે મરણમુપગતો’તિ.

“યથા વા પન, મહારાજ, મહતિમહાઅગ્ગિક્ખન્ધો આદિન્નતિણકટ્ઠસાખાપલાસો અસ્સ, તં અપરિયાદિન્ને યેવ તિણકટ્ઠસાખાપલાસે મહતિમહામેઘો અભિપ્પવસ્સિત્વા નિબ્બાપેય્ય, અપિ નુ ખો, મહારાજ, મહાઅગ્ગિક્ખન્ધો સમયે નિબ્બુતો નામ હોતી”તિ? “ન હિ, ભન્તે”તિ. “કિસ્સ પન સો, મહારાજ, પચ્છિમો અગ્ગિક્ખન્ધો પુરિમકેન અગ્ગિક્ખન્ધેન સમસમગતિકો નાહોસી”તિ? “આગન્તુકેન, ભન્તે, મેઘેન પટિપીળિતો સો અગ્ગિક્ખન્ધો અસમયે નિબ્બુતો”તિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યો કોચિ અકાલે મરતિ, સો આગન્તુકેન રોગેન પટિપીળિતો વાતસમુટ્ઠાનેન વા પિત્તસમુટ્ઠાનેન વા સેમ્હસમુટ્ઠાનેન વા સન્નિપાતિકેન વા ઉતુપરિણામજેન વા વિસમપરિહારજેન વા ઓપક્કમિકેન વા જિઘચ્છાય વા પિપાસાય વા સપ્પદટ્ઠેન વા વિસમાસિતેન વા અગ્ગિના વા ઉદકેન વા સત્તિવેગપ્પટિપીળિતો વા અકાલે મરતિ. ઇદમેત્થ, મહારાજ, કારણં, યેન કારણેન અકાલે મરણં અત્થિ.

“યથા વા પન, મહારાજ, ગગને મહતિમહાવલાહકો ઉટ્ઠહિત્વા નિન્નઞ્ચ થલઞ્ચ પરિપૂરયન્તો અભિવસ્સતિ, સો વુચ્ચતિ ‘મેઘો અનીતિકો અનુપદ્દવો વસ્સતી’તિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યો કોચિ ચિરં જીવિત્વા જરાજિણ્ણો આયુક્ખયા અનીતિકો અનુપદ્દવો મરતિ, સો વુચ્ચતિ ‘સમયે મરણમુપગતો’તિ.

“યથા વા પન, મહારાજ, ગગને મહતિમહાવલાહકો ઉટ્ઠહિત્વા અન્તરાયેવ મહતા વાતેન અબ્ભત્થં ગચ્છેય્ય, અપિ નુ ખો સો, મહારાજ, મહાવલાહકો સમયે વિગતો નામ હોતી”તિ? “ન હિ, ભન્તે”તિ. “કિસ્સ પન સો, મહારાજ, પચ્છિમો વલાહકો પુરિમેન વલાહકેન સમસમગતિકો નાહોસી”તિ? “આગન્તુકેન, ભન્તે, વાતેન પટિપીળિતો સો વલાહકો અસમયપ્પત્તો યેવ વિગતો”તિ . “એવમેવ ખો, મહારાજ, યો કોચિ અકાલે મરતિ, સો આગન્તુકેન રોગેન પટિપીળિતો વાતસમુટ્ઠાનેન વા...પે॰... સત્તિવેગપ્પટિપીળિતો વા અકાલે મરતિ. ઇદમેત્થ, મહારાજ, કારણં, યેન કારણેન અકાલે મરણં અત્થીતિ.

“યથા વા પન, મહારાજ, બલવા આસીવિસો કુપિતો કિઞ્ચિદેવ પુરિસં ડંસેય્ય, તસ્સ તં વિસં અનીતિકં અનુપદ્દવં મરણં પાપેય્ય, તં વિસં વુચ્ચતિ ‘અનીતિકમનુપદ્દવં કોટિગત’ન્તિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યો કોચિ ચિરં જીવિત્વા જરાજિણ્ણો આયુક્ખયા અનીતિકો અનુપદ્દવો મરતિ, સો વુચ્ચતિ ‘અનીતિકો અનુપદ્દવો જીવિતકોટિગતો સામયિકં મરણમુપગતો’તિ.

“યથા વા પન, મહારાજ, બલવતા આસીવિસેન દટ્ઠસ્સ અન્તરાયેવ આહિતુણ્ડિકો અગદં દત્વા અવિસં કરેય્ય, અપિ નુ ખો તં, મહારાજ, વિસં સમયે વિગતં નામ હોતી”તિ? “ન હિ ભન્તે”તિ. “કિસ્સ પન તં, મહારાજ, પચ્છિમં વિસં પુરિમકેન વિસેન સમસમગતિકં નાહોસી”તિ? “આગન્તુકેન, ભન્તે, અગદેન પટિપીળિતં વિસં અકોટિગતં યેવ વિગત”ન્તિ. “એવમેવ ખો, મહારાજ, યો કોચિ અકાલે મરતિ, સો આગન્તુકેન રોગેન પટિપીળિતો વાતસમુટ્ઠાનેન વા...પે॰... સત્તિવેગપ્પટિપીળિતો વા અકાલે મરતિ. ઇદમેત્થ, મહારાજ, કારણં, યેન કારણેન અકાલે મરણં અત્થીતિ.

“યથા વા પન, મહારાજ, ઇસ્સાસો સરં પાતેય્ય, સચે સો સરો યથાગતિગમનપથમત્થકં ગચ્છતિ, સો સરો વુચ્ચતિ ‘અનીતિકો અનુપદ્દવો યથાગતિગમનપથમત્થકં ગતો નામા’તિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યો કોચિ ચિરં જીવિત્વા જરાજિણ્ણો આયુક્ખયા અનીતિકો અનુપદ્દવો મરતિ, સો વુચ્ચતિ ‘અનીતિકો અનુપદ્દવો સમયે મરણમુપગતો’તિ.

“યથા વા પન, મહારાજ, ઇસ્સાસો સરં પાતેય્ય, તસ્સ તં સરં તસ્મિં યેવ ખણે કોચિ ગણ્હેય્ય, અપિ નુ ખો સો, મહારાજ, સરો યથાગતિગમનપથમત્થકં ગતો નામ હોતી”તિ? “ન હિ, ભન્તે”તિ. “કિસ્સ પન સો, મહારાજ, પચ્છિમો સરો પુરિમકેન સરેન સમસમગતિકો નાહોસી”તિ? “આગન્તુકેન, ભન્તે, ગહણેન તસ્સ સરસ્સ ગમનં ઉપચ્છિન્ન”ન્તિ. “એવમેવ ખો, મહારાજ, યો કોચિ અકાલે મરતિ, સો આગન્તુકેન રોગેન પટિપીળિતો વાતસમુટ્ઠાનેન વા...પે॰... સત્તિવેગપ્પટિપીળિતો વા અકાલે મરતિ. ઇદમેત્થ, મહારાજ, કારણં, યેન કારણેન અકાલે મરણં અત્થીતિ.

“યથા વા પન, મહારાજ, યો કોચિ લોહમયં ભાજનં આકોટેય્ય, તસ્સ આકોટનેન સદ્દો નિબ્બત્તિત્વા યથાગતિગમનપથમત્થકં ગચ્છતિ, સો સદ્દો વુચ્ચતિ ‘અનીતિકો અનુપદ્દવો યથાગતિગમનપથમત્થકં ગતો નામા’તિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યો કોચિ બહૂનિ દિવસસહસ્સાનિ જીવિત્વા જરાજિણ્ણો આયુક્ખયા અનીતિકો અનુપદ્દવો મરતિ, સો વુચ્ચતિ ‘અનીતિકો અનુપદ્દવો સમયે મરણમુપાગતો’તિ.

“યથા વા પન, મહારાજ, યો કોચિ લોહમયં ભાજનં આકોટેય્ય, તસ્સ આકોટનેન સદ્દો નિબ્બત્તેય્ય, નિબ્બત્તે સદ્દે અદ્ધગતે કોચિ આમસેય્ય, સહ આમસનેન સદ્દો નિરુજ્ઝેય્ય , અપિ નુ ખો સો, મહારાજ, સદ્દો

યથાગતિગમનપથમત્થકં ગતો નામ હોતી''તિ? ''ન હિ, ભન્તે''તિ. ''કિસ્સ પન, મહારાજ, પચ્છિમો સદ્દો પુરિમકેન સદ્દેન સમસમગતિકો નાહોસી''તિ? ''આગન્તુકેન, ભન્તે, આમસનેન સો સદ્દો ઉપરતો''તિ . ''એવમેવ ખો, મહારાજ, યો કોચિ અકાલે મરતિ, સો આગન્તુકેન રોગેન પટિપીળિતો વાતસમુટ્ઠાનેન વા…પે॰… સત્તિવેગપ્પટિપીળિતો વા અકાલે મરતિ. ઇદમેત્થ મહારાજ કારણં, યેન કારણેન અકાલે મરણં અત્થીતિ.

''યથા વા પન, મહારાજ, ખેત્તે સુવિરૂળ્હં ધઞ્ઞબીજં સમ્મા પવત્તમાનેન વસ્સેન ઓતતવિતતઆકિણ્ણબહુફલં હુત્વા [ઉટ્ઠિતઆકિણ્ણબહુફલં ભવિત્વા (સ્યા॰)] સસ્સુટ્ઠાનસમયં પાપુણાતિ, તં ધઞ્ઞં વુચ્ચતિ 'અનીતિકમનુપદ્દવં સમયસમ્પત્તં નામ હોતી'તિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યો કોચિ બહૂનિ દિવસસહસ્સાનિ જીવિત્વા જરાજિણ્ણો આયુક્ખયા અનીતિકો અનુપદ્દવો મરતિ, સો વુચ્ચતિ 'અનીતિકો અનુપદ્દવો સમયે મરણમુપગતો'તિ.

''યથા વા પન, મહારાજ, ખેત્તે સુવિરૂળ્હં ધઞ્ઞબીજં ઉદકેન વિકલં મરેય્ય, અપિ નુ ખો તં, મહારાજ, ધઞ્ઞં અસમયસમ્પત્તં નામ હોતી''તિ? ''ન હિ, ભન્તે''તિ. ''કિસ્સ પન તં, મહારાજ, પચ્છિમં ધઞ્ઞં પુરિમકેન ધઞ્ઞેન સમસમગતિકં નાહોસી''તિ? ''આગન્તુકેન, ભન્તે, ઉણ્હેન પટિપીળિતં તં ધઞ્ઞં મત''ન્તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, યો કોચિ અકાલે મરતિ, સો આગન્તુકેન રોગેન પટિપીળિતો વાતસમુટ્ઠાનેન વા…પે॰… સત્તિવેગપ્પટિપીળિતો વા અકાલે મરતિ. ઇદમેત્થ, મહારાજ, કારણં, યેન કારણેન અકાલે મરણં અત્થીતિ.

''સુતપુબ્બં પન તયા, મહારાજ, 'સમ્પન્નતરુણસસ્સં કિમયો ઉટ્ઠહિત્વા સમૂલં નાસેન્તી'''તિ? ''સુતપુબ્બઞ્ચેવ તં, ભન્તે, અમ્હેહિ દિટ્ઠપુબ્બઞ્ચા''તિ. ''કિં નુ ખો તં, મહારાજ, સસ્સં કાલે નટ્ઠં, ઉદાહુ અકાલે નટ્ઠ''ન્તિ? ''અકાલે, ભન્તે, યદિ ખો તં, ભન્તે, સસ્સં કિમયો ન ખાદેય્યું, સસ્સુદ્ધરણસમયં પાપુણેય્યા''તિ. ''કિં પન, મહારાજ, આગન્તુકેન ઉપઘાતેન સસ્સં વિનસ્સતિ, નિરુપઘાતં સસ્સં સસ્સુદ્ધરણસમયં પાપુણાતી''તિ? ''આમ, ભન્તે''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, યો કોચિ અકાલે મરતિ, સો આગન્તુકેન રોગેન પટિપીળિતો વાતસમુટ્ઠાનેન વા…પે॰… સત્તિવેગપ્પટિપીળિતો વા મરતિ. ઇદમેત્થ, મહારાજ, કારણં, યેન કારણેન અકાલે મરણં અત્થીતિ.

''સુતપુબ્બં પન તયા, મહારાજ, 'સમ્પન્ને સસ્સે ફલભારનમિતે મઞ્જરિતપત્તે કરકવસ્સં નામ વસ્સજાતિ નિપતિત્વા વિનાસેતિ અફલં કરોતી'તિ? ''સુતપુબ્બઞ્ચેવ તં, ભન્તે, અમ્હેહિ દિટ્ઠપુબ્બઞ્ચા''તિ. ''અપિ નુ ખો તં, મહારાજ, સસ્સં કાલે નટ્ઠં, ઉદાહુ અકાલે નટ્ઠ''ન્તિ? ''અકાલે, ભન્તે, યદિ ખો તં, ભન્તે, સસ્સં કરકવસ્સં ન વસ્સેય્ય સસ્સુદ્ધરણસમયં પાપુણેય્યા''તિ. ''કિં પન, મહારાજ, આગન્તુકેન ઉપઘાતેન સસ્સં વિનસ્સતિ, નિરુપઘાતં સસ્સં સસ્સુદ્ધરણસમયં પાપુણાતી''તિ? ''આમ, ભન્તે''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, યો કોચિ અકાલે મરતિ, સો આગન્તુકેન રોગેન પટિપીળિતો વાતસમુટ્ઠાનેન વા પિત્તસમુટ્ઠાનેન વા સેમ્હસમુટ્ઠાનેન વા સન્નિપાતિકેન વા ઉતુપરિણામજેન વા વિસમપરિહારજેન વા ઓપક્કમિકેન વા જિઘચ્છાય વા પિપાસાય વા સપ્પદટ્ઠેન વા વિસમાસિતેન વા અગ્ગિના વા ઉદકેન વા સત્તિવેગપ્પટિપીળિતો વા અકાલે મરતિ. યદિ પન આગન્તુકેન રોગેન પટિપીળિતો ન ભવેય્ય, સમયેવ મરણં પાપુણેય્ય. ઇદમેત્થ, મહારાજ, કારણં, યેન કારણેન અકાલે મરણં અત્થી''તિ.

''અચ્છરિયં , ભન્તે નાગસેન, અબ્ભુતં ભન્તે નાગસેન, સુદસ્સિતં કારણં, સુદસ્સિતં ઓપમ્મં અકાલે મરણસ્સ પરિદીપનાય, 'અત્થિ અકાલે મરણ'ન્તિ ઉત્તાનીકતં પાકટં કતં વિભૂતં કતં, અચિત્તવિક્ખિત્તકોપિ, ભન્તે નાગસેન,

મનુજો એકમેકેનપિ તાવ ઓપમ્મેન નિટ્ઠં ગચ્છેય્ય ‘અત્થિ અકાલે મરણ’ન્તિ , કિં પન મનુજો સચેતનો? પઠમોપમ્મેનેવાહં, ભન્તે, સઞ્ઞત્તો ‘અત્થિ અકાલે મરણ’ન્તિ, અપિ ચ અપરાપરં નિબ્બાહનં સોતુકામો ન સમ્પટિચ્છિ’’ન્તિ.

અકાલમરણપઞ્હો છટ્ઠો.

૭. ચેતિયપાટિહારિયપઞ્હો

૭. ‘‘ભન્તે નાગસેન, સબ્બેસં પરિનિબ્બુતાનં ચેતિયે પાટિહીરં હોતિ, ઉદાહુ એકચ્ચાનં યેવ હોતી’’તિ? ‘‘એકચ્ચાનં, મહારાજ, હોતિ, એકચ્ચાનં ન હોતી’’તિ. ‘‘કતમેસં, ભન્તે, હોતિ, કતમેસં ન હોતી’’તિ? ‘‘તિણ્ણન્નં, મહારાજ, અઞ્ઞતરસ્સ અધિટ્ઠાના પરિનિબ્બુતસ્સ ચેતિયે પાટિહીરં હોતિ. કતમેસં તિણ્ણન્નં? ઇધ, મહારાજ, અરહા દેવમનુસ્સાનં અનુકમ્પાય તિટ્ઠન્તોવ અધિટ્ઠાતિ ‘એવંનામ ચેતિયે પાટિહીરં હોતૂ’તિ, તસ્સ અધિટ્ઠાનવસેન ચેતિયે પાટિહીરં હોતિ, એવં અરહતો અધિટ્ઠાનવસેન પરિનિબ્બુતસ્સ ચેતિયે પાટિહીરં હોતિ.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, દેવતા મનુસ્સાનં અનુકમ્પાય પરિનિબ્બુતસ્સ ચેતિયે પાટિહીરં દસ્સેન્તિ ‘ઇમિના પાટિહીરેન સદ્ધમ્મો નિચ્ચસમ્પગ્ગહિતો ભવિસ્સતિ, મનુસ્સા ચ પસન્ના કુસલેન અભિવડ્ઢિસ્સન્તી’તિ, એવં દેવતાનં અધિટ્ઠાનવસેન પરિનિબ્બુતસ્સ ચેતિયે પાટિહીરં હોતિ.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, ઇત્થી વા પુરિસો વા સદ્ધો પસન્નો પણ્ડિતો બ્યત્તો મેધાવી બુદ્ધિસમ્પન્નો યોનિસો ચિન્તયિત્વા ગન્ધં વા માલં વા દુસ્સં વા અઞ્ઞતરં વા કિઞ્ચિ અધિટ્ઠહિત્વા ચેતિયે ઉક્ખિપતિ ‘એવંનામ હોતૂ’તિ, તસ્સપિ અધિટ્ઠાનવસેન પરિનિબ્બુતસ્સ ચેતિયે પાટિહીરં હોતિ, એવં મનુસ્સાનં અધિટ્ઠાનવસેન પરિનિબ્બુતસ્સ ચેતિયે પાટિહીરં હોતિ.

‘‘ઇમેસં ખો, મહારાજ, તિણ્ણન્નં અઞ્ઞતરસ્સ અધિટ્ઠાનવસેન પરિનિબ્બુતસ્સ ચેતિયે પાટિહીરં હોતિ.

‘‘યદિ, મહારાજ, તેસં અધિટ્ઠાનં ન હોતિ, ખીણાસવસ્સપિ છળભિઞ્ઞસ્સ ચેતોવસિપ્પત્તસ્સ ચેતિયે પાટિહીરં ન હોતિ, અસતિપિ , મહારાજ, પાટિહીરે ચરિતં દિસ્વા સુપરિસુદ્ધં ઓકપ્પેતબ્બં નિટ્ઠં ગન્તબ્બં સદ્દહિતબ્બં ‘સુપરિનિબ્બુતો અયં બુદ્ધપુત્તો’’’તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

ચેતિયપાટિહારિયપઞ્હો સત્તમો.

૮. ધમ્માભિસમયપઞ્હો

૮. ‘‘ભન્તે નાગસેન, યે તે સમ્મા પટિપજ્જન્તિ, તેસં સબ્બેસં યેવ ધમ્માભિસમયો હોતિ, ઉદાહુ કસ્સચિ ન હોતી’’તિ? ‘‘કસ્સચિ, મહારાજ, હોતિ, કસ્સચિ ન હોતી’’તિ. ‘‘કસ્સ ભન્તે હોતિ, કસ્સ ન હોતી’’તિ? ‘‘તિરચ્છાનગતસ્સ, મહારાજ, સુપ્પટિપન્નસ્સાપિ ધમ્માભિસમયો ન હોતિ, પેત્તિવિસયૂપપન્નસ્સ…પે॰… મિચ્છાદિટ્ઠિકસ્સ…પે॰… કુહકસ્સ…પે॰… માતુઘાતકસ્સ…પે॰… પિતુઘાતકસ્સ…પે॰… અરહન્તઘાતકસ્સ…પે॰… સઙ્ઘભેદકસ્સ…પે॰… લોહિતુપ્પાદકસ્સ…પે॰… થેય્યસંવાસકસ્સ…પે॰… તિત્થિયપક્કન્તસ્સ…પે॰… ભિક્ખુનિદૂસકસ્સ…પે॰… તેરસન્નં ગરુકાપત્તીનં અઞ્ઞતરં આપજ્જિત્વા અવુટ્ઠિતસ્સ…પે॰… પણ્ડકસ્સ…પે॰…

ઉભતોબ્યઞ્જનકસ્સ સુપ્પટિપન્નસ્સાપિ ધમ્માભિસમયો ન હોતિ…પે॰… યોપિ મનુસ્સદહરકો ઊનકસત્તવસ્સિકો, તસ્સ સુપ્પટિપન્નસ્સાપિ ધમ્માભિસમયો ન હોતિ. ઇમેસં ખો, મહારાજ, સોળસન્નં પુગ્ગલાનં સુપ્પટિપન્નાનમ્પિ ધમ્માભિસમયો ન હોતી''તિ.

''ભન્તે નાગસેન, યે તે પન્નરસ પુગ્ગલા વિરુદ્ધા યેવ, તેસં ધમ્માભિસમયો હોતુ વા મા વા હોતુ, અથ કેન કારણેન મનુસ્સદહરકસ્સ ઊનકસત્તવસ્સિકસ્સ સુપ્પટિપન્નસ્સાપિ ધમ્માભિસમયો ન હોતિ? એત્થ તાવ પઞ્હો ભવતિ 'નનુ નામ દહરકસ્સ ન રાગો હોતિ, ન દોસો હોતિ, ન મોહો હોતિ, ન માનો હોતિ, ન મિચ્છાદિટ્ઠિ હોતિ, ન અરતિ હોતિ, ન કામવિતક્કો હોતિ, અમિસ્સિતો કિલેસેહિ, સો નામ દહરકો યુત્તો ચ પત્તો ચ અરહતિ ચ ચત્તારિ સચ્ચાનિ એકપટિવેધેન પટિવિજ્ઝિતુ'''ન્તિ.

''તઞ્એવેત્થ , મહારાજ, કારણં, યેનાહં કારણેન ભણામિ 'ઊનકસત્તવસ્સિકસ્સ સુપ્પટિપન્નસ્સાપિ ધમ્માભિસમયો ન હોતી'તિ. યદિ, મહારાજ, ઊનકસત્તવસ્સિકો રજનીયે રજ્જેય્ય, દુસ્સનીયે દુસ્સેય્ય, મોહનીયે મુય્હેય્ય, મદનીયે મજ્જેય્ય, દિટ્ઠિં વિજાનેય્ય, રતિઞ્ચ અરતિઞ્ચ વિજાનેય્ય, કુસલાકુસલં વિતક્કેય્ય, ભવેય્ય તસ્સ ધમ્માભિસમયો, અપિ ચ, મહારાજ, ઊનકસત્તવસ્સિકસ્સ ચિત્તં અબલં દુબ્બલં પરિત્તં અપ્પં થોકં મન્દં અવિભૂતં, અસઙ્ખતા નિબ્બાનધાતુ ગરુકા ભારિકા વિપુલા મહતી. ઊનકસત્તવસ્સિકો, મહારાજ, તેન દુબ્બલેન ચિત્તેન પરિત્તકેન મન્દેન અવિભૂતેન ન સક્કોતિ ગરુકં ભારિકં વિપુલં મહતિં અસઙ્ખતં નિબ્બાનધાતું પટિવિજ્ઝિતું.

''યથા, મહારાજ, સિનેરુપબ્બતરાજા ગરુકો ભારિકો વિપુલો મહન્તો, અપિ નુ ખો તં, મહારાજ, પુરિસો અત્તનો પાકતિકેન થામબલવીરિયેન સક્કુણેય્ય સિનેરુપબ્બતરાજાનં ઉદ્ધરિતુ''ન્તિ? ''ન હિ, ભન્તે''તિ. ''કેન કારણેન મહારાજા''તિ? ''દુબ્બલત્તા, ભન્તે, પુરિસસ્સ, મહન્તત્તા સિનેરુપબ્બતરાજસ્સા''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, ઊનકસત્તવસ્સિકસ્સ ચિત્તં અબલં દુબ્બલં પરિત્તં અપ્પં થોકં મન્દં અવિભૂતં, અસઙ્ખતા નિબ્બાનધાતુ ગરુકા ભારિકા વિપુલા મહતી. ઊનકસત્તવસ્સિકો તેન દુબ્બલેન ચિત્તેન પરિત્તેન મન્દેન અવિભૂતેન ન સક્કોતિ ગરુકં ભારિકં વિપુલં મહતિં અસઙ્ખતં નિબ્બાનધાતું પટિવિજ્ઝિતું, તેન કારણેન ઊનકસત્તવસ્સિકસ્સ સુપ્પટિપન્નસ્સાપિ ધમ્માભિસમયો ન હોતિ.

''યથા વા પન, મહારાજ, અયં મહાપથવી દીઘા આયતા પુથુલા વિત્થતા વિસાલા વિત્થિણ્ણા વિપુલા મહન્તા, અપિ નુ ખો તં, મહારાજ, મહાપથવિં સક્કા પરિત્તકેન ઉદકબિન્દુકેન તેમેત્વા ઉદકચિક્ખલ્લં કાતુ''ન્તિ? ''ન હિ, ભન્તે''તિ. ''કેન કારણેન, મહારાજા''તિ? ''પરિત્તત્તા, ભન્તે, ઉદકબિન્દુસ્સ, મહન્તત્તા મહાપથવિયા''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, ઊનકસત્તવસ્સિકસ્સ ચિત્તં અબલં દુબ્બલં પરિત્તં અપ્પં થોકં મન્દં અવિભૂતં, અસઙ્ખતા નિબ્બાનધાતુ દીઘા આયતા પુથુલા વિત્થતા વિસાલા વિત્થિણ્ણા વિપુલા મહન્તા. ઊનકસત્તવસ્સિકો તેન દુબ્બલેન ચિત્તેન પરિત્તકેન મન્દેન અવિભૂતેન ન સક્કોતિ મહતિં અસઙ્ખતં નિબ્બાનધાતું પટિવિજ્ઝિતું, તેન કારણેન ઊનકસત્તવસ્સિકસ્સ સુપ્પટિપન્નસ્સાપિ ધમ્માભિસમયો ન હોતિ.

''યથા વા પન, મહારાજ, અબલદુબ્બલપરિત્તઅપ્પથોકમન્દગ્ગિ ભવેય્ય, અપિ નુ ખો, મહારાજ, તાવતકેન મન્દેન અગ્ગિના સક્કા સદેવકે લોકે અન્ધકારં વિધમિત્વા આલોકં દસ્સેતુ''ન્તિ? ''ન હિ, ભન્તે''તિ. ''કેન કારણેન મહારાજા''તિ? ''મન્દત્તા, ભન્તે, અગ્ગિસ્સ, લોકસ્સ મહન્તત્તા''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, ઊનકસત્તવસ્સિકસ્સ

ચિત્તં અબલં દુબ્બલં પરિત્તં અપ્પં થોકં મન્દં અવિભૂતં, મહતા ચ અવિજ્જન્ધકારેન પિહિતં. તસ્મા દુક્કરં ઞાણાલોકં દસ્સયિતું, તેન કારણેન ઊનકસત્તવસ્સિકસ્સ સુપ્પટિપન્નસ્સાપિ ધમ્માભિસમયો ન હોતિ.

''યથા વા પન, મહારાજ, આતુરો કિસો અણુપરિમિતકાયો સાલકકિમિ હત્થિનાગં તિધા પભિન્નં નવાયતં તિવિત્થતં દસપરિણાહં અટ્ઠરતનિકં સકટ્ઠાનમુપગતં દિસ્વા ગિલિતું પરિકડ્ઢેય્ય, અપિ નુ ખો સો, મહારાજ, સાલકકિમિ સક્કુણેય્ય તં હત્થિનાગં ગિલિતુ''ન્તિ? ''ન હિ, ભન્તે''તિ. ''કેન કારણેન, મહારાજા''તિ? ''પરિત્તત્તા, ભન્તે, સાલકકિમિસ્સ, મહન્તત્તા હત્થિનાગસ્સા''તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, ઊનકસત્તવસ્સિકસ્સ ચિત્તં અબલં દુબ્બલં પરિત્તં અપ્પં થોકં મન્દં અવિભૂતં, મહતી અસઙ્ખતા નિબ્બાનધાતુ. સો તેન દુબ્બલેન ચિત્તેન પરિત્તકેન મન્દેન અવિભૂતેન ન સક્કોતિ મહતિં અસઙ્ખતં નિબ્બાનધાતું પટિવિજ્ઝિતું, તેન કારણેન ઊનકસત્તવસ્સિકસ્સ સુપ્પટિપન્નસ્સાપિ ધમ્માભિસમયો ન હોતી''તિ. ''સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી''તિ.

ધમ્માભિસમયપઞ્હો અટ્ઠમો.

૯. એકન્તસુખનિબ્બાનપઞ્હો

૯. ''ભન્તે નાગસેન, કિં એકન્તસુખં નિબ્બાનં, ઉદાહુ દુક્ખેન મિસ્સ''ન્તિ? ''એકન્તસુખં, મહારાજ, નિબ્બાનં, દુક્ખેન અમિસ્સ''ન્તિ.

''ન મયં તં, ભન્તે નાગસેન, વચનં સદ્દહામ 'એકન્તસુખં નિબ્બાન'ન્તિ, એવમેત્થ મયં, ભન્તે નાગસેન, પચ્ચેમ 'નિબ્બાનં દુક્ખેન મિસ્સ'ન્તિ, કારણઞ્ચેત્થ ઉપલભામ 'નિબ્બાનં દુક્ખેન મિસ્સ'ન્તિ. કતમં એત્થ કારણં ? યે તે, ભન્તે નાગસેન, નિબ્બાનં પરિયેસન્તિ, તેસં દિસ્સતિ કાયસ્સ ચ ચિત્તસ્સ ચ આતાપો પરિતાપો ઠાનચઙ્કમનિસજ્જાસયનાહારપરિગ્ગહો મિદ્ધસ્સ ચ ઉપરોધો આયતનાનઞ્ચ પટિપીળનં ધનધઞ્ઞપિયઞાતિમિત્તપ્પજહનં. યે કેચિ લોકે સુખિતા સુખસમપ્પિતા, તે સબ્બેપિ પઞ્ચહિ કામગુણેહિ આયતને રમેન્તિ બ્રૂહેન્તિ, મનાપિકમનાપિકબહુવિધસુભનિમિત્તેન રૂપેન ચક્ખું રમેન્તિ બ્રૂહેન્તિ, મનાપિકમનાપિકગીતવાદિતબહુવિધસુભનિમિત્તેન સદ્દેન સોતં રમેન્તિ બ્રૂહેન્તિ, મનાપિકમનાપિકપુપ્ફફલપત્તતચમૂલસારબહુવિધસુભનિમિત્તેન ગન્ધેન ઘાનં રમેન્તિ બ્રૂહેન્તિ, મનાપિકમનાપિકખજ્જભોજ્જલેય્યપેય્યસાયનીયબહુવિધસુભનિમિત્તેન રસેન જિવ્હં રમેન્તિ બ્રુહેન્તિ, મનાપિકમનાપિકસણ્હસુખુમમુદુમદ્દવબહુવિધસુભનિમિત્તેન ફસ્સેન કાયં રમેન્તિ બ્રૂહેન્તિ, મનાપિકમનાપિકકલ્યાણપાપકસુભાસુભબહુવિધવિતક્કમનસિકારેન મનં રમેન્તિ બ્રૂહેન્તિ. તુમ્હે તં ચક્ખુસોતઘાનજિવ્હાકાયમનોબ્રૂહનં હનથ ઉપહનથ, છિન્દથ ઉપચ્છિન્દથ, રુન્ધથ ઉપરુન્ધથ. તેન કાયોપિ પરિતપતિ, ચિત્તમ્પિ પરિતપતિ, કાયે પરિતત્તે કાયિકદુક્ખવેદનં વેદિયતિ, ચિત્તે પરિતત્તે ચેતસિકદુક્ખવેદનં વેદયતિ. નનુ માગણ્ડિયોપિ [માગન્દિયોપિ (સી॰ પી॰)] પરિબ્બાજકો ભગવન્તં ગરહમાનો એવમાહ 'ભૂનહુ [ભૂતહચ્ચો (પી॰), ભૂનહચ્ચો (ક॰)] સમણો ગોતમો'તિ. ઇદમેત્થ કારણં, યેનાહં કારણેન બ્રૂમિ 'નિબ્બાનં દુક્ખેન મિસ્સ'''ન્તિ.

''ન હિ, મહારાજ, નિબ્બાનં દુક્ખેન મિસ્સં, એકન્તસુખં નિબ્બાનં. યં પન ત્વં, મહારાજ , બ્રૂસિ 'નિબ્બાનં દુક્ખ'ન્તિ, નેતં દુક્ખં નિબ્બાનં નામ, નિબ્બાનસ્સ પન સચ્છિકિરિયાય પુબ્બભાગો એસો, નિબ્બાનપરિયેસનં એતં, એકન્તસુખં યેવ, મહારાજ, નિબ્બાનં, ન દુક્ખેન મિસ્સં. એત્થ કારણં વદામિ. અત્થિ, મહારાજ, રાજૂનં

રજ્જસુખં નામા''તિ? ''આમ, ભન્તે, અત્થિ રાજૂનં રજ્જસુખ''ન્તિ. ''અપિ નુ ખો તં, મહારાજ, રજ્જસુખં દુક્ખેન મિસ્સ''ન્તિ? ''ન હિ, ભન્તે''તિ. ''કિસ્સ પન તે, મહારાજ, રાજાનો પચ્ચન્તે કુપિતે તેસં પચ્ચન્તનિસ્સિતાનં પટિસેધાય અમચ્ચેહિ પરિણાયકેહિ ભટેહિ બલત્થેહિ પરિવુતા પવાસં ગન્ત્વા ડંસમકસવાતાતપપટિપીળિતા સમવિસમે પરિધાવન્તિ, મહાયુદ્ધઞ્ચ કરોન્તિ, જીવિતસંસયઞ્ચ પાપુણન્તી''તિ? ''નેતં, ભન્તે નાગસેન, રજ્જસુખં નામ, રજ્જસુખસ્સ પરિયેસનાય પુબ્બભાગો એસો, દુક્ખેન, ભન્તે નાગસેન, રાજાનો રજ્જં પરિયેસિત્વા રજ્જસુખં અનુભવન્તિ, એવં, ભન્તે નાગસેન, રજ્જસુખં દુક્ખેન અમિસ્સં, અઞ્ઞં તં રજ્જસુખં, અઞ્ઞં દુક્ખ''ન્તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, એકન્તસુખં નિબ્બાનં, ન દુક્ખેન મિસ્સં. યે પન તં નિબ્બાનં પરિયેસન્તિ, તે કાયઞ્ચ ચિત્તઞ્ચ આતાપેત્વા ઠાનચઙ્કમનિસજ્જાસયનાહારં પરિગ્ગહેત્વા મિદ્ધં ઉપરુન્ધિત્વા આયતનાનિ પટિપીળેત્વા કાયઞ્ચ જીવિતઞ્ચ પરિચ્ચજિત્વા દુક્ખેન નિબ્બાનં પરિયેસિત્વા એકન્તસુખં નિબ્બાનં અનુભવન્તિ, નિહતપચ્ચામિત્તા વિય રાજાનો રજ્જસુખં. એવં, મહારાજ, એકન્તસુખં નિબ્બાનં, ન દુક્ખેન મિસ્સં, અઞ્ઞં નિબ્બાનં, અઞ્ઞં દુક્ખન્તિ.

''અપરમ્પિ , મહારાજ, ઉત્તરિં કારણં સુણોહિ એકન્તસુખં નિબ્બાનં, ન દુક્ખેન મિસ્સં, અઞ્ઞં દુક્ખં, અઞ્ઞં નિબ્બાનન્તિ. અત્થિ, મહારાજ, આચરિયાનં સિપ્પવન્તાનં સિપ્પસુખં નામા''તિ? ''આમ, ભન્તે, અત્થિ આચરિયાનં સિપ્પવન્તાનં સિપ્પસુખ''ન્તિ. ''અપિ નુ ખો તં, મહારાજ, સિપ્પસુખં દુક્ખેન મિસ્સ''ન્તિ? ''ન હિ, ભન્તે''તિ. ''કિસ્સ પન તે, મહારાજ, આચરિયા [ઇદં પદં સી॰ પી॰ પોત્થકેસુ નત્થિ] આચરિયાનં અભિવાદનપચ્ચુટ્ઠાનેન ઉદકાહરણઘરસમ્મજ્જનદન્તકટ્ઠમુખોદકાનુપ્પદાનેન ઉચ્છિટ્ઠપટિગ્ગહણઉચ્છાદનનહાપનપાદપરિકમ્મેન સકચિત્તં નિક્ખિપિત્વા પરચિત્તાનુવત્તનેન દુક્ખસેય્યાય વિસમભોજનેન કાયં આતાપેન્તી''તિ? ''નેતં, ભન્તે નાગસેન, સિપ્પસુખં નામ, સિપ્પપરિયેસનાય પુબ્બભાગો એસો, દુક્ખેન, ભન્તે નાગસેન, આચરિયા સિપ્પં પરિયેસિત્વા સિપ્પસુખં અનુભવન્તિ, એવં, ભન્તે નાગસેન, સિપ્પસુખં દુક્ખેન અમિસ્સં, અઞ્ઞં તં સિપ્પસુખં, અઞ્ઞં દુક્ખ''ન્તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, એકન્તસુખં નિબ્બાનં, ન દુક્ખેન મિસ્સં. યે પન તં નિબ્બાનં પરિયેસન્તિ, તે કાયઞ્ચ ચિત્તઞ્ચ આતાપેત્વા ઠાનચઙ્કમનિસજ્જાસયનાહારં પરિગ્ગહેત્વા મિદ્ધં ઉપરુન્ધિત્વા આયતનાનિ પટિપીળેત્વા કાયઞ્ચ જીવિતઞ્ચ પરિચ્ચજિત્વા દુક્ખેન નિબ્બાનં પરિયેસિત્વા એકન્તસુખં નિબ્બાનં અનુભવન્તિ, આચરિયા વિય સિપ્પસુખં. એવં, મહારાજ, એકન્તસુખં નિબ્બાનં, ન દુક્ખેન મિસ્સં, અઞ્ઞં દુક્ખં, અઞ્ઞં નિબ્બાન''ન્તિ. ''સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી''તિ.

એકન્તસુખનિબ્બાનપઞ્હો નવમો.

૧૦. નિબ્બાનરૂપસણ્ઠાનપઞ્હો

૧૦. ''ભન્તે નાગસેન, 'નિબ્બાનં નિબ્બાન'ન્તિ યં વદેસિ, સક્કા પન તસ્સ નિબ્બાનસ્સ રૂપં વા સણ્ઠાનં વા વયં વા પમાણં વા ઓપમ્મેન વા કારણેન વા હેતુના વા નયેન વા ઉપદસ્સયિતુ''ન્તિ? ''અપ્પટિભાગં, મહારાજ, નિબ્બાનં, ન સક્કા નિબ્બાનસ્સ રૂપં વા સણ્ઠાનં વા વયં વા પમાણં વા ઓપમ્મેન વા કારણેન વા હેતુના વા નયેન વા ઉપદસ્સયિતુ''ન્તિ. ''એતમ્પાહં, ભન્તે નાગસેન, ન સમ્પટિચ્છામિ, યં અત્થિધમ્મસ્સ નિબ્બાનસ્સ રૂપં વા સણ્ઠાનં વા વયં વા પમાણં વા ઓપમ્મેન વા કારણેન વા હેતુના વા નયેન વા અપઞ્ઞાપનં, કારણેન મં સઞ્ઞાપેહી''તિ. ''હોતુ, મહારાજ, કારણેન તં સઞ્ઞાપેસ્સામિ. અત્થિ, મહારાજ, મહાસમુદ્દો નામા''તિ? ''આમ, ભન્તે, અત્થેસો મહાસમુદ્દો''તિ. ''સચે તં, મહારાજ, કોચિ એવં પુચ્છેય્ય 'કિત્તકં, મહારાજ, મહાસમુદ્દે ઉદકં, કતિ

પન તે સત્તા, યે મહાસમુદ્દે પટિવસન્તી’તિ, એવં પુટ્ઠો ત્વં, મહારાજ, કિન્તિ તસ્સ બ્યાકરેય્યાસી’’તિ? ‘‘સચે મં, ભન્તે, કોચિ એવં પુચ્છેય્ય ‘કિત્તકં, મહારાજ, મહાસમુદ્દે ઉદકં, કતિ પન તે સત્તા, યે મહાસમુદ્દે પટિવસન્તી’તિ, તમહં, ભન્તે, એવં વદેય્યં ‘અપુચ્છિતબ્બં મં ત્વં અમ્ભો પુરિસ પુચ્છસિ, નેસા પુચ્છા કેનચિ પુચ્છિતબ્બા, ઠપનીયો એસો પઞ્હો. અવિભત્તો લોકક્ખાયિકેહિ મહાસમુદ્દો, ન સક્કા મહાસમુદ્દે ઉદકં પરિમિનિતું સત્તા વા યે તત્થ વાસમુપગતાતિ એવાહં ભન્તે તસ્સ પટિવચનં દદેય્ય’’’ન્તિ.

‘‘કિસ્સ પન, ત્વં મહારાજ, અત્થિધમ્મે મહાસમુદ્દે એવં પટિવચનં દદેય્યાસિ, નનુ વિગણેત્વા [મિનિત્વા (ક॰)] તસ્સ આચિક્ખિતબ્બં ‘એત્તકં મહાસમુદ્દે ઉદકં, એત્તકા ચ સત્તા મહાસમુદ્દે પટિવસન્તી’’તિ? ‘‘ન સક્કા, ભન્તે, અવિસયો એસો પઞ્હો’’તિ.

‘‘યથા , મહારાજ, અત્થિધમ્મે યેવ મહાસમુદ્દે ન સક્કા ઉદકં પરિગણેતું [પરિમિનિતું (ક॰)] સત્તા વા યે તત્થ વાસમુપગતા, એવમેવ ખો, મહારાજ, અત્થિધમ્મસ્સેવ નિબ્બાનસ્સ ન સક્કા રૂપં વા સણ્ઠાનં વા વયં વા પમાણં વા ઓપમ્મેન વા કારણેન વા હેતુના વા નયેન વા ઉપદસ્સયિતું, વિગણેય્ય, મહારાજ, ઇદ્ધિમા ચેતોવસિપ્પત્તો મહાસમુદ્દે ઉદકં તત્રાસયે ચ સત્તે, ન ત્વેવ સો ઇદ્ધિમા ચેતોવસિપ્પત્તો સક્કુણેય્ય નિબ્બાનસ્સ રૂપં વા સણ્ઠાનં વા વયં વા પમાણં વા ઓપમ્મેન વા કારણેન વા હેતુના વા નયેન વા ઉપદસ્સયિતું.

‘‘અપરમ્પિ, મહારાજ, ઉત્તરિં કારણં સુણોહિ, અત્થિધમ્મસ્સેવ નિબ્બાનસ્સ ન સક્કા રૂપં વા સણ્ઠાનં વા વયં વા પમાણં વા ઓપમ્મેન વા કારણેન વા હેતુના વા નયેન વા ઉપદસ્સયિતુન્તિ. અત્થિ, મહારાજ, દેવેસુ અરૂપકાયિકા નામ દેવા’’તિ. ‘‘આમ, ભન્તે, સુય્યતિ ‘અત્થિ દેવેસુ અરૂપકાયિકા નામ દેવા’’’તિ. ‘‘સક્કા પન, મહારાજ, તેસં અરૂપકાયિકાનં દેવાનં રૂપં વા સણ્ઠાનં વા વયં વા પમાણં વા ઓપમ્મેન વા કારણેન વા હેતુના વા નયેન વા ઉપદસ્સયિતુ’’ન્તિ? ‘‘ન હિ, ભન્તે’’તિ. ‘‘તેન હિ, મહારાજ, નત્થિ અરૂપકાયિકા દેવા’’તિ? ‘‘અત્થિ, ભન્તે, અરૂપકાયિકા દેવા, ન ચ સક્કા તેસં રૂપં વા સણ્ઠાનં વા વયં વા પમાણં વા ઓપમ્મેન વા કારણેન વા હેતુના વા નયેન વા ઉપદસ્સયિતુ’’ન્તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, અત્થિસત્તાનં યેવ અરૂપકાયિકાનં દેવાનં ન સક્કા રૂપં વા સણ્ઠાનં વા વયં વા પમાણં વા ઓપમ્મેન વા કારણેન વા હેતુના વા નયેન વા ઉપદસ્સયિતું, એવમેવ ખો, મહારાજ, અત્થિધમ્મસ્સેવ નિબ્બાનસ્સ ન સક્કા રૂપં વા સણ્ઠાનં વા વયં વા પમાણં વા ઓપમ્મેન વા કારણેન વા હેતુના વા નયેન વા ઉપદસ્સયિતુ’’ન્તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, હોતુ એકન્તસુખં નિબ્બાનં, ન ચ સક્કા તસ્સ રૂપં વા સણ્ઠાનં વા વયં વા પમાણં વા ઓપમ્મેન વા કારણેન વા હેતુના વા નયેન વા ઉપદસ્સયિતું. અત્થિ પન, ભન્તે, નિબ્બાનસ્સ ગુણં અઞ્ઞેહિ અનુપવિટ્ઠં કિઞ્ચિ ઓપમ્મનિદસ્સનમત્ત’’ન્તિ? ‘‘સરૂપતો, મહારાજ, નત્થિ, ગુણતો પન સક્કા કિઞ્ચિ ઓપમ્મનિદસ્સનમત્તં ઉપદસ્સયિતુ’’ન્તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, યથાહં લભામિ નિબ્બાનસ્સ ગુણતોપિ એકદેસપરિદીપનમત્તં, તથા સીઘં બ્રૂહિ, નિબ્બાપેહિ મે હદયપરિળાહં વિનય સીતલમધુરવચનમાલુતેના’’તિ.

‘‘પદુમસ્સ, મહારાજ, એકો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો, ઉદકસ્સ દ્વે ગુણા, અગદસ્સ તયો ગુણા, મહાસમુદ્દસ્સ ચત્તારો ગુણા, ભોજનસ્સ પઞ્ચ ગુણા, આકાસસ્સ દસ ગુણા, મણિરતનસ્સ તયો ગુણા , લોહિતચન્દનસ્સ તયો ગુણા, સપ્પિમણ્ડસ્સ તયો ગુણા, ગિરિસિખરસ્સ પઞ્ચ ગુણા નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠા’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘પદુમસ્સ એકો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો’તિ યં વદેસિ, કતમો પદુમસ્સ એકો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, પદુમં અનુપલિત્તં ઉદકેન, એવમેવ ખો, મહારાજ, નિબ્બાનં સબ્બકિલેસેહિ અનુપલિત્તં. અયં, મહારાજ, પદુમસ્સ એકો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘ઉદકસ્સ દ્વે ગુણા નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠા’તિ યં વદેસિ, કતમે ઉદકસ્સ દ્વે ગુણા નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠા’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, ઉદકં સીતલં પરિળાહનિબ્બાપનં, એવમેવ ખો, મહારાજ, નિબ્બાનં સીતલં સબ્બકિલેસપરિળાહનિબ્બાપનં. અયં, મહારાજ, ઉદકસ્સ પઠમો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો. પુન ચપરં, મહારાજ, ઉદકં કિલન્તતસિતપિપાસિતઘમ્માભિતત્તાનં જનપસુપજાનં પિપાસાવિનયનં, એવમેવ ખો, મહારાજ, નિબ્બાનં કામતણ્હાભવતણ્હાવિભવતણ્હાપિપાસાવિનયનં. અયં, મહારાજ, ઉદકસ્સ દુતિયો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો. ઇમે ખો, મહારાજ, ઉદકસ્સ દ્વે ગુણા નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠા’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘અગદસ્સ તયો ગુણા નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠા’તિ યં વદેસિ, કતમે અગદસ્સ તયો ગુણા નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠા’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, અગદો વિસપીળિતાનં સત્તાનં પટિસરણં, એવમેવ ખો, મહારાજ, નિબ્બાનં કિલેસવિસપીળિતાનં સત્તાનં પટિસરણં. અયં, મહારાજ, અગદસ્સ પઠમો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો. પુન ચપરં, મહારાજ, અગદો રોગાનં અન્તકરો, એવમેવ ખો, મહારાજ, નિબ્બાનં સબ્બદુક્ખાનં અન્તકરં. અયં, મહારાજ, અગદસ્સ દુતિયો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો. પુન ચપરં, મહારાજ, અગદો અમતં, એવમેવ ખો, મહારાજ, નિબ્બાનં અમતં. અયં, મહારાજ, અગદસ્સ તતિયો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો. ઇમે ખો, મહારાજ, અગદસ્સ તયો ગુણા નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠા’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘મહાસમુદ્દસ્સ ચત્તારો ગુણા નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠા’તિ યં વદેસિ, કતમે મહાસમુદ્દસ્સ ચત્તારો ગુણા નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠા’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, મહાસમુદ્દો સુઞ્ઞો સબ્બકુણપેહિ, એવમેવ ખો, મહારાજ , નિબ્બાનં સુઞ્ઞં સબ્બકિલેસકુણપેહિ. અયં, મહારાજ , મહાસમુદ્દસ્સ પઠમો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો. પુન ચપરં, મહારાજ, મહાસમુદ્દો મહન્તો અનોરપારો, ન પરિપૂરતિ સબ્બસવન્તીહિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, નિબ્બાનં મહન્તં અનોરપારં, ન પૂરતિ સબ્બસત્તેહિ. અયં, મહારાજ, મહાસમુદ્દસ્સ દુતિયો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો. પુન ચપરં, મહારાજ, મહાસમુદ્દો મહન્તાનં ભૂતાનં આવાસો, એવમેવ ખો, મહારાજ, નિબ્બાનં મહન્તાનં અરહન્તાનં વિમલખીણાસવબલપ્પત્તવસીભૂતમહાભૂતાનં આવાસો. અયં, મહારાજ, મહાસમુદ્દસ્સ તતિયો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો. પુન ચપરં, મહારાજ, મહાસમુદ્દો અપરિમિતવિવિધવિપુલવીચિપુપ્ફસંકુસુમિતો, એવમેવ ખો, મહારાજ, નિબ્બાનં અપરિમિતવિવિધવિપુલપરિસુદ્ધવિજ્જાવિમુત્તિપુપ્ફસંકુસુમિતં. અયં, મહારાજ, મહાસમુદ્દસ્સ ચતુત્થો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો. ઇમે ખો, મહારાજ, મહાસમુદ્દસ્સ ચત્તારો ગુણા નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠા’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘ભોજનસ્સ પઞ્ચ ગુણા નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠા’તિ યં વદેસિ, કતમે ભોજનસ્સ પઞ્ચ ગુણા નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠા’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, ભોજનં સબ્બસત્તાનં આયુધારણં, એવમેવ ખો, મહારાજ, નિબ્બાનં સચ્છિકતં જરામરણનાસનતો આયુધારણં. અયં, મહારાજ, ભોજનસ્સ પઠમો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો. પુન ચપરં, મહારાજ, ભોજનં સબ્બસત્તાનં બલવડ્ઢનં, એવમેવ ખો, મહારાજ, નિબ્બાનં સચ્છિકતં સબ્બસત્તાનં ઇદ્ધિબલવડ્ઢનં. અયં, મહારાજ, ભોજનસ્સ દુતિયો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો. પુન ચપરં, મહારાજ, ભોજનં સબ્બસત્તાનં વણ્ણજનનં, એવમેવ ખો, મહારાજ, નિબ્બાનં સચ્છિકતં સબ્બસત્તાનં ગુણવણ્ણજનનં. અયં, મહારાજ, ભોજનસ્સ તતિયો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો. પુન ચપરં, મહારાજ, ભોજનં સબ્બસત્તાનં

દરથવૂપસમનં, એવમેવ ખો, મહારાજ, નિબ્બાનં સચ્છિકતં સબ્બસત્તાનં સબ્બકિલેસદરથવૂપસમનં. અયં, મહારાજ, ભોજનસ્સ ચતુત્થો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો. પુન ચપરં, મહારાજ, ભોજનં સબ્બસત્તાનં જિઘચ્છાદુબ્બલ્યપટિવિનોદનં, એવમેવ ખો, મહારાજ, નિબ્બાનં સચ્છિકતં સબ્બસત્તાનં સબ્બદુક્ખજિઘચ્છાદુબ્બલ્યપટિવિનોદનં. અયં, મહારાજ, ભોજનસ્સ પઞ્ચમો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો. ઇમે ખો, મહારાજ, ભોજનસ્સ પઞ્ચ ગુણા નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠા''તિ.

''ભન્તે નાગસેન, 'આકાસસ્સ દસ ગુણા નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠા'તિ યં વદેસિ, કતમે આકાસસ્સ દસ ગુણા નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠા''તિ? ''યથા, મહારાજ, આકાસો ન જાયતિ, ન જીયતિ, ન મીયતિ, ન ચવતિ, ન ઉપ્પજ્જતિ, દુપ્પસહો, અચોરાહરણો, અનિસ્સિતો, વિહગગમનો, નિરાવરણો, અનન્તો. એવમેવ ખો, મહારાજ, નિબ્બાનં ન જાયતિ, ન જીયતિ , ન મીયતિ, ન ચવતિ, ન ઉપ્પજ્જતિ, દુપ્પસહં, અચોરાહરણં, અનિસ્સિતં, અરિયગમનં, નિરાવરણં, અનન્તં. ઇમે ખો, મહારાજ, આકાસસ્સ દસ ગુણા નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠા''તિ.

''ભન્તે નાગસેન, 'મણિરતનસ્સ તયો ગુણા નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠા'તિ યં વદેસિ, કતમે મણિરતનસ્સ તયો ગુણા નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠા''તિ? ''યથા, મહારાજ, મણિરતનં કામદદં, એવમેવ ખો, મહારાજ, નિબ્બાનં કામદદં. અયં, મહારાજ, મણિરતનસ્સ પઠમો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો. પુન ચપરં, મહારાજ, મણિરતનં હાસકરં, એવમેવ ખો, મહારાજ, નિબ્બાનં હાસકરં. અયં, મહારાજ, મણિરતનસ્સ દુતિયો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો. પુન ચપરં, મહારાજ, મણિરતનં ઉજ્જોતત્તકરં, એવમેવ ખો, મહારાજ, નિબ્બાનં ઉજ્જોતત્તકરં [ઉજ્જોતત્થકરં (સી॰ પી॰), ઉજ્જોતિતત્થકરં (સ્યા॰)]. અયં, મહારાજ, મણિરતનસ્સ તતિયો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો. ઇમે ખો, મહારાજ, મણિરતનસ્સ તયો ગુણા નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠા''તિ.

''ભન્તે નાગસેન, 'લોહિતચન્દનસ્સ તયો ગુણા નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠા'તિ યં વદેસિ, કતમે લોહિતચન્દનસ્સ તયો ગુણા નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠા''તિ? ''યથા, મહારાજ, લોહિતચન્દનં દુલ્લભં, એવમેવ ખો, મહારાજ, નિબ્બાનં દુલ્લભં. અયં, મહારાજ, લોહિતચન્દનસ્સ પઠમો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો. પુન ચપરં, મહારાજ, લોહિતચન્દનં અસમસુગન્ધં, એવમેવ ખો, મહારાજ, નિબ્બાનં અસમસુગન્ધં. અયં, મહારાજ, લોહિતચન્દનસ્સ દુતિયો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો. પુન ચપરં, મહારાજ, લોહિતચન્દનં સજ્જનપસત્થં [સબ્બજનપસત્થં (સ્યા॰)], એવમેવ ખો, મહારાજ, નિબ્બાનં અરિયસજ્જનપસત્થં. અયં, મહારાજ, લોહિતચન્દનસ્સ તતિયો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો. ઇમે ખો, મહારાજ, લોહિતચન્દનસ્સ તયો ગુણા નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠા''તિ.

''ભન્તે નાગસેન, 'સપ્પિમણ્ડસ્સ તયો ગુણા નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠા'તિ યં વદેસિ, કતમે સપ્પિમણ્ડસ્સ તયો ગુણા નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠા''તિ? ''યથા, મહારાજ, સપ્પિમણ્ડો વણ્ણસમ્પન્નો, એવમેવ ખો, મહારાજ, નિબ્બાનં ગુણવણ્ણસમ્પન્નં. અયં, મહારાજ, સપ્પિમણ્ડસ્સ પઠમો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો. પુન ચપરં, મહારાજ, સપ્પિમણ્ડો ગન્ધસમ્પન્નો, એવમેવ ખો, મહારાજ, નિબ્બાનં સીલગન્ધસમ્પન્નં. અયં, મહારાજ, સપ્પિમણ્ડસ્સ દુતિયો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો. પુન ચપરં, મહારાજ, સપ્પિમણ્ડો રસસમ્પન્નો, એવમેવ ખો , મહારાજ, નિબ્બાનં રસસમ્પન્નં. અયં, મહારાજ, સપ્પિમણ્ડસ્સ તતિયો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો. ઇમે ખો, મહારાજ, સપ્પિમણ્ડસ્સ તયો ગુણા નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠા''તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘ગિરિસિખરસ્સ પઞ્ચ ગુણા નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠા’તિ યં વદેસિ, કતમે ગિરિસિખરસ્સ પઞ્ચ ગુણા નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠા’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, ગિરિસિખરં અચ્ચુગ્ગતં, એવમેવ ખો, મહારાજ, નિબ્બાનં અચ્ચુગતં. અયં, મહારાજ, ગિરિસિખરસ્સ પઠમો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો. પુન ચપરં, મહારાજ, ગિરિસિખરં અચલં, એવમેવ ખો, મહારાજ, નિબ્બાનં અચલં. અયં, મહારાજ, ગિરિસિખરસ્સ દુતિયો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો. પુન ચપરં, મહારાજ, ગિરિસિખરં દુરધિરોહં, એવમેવ ખો, મહારાજ, નિબ્બાનં દુરધિરોહં સબ્બકિલેસાનં. અયં, મહારાજ, ગિરિસિખરસ્સ તતિયો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો. પુન ચપરં, મહારાજ, ગિરિસિખરં સબ્બબીજાનં અવિરૂહનં, એવમેવ ખો, મહારાજ, નિબ્બાનં સબ્બકિલેસાનં અવિરૂહનં. અયં, મહારાજ, ગિરિસિખરસ્સ ચતુત્થો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો. પુન ચપરં, મહારાજ, ગિરિસિખરં અનુનયપ્પટિઘવિપ્પમુત્તં, એવમેવ ખો, મહારાજ, નિબ્બાનં અનુનયપ્પટિઘવિપ્પમુત્તં. અયં, મહારાજ, ગિરિસિખરસ્સ પઞ્ચમો ગુણો નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠો . ઇમે ખો, મહારાજ, ગિરિસિખરસ્સ પઞ્ચ ગુણા નિબ્બાનં અનુપવિટ્ઠા’’તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

નિબ્બાનરૂપસણ્ઠાનપઞ્હો દસમો.

૧૧. નિબ્બાનસચ્છિકરણપઞ્હો

૧૧. ‘‘ભન્તે નાગસેન, તુમ્હે ભણથ ‘નિબ્બાનં ન અતીતં, ન અનાગતં, ન પચ્ચુપ્પન્નં, ન ઉપ્પન્નં ન અનુપ્પન્નં ન ઉપ્પાદનીય’ન્તિ. ઇધ, ભન્તે નાગસેન, યો કોચિ સમ્માપટિપન્નો નિબ્બાનં સચ્છિકરોતિ, સો ઉપ્પન્નં સચ્છિકરોતિ, ઉદાહુ ઉપ્પાદેત્વા સચ્છિકરોતી’’તિ? ‘‘યો કોચિ, મહારાજ, સમ્માપટિપન્નો નિબ્બાનં સચ્છિકરોતિ, સો ન ઉપ્પન્નં સચ્છિકરોતિ, ન ઉપ્પાદેત્વા સચ્છિકરોતિ, અપિ ચ, મહારાજ, અત્થેસા નિબ્બાનધાતુ, યં સો સમ્માપટિપન્નો સચ્છિકરોતી’’તિ.

‘‘મા, ભન્તે નાગસેન, ઇમં પઞ્હં પટિચ્છન્નં કત્વા દીપેહિ, વિવટં પાકટં કત્વા દીપેહિ છન્દજાતો ઉસ્સાહજાતો, યં તે સિક્ખિતં, તં સબ્બં એત્થેવાકિરાહિ, એત્થાયં જનો સમ્મૂળ્હો વિમતિજાતો સંસયપક્ખન્દો, ભિન્દેતં અન્તોદોસસલ્લ’’ન્તિ. ‘‘અત્થેસા, મહારાજ, નિબ્બાનધાતુ સન્તા સુખા પણીતા, તં સમ્માપટિપન્નો જિનાનુસિટ્ઠિયા સઙ્ખારે સમ્મસન્તો પઞ્ઞાય સચ્છિકરોતિ. યથા, મહારાજ, અન્તેવાસિકો આચરિયાનુસિટ્ઠિયા વિજ્જં પઞ્ઞાય સચ્છિકરોતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, સમ્માપટિપન્નો જિનાનુસિટ્ઠિયા પઞ્ઞાય નિબ્બાનં સચ્છિકરોતિ.

‘‘કથં પન તં નિબ્બાનં દટ્ઠબ્બન્તિ? અનીતિતો નિરુપદ્દવતો અભયતો ખેમતો સન્તતો સુખતો સાતતો પણીતતો સુચિતો સીતલતો દટ્ઠબ્બં.

‘‘યથા, મહારાજ, પુરિસો બહુકટ્ઠપુઞ્જેન જલિતકટ્ઠિતેન અગ્ગિના દય્હમાનો વાયામેન તતો મુઞ્ચિત્વા નિરગ્ગિકોકાસં પવિસિત્વા તત્થ પરમસુખં લભેય્ય, એવમેવ ખો, મહારાજ, યો સમ્માપટિપન્નો, સો યોનિસો મનસિકારેન બ્યપગતતિવિધગ્ગિસન્તાપં પરમસુખં નિબ્બાનં સચ્છિકરોતિ. યથા, મહારાજ, અગ્ગિ, એવં તિવિધગ્ગિ દટ્ઠબ્બો; યથા અગ્ગિગતો પુરિસો, એવં સમ્માપટિપન્નો દટ્ઠબ્બો; યથા નિરગ્ગિકોકાસો, એવં નિબ્બાનં દટ્ઠબ્બં.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, પુરિસો અહિકુક્કુરમનુસ્સકુણપસરીરવળઞ્જકોટ્ઠાસરાસિગતો કુણપજટાજટિતન્તરમનુપવિટ્ઠો વાયામેન તતો મુઞ્ચિત્વા નિક્કુણપોકાસં પવિસિત્વા તત્થ પરમસુખં લભેય્ય, એવમેવ ખો, મહારાજ, યો સમ્માપટિપન્નો, સો યોનિસો મનસિકારેન બ્યપગતકિલેસકુણપં પરમસુખં નિબ્બાનં સચ્છિકરોતિ. યથા, મહારાજ, કુણપં, એવં પઞ્ચ કામગુણા દટ્ઠબ્બા; યથા કુણપગતો પુરિસો, એવં સમ્માપટિપન્નો દટ્ઠબ્બો; યથા નિક્કુણપોકાસો, એવં નિબ્બાનં દટ્ઠબ્બં.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, પુરિસો ભીતો તસિતો કમ્પિતો વિપરીતવિબ્ભન્તચિત્તો વાયામેન તતો મુઞ્ચિત્વા દળ્હં થિરં અચલં અભયટ્ઠાનં પવિસિત્વા તત્થ પરમસુખં લભેય્ય, એવમેવ ખો, મહારાજ, યો સમ્માપટિપન્નો, સો યોનિસો મનસિકારેન બ્યપગતભયસન્તાસં પરમસુખં નિબ્બાનં સચ્છિકરોતિ. યથા, મહારાજ, ભયં, એવં જાતિજરાબ્યાધિમરણં પટિચ્ચ અપરાપરં પવત્તભયં દટ્ઠબ્બં; યથા ભીતો પુરિસો, એવં સમ્માપટિપન્નો દટ્ઠબ્બો; યથા અભયટ્ઠાનં, એવં નિબ્બાનં દટ્ઠબ્બં.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, પુરિસો કિલિટ્ઠમલિનકલલકદ્દમદેસે પતિતો વાયામેન તં કલલકદ્દમં અપવાહેત્વા પરિસુદ્ધવિમલદેસમુપગન્ત્વા તત્થ પરમસુખં લભેય્ય, એવમેવ ખો, મહારાજ, યો સમ્માપટિપન્નો, સો યોનિસો મનસિકારેન બ્યપગતકિલેસમલકદ્દમં પરમસુખં નિબ્બાનં સચ્છિકરોતિ. યથા, મહારાજ, કલલં, એવં લાભસક્કારસિલોકો દટ્ઠબ્બો; યથા કલલગતો પુરિસો, એવં સમ્માપટિપન્નો દટ્ઠબ્બો; યથા પરિસુદ્ધવિમલદેસો, એવં નિબ્બાનં દટ્ઠબ્બં.

‘‘તઞ્ચ પન નિબ્બાનં સમ્માપટિપન્નો કિન્તિ સચ્છિકરોતિ? યો સો, મહારાજ, સમ્માપટિપન્નો, સો સઙ્ખારાનં પવત્તં સમ્મસતિ. પવત્તં સમ્મસમાનો તત્થ જાતિં પસ્સતિ જરં પસ્સતિ બ્યાધિં પસ્સતિ મરણં પસ્સતિ, ન તત્થ કિઞ્ચિ સુખં સાતં પસ્સતિ આદિતોપિ મજ્ઝતોપિ પરિયોસાનતોપિ. સો તત્થ કિઞ્ચિ ન ગય્હૂપગં પસ્સતિ. યથા, મહારાજ, પુરિસો દિવસસન્તત્તે અયોગુળે જલિતે તત્તે કઠિતે આદિતોપિ મજ્ઝતોપિ પરિયોસાનતોપિ ન કિઞ્ચિ ગય્હૂપગં પદેસં પસ્સતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યો સઙ્ખારાનં પવત્તં સમ્મસતિ, સો પવત્તં સમ્મસમાનો તત્થ જાતિં પસ્સતિ જરં પસ્સતિ બ્યાધિં પસ્સતિ મરણં પસ્સતિ, ન તત્થ કિઞ્ચિ સુખં સાતં પસ્સતિ આદિતોપિ મજ્ઝતોપિ પરિયોસાનતોપિ. સો તત્થ [ઇદં પદદ્વયં સી॰ પી॰ પોત્થકેસુ નત્થિ] ન કિઞ્ચિ ગય્હૂપગં પસ્સતિ, તસ્સ ગય્હૂપગં અપસ્સન્તસ્સ ચિત્તે અરતિ સણ્ઠાતિ, કાયસ્મિં ડાહો ઓક્કમતિ, સો અતાણો અસરણો અસરણીભૂતો ભવેસુ નિબ્બિન્દતિ.

‘‘યથા, મહારાજ, પુરિસો જલિતજાલં મહન્તં અગ્ગિક્ખન્ધં પવિસેય્ય, સો તત્થ અતાણો અસરણો અસરણીભૂતો અગ્ગિમ્હિ નિબ્બિન્દેય્ય, એવમેવ ખો, મહારાજ, તસ્સ ગય્હૂપગં અપસ્સન્તસ્સ ચિત્તે અરતિ સણ્ઠાતિ, કાયસ્મિં ડાહો ઓક્કમતિ, સો અતાણો અસરણો અસરણીભૂતો ભવેસુ નિબ્બિન્દતિ.

‘‘તસ્સ પવત્તે ભયદસ્સાવિસ્સ એવં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ‘સન્તત્તં ખો પનેતં પવત્તં સમ્પજ્જલિતં બહુદુક્ખં બહૂપાયાસં, યદિ કોચિ લભેથ અપ્પવત્તં એતં સન્તં એતં પણીતં, યદિદં સબ્બસઙ્ખારસમથો સબ્બૂપધિપટિનિસ્સગ્ગો તણ્હક્ખયો વિરાગો નિરોધો નિબ્બાન’ન્તિ. ઇતિ હેતં [હિતં (સી॰), હિ ઇદં (પી॰)] તસ્સ અપ્પવત્તે ચિત્તં પક્ખન્દતિ પસીદતિ પહંસયતિ તુસયતિ [પહંસીયતિ કુહીયતિ (સી॰ પી॰)]‘પટિલદ્ધં ખો મે નિસ્સરણ’ન્તિ.

‘‘યથા, મહારાજ, પુરિસો વિપ્પનટ્ઠો વિદેસપક્ખન્દો નિબ્બાહનમગ્ગં દિસ્વા તત્થ પક્ખન્દતિ પસીદતિ પહંસયતિ તુસયતિ [પહંસીયતિ કુહીયતિ (સી॰ પી॰)] ‘પટિલદ્ધો મે નિબ્બાહનમગ્ગો’તિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, પવત્તે ભયદસ્સાવિસ્સ અપ્પવત્તે ચિત્તં પક્ખન્દતિ પસીદતિ પહંસયતિ તુસયતિ [પહંસીયતિ કુહીયતિ (સી॰ પી॰)] ‘પટિલદ્ધં ખો મે નિસ્સરણ’ન્તિ.

‘‘સો અપ્પવત્તત્થાય મગ્ગં આયૂહતિ ગવેસતિ ભાવેતિ બહુલીકરોતિ, તસ્સ તદત્થં સતિ સન્તિટ્ઠતિ, તદત્થં વીરિયં સન્તિટ્ઠતિ, તદત્થં પીતિ સન્તિટ્ઠતિ, તસ્સ તં ચિત્તં અપરાપરં મનસિકરોતો પવત્તં સમતિક્કમિત્વા અપ્પવત્તં ઓક્કમતિ, અપ્પવત્તમનુપ્પત્તો, મહારાજ, સમ્માપટિપન્નો ‘નિબ્બાનં સચ્છિકરોતી’તિ વુચ્ચતી’’તિ. ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, એવમેતં તથા સમ્પટિચ્છામી’’તિ.

નિબ્બાનસચ્છિકરણપઞ્હો એકાદસમો.

૧૨. નિબ્બાનસન્નિહિતપઞ્હો

૧૨. ‘‘ભન્તે નાગસેન, અત્થિ સો પદેસો પુરત્થિમાય વા દિસાય દક્ખિણાય વા દિસાય પચ્છિમાય વા દિસાય ઉત્તરાય વા દિસાય ઉદ્ધં વા અધો વા તિરિયં વા, યત્થ નિબ્બાનં સન્નિહિત’’ન્તિ? ‘‘નત્થિ, મહારાજ, સો પદેસો પુરત્થિમાય વા દિસાય દક્ખિણાય વા દિસાય પચ્છિમાય વા દિસાય ઉત્તરાય વા દિસાય ઉદ્ધં વા અધો વા તિરિયં વા, યત્થ નિબ્બાનં સન્નિહિત’’ન્તિ.

‘‘યદિ, ભન્તે નાગસેન, નત્થિ નિબ્બાનસ્સ સન્નિહિતોકાસો, તેન હિ નત્થિ નિબ્બાનં? યેસઞ્ચ તં નિબ્બાનં સચ્છિકતં, તેસમ્પિ સચ્છિકિરિયા મિચ્છા, કારણં તત્થ વક્ખામિ, યથા, ભન્તે નાગસેન, મહિયા ધઞ્ઞુટ્ઠાનં ખેત્તં અત્થિ, ગન્ધુટ્ઠાનં પુપ્ફં અત્થિ, પુપ્ફુટ્ઠાનં ગુમ્બો અત્થિ, ફલુટ્ઠાનં રુક્ખો અત્થિ, રતનુટ્ઠાનં આકરો અત્થિ, તત્થ યો કોચિ યં યં ઇચ્છતિ, સો તત્થ ગન્ત્વા તં તં હરતિ, એવમેવ ખો, ભન્તે નાગસેન, યદિ નિબ્બાનં અત્થિ, તસ્સ નિબ્બાનસ્સ ઉટ્ઠાનોકાસોપિ ઇચ્છિતબ્બો, યસ્મા ચ ખો, ભન્તે નાગસેન, નિબ્બાનસ્સ ઉટ્ઠાનોકાસો નત્થિ, તસ્મા નત્થિ નિબ્બાનન્તિ બ્રૂમિ, યેસઞ્ચ નિબ્બાનં સચ્છિકતં, તેસમ્પિ સચ્છિકિરિયા મિચ્છા’’તિ.

‘‘નત્થિ , મહારાજ, નિબ્બાનસ્સ સન્નિહિતોકાસો, અત્થિ ચેતં નિબ્બાનં, સમ્માપટિપન્નો યોનિસો મનસિકારેન નિબ્બાનં સચ્છિકરોતિ. યથા પન, મહારાજ, અત્થિ અગ્ગિ નામ, નત્થિ તસ્સ સન્નિહિતોકાસો, દ્વે કટ્ઠાનિ સઙ્ઘટ્ટેન્તો અગ્ગિં અધિગચ્છતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, અત્થિ નિબ્બાનં, નત્થિ તસ્સ સન્નિહિતોકાસો, સમ્માપટિપન્નો યોનિસો મનસિકારેન નિબ્બાનં સચ્છિકરોતિ.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, અત્થિ સત્ત રતનાનિ નામ. સેય્યથિદં, ચક્કરતનં હત્થિરતનં અસ્સરતનં મણિરતનં ઇત્થિરતનં ગહપતિરતનં પરિણાયકરતનં. ન ચ તેસં રતનાનં સન્નિહિતોકાસો અત્થિ, ખત્તિયસ્સ પન સમ્માપટિપન્નસ્સ પટિપત્તિબલેન તાનિ રતનાનિ ઉપગચ્છન્તિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, અત્થિ નિબ્બાનં, નત્થિ તસ્સ સન્નિહિતોકાસો, સમ્માપટિપન્નો યોનિસો મનસિકારેન નિબ્બાનં સચ્છિકરોતી’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, નિબ્બાનસ્સ સન્નિહિતોકાસો મા હોતુ, અત્થિ પન તં ઠાનં, યત્થ ઠિતો સમ્માપટિપન્નો નિબ્બાનં સચ્છિકરોતી’’તિ? ‘‘આમ, મહારાજ , અત્થિ તં ઠાનં, યત્થ ઠિતો સમ્માપટિપન્નો નિબ્બાનં

સચ્છિકરોતી''તિ.

''કતમં પન, ભન્તે, તં ઠાનં, યત્થ ઠિતો સમ્માપટિપન્નો નિબ્બાનં સચ્છિકરોતી''તિ? ''સીલં, મહારાજ, ઠાનં, સીલે પતિટ્ઠિતો યોનિસો મનસિકરોન્તો સક્કયવનેપિ ચીનવિલાતેપિ અલસન્દેપિ નિગુમ્બેપિ [નિકુમ્બેપિ (સી॰ સ્યા॰ પી॰)] કાસિકોસલેપિ કસ્મીરેપિ ગન્ધારેપિ નગમુદ્ધનિપિ બ્રહ્મલોકેપિ યત્થ કત્થચિપિ ઠિતો સમ્માપટિપન્નો નિબ્બાનં સચ્છિકરોતિ. યથા, મહારાજ, યો કોચિ ચક્ખુમા પુરિસો સકયવનેપિ ચીનવિલાતેપિ અલસન્દેપિ નિગુમ્બેપિ કાસિકોસલેપિ કસ્મીરેપિ ગન્ધારેપિ નગમુદ્ધનિપિ બ્રહ્મલોકેપિ યત્થ કત્થચિપિ ઠિતો આકાસં પસ્સતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, સીલે પતિટ્ઠિતો યોનિસો મનસિકરોન્તો સકયવનેપિ…પે॰… યત્થ કત્થચિપિ ઠિતો સમ્માપટિપન્નો નિબ્બાનં સચ્છિકરોતિ.

''યથા વા પન, મહારાજ, સકયવનેપિ…પે॰… યત્થ કત્થચિપિ ઠિતસ્સ પુબ્બદિસા અત્થિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, સીલે પતિટ્ઠિતસ્સ યોનિસો મનસિકરોન્તસ્સ સક્કયવનેપિ…પે॰… યત્થ કત્થચિપિ ઠિતસ્સ સમ્માપટિપન્નસ્સ અત્થિ નિબ્બાનસચ્છિકિરિયા''તિ. ''સાધુ, ભન્તે નાગસેન, દેસિતં તયા નિબ્બાનં, દેસિતા નિબ્બાનસચ્છિકિરિયા, પરિક્ખતા સીલગુણા, દસ્સિતા સમ્માપટિપત્તિ, ઉસ્સાપિતો ધમ્મદ્ધજો, સણ્ઠપિતા ધમ્મનેત્તિ, અવઞ્ઝો સુપ્પયુત્તાનં સમ્માપયોગો, એવમેતં ગણિવરપવર તથા સમ્પટિચ્છામી''તિ.

નિબ્બાનસન્નિહિતપઞ્હો દ્વાદસમો.

વેસ્સન્તરવગ્ગો તતિયો.

ઇમસ્મિં વગ્ગે દ્વાદસ પઞ્હા.

૪. અનુમાનવગ્ગો

૧. અનુમાનપઞ્હો

૧. અથ ખો મિલિન્દો રાજા યેનાયસ્મા નાગસેનો તેનુપસઙ્કમિ, ઉપસઙ્કમિત્વા આયસ્મન્તં નાગસેનં અભિવાદેત્વા એકમન્તં નિસીદિ, એકમન્તં નિસિન્નો ખો મિલિન્દો રાજા ઞાતુકામો સોતુકામો ધારેતુકામો ઞાણાલોકં દટ્ઠુકામો અઞ્ઞાણં ભિન્દિતુકામો ઞાણાલોકં ઉપ્પાદેતુકામો અવિજ્જન્ધકારં નાસેતુકામો અધિમત્તં ધિતિઞ્ચ ઉસ્સાહઞ્ચ સતિઞ્ચ સમ્પજઞ્ઞઞ્ચ ઉપટ્ઠપેત્વા આયસ્મન્તં નાગસેનં એતદવોચ ''ભન્તે નાગસેન, કિં પન બુદ્ધો તયા દિટ્ઠો''તિ. ''ન હિ, મહારાજા''તિ. ''કિં પન તે આચરિયેહિ બુદ્ધો દિટ્ઠો''તિ? ''ન હિ, મહારાજા''તિ. ''ભન્તે નાગસેન, ન કિર તયા બુદ્ધો દિટ્ઠો, નાપિ કિર તે આચરિયેહિ બુદ્ધો દિટ્ઠો, તેન હિ, ભન્તે નાગસેન, નત્થિ બુદ્ધો, ન હેત્થ બુદ્ધો પઞ્ઞાયતી''તિ.

''અત્થિ પન તે, મહારાજ, પુબ્બકા ખત્તિયા, યે તે તવ ખત્તિયવંસસ્સ પુબ્બઙ્ગમા''તિ? ''આમ, ભન્તે. કો સંસયો, અત્થિ પુબ્બકા ખત્તિયા, યે મમ ખત્તિયવંસસ્સ પુબ્બઙ્ગમા''તિ. ''દિટ્ઠપુબ્બા તયા, મહારાજ, પુબ્બકા ખત્તિયા''તિ? ''ન હિ ભન્તે''તિ. ''યે પન તં, મહારાજ, અનુસાસન્તિ પુરોહિતા સેનાપતિનો અક્ખદસ્સા મહામત્તા, તેહિ પુબ્બકા ખત્તિયા દિટ્ઠપુબ્બા''તિ? ''ન હિ ભન્તે''તિ. ''યદિ પન તે, મહારાજ, પુબ્બકા ખત્તિયા ન દિટ્ઠા, નાપિ

કિર તે અનુસાસકેહિ પુબ્બકા ખત્તિયા દિટ્ઠા, તેન હિ નત્થિ પુબ્બકા ખત્તિયા, ન હેત્થ પુબ્બકા ખત્તિયા પઞ્ઞાયન્તી''તિ.

''દિસ્સન્તિ, ભન્તે નાગસેન, પુબ્બકાનં ખત્તિયાનં અનુભૂતાનિ પરિભોગભણ્ડાનિ. સેય્યથિદં, સેતચ્છત્તં ઉણ્હીસં પાદુકા વાલબીજની ખગ્ગરતનં મહારહાનિ ચ સયનાનિ. યેહિ મયં જાનેય્યામ સદ્દહેય્યામ 'અત્થિ પુબ્બકા ખત્તિયા'તિ. ''એવમેવ ખો, મહારાજ, મયમ્પેતં ભગવન્તં જાનેય્યામ સદ્દહેય્યામ. અત્થિ તં કારણં, યેન મયં કારણેન જાનેય્યામ સદ્દહેય્યામ 'અત્થિ સો ભગવા'તિ. કતમં તં કારણં? અત્થિ ખો, મહારાજ, તેન ભગવતા જાનતા પસ્સતા અરહતા સમ્માસમ્બુદ્ધેન અનુભૂતાનિ પરિભોગભણ્ડાનિ. સેય્યથિદં, ચત્તારો સતિપટ્ઠાના ચત્તારો સમ્મપ્પધાના ચત્તારો ઇદ્ધિપાદા પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ પઞ્ચ બલાનિ સત્ત બોજ્ઝઙ્ગા અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો, યેહિ સદેવકો લોકો જાનાતિ સદ્દહતિ 'અત્થિ સો ભગવા'તિ. ઇમિના, મહારાજ, કારણેન ઇમિના હેતુના ઇમિના નયેન ઇમિના અનુમાનેન ઞાતબ્બો 'અત્થિ સો ભગવા'તિ.

'''બહૂ જને તારયિત્વા, નિબ્બુતો ઉપધિક્ખયે;
અનુમાનેન ઞાતબ્બં, અત્થિ સો દ્વિપદુત્તમો'''તિ.

''ભન્તે નાગસેન, ઓપમ્મં કરોહી''તિ. ''યથા, મહારાજ, નગરવડ્ઢકી નગરં માપેતુકામો પઠમં તાવ સમં અનુન્નતમનોનતં અસક્ખરપાસાણં નિરુપદ્દવમનવજ્જં રમણીયં ભૂમિભાગં અનુવિલોકેત્વા યં તત્થ વિસમં, તં સમં કારાપેત્વા ખાણુકણ્ટકં વિસોધાપેત્વા તત્થ નગરં માપેય્ય સોભનં વિભત્તં ભાગસો મિતં ઉક્કિણ્ણપરિખાપાકારં દળ્હગોપુરટ્ટાલકોટ્ટકં પુથુચચ્ચરચતુક્કસન્ધિસિઙ્ઘાટકં સુચિસમતલરાજમગ્ગં સુવિભત્તઅન્તરાપણં આરામુય્યાનતળાકપોક્ખરણિઉદપાનસમ્પન્નં બહુવિધદેવટ્ઠાનપ્પટિમણ્ડિતં સબ્બદોસવિરહિતં, સો તસ્મિં નગરે સબ્બથા વેપુલ્લત્તં પત્તે અઞ્ઞં દેસં ઉપગચ્છેય્ય, અથ તં નગરં અપરેન સમયેન ઇદ્ધં ભવેય્ય ફીતં સુભિક્ખં ખેમં સમિદ્ધં સિવં અનીતિકં નિરુપદ્દવં નાનાજનસમાકુલં, પુથૂ ખત્તિયા બ્રાહ્મણા વેસ્સા સુદ્દા હત્થારોહા અસ્સારોહા રથિકા પત્તિકા ધનુગ્ગહા થરુગ્ગહા ચેલકા ચલકા પિણ્ડદાયકા ઉગ્ગા રાજપુત્તા પક્ખન્દિનો મહાનાગા સૂરા વમ્મિનો યોધિનો દાસિકપુત્તા ભટિપુત્તા [દાસપુત્તા ભટ્ટિપુત્તા (સી॰ પી॰)] મલ્લકા ગણકા આળારિકા સૂદા કપ્પકા નહાપકા ચુન્દા માલાકારા સુવણ્ણકારા સજ્ઝુકારા સીસકારા તિપુકારા લોહકારા વટ્ટકારા અયોકારા મણિકારા પેસકારા કુમ્ભકારા વેણુકારા લોણકારા ચમ્મકારા રથકારા દન્તકારા રજ્જુકારા કોચ્છકારા સુત્તકારા વિલીવકારા ધનુકારા જિયકારા ઉસુકારા ચિત્તકારા રઙ્ગકારા રજકા તન્તવાયા તુન્નવાયા હેરઞ્ઞિકા દુસ્સિકા ગન્ધિકા તિણહારકા કટ્ઠહારકા ભતકા પણ્ણિકા ફલિકા [ફલ્લિકા (સી॰ પી॰)] મૂલિકા ઓદનિકા પૂવિકા મચ્છિકા મંસિકા મજ્જિકા નટકા નચ્ચકા લઙ્ઘકા ઇન્દજાલિકા વેતાલિકા મલ્લા છવડાહકા પુપ્ફછડ્ડકા વેના નેસાદા ગણિકા લાસિકા કુમ્ભદાસિયો સક્કયવનચીનવિલાતા ઉજ્જેનકા ભારુકચ્છકા કાસિકોસલા પરન્તકા માગધકા સાકેતકા સોરેય્યકા [સોરટ્ઠકા (સી॰ પી॰)] પાવેય્યકા કોટુમ્બરમાથુરકા અલસન્દકસ્મીરગન્ધારા તં નગરં વાસાય ઉપગતા નાનાવિસયિનો જના નવં સુવિભત્તં અદોસમનવજ્જં રમણીયં તં નગરં પસ્સિત્વા અનુમાનેન જાનન્તિ 'છેકો વત ભો સો નગરવડ્ઢકી, યો ઇમસ્સ નગરસ્સ માપેતા'તિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, સો ભગવા અસમો અસમસમો અપ્પટિસમો અસદિસો અતુલો અસઙ્ખ્યેયો અપ્પમેય્યો અપરિમેય્યો અમિતગુણો ગુણપારમિપ્પત્તો અનન્તધિતિ અનન્તતેજો અનન્તવીરિયો અનન્તબલો બુદ્ધબલપારમિં ગતો સસેનમારં પરાજેત્વા દિટ્ઠિજાલં પદાલેત્વા અવિજ્જં ખેપેત્વા વિજ્જં ઉપ્પાદેત્વા ધમ્મુક્કં ધારયિત્વા સબ્બઞ્ઞુતં પાપુણિત્વા વિજિતસઙ્ગામો ધમ્મનગરં માપેસિ.

‘‘ભગવતો ખો, મહારાજ, ધમ્મનગરં સીલપાકારં હિરિપરિખં ઞાણદ્વારકોટ્ઠકં વીરિયઅટ્ટાલકં સદ્ધાએસિકં સતિદોવારિકં પઞ્ઞાપાસાદં સુત્તન્તચચ્ચરં અભિધમ્મસિઙ્ઘાટકં વિનયવિનિચ્છયં સતિપટ્ઠાનવીથિકં, તસ્સ ખો પન, મહારાજ, સતિપટ્ઠાનવીથિયં એવરૂપા આપણા પસારિતા હોન્તિ. સેય્યથીદં, પુપ્ફાપણં ગન્ધાપણં ફલાપણં અગદાપણં ઓસધાપણં અમતાપણં રતનાપણં સબ્બાપણ’’ન્તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, કતમં બુદ્ધસ્સ ભગવતો પુપ્ફાપણ’’ન્તિ? ‘‘અત્થિ ખો પન, મહારાજ, તેન ભગવતા જાનતા પસ્સતા અરહતા સમ્માસમ્બુદ્ધેન આરમ્મણવિભત્તિયો અક્ખાતા. સેય્યથીદં, અનિચ્ચસઞ્ઞા દુક્ખસઞ્ઞા અનત્તસઞ્ઞા અસુભસઞ્ઞા આદીનવસઞ્ઞા પહાનસઞ્ઞા વિરાગસઞ્ઞા નિરોધસઞ્ઞા સબ્બલોકે અનભિરતિસઞ્ઞા સબ્બસઙ્ખારેસુ અનિચ્ચસઞ્ઞા આનાપાનસ્સતિ ઉદ્ધુમાતકસઞ્ઞા વિનીલકસઞ્ઞા વિપુબ્બકસઞ્ઞા વિચ્છિદ્દકસઞ્ઞા વિક્ખાયિતકસઞ્ઞા વિક્ખિત્તકસઞ્ઞા હતવિક્ખિત્તકસઞ્ઞા લોહિતકસઞ્ઞા પુળવકસઞ્ઞા અટ્ઠિકસઞ્ઞા મેત્તાસઞ્ઞા કરુણાસઞ્ઞા મુદિતાસઞ્ઞા ઉપેક્ખાસઞ્ઞા મરણાનુસ્સતિ કાયગતાસતિ, ઇમે ખો, મહારાજ, બુદ્ધેન ભગવતા આરમ્મણવિભત્તિયો અક્ખાતા. તત્થ યો કોચિ જરામરણા મુચ્ચિતુકામો, સો તેસુ અઞ્ઞતરં આરમ્મણં ગણ્હાતિ, તેન આરમ્મણેન રાગા વિમુચ્ચતિ, દોસા વિમુચ્ચતિ, મોહા વિમુચ્ચતિ, માનતો વિમુચ્ચતિ, દિટ્ઠિતો વિમુચ્ચતિ, સંસારં તરતિ, તણ્હાસોતં નિવારેતિ, તિવિધં મલં વિસોધેતિ, સબ્બકિલેસે ઉપહન્ત્વા અમલં વિરજં સુદ્ધં પણ્ડરં અજાતિં અજરં અમરં સુખં સીતિભૂતં અભયં નગરુત્તમં નિબ્બાનનગરં પવિસિત્વા અરહત્તે ચિત્તં વિમોચેતિ, ઇદં વુચ્ચતિ મહારાજ ‘ભગવતો પુપ્ફાપણ’ન્તિ.

‘‘‘કમ્મમૂલં ગહેત્વાન, આપણં ઉપગચ્છથ;
આરમ્મણં કિણિત્વાન, તતો મુચ્ચથ મુત્તિયા’’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, કતમં બુદ્ધસ્સ ભગવતો ગન્ધાપણ’’ન્તિ? ‘‘અત્થિ ખો પન, મહારાજ, તેન ભગવતા સીલવિભત્તિયો અક્ખાતા, યેન સીલગન્ધેન અનુલિત્તા ભગવતો પુત્તા સદેવકં લોકં સીલગન્ધેન ધૂપેન્તિ સમ્પધૂપેન્તિ, દિસમ્પિ અનુદિસમ્પિ અનુવાતમ્પિ પટિવાતમ્પિ વાયન્તિ અતિવાયન્તિ, ફરિત્વા તિટ્ઠન્તિ. કતમા તા સીલવિભત્તિયો? સરણસીલં પઞ્ચઙ્ગસીલં અટ્ઠઙ્ગસીલં દસઙ્ગસીલં પઞ્ચુદ્દેસપરિયાપન્નં પાતિમોક્ખસંવરસીલં. ઇદં વુચ્ચતિ, મહારાજ, ‘ભગવતો ગન્ધાપણ’ન્તિ. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન –

‘‘‘ન પુપ્ફગન્ધો પટિવાતમેતિ, ન ચન્દનં તગ્ગરમલ્લિકા વા;
સતઞ્ચ ગન્ધો પટિવાતમેતિ, સબ્બા દિસા સપ્પુરિસો પવાયતિ [પવાતિ (સી॰ પી॰) ધ॰ પ॰ ૫૪ પસ્સિતબ્બં].

‘‘‘ચન્દનં તગરં વાપિ, ઉપ્પલં અથ વસ્સિકી;
એતેસં ગન્ધજાતાનં, સીલગન્ધો અનુત્તરો.

‘‘‘અપ્પમત્તો અયં ગન્ધો, ય્વાયં તગરચન્દનં;
યો ચ સીલવતં ગન્ધો, વાતિ દેવેસુ ઉત્તમો’’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, કતમં બુદ્ધસ્સ ભગવતો ફલાપણ’’ન્તિ? ‘‘ફલાનિ ખો, મહારાજ, ભગવતા અક્ખાતાનિ. સેય્યથીદં, સોતાપત્તિફલં સકદાગામિફલં અનાગામિફલં અરહત્તફલં સુઞ્ઞતફલસમાપત્તિ અનિમિત્તફલસમાપત્તિ

અપ્પણિહિતફલસમાપત્તિ . તત્થ યો કોચિ યં ફલં ઇચ્છતિ, સો કમ્મમૂલં દત્વા પત્થિતં ફલં કિણાતિ. યદિ સોતાપત્તિફલં, યદિ સકદાગામિફલં, યદિ અનાગામિફલં, યદિ અરહત્તફલં, યદિ સુઞ્ઞતફલસમાપત્તિં, યદિ અનિમિત્તફલસમાપત્તિં, યદિ અપ્પણિહિતફલસમાપત્તિં. યથા, મહારાજ, કસ્સચિ પુરિસસ્સ ધુવફલો અમ્બો ભવેય્ય, સો ન તાવ તતો ફલાનિ પાતેતિ, યાવ કયિકા ન આગચ્છન્તિ, અનુપ્પત્તે પન કયિકે મૂલં ગહેત્વા એવં આચિક્ખતિ 'અમ્ભો પુરિસ એસો ખો ધુવફલો અમ્બો, તતો યં ઇચ્છસિ, એત્તકં ફલં ગણ્હાહિ સલાટુકં વા દોવિલં વા કેસિકં વા આમં વા પક્કં વા'તિ, સો તેન અત્તના દિન્નમૂલેન યદિ સલાટુકં ઇચ્છતિ, સલાટુકં ગણ્હાતિ, યદિ દોવિલં ઇચ્છતિ, દોવિલં ગણ્હાતિ, યદિ કેસિકં ઇચ્છતિ, કેસિકં ગણ્હાતિ, યદિ આમકં ઇચ્છતિ, આમકં ગણ્હાતિ, યદિ પક્કં ઇચ્છતિ, પક્કં ગણ્હાતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યો યં ફલં ઇચ્છતિ, સો કમ્મમૂલં દત્વા પત્થિતં ફલં ગણ્હાતિ, યદિ સોતાપત્તિફલં…પે॰… યદિ અપ્પણિહિતફલસમાપત્તિં, ઇદં વુચ્ચતિ, મહારાજ, 'ભગવતો ફલાપણ'ન્તિ.

'''કમ્મમૂલં જના દત્વા, ગણ્હન્તિ અમતમ્ફલં;
તેન તે સુખિતા હોન્તિ, યે કીતા અમતપ્ફલ'''ન્તિ.

''ભન્તે નાગસેન, કતમં બુદ્ધસ્સ ભગવતો અગદાપણ''ન્તિ? ''અગદાનિ ખો, મહારાજ, ભગવતા અક્ખાતાનિ, યેહિ અગદેહિ સો ભગવા સદેવકં લોકં કિલેસવિસતો પરિમોચેતિ. કતમાનિ પન તાનિ અગદાનિ? યાનિમાનિ, મહારાજ, ભગવતા ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ અક્ખાતાનિ. સેય્યથીદં, દુક્ખં અરિયસચ્ચં દુક્ખસમુદયં અરિયસચ્ચં દુક્ખનિરોધં અરિયસચ્ચં દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા અરિયસચ્ચં, તત્થ યે કેચિ અઞ્ઞાપેક્ખા ચતુસચ્ચં ધમ્મં સુણન્તિ, તે જાતિયા પરિમુચ્ચન્તિ , જરાય પરિમુચ્ચન્તિ, મરણા પરિમુચ્ચન્તિ, સોકપરિદેવદુક્ખદોમનસ્સુપાયાસેહિ પરિમુચ્ચન્તિ, ઇદં વુચ્ચતિ મહારાજ 'ભગવતો અગદાપણ'ન્તિ.

'''યે કેચિ અગદા લોકે [લોકે અગદા (પી॰)], વિસાનં પટિબાહકા;
ધમ્માગદસમં નત્થિ, એતં પિવથ ભિક્ખવો'''તિ.

''ભન્તે નાગસેન, કતમં બુદ્ધસ્સ ભગવતો ઓસધાપણ''ન્તિ? ''ઓસધાનિ ખો, મહારાજ, ભગવતા અક્ખાતાનિ, યેહિ ઓસધેહિ સો ભગવા દેવમનુસ્સે તિકિચ્છતિ. સેય્યથીદં, ચત્તારો સતિપટ્ઠાના ચત્તારો સમ્મપ્પધાના ચત્તારો ઇદ્ધિપાદા પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ પઞ્ચ બલાનિ સત્ત બોજ્ઝઙ્ગા અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો, એતેહિ ઓસધેહિ ભગવા મિચ્છાદિટ્ઠિં વિરેચેતિ, મિચ્છાસઙ્કપ્પં વિરેચેતિ, મિચ્છાવાચં વિરેચેતિ, મિચ્છાકમ્મન્તં વિરેચેતિ, મિચ્છાઆજીવં વિરેચેતિ, મિચ્છાવાયામં વિરેચેતિ, મિચ્છાસતિં વિરેચેતિ, મિચ્છાસમાધિં વિરેચેતિ, લોભવમનં કારેતિ, દોસવમનં કારેતિ, મોહવમનં કારેતિ, માનવમનં કારેતિ, દિટ્ઠિવમનં કારેતિ, વિચિકિચ્છાવમનં કારેતિ, ઉદ્ધચ્ચવમનં કારેતિ, થિનમિદ્ધવમનં કારેતિ, અહિરિકાનોત્તપ્પવમનં કારેતિ, સબ્બકિલેસવમનં કારેતિ, ઇદં વુચ્ચતિ, મહારાજ, 'ભગવતો ઓસધાપણ'ન્તિ.

'''યે કેચિ ઓસધા લોકે, વિજ્જન્તિ વિવિધા બહૂ;
ધમ્મોસધસમં નત્થિ, એતં પિવથ ભિક્ખવો.

'''ધમ્મોસધં પિવિત્વાન, અજરામરણા સિયું;
ભાવયિત્વા ચ પસ્સિત્વા, નિબ્બુતા ઉપધિક્ખયે'''તિ.

“ભન્તે નાગસેન, કતમં બુદ્ધસ્સ ભગવતો અમતાપણ’’ન્તિ? ‘‘અમતં ખો, મહારાજ, ભગવતા અક્ખાતં, યેન અમતેન સો ભગવા સદેવકં લોકં અભિસિઞ્ચિ , યેન અમતેન અભિસિત્તા દેવમનુસ્સા જાતિજરાબ્યાધિમરણસોકપરિદેવદુક્ખદોમનસ્સુપાયાસેહિ પરિમુચ્ચિંસુ. કતમં તં અમતં? યદિદં કાયગતાસતિ. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન ‘અમતં તે, ભિક્ખવે, પરિભુઞ્જન્તિ, યે કાયગતાસતિં પરિભુઞ્જન્તી’તિ. ઇદં વુચ્ચતિ, મહારાજ, ‘ભગવતો અમતાપણ’ન્તિ.

‘‘‘બ્યાધિતં જનતં દિસ્વા, અમતાપણં પસારયિ;
કમ્મેન તં કિણિત્વાન, અમતં આદેથ ભિક્ખવો’’’તિ.

‘‘ભન્તે નાગસેન, કતમં બુદ્ધસ્સ ભગવતો રતનાપણ’’ન્તિ? ‘‘રતનાનિ ખો, મહારાજ, ભગવતા અક્ખાતાનિ, યેહિ રતનેહિ વિભૂસિતા ભગવતો પુત્તા સદેવકં લોકં વિરોચન્તિ ઓભાસેન્તિ પભાસેન્તિ જલન્તિ પજ્જલન્તિ ઉદ્ધં અધો તિરિયં આલોકં દસ્સેન્તિ. કતમાનિ તાનિ રતનાનિ? સીલરતનં સમાધિરતનં પઞ્ઞારતનં વિમુત્તિરતનં વિમુત્તિઞાણદસ્સનરતનં પટિસમ્ભિદારતનં બોજ્ઝઙ્ગરતનં.

‘‘કતમં, મહારાજ, ભગવતો સીલરતનં? પાતિમોક્ખસંવરસીલં ઇન્દ્રિયસંવરસીલં આજીવપારિસુદ્ધિસીલં પચ્ચયસન્નિસ્સિતસીલં ચૂળસીલં મજ્ઝિમસીલં મહાસીલં મગ્ગસીલં ફલસીલં. સીલરતનેન ખો, મહારાજ, વિભૂસિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ સદેવકો લોકો સમારકો સબ્રહ્મકો સસ્સમણબ્રાહ્મણી પજા પિહયતિ પત્થેતિ, સીલરતનપિળન્ધો ખો, મહારાજ, ભિક્ખુ દિસમ્પિ અનુદિસમ્પિ ઉદ્ધમ્પિ અધોપિ તિરિયમ્પિ વિરોચતિ અતિવિરોચતિ [અતિરોચતિ (સી॰ પી॰)], હેટ્ઠતો અવીચિં ઉપરિતો ભવગ્ગં ઉપાદાય એત્થન્તરે સબ્બરતનાનિ અતિક્કમિત્વા [અતિસયિત્વા (સી॰ પી॰)] અભિભવિત્વા અજ્ઝોત્થરિત્વા તિટ્ઠતિ, એવરૂપાનિ ખો, મહારાજ, સીલરતનાનિ ભગવતો રતનાપણે પસારિતાનિ, ઇદં વુચ્ચતિ મહારાજ ‘ભગવતો સીલરતન’ન્તિ.

‘‘‘એવરૂપાનિ સીલાનિ, સન્તિ બુદ્ધસ્સ આપણે;
કમ્મેન તં કિણિત્વાન, રતનં વો પિળન્ધથા’તિ.

‘‘કતમં, મહારાજ, ભગવતો સમાધિરતનં? સવિતક્કસવિચારો સમાધિ, અવિતક્કવિચારમત્તો સમાધિ, અવિતક્કઅવિચારો સમાધિ, સુઞ્ઞતો સમાધિ, અનિમિત્તો સમાધિ, અપ્પણિહિતો સમાધિ. સમાધિરતનં ખો, મહારાજ, પિળન્ધસ્સ ભિક્ખુનો યે તે કામવિતક્કબ્યાપાદવિતક્કવિહિંસાવિતક્કમાનુદ્ધચ્ચદિટ્ઠિવિચિકિચ્છાકિલેસવત્થૂનિ વિવિધાનિ ચ કુવિતક્કાનિ, તે સબ્બે સમાધિં આસજ્જ વિકિરન્તિ વિધમન્તિ વિદ્ધંસન્તિ ન સણ્ઠન્તિ [ન સણ્ઠહન્તિ (સી॰)] ન ઉપલિમ્પન્તિ [ન ઉપલિપ્પન્તિ (સી॰ પી॰)]. યથા, મહારાજ, વારિ પોક્ખરપત્તે વિકિરતિ વિધમતિ વિદ્ધંસતિ ન સણ્ઠાતિ ન ઉપલિમ્પતિ. તં કિસ્સ હેતુ? પરિસુદ્ધત્તા પદુમસ્સ. એવમેવ ખો, મહારાજ, સમાધિરતનં પિળન્ધસ્સ ભિક્ખુનો યે તે કામવિતક્કબ્યાપાદવિતક્કવિહિંસાવિતક્કમાનુદ્ધચ્ચ દિટ્ઠિવિચિકિચ્છાકિલેસવત્થૂનિ વિવિધાનિ ચ કુવિતક્કાનિ, તે સબ્બે સમાધિં આસજ્જ વિકિરન્તિ વિધમન્તિ વિદ્ધંસન્તિ ન સણ્ઠન્તિ ન ઉપલિમ્પન્તિ. તં કિસ્સ હેતુ? પરિસુદ્ધત્તા સમાધિસ્સ. ઇદં વુચ્ચતિ, મહારાજ, ‘ભગવતો સમાધિરતન’ન્તિ, એવરૂપાનિ ખો, મહારાજ, સમાધિરતનાનિ ભગવતો રતનાપણે પસારિતાનિ.

‘‘‘સમાધિરતનમાલસ્સ , કુવિતક્કા ન જાયરે;

न च विक्खिपते चित्तं, एतं तुम्हे पिळन्धथा'ति.

"कतमं, महाराज, भगवतो पञ्ञारतनं? याय, महाराज, पञ्ञाय अरियसावको 'इदं कुसल'न्ति यथाभूतं पजानाति, 'इदं अकुसल'न्ति यथाभूतं पजानाति, 'इदं सावज्जं, इदं अनवज्जं, इदं सेवितब्बं, इदं न सेवितब्बं, इदं हीनं, इदं पणीतं, इदं कण्हं, इदं सुक्कं, इदं कण्हसुक्कसप्पटिभाग'न्ति यथाभूतं पजानाति, 'इदं दुक्ख'न्ति यथाभूतं पजानाति, 'अयं दुक्खसमुदयो'ति यथाभूतं पजानाति, 'अयं दुक्खनिरोधो'ति यथाभूतं पजानाति, 'अयं दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा'ति यथाभूतं पजानाति. इदं वुच्चति महाराज 'भगवतो पञ्ञारतन'न्ति.

"'पञ्ञारतनमालस्स, न चिरं वत्तते भवो;
खिप्पं फस्सेति [फुस्सेति (स्या॰), पस्सति (क॰)] अमतं, न च सो रोचते भवे'ति.

"कतमं , महाराज, भगवतो विमुत्तिरतनं"? "विमुत्तिरतनं [विमुत्तिरतनन्ति (सी॰ पी॰)] खो, महाराज, अरहत्तं वुच्चति, अरहत्तं पत्तो खो, महाराज, भिक्खु 'विमुत्तिरतनं पिळन्धो'ति वुच्चति. यथा, महाराज, पुरिसो मुत्ताकलापमणिकलापपवाळकलापाभरणप्पटिमण्डितो [पवाळाभरणपटिपण्डितो (सी॰ पी॰)] अगलुतगरतालीसकलोहितचन्दनानुलित्तगत्तो नागपुन्नागसालसलळचम्पकयूथिकातिमुत्तकपाटलुप्पलवस्सिकमल्लिकाविचित्तो सेसजने अतिक्कमित्वा विरोचति अतिविरोचति ओभासति पभासति सम्पभासति जलति पज्जलति अभिभवति अज्झोत्थरति मालागन्धरतनाभरणेहि, एवमेव खो, महाराज, अरहत्तं पत्तो खीणासवो विमुत्तिरतनपिळन्धो उपादायुपादाय विमुत्तानं भिक्खूनं अतिक्कमित्वा समतिक्कमित्वा विरोचति अतिविरोचति ओभासति पभासति सम्पभासति जलति पज्जलति अभिभवति अज्झोत्थरति विमुत्तिया. तं किस्स हेतु? अग्गं, महाराज, एतं पिळन्धनं सब्बपिळन्धनानं, यदिदं विमुत्तिपिळन्धनं. इदं वुच्चति, महाराज, 'भगवतो विमुत्तिरतन'न्ति.

"'मणिमालाधरं गेह, जनो [गेहं, जनो (क॰)] सामिं उदिक्खति;
विमुत्तिरतनमालन्तु, उदिक्खन्ति सदेवका'ति.

"कतमं महाराज, भगवतो विमुत्तिञाणदस्सनरतनं? पच्चवेक्खणञाणं, महाराज, भगवतो विमुत्तिञाणदस्सनरतनन्ति वुच्चति, येन ञाणेन अरियसावको मग्गफलनिब्बानानि पहीनकिलेसावसिट्ठकिलेसे च पच्चवेक्खति.

"'ये ञाणेन बुज्झन्ति, अरिया कतकिच्चतं;
तं ञाणरतनं लद्धुं, वायमेथ जिनोरसा'ति.

"कतमं, महाराज, भगवतो पटिसम्भिदारतनं? चतस्सो खो, महाराज, पटिसम्भिदायो अत्थपटिसम्भिदा धम्मपटिसम्भिदा निरुत्तिपटिसम्भिदा पटिभानपटिसम्भिदाति. इमेहि खो, महाराज, चतूहि पटिसम्भिदारतनेहि समलङ्कतो भिक्खु यं यं परिसं उपसङ्कमति, यदि खत्तियपरिसं, यदि ब्राह्मणपरिसं, यदि गहपतिपरिसं, यदि समणपरिसं, विसारदो उपसङ्कमति अमङ्कुभूतो अभीरु अच्छम्भी अनुत्रासी विगतलोमहंसो परिसं उपसङ्कमति.

“યથા, મહારાજ, યોધો સઙ્ગામસૂરો સન્નદ્ધપઞ્ચાવુધો અચ્છમ્ભિતો [અસમ્ભીતો (સી॰ પી॰)] સઙ્ગામં ઓતરતિ, ‘સચે અમિત્તા દૂરે ભવિસ્સન્તિ ઉસુના પાતયિસ્સામિ, તતો ઓરતો ભવિસ્સન્તિ સત્તિયા પહરિસ્સામિ, તતો ઓરતો ભવિસ્સન્તિ કણયેન પહરિસ્સામિ, ઉપગતં સન્તં મણ્ડલગ્ગેન દ્વિધા છિન્દિસ્સામિ, કાયૂપગતં છુરિકાય વિનિવિજ્ઝિસ્સામી’તિ [વિજ્ઝિસ્સામીતિ (સી॰)], એવમેવ ખો, મહારાજ, ચતુપટિસમ્ભિદારતનમણ્ડિતો ભિક્ખુ અચ્છમ્ભિતો પરિસં ઉપસઙ્કમતિ. યો કોચિ મં અત્થપટિસમ્ભિદે પઞ્હં પુચ્છિસ્સતિ, તસ્સ અત્થેન અત્થં કથયિસ્સામિ, કારણેન કારણં કથયિસ્સામિ, હેતુના હેતું કથયિસ્સામિ, નયેન નયં કથયિસ્સામિ, નિસ્સંસયં કરિસ્સામિ, વિમતિં વિવેચેસ્સામિ, તોસયિસ્સામિ પઞ્હવેય્યાકરણેન.

“યો કોચિ મં ધમ્મપટિસમ્ભિદે પઞ્હં પુચ્છિસ્સતિ, તસ્સ ધમ્મેન ધમ્મં કથયિસ્સામિ, અમતેન અમતં કથયિસ્સામિ, અસઙ્ખતેન અસઙ્ખતં કથયિસ્સામિ, નિબ્બાનેન નિબ્બાનં કથયિસ્સામિ, સુઞ્ઞતેન સુઞ્ઞતં કથયિસ્સામિ , અનિમિત્તેન અનિમિત્તં કથયિસ્સામિ, અપ્પણિહિતેન અપ્પણિહિતં કથયિસ્સામિ, અનેજેન અનેજં કથયિસ્સામિ, નિસ્સંસયં કરિસ્સામિ, વિમતિં વિવેચેસ્સામિ, તોસયિસ્સામિ પઞ્હાવેય્યાકરણેન.

“યો કોચિ મં નિરુત્તિપટિસમ્ભિદે પઞ્હં પુચ્છિસ્સતિ, તસ્સ નિરુત્તિયા નિરુત્તિં કથયિસ્સામિ, પદેન પદં કથયિસ્સામિ, અનુપદેન અનુપદં કથયિસ્સામિ, અક્ખરેન અક્ખરં કથયિસ્સામિ, સન્ધિયા સન્ધિં કથયિસ્સામિ, બ્યઞ્જનેન બ્યઞ્જનં કથયિસ્સામિ, અનુબ્યઞ્જનેન અનુબ્યઞ્જનં કથયિસ્સામિ, વણ્ણેન વણ્ણં કથયિસ્સામિ, સરેન સરં કથયિસ્સામિ, પઞ્ઞત્તિયા પઞ્ઞત્તિં કથયિસ્સામિ, વોહારેન વોહારં કથયિસ્સામિ, નિસ્સંસયં કરિસ્સામિ, વિમતિં વિવેચેસ્સામિ, તોસયિસ્સામિ પઞ્હવેય્યાકરણેન.

“યો કોચિ મં પટિભાનપટિસમ્ભિદે પઞ્હં પુચ્છિસ્સતિ, તસ્સ પટિભાનેન પટિભાનં કથયિસ્સામિ, ઓપમ્મેન ઓપમ્મં કથયિસ્સામિ, લક્ખણેન લક્ખણં કથયિસ્સામિ, રસેન રસં કથયિસ્સામિ, નિસ્સંસયં કરિસ્સામિ, વિમતિં વિવેચેસ્સામિ, તોસયિસ્સામિ પઞ્હવેય્યાકરણેનાતિ, ઇદં વુચ્ચતિ, મહારાજ, ‘ભગવતો પટિસમ્ભિદારતન’ન્તિ.

“‘પટિસમ્ભિદા કિણિત્વાન, ઞાણેન ફસ્સયેય્ય યો;
અચ્છમ્ભિતો અનુબ્બિગ્ગો, અતિરોચતિ સદેવકે’તિ.

“કતમં, મહારાજ, ભગવતો બોજ્ઝઙ્ગરતનં? સત્તિમે, મહારાજ, બોજ્ઝઙ્ગા, સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગો વીરિયસમ્બોજ્ઝઙ્ગો પીતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો પસ્સદ્ધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો સમાધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો ઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગો. ઇમેહિ ખો, મહારાજ, સત્તહિ બોજ્ઝઙ્ગરતનેહિ પટિમણ્ડિતો ભિક્ખુ સબ્બં તમં અભિભુય્ય સદેવકં લોકં ઓભાસેતિ પભાસેતિ આલોકં જનેતિ. ઇદં વુચ્ચતિ, મહારાજ, ‘ભગવતો બોજ્ઝઙ્ગરતન’ન્તિ.

“‘બોજ્ઝઙ્ગરતનમાલસ્સ , ઉદ્ઘહન્તિ [ઉપટ્ઠહન્તિ (ક॰), ઉદિક્ખન્તિ (સ્યા॰)] સદેવકા;
કમ્મેન તં કિણિત્વાન, રતનં વો પિળન્ધથા’”તિ.

“ભન્તે નાગસેન, કતમં બુદ્ધસ્સ ભગવતો સબ્બાપણ”ન્તિ? “સબ્બાપણં ખો, મહારાજ, ભગવતો નવઙ્ગં બુદ્ધવચનં સારીરિકાનિ પારિભોગિકાનિ ચેતિયાનિ સઙ્ઘરતનઞ્ચ. સબ્બાપણે, મહારાજ, ભગવતા જાતિસમ્પત્તિ પસારિતા, ભોગસમ્પત્તિ પસારિતા, આયુસમ્પત્તિ પસારિતા, આરોગ્યસમ્પત્તિ પસારિતા, વણ્ણસમ્પત્તિ પસારિતા, પઞ્ઞાસમ્પત્તિ પસારિતા, માનુસિકસમ્પત્તિ પસારિતા, દિબ્બસમ્પત્તિ પસારિતા, નિબ્બાનસમ્પત્તિ પસારિતા. તત્થ

યે તં તં સમ્પત્તિં ઇચ્છન્તિ, તે કમ્મમૂલં દત્વા પત્થિતપત્થિતં સમ્પત્તિં કિણન્તિ, કેચિ સીલસમાદાનેન કિણન્તિ, કેચિ ઉપોસથકમ્મેન કિણન્તિ, અપ્પમત્તકેનપિ કમ્મમૂલેન ઉપાદાયુપાદાય સમ્પત્તિયો પટિલભન્તિ. યથા, મહારાજ, આપણિકસ્સ આપણે તિલમુગ્ગમાસે પરિત્તકેનપિ તણ્ડુલમુગ્ગમાસેન અપ્પકેનપિ મૂલેન ઉપાદાયુપાદાય ગણ્હન્તિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, ભગવતો સબ્બાપણે અપ્પમત્તકેનપિ કમ્મમૂલેન ઉપાદાયુપાદાય સમ્પત્તિયો પટિલભન્તિ. ઇદં વુચ્ચતિ, મહારાજ, 'ભગવતો સબ્બાપણ'ન્તિ.

‘‘‘આયુ અરોગતા વણ્ણં, સગ્ગં ઉચ્ચાકુલીનતા;
અસઙ્ખતઞ્ચ અમતં, અત્થિ સબ્બાપણે જિને.

‘‘‘અપ્પેન બહુકેનાપિ, કમ્મમૂલેન ગય્હતિ;
કિણિત્વા સદ્ધામૂલેન, સમિદ્ધા હોથ ભિક્ખવો'તિ.

‘‘ભગવતો ખો, મહારાજ, ધમ્મનગરે એવરૂપા જના પટિવસન્તિ, સુત્તન્તિકા વેનયિકા આભિધમ્મિકા ધમ્મકથિકા જાતકભાણકા દીઘભાણકા મજ્ઝિમભાણકા સંયુત્તભાણકા અઙ્ગુત્તરભાણકા ખુદ્દકભાણકા સીલસમ્પન્ના સમાધિસમ્પન્ના પઞ્ઞાસમ્પન્ના બોજ્ઝઙ્ગભાવનારતા વિપસ્સકા સદત્થમનુયુત્તા આરઞ્ઞિકા રુક્ખમૂલિકા અબ્ભોકાસિકા પલાલપુઞ્જિકા સોસાનિકા નેસજ્જિકા પટિપન્નકા ફલટ્ઠા સેક્ખા ફલસમઙ્ગિનો સોતાપન્ના સકદાગામિનો અનાગામિનો અરહન્તો તેવિજ્જા છળભિઞ્ઞા ઇદ્ધિમન્તો પઞ્ઞાય પારમિંગતા સતિપટ્ઠાનસમ્મપ્પધાનઇદ્ધિપાદઇન્દ્રિયબલબોજ્ઝઙ્ગમગ્ગવરઝાનવિમોક્ખરૂ પારૂપસન્તસુખસમાપત્તિકુસલા, તેહિ અરહન્તેહિ આકુલં સમાકુલં આકિણ્ણં સમાકિણ્ણં નળવનસરવનમિવ ધમ્મનગરં અહોસિ. ભવતીહ –

‘‘‘વીતરાગા વીતદોસા, વીતમોહા અનાસવા;
વીતતણ્હા અનાદાના, ધમ્મનગરે વસન્તિ તે.

‘‘‘આરઞ્ઞિકા ધુતધરા, ઝાયિનો લૂખચીવરા;
વિવેકાભિરતા ધીરા, ધમ્મનગરે વસન્તિ તે.

‘‘‘નેસજ્જિકા સન્થતિકા, અથોપિ ઠાનચઙ્કમા;
પંસુકૂલધરા સબ્બે, ધમ્મનગરે વસન્તિ તે.

‘‘‘તિચીવરધરા સન્તા, ચમ્મખણ્ડચતુત્થકા;
રતા એકાસને વિઞ્ઞૂ, ધમ્મનગરે વસન્તિ તે.

‘‘‘અપ્પિચ્છા નિપકા ધીરા, અપ્પાહારા અલોલુપા;
લાભાલાભેન સન્તુટ્ઠા, ધમ્મનગરે વસન્તિ તે.

‘‘‘ઝાયી ઝાનરતા ધીરા, સન્તચિત્તા સમાહિતા;
આકિઞ્ચઞ્ઞં પત્થયાના, ધમ્મનગરે વસન્તિ તે.

‘‘‘પટિપન્ના ફલટ્ઠા ચ, સેક્ખા ફલસમઙ્ગિનો;

આસીસકા [આસિંસકા (સી॰ પી॰)] ઉત્તમત્થં, ધમ્મનગરે વસન્તિ તે.

‘‘‘સોતાપન્ના ચ વિમલા, સકદાગામિનો ચ યે;
અનાગામી ચ અરહન્તો, ધમ્મનગરે વસન્તિ તે.

‘‘‘સતિપટ્ઠાનકુસલા , બોજ્ઝઙ્ગભાવનારતા;
વિપસ્સકા ધમ્મધરા, ધમ્મનગરે વસન્તિ તે.

‘‘‘ઇદ્ધિપાદેસુ કુસલા, સમાધિભાવનારતા;
સમ્મપ્પધાનાનુયુત્તા, ધમ્મનગરે વસન્તિ તે.

‘‘‘અભિઞ્ઞાપારમિપ્પત્તા, પેત્તિકે ગોચરે રતા;
અન્તલિક્ખમ્હિ ચરણા, ધમ્મનગરે વસન્તિ તે.

‘‘‘ઓક્ખિત્તચક્ખૂ મિતભાણી, ગુત્તદ્વારા સુસંવુતા;
સુદન્તા ઉત્તમે દમ્મે [ધમ્મે (સી॰ પી॰)], ધમ્મનગરે વસન્તિ તે.

‘‘‘તેવિજ્જા છળભિઞ્ઞા ચ, ઇદ્ધિયા પારમિં ગતા;
પઞ્ઞાય પારમિપ્પત્તા, ધમ્મનગરે વસન્તિ તે’તિ.

‘‘યે ખો તે, મહારાજ, ભિક્ખૂ અપરિમિતઞાણવરધરા અસઙ્ગા અતુલગુણા [અતુલિયગુણા (સી॰ પી॰ ક॰)] અતુલયસા અતુલબલા અતુલતેજા ધમ્મચક્કાનુપ્પવત્તકા પઞ્ઞાપારમિં ગતા, એવરૂપા ખો, મહારાજ, ભિક્ખૂ ભગવતો ધમ્મનગરે ‘**ધમ્મસેનાપતિનો**’તિ વુચ્ચન્તિ.

‘‘યે પન તે, મહારાજ, ભિક્ખૂ ઇદ્ધિમન્તો અધિગતપ્પટિસમ્ભિદાપત્તવેસારજ્જા ગગનચરા દુરાસદા દુપ્પસહા અનાલમ્બચરા સસાગરમહિધરપથવિકમ્પકો ચન્દસૂરિયપરિમજ્જકા વિકુબ્બનાધિટ્ઠાનાભિનીહારકુસલા ઇદ્ધિયા પારમિં ગતા, એવરૂપા ખો, મહારાજ, ભિક્ખૂ ભગવતો ધમ્મનગરે ‘**પુરોહિતા**’તિ વુચ્ચન્તિ.

‘‘યે પન તે, મહારાજ, ભિક્ખૂ ધુતઙ્ગમનુગતા અપ્પિચ્છા સન્તુટ્ઠા વિઞ્ઞત્તિમનેસનજિગુચ્છકા પિણ્ડાય સપદાનચારિનો ભમરાવ ગન્ધમનુઘાયિત્વા પવિસન્તિ વિવિત્તકાનનં, કાયે ચ જીવિતે ચ નિરપેક્ખા અરહત્તમનુપ્પત્તા ધુતઙ્ગગુણે અગ્ગનિક્ખિત્તા, એવરૂપા ખો, મહારાજ, ભિક્ખૂ ભગવતો ધમ્મનગરે ‘**અક્ખદસ્સા**’તિ વુચ્ચન્તિ.

‘‘યે પન તે, મહારાજ, ભિક્ખૂ પરિસુદ્ધા વિમલા નિક્કિલેસા ચુતૂપપાતકુસલા દિબ્બચક્ખુમ્હિ પારમિં ગતા, એવરૂપા ખો, મહારાજ, ભિક્ખૂ ભગવતો ધમ્મનગરે ‘**નગરજોતકા**’તિ વુચ્ચન્તિ.

‘‘યે પન તે, મહારાજ, ભિક્ખૂ બહુસ્સુતા આગતાગમા ધમ્મધરા વિનયધરા માતિકાધરા સિથિલધનિતદીઘરસ્સગરુકલહુકક્ખરપરિચ્છેદકુસલા નવઙ્ગસાસનધરા, એવરૂપા ખો, મહારાજ, ભિક્ખૂ ભગવતો ધમ્મનગરે ‘**ધમ્મરક્ખા**’તિ વુચ્ચન્તિ.

“યે પન તે, મહારાજ, ભિક્ખૂ વિનયઞ્ઞૂ વિનયકોવિદા ઠાનાટ્ઠાનકુસલા [નિદાનપઠનકુસલા (સી॰ પી॰), નિદાનવત્થુકુસલા (સ્યા॰)] આપત્તાનાપત્તિગરુકલહુકસતેકિચ્છઅતેકિચ્છવુટ્ઠાનદેસનાનિગ્ગહ-પટિકમ્મઓસારણનિસ્સારણપટિસારણકુસલા વિનયે પારમિં ગતા, એવરૂપા ખો, મહારાજ, ભિક્ખૂ ભગવતો ધમ્મનગરે ‘**રૂપરક્ખા**’તિ [રૂપદક્ખાતિ (સી॰ સ્યા॰ પી॰)] વુચ્ચન્તિ.

“યે પન તે, મહારાજ, ભિક્ખૂ વિમુત્તિવરકુસુમમાલબદ્ધા વરપવરમહગ્ઘસેટ્ઠભાવમનુપ્પત્તા બહુજનકન્તમભિપત્થિતા, એવરૂપા ખો, મહારાજ, ભિક્ખૂ ભગવતો ધમ્મનગરે ‘**પુપ્ફાપણિકા**’તિ વુચ્ચન્તિ.

“યે પન તે, મહારાજ, ભિક્ખૂ ચતુસચ્ચાભિસમયપ્પટિવિદ્ધા દિટ્ઠસચ્ચા વિઞ્ઞાતસાસના ચતૂસુ સામઞ્ઞફલેસુ તિણ્ણવિચિકિચ્છા પટિલદ્ધફલસુખા અઞ્ઞેસમ્પિ પટિપન્નાનં તે ફલે સંવિભજન્તિ, એવરૂપા ખો, મહારાજ, ભિક્ખૂ ભગવતો ધમ્મનગરે ‘**ફલાપણિકા**’તિ વુચ્ચન્તિ.

“યે પન તે, મહારાજ, ભિક્ખૂ સીલસંવરગન્ધમનુલિત્તા [સીલવરસુગન્ધમનુલિત્તા (સી॰ પી॰)] અનેકવિધબહુગુણધરા કિલેસમલદુગ્ગન્ધવિધમકા, એવરૂપા ખો, મહારાજ, ભિક્ખૂ ભગવતો ધમ્મનગરે ‘**ગન્ધાપણિકા**’તિ વુચ્ચન્તિ.

“યે પન તે, મહારાજ, ભિક્ખૂ ધમ્મકામા પિયસમુદાહારા અભિધમ્મે અભિવિનયે ઉળારપામોજ્જા અરઞ્ઞગતાપિ રુક્ખમૂલગતાપિ સુઞ્ઞાગારગતાપિ ધમ્મવરરસં પિવન્તિ, કાયેન વાચાય મનસા ધમ્મવરરસમોગાળ્હા અધિમત્તપટિભાના ધમ્મેસુ ધમ્મેસનપ્પટિપન્ના ઇતો વા તતો વા યત્થ યત્થ અપ્પિચ્છકથા સન્તુટ્ઠિકથા પવિવેકકથા અસંસગ્ગકથા વીરિયારમ્ભકથા સીલકથા સમાધિકથા પઞ્ઞાકથા વિમુત્તિકથા વિમુત્તિઞાણદસ્સનકથા , તત્થ તત્થ ગન્ત્વા તં તં કથારસં પિવન્તિ, એવરૂપા ખો, મહારાજ, ભિક્ખૂ ભગવતો ધમ્મનગરે ‘**સોણ્ડા પિપાસા**’તિ વુચ્ચન્તિ.

“યે પન તે, મહારાજ, ભિક્ખૂ પુબ્બરત્તાપરરત્તં જાગરિયાનુયોગમનુયુત્તા નિસજ્જટ્ઠાનચઙ્કમેહિ રત્તિન્દિવં વીતિનામેન્તિ, ભાવનાનુયોગમનુયુત્તા કિલેસપટિબાહનાય સદત્થપ્પસુતા, એવરૂપા ખો, મહારાજ, ભિક્ખૂ ભગવતો ધમ્મનગરે ‘**નગરગુત્તિકા**’તિ વુચ્ચન્તિ.

“યે પન તે, મહારાજ, ભિક્ખૂ નવઙ્ગં બુદ્ધવચનં અત્થતો ચ બ્યઞ્જનતો ચ નયતો ચ કારણતો ચ હેતુતો ચ ઉદાહરણતો ચ વાચેન્તિ અનુવાચેન્તિ ભાસન્તિ અનુભાસન્તિ, એવરૂપા ખો, મહારાજ, ભિક્ખૂ ભગવતો ધમ્મનગરે ‘**ધમ્માપણિકા**’તિ વુચ્ચન્તિ.

“યે પન તે, મહારાજ, ભિક્ખૂ ધમ્મરતનભોગેન આગમપરિયત્તિસુતભોગેન ભોગિનો ધનિનો નિદ્દિટ્ઠસરબ્યઞ્જનલક્ખણપ્પટિવેધા વિઞ્ઞૂ ફરણા, એવરૂપા ખો, મહારાજ, ભિક્ખૂ ભગવતો ધમ્મનગરે ‘**ધમ્મસેટ્ઠિનો**’તિ વુચ્ચન્તિ.

“યે પન તે, મહારાજ, ભિક્ખૂ ઉળારદેસનાપટિવેધા પરિચિણ્ણારમ્મણવિભત્તિનિદ્દેસા સિક્ખાગુણપારમિપ્પત્તા, એવરૂપા ખો, મહારાજ, ભિક્ખૂ ભગવતો ધમ્મનગરે ‘**વિસ્સુતધમ્મિકા**’તિ વુચ્ચન્તિ.

“એવં સુવિભત્તં ખો, મહારાજ, ભગવતો ધમ્મનગરં એવં સુમાપિતં એવં સુવિહિતં એવં સુપરિપૂરિતં એવં સુવવત્થાપિતં એવં સુરક્ખિતં એવં સુગોપિતં એવં દુપ્પસય્હં પચ્ચત્થિકેહિ પચ્ચામિત્તેહિ, ઇમિના, મહારાજ, કારણેન ઇમિના હેતુના ઇમિના નયેન ઇમિના અનુમાનેન ઞાતબ્બં અત્થિ સો ભગવાતિ.

‘‘‘યથાપિ નગરં દિસ્વા, સુવિભત્તં મનોરમં;
અનુમાનેન જાનન્તિ, વડ્ઢકિસ્સ મહત્તનં.

‘‘‘તથેવ લોકનાથસ્સ, દિસ્વા ધમ્મપુરં વરં;
અનુમાનેન જાનન્તિ, અત્થિ સો ભગવા ઇતિ.

‘‘‘અનુમાનેન જાનન્તિ, ઊમિં દિસ્વાન સાગરે;
યથાયં દિસ્સતે ઊમિ, મહન્તો સો ભવિસ્સતિ.

‘‘‘તથા બુદ્ધં સોકનુદં, સબ્બત્થમપરાજિતં;
તણ્હક્ખયમનુપ્પત્તં, ભવસંસારમોચનં.

‘‘‘અનુમાનેન ઞાતબ્બં, ઊમિં દિસ્વા સદેવકે;
યથા ધમ્મૂમિવિપ્ફારો, અગ્ગો બુદ્ધો ભવિસ્સતિ.

‘‘‘અનુમાનેન જાનન્તિ, દિસ્વા અચ્ચુગ્ગતં ગિરિં;
યથા અચ્ચુગ્ગતો એસો, હિમવા સો ભવિસ્સતિ.

‘‘‘તથા દિસ્વા ધમ્મગિરિં, સીતીભૂતં નિરૂપધિં;
અચ્ચુગ્ગતં ભગવતો, અચલં સુપ્પતિટ્ઠિતં.

‘‘‘અનુમાનેન ઞાતબ્બં, દિસ્વાન ધમ્મપબ્બતં;
તથા હિ સો મહાવીરો, અગ્ગો બુદ્ધો ભવિસ્સતિ.

‘‘‘યથાપિ ગજરાજસ્સ, પદં દિસ્વાન માનુસા;
અનુમાનેન જાનન્તિ, મહા એસો ગજો ઇતિ.

‘‘‘તથેવ બુદ્ધનાગસ્સ, પદં દિસ્વા વિભાવિનો;
અનુમાનેન જાનન્તિ, ઉળારો સો ભવિસ્સતિ.

‘‘‘અનુમાનેન જાનન્તિ, ભીતે દિસ્વાન કુમ્મિગે;
મિગરાજસ્સ સદ્દેન, ભીતામે કુમ્મિગા ઇતિ.

‘‘‘તથેવ તિત્થિયે દિસ્વા, વિત્થતે ભીતમાનસે;
અનુમાનેન ઞાતબ્બં, ધમ્મરાજેન ગજ્જિતં.

‘‘‘નિબ્બુતં પથવિં દિસ્વા, હરિતપત્તં મહોદિકં;
અનુમાનેન જાનન્તિ, મહામેઘેન નિબ્બુતં.

‘‘‘તથેવિમં જનં દિસ્વા, આમોદિતપમોદિતં;
અનુમાનેન ઞાતબ્બં, ધમ્મમેઘેન તપ્પિતં.

‘‘‘લગ્ગં દિસ્વા ભુસં પઙ્કં, કલલદ્દગતં મહિં;
અનુમાનેન જાનન્તિ, વારિક્ખન્ધો મહા ગતો.

‘‘‘તથેવિમં જનં દિસ્વા, રજપઙ્કસમોહિતં;
વહિતં ધમ્મનદિયા, વિસટ્ઠં ધમ્મસાગરે.

‘‘‘ધમ્મામતગતં દિસ્વા, સદેવકમિમં મહિં;
અનુમાનેન ઞાતબ્બં, ધમ્મક્ખન્ધો મહા ગતો.

‘‘‘અનુમાનેન જાનન્તિ, ઘાયિત્વા ગન્ધમુત્તમં;
યથાયં વાયતે ગન્ધો, હેસ્સન્તિ પુપ્ફિતા દુમા.

‘‘‘તથેવાયં સીલગન્ધો, પવાયતિ સદેવકે;
અનુમાનેન ઞાતબ્બં, અત્થિ બુદ્ધો અનુત્તરો’તિ.

‘‘એવરૂપેન ખો, મહારાજ, કારણસતેન કારણસહસ્સેન હેતુસતેન હેતુસહસ્સેન નયસતેન નયસહસ્સેન ઓપમ્મસતેન ઓપમ્મસહસ્સેન સક્કા બુદ્ધબલં ઉપદસ્સયિતું. યથા, મહારાજ, દક્ખો માલાકારો નાનાપુપ્ફરાસિમ્હા આચરિયાનુસિટ્ઠિયા પચ્ચત્તપુરિસકારેન વિચિત્તં માલાગુણરાસિં કરેય્ય, એવમેવ ખો, મહારાજ, સો ભગવા વિચિત્તપુપ્ફરાસિ વિય અનન્તગુણો અપ્પમેય્યગુણો, અહમેતરહિ જિનસાસને માલાકારો વિય પુપ્ફગન્થકો પુબ્બકાનં આચરિયાનં મગ્ગેનપિ મય્હં બુદ્ધિબલેનપિ અસઙ્ખ્યેય્યેનપિ કારણેન અનુમાનેન બુદ્ધબલં દીપયિસ્સામિ, ત્વં પનેત્થ છન્દં જનેહિ સવનાયા’’તિ.

‘‘દુક્કરં , ભન્તે નાગસેન, અઞ્ઞેસં એવરૂપેન કારણેન અનુમાનેન બુદ્ધબલં ઉપદસ્સયિતું, નિબ્બુતોસ્મિ, ભન્તે નાગસેન, તુમ્હાકં પરમવિચિત્તેન પઞ્હવેય્યાકરણેના’’તિ.

અનુમાનપઞ્હો પઠમો.

૨. ધુતઙ્ગપઞ્હો

‘‘પસ્સતારઞ્ઞકે ભિક્ખૂ, અજ્ઝોગાળ્હે ધુતે ગુણે;
પુન પસ્સતિ ગિહી રાજા, અનાગામિફલે ઠિતે.

‘‘ઉભોપિ તે વિલોકેત્વા, ઉપ્પજ્જિ સંસયો મહા;
બુજ્ઝેય્ય ચે ગિહી ધમ્મે, ધુતઙ્ગં નિપ્ફલં સિયા.

“પરવાદિવાદમથનં, નિપુણં પિટકત્તયે;
હન્દ પુચ્છે કથિસેઠ્ઠં, સો મે કઙ્ખં વિનેસ્સતી”તિ.

અથ ખો મિલિન્દો રાજા યેનાયસ્મા નાગસેનો તેનુપસઙ્કમિ, ઉપસઙ્કમિત્વા આયસ્મન્તં નાગસેનં અભિવાદેત્વા એકમન્તં નિસીદિ, એકમન્તં નિસિન્નો ખો મિલિન્દો રાજા આયસ્મન્તં નાગસેનં એતદવોચ “ભન્તે નાગસેન, અત્થિ કોચિ ગિહી અગારિકો કામભોગી પુત્તદારસમ્બાધસયનં અજ્ઝાવસન્તો કાસિકચન્દનં પચ્ચનુભોન્તો માલાગન્ધવિલેપનં ધારયન્તો જાતરૂપરજતં સાદિયન્તો મણિમુત્તાકઞ્ચનવિચિત્તમોળિબદ્ધો યેન સન્તં પરમત્થં નિબ્બાનં સચ્છિકત”ન્તિ?

“ન, મહારાજ, એકઞ્ઞેવ સતં ન દ્વે સતાનિ ન તીણિ ચત્તારિ પઞ્ચ સતાનિ ન સહસ્સં ન સતસહસ્સં ન કોટિસતં ન કોટિસહસ્સં ન કોટિસતસહસ્સં, તિટ્ઠતુ મહારાજ દસન્નં વીસતિયા સતસ્સ સહસ્સસ્સ અભિસમયો, કતમેન તે પરિયાયેન અનુયોગં દમ્મી”તિ.

“ત્વમેવેતં બ્રૂહી”તિ. “તેનહિ તે, મહારાજ, કથયિસ્સામિ સતેન વા સહસ્સેન વા સતસહસ્સેન વા કોટિયા વા કોટિસતેન વા કોટિસહસ્સેન વા કોટિસતસહસ્સેન વા, યા કાચિ નવઙ્ગે બુદ્ધવચને સલ્લેખિતાચારપ્પટિપત્તિધુતવરઙ્ગગુણનિસ્સિતા [ધુતવરઙ્ગગુણનિસ્સિતા (સી॰ સ્યા॰ પી॰)] થા, તા સબ્બા ઇધ સમોસરિસ્સન્તિ. યથા, મહારાજ, નિન્નુન્નતસમવિસમથલાથલદેસભાગે અભિવુટ્ઠં ઉદકં, સબ્બં તં તતો વિનિગળિત્વા મહોદધિં સાગરં સમોસરતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, સમ્પાદકે સતિ યા કાચિ નવઙ્ગે બુદ્ધવચને સલ્લેખિતાચારપ્પટિપત્તિધુતઙ્ગગુણધરનિસ્સિતા કથા, તા સબ્બા ઇધ સમોસરિસ્સન્તિ.

“મય્હમ્પેત્થ , મહારાજ, પરિબ્યત્તતાય બુદ્ધિયા કારણપરિદીપનં સમોસરિસ્સતિ, તેનેસો અત્થો સુવિભત્તો વિચિત્તો પરિપુણ્ણો પરિસુદ્ધો સમાનીતો ભવિસ્સતિ. યથા, મહારાજ, કુસલો લેખાચરિયો અનુસિટ્ઠો લેખં ઓસારેન્તો અત્તનો બ્યત્તતાય બુદ્ધિયા કારણપરિદીપનેન લેખં પરિપૂરેતિ, એવં સા લેખા સમત્તા પરિપુણ્ણા અનૂનિકા ભવિસ્સતિ. એવમેવ મય્હમ્પેત્થ પરિબ્યત્તતાય બુદ્ધિયા કારણપરિદીપનં સમોસરિસ્સતિ, તેનેસો અત્થો સુવિભત્તો વિચિત્તો પરિપુણ્ણો પરિસુદ્ધો સમાનીતો ભવિસ્સતિ.

“નગરે, મહારાજ, સાવત્થિયા પઞ્ચકોટિમત્તા અરિયસાવકા ભગવતો ઉપાસકઉપાસિકાયો સત્તપણ્ણાસસહસ્સાનિ તીણિ ચ સતસહસ્સાનિ અનાગામિફલે પતિટ્ઠિતા, તે સબ્બેપિ ગિહી યેવ, ન પબ્બજિતા. પુન તત્થેવ કણ્ડમ્બમૂલે યમકપાટિહારિયે વીસતિ પાણકોટિયો અભિસમિંસુ, પુન ચૂળરાહુલોવાદે [મહારાહુલોવાદે (સી॰ પી॰)], મહામઙ્ગલસુત્તન્તે, સમચિત્તપરિયાયે, પરાભવસુત્તન્તે, પુરાભેદસુત્તન્તે, કલહવિવાદસુત્તન્તે, ચૂળબ્યૂહસુત્તન્તે, મહાબ્યૂહસુત્તન્તે, તુવટકસુત્તન્તે, સારિપુત્તસુત્તન્તે ગણનપથમતીતાનં દેવતાનં ધમ્માભિસમયો અહોસિ.

“નગરે રાજગહે પઞ્ઞાસસહસ્સાનિ તીણિ ચ સતસહસ્સાનિ અરિયસાવકા ભગવતો ઉપાસકઉપાસિકાયો, પુન તત્થેવ ધનપાલહત્થિનાગદમને નવુતિ પાણકોટિયો, પારાયનસમાગમે પાસાણકચેતિયે ચુદ્દસ પાણકોટિયો, પુન ઇન્દસાલગુહાયં અસીતિ દેવતાકોટિયો, પુન બારાણસિયં ઇસિપતને મિગદાયે પઠમે ધમ્મદેસને અટ્ઠારસ બ્રહ્મકોટિયો અપરિમાણા ચ દેવતાયો, પુન તાવતિંસભવને પણ્ડુકમ્બલસિલાયં અભિધમ્મદેસનાય અસીતિ દેવતાકોટિયો, દેવોરોહણે સઙ્કસ્સનગરદ્વારે લોકવિવરણપાટિહારિયે પસન્નાનં નરમરૂનં તિંસ કોટિયો અભિસમિંસુ.

પુન સક્કેસુ કપિલવત્થુસ્મિં નિગ્રોધારામે બુદ્ધવંસદેસનાય મહાસમયસુત્તન્તદેસનાય ચ ગણનપથમતીતાનં દેવતાનં ધમ્માભિસમયો અહોસિ . પુન સુમનમાલાકારસમાગમે, ગરહદિન્નસમાગમે, આનન્દસેટ્ઠિસમાગમે, જમ્બુકાજીવકસમાગમે, મણ્ડુકદેવપુત્તસમાગમે, મટ્ઠકુણ્ડલિદેવપુત્તસમાગમે, સુલસાનગરસોભિનિસમાગમે, સિરિમાનગરસોભિનિસમાગમે, પેસકારધીતુસમાગમે, ચૂળસુભદ્દાસમાગમે, સાકેતબ્રાહ્મણસ્સ આળાહનદસ્સનસમાગમે, સૂનાપરન્તકસમાગમે, સક્કપઞ્હસમાગમે, તિરોકુટ્ટસમાગમે [તિરોકુડ્ડસમાગમે (સી॰ પી॰)], રતનસુત્તસમાગમે પચ્ચેકં ચતુરાસીતિયા પાણસહસ્સાનં ધમ્માભિસમયો અહોસિ, યાવતા, મહારાજ, ભગવા લોકે અટ્ઠાસિ, તાવ તીસુ મણ્ડલેસુ સોળસસુ મહાજનપદેસુ યત્થ યત્થ ભગવા વિહાસિ, તત્થ તત્થ યેભુય્યેન દ્વે તયો ચત્તારો પઞ્ચ સતં સહસ્સં સતસહસ્સં દેવા ચ મનુસ્સા ચ સન્તં પરમત્થં નિબ્બાનં સચ્છિકરિંસુ. યે તે, મહારાજ, દેવા ગિહી યેવ, ન તે પબ્બજિતા, એતાનિ ચેવ, મહારાજ, અઞ્ઞાનિ ચ અનેકાનિ દેવતાકોટિસતસહસ્સાનિ ગિહી અગારિકા કામભોગિનો સન્તં પરમત્થં નિબ્બાનં સચ્છિકરિંસૂ''તિ.

''યદિ, ભન્તે નાગસેન, ગિહી અગારિકા કામભોગિનો સન્તં પરમત્થં નિબ્બાનં સચ્છિકરોન્તિ, અથ ઇમાનિ ધુતઙ્ગાનિ કિમત્થં સાધેન્તિ, તેન કારણેન ધુતઙ્ગાનિ અકિચ્ચકરાનિ હોન્તિ. યદિ, ભન્તે નાગસેન, વિના મન્તોસધેહિ બ્યાધયો વૂપસમન્તિ, કિં વમનવિરેચનાદિના સરીરદુબ્બલકરણેન? યદિ મુટ્ઠીહિ પટિસત્તુનિગ્ગહો ભવતિ, કિં અસિસત્તિસરધનુકોદણ્ડલગુળમુગ્ગરેહિ? યદિ ગણ્ઠિકુટિલસુસિરકણ્ટલતાસાખા આલમ્બિત્વા રુક્ખમભિરૂહનં ભવતિ, કિં દીઘદળ્હનિસ્સેણિપરિયેસનેન? યદિ થણ્ડિલસેય્યાય ધાતુસમતા ભવતિ, કિં સુખસમ્ફસ્સમહતિમહાસિરિસયનપરિયેસનેન? યદિ એકકો સાસઙ્કસપ્પટિભયવિસમકન્તારતરણસમત્થો ભવતિ, કિં સન્નદ્ધસજ્જમહતિમહાસત્થપરિયેસનેન? યદિ નદિસરં બાહુના તરિતું સમત્થો ભવતિ, કિં ધુવસેતુનાવાપરિયેસનેન? યદિ સકસન્તકેન ઘાસચ્છાદનં કાતું પહોતિ, કિં પરૂપસેવનપિયસમુલ્લાપપચ્છાપુરેધાવનેન? યદિ અખાતતળાકે ઉદકં લભતિ, કિં ઉદપાનતળાકપોક્ખરણિખણનેન? એવમેવ ખો, ભન્તે નાગસેન, યદિ ગિહી અગારિકા કામભોગિનો સન્તં પરમત્થં નિબ્બાનં સચ્છિકરોન્તિ, કિં ધુતગુણવરસમાદિયનેના''તિ?

''અટ્ઠવીસતિ ખો પનિમે, મહારાજ, ધુતઙ્ગગુણા યથાભુચ્ચગુણા, યેહિ ગુણેહિ ધુતઙ્ગાનિ સબ્બબુદ્ધાનં પિહયિતાનિ પત્થિતાનિ. કતમે અટ્ઠવીસતિ? ઇધ, મહારાજ, ધુતઙ્ગં સુદ્ધાજીવં સુખફલં અનવજ્જં ન પરદુક્ખાપનં અભયં અસમ્પીળનં એકન્તવડ્ઢિકં અપરિહાનિયં અમાયં આરક્ખા પત્થિતદદં સબ્બસત્તદમનં સંવરહિતં પતિરૂપં અનિસ્સિતં વિપ્પમુત્તં રાગક્ખયં દોસક્ખયં મોહક્ખયં માનપ્પહાનં કુવિતક્કચ્છેદનં કઙ્ખાવિતરણં કોસજ્જવિદ્ધંસનં અરતિપ્પહાનં ખમનં અતુલં અપ્પમાણં સબ્બદુક્ખક્ખયગમનં, ઇમે ખો, મહારાજ, અટ્ઠવીસતિ ધુતઙ્ગગુણા યથાભુચ્ચગુણા યેહિ ગુણેહિ ધુતઙ્ગાનિ સબ્બબુદ્ધાનં પિહયિતાનિ પત્થિતાનિ.

''યે ખો તે, મહારાજ, ધુતગુણે સમ્મા ઉપસેવન્તિ, તે અટ્ઠારસહિ ગુણેહિ સમુપેતા ભવન્તિ. કતમેહિ અટ્ઠારસહિ? આચારો તેસં સુવિસુદ્ધો હોતિ, પટિપદા સુપૂરિતા હોતિ, કાયિકં વાચસિકં સુરક્ખિતં હોતિ, મનોસમાચારો સુવિસુદ્ધો હોતિ, વીરિયં સુપગ્ગહિતં હોતિ, ભયં વૂપસમ્મતિ, અત્તાનુદિટ્ઠિબ્યપગતા હોતિ, આઘાતો ઉપરતો હોતિ, મેત્તા ઉપટ્ઠિતા હોતિ, આહારો પરિઞ્ઞાતો હોતિ, સબ્બસત્તાનં ગરુકતો હોતિ, ભોજને મત્તઞ્ઞૂ હોતિ, જાગરિયમનુયુત્તો હોતિ, અનિકેતો હોતિ, યત્થ ફાસુ તત્થ વિહારી હોતિ, પાપજેગુચ્છી હોતિ, વિવેકારામો હોતિ, સતતં અપ્પમત્તો હોતિ, યે તે, મહારાજ, ધુતગુણે સમ્મા ઉપસેવન્તિ, તે ઇમેહિ અટ્ઠારસહિ ગુણેહિ સમુપેતા ભવન્તિ.

“દસ ઇમે, મહારાજ, પુગ્ગલા ધુતગુણારહા. કતમે દસ? સદ્ધો હોતિ હિરિમા ધિતિમા અકુહો અત્થવસી અલોલો સિક્ખાકામો દળ્હસમાદાનો અનુજ્ઝાનબહુલો મેત્તાવિહારી, ઇમે ખો, મહારાજ, દસ પુગ્ગલા ધુતગુણારહા.

“યે તે, મહારાજ, ગિહી અગારિકા કામભોગિનો સન્તં પરમત્થં નિબ્બાનં સચ્છિકરોન્તિ, સબ્બે તે પુરિમાસુ જાતીસુ તેરસસુ ધુતગુણેસુ કતૂપાસના કતભૂમિકમ્મા, તે તત્થ ચારઞ્ચ પટિપત્તિઞ્ચ સોધયિત્વા અજ્જેતરહિ ગિહી યેવ સન્તા સન્તં પરમત્તં નિબ્બાનં સચ્છિકરોન્તિ.

“યથા , મહારાજ, કુસલો ઇસ્સાસો અન્તેવાસિકે પઠમં તાવ ઉપાસનસાલાયં ચાપભેદચાપારોપનગ્ગહણમુટ્ઠિપ્પટિપીળનઅઙ્ગુલિવિનામનપાદઠપનસરગ્ગહણસન્નહનઆકડ્ઢન સદ્ધારણલક્ખનિયમનખિપને તિણપુરિસકછકણ [ખણક (સી॰ પી॰)] તિણપલાલમત્તિકાપુઞ્જફલકલક્ખવેધે અનુસિક્ખાપેત્વા રઞ્ઞો સન્તિકે ઉપાસનં આરાધયિત્વા આજઞ્ઞરથગજતુરઙ્ગધનધઞ્ઞહિરઞ્ઞસુવણ્ણદાસિદાસભરિયગામવરં લભતિ , એવમેવ ખો, મહારાજ, યે તે ગિહી અગારિકા કામભોગિનો સન્તં પરમત્થં નિબ્બાનં સચ્છિકરોન્તિ, તે સબ્બે પુરિમાસુ જાતીસુ તેરસસુ ધુતગુણેસુ કતૂપાસના કતભૂમિકમ્મા, તે તત્થેવ ચારઞ્ચ પટિપત્તિઞ્ચ સોધયિત્વા અજ્જેતરહિ ગિહી યેવ સન્તા સન્તં પરમત્થં નિબ્બાનં સચ્છિકરોન્તિ. ન, મહારાજ, ધુતગુણેસુ પુબ્બાસેવનં વિના એકિસ્સા યેવ જાતિયા અરહત્તં સચ્છિકિરિયા હોતિ, ઉત્તમેન પન વીરિયેન ઉત્તમાય પટિપત્તિયા તથારૂપેન આચરિયેન કલ્યાણમિત્તેન અરહત્તં સચ્છિકિરિયા હોતિ.

“યથા વા પન, મહારાજ, ભિસક્કો સલ્લકત્તો આચરિયં ધનેન વા વત્તપ્પટિપત્તિયા વા આરાધેત્વા સત્તગ્ગહણછેદનલેખનવેધનસલ્લુદ્ધરણવણધોવનસોસનભેસજ્જાનુલિમ્પનવમન વિરેચનાનુવાસનકિરિયમનુસિક્ખિત્વા વિજ્જાસુ કતસિક્ખો કતૂપાસનો કતહત્થો આતુરે ઉપસઙ્કમતિ તિકિચ્છાય, એવમેવ ખો, મહારાજ, યે તે ગિહી અગારિકા કામભોગિનો સન્તં પરમત્થં નિબ્બાનં સચ્છિકરોન્તિ, તે સબ્બે પુરિમાસુ જાતીસુ તેરસસુ ધુતગુણેસુ કતૂપાસના કતભૂમિકમ્મા, તે તત્થેવ ચારઞ્ચ પટિપત્તિઞ્ચ સોધયિત્વા અજ્જેતરહિ ગિહી યેવ સન્તા સન્તં પરમત્થં નિબ્બાનં સચ્છિકરોન્તિ, ન, મહારાજ, ધુતગુણેહિ અવિસુદ્ધાનં ધમ્માભિસમયો હોતિ.

“યથા, મહારાજ, ઉદકસ્સ અસેચનેન બીજાનં અવિરૂહનં હોતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, ધુતગુણેહિ અવિસુદ્ધાનં ધમ્માભિસમયો ન હોતિ.

“યથા વા પન, મહારાજ, અકતકુસલાનં અકતકલ્યાણાનં સુગતિગમનં ન હોતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, ધુતગુણેહિ અવિસુદ્ધાનં ધમ્માભિસમયો ન હોતિ.

“પથવિસમં , મહારાજ, ધુતગુણં વિસુદ્ધિકામાનં પતિટ્ઠાનટ્ઠેન. આપોસમં, મહારાજ, ધુતગુણં વિસુદ્ધિકામાનં સબ્બકિલેસમલધોવનટ્ઠેન. તેજોસમં, મહારાજ, ધુતગુણં વિસુદ્ધિકામાનં સબ્બકિલેસવનજ્ઝાપનટ્ઠેન . વાયોસમં, મહારાજ, ધુતગુણં વિસુદ્ધિકામાનં સબ્બકિલેસમલરજોપવાહનટ્ઠેન. અગદસમં, મહારાજ, ધુતગુણં વિસુદ્ધિકામાનં સબ્બકિલેસબ્યાધિવૂપસમનટ્ઠેન. અમતસમં, મહારાજ, ધુતગુણં વિસુદ્ધિકામાનં સબ્બકિલેસવિસનાસનટ્ઠેન. ખેત્તસમં, મહારાજ, ધુતગુણં વિસુદ્ધિકામાનં સબ્બસામઞ્ઞગુણસસ્સવિરૂહનટ્ઠેન. મનોહરસમં, મહારાજ, ધુતગુણં વિસુદ્ધિકામાનં પત્થિતિચ્છિતસબ્બસમ્પત્તિવરદદટ્ઠેન. નાવાસમં, મહારાજ, ધુતગુણં વિસુદ્ધિકામાનં

સંસારમહણ્ણવપારગમનટ્ઠેન. ભીરુત્તાણસમં, મહારાજ, ધુતગુણં વિસુદ્ધિકામાનં જરામરણભીતાનં અસ્સાસકરણટ્ઠેન. માતુસમં, મહારાજ, ધુતગુણં વિસુદ્ધિકામાનં કિલેસદુક્ખપ્પટિપીળિતાનં અનુગ્ગાહકટ્ઠેન. પિતુસમં, મહારાજ, ધુતગુણં વિસુદ્ધિકામાનં કુસલવડ્ઢિકામાનં સબ્બસામઞ્ઞગુણજનકટ્ઠેન. મિત્તસમં, મહારાજ, ધુતગુણં વિસુદ્ધિકામાનં સબ્બસામઞ્ઞગુણપરિયેસનઅવિસંવાદકટ્ઠેન. પદુમસમં, મહારાજ, ધુતગુણં વિસુદ્ધિકામાનં સબ્બકિલેસમલેહિ અનુપલિત્તટ્ઠેન. ચતુજ્જાતિયવરગન્ધસમં , મહારાજ, ધુતગુણં વિસુદ્ધિકામાનં કિલેસદુગ્ગન્ધપટિવિનોદનટ્ઠેન. ગિરિરાજવરસમં, મહારાજ, ધુતગુણં વિસુદ્ધિકામાનં અટ્ઠલોકધમ્મવાતેહિ અકમ્પિયટ્ઠેન. આકાસસમં, મહારાજ, ધુતગુણં વિસુદ્ધિકામાનં સબ્બત્થ ગહણાપગતઉરુવિસટવિત્થતમહન્તટ્ઠેન. નદીસમં, મહારાજ, ધુતગુણં વિસુદ્ધિકામાનં કિલેસમલપવાહનટ્ઠેન. સુદેસકસમં, મહારાજ, ધુતગુણં વિસુદ્ધિકામાનં જાતિકન્તારકિલેસવનગહનનિત્થરણટ્ઠેન. મહાસત્થવાહસમં, મહારાજ, ધુતગુણં વિસુદ્ધિકામાનં સબ્બભયસુઞ્ઞખેમઅભયવરપવરનિબ્બાનનગરસમ્પાપનટ્ઠેન . સુમજ્જિતવિમલાદાસસમં, મહારાજ, ધુતગુણં વિસુદ્ધિકામાનં સઙ્ખારાનં સભાવદસ્સનટ્ઠેન. ફલકસમં, મહારાજ, ધુતગુણં વિસુદ્ધિકામાનં કિલેસલગુળસરસત્તિપટિબાહનટ્ઠેન. છત્તસમં, મહારાજ, ધુતગુણં વિસુદ્ધિકામાનં કિલેસવસ્સતિવિધગ્ગિસન્તાપાતપપટિબાહનટ્ઠેન. ચન્દસમં, મહારાજ, ધુતગુણં વિસુદ્ધિકામાનં પિહયિતપત્થિતટ્ઠેન. સૂરિયસમં, મહારાજ, ધુતગુણં વિસુદ્ધિકામાનં મોહતમતિમિરનાસનટ્ઠેન. સાગરસમં, મહારાજ, ધુતગુણં વિસુદ્ધિકામાનં અનેકવિધસામઞ્ઞગુણવરરતનુટ્ઠાનટ્ઠેન, અપરિમિતઅસઙ્ખ્યેય્યઅપ્પમેય્યટ્ઠેન ચ. એવં ખો, મહારાજ, ધુતગુણં વિસુદ્ધિકામાનં બહૂપકારં સબ્બદરથપરિળાહનુદં અરતિનુદં ભયનુદં ભવનુદં ખીલનુદં મલનુદં સોકનુદં દુક્ખનુદં રાગનુદં દોસનુદં મોહનુદં માનનુદં દિટ્ઠિનુદં સબ્બાકુસલધમ્મનુદં યસાવહં હિતાવહં સુખાવહં ફાસુકરં પીતિકરં યોગક્ખેમકરં અનવજ્જં ઇટ્ઠસુખવિપાકં ગુણરાસિગુણપુઞ્જં અપરિમિતઅસઙ્ખ્યેય્ય અપ્પમેય્યગુણં વરં પવરં અગ્ગં.

‘‘યથા , મહારાજ, મનુસ્સા ઉપત્થમ્ભવસેન ભોજનં ઉપસેવન્તિ, હિતવસેન ભેસજ્જં ઉપસેવન્તિ, ઉપકારવસેન મિત્તં ઉપસેવન્તિ, તારણવસેન નાવં ઉપસેવન્તિ, સુગન્ધવસેન માલાગન્ધં ઉપસેવન્તિ, અભયવસેન ભીરુત્તાણં ઉપસેવન્તિ, પતિટ્ઠાવસેન [પતિટ્ઠાનવસેન (ક॰)] પથવિં ઉપસેવન્તિ, સિપ્પવસેન આચરિયં ઉપસેવન્તિ, યસવસેન રાજાનં ઉપસેવન્તિ, કામદદવસેન મણિરતનં ઉપસેવન્તિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, સબ્બસામઞ્ઞગુણદદવસેન અરિયા ધુતગુણં ઉપસેવન્તિ.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, ઉદકં બીજવિરૂહનાય, અગ્ગિ ઝાપનાય, આહારો બલાહરણાય, લતા બન્ધનાય, સત્થં છેદનાય, પાનીયં પિપાસાવિનયનાય, નિધિ અસ્સાસકરણાય, નાવા તીરસમ્પાપનાય, ભેસજ્જં બ્યાધિવૂપસમનાય, યાનં સુખગમનાય, ભીરુત્તાણં ભયવિનોદનાય, રાજા આરક્ખત્થાય, ફલકં દણ્ડલેડ્ડુલગુળસરસત્તિપટિબાહનાય, આચરિયો અનુસાસનાય, માતા પોસનાય, આદાસો ઓલોકનાય, અલઙ્કારો સોભનાય, વત્થં પટિચ્છાદનાય, નિસ્સેણી આરોહનાય, તુલા વિસમવિક્ખેપનાય [નિક્ખેપનાય (સી॰ પી॰)], મન્તં પરિજપ્પનાય, આવુધં તજ્જનીયપટિબાહનાય , પદીપો અન્ધકારવિધમનાય, વાતો પરિળાહનિબ્બાપનાય, સિપ્પં વુત્તિનિપ્ફાદનાય, અગદં જીવિતરક્ખણાય, આકરો રતનુપ્પાદનાય, રતનં અલઙ્કરાય, આણા અનતિક્કમનાય, ઇસ્સરિયં વસવત્તનાય, એવમેવ ખો, મહારાજ, ધુતગુણં સામઞ્ઞબીજવિરૂહનાય, કિલેસમલઝાપનાય, ઇદ્ધિબલાહરણાય, સતિસંવરનિબન્ધનાય, વિમતિવિચિકિચ્છાસમુચ્છેદનાય, તણ્હાપિપાસાવિનયનાય, અભિસમયઅસ્સાસકરણાય, ચતુરોઘનિત્થરણાય, કિલેસબ્યાધિવૂપસમાય,

નિબ્બાનસુખપ્પટિલાભાય, જાતિજરાબ્યાધિમરણસોકપરિદેવદુક્ખદોમનસ્સુપાયાસભયવિનોદનાય, સામઞ્ઞગુણપરિરક્ખણાય, અરતિકુવિતક્કપટિબાહનાય, સકલસામઞ્ઞત્થાનુસાસનાય, સબ્બસામઞ્ઞગુણપોસનાય, સમથવિપસ્સનામગ્ગફલનિબ્બાનદસ્સનાય, સકલલોકથુતથોમિતમહતિમહાસોભનકરણાય, સબ્બાપાયપિદહનાય, સામઞ્ઞત્થસેલસિખરમુદ્ધનિ અભિરૂહનાય, વઙ્કકુટિલવિસમચિત્તવિક્ખેપનાય [ચિત્તનિક્ખેપનાય (સી॰ પી॰)], સેવિતબ્બાસેવિતબ્બધમ્મે સાધુસજ્ઝાયકરણાય, સબ્બકિલેસપટિસત્તુતજ્જનાય , અવિજ્જન્ધકારવિધમનાય, તિવિધગ્ગિસન્તાપપરિળાહનિબ્બાપનાય, સણ્હસુખુમસન્તસમાપત્તિનિપ્ફાદનાય, સકલસામઞ્ઞગુણપરિરક્ખણાય, બોજ્ઝઙ્ગવરરતનુપ્પાદનાય, યોગિજનાલઙ્કરણાય, અનવજ્જનિપુણસુખુમસન્તિસુખમનતિક્કમનાય , સકલસામઞ્ઞઅરિયધમ્મવસવત્તનાય. ઇતિ, મહારાજ, ઇમેસં ગુણાનં અધિગમાય યદિદં એકમેકં ધુતગુણં, એવં, મહારાજ, અતુલિયં ધુતગુણં અપ્પમેય્યં અસમં અપ્પટિસમં અપ્પટિભાગં અપ્પટિસેટ્ઠં ઉત્તરં સેટ્ઠં વિસિટ્ઠં અધિકં આયતં પુથુલં વિસટં વિત્થતં ગરુકં ભારિયં મહન્તં.

‘‘યો ખો, મહારાજ, પુગ્ગલો પાપિચ્છો ઇચ્છાપકતો કુહકો લુદ્ધો ઓદરિકો લાભકામો યસકામો કિત્તિકામો અયુત્તો અપ્પત્તો અનનુચ્છવિકો અનરહો અપ્પતિરૂપો ધુતઙ્ગં [તધુગ્ગુણં (ક॰) એવમુપરિપિ] સમાદિયતિ, સો દિગુણં દણ્ડમાપજ્જતિ, સબ્બગુણઘાતમાપજ્જતિ, દિટ્ઠધમ્મિકં હીળનં ખીળનં ગરહનં ઉપ્પણ્ડનં ખિપનં અસમ્ભોગં નિસ્સારણં નિચ્છુભનં પવાહનં પબ્બાજનં પટિલભતિ, સમ્પરાયેપિ સતયોજનિકે અવીચિમહાનિરયે ઉણ્હકઠિતતત્તસન્તત્તઅચ્ચિજાલામાલકે અનેકવસ્સકોટિસતસહસ્સાનિ ઉદ્ધમધો તિરિયં ફેણુદ્દેહકં સમ્પરિવત્તકં પચ્ચતિ, તતો મુચ્ચિત્વા [મુચ્ચિત્વા (સી॰ પી॰)] કિસફરુસકાળઙ્ગપચ્ચઙ્ગો સૂનુદ્ધુમાતસુસિરુત્તમઙ્ગો [સૂનુદ્ધુમાતસૂચિમુખપમાણસુસિરુત્તમઙ્ગો (સી॰ પી॰)] છાતો પિપાસિતો વિસમભીમરૂપવણ્ણો ભગ્ગકણ્ણસોતો ઉમ્મીલિતનિમીલિતનેત્તનયનો અરુગત્તપક્કગત્તો પુળવાકિણ્ણસબ્બકાયો વાતમુખે જલમાનો વિય અગ્ગિક્ખન્ધો અન્તો જલમાનો પજ્જલમાનો અતાણો અસરણો આરુણ્ણરુણ્ણકારુઞ્ઞરવં પરિદેવમાનો નિજ્ઝામતણ્હિકો સમણમહાપેતો હુત્વા આહિણ્ડમાનો મહિયા અટ્ટસ્સરં કરોતિ.

‘‘યથા , મહારાજ, કોચિ અયુત્તો અપ્પત્તો અનનુચ્છવિકો અનરહો અપ્પતિરૂપો હીનો કુજાતિકો ખત્તિયાભિસેકેન અભિસિઞ્ચતિ, સો લભતિ હત્થચ્છેદં પાદચ્છેદં હત્થપાદચ્છેદં કણ્ણચ્છેદં નાસચ્છેદં કણ્ણનાસચ્છેદં બિલઙ્ગથાલિકં સઙ્ખમુણ્ડિકં રાહુમુખં જોતિમાલિકં હત્થપજ્જોતિકં એરકવત્તિકં ચીરકવાસિકં એણેય્યકં બળિસમંસિકં કહાપણકં ખારાપતચ્છિકં પલિઘપરિવત્તિકં પલાલપીઠકં તત્તેન તેલેન ઓસિઞ્ચનં સુનખેહિ ખાદાપનં જીવસૂલારોપનં અસિના સીસચ્છેદં અનેકવિહિતમ્પિ કમ્મકારણં અનુભવતિ. કિં કારણા? અયુત્તો અપ્પત્તો અનનુચ્છવિકો અનરહો અપ્પતિરૂપો હીનો કુજાતિકો મહન્તે ઇસ્સરિયે ઠાને અત્તાનં ઠપેસિ, વેલં ઘાતેસિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યો કોચિ પુગ્ગલો પાપિચ્છો…પે॰… મહિયા અટ્ટસ્સરં કરોતિ.

‘‘યો પન, મહારાજ, પુગ્ગલો યુત્તો પત્તો અનુચ્છવિકો અરહો પતિરૂપો અપ્પિચ્છો સન્તુટ્ઠો પવિવિત્તો અસંસટ્ઠો આરદ્ધવીરિયો પહિતત્તો અસઠો અમાયો અનોદરિકો અલાભકામો અયસકામો અકિત્તિકામો સદ્ધો સદ્ધાપબ્બજિતો જરામરણા મુચ્ચિતુકામો ‘સાસનં પગ્ગણ્હિસ્સામી’તિ ધુતઙ્ગં સમાદિયતિ, સો દિગુણં પૂજં અરહતિ દેવાનઞ્ચ પિયો હોતિ મનાપો પિહયિતો પત્થિતો, જાતિસુમનમલ્લિકાદીનં વિય પુપ્ફં નહાતાનુલિત્તસ્સ, જિઘચ્છિતસ્સ વિય પણીતભોજનં, પિપાસિતસ્સ વિય સીતલવિમલસુરભિપાનીયં, વિસગતસ્સ વિય ઓસધવરં, સીઘગમનકામસ્સ વિય આજઞ્ઞરથવરુત્તમં, અત્થકામસ્સ વિય મનોહરમણિરતનં, અભિસિઞ્ચિતુકામસ્સ વિય પણ્ડરવિમલસેતચ્છત્તં,

ધમ્મકામસ્સ વિય અરહત્તફલાધિગમમનુત્તરં. તસ્સ ચત્તારો સતિપટ્ઠાના ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તિ, ચત્તારો સમ્મપ્પધાના ચત્તારો ઇદ્ધિપાદા પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ પઞ્ચ બલાનિ સત્ત બોજ્ઝઙ્ગા અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છતિ, સમથવિપસ્સના અધિગચ્છતિ, અધિગમપ્પટિપત્તિ પરિણમતિ, ચત્તારિ સામઞ્ઞફલાનિ ચતસ્સો પટિસમ્ભિદા તિસ્સો વિજ્જા છળભિઞ્ઞા કેવલો ચ સમણધમ્મો સબ્બે તસ્સાધેય્યા હોન્તિ, વિમુત્તિપણ્ડરવિમલસેતચ્છત્તેન અભિસિઞ્ચતિ.

‘‘યથા, મહારાજ, રઞ્ઞો ખત્તિયસ્સ અભિજાતકુલકુલીનસ્સ ખત્તિયાભિસેકેન અભિસિત્તસ્સ પરિચરન્તિ સરટ્ઠનેગમજાનપદભટબલા [બલત્થા (સી॰ પી॰)] અટ્ઠત્તિંસા ચ રાજપરિસા નટનચ્ચકા મુખમઙ્ગલિકા સોત્થિવાચકા સમણબ્રાહ્મણસબ્બપાસણ્ડગણા અભિગચ્છન્તિ, યં કિઞ્ચિ પથવિયા પટ્ટનરતનાકરનગરસુઙ્કટ્ઠાનવેરજ્જકછેજ્જભેજ્જજનમનુસાસનં સબ્બત્થ સામિકો ભવતિ, એવમેવ ખો , મહારાજ, યો કોચિ પુગ્ગલો યુત્તો પત્તો…પે॰… વિમુત્તિપણ્ડરવિમલસેતચ્છત્તેન અભિસિઞ્ચતિ.

‘‘તેરસિમાનિ , મહારાજ, ધુતઙ્ગાનિ, યેહિ સુદ્ધિકતો નિબ્બાનમહાસમુદ્દં પવિસિત્વા બહુવિધં ધમ્મકીળમભિકીળતિ, રૂપારૂપઅટ્ઠસમાપત્તિયો વળઞ્જેતિ, ઇદ્ધિવિધં દિબ્બસોતધાતું પરચિત્તવિજાનનં પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિં દિબ્બચક્ખું સબ્બાસવક્ખયઞ્ચ પાપુણાતિ. કતમે તેરસ? પંસુકૂલિકઙ્ગં તેચીવરિકઙ્ગં પિણ્ડપાતિકઙ્ગં સપદાનચારિકઙ્ગં એકાસનિકઙ્ગં પત્તપિણ્ડિકઙ્ગં ખલુપચ્છાભત્તિકઙ્ગં આરઞ્ઞિકઙ્ગં રુક્ખમૂલિકઙ્ગં અબ્ભોકાસિકઙ્ગં સોસાનિકઙ્ગં યથાસન્થતિકઙ્ગં નેસજ્જિકઙ્ગં, ઇમેહિ ખો, મહારાજ, તેરસહિ ધુતગુણેહિ પુબ્બે આસેવિતેહિ નિસેવિતેહિ ચિણ્ણેહિ પરિચિણ્ણેહિ ચરિતેહિ ઉપચરિતેહિ પરિપૂરિતેહિ કેવલં સામઞ્ઞં પટિલભતિ, તસ્સાધેય્યા હોન્તિ કેવલા સન્તા સુખા સમાપત્તિયો.

‘‘યથા, મહારાજ, સધનો નાવિકો પટ્ટને સુટ્ઠુ કતસુઙ્કો મહાસમુદ્દં પવિસિત્વા વઙ્ગં તક્કોલં ચીનં સોવીરં સુરટ્ઠં અલસન્દં કોલપટ્ટનં સુવણ્ણભૂમિં ગચ્છતિ અઞ્ઞમ્પિ યં કિઞ્ચિ નાવાસઞ્ચરણં, એવમેવ ખો, મહારાજ, ઇમેહિ તેરસહિ ધુતગુણેહિ પુબ્બે આસેવિતેહિ નિસેવિતેહિ ચિણ્ણેહિ પરિચિણ્ણેહિ ચરિતેહિ ઉપચરિતેહિ પરિપૂરિતેહિ કેવલં સામઞ્ઞં પટિલભતિ, તસ્સાધેય્યા હોન્તિ કેવલા સન્તા સુખા સમાપત્તિયો.

‘‘યથા, મહારાજ, કસ્સકો પઠમં ખેત્તદોસં તિણકટ્ઠપાસાણં અપનેત્વા કસિત્વા વપિત્વા સમ્મા ઉદકં પવેસેત્વા રક્ખિત્વા ગોપેત્વા લવનમદ્દનેન બહુધઞ્ઞકો હોતિ, તસ્સાધેય્યા ભવન્તિ યે કેચિ અધના કપણા દલિદ્દા દુગ્ગતજના, એવમેવ ખો, મહારાજ, ઇમેહિ તેરસહિ ધુતગુણેહિ પુબ્બે આસેવિતેહિ…પે॰… કેવલા સન્તા સુખા સમાપત્તિયો.

‘‘યથા વા પન, મહારાજ, ખત્તિયો મુદ્ધાવસિત્તો અભિજાતકુલીનો છેજ્જભેજ્જજનમનુસાસને ઇસ્સરો હોતિ વસવત્તી સામિકો ઇચ્છાકરણો, કેવલા ચ મહાપથવી તસ્સાધેય્યા હોતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, ઇમેહિ તેરસહિ ધુતગુણેહિ પુબ્બે આસેવિતેહિ નિસેવિતેહિ ચિણ્ણેહિ પરિચિણ્ણેહિ ચરિતેહિ ઉપચરિતેહિ પરિપૂરિતેહિ જિનસાસનવરે ઇસ્સરો હોતિ વસવત્તી સામિકો ઇચ્છાકરણો, કેવલા ચ સમણગુણા તસ્સાધેય્યા હોન્તિ.

‘‘નનુ , મહારાજ, થેરો ઉપસેનો વઙ્ગન્તપુત્તો સલ્લેખધુતગુણે પરિપૂરકારિતાય અનાદિયિત્વા સાવત્થિયા સઙ્ઘસ્સ કતિકં સપરિસો નરદમ્મસારથિં પટિસલ્લાનગતં ઉપસઙ્કમિત્વા ભગવતો પાદે સિરસા વન્દિત્વા એકમન્તં નિસીદિ, ભગવા ચ તં સુવિનીતં પરિસં ઓલોકેત્વા હટ્ઠતુટ્ઠો પમુદિતો ઉદગ્ગો પરિસાય સદ્ધિં સલ્લાપં સલ્લપિત્વા

અસમ્ભિન્નેન બ્રહ્મસ્સરેન એતદવોચ ‘પાસાદિકા ખો પન ત્યાયં ઉપસેન પરિસા, કતં ત્વં ઉપસેન પરિસં વિનેસી’તિ. સોપિ સબ્બઞ્ઞુના દસબલેન દેવાતિદેવેન પુટ્ઠો યથાભૂતસભાવગુણવસેન ભગવન્તં એતદવોચ –

‘‘યો કોચિ મં, ભન્તે, ઉપસઙ્કમિત્વા પબ્બજ્જં વા નિસ્સયં વા યાચતિ, તમહં એવં વદામિ ‘‘અહં ખો આવુસો આરઞ્ઞિકો પિણ્ડપાતિકો પંસુકૂલિકો તેચીવરિકો. સચે ત્વમ્પિ આરઞ્ઞિકો ભવિસ્સસિ પિણ્ડપાતિકો પંસુકૂલિકો તેચીવરિકો, એવાહં તં પબ્બાજેસ્સામિ નિસ્સયં દસ્સામી’’તિ, સચે સો મે, ભન્તે, પટિસ્સુણિત્વા નન્દતિ ઓરમતિ, એવાહં તં પબ્બાજેમિ નિસ્સયં દેમિ, સચે ન નન્દતિ ન ઓરમતિ, ન તં પબ્બાજેમિ, ન નિસ્સયં દેમિ, એવાહં, ભન્તે, પરિસં વિનેમી’’તિ. એવં ખો [એવમ્પિ (ક॰)], મહારાજ, ધુતગુણવરસમાદિણ્ણો જિનસાસનવરે ઇસ્સરો હોતિ. વસવત્તી સામિકો ઇચ્છાકરણો, તસ્સાધેય્યા હોન્તિ કેવલા સન્તા સુખા સમાપત્તિયો.

‘‘યથા, મહારાજ, પદુમં અભિવુદ્ધપરિસુદ્ધઉદિચ્ચજાતિપ્પભવં સિનિદ્ધં મુદુ લોભનીયં સુગન્ધં પિયં પત્થિતં પસત્થં જલકદ્દમમનુપલિત્તં અણુપત્તકેસરકણ્ણિકાભિમણ્ડિતં ભમરગણસેવિતં સીતલસલિલસંવદ્ધં, એવમેવ ખો, મહારાજ, ઇમેહિ તેરસહિ ધુતગુણેહિ પુબ્બે આસેવિતેહિ નિસેવિતેહિ ચિણ્ણેહિ પરિચિણ્ણેહિ ચરિતેહિ ઉપચરિતેહિ પરિપૂરિતેહિ અરિયસાવકો તિંસગુણવરેહિ સમુપેતો હોતિ.

‘‘કતમેહિ તિંસગુણવરેહિ? સિનિદ્ધમુદુમદ્દવમેત્તચિત્તો હોતિ, ઘાતિતહતવિહતકિલેસો હોતિ, હતનિહતમાનદબ્બો હોતિ, અચલદળ્હનિવિટ્ઠનિબ્બેમતિકસદ્ધો હોતિ, પરિપુણ્ણપીણિતપહટ્ઠલોભનીયસન્તસુખસમાપત્તિલાભી હોતિ, સીલવરપવરઅસમસુચિગન્ધપરિભાવિતો હોતિ, દેવમનુસ્સાનં પિયો હોતિ મનાપો, ખીણાસવઅરિયવરપુગ્ગલપત્થિતો, દેવમનુસ્સાનં વન્દિતપૂજિતો, બુધવિબુધપણ્ડિતજનાનં થુતથવિતથોમિતપસત્થો , ઇધ વા હુરં વા લોકેન અનુપલિત્તો, અપ્પથોકવજ્જેપિ [અપ્પસાવજ્જેપિ (ક॰)] ભયદસ્સાવી, વિપુલવરસમ્પત્તિકામાનં મગ્ગફલવરત્થસાધનો, આયાચિતવિપુલપણીતપચ્ચયભાગી, અનિકેતસયનો, ઝાનજ્ઝોસિતતપ્પવરવિહારી , વિજટિતકિલેસજાલવત્થુ, ભિન્નભગ્ગસઙ્કુટિતસઞ્છિન્નગતિનીવરણો, અકુપ્પધમ્મો, અભિનીતવાસો, અનવજ્જભોગી , ગતિવિમુત્તો, ઉત્તિણ્ણસબ્બવિચિકિચ્છો, વિમુત્તિજ્ઝોસિતત્થો [વિમુત્તિજ્ઝાસિતત્તો (સી॰ પી॰)], દિટ્ઠધમ્મો, અચલદળ્હભીરુત્તાણમુપગતો, સમુચ્છિન્નાનુસયો, સબ્બાસવક્ખયં પત્તો, સન્તસુખસમાપત્તિવિહારબહુલો, સબ્બસમણગુણસમુપેતો, ઇમેહિ તિંસગુણવરેહિ સમુપેતો હોતિ.

‘‘નનુ, મહારાજ, થેરો સારિપુત્તો દસસહસ્સિલોકધાતુયા અગ્ગપુરિસો ઠપેત્વા દસબલં લોકાચરિયં, સોપિ અપરિમિતમસઙ્ખ્યેય્યકપ્પે સમાચિતકુસલમૂલો [સમાચિણ્ણકુસલમૂલો (ક॰)] બ્રાહ્મણકુલકુલીનો મનાપિકં કામરતિં અનેકસતસઙ્ખં ધનવરઞ્ચ ઓહાય જિનસાસને પબ્બજિત્વા ઇમેહિ તેરસહિ ધુતગુણેહિ કાયવચીચિત્તં દમયિત્વા અજ્જેતરહિ અનન્તગુણસમન્નાગતો ગોતમસ્સ ભગવતો સાસનવરે ધમ્મચક્કમનુપ્પવત્તકો જાતો. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન એકઙ્ગુત્તરનિકાયવરલઞ્છકે –

‘‘નાહં, ભિક્ખવે, અઞ્ઞં એકપુગ્ગલમ્પિ સમનુપસ્સામિ, યો એવં તથાગતેન અનુત્તરં ધમ્મચક્કં પવત્તિતં સમ્મદેવ અનુપ્પવત્તેતિ, યથયિદં ભિક્ખવે, સારિપુત્તો, સારિપુત્તો. ભિક્ખવે, તથાગતેન અનુત્તરં ધમ્મચક્કં પવત્તિતં સમ્મદેવ અનુપ્પવત્તેતી’’’તિ.

‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, યં કિઞ્ચિ નવઙ્ગં બુદ્ધવચનં, યા ચ લોકુત્તરા કિરિયા, યા ચ લોકે અધિગમવિપુલવરસમ્પત્તિયો, સબ્બં તં તેરસસુ ધુતગુણેસુ સમોધાનોપગત’’ [સમોધાનેતબ્બં (ક॰)] ન્તિ.

ધુતઙ્ગપઞ્હો દુતિયો.

અનુમાનવગ્ગો ચતુત્થો.

૬. ઓપમ્મકથાપઞ્હો

માતિકા

ભન્તે નાગસેન, કતિહઙ્ગેહિ સમન્નાગતો ભિક્ખુ અરહત્તં સચ્છિકરોતીતિ?

ઇધ, મહારાજ, અરહત્તં સચ્છિકાતુકામેન ભિક્ખુના –

ગદ્રભસ્સ [ઘોરસ્સરસ્સ (સી॰ સ્યા॰ પી॰)] એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

કુક્કુટસ્સ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

કલન્દકસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

દીપિનિયા એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

દીપિકસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

કુમ્મસ્સ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

વંસસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

ચાપસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

વાયસસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

મક્કટસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

ગદ્રભવગ્ગો પઠમો.

લાબુલતાય એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

પદુમસ્સ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

બીજસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

સાલકલ્યાણિકાય એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

નાવાય તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

નાવાલગ્ગનકસ્સ [નાવાલગનકસ્સ (સી॰ પી॰)] દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

કૂપસ્સ [કૂપકસ્સ (ક॰)] એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

નિયામકસ્સ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

કમ્મકારસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

સમુદ્દસ્સ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

સમુદ્દવગ્ગો દુતિયો.

પથવિયા પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

આપસ્સ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

તેજસ્સ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

વાયુસ્સ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

પબ્બતસ્સ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

આકાસસ્સ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

ચન્દસ્સ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

સૂરિયસ્સ સત્ત અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

સક્કસ્સ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

ચક્કવત્તિસ્સ ચત્તારિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

પથવીવગ્ગો તતિયો.

ઉપચિકાય એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

બિળારસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

ઉન્દૂરસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

વિચ્છિકસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

નકુલસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

જરસિઙ્ગાલસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

મિગસ્સ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

ગોરૂપસ્સ ચત્તારિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

વરાહસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

હત્થિસ્સ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

ઉપચિકાવગ્ગો ચતુત્થો.

સીહસ્સ સત્ત અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

ચક્કવાકસ્સ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

પેણાહિકાય દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

ઘરકપોતસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

ઉલૂકસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

સતપત્તસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

વગ્ગુલિસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

જલૂકાય એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

સપ્પસ્સ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

અજગરસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

સીહવગ્ગો પઞ્ચમો.

પન્થમક્કટકસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

થનસિતદારકસ્સ [થનપીતદારકસ્સ (સ્યા॰)] એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

ચિત્તકધરકુમ્મસ્સ [ચિત્તકથલકુમ્મસ્સ (ક॰)] એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

પવનસ્સ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

રુક્ખસ્સ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

મેઘસ્સ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

મણિરતનસ્સ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

માગવિકસ્સ ચત્તારિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

બાળિસિકસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

તચ્છકસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

મક્કટવગ્ગો છટ્ઠો.

કુમ્ભસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

કાળાયસસ્સ [કાળહંસસ્સ (ક॰)] દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

છત્તસ્સ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

ખેત્તસ્સ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

અગદસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

ભોજનસ્સ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

ઇસ્સાસસ્સ ચત્તારિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

કુમ્ભવગ્ગો સત્તમો.

રઞ્ઞો ચત્તારિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

દોવારિકસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

નિસદાય એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

પદીપસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

મયૂરસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

તુરઙ્ગસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

સોણ્ડિકસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

ઇન્દખીલસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

તુલાય એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

ખગ્ગસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

મચ્છસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

ઇણગ્ગાહકસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

બ્યાધિતસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

મતસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

નદિયા દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

ઉસભસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

મગ્ગસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

સુઙ્કસાયિકસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

ચોરસ્સ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

સકુણગ્ઘિયા એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

સુનખસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

તિકિચ્છકસ્સ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

ગબ્ભિનિયા દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

ચમરિયા એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

કિકિયા દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

કપોતિકાય તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

એકનયનસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

કસ્સકસ્સ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

જમ્બુકસિઙ્ગાલિયા એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

ચઙ્કવારકસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

દબ્બિયા એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

ઇણસાધકસ્સ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

અનુવિચિનકસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

સારથિસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

ભોજકસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનિ.

તુન્નવાયસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

નાવિકસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

ભમરસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનીતિ.

માતિકા નિટ્ઠિતા.

૧. ગદ્રભવગ્ગો

૧. ગદ્રભઙ્ગપઞ્હો

૧. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘ગદ્રભસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’ન્તિ યં વદેસિ, કતમં તં એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’’ન્તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, ગદ્રભો નામ સઙ્કારકૂટેપિ ચતુક્કેપિ સિઙ્ઘાટકેપિ ગામદ્વારેપિ થુસરાસિમ્હિપિ યત્થ કત્થચિ સયતિ, ન સયનબહુલો હોતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન તિણસન્થારેપિ પણ્ણસન્થારેપિ કટ્ઠમઞ્ચકેપિ છમાયપિ યત્થ કત્થચિ ચમ્મખણ્ડં પત્થરિત્વા યત્થ કત્થચિ સયિતબ્બં, ન સયનબહુલેન ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, ગદ્રભસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન ‘કલિઙ્ગરૂપધાના, ભિક્ખવે, એતરહિ મમ સાવકા વિહરન્તિ અપ્પમત્તા આતાપિનો પધાનસ્મિ’ન્તિ. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન સારિપુત્તેન ધમ્મસેનાપતિનાપિ –

‘‘‘પલ્લઙ્કેન નિસિન્નસ્સ, જણ્ણુકેનાભિવસ્સતિ;
અલં ફાસુવિહારાય, પહિતત્તસ્સ ભિક્ખુનો’’’તિ.

ગદ્રભઙ્ગપઞ્હો પઠમો.

૨. કુક્કુટઙ્ગપઞ્હો

૨. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘કુક્કુટસ્સ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, કુક્કુટો કાલેન સમયેન પટિસલ્લીયતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન કાલેન સમયેનેવ ચેતિયઙ્ગણં સમ્મજ્જિત્વા પાનીયં પરિભોજનીયં ઉપટ્ઠપેત્વા સરીરં પટિજગ્ગિત્વા નહાયિત્વા ચેતિયં વન્દિત્વા વુડ્ઢાનં ભિક્ખૂનં દસ્સનાય ગન્ત્વા કાલેન સમયેન સુઞ્ઞાગારં પવિસિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, કુક્કુટસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

“પુન ચપરં, મહારાજ, કુક્કુટો કાલેન સમયેનેવ વુટ્ઠાતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન કાલેન સમયેનેવ વુટ્ઠહિત્વા ચેતિયઙ્ગણં સમ્મજ્જિત્વા પાનીયં પરિભોજનીયં ઉપટ્ઠપેત્વા સરીરં પટિજગ્ગિત્વા ચેતિયં વન્દિત્વા પુનદેવ સુઞ્ઞાગારં પવિસિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, કુક્કુટસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

“પુન ચપરં, મહારાજ, કુક્કુટો પથવિં ખણિત્વા ખણિત્વા અજ્ઝોહારં અજ્ઝોહરતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન પચ્ચવેક્ખિત્વા પચ્ચવેક્ખિત્વા અજ્ઝોહારં અજ્ઝોહરિતબ્બં ‘નેવ દવાય ન મદાય ન મણ્ડનાય ન વિભૂસનાય, યાવદેવ ઇમસ્સ કાયસ્સ ઠિતિયા યાપનાય વિહિંસૂપરતિયા બ્રહ્મચરિયાનુગ્ગહાય, ઇતિ પુરાણઞ્ચ વેદનં પટિહઙ્ખામિ નવઞ્ચ વેદનં ન ઉપ્પાદેસ્સામિ, યાત્રા ચ મે ભવિસ્સતિ અનવજ્જતા ચ ફાસુવિહારો ચા’તિ. ઇદં, મહારાજ, કુક્કુટસ્સ તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન –

“‘કન્તારે પુત્તમંસંવ, અક્ખસ્સબ્ભઞ્જનં યથા;
એવં આહરિ આહારં, યાપનત્થમમુચ્છિતો’તિ.

“પુન ચપરં, મહારાજ, કુક્કુટો સચક્ખુકોપિ રત્તિં અન્ધો હોતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન અનન્ધેનેવ અન્ધેન વિય ભવિતબ્બં, અરઞ્ઞેપિ ગોચરગામે પિણ્ડાય ચરન્તેનપિ રજનીયેસુ રૂપસદ્દગન્ધરસફોટ્ઠબ્બધમ્મેસુ અન્ધેન બધિરેન મૂગેન વિય ભવિતબ્બં, ન નિમિત્તં ગહેતબ્બં, નાનુબ્યઞ્જનં ગહેતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, કુક્કુટસ્સ ચતુત્થં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન મહાકચ્ચાયનેન –

‘ચક્ખુમાસ્સ યથા અન્ધો, સોતવા બધિરો યથા;
પઞ્ઞવાસ્સ [જિવ્હાવસ્સ (સી॰ પી॰)] યથા મૂગો, બલવા દુબ્બલોરિવ;
અત્તઅત્થે [અથ અત્થે (સી॰ પી॰)] સમુપ્પન્ને, સયેથ મતસાયિક’ન્તિ.

“પુન ચપરં, મહારાજ, કુક્કુટો લેડ્ડુદણ્ડલગુળમુગ્ગરેહિ પરિપાતિયન્તોપિ સકં ગેહં ન વિજહતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ચીવરકમ્મં કરોન્તેનપિ નવકમ્મં કરોન્તેનપિ વત્તપ્પટિવત્તં કરોન્તેનપિ ઉદ્દિસન્તેનપિ ઉદ્દિસાપેન્તેનપિ યોનિસો મનસિકારો ન વિજહિતબ્બો, સકં ખો પનેતં, મહારાજ, યોગિનો ગેહં, યદિદં યોનિસો મનસિકારો . ઇદં, મહારાજ, કુક્કુટસ્સ પઞ્ચમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં . ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન ‘કો ચ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુનો ગોચરો સકો પેત્તિકો વિસયો? યદિદં ચત્તારો સતિપટ્ઠાના’તિ. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન સારિપુત્તેન ધમ્મસેનાપતિનાપિ –

“‘યથા સુદન્તો માતઙ્ગો, સકં સોણ્ડં ન મદ્દતિ;
ભક્ખાભક્ખં વિજાનાતિ, અત્તનો વુત્તિકપ્પનં.

“‘તથેવ બુદ્ધપુત્તેન, અપ્પમત્તેન વા પન;
જિનવચનં ન મદ્દિતબ્બં, મનસિકારવરુત્તમ’”ન્તિ.

કુક્કુટઙ્ગપઞ્હો દુતિયો.

૩. કલન્દકઙ્ગપઞ્હો

૩. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘કલન્દકસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’ન્તિ યં વદેસિ, કતમં તં એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’’ન્તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, કલન્દકો પટિસત્તુમ્હિ ઓપતન્તે નઙ્ગુટ્ઠં પપ્ફોટેત્વા મહન્તં કત્વા તેનેવ નઙ્ગુટ્ઠલગુળેન પટિસત્તું પટિબાહતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન કિલેસસત્તુમ્હિ ઓપતન્તે સતિપટ્ઠાનલગુળં પપ્ફોટેત્વા મહન્તં કત્વા તેનેવ સતિપટ્ઠાનલગુળેન સબ્બકિલેસા પટિબાહિતબ્બા. ઇદં, મહારાજ, કલન્દકસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન ચૂળપન્થકેન –

‘યદા કિલેસા ઓપતન્તિ, સામઞ્ઞગુણધંસના;
સતિપટ્ઠાનલગુળેન, હન્તબ્બા તે પુનપ્પુન’’’ન્તિ.

કલન્દકઙ્ગપઞ્હો તતિયો.

૪. દીપિનિયઙ્ગપઞ્હો

૪. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘દીપિનિયા એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’ન્તિ યં વદેસિ, કતમં તં એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’’ન્તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, દીપિની સકિં યેવ ગબ્ભં ગણ્હાતિ, ન પુનપ્પુનં પુરિસં ઉપેતિ? એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન આયતિં પટિસન્ધિં ઉપ્પત્તિં ગબ્ભસેય્યં ચુતિં ભેદં ખયં વિનાસં સંસારભયં દુગ્ગતિં વિસમં સમ્પીળિતં દિસ્વા ‘પુનબ્ભવે નપ્પટિસન્દહિસ્સામી’તિ યોનિસો મનસિકારો કરણીયો. ઇદં, મહારાજ, દીપિનિયા એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન સુત્તનિપાતે ધનિયગોપાલકસુત્તે –

‘‘‘ઉસભોરિવ છેત્વ બન્ધનાનિ, નાગો પૂતિલતંવ દાલયિત્વા;
નાહં પુનુપેસ્સં ગબ્ભસેય્યં, અથ ચે પત્થયસી પવસ્સ દેવા’’’તિ.

દીપિનિયઙ્ગપઞ્હો ચતુત્થો.

૫. દીપિકઙ્ગપઞ્હો

૫. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘દીપિકસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, દીપિકો અરઞ્ઞે તિણગહનં વા વનગહનં વા પબ્બતગહનં વા નિસ્સાય નિલીયિત્વા મિગે ગણ્હાતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન વિવેકં સેવિતબ્બં અરઞ્ઞં રુક્ખમૂલં પબ્બતં કન્દરં ગિરિગુહં સુસાનં વનપત્થં અબ્ભોકાસં પલાલપુઞ્જં અપ્પસદ્દં અપ્પનિગ્ઘોસં વિજનવાતં મનુસ્સરાહસેય્યકં પટિસલ્લાનસારુપ્પં; વિવેકં સેવમાનો હિ, મહારાજ, યોગી યોગાવચરો નચિરસ્સેવ છળભિઞ્ઞાસુ ચ વસિભાવં પાપુણાતિ. ઇદં, મહારાજ, દીપિકસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેહિ ધમ્મસઙ્ગાહકેહિ –

‘‘‘યથાપિ દીપિકો નામ, નિલીયિત્વા ગણ્હતે [ગણ્હતી (સી॰ પી॰)] મિગે;
તથેવાયં બુદ્ધપુત્તો, યુત્તયોગો વિપસ્સકો;
અરઞ્ઞં પવિસિત્વાન, ગણ્હાતિ ફલમુત્તમ’ન્તિ.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, દીપિકો યં કિઞ્ચિ પસું વધિત્વા વામેન પસ્સેન પતિતં ન ભક્ખેતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન વેળુદાનેન વા પત્તદાનેન વા પુપ્ફદાનેન વા ફલદાનેન વા સિનાનદાનેન વા મત્તિકાદાનેન વા ચુણ્ણદાનેન વા દન્તકટ્ઠદાનેન વા મુખોદકદાનેન વા ચાતુકમ્યતાય વા મુગ્ગસુપ્યતાય [મુગ્ગસુપ્પતાય (સી॰ પી॰)] વા પારિભટ [પારિભટ્ટતાય (સી॰ પી॰)] યતાય વા જઙ્ઘપેસનીયેન વા વેજ્જકમ્મેન વા દૂતકમ્મેન વા પહિણગમનેન વા પિણ્ડપટિપિણ્ડેન વા દાનાનુપ્પદાનેન વા વત્થુવિજ્જાય વા નક્ખત્તવિજ્જાય વા અઙ્ગવિજ્જાય [નગવિજ્જાય (ક॰)] વા અઞ્ઞતરઞ્ઞતરેન વા બુદ્ધપ્પટિકુટ્ઠેન મિચ્છાજીવેન નિપ્ફાદિતં ભોજનં ન ભુઞ્જિતબ્બં [પરિભુઞ્જિતબ્બં (સી॰ પી॰)] વામેન પસ્સેન પતિતં પસું વિય દીપિકો. ઇદં, મહારાજ, દીપિકસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન સારિપુત્તેન ધમ્મસેનાપતિના –

‘‘‘વચીવિઞ્ઞત્તિવિપ્ફારા, ઉપ્પન્નં મધુપાયસં;
સચે ભુત્તો ભવેય્યાહં, સાજીવો ગરહિતો મમ.

‘‘‘યદિપિ મે અન્તગુણં, નિક્ખમિત્વા બહી ચરે;
નેવ ભિન્દેય્યમાજીવં, ચજમાનોપિ જીવિત’’’ન્તિ.

દીપિકઙ્ગપઞ્હો પઞ્ચમો.

૬. કુમ્મઙ્ગપઞ્હો

૬. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘કુમ્મસ્સ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, કુમ્મો ઉદકચરો ઉદકેયેવ વાસં કપ્પેતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સબ્બપાણભૂતપુગ્ગલાનં હિતાનુકમ્પિના મેત્તાસહગતેન ચેતસા વિપુલેન મહગ્ગતેન અપ્પમાણેન અવેરેન અબ્યાપજ્જેન સબ્બાવન્તં લોકં ફરિત્વા વિહરિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, કુમ્મસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, કુમ્મો ઉદકે ઉપ્પિલવન્તો સીસં ઉક્ખિપિત્વા યદિ કોચિ પસ્સતિ, તત્થેવ નિમુજ્જતિ ગાળ્હમોગાહતિ ‘મા મં તે પુન પસ્સેય્યુ’ન્તિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન કિલેસેસુ ઓપતન્તેસુ આરમ્મણસરે નિમુજ્જિતબ્બં ગાળ્હમોગાહિતબ્બં ‘મા મં કિલેસા પુન પસ્સેય્યુ’ન્તિ. ઇદં, મહારાજ, કુમ્મસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં , મહારાજ, કુમ્મો ઉદકતો નિક્ખમિત્વા કાયં ઓતાપેતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન નિસજ્જટ્ઠાનસયનચઙ્કમતો માનસં નીહરિત્વા સમ્મપ્પધાને માનસં ઓતાપેતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, કુમ્મસ્સ તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, કુમ્મો પથવિં ખણિત્વા વિવિત્તે વાસં કપ્પેતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન લાભસક્કારસિલોકં પજહિત્વા સુઞ્ઞં વિવિત્તં કાનનં વનપત્થં પબ્બતં કન્દરં ગિરિગુહં અપ્પસદ્દં અપ્પનિગ્ઘોસં પવિવિત્તમોગાહિત્વા વિવિત્તે યેવ વાસં ઉપગન્તબ્બં. ઇદં, મહારાજ, કુમ્મસ્સ ચતુત્થં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન ઉપસેનેન વઙ્ગન્તપુત્તેન –

‘‘‘વિવિત્તં અપ્પનિગ્ઘોસં, વાળમિગનિસેવિતં;

સેવે સેનાસનં ભિક્ખુ, પટિસલ્લાનકારણા’તિ.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, કુમ્મો ચારિકં ચરમાનો યદિ કઞ્ચિ પસ્સતિ વા, સદ્દં સુણાતિ વા, સોણ્ડિપઞ્ચમાનિ અઙ્ગાનિ સકે કપાલે નિદહિત્વા અપ્પોસ્સુક્કો તુણ્હીભૂતો તિટ્ઠતિ કાયમનુરક્ખન્તો, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સબ્બત્થ રૂપસદ્દગન્ધરસફોટ્ઠબ્બધમ્મેસુ આપતન્તેસુ છસુ દ્વારેસુ સંવરકવાટં અનુગ્ઘાટેત્વા માનસં સમોદહિત્વા સંવરં કત્વા સતેન સમ્પજાનેન વિહાતબ્બં સમણધમ્મં અનુરક્ખમાનેન. ઇદં, મહારાજ, કુમ્મસ્સ પઞ્ચમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન સંયુત્તનિકાયવરે કુમ્મૂપમસુત્તન્તે –

‘‘‘કુમ્મોવ અઙ્ગાનિ સકે કપાલે, સમોદહં ભિક્ખુ મનોવિતક્કે;
અનિસ્સિતો અઞ્ઞમહેઠયાનો, પરિનિબ્બુતોનૂપવદેય્ય કઞ્ચી’’’તિ.

કુમ્મઙ્ગપઞ્હો છટ્ઠો.

૭. વંસઙ્ગપઞ્હો

૭. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘વંસસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’ન્તિ યં વદેસિ, કતમં તં એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’’ન્તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, વંસો યત્થ વાતો, તત્થ અનુલોમેતિ, નાઞ્ઞત્થમનુધાવતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન યં બુદ્ધેન ભગવતા ભાસિતં નવઙ્ગં સત્થુ સાસનં, તં અનુલોમયિત્વા કપ્પિયે અનવજ્જે ઠત્વા સમણધમ્મં યેવ પરિયેસિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, વંસસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં મહારાજ થેરેન રાહુલેન –

‘‘‘નવઙ્ગં બુદ્ધવચનં, અનુલોમેત્વાન સબ્બદા;
કપ્પિયે અનવજ્જસ્મિં, ઠત્વાપાયં સમુત્તરિ’’’ન્તિ.

વંસઙ્ગપઞ્હો સત્તમો.

૮. ચાપઙ્ગપઞ્હો

૮. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘ચાપસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’ન્તિ યં વદેસિ, કતમં તં એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’’ન્તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, ચાપો સુતચ્છિતો નમિતો [મિતો (સી॰ પી॰ ક॰)] યાવગ્ગમૂલં સમકમેવ અનુનમતિ નપ્પટિત્થમ્ભતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન થેરનવમજ્ઝિમસમકેસુ અનુનમિતબ્બં નપ્પટિફરિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, ચાપસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન વિધુર [પુણ્ણક] જાતકે –

‘‘‘ચાપોવૂનુદરો ધીરો, વંસો વાપિ પકમ્પયે [ચાપો વા નુન મે ધીરો, વંસોવ અનુલોમયં (સી॰ પી॰ ક॰)];
પટિલોમં ન વત્તેય્ય, સ રાજવસતિં વસે’’’તિ.

ચાપઙ્ગપઞ્હો અટ્ઠમો.

૯. વાયસઙ્ગપઞ્હો

૯. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘વાયસસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, વાયસો આસઙ્કિતપરિસઙ્કિતો યત્તપ્પયત્તો ચરતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન આસઙ્કિતપરિસઙ્કિતેન યત્તપયત્તેન ઉપટ્ઠિતાય સતિયા સંવુતેહિ ઇન્દ્રિયેહિ ચરિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, વાયસસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, વાયસો યં કિઞ્ચિ ભોજનં દિસ્વા ઞાતીહિ સંવિભજિત્વા ભુઞ્જતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન યે તે લાભા ધમ્મિકા ધમ્મલદ્ધા અન્તમસો પત્તપરિયાપન્નમત્તમ્પિ, તથારૂપેહિ લાભેહિ પટિવિભત્તભોગિના ભવિતબ્બં સીલવન્તેહિ સબ્રહ્મચારીહિ. ઇદં, મહારાજ, વાયસસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન સારિપુત્તેન ધમ્મસેનાપતિના –

‘‘‘સચે મે ઉપનામેન્તિ, યથાલદ્ધં તપસ્સિનો;
સબ્બે સંવિભજિત્વાન, તતો ભુઞ્જામિ ભોજન’’’ન્તિ.

વાયસઙ્ગપઞ્હો નવમો.

૧૦. મક્કટઙ્ગપઞ્હો

૧૦. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘મક્કટસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, મક્કટો વાસમુપગચ્છન્તો તથારૂપે ઓકાસે મહતિમહારુક્ખે પવિવિત્તે સબ્બટ્ઠકસાખે [સબ્બત્થકસાખે (સ્યા॰), સબ્બટ્ઠસાખે (ક॰)] ભીરુત્તાણે વાસમુપગચ્છતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ , યોગિના યોગાવચરેન લજ્જિં પેસલં સીલવન્તં કલ્યાણધમ્મં બહુસ્સુતં ધમ્મધરં વિનયધરં પિયં ગરુભાવનીયં વત્તારં વચનક્ખમં ઓવાદકં વિઞ્ઞાપકં સન્દસ્સકં સમાદપકં સમુત્તેજકં સમ્પહંસકં એવરૂપં કલ્યાણમિત્તં આચરિયં નિસ્સાય વિહરિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, મક્કટસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, મક્કટો રુક્ખે યેવ ચરતિ તિટ્ઠતિ નિસીદતિ, યદિ નિદ્દં ઓક્કમતિ, તત્થેવ રત્તિં વાસમનુભવતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન પવનાભિમુખેન ભવિતબ્બં, પવને યેવ ઠાનચઙ્કમનિસજ્જાસયનં નિદ્દં ઓક્કમિતબ્બં, તત્થેવ સતિપટ્ઠાનમનુભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, મક્કટસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન સારિપુત્તેન ધમ્મસેનાપતિના –

‘‘‘ચઙ્કમન્તોપિ તિટ્ઠન્તો, નિસજ્જાસયનેન વા;
પવને સોભતે ભિક્ખુ, પવનન્તંવ વણ્ણિત’’’ન્તિ.

મક્કટઙ્ગપઞ્હો દસમો.

ગદ્રભવગ્ગો પઠમો.

તસ્સુદ્દાનં –

ગદ્રભો ચેવ [ઘોરસ્સરો ચ (સી॰ સ્યા॰ પી॰)] કુક્કુટો, કલન્દો દીપિનિ દીપિકો;

કુમ્મો વંસો ચ ચાપો ચ, વાયસો અથ મક્કટોતિ.

૨. સમુદ્દવગ્ગો

૧. લાબુલતઙ્ગપઞ્હો

૧. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘લાબુલતાય એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’ન્તિ યં વદેસિ, કતમં તં એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’’ન્તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, લાબુલતા તિણે વા કટ્ઠે વા લતાય વા સોણ્ડિકાહિ આલમ્બિત્વા તસ્સૂપરિ વડ્ઢતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન અરહત્તે અભિવડ્ઢિતુકામેન મનસા આરમ્મણં આલમ્બિત્વા અરહત્તે અભિવડ્ઢિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, લાબુલતાય એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન સારિપુત્તેન ધમ્મસેનાપતિના –

‘‘‘યથા લાબુલતા નામ, તિણે કટ્ઠે લતાય વા;
આલમ્બિત્વા સોણ્ડિકાહિ, તતો વડ્ઢતિ ઉપ્પરિ.

‘‘‘તથેવ બુદ્ધપુત્તેન, અરહત્તફલકામિના;
આરમ્મણં આલમ્બિત્વા, વડ્ઢિતબ્બં અસેક્ખફલે’’’તિ.

લાબુલતઙ્ગપઞ્હો પઠમો.

૨. પદુમઙ્ગપઞ્હો

૨. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘પદુમસ્સ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ ? ‘‘યથા, મહારાજ, પદુમં ઉદકે જાતં ઉદકે સંવદ્ધં અનુપલિત્તં ઉદકેન, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન કુલે ગણે લાભે યસે સક્કારે સમ્માનનાય પરિભોગપચ્ચયેસુ ચ સબ્બત્થ અનુપલિત્તેન ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, પદુમસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, પદુમં ઉદકા અચ્ચુગ્ગમ્મ ઠાતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સબ્બલોકં અભિભવિત્વા અચ્ચુગ્ગમ્મ લોકુત્તરધમ્મે ઠાતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, પદુમસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, પદુમં અપ્પમત્તકેનપિ અનિલેન એરિતં ચલતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન અપ્પમત્તકેસુપિ કિલેસેસુ સંયમો કરણીયો, ભયદસ્સાવિના વિહરિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, પદુમસ્સ તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન ‘અણુમત્તેસુ વજ્જેસુ ભયદસ્સાવી સમાદાય સિક્ખતિ સિક્ખાપદેસૂ’તિ.

પદુમઙ્ગપઞ્હો દુતિયો.

૩. બીજઙ્ગપઞ્હો

૩. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘બીજસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, બીજં અપ્પકમ્પિ સમાનં ભદ્દકે ખેત્તે વુત્તં દેવે સમ્મા ધારં પવેચ્છન્તે સુબહૂનિ ફલાનિ અનુદસ્સતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન યથા પટિપાદિતં સીલં કેવલં સામઞ્ઞફલમનુદસ્સતિ. એવં સમ્મા પટિપજ્જિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, બીજસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, બીજં સુપરિસોધિતે ખેત્તે રોપિતં ખિપ્પમેવ સંવિરૂહતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન માનસં સુપરિગ્ગહિતં સુઞ્ઞાગારે પરિસોધિતં સતિપટ્ઠાનખેત્તવરે ખિત્તં ખિપ્પમેવ વિરૂહતિ. ઇદં, મહારાજ, બીજસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં . ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન અનુરુદ્ધેન –

‘‘‘યથાપિ ખેત્તે [યથા ખેત્તે (સી॰)] પરિસુદ્ધે, બીજઞ્ચસ્સ પતિટ્ઠિતં;
વિપુલં તસ્સ ફલં હોતિ, અપિ તોસેતિ કસ્સકં.

‘‘‘તથેવ યોગિનો ચિત્તં, સુઞ્ઞાગારે વિસોધિતં;
સતિપટ્ઠાનખેત્તમ્હિ, ખિપ્પમેવ વિરૂહતી’’’તિ.

બીજઙ્ગપઞ્હો તતિયો.

૪. સાલકલ્યાણિકઙ્ગપઞ્હો

૪. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘સાલકલ્યાણિકાય એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’ન્તિ યં વદેસિ, કતમં તં એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’’ન્તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, સાલકલ્યાણિકા નામ અન્તોપથવિયં યેવ અભિવડ્ઢતિ હત્થસતમ્પિ ભિય્યોપિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ચત્તારિ સામઞ્ઞફલાનિ ચતસ્સો પટિસમ્ભિદા છળભિઞ્ઞાયો કેવલઞ્ચ સમણધમ્મં સુઞ્ઞાગારે યેવ પરિપૂરયિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, સાલકલ્યાણિકાય એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન રાહુલેન –

‘‘‘સાલકલ્યાણિકા નામ, પાદપો ધરણીરુહો;
અન્તોપથવિયં યેવ, સતહત્થોપિ વડ્ઢતિ.

‘‘‘યથા કાલમ્હિ સમ્પત્તે, પરિપાકેન સો દુમો;
ઉગ્ગઞ્છિત્વાન એકાહં, સતહત્થોપિ વડ્ઢતિ.

‘‘‘એવમેવાહં મહાવીર, સાલકલ્યાણિકા વિય;
અબ્ભન્તરે સુઞ્ઞાગારે, ધમ્મતો અભિવડ્ઢયિ’’’ન્તિ.

સાલકલ્યાણિકઙ્ગપઞ્હો ચતુત્થો.

૫. નાવઙ્ગપઞ્હો

૫. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘નાવાય તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, નાવા બહુવિધદારુસઙ્ઘાટસમવાયેન બહુમ્પિ જનં તારયતિ, એવમેવ ખો,

મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન આચારસીલગુણવત્તપ્પટિવત્તબહુવિધધમ્મસઙ્ઘાટસમવાયેન સદેવકો લોકો તારયિતબ્બો. ઇદં, મહારાજ, નાવાય પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, નાવા બહુવિધઊમિત્થનિતવેગવિસટમાવટ્ટવેગં સહતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન બહુવિધકિલેસઊમિવેગં લાભસક્કારયસસિલોકપૂજનવન્દના પરકુલેસુ નિન્દાપસંસાસુખદુક્ખસમ્માનનવિમાનનબહુવિધદોસઊમિવેગઞ્ચ સહિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, નાવાય દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, નાવા અપરિમિતમનન્તમપારમક્ખોભિતગમ્ભીરે મહતિમહાઘોસે તિમિતિમિઙ્ગલમકરમચ્છગણાકુલે મહતિમહાસમુદ્દે ચરતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન તિપરિવટ્ટ દ્વાદસાકાર ચતુસચ્ચાભિસમયપ્પટિવેધે માનસં સઞ્ચારયિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, નાવાય તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન સંયુત્તનિકાયવરે સચ્ચસંયુત્તે –

‘‘‘વિતક્કેન્તા ચ ખો તુમ્હે, ભિક્ખવે, ‘‘ઇદં દુક્ખ’’ન્તિ વિતક્કેય્યાથ, ‘‘અયં દુક્ખસમુદયો’’તિ વિતક્કેય્યાથ, ‘‘અયં દુક્ખનિરોધો’’તિ વિતક્કેય્યાથ, ‘‘અયં દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા’’તિ વિતક્કેય્યાથા’’’તિ.

નાવઙ્ગપઞ્હો પઞ્ચમો.

૬. નાવાલગ્ગનકઙ્ગપઞ્હો

૬. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘નાવાલગ્ગનકસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, નાવાલગ્ગનકં બહુઊમિજાલાકુલવિક્ખોભિતસલિલતલે મહતિમહાસમુદ્દે નાવં લગ્ગેતિ ઠપેતિ, ન દેતિ દિસાવિદિસં હરિતું, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન રાગદોસમોહૂમિજાલે મહતિમહાવિતક્કસમ્પહારે ચિત્તં લગ્ગેતબ્બં, ન દાતબ્બં દિસાવિદિસં હરિતું. ઇદં, મહારાજ, નાવાલગ્ગનકસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, નાવાલગ્ગનકં ન પ્લવતિ [ન પિલવતિ (સી॰ પી॰)] વિસીદતિ, હત્થસતેપિ ઉદકે નાવં લગ્ગેતિ ઠાનમુપનેતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન લાભયસસક્કારમાનનવન્દનપૂજનઅપચિતીસુ લાભગ્ગયસગ્ગેપિ ન પ્લવિતબ્બં, સરીરયાપનમત્તકે યેવ ચિત્તં ઠપેતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, નાવાલગ્ગનકસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન સારિપુત્તેન ધમ્મસેનાપતિના –

‘‘‘યથા સમુદ્દે લગ્ગનકં, ન પ્લવતિ વિસીદતિ;
તથેવ લાભસક્કારે, મા પ્લવથ વિસીદથા’’’તિ.

નાવાલગ્ગનકઙ્ગપઞ્હો છટ્ઠો.

૭. કૂપઙ્ગપઞ્હો

૭. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘કૂપસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’ન્તિ યં વદેસિ, કતમં તં એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’’ન્તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, કૂપો રજ્જુઞ્ચ વરત્તઞ્ચ લઙ્કારઞ્ચ ધારેતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સતિસમ્પજઞ્ઞસમન્નાગતેન ભવિતબ્બં, અભિક્કન્તે પટિક્કન્તે આલોકિતે વિલોકિતે સમિઞ્જિતે પસારિતે સઙ્ઘાટિપત્તચીવરધારણે અસિતે પીતે ખાયિતે સાયિતે ઉચ્ચારપસ્સાવકમ્મે ગતે ઠિતે નિસિન્ને સુત્તે જાગરિતે ભાસિતે તુણ્હીભાવે સમ્પજાનકારિના ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, કૂપસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન ‘સતો, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ વિહરેય્ય સમ્પજાનો, અયં વો અમ્હાકં અનુસાસની’’’તિ.

કૂપઙ્ગપઞ્હો સત્તમો.

૮. નિયામકઙ્ગપઞ્હો

૮. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘નિયામકસ્સ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, નિયામકો રત્તિન્દિવં સતતં સમિતં અપ્પમત્તો યત્તપ્પયત્તો નાવં સારેતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ચિત્તં નિયામયમાનેન રત્તિન્દિવં સતતં સમિતં અપ્પમત્તેન યત્તપ્પયત્તેન યોનિસો મનસિકારેન ચિત્તં નિયામેતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, નિયામકસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન ધમ્મપદે –

> ‘‘‘અપ્પમાદરતા હોથ, સચિત્તમનુરક્ખથ;
> દુગ્ગા ઉદ્ધરથત્તાનં, પઙ્કે સન્નોવ [સત્તોવ (સી॰ પી॰)] કુઞ્જરો’તિ.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, નિયામકસ્સ યં કિઞ્ચિ મહાસમુદ્દે કલ્યાણં વા પાપકં વા, સબ્બં તં વિદિતં હોતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન કુસલાકુસલં સાવજ્જાનવજ્જં હીનપ્પણીતં કણ્હસુક્કસપ્પટિભાગં વિજાનિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, નિયામકસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, નિયામકો યન્તે મુદ્દિકં દેતિ ‘મા કોચિ યન્તં આમસિત્થા’તિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ચિત્તે સંવરમુદ્દિકા દાતબ્બા ‘મા કિઞ્ચિ પાપકં અકુસલવિતક્કં વિતક્કેસી’તિ, ઇદં, મહારાજ, નિયામકસ્સ તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન સંયુત્તનિકાયવરે ‘મા, ભિક્ખવે, પાપકે અકુસલે વિતક્કે વિતક્કેય્યાથ, સેય્યથીદં, કામવિતક્કં બ્યાપાદવિતક્કં વિહિંસાવિતક્ક’’’ન્તિ.

નિયામકઙ્ગપઞ્હો અટ્ઠમો.

૯. કમ્મકારઙ્ગપઞ્હો

૯. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘કમ્મકારસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’ન્તિ યં વદેસિ, કતમં તં એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’’ન્તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, કમ્મકારો એવં ચિન્તયતિ ‘ભતકો અહં ઇમાય નાવાય કમ્મં કરોમિ, ઇમાયાહં નાવાય વાહસા ભત્તવેતનં લભામિ, ન મે પમાદો કરણીયો, અપ્પમાદેન મે અયં નાવા વાહેતબ્બા’તિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન એવં ચિન્તયિતબ્બં ‘ઇમં ખો અહં ચાતુમહાભૂતિકં કાયં સમ્મસન્તો સતતં સમિતં અપ્પમત્તો ઉપટ્ઠિતસ્સતિ સતો સમ્પજાનો સમાહિતો એકગ્ગચિત્તો જાતિજરાબ્યાધિમરણસોકપરિદેવદુક્ખદોમનસ્સુપાયાસેહિ

પરિમુચ્ચિસ્સામીતિ અપ્પમાદો મે કરણીયો’તિ, ઇદં, મહારાજ, કમ્મકારસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન સારિપુત્તેન ધમ્મસેનાપતિના –

‘‘‘કાયં ઇમં સમ્મસથ, પરિજાનાથ પુનપ્પુનં;
કાયે સભાવં દિસ્વાન, દુક્ખસ્સન્તં કરિસ્સથા’તિ.

કમ્મકારઙ્ગપઞ્હો નવમો.

૧૦. સમુદ્દઙ્ગપઞ્હો

૧૦. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘સમુદ્દસ્સ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, મહાસમુદ્દો મતેન કુણપેન સદ્ધિં ન સંવસતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન રાગદોસમોહમાનદિટ્ઠિમક્ખપળાસઇસ્સામચ્છરિયમાયાસાઠેય્યકુટિલવિસમદુચ્ચરિતકિલેસમલેહિ સદ્ધિં ન સંવસિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, સમુદ્દસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, મહાસમુદ્દો મુત્તામણિવેળુરિયસઙ્ખસિલાપવાળફલિકમણિવિવિધરતનનિચયં ધારેન્તો પિદહતિ, ન બહિ વિકિરતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન મગ્ગફલઝાનવિમોક્ખસમાધિસમાપત્તિવિપસ્સનાભિઞ્ઞાવિવિધગુણરતનાનિ અધિગન્ત્વા પિદહિતબ્બાનિ, ન બહિ નીહરિતબ્બાનિ. ઇદં, મહારાજ, સમુદ્દસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, મહાસમુદ્દો મહન્તેહિ મહાભૂતેહિ સદ્ધિં સંવસતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન અપ્પિચ્છં સન્તુટ્ઠં ધુતવાદં સલ્લેખવુત્તિં આચારસમ્પન્નં લજ્જિં પેસલં ગરું ભાવનીયં વત્તારં વચનક્ખમં ચોદકં પાપગરહિં ઓવાદકં અનુસાસકં વિઞ્ઞાપકં સન્દસ્સકં સમાદપકં સમુત્તેજકં સમ્પહંસકં કલ્યાણમિત્તં સબ્રહ્મચારિં નિસ્સાય વસિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, મહાસમુદ્દસ્સ તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, મહાસમુદ્દો નવસલિલસમ્પુણ્ણાહિ ગઙ્ગાયમુનાઅચિરવતીસરભૂમહીઆદીહિ નદીસતસહસ્સેહિ અન્તલિક્ખે સલિલધારાહિ ચ પૂરિતોપિ સકં વેલં નાતિવત્તતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન લાભસક્કારસિલોકવન્દનમાનનપૂજનકારણા જીવિતહેતુપિ સઞ્ચિચ્ચ સિક્ખાપદવીતિક્કમો ન કરણીયો. ઇદં, મહારાજ, મહાસમુદ્દસ્સ ચતુત્થં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન –

‘સેય્યથાપિ, મહારાજ [પહારાધ (સી॰ પી॰)], મહાસમુદ્દો ઠિતધમ્મો વેલં નાતિક્કમતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યં મહા સાવકાનં સિક્ખાપદં પઞ્ઞત્તં, તં મમ સાવકા જીવિતહેતુપિ નાતિક્કમન્તી’તિ.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, મહાસમુદ્દો સબ્બસવન્તીહિ ગઙ્ગાયમુનાઅચિરવતીસરભૂમહીહિ અન્તલિક્ખે ઉદકધારાહિપિ ન પરિપૂરતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ઉદ્દેસપરિપુચ્છાસવનધારણવિનિચ્છયઅભિધમ્મવિનયગાળ્હસુત્તન્તવિગ્ગહપદનિક્ખેપપદસન્ધિપદવિભત્તિનવઙ્ગજિનસાસનવરં સુણન્તેનાપિ ન તપ્પિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, મહાસમુદ્દસ્સ પઞ્ચમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન સુતસોમજાતકે –

‘‘‘અગ્ગિ યથા તિણકટ્ઠં દહન્તો, ન તપ્પતિ સાગરો વા નદીહિ;
એવમ્પિ ચે [એવમ્પિ વે (સ્યા॰), એવં હિ મે (ક॰) જા॰ ૧ અસીતિનિપાતે] પણ્ડિતા રાજસેટ્ઠ, સુત્વા ન તપ્પન્તિ સુભાસિતેના’’’તિ.

સમુદ્દઙ્ગપઞ્હો દસમો.સમુદ્દવગ્ગો દુતિયો.

તસ્સુદ્દાનં –

લાબુલતા ચ પદુમં, બીજં સાલકલ્યાણિકા;
નાવા ચ નાવાલગ્ગનં, કૂપો નિયામકો તથા;
કમ્મકારો સમુદ્દો ચ, વગ્ગો તેન પવુચ્ચતીતિ.

૩. પથવીવગ્ગો

૧. પથવીઅઙ્ગપઞ્હો

૧. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘પથવિયા પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, પથવી ઇટ્ઠાનિટ્ઠાનિ કપ્પૂરાગરુતગરચન્દનકુઙ્કુમાદીનિ આકિરન્તેપિ પિત્તસેમ્હપુબ્બરુહિરસેદમેદખેળસિઙ્ઘાણિકલસિક- મુત્તકરીસાદીનિ આકિરન્તેપિ તાદિસા યેવ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ઇટ્ઠાનિટ્ઠે લાભાલાભે યસાયસે નિન્દાપસંસાય સુખદુક્ખે સબ્બત્થ તાદિના યેવ ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, પથવિયા પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, પથવી મણ્ડનવિભૂસનાપગતા સકગન્ધપરિભાવિતા, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન વિભૂસનાપગતેન સકસીલગન્ધપરિભાવિતેન ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, પથવિયા દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, પથવી નિરન્તરા અખણ્ડચ્છિદ્દા અસુસિરા બહલા ઘના વિત્થિણ્ણા, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન નિરન્તરમખણ્ડચ્છિદ્દમસુસિરબહલઘનવિત્થિણ્ણસીલેન ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, પથવિયા તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, પથવી ગામનિગમનગરજનપદરુક્ખપબ્બતનદીતળાકપોક્ખરણીમિગપક્ખિમનુજનરનારિગણં ધારેન્તીપિ અકિલાસુ હોતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ઓવદન્તેનપિ અનુસાસન્તેનપિ વિઞ્ઞાપેન્તેનપિ સન્દસ્સેન્તેનપિ સમાદપેન્તેનપિ સમુત્તેજેન્તેનપિ સમ્પહંસેન્તેનપિ ધમ્મદેસનાસુ અકિલાસુના ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, પથવિયા ચતુત્થં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, પથવી અનુનયપ્પટિઘવિપ્પમુત્તા, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન અનુનયપ્પટિઘવિપ્પમુત્તેન પથવિસમેન ચેતસા વિહરિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, પથવિયા પઞ્ચમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં , મહારાજ, ઉપાસિકાય ચૂળસુભદ્દાય સકસમણે પરિકિત્તયમાનાય –

‘‘‘એકચ્ચે બાહં વાસિયા, તચ્છે કુપિતમાનસા [કુપિતમાનસો (ક॰)];
એકચ્ચેબાહં ગન્ધેન, આલિમ્પેય્ય પમોદિતા [પમોદિતો (ક॰)].

‘‘‘અમુસ્મિં પટિઘો નત્થિ, રાગો અસ્મિં ન વિજ્જતિ;
પથવીસમચિત્તા તે, તાદિસા સમણા મમા’’’તિ.

પથવીઅઙ્ગપઞ્હો પઠમો.

૨. આપઙ્ગપઞ્હો

૨. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘આપસ્સ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, આપો સુસણ્ઠિતમકમ્પિતમલુળિતસભાવપરિસુદ્ધો, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન કુહનલપનનેમિત્તકનિપ્પેસિકતં અપનેત્વા સુસણ્ઠિતમકમ્પિતમલુળિતસભાવપરિસુદ્ધાચારેન ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, આપસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, આપો સીતલસભાવસણ્ઠિતો, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સબ્બસત્તેસુ ખન્તિમેત્તાનુદ્દયસમ્પન્નેન હિતેસિના અનુકમ્પકેન ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, આપસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, આપો અસુચિં સુચિં કરોતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ગામે વા અરઞ્ઞે વા ઉપજ્ઝાયે ઉપજ્ઝાયમત્તેસુ આચરિયે આચરિયમત્તેસુ સબ્બત્થ અનધિકરણેન ભવિતબ્બં અનવસેસકારિના. ઇદં, મહારાજ, આપસ્સ તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, આપો બહુજનપત્થિતો, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન અપ્પિચ્છસન્તુટ્ઠપવિવિત્તપટિસલ્લાનેન સતતં સબ્બલોકમભિપત્થિતેન ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, આપસ્સ ચતુત્થં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, આપો ન કસ્સચિ અહિતમુપદહતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન પરભણ્ડનકલહવિગ્ગહવિવાદરિત્તજ્ઝાનઅરતિજનનં કાયવચીચિત્તેહિ પાપકં ન કરણીયં. ઇદં, મહારાજ, આપસ્સ પઞ્ચમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં મહારાજ, ભગવતા, દેવાતિદેવેન કણ્હજાતકે –

‘‘‘વરઞ્ચે મે અદો સક્ક, સબ્બભૂતાનમિસ્સર;
ન મનો વા સરીરં વા, મં-કતે સક્ક કસ્સચિ;
કદાચિ ઉપહઞ્ઞેથ, એતં સક્ક વરં વરે’’’તિ.

આપઙ્ગપઞ્હો દુતિયો.

૩. તેજઙ્ગપઞ્હો

3. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘તેજસ્સ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, તેજો તિણકટ્ઠસાખાપલાસં ડહતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન યે તે અબ્ભન્તરા વા બાહિરા વા કિલેસા ઇટ્ઠાનિટ્ઠારમ્મણાનુભવના, સબ્બે તે ઞાણગ્ગિના ડહિતબ્બા. ઇદં, મહારાજ, તેજસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, તેજો નિદ્દયો અકારુણિકો, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સબ્બકિલેસેસુ કારુઞ્ઞાનુદ્દયા ન કાતબ્બા. ઇદં, મહારાજ, તેજસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, તેજો સીતં પટિહનતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન વીરિયસન્તાપતેજં અભિજનેત્વા કિલેસા પટિહન્તબ્બા. ઇદં, મહારાજ, તેજસ્સ તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, તેજો અનુનયપ્પટિઘવિપ્પમુત્તો ઉણ્હમભિજનેતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન અનુનયપ્પટિઘવિપ્પમુત્તેન તેજોસમેન ચેતસા વિહરિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, તેજસ્સ ચતુત્થં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, તેજો અન્ધકારં વિધમિત્વા [વિધમતિ (સી॰ પી॰ ક॰)] આલોકં દસ્સયતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન અવિજ્જન્ધકારં વિધમિત્વા ઞાણાલોકં દસ્સયિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, તેજસ્સ પઞ્ચમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન સકં પુત્તં રાહુલં ઓવદન્તેન –

‘તેજોસમં [મ॰ નિ॰ ૨.૧૧૯], રાહુલ, ભાવનં ભાવેહિ, તેજોસમં હિ તે, રાહુલ, ભાવનં ભાવયતો ઉપ્પન્ના? મનાપામનાપા ફસ્સા ચિત્તં ન પરિયાદાય ઠસ્સન્તી’’’તિ.

તેજઙ્ગપઞ્હો તતિયો.

૪. વાયુઙ્ગપઞ્હો

૪. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘વાયુસ્સ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, વાયુ સુપુપ્ફિતવનસણ્ડન્તરં અભિવાયતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન વિમુત્તિવરકુસુમપુપ્ફિતારમ્મણવનન્તરે રમિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, વાયુસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, વાયુ ધરણીરુહપાદપગણે મથયતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન વનન્તરગતેન સઙ્ખારે વિચિનન્તેન કિલેસા મથયિતબ્બા. ઇદં, મહારાજ, વાયુસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, વાયુ આકાસે ચરતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન લોકુત્તરધમ્મેસુ માનસં સઞ્ચારયિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, વાયુસ્સ તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, વાયુ ગન્ધં અનુભવતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન અત્તનો સીલવરસુરભિગન્ધો [સીલસુરભિગન્દો (સી॰ પી॰)] અનુભવિતબ્બો. ઇદં, મહારાજ, વાયુસ્સ ચતુત્થં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, વાયુ નિરાલયો અનિકેતવાસી, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન નિરાલયમનિકેતમસન્થવેન સબ્બત્થ વિમુત્તેન ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, વાયુસ્સ પઞ્ચમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન સુત્તનિપાતે –

‘‘‘સન્થવાતો ભયં જાતં, નિકેતા જાયતે રજો;
અનિકેતમસન્થવં, એતં વે મુનિદસ્સન’’’ન્તિ.

વાયુઙ્ગપઞ્હો ચતુત્થો.

૫. પબ્બતઙ્ગપઞ્હો

૫. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘પબ્બતસ્સ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ ? ‘‘યથા, મહારાજ, પબ્બતો અચલો અકમ્પિતો [અકમ્પિયો (સી॰ પી॰)] અસમ્પવેધી, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સમ્માનને વિમાનને સક્કારે અસક્કારે ગરુકારે અગરુકારે યસે અયસે નિન્દાય પસંસાય સુખે દુક્ખે ઇટ્ઠાનિટ્ઠેસુ સબ્બત્થ રૂપસદ્દગન્ધરસફોટ્ઠબ્બધમ્મેસુ રજનીયેસુ ન રજ્જિતબ્બં, દુસ્સનીયેસુ ન દુસ્સિતબ્બં, મુય્હનીયેસુ ન મુય્હિતબ્બં, ન કમ્પિતબ્બં ન ચલિતબ્બં, પબ્બતેન વિય અચલેન ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, પબ્બતસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન –

‘‘‘સેલો યથા એકઘનો [એકગ્ઘનો (ક॰) ધ॰ પ॰ ૮૧ ધમ્મપદે], વાતેન ન સમીરતિ;
એવં નિન્દાપસંસાસુ, ન સમિઞ્જન્તિ પણ્ડિતા’તિ.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, પબ્બતો થદ્ધો ન કેનચિ સંસટ્ઠો, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન થદ્ધેન અસંસટ્ઠેન ભવિતબ્બં, ન કેનચિ સંસગ્ગો કરણીયો. ઇદં, મહારાજ, પબ્બતસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન –

‘‘‘અસંસટ્ઠં ગહટ્ઠેહિ, અનાગારેહિ ચૂભયં;
અનોકસારિમપ્પિચ્છં, તમહં બ્રૂમિ બ્રાહ્મણ’ન્તિ.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, પબ્બતે બીજં ન વિરૂહતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સકમાનસે કિલેસા ન વિરૂહાપેતબ્બા. ઇદં, મહારાજ, પબ્બતસ્સ તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન સુભૂતિના –

‘‘‘રાગૂપસંહિતં ચિત્તં, યદા ઉપ્પજ્જતે મમ;
સયંવ પચ્ચવેક્ખામિ [પચ્ચવેક્ખિત્વા (સબ્બત્થ)], એકગ્ગો [એકકો (સબ્બત્થ)] તં દમેમહં.

‘‘‘રજ્જસે [રજ્જસિ (સી॰), રઞ્જસિ (પી॰)] રજનીયે ચ, દુસ્સનીયે ચ દુસ્સસે;
મુય્હસે [મુય્હસિ (સી॰)] મોહનીયે ચ, નિક્ખમસ્સુ વના તુવં.

‘‘‘વિસુદ્ધાનં અયં વાસો, નિમ્મલાનં તપસ્સિનં;

મા ખો વિસુદ્ધં દૂસેસિ, નિક્ખમસ્સુ વના તુવ’ન્તિ.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, પબ્બતો અચ્ચુગ્ગતો, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ઞાણચ્ચુગ્ગતેન ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, પબ્બતસ્સ ચતુત્થં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન –

‘‘‘પમાદં અપ્પમાદેન, યદા નુદતિ પણ્ડિતો;
પઞ્ઞાપાસાદમારુય્હ, અસોકો સોકિનિં પજં;
પબ્બતટ્ઠોવ ભૂમટ્ઠે [ભુમ્મટ્ઠે (સી॰ પી॰)], ધીરો બાલે અવેક્ખતી’તિ.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, પબ્બતો અનુન્નતો અનોનતો, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ઉન્નતાવનતિ ન કરણીયા. ઇદં, મહારાજ, પબ્બતસ્સ પઞ્ચમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ઉપાસિકાય ચૂળસુભદ્દાય સકસમણે પરિકિત્તયમાનાય –

‘‘‘લાભેન ઉન્નતો લોકો, અલાભેન ચ ઓનતો;
લાભાલાભેન એકત્થા [એકટ્ઠા (સી॰ પી॰)], તાદિસા સમણા મમા’’’તિ.

પબ્બતઙ્ગપઞ્હો પઞ્ચમો.

૬. આકાસઙ્ગપઞ્હો

૬. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘આકાસસ્સ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, આકાસો સબ્બસો અગય્હો, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સબ્બસો કિલેસેહિ અગય્હેન ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, આકાસસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, આકાસો ઇસિતાપસભૂતદિજગણાનુસઞ્ચરિતો, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ‘અનિચ્ચં દુક્ખં અનત્તા’તિ સઙ્ખારેસુ માનસં સઞ્ચારયિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, આકાસસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, આકાસો સન્તાસનીયો, એવમેવ ખો, મહારાજ , યોગિના યોગાવચરેન સબ્બભવપટિસન્ધીસુ માનસં ઉબ્બેજયિતબ્બં, અસ્સાદો ન કાતબ્બો. ઇદં, મહારાજ, આકાસસ્સ તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, આકાસો અનન્તો અપ્પમાણો અપરિમેય્યો, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન અનન્તસીલેન અપરિમિતઞાણેન ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, આકાસસ્સ ચતુત્થં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, આકાસો અલગ્ગો અસત્તો અપ્પતિટ્ઠિતો અપલિબુદ્ધો, એવમેવ ખો , મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન કુલે ગણે લાભે આવાસે પલિબોધે પચ્ચયે સબ્બકિલેસેસુ ચ સબ્બત્થ અલગ્ગેન ભવિતબ્બં, અનાસત્તેન અપ્પતિટ્ઠિતેન અપલિબુદ્ધેન ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, આકાસસ્સ પઞ્ચમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન સકં પુત્તં રાહુલં ઓવદન્તેન – ‘સેય્યથાપિ, રાહુલ [મ॰ નિ॰ ૨.૧૧૯], આકાસો

ન કત્થચિ પતિટ્ઠિતો, એવમેવ ખો ત્વં, રાહુલ, આકાસસમં ભાવનં ભાવેહિ, આકાસસમં હિ તે, રાહુલ, ભાવનં ભાવયતો ઉપ્પન્ના મનાપામનાપા ફસ્સા ચિત્તં પરિયાદાય ઠસ્સન્તી’’’તિ.

આકાસઙ્ગપઞ્હો છટ્ઠો.

૭. ચન્દઙ્ગપઞ્હો

૭. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘ચન્દસ્સ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, ચન્દો સુક્કપક્ખે ઉદયન્તો ઉત્તરુત્તરિં વડ્ઢતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન આચારસીલગુણવત્તપ્પટિપત્તિયા આગમાધિગમે પટિસલ્લાને સતિપટ્ઠાને ઇન્દ્રિયેસુ ગુત્તદ્વારતાય ભોજને મત્તઞ્ઞુતાય જાગરિયાનુયોગે ઉત્તરુત્તરિં વડ્ઢિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, ચન્દસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, ચન્દો ઉળારાધિપતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ઉળારેન છન્દાધિપતિના ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, ચન્દસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, ચન્દો નિસાય ચરતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન પવિવિત્તેન ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, ચન્દસ્સ તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, ચન્દો વિમાનકેતુ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સીલકેતુના ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, ચન્દસ્સ ચતુત્થં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, ચન્દો આયાચિતપત્થિતો ઉદેતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન આયાચિતપત્થિતેન કુલાનિ ઉપસઙ્કમિતબ્બાનિ. ઇદં, મહારાજ, ચન્દસ્સ પઞ્ચમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન સંયુત્તનિકાયવરે ‘ચન્દૂપમા, ભિક્ખવે, કુલાનિ ઉપસઙ્કમથ, અપકસ્સેવ કાયં અપકસ્સ ચિત્તં નિચ્ચનવકા કુલેસુ અપ્પગબ્ભા’’’તિ [અપ્પગબ્બાતિ (ક॰) સં॰ નિ॰ ૨.૧૪૬].

ચન્દઙ્ગપઞ્હો સત્તમો.

૮. સૂરિયઙ્ગપઞ્હો

૮. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘સૂરિયસ્સ [સુરિયસ્સ (સી॰ સ્યા॰ પી॰)] સત્ત અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ સત્ત અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, સૂરિયો સબ્બં ઉદકં પરિસોસેતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સબ્બકિલેસા અનવસેસં પરિસોસેતબ્બા. ઇદં, મહારાજ, સૂરિયસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, સૂરિયો તમન્ધકારં વિધમતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સબ્બં રાગતમં દોસતમં મોહતમં માનતમં દિટ્ઠિતમં કિલેસતમં સબ્બં દુચ્ચરિતતમં વિધમયિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, સૂરિયસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

“પુન ચપરં, મહારાજ, સૂરિયો અભિક્ખણં ચરતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન અભિક્ખણં યોનિસો મનસિકારો કાતબ્બો. ઇદં, મહારાજ, સૂરિયસ્સ તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

“પુન ચપરં, મહારાજ, સૂરિયો રંસિમાલી, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન આરમ્મણમાલિના ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, સૂરિયસ્સ ચતુત્થં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

“પુન ચપરં, મહારાજ, સૂરિયો મહાજનકાયં સન્તાપેન્તો ચરતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન આચારસીલગુણવત્તપ્પટિપત્તિયા ઝાનવિમોક્ખસમાધિસમાપત્તિઇન્દ્રિયબલબોજ્ઝઙ્ગસતિપટ્ઠાનસમ્મપ્પધાનઇદ્ધિપાદેહિ સદેવકો લોકો સન્તાપયિતબ્બો. ઇદં, મહારાજ, સૂરિયસ્સ પઞ્ચમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

“પુન ચપરં, મહારાજ, સૂરિયો રાહુભયા ભીતો ચરતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન દુચ્ચરિતદુગ્ગતિવિસમકન્તારવિપાકવિનિપાતકિલેસજાલજટિતે દિટ્ઠિસઙ્ઘાટપટિમુક્કે કુપથપક્ખન્દે કુમ્મગ્ગપટિપન્ને [કુમગ્ગપટિપન્ને (સ્યા॰ ક॰)] સત્તે દિસ્વા મહતા સંવેગભયેન માનસં સંવેજેતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, સૂરિયસ્સ છટ્ઠં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

“પુન ચપરં, મહારાજ, સૂરિયો કલ્યાણપાપકે દસ્સેતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ઇન્દ્રિયબલબોજ્ઝઙ્ગસતિપટ્ઠાનસમ્મપ્પધાનઇદ્ધિપાદલોકિયલોકુત્તરધમ્મા દસ્સેતબ્બા. ઇદં, મહારાજ, સૂરિયસ્સ સત્તમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન વઙ્ગીસેન –

‘‘‘યથાપિ સૂરિયો ઉદયન્તો, રૂપં દસ્સેતિ પાણિનં;
સુચિઞ્ચ અસુચિઞ્ચાપિ, કલ્યાણઞ્ચાપિ પાપકં.

‘‘‘તથા ભિક્ખુ ધમ્મધરો, અવિજ્જાપિહિતં જનં;
પથં દસ્સેતિ વિવિધં, આદિચ્ચોવુદયં યથા’’’તિ.

સૂરિયઙ્ગપઞ્હો અટ્ઠમો.

૯. સક્કઙ્ગપઞ્હો

૯. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘સક્કસ્સ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, સક્કો એકન્તસુખસમપ્પિતો, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન એકન્તપવિવેકસુખાભિરતેન ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, સક્કસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, સક્કો દેવે દિસ્વા પગ્ગણ્હાતિ, હાસમભિજનેતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન કુસલેસુ ધમ્મેસુ અલીનમતન્દિતં સન્તં માનસં પગ્ગહેતબ્બં, હાસમભિજનેતબ્બં, ઉટ્ઠહિતબ્બં ઘટિતબ્બં વાયમિતબ્બં . ઇદં, મહારાજ, સક્કસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, સક્કસ્સ અનભિરતિ નુપ્પજ્જતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સુઞ્ઞાગારે અનભિરતિ ન ઉપ્પાદેતબ્બા. ઇદં, મહારાજ, સક્કસ્સ તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન સુભૂતિના –

‘‘‘સાસને તે મહાવીર, યતો પબ્બજિતો અહં;
નાભિજાનામિ ઉપ્પન્નં, માનસં કામસંહિત’’’ન્તિ.

સક્કઙ્ગપઞ્હો નવમો.

૧૦. ચક્કવત્તિઙ્ગપઞ્હો

૧૦. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘ચક્કવત્તિસ્સ ચત્તારિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ ચત્તારિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ , ચક્કવત્તી ચતૂહિ સઙ્ગહવત્થૂહિ જનં સઙ્ગણ્હાતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ચતસ્સન્નં પરિસાનં માનસં સઙ્ગહેતબ્બં અનુગ્ગહેતબ્બં સમ્પહંસેતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, ચક્કવત્તિસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, ચક્કવત્તિસ્સ વિજિતે ચોરા ન ઉટ્ઠહન્તિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન કામરાગબ્યાપાદવિહિંસાવિતક્કા ન ઉપ્પાદેતબ્બા. ઇદં, મહારાજ, ચક્કવત્તિસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન –

‘‘‘વિતક્કૂપસમે ચ યો રતો, અસુભં ભાવયતે [ભાવયતી (સ્યા॰) ધ॰ પ॰ ૩૫૦ ધમ્મપદે] સદા સતો;
એસ ખો બ્યન્તિકાહિતિ, એસ છેચ્છતિ મારબન્ધન’ન્તિ.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, ચક્કવત્તી દિવસે દિવસે સમુદ્દપરિયન્તં મહાપથવિં અનુયાયતિ કલ્યાણપાપકાનિ વિચિનમાનો, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન કાયકમ્મં વચીકમ્મં મનોકમ્મં દિવસે દિવસે પચ્ચવેક્ખિતબ્બં ‘કિં નુ ખો મે ઇમેહિ તીહિ ઠાનેહિ અનુપવજ્જસ્સ દિવસો વીતિવત્તતી’તિ. ઇદં, મહારાજ, ચક્કવત્તિસ્સ તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન અઙ્ગુત્તરનિકાયવરે –

‘કથમ્ભૂતસ્સ મે રત્તિન્દિવા વીતિવત્તન્તીતિ [વીતિપતન્તીતિ (સી॰ પી॰)] પબ્બજિતેન અભિણ્હં પચ્ચવેક્ખિતબ્બ’ન્તિ.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, ચક્કવત્તિસ્સ અબ્ભન્તરબાહિરારક્ખા સુસંવિહિતા હોતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન અબ્ભન્તરાનં બાહિરાનં કિલેસાનં આરક્ખાય સતિદોવારિકો ઠપેતબ્બો. ઇદં , મહારાજ, ચક્કવત્તિસ્સ ચતુત્થં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન –

‘સતિદોવારિકો, ભિક્ખવે, અરિયસાવકો અકુસલં પજહતિ કુસલં ભાવેતિ, સાવજ્જં પજહતિ, અનવજ્જં ભાવેતિ, સુદ્ધમત્તાનં પરિહરતી’’’તિ.

ચક્કવત્તિઙ્ગપઞ્હો દસમો.

પથવીવગ્ગો તતિયો.

તસ્સુદ્દાનં –

પથવી આપો ચ તેજો ચ, વાયો ચ પબ્બતેન ચ;
આકાસો ચન્દસૂરિયો ચ, સક્કો ચ ચક્કવત્તિનાતિ.

૪. ઉપચિકાવગ્ગો

૧. ઉપચિકઙ્ગપઞ્હો

૧. ''ભન્તે નાગસેન, 'ઉપચિકાય એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ'ન્તિ યં વદેસિ, કતમં તં એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ''ન્તિ? ''યથા, મહારાજ, ઉપચિકા ઉપરિ છદનં કત્વા અત્તાનં પિદહિત્વા ગોચરાય ચરતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સીલસંવરછદનં કત્વા માનસં પિદહિત્વા પિણ્ડાય ચરિતબ્બં, સીલસંવરછદનેન ખો, મહારાજ, યોગી યોગાવચરો સબ્બભયસમતિક્કન્તો હોતિ. ઇદં, મહારાજ, ઉપચિકાય એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં, ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન ઉપસેનેન વઙ્ગન્તપુત્તેન –

'''સીલસંવરછદનં, યોગી કત્વાન માનસં;
અનુપલિત્તો લોકેન, ભયા ચ પરિમુચ્ચતી'''તિ.

ઉપચિકઙ્ગપઞ્હો પઠમો.

૨. બિળારઙ્ગપઞ્હો

૨. ''ભન્તે નાગસેન, 'બિળારસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની'તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની''તિ? ''યથા, મહારાજ, બિળારો ગુહાગતોપિ સુસિરગતોપિ હમ્મિયન્તરગતોપિ ઉન્દૂરં યેવ પરિયેસતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ગામગતેનાપિ અરઞ્ઞગતેનાપિ રુક્ખમૂલગતેનાપિ સુઞ્ઞાગારગતેનાપિ સતતં સમિતં અપ્પમત્તેન કાયગતાસતિભોજનં યેવ પરિયેસિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, બિળારસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

''પુન ચપરં, મહારાજ, બિળારો આસન્ને યેવ ગોચરં પરિયેસતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ઇમેસુ યેવ પઞ્ચસુ ઉપાદાનક્ખન્ધેસુ ઉદયબ્બયાનુપસ્સિના વિહરિતબ્બં 'ઇતિ રૂપં ઇતિ રૂપસ્સ સમુદયો ઇતિ રૂપસ્સ અત્થઙ્ગમો, ઇતિ વેદના ઇતિ વેદનાય સમુદયો ઇતિ વેદનાય અત્થઙ્ગમો, ઇતિ સઞ્ઞા ઇતિ સઞ્ઞાય સમુદયો ઇતિ સઞ્ઞાય અત્થઙ્ગમો, ઇતિ સઙ્ખારા ઇતિ સઙ્ખારાનં સમુદયો ઇતિ સઙ્ખારાનં અત્થઙ્ગમો, ઇતિ વિઞ્ઞાણં ઇતિ વિઞ્ઞાણસ્સ સમુદયો ઇતિ વિઞ્ઞાણસ્સ અત્થઙ્ગમો'તિ. ઇદં, મહારાજ, બિળારસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન –

'''ન ઇતો દૂરે ભવિતબ્બં, ભવગ્ગં કિં કરિસ્સતિ;
પચ્ચુપ્પન્નમ્હિ વોહારે, સકે કાયમ્હિ વિન્દથા'''તિ.

બિળારઙ્ગપઞ્હો દુતિયો.

૩. ઉન્દૂરઙ્ગપઞ્હો

૩. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘ઉન્દૂરસ્સ [ઉન્દુરસ્સ (સ્યા॰ ક॰)] એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’ન્તિ યં વદેસિ, કતમં તં એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’’ન્તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, ઉન્દૂરો ઇતોચિતો ચ વિચરન્તો આહારૂપાસીસકો યેવ ચરતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ , યોગિના યોગાવચરેન ઇતોચિતો ચ વિચરન્તેન યોનિસો મનસિકારૂપાસીસકેનેવ ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, ઉન્દૂરસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન ઉપસેનેન વઙ્ગન્તપુત્તેન –

‘‘‘ધમ્માસીસં [ધમ્મસીસં (સી॰ પી॰)] કરિત્વાન, વિહરન્તો વિપસ્સકો;
અનોલીનો વિહરતિ, ઉપસન્તો સદા સતો’’’તિ.

ઉન્દૂરઙ્ગપઞ્હો તતિયો.

૪. વિચ્છિકઙ્ગપઞ્હો

૪. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘વિચ્છિકસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’ન્તિ યં વદેસિ, કતમં તં એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’’ન્તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, વિચ્છિકો નઙ્ગુલાવુધો નઙ્ગુલં ઉસ્સાપેત્વા ચરતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ઞાણાવુધેન ભવિતબ્બં, ઞાણં ઉસ્સાપેત્વા વિહરિતબ્બં . ઇદં, મહારાજ, વિચ્છિકસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન ઉપસેનેન વઙ્ગન્તપુત્તેન –

‘‘‘ઞાણખગ્ગં ગહેત્વાન, વિહરન્તો વિપસ્સકો;
પરિમુચ્ચતિ સબ્બભયા, દુપ્પસહો ચ સો ભવે’’’તિ.

વિચ્છિકઙ્ગપઞ્હો ચતુત્થો.

૫. નકુલઙ્ગપઞ્હો

૫. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘નકુલસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’ન્તિ યં વદેસિ, કતમં તં એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’’ન્તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, નકુલો ઉરગમુપગચ્છન્તો ભેસજ્જેન કાયં પરિભાવેત્વા ઉરગમુપગચ્છતિ ગહેતું, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન કોધાઘાતબહુલં કલહવિગ્ગહવિવાદવિરોધાભિભૂતં લોકમુપગચ્છન્તેન મેત્તાભેસજ્જેન માનસં અનુલિમ્પિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, નકુલસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન સારિપુત્તેન ધમ્મસેનાપતિના –

‘‘‘તસ્મા સકં પરેસમ્પિ, કાતબ્બા મેત્તભાવના;
મેત્તચિત્તેન ફરિતબ્બં, એતં બુદ્ધાન સાસન’’’ન્તિ.

નકુલઙ્ગપઞ્હો પઞ્ચમો.

૬. જરસિઙ્ગાલઙ્ગપઞ્હો

૬. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘જરસિઙ્ગાલસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, જરસિઙ્ગાલો ભોજનં પટિલભિત્વા અજિગુચ્છમાનો યાવદત્થં આહરયતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ભોજનં પટિલભિત્વા અજિગુચ્છમાનેન સરીરયાપનમત્તમેવ પરિભુઞ્જિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, જરસિઙ્ગાલસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન મહાકસ્સપેન –

‘‘‘સેનાસનમ્હા ઓરુય્હ, ગામં પિણ્ડાય પાવિસિં;
ભુઞ્જન્તં પુરિસં કુટ્ઠિં, સક્કચ્ચં નં ઉપટ્ઠહિં.

‘‘‘સો મે પક્કેન હત્થેન, આલોપં ઉપનામયિ;
આલોપં પક્ખિપન્તસ્સ, અઙ્ગુલિપેત્થ છિજ્જથ.

‘‘‘કુટ્ટમૂલઞ્ચ નિસ્સાય, આલોપં તં અભુઞ્જિસં;
ભુઞ્જમાને વા ભુત્તે વા, જેગુચ્છં મે ન વિજ્જતી’તિ.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, જરસિઙ્ગાલો ભોજનં પટિલભિત્વા ન વિચિનાતિ લૂખં વા પણીતં વાતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ભોજનં પટિલભિત્વા ન વિચિનિતબ્બં ‘લૂખં વા પણીતં વા સમ્પન્નં વા અસમ્પન્નં વા’તિ, યથાલદ્ધેન સન્તુસ્સિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, જરસિઙ્ગાલસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન ઉપસેનેન વઙ્ગન્તપુત્તેન –

‘‘‘લૂખેનપિ ચ સન્તુસ્સે, નાઞ્ઞં પત્થે રસં બહું;
રસેસુ અનુગિદ્ધસ્સ, ઝાને ન રમતે [રમતી (સી॰ પી॰)] મનો;
ઇતરીતરેન સન્તુટ્ઠો [સન્તુટ્ઠે (સી॰ પી॰)], સામઞ્ઞં પરિપૂરતી’’’તિ.

જરસિઙ્ગાલઙ્ગપઞ્હો છટ્ઠો.

૭. મિગઙ્ગપઞ્હો

૭. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘મિગસ્સ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, મિગો દિવા અરઞ્ઞે ચરતિ, રત્તિં અબ્ભોકાસે, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન દિવા અરઞ્ઞે વિહરિતબ્બં, રત્તિં અબ્ભોકાસે. ઇદં, મહારાજ, મિગસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન લોમહંસનપરિયાયે –

‘સો ખો અહં, સારિપુત્ત, યા તા રત્તિયો સીતા હેમન્તિકા અન્તરટ્ઠકા હિમપાતસમયા [અન્તરટ્ઠકે હિમપાતસમયે (સી॰ પી॰ ક॰)], તથારૂપાસુ રત્તીસુ રત્તિં અબ્ભોકાસે વિહરામિ, દિવા વનસણ્ડે. ગિમ્હાનં પચ્છિમે માસે દિવા અબ્ભોકાસે વિહરામિ, રત્તિં વનસણ્ડે’તિ.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, મિગો સત્તિમ્હિ વા સરે વા ઓપતન્તે વઞ્ચેતિ [વજ્જેતિ (ક॰)] પલાયતિ, ન કાયમુપનેતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન કિલેસેસુ ઓપતન્તેસુ વઞ્ચયિતબ્બં [વજ્જયિતબ્બં

(ક॰)] પલાયિતબ્બં, ન ચિત્તમુપનેતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, મિગસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, મિગો મનુસ્સે દિસ્વા યેન વા તેન વા પલાયતિ ‘મા મં તે અદ્દસંસૂ’તિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ભણ્ડનકલહવિગ્ગહવિવાદસીલે દુસ્સીલે કુસીતે સઙ્ગણિકારામે દિસ્વા યેન વા તેન વા પલાયિતબ્બં ‘મા મં તે અદ્દસંસુ, અહઞ્ચ તે મા અદ્દસ’ન્તિ. ઇદં, મહારાજ, મિગસ્સ તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન સારિપુત્તેન ધમ્મસેનાપતિના –

‘‘‘મા મે કદાચિ પાપિચ્છો, કુસીતો હીનવીરિયો;
અપ્પસ્સુતો અનાચારો, સમ્મતો [સમેતો (સી॰ પી॰)] અહુ કત્થચી’’’તિ.

મિગઙ્ગપઞ્હો સત્તમો.

૮. ગોરૂપઙ્ગપઞ્હો

૮. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘ગોરૂપસ્સ ચત્તારિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ ચત્તારિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, ગોરૂપો સકં ગેહં ન વિજહતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સકો કાયો ન વિજહિતબ્બો ‘અનિચ્ચુચ્છાદનપરિમદ્દનભેદનવિકિરણવિદ્ધંસનધમ્મો અયં કાયો’તિ. ઇદં, મહારાજ, ગોરૂપસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, ગોરૂપો આદિન્નધુરો સુખદુક્ખેન ધુરં વહતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન આદિન્નબ્રહ્મચરિયેન સુખદુક્ખેન યાવ જીવિતપરિયાદાના આપાણકોટિકં બ્રહ્મચરિયં ચરિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, ગોરૂપસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, ગોરૂપો છન્દેન ઘાયમાનો પાનીયં પિવતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન આચરિયુપજ્ઝાયાનં અનુસિટ્ઠિ છન્દેન પેમેન પસાદેન ઘાયમાનેન પટિગ્ગહેતબ્બા. ઇદં, મહારાજ, ગોરૂપસ્સ તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, ગોરૂપો યેન કેનચિ વાહિયમાનો વહતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન થેરનવમજ્ઝિમભિક્ખૂનમ્પિ ગિહિઉપાસકસ્સાપિ ઓવાદાનુસાસની સિરસા સમ્પટિચ્છિતબ્બા. ઇદં, મહારાજ, ગોરૂપસ્સ ચતુત્થં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન સારિપુત્તેન ધમ્મસેનાપતિના –

‘‘‘તદહુ પબ્બજિતો સન્તો, જાતિયા સત્તવસ્સિકો;
સોપિ મં અનુસાસેય્ય, સમ્પટિચ્છામિ મત્થકે [મુદ્ધના (સી॰)].

‘‘‘તિબ્બં છન્દઞ્ચ પેમઞ્ચ, તસ્મિં દિસ્વા ઉપટ્ઠપે;
ઠપેય્યાચરિયટ્ઠાને, સક્કચ્ચ નં પુનપ્પુન’’’ન્તિ.

ગોરૂપઙ્ગપઞ્હો અટ્ઠમો.

૯. વરાહઙ્ગપઞ્હો

૯. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘વરાહસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, વરાહો સન્તત્તકઠિતે [સન્તત્તકઠિને (સી॰ પી॰)] ગિમ્હસમયે સમ્પત્તે ઉદકં ઉપગચ્છતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન દોસેન ચિત્તે આલુળિતખલિતવિબ્ભન્તસન્તત્તે સીતલામતપણીતમેત્તાભાવનં ઉપગન્તબ્બં. ઇદં, મહારાજ, વરાહસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, વરાહો ચિક્ખલ્લમુદકમુપગન્ત્વા નાસિકાય પથવિં ખણિત્વા દોણિં કત્વા દોણિકાય સયતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન માનસે કાયં નિક્ખિપિત્વા આરમ્મણન્તરગતેન સયિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, વરાહસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન પિણ્ડોલભારદ્વાજેન –

‘‘‘કાયે [કાયેન (ક॰)] સભાવં દિસ્વાન, વિચિનિત્વા વિપસ્સકો;
એકાકિયો અદુતિયો, સેતિ આરમ્મણન્તરે’’’તિ.

વરાહઙ્ગપઞ્હો નવમો.

૧૦. હત્થિઙ્ગપઞ્હો

૧૦. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘હત્થિસ્સ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, હત્થી નામ ચરન્તો યેવ પથવિં દાલેતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન કાયં સમ્મસમાનેનેવ સબ્બે કિલેસા દાલેતબ્બા. ઇદં, મહારાજ, હત્થિસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, હત્થી સબ્બકાયેનેવ અપલોકેતિ, ઉજુકં યેવ પેક્ખતિ, ન દિસાવિદિસા વિલોકેતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સબ્બકાયેન અપલોકિના ભવિતબ્બં, ન દિસાવિદિસા વિલોકેતબ્બા, ન ઉદ્ધં ઉલ્લોકેતબ્બં, ન અધો ઓલોકેતબ્બં, યુગમત્તપેક્ખિના ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, હત્થિસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, હત્થી અનિબદ્ધસયનો ગોચરાયમનુગન્ત્વા ન તમેવ દેસં વાસત્થમુપગચ્છતિ, ન ધુવપ્પતિટ્ઠાલયો, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન અનિબદ્ધસયનેન ભવિતબ્બં, નિરાલયેન પિણ્ડાય ગન્તબ્બં, યદિ પસ્સતિ વિપસ્સકો મનુઞ્ઞં પતિરૂપં રુચિરદેસે ભવં મણ્ડપં વા રુક્ખમૂલં વા ગુહં વા પબ્ભારં વા, તત્થેવ વાસમુપગન્તબ્બં, ધુવપ્પતિટ્ઠાલયો ન કાતબ્બો. ઇદં, મહારાજ, હત્થિસ્સ તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, હત્થી ઉદકં ઓગાહિત્વા સુચિવિમલસીતલસલિલપરિપુણ્ણં કુમુદુપ્પલપદુમપુણ્ડરીકસઞ્છન્નં મહતિમહન્તં પદુમસરં ઓગાહિત્વા કીળતિ ગજવરકીળં, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સુચિવિમલવિપ્પસન્નમનાવિલધમ્મવરવારિપુણ્ણં વિમુત્તિકુસુમસઞ્છન્નં મહાસતિપટ્ઠાનપોક્ખરણિં ઓગાહિત્વા ઞાણેન સઙ્ખારા ઓધુનિતબ્બા વિધુનિતબ્બા, યોગાવચરકીળા કીળિતબ્બા. ઇદં, મહારાજ, હત્થિસ્સ ચતુત્થં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, હત્થી સતો પાદં ઉદ્ધરતિ, સતો પાદં નિક્ખિપતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સતેન સમ્પજાનેન પાદં ઉદ્ધરિતબ્બં, સતેન સમ્પજાનેન પાદં નિક્ખિપિતબ્બં, અભિક્કમપટિક્કમે

સમિઞ્જનપસારણે સબ્બત્થ સતેન સમ્પજાનેન ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, હત્થિસ્સ પઞ્ચમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન સંયુત્તનિકાયવરે –

‘‘‘કાયેન સંવરો સાધુ, સાધુ વાચાય સંવરો;
મનસા સંવરો સાધુ, સાધુ સબ્બત્થ સંવરો;
સબ્બત્થ સંવુતો લજ્જી, રક્ખિતોતિ પવુચ્ચતી’’’તિ.

હત્થિઙ્ગપઞ્હો દસમો.ઉપચિકાવગ્ગો ચતુત્થો.

તસ્સુદ્દાનં –

ઉપચિકા બિળારો ચ, ઉન્દૂરો વિચ્છિકેન ચ;
નકુલો સિઙ્ગાલો મિગો,
ગોરૂપો વરાહો હત્થિના દસાતિ.

૫. સીહવગ્ગો

૧. સીહઙ્ગપઞ્હો

૧. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘સીહસ્સ સત્ત અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ સત્ત અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, સીહો નામ સેતવિમલપરિસુદ્ધપણ્ડરો, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સેતવિમલપરિસુદ્ધપણ્ડરચિત્તેન બ્યપગતકુક્કુચ્ચેન ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, સીહસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, સીહો ચતુચરણો વિક્કન્તચારી, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ચતુરિદ્ધિપાદચરણેન ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, સીહસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, સીહો અભિરૂપરુચિરકેસરી, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન અભિરૂપરુચિરસીલકેસરિના ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, સીહસ્સ તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, સીહો જીવિતપરિયાદાનેપિ ન કસ્સચિ ઓનમતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ચીવરપિણ્ડપાતસેનાસનગિલાનપચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારપરિયાદાનેપિ ન કસ્સચિ ઓનમિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, સીહસ્સ ચતુત્થં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, સીહો સપદાનભક્ખો યસ્મિં ઓકાસે નિપતતિ, તત્થેવ યાવદત્થં ભક્ખયતિ, ન વરમંસં વિચિનાતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સપદાનભક્ખેન ભવિતબ્બં, ન કુલાનિ વિચિનિતબ્બાનિ, ન પુબ્બગેહં હિત્વા કુલાનિ ઉપસઙ્કમિતબ્બાનિ, ન ભોજનં વિચિનિતબ્બં, યસ્મિં ઓકાસે કબળં આદીયતિ, તસ્મિં યેવ ઓકાસે ભુઞ્જિતબ્બં સરીરયાપનત્થં [સરીરયાપનમત્તં (સી॰ પી॰)], ન વરભોજનં વિચિનિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, સીહસ્સ પઞ્ચમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, સીહો અસન્નિધિભક્ખો, સકિં ગોચરં ભક્ખયિત્વા ન પુન તં ઉપગચ્છતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન અસન્નિધિકારપરિભોગિના ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, સીહસ્સ છટ્ઠં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં , મહારાજ, સીહો ભોજનં અલદ્ધા ન પરિતસ્સતિ, લદ્ધાપિ ભોજનં અગધિતો [અગથિતો (સી॰)] અમુચ્છિતો અનજ્ઝોસન્નો પરિભુઞ્જતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ભોજનં અલદ્ધા ન પરિતસ્સિતબ્બં, લદ્ધાપિ ભોજનં અગધિતેન અમુચ્છિતેન અનજ્ઝોસન્નેન આદીનવદસ્સાવિના નિસ્સરણપઞ્ઞેન પરિભુઞ્જિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, સીહસ્સ સત્તમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન સંયુત્તનિકાયવરે થેરં મહાકસ્સપં પરિકિત્તયમાનેન –

‘સન્તુટ્ઠોયં, ભિક્ખવે, કસ્સપો ઇતરીતરેન પિણ્ડપાતેન, ઇતરીતરપિણ્ડપાતસન્તુટ્ઠિયા ચ વણ્ણવાદી, ન ચ પિણ્ડપાતહેતુ અનેસનં અપ્પતિરૂપં આપજ્જતિ, અલદ્ધા ચ પિણ્ડપાતં ન પરિતસ્સતિ, લદ્ધા ચ પિણ્ડપાતં અગધિતો અમુચ્છિતો અનજ્ઝોસન્નો આદીનવદસ્સાવી નિસ્સરણપઞ્ઞો પરિભુઞ્જતી’’’તિ.

સીહઙ્ગપઞ્હો પઠમો.

૨. ચક્કવાકઙ્ગપઞ્હો

૨. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘ચક્કવાકસ્સ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાનીતિ’’? ‘‘યથા, મહારાજ, ચક્કવાકો યાવ જીવિતપરિયાદાના દુતિયિકં ન વિજહતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન યાવ જીવિતપરિયાદાના યોનિસો મનસિકારો ન વિજહિતબ્બો. ઇદં, મહારાજ, ચક્કવાકસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, ચક્કવાકો સેવાલપણકભક્ખો, તેન ચ સન્તુટ્ઠિં આપજ્જતિ, તાય ચ સન્તુટ્ઠિયા બલેન ચ વણ્ણેન ચ ન પરિહાયતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન યથાલાભસન્તોસો કરણીયો, યથાલાભસન્તુટ્ઠો ખો, મહારાજ, યોગી યોગાવચરો ન પરિહાયતિ સીલેન, ન પરિહાયતિ સમાધિના, ન પરિહાયતિ પઞ્ઞાય, ન પરિહાયતિ વિમુત્તિયા, ન પરિહાયતિ વિમુત્તિઞાણદસ્સનેન, ન પરિહાયતિ સબ્બેહિ કુસલેહિ ધમ્મેહિ. ઇદં, મહારાજ, ચક્કવાકસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, ચક્કવાકો પાણે ન વિહેઠયતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન નિહિતદણ્ડેન નિહિતસત્થેન લજ્જિના દયાપન્નેન સબ્બપાણભૂતહિતાનુકમ્પિના ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, ચક્કવાકસ્સ તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન ચક્કવાકજાતકે –

‘‘‘યો ન હન્તિ ન ઘાતેતિ, ન જિનાતિ ન જાપયે;
મેત્તંસો [અહિંસા (સી॰ પી॰)] સબ્બભૂતેસુ, વેરં તસ્સ ન કેનચી’’’તિ.

ચક્કવાકઙ્ગપઞ્હો દુતિયો.

૩. પેણાહિકઙ્ગપઞ્હો

૩. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘પેણાહિકાય દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, પેણાહિકા સકપતિમ્હિ ઉસૂયાય છાપકે ન પોસયતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સકમને [સકમનો (ક॰)] કિલેસે ઉપ્પન્ને ઉસૂયાયિતબ્બં, સતિપટ્ઠાનેન સમ્માસંવરસુસિરે પક્ખિપિત્વા મનોદ્વારે કાયગતાસતિ ભાવેતબ્બા. ઇદં, મહારાજ, પેણાહિકાય પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, પેણાહિકા પવને દિવસં ગોચરં ચરિત્વા સાયં પક્ખિગણં ઉપેતિ અત્તનો ગુત્તિયા, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન એકકેન પવિવેકં સેવિતબ્બં સંયોજનપરિમુત્તિયા, તત્ર રતિં અલભમાનેન ઉપવાદભયપરિરક્ખણાય સઙ્ઘં ઓસરિત્વા સઙ્ઘરક્ખિતેન વસિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, પેણાહિકાય દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, બ્રહ્મુના સહમ્પતિના ભગવતો સન્તિકે –

‘‘‘સેવેથ પન્તાનિ સેનાસનાનિ, ચરેય્ય સંયોજનવિપ્પમોક્ખા;
સચે રતિં નાધિગચ્છેય્ય તત્થ, સઙ્ઘે વસે રક્ખિતત્તો સતીમા’’’તિ.

પેણાહિકઙ્ગપઞ્હો તતિયો.

૪. ઘરકપોતઙ્ગપઞ્હો

૪. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘ઘરકપોતસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’ન્તિ યં વદેસિ, કતમં તં એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’’ન્તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, ઘરકપોતો પરગેહે વસમાનો ન તેસં કિઞ્ચિ ભણ્ડસ્સ નિમિત્તં ગણ્હાતિ, મજ્ઝત્તો વસતિ સઞ્ઞાબહુલો, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન પરકુલં ઉપગતેન તસ્મિં કુલે ઇત્થીનં વા પુરિસાનં વા મઞ્ચે વા પીઠે વા વત્થે વા અલઙ્કારે વા ઉપભોગે વા પરિભોગે વા ભોજનવિકતીસુ વા ન નિમિત્તં ગહેતબ્બં, મજ્ઝત્તેન ભવિતબ્બં, સમણસઞ્ઞા પચ્ચુપટ્ઠપેતબ્બા. ઇદં, મહારાજ, ઘરકપોતસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન ચૂળનારદજાતકે –

‘‘‘પવિસિત્વા પરકુલં, પાનત્થં ભોજનાય વા [પાનેસુ ભોજનેસુ વા (સી॰ પી॰)];
મિતં ખાદે મિતં ભુઞ્જે, ન ચ રૂપે મનં કરે’’’તિ.

ઘરકપોતઙ્ગપઞ્હો ચતુત્થો.

૫. ઉલૂકઙ્ગપઞ્હો

૫. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘ઉલૂકસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, ઉલૂકો કાકેહિ પટિવિરુદ્ધો, રત્તિં કાકસઙ્ઘં ગન્ત્વા બહૂપિ કાકે હનતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન અઞ્ઞાણેન પટિવિરુદ્ધો કાતબ્બો, એકેન રહો નિસીદિત્વા અઞ્ઞાણં સમ્પમદ્દિતબ્બં, મૂલતો છિન્દિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, ઉલૂકસ્સ પઠમં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, ઉલૂકો સુપ્પટિસલ્લીનો હોતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન પટિસલ્લાનારામેન ભવિતબ્બં પટિસલ્લાનરતેન. ઇદં, મહારાજ, ઉલૂકસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન સંયુત્તનિકાયવરે –

‘‘‘ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ પટિસલ્લાનારામો પટિસલ્લાનરતો ‘‘ઇદં દુક્ખ’’ન્તિ યથાભૂતં પજાનાતિ, ‘‘અયં દુક્ખસમુદયો’’તિ યથા ભૂથં પજાનાતિ , ‘‘અયં દુક્ખનિરોધો’’તિ યથાભૂતં પજાનાતિ, ‘‘અયં દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા’’તિ યથાભૂતં પજાનાતી’’’તિ.

ઉલૂકઙ્ગપઞ્હો પઞ્ચમો.

૬. સતપત્તઙ્ગપઞ્હો

૬. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘સતપત્તસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’ન્તિ યં વદેસિ, કતમં તં એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’’ન્તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, સતપત્તો રવિત્વા પરેસં ખેમં વા ભયં વા આચિક્ખતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન પરેસં ધમ્મં દેસયમાનેન વિનિપાતં ભયતો દસ્સયિતબ્બં, નિબ્બાનં ખેમતો દસ્સયિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, સતપત્તસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન પિણ્ડોલભારદ્વાજેન –

‘‘‘નિરયે ભયસન્તાસં, નિબ્બાને વિપુલં સુખં;
ઉભયાનેતાનત્થાનિ દસ્સેતબ્બાનિ યોગિના’’’તિ.

સતપત્તઙ્ગપઞ્હો છટ્ઠો.

૭. વગ્ગુલિઙ્ગપઞ્હો

૭. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘વગ્ગુલિસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, વગ્ગુલિ ગેહં પવિસિત્વા વિચરિત્વા નિક્ખમતિ, ન તત્થ પલિબુદ્ધતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ગામં પિણ્ડાય પવિસિત્વા સપદાનં વિચરિત્વા પટિલદ્ધલાભેન ખિપ્પમેવ નિક્ખમિતબ્બં, ન તત્થ પલિબુદ્ધેન ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, વગ્ગુલિસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, વગ્ગુલિ પરગેહે વસમાનો ન તેસં પરિહાનિં કરોતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન કુલાનિ ઉપસઙ્કમિત્વા અતિયાચનાય વા વિઞ્ઞત્તિબહુલતાય વા કાયદોસબહુલતાય વા અતિભાણિતાય વા સમાનસુખદુક્ખતાય વા ન તેસં કોચિ વિપ્પટિસારો કરણીયો, નપિ તેસં મૂલકમ્મં પરિહાપેતબ્બં, સબ્બથા વડ્ઢિ યેવ ઇચ્છિતબ્બા. ઇદં, મહારાજ, વગ્ગુલિસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન દીઘનિકાયવરે લક્ખણસુત્તન્તે –

‘‘‘સુદ્ધાય સીલેન સુતેન બુદ્ધિયા, ચાગેન ધમ્મેન બહૂહિ સાધુહિ;
ધનેન ધઞ્ઞેન ચ ખેત્તવત્થુના, પુત્તેહિ દારેહિ ચતુપ્પદેહિ ચ.

‘‘‘ઞાતીહિ મિત્તેહિ ચ બન્ધવેહિ, બલેન વણ્ણેન સુખેન ચૂભયં;
કથં ન હાયેય્યું પરેતિ ઇચ્છતિ, અત્થસમિદ્ધિઞ્ચ પનાભિકઙ્ખતી’’’તિ.

વગ્ગુલિઙ્ગપઞ્હો સત્તમો.

૮. જલૂકઙ્ગપઞ્હો

૮. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘જલૂકાય એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’ન્તિ યં વદેસિ, કતમં તં એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’’ન્તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, જલૂકા યત્થ અલ્લીયતિ, તત્થેવ દળ્હં અલ્લીયિત્વા રુહિરં પિવતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન યસ્મિં આરમ્મણે ચિત્તં અલ્લીયતિ, તં આરમ્મણં વણ્ણતો ચ સણ્ઠાનતો ચ દિસતો ચ ઓકાસતો ચ પરિચ્છેદતો ચ લિઙ્ગતો ચ નિમિત્તતો ચ દળ્હં પતિટ્ઠાપેત્વા તેનેવારમ્મણેન વિમુત્તિરસમસેચનકં પાતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, જલૂકાય એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન અનુરુદ્ધેન –

‘‘‘પરિસુદ્ધેન ચિત્તેન, આરમ્મણે પતિટ્ઠાય;
તેન ચિત્તેન પાતબ્બં, વિમુત્તિરસમસેચન’’’ન્તિ.

જલૂકઙ્ગપઞ્હો અટ્ઠમો.

૯. સપ્પઙ્ગપઞ્હો

૯. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘સપ્પસ્સ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, સપ્પો ઉરેન ગચ્છતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન પઞ્ઞાય ચરિતબ્બં, પઞ્ઞાય ચરમાનસ્સ ખો, મહારાજ, યોગિનો ચિત્તં ઞાયે ચરતિ, વિલક્ખણં વિવજ્જેતિ, સલક્ખણં ભાવેતિ. ઇદં, મહારાજ , સપ્પસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, સપ્પો ચરમાનો ઓસધં પરિવજ્જેન્તો ચરતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન દુચ્ચરિતં પરિવજ્જેન્તેન ચરિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, સપ્પસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, સપ્પો મનુસ્સે દિસ્વા તપ્પતિ [મનુસ્સં દિસ્વા કમ્પતિ (ક॰)] સોચતિ ચિન્તયતિ, એવમેવ ખો મહારાજ યોગિના યોગાવચરેન કુવિતક્કે, વિતક્કેત્વા અરતિં ઉપ્પાદયિત્વા તપ્પિતબ્બં સોચિતબ્બં ચિન્તયિતબ્બં ‘પમાદેન મે દિવસો વીતિનામિતો, ન સો પુન સક્કા લદ્ધુ’ન્તિ. ઇદં, મહારાજ, સપ્પસ્સ તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા ભલ્લાટિયજાતકે દ્વિન્નં કિન્નરાનં –

‘‘‘મયેકરત્તં [યમેકરત્તિં (સી॰ પી॰)] વિપ્પવસિમ્હ લુદ્દ, અકામકા અઞ્ઞમઞ્ઞં સરન્તા;
તમેકરત્તં [તમેકરત્તિં (સી॰ પી॰)] અનુતપ્પમાના, સોચામ ‘સા રત્તિ પુન નહેસ્સતી’’’તિ.

સપ્પઙ્ગપઞ્હો નવમો.

૧૦. અજગરઙ્ગપઞ્હો

૧૦. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘અજગરસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’ન્તિ યં વદેસિ, કતમં તં એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’’ન્તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, અજગરો મહતિમહાકાયો બહૂપિ દિવસે ઊનૂદરો દીનતરો કુચ્છિપૂરં આહારં ન લભતિ, અપરિપુણ્ણો યેવ યાવદેવ સરીરયાપનમત્તકેન યાપેતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિનો યોગાવચરસ્સ ભિક્ખાચરિયપ્પસુતસ્સ પરપિણ્ડમુપગતસ્સ પરદિન્નપ્પાટિકઙ્ખિસ્સ સયંગાહપ્પટિવિરતસ્સ દુલ્લભં ઉદરપરિપૂરં આહારં, અપિ ચ અત્થવસિકેન કુલપુત્તેન ચત્તારો પઞ્ચ આલોપે અભુઞ્જિત્વા અવસેસં ઉદકેન પરિપૂરેતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, અજગરસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન સારિપુત્તેન ધમ્મસેનાપતિના –

‘‘‘અલ્લં સુક્ખં વા ભુઞ્જન્તો, ન બાળ્હં સુહિતો સિયા;
ઊનૂદરો મિતાહારો, સતો ભિક્ખુ પરિબ્બજે.

‘‘‘ચત્તારો પઞ્ચ આલોપે, અભુત્વા ઉદકં પિવે;
અલં ફાસુ વિહારાય, પહિતત્તસ્સ ભિક્ખુનો’’’તિ.

અજગરઙ્ગપઞ્હો દસમો.

સીહવગ્ગો પઞ્ચમો.

તસ્સુદ્દાનં –

કેસરી ચક્કવાકો ચ, પેણાહિ ઘરકપોતકો;
ઉલૂકો સતપત્તો ચ, વગ્ગુલિ ચ જલૂપિકા;
સપ્પો અજગરો ચેવ, વગ્ગો તેન પવુચ્ચતીતિ.

૬. મક્કટકવગ્ગો

૧. પન્થમક્કટકઙ્ગપઞ્હો

૧. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘પન્થમક્કટકસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’ન્તિ યં વદેસિ, કતમં તં એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’’ન્તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, પન્થમક્કટકો પન્થે મક્કટજાલવિતાનં કત્વા યદિ તત્થ જાલકે લગ્ગતિ કિમિ વા મક્ખિકા વા પટઙ્ગો વા, તં ગહેત્વા ભક્ખયતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન છસુ દ્વારેસુ સતિપટ્ઠાનજાલવિતાનં કત્વા યદિ તત્થ કિલેસમક્ખિકા બજ્ઝન્તિ, તત્થેવ ઘાતેતબ્બા. ઇદં, મહારાજ, પન્થમક્કટકસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન અનુરુદ્ધેન –

‘‘‘ચિત્તં નિયમે છસુ દ્વારેસુ, સતિપટ્ઠાનવરુત્તમે;
કિલેસા તત્થ લગ્ગા ચે, હન્તબ્બા તે વિપસ્સિના’’’તિ.

પન્થમક્કટકઙ્ગપઞ્હો પઠમો.

૨. થનસ્સિતદારકઙ્ગપઞ્હો

૨. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘થનસ્સિતદારકસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’ન્તિ યં વદેસિ, કતમં તં એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’’ન્તિ ? ‘‘યથા, મહારાજ, થનસ્સિતદારકો સદત્થે લગ્ગતિ, ખીરત્થિકો રોદતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સદત્થે લગ્ગિતબ્બં, સબ્બત્થ ધમ્મઞાણેન ભવિતબ્બં, ઉદ્દેસે પરિપુચ્છાય સમ્મપ્પયોગે પવિવેકે ગરુસંવાસે કલ્યાણમિત્તસેવને. ઇદં, મહારાજ, થનસ્સિતદારકસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન દીઘનિકાયવરે પરિનિબ્બાનસુત્તન્તે –

‘‘‘ઇઙ્ઘ તુમ્હે, આનન્દ, સારત્થે [સદત્થે (સી॰ પી॰)] ઘટથ, સારત્થે અનુયુઞ્જથ;

> સારત્થે અપ્પમત્તા આતાપિનો પહિતત્તા વિહરથા’’’તિ.

થનસ્સિતદારકઙ્ગપઞ્હો દુતિયો.

૩. ચિત્તકધરકુમ્મઙ્ગપઞ્હો

૩. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘ચિત્તકધરકુમ્મસ્સ [ચિત્તકથલકુમ્મસ્સ (સી॰ પી॰)] એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’ન્તિ યં વદેસિ, કતમં તં એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’’ન્તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, ચિત્તકધરકુમ્મો ઉદકભયા ઉદકં પરિવજ્જેત્વા વિચરતિ, તાય ચ પન ઉદકં પરિવજ્જનાય આયુના ન પરિહાયતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન પમાદે ભયદસ્સાવિના ભવિતબ્બં, અપ્પમાદે ગુણવિસેસદસ્સાવિના. તાય ચ પન ભયદસ્સાવિતાય ન પરિહાયતિ સામઞ્ઞા, નિબ્બાનસ્સ સન્તિકે ઉપેતિ [ઠપેતિ (ક॰)]. ઇદં, મહારાજ, ચિત્તકધરકુમ્મસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન ધમ્મપદે –

> ‘‘‘અપ્પમાદરતો ભિક્ખુ, પમાદે ભયદસ્સિ વા;
> અભબ્બો પરિહાનાય, નિબ્બાનસ્સેવ સન્તિકે’’’તિ.

ચિત્તકધરકુમ્મઙ્ગપઞ્હો ચતુત્થો.

૪. પવનઙ્ગપઞ્હો

૪. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘પવનસ્સ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, પવનં નામ અસુચિજનં પટિચ્છાદેતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન પરેસં અપરદ્ધં ખલિતં પટિચ્છાદેતબ્બં ન વિવરિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, પવનસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, પવનં સુઞ્ઞં પચુરજનેહિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન રાગદોસમોહમાનદિટ્ઠિજાલેહિ સબ્બેહિ ચ કિલેસેહિ સુઞ્ઞેન ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, પવનસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, પવનં વિવિત્તં જનસમ્બાધરહિતં, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન પાપકેહિ અકુસલેહિ ધમ્મેહિ અનરિયેહિ પવિવિત્તેન ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, પવનસ્સ તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, પવનં સન્તં પરિસુદ્ધં, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સન્તેન પરિસુદ્ધેન ભવિતબ્બં, નિબ્બુતેન પહીનમાનેન પહીનમક્ખેન ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, પવનસ્સ ચતુત્થં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, પવનં અરિયજનસંસેવિતં, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન અરિયજનસંસેવિતેન ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, પવનસ્સ પઞ્ચમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન સંયુત્તનિકાયવરે –

‘‘‘પવિવિત્તેહિ અરિયેહિ, પહિતત્તેહિ ઝાયિભિ;
નિચ્ચં આરદ્ધવીરિયેહિ, પણ્ડિતેહિ સહાવસે’’’તિ.

પવનઙ્ગપઞ્હો ચતુત્થો.

૫. રુક્ખઙ્ગપઞ્હો

૫. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘રુક્ખસ્સ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, રુક્ખો નામ પુપ્ફફલધરો, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન વિમુત્તિપુપ્ફસામઞ્ઞફલધારિના ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, રુક્ખસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, રુક્ખો ઉપગતાનમનુપ્પવિટ્ઠાનં જનાનં છાયં દેતિ, એવમેવ ખો , મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ઉપગતાનમનુપ્પવિટ્ઠાનં પુગ્ગલાનં આમિસપ્પટિસન્ધારેન વા ધમ્મપ્પટિસન્થારેન વા પટિસન્થરિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, રુક્ખસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, રુક્ખો છાયાવેમત્તં ન કરોતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સબ્બસત્તેસુ વેમત્તતા ન કાતબ્બા, ચોરવધકપચ્ચત્થિકેસુપિ અત્તનિપિ સમસમા મેત્તાભાવના કાતબ્બા, ‘કિન્તિ ઇમે સત્તા અવેરા અબ્યાપજ્જા [અબ્યાપજ્ઝા (સી॰)] અનીઘા સુખી અત્તાનં પરિહરેય્યુ’ન્તિ. ઇદં, મહારાજ, રુક્ખસ્સ તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન સારિપુત્તેન ધમ્મસેનાપતિના –

‘‘‘વધકે દેવદત્તમ્હિ, ચોરે અઙ્ગુલિમાલકે;
ધનપાલે રાહુલે ચ, સબ્બત્થ સમકો મુની’’’તિ.

રુક્ખઙ્ગપઞ્હો પઞ્ચમો.

૬. મેઘઙ્ગપઞ્હો

૬. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘મેઘસ્સ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, મેઘો ઉપ્પન્નં રજોજલ્લં વૂપસમેતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ઉપ્પન્નં કિલેસરજોજલ્લં વૂપસમેતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, મેઘસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, મેઘો પથવિયા ઉણ્હં નિબ્બાપેતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન મેત્તાભાવનાય સદેવકો લોકો નિબ્બાપેતબ્બો. ઇદં, મહારાજ, મેઘસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, મેઘો સબ્બબીજાનિ વિરુહાપેતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સબ્બસત્તાનં સદ્ધં ઉપ્પાદેત્વા તં સદ્ધાબીજં તીસુ સમ્પત્તીસુ રોપેતબ્બં, દિબ્બમાનુસિકાસુ સુખસમ્પત્તીસુ યાવપરમત્થનિબ્બાનસુખસમ્પત્તિ. ઇદં, મહારાજ, મેઘસ્સ તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, મેઘો ઉતુતો સમુટ્ઠહિત્વા ધરણિતલરુહે તિણરુક્ખલતાગુમ્બઓસધિવનપ્પતયો પરિરક્ખતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન યોનિસો મનસિકારં નિબ્બત્તેત્વા તેન યોનિસો

મનસિકારેન સમણધમ્મો પરિરક્ખિતબ્બો, યોનિસો મનસિકારમૂલકા સબ્બે કુસલા ધમ્મા. ઇદં, મહારાજ, મેઘસ્સ ચતુત્થં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

''પુન ચપરં , મહારાજ, મેઘો વસ્સમાનો નદિતળાકપોક્ખરણિયો કન્દરપદરસરસોબ્ભઉદપાનાનિ ચ પરિપૂરેતિ ઉદકધારાહિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન આગમપરિયત્તિયા ધમ્મમેઘમભિવસ્સયિત્વા અધિગમકામાનં માનસં પરિપૂરયિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, મેઘસ્સ પઞ્ચમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન સારિપુત્તેન ધમ્મસેનાપતિના –

'''બોધનેય્યં જનં દિસ્વા, સતસહસ્સેપિ યોજને;
ખણેન ઉપગન્ત્વાન, બોધેતિ તં મહામુની'''તિ.

મેઘઙ્ગપઞ્હો છટ્ઠો.

૭. મણિરતનઙ્ગપઞ્હો

૭. ''ભન્તે નાગસેન, 'મણિરતનસ્સ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની'તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની''તિ? ''યથા, મહારાજ, મણિરતનં એકન્તપરિસુદ્ધં, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન એકન્તપરિસુદ્ધાજીવેન ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, મણિરતનસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

''પુન ચપરં, મહારાજ, મણિરતનં ન કેનચિ સદ્ધિં મિસ્સીયતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન પાપેહિ પાપસહાયેહિ સદ્ધિં ન મિસ્સિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, મણિરતનસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

''પુન ચપરં, મહારાજ, મણિરતનં જાતિરતનેહિ યોજીયતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ઉત્તમવરજાતિમન્તેહિ સદ્ધિં સંવસિતબ્બં, પટિપન્નકફલટ્ઠસેક્ખફલસમઙ્ગીહિ સોતાપન્નસકદાગામિઅનાગામિઅરહન્તતેવિજ્જછળભિઞ્ઞસમણમણિરતનેહિ સદ્ધિં સંવસિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, મણિરતનસ્સ તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન સુત્તનિપાતે –

'''સુદ્ધા સુદ્ધેહિ સંવાસં, કપ્પયવ્હો પતિસ્સતા;
તતો સમગ્ગા નિપકા, દુક્ખસ્સન્તં કરિસ્સથા'''તિ.

મણિરતનપઞ્હો સત્તમો.

૮. માગવિકઙ્ગપઞ્હો

૮. ''ભન્તે નાગસેન, 'માગવિકસ્સ ચત્તારિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની'તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ ચત્તારિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની''તિ? ''યથા, મહારાજ, માગવિકો અપ્પમિદ્ધો હોતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન અપ્પમિદ્ધેન ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, માગવિકસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

''પુન ચપરં, મહારાજ, માગવિકો મિગેસુ યેવ ચિત્તં ઉપનિબન્ધતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન આરમ્મણેસુ યેવ ચિત્તં ઉપનિબન્ધિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, માગવિકસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, માગવિકો કાલં કમ્મસ્સ જાનાતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન પટિસલ્લાનસ્સ કાલો જાનિતબ્બો ‘અયં કાલો પટિસલ્લાનસ્સ, અયં કાલો નિક્ખમનાયા’તિ. ઇદં, મહારાજ, માગવિકસ્સ તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, માગવિકો મિગં દિસ્વા હાસમભિજનેતિ ‘ઇમં લચ્છામી’તિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન આરમ્મણે અભિરમિતબ્બં, હાસમભિજનેતબ્બં ‘ઉત્તરિં વિસેસમધિગચ્છિસ્સામી’તિ. ઇદં, મહારાજ, માગવિકસ્સ ચતુત્થં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં મહારાજ થેરેન મોઘરાજેન –

‘‘‘આરમ્મણે લભિત્વાન, પહિતત્તેન ભિક્ખુના;
ભિય્યો હાસો જનેતબ્બો, અધિગચ્છિસ્સામિ ઉત્તરિ’’’ન્તિ.

માગવિકઙ્ગપઞ્હો અટ્ઠમો.

૯. બાળિસિકઙ્ગપઞ્હો

૯. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘બાળિસિકસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, બાળિસિકો બળિસેન મચ્છે ઉદ્ધરતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ઞાણેન ઉત્તરિં સામઞ્ઞફલાનિ ઉદ્ધરિતબ્બાનિ. ઇદં, મહારાજ, બાળિસિકસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, બાળિસિકો પરિત્તકં વધિત્વા વિપુલં લાભમધિગચ્છતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન પરિત્તલોકામિસમત્તં પરિચ્ચજિતબ્બં. લોકામિસમત્તં, મહારાજ, પરિચ્ચજિત્વા યોગી યોગાવચરો વિપુલં સામઞ્ઞફલં અધિગચ્છતિ. ઇદં, મહારાજ, બાળિસિકસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન રાહુલેન –

‘‘‘સુઞ્ઞતઞ્ચાનિમિત્તઞ્ચ, વિમોક્ખઞ્ચાપ્પણિહિતં;
ચતુરો ફલે છળભિઞ્ઞા, ચજિત્વા લોકામિસં લભે’’’તિ.

બાળિસિકઙ્ગપઞ્હો નવમો.

૧૦. તચ્છકઙ્ગપઞ્હો

૧૦. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘તચ્છકસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, તચ્છકો કાળસુત્તં અનુલોમેત્વા રુક્ખં તચ્છતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન જિનસાસનમનુલોમયિત્વા સીલપથવિયં પતિટ્ઠહિત્વા સદ્ધાહત્થેન પઞ્ઞાવાસિં ગહેત્વા કિલેસા તચ્છેતબ્બા. ઇદં, મહારાજ, તચ્છકસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, તચ્છકો ફેગ્ગું અપહરિત્વા સારમાદિયતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સસ્સતં ઉચ્છેદં તં જીવં તં સરીરં અઞ્ઞં જીવં અઞ્ઞં સરીરં તદુત્તમં અઞ્ઞદુત્તમં અકતમભબ્બં અપુરિસકારં અબ્રહ્મચરિયવાસં સત્તવિનાસં નવસત્તપાતુભાવં સઙ્ખારસસ્સતભાવં યો કરોતિ, સો પટિસંવેદેતિ,

અઞ્ઞો કરોતિ, અઞ્ઞો પટિસંવેદેતિ, કમ્મફલદસ્સના ચ કિરિયફલદિટ્ઠિ ચ ઇતિ એવરૂપાનિ ચેવ અઞ્ઞાનિ ચ વિવાદપથાનિ અપનેત્વા સઙ્ખારાનં સભાવં પરમસુઞ્ઞતં નિરીહનિજ્જીવતં [નિસત્તનિજ્જીવતં (ક॰)] અચ્ચન્તં સુઞ્ઞતં આદિયિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, તચ્છકસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન સુત્તનિપાતે –

‘‘‘કારણ્ડવં નિદ્ધમથ, કસમ્બું અપકસ્સથ;
તતો પલાપે વાહેથ, અસ્સમણે સમણમાનિને.

‘‘‘નિદ્ધમિત્વાન પાપિચ્છે, પાપઆચારગોચરે;
સુદ્ધા સુદ્ધેહિ સંવાસં, કપ્પયવ્હો પતિસ્સતા;
તતો સમગ્ગા નિપકા, દુક્ખસ્સન્તં કરિસ્સથા’’’તિ.

તચ્છકઙ્ગપઞ્હો દસમો.

મક્કટકવગ્ગો છટ્ઠો.

તસ્સુદ્દાનં –

મક્કટો દારકો કુમ્મો, વનં રુક્ખો ચ પઞ્ચમો;
મેઘો મણિ માગવિકો, બાળિસી તચ્છકેન ચાતિ.

૭. કુમ્ભવગ્ગો

૧. કુમ્ભઙ્ગપઞ્હો

૧. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘કુમ્ભસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’ન્તિ યં વદેસિ, કતમં તં એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બ’’ન્તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, કુમ્ભો સમ્પુણ્ણો ન સણતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન આગમે અધિગમે પરિયત્તિયં સામઞ્ઞે પારમિં પત્વા ન સણિતબ્બં, ન તેન માનો કરણીયો, ન દબ્બો [દપ્પો (સી॰)] દસ્સેતબ્બો, નિહતમાનેન નિહતદબ્બેન ભવિતબ્બં, ઉજુકેન અમુખરેન અવિકત્થિના. ઇદં, મહારાજ, કુમ્ભસ્સ એકં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન સુત્તનિપાતે –

‘‘‘યદૂનકં તં સણતિ, યં પૂરં સન્તમેવ તં;
અડ્ઢકુમ્ભૂપમો [રિત્તકુમ્ભૂપમો (સી॰)] બાલો, રહદો પૂરોવ પણ્ડિતો’’’તિ.

કુમ્ભઙ્ગપઞ્હો પઠમો.

૨. કાળાયસઙ્ગપઞ્હો

૨. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘કાળાયસસ્સ [કાળહંસસ્સ (ક॰)] દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ ? ‘‘યથા, મહારાજ, કાળાયસો સુપીતો [સુથિતો (ક॰)] વમતિ [વહતિ (સ્યા॰ ક॰)],

એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિનો યોગાવચરસ્સ માનસં યોનિસો મનસિકારેન [યોનિસો મનસિકારે (સી॰ સ્યા॰ ક॰)] અપીતં વમતિ. ઇદં, મહારાજ, કાળાયસસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, કાળાયસો સકિં પીતં ઉદકં ન વમતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ , યોગિના યોગાવચરેન યો સકિં ઉપ્પન્નો પસાદો, ન પુન સો વમિતબ્બો ‘ઉળારો સો ભગવા સમ્માસમ્બુદ્ધો, સ્વાક્ખાતો ધમ્મો, સુપ્પટિપન્નો સઙ્ઘો’તિ. ‘રૂપં અનિચ્ચં, વેદના અનિચ્ચા, સઞ્ઞા અનિચ્ચા, સઙ્ખારા અનિચ્ચા, વિઞ્ઞાણં અનિચ્ચન્તિ યં સકિં ઉપ્પન્નં ઞાણં, ન પુન તં વમિતબ્બં. ઇદં , મહારાજ, કાળાયસસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન –

‘‘‘દસ્સનમ્હિ પરિસોધિતો [પરિસોધિકે (સી॰ ક॰)] નરો, અરિયધમ્મે નિયતો વિસેસગૂ;
નપ્પવેધતિ અનેકભાગસો, સબ્બસો ચ મુખભાવમેવ સો’’’તિ.

કાળાયસઙ્ગપઞ્હો દુતિયો.

૩. છત્તઙ્ગપઞ્હો

૩. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘છત્તસ્સ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, છત્તં ઉપરિ મુદ્ધનિ ચરતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન કિલેસાનં ઉપરિ મુદ્ધનિ ચરેન ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, છત્તસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, છત્તં મુદ્ધનુપત્થમ્ભં હોતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન યોનિસો મનસિકારુપત્થમ્ભેન ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, છત્તસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, છત્તં વાતાતપમેઘવુટ્ઠિયો પટિહનતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન નાનાવિધદિટ્ઠિપુથુસમણબ્રાહ્મણાનં [મહાવાત (ક॰)] મતવાતતિવિધગ્ગિસન્તાપકિલેસવુટ્ઠિયો પટિહન્તબ્બા . ઇદં, મહારાજ, છત્તસ્સ તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન સારિપુત્તેન ધમ્મસેનાપતિના –

‘‘‘યથાપિ છત્તં વિપુલં, અચ્છિદ્દં થિરસંહિતં;
વાતાતપં નિવારેતિ, મહતી મેઘવુટ્ઠિયો.

‘‘‘તથેવ બુદ્ધપુત્તોપિ, સીલછત્તધરો સુચિ;
કિલેસવુટ્ઠિં વારેતિ, સન્તાપતિવિધગ્ગયો’’’તિ.

છત્તઙ્ગપઞ્હો તતિયો.

૪. ખેત્તઙ્ગપઞ્હો

૪. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘ખેત્તસ્સ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, ખેત્તં માતિકાસમ્પન્નં હોતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સુચરિતવત્તપ્પટિવત્તમાતિકાસમ્પન્નેન ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, ખેત્તસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, ખેત્તં મરિયાદાસમ્પન્નં હોતિ, તાય ચ મરિયાદાય ઉદકં રક્ખિત્વા ધઞ્ઞં પરિપાચેતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સીલહિરિમરિયાદાસમ્પન્નેન ભવિતબ્બં, તાય ચ સીલહિરિમરિયાદાય સામઞ્ઞં રક્ખિત્વા ચત્તારિ સામઞ્ઞફલાનિ ગહેતબ્બાનિ. ઇદં, મહારાજ, ખેત્તસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, ખેત્તં ઉટ્ઠાનસમ્પન્નં હોતિ, કસ્સકસ્સ હાસજનકં અપ્પમ્પિ બીજં વુત્તં બહુ હોતિ, બહુ વુત્તં બહુતરં હોતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ઉટ્ઠાનસમ્પન્નેન વિપુલફલદાયિના ભવિતબ્બં, દાયકાનં હાસજનકેન ભવિતબ્બં, યથા અપ્પં દિન્નં બહુ હોતિ, બહુ દિન્નં બહુતરં હોતિ. ઇદં, મહારાજ, ખેત્તસ્સ તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન ઉપાલિના વિનયધરેન –

‘‘‘ખેત્તૂપમેન ભવિતબ્બં, ઉટ્ઠાનવિપુલદાયિના;
એસ ખેત્તવરો નામ, યો દદાતિ વિપુલં ફલ’’’ન્તિ.

ખેત્તઙ્ગપઞ્હો ચતુત્થો.

૫. અગદઙ્ગપઞ્હો

૫. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘અગદસ્સ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ દ્વે અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ. ‘‘યથા, મહારાજ, અગદે કિમી ન સણ્ઠહન્તિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન માનસે કિલેસા ન સણ્ઠપેતબ્બા. ઇદં, મહારાજ, અગદસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, અગદો દટ્ઠફુટ્ઠદિટ્ઠઅસિતપીતખાયિતસાયિતં સબ્બં વિસં પટિહનતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન રાગદોસમોહમાનદિટ્ઠિવિસં સબ્બં પટિહનિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, અગદસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, ભગવતા દેવાતિદેવેન –

‘‘‘સઙ્ખારાનં સભાવત્થં, દટ્ઠુકામેન યોગિના;
અગદેનેવ હોતબ્બં, કિલેસવિસનાસને’’’તિ.

અગદઙ્ગપઞ્હો પઞ્ચમો.

૬. ભોજનઙ્ગપઞ્હો

૬. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘ભોજનસ્સ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ તીણિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, ભોજનં સબ્બસત્તાનં ઉપત્થમ્ભો, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સબ્બસત્તાનં મગ્ગુપત્થમ્ભેન ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, ભોજનસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, ભોજનં સબ્બસત્તાનં બલં વડ્ઢેતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન પુઞ્ઞવડ્ઢિયા વડ્ઢિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, ભોજનસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, ભોજનં સબ્બસત્તાનં અભિપત્થિતં, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સબ્બલોકાભિપત્થિતેન ભવિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, ભોજનસ્સ તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન મહામોગ્ગલ્લાનેન –

‘‘‘સંયમેન નિયમેન, સીલેન પટિપત્તિયા;
પત્થિતેન ભવિતબ્બં, સબ્બલોકસ્સ યોગિના’’’તિ.

ભોજનઙ્ગપઞ્હો છટ્ઠો.

૭. ઇસ્સાસઙ્ગપઞ્હો

૭. ‘‘ભન્તે નાગસેન, ‘ઇસ્સાસસ્સ ચત્તારિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’તિ યં વદેસિ, કતમાનિ તાનિ ચત્તારિ અઙ્ગાનિ ગહેતબ્બાની’’તિ? ‘‘યથા, મહારાજ, ઇસ્સાસો સરે પાતયન્તો ઉભો પાદે પથવિયં દળ્હં પતિટ્ઠાપેતિ, જણ્ણુઅવેકલ્લં કરોતિ, સરકલાપં કટિસન્ધિમ્હિ ઠપેતિ, કાયં ઉપત્થદ્ધં કરોતિ, દ્વે હત્થે સન્ધિટ્ઠાનં આરોપેતિ, મુટ્ઠિં પીળયતિ, અઙ્ગુલિયો નિરન્તરં કરોતિ, ગીવં પગ્ગણ્હાતિ, ચક્ખૂનિ મુખઞ્ચ પિદહતિ, નિમિત્તં ઉજું કરોતિ, હાસમુપ્પાદેતિ ‘વિજ્ઝિસ્સામી’તિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સીલપથવિયં વીરિયપાદે પતિટ્ઠાપેતબ્બં, ખન્તિસોરચ્ચં અવેકલ્લં કાતબ્બં, સંવરે ચિત્તં ઠપેતબ્બં, સંયમનિયમે અત્તા ઉપનેતબ્બો, ઇચ્છા મુચ્છા પીળયિતબ્બા, યોનિસો મનસિકારે ચિત્તં નિરન્તરં કાતબ્બં, વીરિયં પગ્ગહેતબ્બં, છ દ્વારા પિદહિતબ્બા, સતિ ઉપટ્ઠપેતબ્બા, હાસમુપ્પાદેતબ્બં ‘સબ્બકિલેસે ઞાણનારાચેન વિજ્ઝિસ્સામી’તિ. ઇદં, મહારાજ, ઇસ્સાસસ્સ પઠમં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, ઇસ્સાસો આળકં પરિહરતિ વઙ્કજિમ્હકુટિલનારાચસ્સ ઉજુકરણાય. એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ઇમસ્મિં કાયે સતિપટ્ઠાનઆળકં પરિહરિતબ્બં વઙ્કજિમ્હકુટિલચિત્તસ્સ ઉજુકરણાય. ઇદં, મહારાજ, ઇસ્સાસસ્સ દુતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, ઇસ્સાસો લક્ખે ઉપાસેતિ, એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ઇમસ્મિં કાયે ઉપાસિતબ્બં. કથં મહારાજ યોગિના યોગાવચરેન ઇમસ્મિં કાયે ઉપાસિતબ્બં? અનિચ્ચતો ઉપાસિતબ્બં, દુક્ખતો ઉપાસિતબ્બં, અનત્તતો ઉપાસિતબ્બં, રોગતો...પે॰... ગણ્ડતો...પે॰... સલ્લતો...પે॰... અઘતો...પે॰... આબાધતો...પે॰... પરતો...પે॰... પલોકતો...પે॰... ઈતિતો...પે॰... ઉપદ્દવતો...પે॰... ભયતો...પે॰... ઉપસગ્ગતો...પે॰... ચલતો...પે॰... પભઙ્ગુતો...પે॰... અદ્ધુવતો...પે॰... અતાણતો...પે॰... અલેણતો...પે॰... અસરણતો...પે॰... રિત્તતો...પે॰... તુચ્છતો...પે॰... સુઞ્ઞતો...પે॰... આદીનવતો...પે॰... વિપરિણામધમ્મતો...પે॰... અસારતો ...પે॰... અઘમૂલતો...પે॰... વધકતો...પે॰... વિભવતો...પે॰... સાસવતો...પે॰... સઙ્ખતતો...પે॰... મારામિસતો...પે॰... જાતિધમ્મતો...પે॰... જરાધમ્મતો...પે॰... બ્યાધિધમ્મતો...પે॰... મરણધમ્મતો...પે॰... સોકધમ્મતો...પે॰... પરિદેવધમ્મતો...પે॰... ઉપાયાસધમ્મતો...પે॰... સંકિલેસધમ્મતો...પે॰... એવં ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન ઇમસ્મિં કાયે ઉપાસિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, ઇસ્સાસસ્સ તતિયં અઙ્ગં ગહેતબ્બં.

‘‘પુન ચપરં, મહારાજ, ઇસ્સાસો સાયં પાતં ઉપાસતિ. એવમેવ ખો, મહારાજ, યોગિના યોગાવચરેન સાયં પાતં આરમ્મણે ઉપાસિતબ્બં. ઇદં, મહારાજ, ઇસ્સાસસ્સ ચતુત્થં અઙ્ગં ગહેતબ્બં. ભાસિતમ્પેતં, મહારાજ, થેરેન

સારિપુત્તેન ધમ્મસેનાપતિના –

‘‘‘યથા ઇસ્સાસકો નામ, સાયં પાતં ઉપાસતિ;
ઉપાસનં અરિઞ્ચન્તો [ન રિઞ્ચન્તો (સી॰ ક॰)], લભતે ભત્તવેતનં.

‘‘‘તથેવ બુદ્ધપુત્તોપિ, કરોતિ કાયુપાસનં;
કાયુપાસનં અરિઞ્ચન્તો, અરહત્તમધિગચ્છતી’’’તિ.

ઇસ્સાસઙ્ગપઞ્હો સત્તમો.

કુમ્ભવગ્ગો સત્તમો [ઇતો પરં રાજઙ્ગપઞ્હાદિકા અટ્ઠતિંસ પઞ્હા વિનટ્ઠા, યેહિ તા દિટ્ઠા,ટ્ઠતેહિ નો આરોચેતબ્બા પુન મુદ્દાપનકાલે પક્ખિપનત્થાયાતિ (ન, બુ, સ)].

તસ્સુદ્દાનં –

કુમ્ભો ચ કાળાયસો ચ, છત્તં ખેત્તઞ્ચ અગદો;
ભોજનેન ચ ઇસ્સાસો, વુત્તં દાનિ વિદૂહીતિ.

ઓપમ્મકથાપઞ્હો નિટ્ઠિતો.

નિગમનં

ઇતિ છસુ કણ્ડેસુ બાવીસતિવગ્ગપતિમણ્ડિતેસુ દ્વાસટ્ઠિઅધિકા દ્વેસતા ઇમસ્મિં પોત્થકે આગતા મિલિન્દપઞ્હા સમત્તા, અનાગતા ચ પન દ્વાચત્તાલીસા હોન્તિ, આગતા ચ અનાગતા ચ સબ્બા સમોધાનેત્વા ચતૂહિ અધિકા તિસતપઞ્હા હોન્તિ, સબ્બાવ મિલિન્દપઞ્હાતિ સઙ્ખં ગચ્છન્તિ.

રઞ્ઞો ચ થેરસ્સ ચ પુચ્છાવિસજ્જનાવસાને ચતુરાસીતિસતસહસ્સયોજનબહલા ઉદકપરિયન્તં કત્વા અયં મહાપથવી છધા કમ્પિત્થ, વિજ્જુલ્લતા નિચ્છરિંસુ, દેવતા દિબ્બપુપ્ફવસ્સં પવસ્સિંસુ, મહાબ્રહ્મા સાધુકારમદાસિ, મહાસમુદ્દકુચ્છિયં મેઘત્થનિતનિગ્ઘોસો વિય મહાઘોસો અહોસિ, ઇતિ સો મિલિન્દો રાજા ચ ઓરોધગણા ચ સિરસા અઞ્જલિં પણામેત્વા વન્દિંસુ.

મિલિન્દો રાજા અતિવિય પમુદિતહદયો સુમથિતમાનહદયો બુદ્ધસાસને સારમતિનો રતનત્તયે સુનિક્કઙ્ખો નિગ્ગુમ્બો નિત્થદ્ધો હુત્વા થેરસ્સ ગુણેસુ પબ્બજ્જાસુ પટિપદાઇરિયાપથેસુ ચ અતિવિય પસન્નો વિસ્સત્થો નિરાલયો નિહતમાનત્થમ્ભો ઉદ્ધટદાઠો વિય ભુજગિન્દો એવમાહ ‘‘સાધુ, ભન્તે નાગસેન, બુદ્ધવિસયો પઞ્હો તયા વિસજ્જિતો, ઇમસ્મિં બુદ્ધસાસને ઠપેત્વા ધમ્મસેનાપતિં સારિપુત્તત્થેરં અઞ્ઞો તયા સદિસો પઞ્હવિસજ્જને નત્થિ, ખમથ, ભન્તે નાગસેન, મમ અચ્ચયં, ઉપાસકં મં, ભન્તે નાગસેન, ધારેથ અજ્જતગ્ગે પાણુપેતં સરણં ગત’’ન્તિ.

તદા રાજા સહ બલકાયેહિ નાગસેનત્થેરં પયિરુપાસિત્વા મિલિન્દં નામ વિહારં કારેત્વા થેરસ્સ નિય્યાતેત્વા ચતૂહિ પચ્ચયેહિ નાગસેનં કોટિસતેહિ ભિક્ખૂહિ સદ્ધિં પરિચરિ, પુનપિ થેરસ્સ પઞ્ઞાય પસીદિત્વા પુત્તસ્સ રજ્જં

નિય્યાતેત્વા અગારસ્મા અનગારિયં પબ્બજિત્વા વિપસ્સનં વડ્ઢેત્વા અરહત્તં પાપુણિ, તેન વુત્તં –

‘‘પઞ્ઞા પસત્થા લોકસ્મિં, કતા સદ્ધમ્મટ્ઠિતિયા;
પઞ્ઞાય વિમતિં હન્ત્વા, સન્તિં પપ્પોન્તિ પણ્ડિતા.

યસ્મિં ખન્ધે ઠિતા પઞ્ઞા, સતિ તત્થ અનૂનકા;
પૂજા વિસેસસ્સાધારો, અગ્ગો સેટ્ઠો [સો વ (પી॰)] અનુત્તરો;
તસ્મા હિ પણ્ડિતો પોસો, સમ્પસ્સં હિતમત્તનો [અત્થમત્તનો (પી॰)];
પઞ્ઞવન્તંભિપૂજેય્ય, ચેતિયં વિય સાદરો’’તિ [પૂજિયન્તિ (પી॰) ઇતો પરં તિસ્સો ગાથાયો સી॰ પી॰ પોત્થકેસુ નત્થિ].

લઙ્કાયં દોણિનગરે, વસતા દોણિનામિના;
મહાથેરેન લેખિત્વા, સુટ્ઠપિતં યથાસુતં;
મિલિન્દરાજપઞ્હો ચ, નાગસેનવિસજ્જનં;
મિલિન્દો હિ મહાપઞ્ઞો, નાગસેનો સુપણ્ડિતો;
ઇમિના પુઞ્ઞકમ્મેન, ઇતો ગચ્છામિ તુસ્સિતં;
મેત્તેય્યંનાગતે પસ્સે, સુણેય્યં ધમ્મમુત્તમન્તિ.

મિલિન્દપઞ્હો નિટ્ઠિતો.